Lucrare apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII şi CULTELOR

Petru Popescu

ÎNTOARCEREA

Traducere din limba engleză de
MAGDALENA POPESCU şi SMARANDA BEDROSIAN

2001
Coperta colecției RADU DUMITRII)
Ilustrația copertei ION DUMITRIU
PETRU POPESCU
ÎNTOARCEREA
© Editura Nemira, 2001
Comercializarea în afara granițelor țării fără acordul editurii este interzisă.
Difuzare:
S.C. Nemira & Co, B-dul Ion Mihalache nr. 125, sector 1, Bucureşti
Tel.: 224.14.28; 224.10.08; Tel./Fax: 224.18.50
e-mail: editura@nemira.ro
www.nemira.ro
Descrierea CIPa Bibliotecii Naționale a României
POPESCU, PETRU
întoarcerea / Petru Popescu : trad. din limba
engleză de Magdalena Popescu şi Smaranda Bedrosian. - Bucureşti:
Nemira, 2001
424 p.: 13x20 cm
Tit. orig. (eng) : The Return
ISBN 973-569-505-7
I. Popescu Magdalena, Bedrosian Smaranda (trad.)
821.135.131

Familiei Popescu din Bucureşti
si lui Iris, Chloe şi Adam

Iubiţi cititori,

Cartea *întoarcerea* e o carte despre destinul meu individual. Motivul ei imediat era să consemneze emoțiile primei mele vizite în România, în 1991, după o absență de optsprezece ani. Motivele mai adânci erau revizitarea nu numai a țării, dar şi a copilăriei, a raportului cu părinții mei, reamintirea formării mele în universul comunist, dar nu numai ca efect al comunismului. Ceea ce ne formează şi ne modelează destinul este nu sistemul politic, ci oamenii pe care-i întâlnim în viață, începând cu cei care ne-au dat viață. Subiectul cărții pare a fi saltul meu, senzațional şi în acelaşi timp de neocolit, de la o lume la alta, de la comunism la libertate. Dar toți indivizii maturi, când trec prin acel moment melancolic şi magic al vârstei de mijloc, privesc înapoi şi văd nu o progresie domoală şi „normală" (aproape nimeni nu are parte de o asemenea progresie), ci un şir de salturi.

Destinul e un şir de salturi - uneori interioare, alteori spectaculos de exterioare - observabile şi concrete. Dar întotdeauna salturi. Izbucniri, schimbări abrupte de orbită.

Orientalii cred în reîncarnare. Eu cred în reîncarnarea oricărui individ în timpul aceleiaşi vieți. într-o viață, am trăit cinci existențe fizice: copilărie, adolescență, tinerețe, maturitate timpurie, maturitate mijlocie. în aceeaşi viață, am trăit patru reîncarnări ale personalității - copilul, artistul tânăr şi plin de iluzii, artistul „fugar", întâi dezrădăcinat şi disperat, apoi regăsit, şi ultima reîncarnare: bărbatul care devine tată şi se supune destinului

oricărui bărbat care-şi continuă sângele, în orice lume, veche ori nouă, indiferent dacă este artist sau nu.
Nu ştiu câți români vor citi această carte. Dar chiar şi cei mai tineri, sunt convins, vor înțelege această reîncarnare individuală, în timpul unei singure vieți.
Deci tema cărții nu e revelația politică, deşi pomenesc de politică, din moment ce comunismul a fost, în aparență, un sistem politic. De fapt, n-a fost un sistem politic (politica adevărată nu poate fi decât liberă), ci o psihopatie de masă, în care generații întregi, milioane de oameni au practic un mod de a trăi comod, dar tragic: lipsa responsabilității personale.
Când am fugit, am crezut că libertatea se poate savura, ca o băutură după trecerea printr-un deşert. Acea savurare n-am trăit-o însă niciodată. După ce am fugit, libertatea, aşa cum mi-o imaginam eu din interiorul comunismului, ca o antiteză a lipsei de libertate, ca un element al unei perechi antinomice: foame - saţietate, nevoie - belşug, spaimă - siguranță, tragedie - euforie, acea libertate, am constatat, nu exista. Numaidecât, ceea ce mi-a ocupat orizontul a fost responsabilitatea, esențializarea a ce e important în viață, realizarea potențialului propriu - procese De cât de „eliberatoare", pe atât de stresante şi traumatizante. In termeni concreți, pentru că lumea nouă era cu adevărat nouă şi, la început, n-aveam nici susținători, nici aliați, a trebuit să mă descurc. începând de la nivelul zero, acela în care pier iluziile despre tine însuți, menținute de mediul natal. Iată-mă într-o lume nouă, într-o viață nouă. Mă voi face necesar acestei lumi noi. Voi exista în această viață nouă. Any way I can. în orice fel posibil.
Faptul că am continuat să fiu scriitor, ba chiar am reapărut ca un scriitor nou, în multe feluri misterios pentru mine însumi, e o minune. Despre această minune vreau să vă povestesc. Despre aceste reîncarnări ale unei singure vieți, vreau să vă mărturisesc cum s-au petrecut şi ce preț am plătit pentru ele. Mă veți înțelege şi veți recunoaşte în experiența mea singura experiență care contează, cea mai grea, dar şi cea mai generoasă: salvarea în fața propriei conştiințe.
Cartea aceasta e scrisă foarte pe şleau, şi-i lipsesc două elemente foarte frecvente în scrisul românesc: ornamentația şi corn-

plicația. Nu-i lipsesc sinceritatea şi încrederea că cititorul român caută această sinceritate. Un prieten al meu extrem de admirat, romancierul WiUiam Styron, citind-o de curând, mi-a scris câteva rânduri pe care vreau să le împărtăşesc cu voi. E dovada că această carte a dat Americii o viziune existențială care îi lipseşte. Dar, oricât de măgulit aş fi de elogiul lui Styron, această carte va găsi în voi, pentru că ați trăit ceea ce elogiază Styron, un ecou cu siguranță mai mare şi pentru mine mai prețios.
Sper să regăsiți în tonul *întoarcerii* tonul care m-a făcut cunoscut acum treizeci de ani cu *Dulce ca mierea e glonțul patriei.* Tonul sincerității.
Al vostru,
Petru Popescu
14 mai 2000

Dragă D-le Popescu,

cu întârziere, după câteva călătorii (care includ Praga, unde am fost „arestat" la un congres de scriitori), am reuşit să-ți citesc cartea şi am vrut să-ți transmit cât m-a bucurat lectura ei. Eşti un scriitor elocvent, şi am fost captivat de la început până la sfârşit de istoria tranziției dumitale de la o cultură la alta, ca şi de vizita de întoarcere acasă. Americanii au fost atât de feriți de totalitarismul şi spaima pe care le descrii, încât e binevenit pentru nişte norocoşi ca noi să citim despre o experiență ca a dumitale. Portretul pe care îl pictezi oribilului Ceauşescu ~ descrierea întâlnirii personale cu el - e o vignetă de neuitat. Sunt multe lucruri în carte care m-au impresionat, nu cel din urmă fiind zbaterea sufletească şi indecizia înainte de a fugi, imersiunea într-o cultură nouă (episodul cu Iowa şi conservele de ton), dar mai ales redescoperirea propriului trecut în România. E o epopee bogată şi adesea fascinantă şi sunt încântat că am putut-o trăi prin evocarea dumitale. Sper să rămânem în legătură. Dacă revii la Vineyard, dă-mi de ştire.
Cu sinceritate,
William Styron

Ascultă-mă. Auzi-mă. Această voce, care este a mea, se înalță din adânc. Izvorăşte dintr-o parte din mine, pe care n-am văzut-o niciodată, căci nu poate fi văzută; zace undeva în miezul meu, poate în oasele mele, amestecată cu măduva lor ori răspândită printre celulele care-mi alcătuiesc trupul. Şi totuşi, o cunosc în profunzime, pentru că este temelia ființei mele. Acolo jos, la temelia mea, domneşte întunericul. Destul de ciudat, nu-i aşa? Ceea ce ştim cel mai bine despre noi înşine păstrăm în întuneric. Ca într-un subsol în care s-a ars becul şi n-am catadixit să cumpăr unul nou de vreme ce cunosc fiecare ungher şi ştiu locul fiecărui obiect. Acest subsol al ființei mele e scufundat într-o tăcere de nimic tulburată timp de peste cincisprezece ani. M-am născut şi am crescut într-o țară comunistă. Am evadat, am venit în America, am trăit în libertate şi, totuşi, la un anumit nivel al ființei mele, am continuat să zac în subsol, sub pământ, în acea desăvârşită tăcere - până când, în pofida propriilor mele aşteptări, am hotărât să revin la suprafață ca să revăd locul unde mă născusem.
Când am decis să mă întorc în spațiul acela, tăcerea din mine

s-a rupt. Zgomotul şi lumina mi-au invadat temelia. Am privit înăuntru şi am văzut ceva uimitor. Rădăcinile pe care odinioară la retezasem, răsăriseră în mine din nou. Acum arătau altfel. De obicei spunem că venim în America pentru a prinde noi rădăcini, dar adevărul este că ceea ce plantăm în acest generos pământ străin sunt tot vechile rădăcini, reînnoite şi pline de o sevă împrospătată. Rădăcinile sunt noi şi, totuşi, vechi. Pe scurt, America

e locul unde oamenii se reinventează pe ei înşişi, găsind aici nu numai un nou viitor, ci şi un nou trecut.
Scriu cuvintele astea şi simt că nu exprimă ceea ce încerc să spun. Caut cuvinte mai expresive. Le lansez ca pe nişte săgeți către un vânat ager, încercând să-l capturez, să capturez o anume realitate. Dar acea realitate nu sălăşluieşte în cuvinte, ci... în mirosuri şi sunete, în contactul cu anumite obiecte, în amintirile corpului meu, legate de un anume an, un anotimp ori o clipă a zilei sau nopții. Este de fapt un sentiment existențial a ceea ce eram în trecut, când nu eram liber, dar visam la libertate. şi al felului cum eram când am gustat libertatea, şi am fost ca îmbătat de ea, aproape bolnav. Libertatea era prea bună şi prea diferită.
Povestea mea nu e eroică; totdeauna e loc pentru un nou erou, dar în această istorie nu există nimic eroic, deci nici eu nu pot fi erou. Povestea mea este despre comunismul comun (consonanța îmi place), aşa cum l-am trăit eu, unul dintre cei peste un miliard de oameni, cât număra populația totală a comunismului atunci când evadam.
încerc să mă domolesc. Şi să prind o anume cheie tonală al cărei sunet să umple cu adevăr şi simplitate cuvintele pe care le folosesc. Această cheie nu e însă uşor de prins, pentru că...
Ceea ce se întâmpla acolo, îndărătul sârmei ghimpate pe sub care am reuşit să mă târăsc spre libertate, în timp ce alți fugari au rămas prinşi în ea, era că temnicerii noştri nu numai că ne țineau închişi înăuntru, dar ne şi programaseră să credem că nu eram doriți nicăieri în afara temniței noastre, întinsă cât o planetă. Ne scoseseră din lume şi ne ținuseră izolați, până când am învățat şi interiorizat convingerea că nu aparțineam lumii şi că lumea nu era pentru noi.
Ce puhoi de cuvinte. Nu le pot ajuta.
Şi totuşi încă n-am găsit tonul just.
Am nevoie de răbdarea ta, cititorule. Oricine ai fi, am nevoie să mă asculți, chiar dacă toate astea ar putea să-ți pară bizare sau de neînțeles. în mediocritatea ei, experiența mea e o experiență extremă. Te rog iar, cum am făcut-o în pagina dinainte, de data aceasta ceva mai puțin febril, ceva mai uşurat: ascultă-mă.
M-am născut într-o țară comunistă, după căderea Cortinei de Fier.

15
Bingo.
Tonul! L-am prins.
M-am născut în România comunistă, după ce Cortina de Fier ne separase de restul lumii. Am evadat tânăr, la douăzeci şi şapte de ani, dar eram cunoscut în ţara pe care o părăseam, pentru că scrisesem nişte cărţi, făcusem nişte filme. Aşadar am trăit acolo, am iubit acolo şi am pierdut acolo fiinţe iubite, m-am format acolo ca fiinţă umană.
Dar ce a rămas din toţi acei ani? Un şir scurt de cuvinte: m-am născut în România comunistă.
Am prins tonul just şi n-o să-l mai las să-mi scape.
Am crescut iubind o ţară, dar acea ţară aparţinea comunismului. Ca să rămân nemolipsit de comunism, trăiam în ţara mea şi visam la America. Am ajuns în America la fel ca tânărul din faimosul film al lui Elia Kazan, *America, America.* Nu, n-am străbătut desculţ întreaga Anatolie până la Istanbul şi nu m-am strecurat apoi pe un vapor cu destinaţia America. Dar drumul meu a fost şi el lung, întortocheat şi plin de primejdii.
Am văzut *America, America* într-un cinematograf prăpădit din Bucureşti, la sfârşitul anilor '60, în timpul unui scurt dezgheţ cultural între capitalism şi comunism. Eram student la limbi străine, cu engleza în principal, aşa că mă obseda ideea să nu-mi scape nici un film vorbit în engleză. Versiunea pe care am văzut-o fusese cenzurată, dar esenţa ei, visul unui băietan din lumea a treia despre o ţară pe care nu o văzuse vreodată, era necenzurabilă. Emana din fiecare centimetru de celuloid. Mi-am recunoscut propriul vis, la fel de absurd şi de neclintit ca şi al flăcăiandrului anatolian, care mersese desculţ prin deşert spre un port ceţos, din care un vapor cu un coş înalt l-a dus departe, în Ellis Island, la poarta Americii. Acolo, eroul nostru, trecând pe sub drapelul american ce flutura la intrare, căzuse în genunchi şi sărutase pământul noii sale patrii (pământul era pavat!), păşind apoi mai departe, spre libertate.
Cât despre mine, mi-am nutrit visul secret de evadare împotriva visului oficial, cel despre Strălucitul Nostru Viitor Comunist. Noi, cei mai tineri supuşi ai imperiului sovietic, eram totodată cea mai de preţ investiţie în acest Viitor Comunist. Un viitor niciodată materializat - nu e uluitor comunismul în istoria viselor omenirii?

După atâta trudă şi sacrificiu, visul comunist s-a sfărâmat fără să fi devenit realitate nici măcar o dată.
Visam la libertate. Aveam nevoie de ea, tot aşa cum un om care se îneacă are nevoie de o gură de aer. Şi totuşi, nu-i ştiam nici măcar gustul. Captiv îndărătul unor graniţe de netrecut, la vreo nouă mii de kilometri depărtare de ţinta visurilor mele, am crescut, am devenit scriitor, am urcat treptele succesului naţional, în timp ce în adâncul sufletului visam la America. Pe atunci, America era partea tăcută din mine. După ce am evadat, România a devenit acea parte din mine scufundată în tăcere. Iar acum... sunt treze amândouă şi îşi vorbesc.
Voiam libertatea, dar nu ştiusem niciodată ce înseamnă. Ceea ce-mi trebuia atât de mult îmi era atât de nefamiliar, încât nici măcar nu pricepeam de ce am atâta nevoie de ea. Ştiam doar că sunt gata să dau în schimbul ei orice. Nu chiar viaţa, trebuie s-o recunosc. între sclavie şi moarte, aş fi ales probabil sclavia.
Din fericire, n-am fost pus faţă în faţă cu această extremă alegere. Am sosit prima oară în Statele Unite ca invitat al unei respectate universităţi. Iar evadarea mea s-a întâmplat zece luni mai târziu; şi-a avut propriile pericole, nu am riscat totuşi moartea. Alţi români au făcut-o - zecile de mii care au trecut graniţa ilegal, între 1947, când s-a lăsat Cortina de Fier, şi 1989, când revoluţia a dat-o la o parte, românii şi-au asumat riscuri enorme ca să evadeze din spaţiul Comunismului. Au trecut Dunărea înot spre Iugoslavia, sfidând gloanţele celor două poliţii de frontieră. Deşi era singurul nostru vecin neocupat de trupele ruseşti, Iugoslavia era comunistă în felul ei arogant şi contradictoriu şi nu îi voia pe fugarii români. Ca să nu fie descoperiţi de miradoarele ce supravegheau graniţa, fugarii scobeau trunchiuri de copac în care se ghemuiau, apoi pluteau cu ele pe distanţe incredibile, adesea înecându-se sau sufocându-se. Românii care nu reuşeau să treacă Dunărea fără a fi descoperiţi erau nevoiţi să migreze pe jos, de-a lungul întregii Iugoslavii, până la graniţa cu Italia. Dacă supra-vieţuiau foamei, extenuării şi temutelor întâlniri cu poliţia iugoslavă, aveau o şansă la acea graniţă, dincolo de care trăia liber oricine. Incredibil? Şi totuşi s-a întâmplat. Unul dintre propriii mei unchi a evadat trecând Dunărea înot spre Iugoslavia.

Celelalte granițe ale noastre priveau spre Bulgaria, Ungaria, Ucraina: țări ocupate, ca și România, de armatele sovietice. Nimeni, așadar, nu putea să fugă pe-acolo. Mai era și furtunoasa Mare Neagră care își detuna valurile pe nici două sute de kilometri de litoral românesc, presărat cu orașe și sate, toate înțesate de oamenii Miliției și Securității. Faruri și miradoare străpungeau nopțile fără lună. în fiecare seară, plajele erau greblate, astfel încât urmele fugarilor să poată fi văzute ușor pe nisip. Și totuși, mulți *desperados* înfruntau plajele și valurile. Un român ajunsese în Turcia navigând zece zile într-un butoi de murături și luându-și ca provizii doar două pungi de plastic, una plină cu apă, cealaltă cu supă de pui. Dacă nu ar fi fost salvat de un vas grecesc de pescuit, românul s-ar fi copt de viu, pârjolit de soare, în butoiul lui. Altul, sunetist la Studiourile de film Buftea, reparase motorul unui vechi avion de luptă nazist, pretinzând că are nevoie de el pentru a reconstitui sonorul autentic al unei bătălii aeriene. Sub pretextul că făcea un decor de film, a reconstruit în jurul vechiului motor întregul avion și, fără o singură lecție de zbor, doar învățând pe dinafară un manual de pilotaj, s-a ridicat în aer și a ajuns în Grecia. Alții au folosit baloane cu aer cald, au săpat tunele pe sub graniță sau, iarăși și iarăși, au trecut înot Dunărea.
Mulți au fost uciși. Câțiva au răzbit spre libertate, păstrându-și în adânc rădăcinile, retezate până la butuc ca și ale mele, ca apoi să crească din nou. Cu toții am făcut-o. Cu toții am pus mâna pe ferestrău și ne-am croit drum prin jungla trecutului. Pârjolindu-l. I-am dat foc ca în sălbăticia Amazonului. Lăsându-l cu totul înapoia noastră. Pulbere și cenușă s-a ales din ceea ce ar fi trebuit să fim. Și pe urmă, rădăcinile tăiate au dat lăstari noi. Cioturile ciopârțite au crescut la loc.
Prima oară am fost anchetat de Securitate la treisprezece ani, ridicat direct de pe terenul de baschet al liceului meu din București. Securitatea voia să-mi torn colegii de clasă angajați în acțiuni subversive. Mai voia să afle dacă tatăl meu îi trimite scrisori, cifrate și pe adrese false, acelui unchi din New York, care izbutise să treacă înot Dunărea. Aveam rude în America și, pe deasupra, părinții mei erau niște „intelectuali burghezi" într-un regim al puterii muncitorilor. înainte de război, tata și mama fuseseră membri fondatori ai „Amicilor URSS", grupare politică

foarte liberală; tata scrisese eseuri pro-marxiste, îşi ajutase prietenii evrei să se ascundă în perioada deportărilor şi fusese supravegheat de Siguranţă, Gestapoul românesc. După război, şocaţi de brutalitatea ocupaţiei ruseşti, nici unul dintre ei nu se înscrisese în Partidul Comunist. Mama se trăgea dintr-o familie de viticultori, iar tata dintr-una... de ofiţeri şi de preoţi. „Originea socială nesănătoasă" le atârna deasupra capetelor, ca sabia lui Damocles. Tata a fost închis fără să fi fost judecat. După ce l-au eliberat, casa noastră a continuat să fie supravegheată de Securitate. Fratele meu şi cu mine eram automat pătaţi de trecutul părinţilor noştri. Când m-am înscris la Universitatea Bucureşti, aveam note bune, dai- a trebuit să dau examenul de admitere, deoarece eram ceea ce eram, în timp ce candidaţii de origine muncitorească erau acceptaţi fără examen, indiferent de notele pe care le obţinuseră în liceu. Vi se pare că mă plâng, că protestez prea mult?
Din păcate, nu pot să-mi spun povestea firesc, ca orice om normal: cum mi-am trăit prima dragoste, cum mi-am ales profesia sau cum mi-am pierdut iluziile. Dacă am trăit, să spunem, iubirea, aceasta nu a fost pur şi simplu iubire, ci iubire sub comunism. Comunismul mi-a vegheat toate experienţele, denaturându-le şi deformându-le. Statul comunist mi-a invadat permanent copilăria şi tinereţea. Orice am făcut, am spus, am trăit a fost marcat de statul comunist. Doar câteva sute de oameni puteau scăpa acestei invazii - cei din vârful piramidei puterii.
în acelaşi timp, comunismul mi-a dat un disproporţionat sentiment al propriei importanţe, chiar dacă în sens negativ. Cu părinţi ca ai mei, eram din start important ca un potenţial răzvrătit. Când am devenit romancier şi scenarist într-o ţară unde cărţile „pe linie" se îngălbeneau în librării, iar filmele „pe linie" rulau în cinematografe goale, importanţa mea a crescut exponenţial, ceea ce s-a tradus printr-o şi mai accentuată supraveghere a muncii şi persoanei mele. Nici una dintre cărţi nu mi s-a tipărit fără ca cenzorii să scoată între cincizeci şi o sută de pagini din manuscrisul original. Rescriam respectivele pagini şi le puneam la loc; cu un instinct infailibil, cenzorii le detectau şi le eliminau din nou. Si totuşi, esenţa scrisului meu ieşea la iveală. Titlul întâiului meu roman o declara pe faţă: *Prins.* Când *Prins* a ieşit pe piaţă, tipografii au scos exemplare în plus şi le-au vândut la negru. Până şi

eu mi-am cumpărat nişte volume de pe piaţa neagră, ca să le dau cu autograf rudelor şi prietenilor. Apetitul vorace al cititorilor pentru ceva contrar şi diferit mi-a garantat succesul. Dintre filmele pe care le-am făcut în România, *Drum în penumbră,* o tristă poveste de dragoste, desfăşurată în paradisul comunist, a fost o adevărată bombă. Un film documentar despre Bucureşti, pe care l-am scris, regizat şi produs, a fost difuzat o singură dată - era mult prea onest pentru televiziunea de stat. în chip pervers, eram încântat de aceste neîncetate hărţuieli: a fi un autor hărţuit de cenzură însemna că eşti un autor curajos şi de valoare. în cărţile mele, eu eram *noi,* prinşii, împotriva *lor,* temnicerii. Am avut recenzii bune, căci judecata artistică în sine nu dispăruse, dar cel mai mare succes l-am dobândit pentru ce scriam, nu pentru cum scriam. înainte de orice, eram un artist care atacă sistemul. Astfel, cu puţin înainte de a emigra, devenisem o contradicţie în termeni: un star comunist. O celebritate într-o cultură lipsită de talk-show-uri televizate.

Am fost extrem de norocos. Chiar dacă romanele mele fuseseră ciopârţite de cenzori, propriul meu public mă proteja. Şi sufeream mai puţin de degradările comunismului decât alţi confraţi. Dar victoria mea era ambiguă: eram un scriitor opozant şi patriot, însă regimul îmi uzurpa patriotismul şi îl folosea ca să-şi atingă propriile ţeluri. Eram împotriva comunismului şi sufeream din pricina limitărilor lui, dar comunismul îmi permitea o măsură a succesului, ca dovadă a lărgimii vederilor sale. Astfel, sistemul izbutise totuşi să mă compromită. Făcusem nişte breşe în armura partinică, dar când încercam să mă strecor prin ele, sistemul mă sugea înapoi. Orice succes aş fi obţinut, eram prea chinuit ca să mă bucur de el cu adevărat.

Pe de altă parte, era greu să te bucuri de celebritatea comunistă, deoarece pretindea un prea mare preţ: supravegherea continuă. Mă trezeam în fiecare zi ştiind că în următoarele douăzeci şi patru de ore voi fi, cumva, urmărit. Telefonul îmi era ascultat, lucru pe care-l aflasem de la tehnicianul care venea să mi~l repare. Eram un fel de prieteni. De câteva ori am fost prevenit şi de lucrători ai Securităţii, unii mărunţi în grad, care-şi aveau propriile conflicte cu regimul Ceauşescu sau, tineri fiind, aveau idealuri de generaţie nu prea diferite de ale mele.

îmi amintesc de vechiul aparat de telefon, singurul din apartamentul meu. Masiv şi negru, trona în sufrageria noastră ca un oaspete onorat, dar temut. în limba română, substantivele sunt masculine sau feminine; telefonul este un „el". „El" suna sau mă lăsa să formez un număr, punându-mă în contact cu lumea, călăuzindu-mi vocea spre oricine aş fi sunat şi, în acelaşi timp, spre altcineva încă. Un al treilea nevăzut, fără de chip, fără de somn şi fără de milă: Securitatea. Sistemul.
Tot ca parte a acestei supravegheri, corespondența îmi era deschisă şi citită prin „aburire": plicul era ținut deasupra aburilor fierbinți până ce lipiciul se topea şi respectivul slujbaş al poştei centrale reuşea să scoată scrisoarea din plic şi să informeze sistemul despre o altă fărâmă din viața mea. Câteodată, recunoşteam scrisorile „aburite", alteori nu. Dar gândul îmi stătea înfipt în minte: înaintea mea, acest mesaj - personal, intim, o scrisoare de dragoste poate - fusese citit de Sistem.
Bănuiam că mulți dintre cei pe care-i cunoşteam sunt informatori, nu puteam totuşi să rup relațiile cu ei. Unii îmi erau colegi de muncă, prieteni chiar. Aşa că, în prezența anumitor persoane, aveam grijă ce spun, dar asta nu însemna că suspiciunile mele erau totdeauna întemeiate - unii, nevinovați, aveau pe nedrept o proastă reputație; alții, aparent sinceri, erau activi în solda Securității. Asta se putea întâmpla oricând şi oricui. Un iubit respins putea deveni informator. În genere, oamenii erau împinşi să devină turnători din nevoia de bani. Toți laolaltă trăiam împresurați de o invizibilă aură de supraveghere. Propria noastră străduință de a rămâne cinstiți țesea un văl de trădare în jurul a tot ce făceam sau spuneam. La fel de bine, puteam trăi într-un dosar de poliție.
Prin urmare, eram importanți.
La sfârşitul anilor '60, Ceauşescu a promulgat o lege care a pătruns mai adânc decât oricare alta în viețile supuşilor săi: decretul pentru „Creşterea natiunii noastre socialiste", care interzicea avorturile şi scotea în afara legii vânzarea contraceptivelor, sub amenințarea unor pedepse grele cu închisoarea. Trezirea sexuală, primele aventuri le-am trăit de aceea sub o tensiune suplimentară: cum să nu fac nişte copii cărora nu-mi puteam permite să le fiu tată.

21

Sexul fusese întotdeauna una dintre supapele noastre. Făcea parte dintre privilegiile puşcăriei noastre; era ieftin, şi precipitat, şi de obicei inconfortabil (nu aveam bani să mâncăm şi să bem la întâlniri, nu aveam maşini cu care să ne bucurăm de beția vitezei înainte de aceea a copulației) şi, totuşi, sexul încă era proaspăt, nou, în aparență necenzurabil. Până când omul de la cârmă a spus: Destul! Națiunea română trebuie să-şi crească numărul. Astfel, ultima libertate, cea a sexului spontan, la întâmplare, dispărea. Unii au ajuns în închisoare pentru că îşi cumpăraseră prezervative de pe piața neagră. Locuințele ginecologilor erau percheziționate dacă erau suspectate că ar fi cabinete de avorturi clandestine. Țărănci de vârstă mijlocie se rotunjeau în pântece. Iubiți nevolnici se turnau unii pe alții. Mii de copii se năşteau malformați din cauza subnutriției sau a chiuretajelor nereuşite. Abandonați de părinți, erau închişi în înspăimântătoare cămine al căror secret a fost dezvăluit abia după revoluție.

Uram acest sentiment de urmărire, îl uram cu patimă. Dar încercam totodată să-i dau strălucire. Eram nevoit s-o fac. Când mă plimbam pe jos pe străzile Bucureştiului, mă simțeam ca acel *desperado* din *High Noon,* mergând spre ultima sa înfruntare cu pistoalele. Nici o uşă nu scârțâia, nici o draperie nu flutura. Si totuşi, ştiam că pistoale şi puşti sunt ațintite spre mine. La capătul străzii aruncam o privire spre celălalt pistolar, cel cu care se presupunea că trebuia să mă înfrunt. Era el, Sistemul. Nu aveam nici o şansă să-l înving, nici măcar să apuc să-mi încarc arma. Pentru asta, ar fi trebuit să trag primul, de pe vreun acoperiş. Continuam astfel să merg tragic, într-o linişte mormântală, liniştea dinaintea împuşcăturii.

Bineînțeles, totul era o fantezie, un exercițiu romantic. Mai întâi că nu aveam armă, nimeni nu avea; deținerea de arme de foc atrăgea după sine pedepse mai mari decât deținerea de droguri sau aur, iar în mâinile unui abil „procuror al poporului", un asemenea caz putea fi uşor transformat într-o conspirație împotriva statului, pedepsită cu moartea. Totuşi, sentimentele mele romantice nu erau mai puțin genuine. Eram condamnat şi mă aflam în mijlocul scenei. Transferă, cititorule, acest sentiment întregii populații. Imaginează-te pe tine însuți în România, mergând pe stradă şi ştiind că te afli în cărarea unei gigantice puşti. Aşa mă simțeam eu, aşa ne simțeam cu toții. Toate le făceam în cătarea puştii. Şi

când spun toate, înțeleg chiar toate: mâneam, beam, gândeam, munceam, făceam sex, intram în baie pentru un pipi sau un rahat sau un duş, ne ştergeam, ne îmbrăcam la loc, ne duceam la fereastră să privim stelele, găseam iubirea, pierdeam iubirea, făceam copii, eram bolnavi, sufeream.
Totul în cătarea puştii.
îmi amintesc apartamentul din Bucureşti pe fragmente. Camera pe care o împărțisem cu fratele meu, înainte de a fi dus în grabă, cu o ambulanță, la spitalul de groază în care a şi murit. Patul. Aragazul din bucătărie, unde îmi făceam câte o cafea românească, groasă. Fereastra de la birou. Aveam obiceiul s-o deschid seara târziu şi să mă scufund în pacea unei vechi străzi europene. Deasupra oraşului strălucea luna, de care românii leagă atâtea mituri, inclusiv cel despre vârcolacii zămisliți acolo, care, de cum vin pe lume, flămânzi, încep s-o mănânce. Pe măsură ce luna scade, vampirii cad pe pământ, în România. Iarna, priveam zăpada proaspătă care îmi purifica oraşul balcanic, zbârcit şi bizar. Primăvara, respiram parfumul florilor timpurii - în lunca Dunării, primăvara izbucneşte în natură ca pubertatea într-o țărancă tânără. De fiecare dată, am simțit gura giganticei puşti țintind luna, majestatea tăcută a nopții şi pe mine.
Biroul meu fusese al tatii înainte de a ne părăsi, pe mama şi pe mine, singurul lui fiu rămas în viață. Recăsătorit, tata locuia acum în altă zonă a oraşului şi deseori scria noaptea: era şi el scriitor şi încercase în zadar să-mi descurajeze alegerea pentru viața de scriitor. în acele ore ale nopții, cu luna ca inspiratoare deasupra, ar fi trebuit să mă simt mândru şi îmbărbătat, de continuitatea dintre noi. Ar fi trebuit să fiu limpede şi împăcat în privința destinului meu.
Dar nu eram. Istoria mă prinsese într-un tragic fund de sac, unde făceam echipă cu turnători şi cu gardieni. Noi şi ei. Noi în bătaia puştii, ei cu degetul pe trăgaci. .
Noi şi ei. Perversul sentiment al propriei importanțe.
Si atunci am evadat.
Au trecut anii.
Nu ştiu exact când, liniştea din mine a început să se destrame. Era invadată de ecouri, de amintiri ale sunetelor locului de unde venisem, de ceea ce mi se întâmplase în țara unde m-am născut.

încet, rădăcinile mele reînnoite s-au făcut destul de puternice pentru a putea să înfrunte scena dezrădăcinării lor.
Pe la sfârşitul anilor '80, în California, am început să-mi spun cam aşa:
Vreau să mă întorc ca să vizitez. Vreau să hoinăresc pe străzile Bucureştiului, împresurat de culorile lui cenuşii, vătuite. Vreau să mă apropii de toate câte au mai rămas din trecut, ca să le pot cerceta ca pe nişte zdrenţe risipite dintr-o cutie veche. Ia să vedem, ce avem aici? Ah, da, uite rezistenţa noastră, lipsită de glorie şi de recompensă. Iată lipsa noastră de orizont. Uite singurătatea noastră. Am auzit în mine un zgomot teribil, un vaiet copleşitor, ca atunci când se rup punţile unui vas ce se scufundă. Era ţipătul generaţiei mele, împotmolită în spaţiul comunist. Voiam să retrăiesc totul. Dar de ce?
De ce să trezesc vechile fantome? Ce as avea de învăţat din asta? Ce aş avea de câştigat? De ce?
Ca să ştiu, bineînţeles. Să ştiu însă ce?
Nu-mi puteam răspunde.
După ce-mi spuneam astfel de lucruri, mă apuca o frică rea. Mă temeam că eram sortit să mă întorc nu doar ca să vizitez, ci ca să-mi pierd libertatea, să intru iar în temniţa mea. Frica era adâncă, dar şi mai în adânc am dat peste un sentiment încă şi mai vechi. Furia. O furie care mă uimea, pentru că era atotputernică, şi oarbă, şi totuşi lipsită de obiect. Trecutul trecuse, acum eram american. Acum aici se afla esenţa noii mele persoane: autor de cărţi şi scenarist-regizor de film, aici în America. Soţ şi tată, aici în America. Cetăţean de succes, împlinit, realizat, aici în America.
în închipuirea mea, mă întorceam spre Est, spre România, şi strigam: Ia ascultă, pitic scârbos, căţărat pe mormintele unei întregi generaţii, ca să ajungi un tiran de aceeaşi teapă cu Hitler şi Stalin. Mă întorceam spre Ceauşescu şi dădeam iarăşi drumul strigătului meu brutal de libertate: Nu mă ai la mână cu nimic, cu nimic. Nu însemni pentru mine nimic. De ce atunci să vreau să vizitez ţara pe care ai lipsit-o de orice speranţă?
Totuşi voiam s-o vizitez. Furia se învolbura în mine şi mă speria. Era o furie de cel mai pur tip iraţional, dar, chiar şi aşa, o puteam lega de amintirea diferitelor nedreptăţi şi pierderi: moartea fratelui meu geamăn, copilăria captivă, cărţile mele eviscerate

de cenzură, mintea mea golită, destinul meu prescris fără drepturi, merite sau bucurii.
Aveam cu ce să-mi justific furia din belşug. Sateliţii comunişti tocmai începuseră să pice ca nişte piese de domino. în cele din urmă, a căzut Ceauşescu însuşi.
Dar asta nu mi-a fost de nici un folos. încă mai eram zgâlţâit de furie.
Trebuia să mă întorc acolo, să deschid vechea genune: iată singura cale. Negarea funcţionase în viaţa mea perfect de multe ori, dar nu şi de data aceasta.
înainte de a-mi putea purta eul fizic acolo, trebuia să fac un alt pas important: să mă las invadat de aducerile aminte din România. Trebuia să îngădui acelui iad personal să se întoarcă în mine. îl zvârlisem cu succes departe, trăisem fără el, ca un amnezic, cu ajutorul multor activităţi captivante: am muncit, mi-am satisfăcut ambiţiile, mi-am crescut copiii, am devenit american. Am devenit scriitor american, învăţând printr-o grea strădanie cum să scriu în englezeşte, ceea ce e mult mai dificil decât să foloseşti engleza pentru o slujbă, o relaţie sau doar în conversaţie.
Acum, iată, trebuia să-mi aduc aminte de lucruri petrecute înainte de a fi devenit american. Iar în această rememorare mă aştepta suferinţa, o suferinţă ce nu putea fi trecută cu vederea. Dar confruntarea cu trecutul nu mai putea fi evitată. Lucru ce mă nedumerea. Ca orice refugiat est-european, avusesem, în Vest, accesul asigurat la tot felul de informaţii despre comunism. Cărţi şi filme, mărturii politice, prelegeri academice, rapoarte ale serviciilor de spionaj. Le parcursesem adesea febril, cu o dublă comprehensiune - dinăuntru, ca fost participant la joc, şi din afară, ca supravieţuitor eliberat.
Aflasem multe despre comunism. Totuşi, ce anume nu aflasem? Ce mă determinase să arunc această neliniştitoare privire în oglindă?
Tulburătorul răspuns era: eu însumi.
Până la urmă am decis. Hai s-o fac. Cu cât mai repede, cu atât mai bine. Să începem.

PARTEA ÎNTÂI

Sentimente trunchiate

în destrămarea tăcerii din mine, un rol important l-a jucat venirea mamei în America, la opt ani după ce emigrasem. Avea peste şaptezeci de ani şi vârsta ei explica de ce România comunistă acordase viză de ieşire mamei unui trădător, judecat în contumacie. Cât timp cetăţenii lui erau tineri, statul comunist îi voia liniştiţi şi la locurile lor de muncă, ca un fel de plată pentru şcolarizarea aproape gratuită pe care o primeau (dintre promisiunile sale de aur, statul comunist îndeplinise doar două: asistenţa medicală ieftină, dar la un nivel mult inferior standardelor de calitate, şi şcolarizarea de asemenea ieftină, dar bună, deoarece tradiţia academică românească fusese una într-adevăr bună). Acum, mama era bătrână, ieşise la pensie, aşa că statul era în câştig prin emigrarea ei, pentru că îi lua pensia, apartamentul şi tot ce mai avea. Mama a intrat în mica locuinţă pe care o închiriasem în Beachwood Canyon, locuinţă tipică de scriitor care se zbate pentru ziua de mâine, s-a uitat la mine şi m-a anunţat cu vocea ei antrenată pe scenă: „Rămân aici, în libertate. Dacă nu vrei să mă ajuţi, am vorbit deja cu unchiul Florin din New York şi a acceptat să-mi scrie o declaraţie."

Vorbele astea sunau pentru mine ca un ultimatum? Evident. Mama şi-a dat seama că tonul îi era nepotrivit (de multe ori nu-şi dădea seama, fusese actriţă şi în viaţă vorbea ca pe scenă) şi a îndulcit puţin lucrurile: „Oricum, eşti singur. Nu crezi că ai avea nevoie de mine? Dacă te îmbolnăveşti, n-ai nici măcar cine să-ţi facă un ceai."

Am râs. Dumnezeule, mamă, de la treisprezece ani mi-am purtat singur de grijă. Abia acum vii tu să-mi faci un ceai? Această conversație era tipică pentru certurile noastre: dure, retorice, înspăimântătoare, pline de neîncredere. Instantaneu, am simțit din nou gustul comunismului. Bine, bine, ar putea spune cititorul, ai zburat tu din comunism, dar şi de părinți ai vrut să scapi? Da, am vrut să-i părăsesc şi pe ei. în familia noastră existau neînțelegeri severe, iar destrămarea ei fără speranță a fost grăbită de moartea fratelui meu geamăn, când şi el, şi eu aveam treisprezece ani. Curând după asta, tatăl meu scriitorul a divorțat de mama mea actrița. Ea şi cu mine am rămas împreună în apartamentul în care avuseserăm odată o familie completă, familie care funcționase uneori chiar mai rău decât acum. Statul comunist îşi adusese obolul la asta - violase chiar de la început integritatea familiei noastre, băgându-l pe tata la închisoare şi percheziționându-ne casa ori de câte ori avusese chef. Faptul că părinții mei nu putuseră sau nu vruseseră să repare efectele acestei intruziuni printr-o atitudine diferită față de viață, a fost o slăbiciune pentru care îi judecasem cu asprime; o mare parte dintre lucrurile care nu funcționau în familia noastră erau totuşi din vina lor, nu a statului. Multe familii au avut de suferit în acelaşi fel sub comunism. Părinții şi copiii se simțeau separați emoțional, incapabili să se înțeleagă unii pe ceilalți, deturnați din rolurile lor de membri ai unei familii de nebunia permanentă a unei societăți ideologizate şi polițiste. Trebuia să-i iert pe părinții mei. în chiar clipa când a sosit, trebuia fie s-o iert, fie să n-o mai ajut niciodată pe mama. Ceea ce a lucrat în mine a fost nu faptul că era mama mea, ci ceea ce spusese, cuvântul-cheie, „libertate". M-aş fi simțit un degenerat dacă n-o ajutam.

A doua zi, mi-am răscolit economiile precare şi am bătut împrejurimile ca să-i găsesc un apartament, oprindu-mă prin magazine să-i cumpăr farfurii, aşternuturi de pat, mâncare, televizor, în timp ce făceam toate astea, resentimentele îmi erau încă treze, iar liniştea interioară încă tulburată de amintirea puternică a „datoriei". Statul comunist ne zămislise întru datoria față de popor, iar mama părea că mă născuse ca să-i fiu dator tot lungul vieții. Aceste două afecte erau atât de legate în memoria mea

emoțională, încât o uram că-şi cerea libertatea tocmai acum, la şaptezeci de ani! De ce venise la mine, cu întregul trecut pe care avea să-l injecteze în noua mea viață? Ar fi putut să stea la New York, aveam rude acolo. Şi de ce nu încercase să plece cu mult înainte? Atunci, imediat după război, din pricina poverii copiilor, eu şi fratele meu, da, ar fi fost greu şi periculos, alții o făcuseră totuşi. Chiar în zilele acelea, sudul cartierului nostru, Beachwood Canyon, fusese invadat de refugiați armeni din Rusia; cei mai mulți veniseră cu tot tribul, neveste, copii, mătuşi, unchi, părinți şi bunici, care nu vorbeau o boabă englezeşte, hoinăreau pe străzi în izmene şi condimentau aerul cu aromele mâncărurilor lor specifice - săraci, ridicoli, nerăbdători să sugă bogăția Americii. Dar... veniseră în familii unite şi îşi iubeau, îşi. iubeau cu disperare - asta era evident - copiii.
Mama şi tata nu plecaseră din România cât mai fusese posibil, în primii trei ani de după invadarea țării de către armata sovietică. Dacă ar fi făcut-o, noi, copiii, am fi crescut undeva în Vest şi ne-am fi bucurat de tot ceea ce Vestul putea să ofere. Iar fratele meu geamăn pur şi simplu n-ar fi murit, pentru că în Vest exista deja vaccinul antipoliomielitic, care în România a fost introdus abia la un an după moartea lui. Totul ar fi fost altfel, părinții mei ar fi fost altfel. Sau sistemul nostru politic. Era cât pe-aci să cad iarăşi în jelania nedreptății personale, pe care o tot îngânasem în timpul terapiei californiene şi despre care credeam că o depăşisem. Tocmai ezitam între a-i cumpăra aşternuturi ieftine (eram sărac) sau de bună calitate (mama era un oaspete şi astea erau primele ei nopți petrecute în libertate), când m-a izbit o evidență uimitoare. Noi doi nu mai eram legați unul de celălalt în comunism, ci aici. Asta ar putea schimba între noi totul.
Am înhățat această posibilitate aşa cum cineva ar capta o rază de soare rătăcită într-un ținut ploios. A trecut repede. Nu aveam curajul sau pur şi simplu experiența să cred în ea. Pe vremea aceea, traversam o foarte dificilă etapă de tranziție. Fusesem însurat pentru puțin timp, acum eram divorțat. Aveau să treacă mulți ani până să mă recăsătoresc şi să am copii. Scriam în engleză romane care, refuzate de editori, sfârşeau pe podeaua biroului meu - mai păstrez vreo cinci, îngrămădite în biroul din

Beverly Hills, se înalță ca un turn demențial, închinat ardentei mele deveniri literare. Finanțarea unui film de lung metraj, pe care îl scrisesem şi-l regizasem, tocmai căzuse. într-adevăr, nu eram într-o formă prea bună, căci dacă acolo devenisem un eu liber, renăscut, în perpetuă creştere, funcțional, incapabil de întoarcere înapoi, nu eram încă un eu artistic - nu vreau să pun la socoteală filmele pe care le scrisesem în engleză, două primiseră chiar premii, iar unul fusese răsplătit cu aplauze internaționale. Adevărul este că simțeam lipsa cititorilor mei, îmi lipseau foarte tare. Să scrii cărți de succes este ca şi cum ai descoperi în nouă dați din zece că întâlneşti un prieten, un alter ego, o iubită sau ceva pe aproape. Dar, tocmai în perioada aceea, nu aveam cititori şi nici vreun sentiment de împlinire. Prin urmare, ce făcusem eu cu viața mea?
îmi priveam cu neîncredere viitorul. Şi am simțit nevoia să-i spun mamei: Nu veni aici, peste mine şi greutățile mele, du-te şi te bucură de libertate în altă parte. în loc de asta, i-am spus: „Mamă, ți-am găsit un apartament la numai două blocuri depărtare de al meu. Vino să vezi dacă-ți place."
A intrat în apartament, dar nu mi-a spus dacă-i place. A dat din cap a aprobare, ca o regină. Nici măcar mulțumesc nu mi-a zis. Am lăsat-o în noua ei casă, singură, o femeie de şaptezeci de ani, încă puternică, plină de forță şi care, acum pot s-o spun, avea să iubească acolo, în America. în România se măritase de trei ori (tata fusese al doilea soț al ei), iar acum ardea de nerăbdare să întâlnească un american.
Mă întorceam cu maşina acasă şi mă întrebam: de ce nu pot, mamă, să scriu despre tine ca despre un personaj? De ce nu pot să scriu despre tata, despre fratele meu Pavel, despre *noii* Nu puteam; pentru că ei toți, la fel ca şi partea din mine legată de ei, zăceau înmormântați în tăcere. în acel loc adânc şi întunecat dinlăuntrul meu, care acum începuse să se zgâlțâie. Vântul îi încrețea apele. Păsări croncăneau ascuțit, fâlfâind din aripi dinspre un mal spre altul. Acolo se petreceau o sumedenie de lucruri care mă înlemniseră.
După ce emigrasem, nu prea ținusem legătura cu tata. Chiar comunismul îmi oferea pentru asta o scuză. Dacă îl sunam, tele-

fonul lui, ascultat, aşa cum fusese şi al meu, amuţea aproape imediat după ce îi spuneam alo celei de a doua soţii a lui. De altfel, după ce ani de zile fusese ţinut deoparte, făcând în acest timp critică literară, fusese numit directorul unei importante reviste lunare de cultură, *Teatrul.* Acum era o rotiţă a sistemului şi, în această calitate, i-ar fi dăunat să păstreze legătura cu fiul transfug. Aşa că nu l-am sunat decât de vreo două ori, apoi a suferit un atac cerebral care aproape că l-a redus la muţenie, apoi a murit. Nu m-am putut duce la înmormântarea lui. Ca transfug, odată ajuns la Bucureşti pentru funeralii, aş fi fost pe loc arestat. Deci asta era situaţia. Tăcerea începuse să se destrame, însă lent. între timp, preocuparea de a deveni american, reprezentând o mare parte a succesului pe care-l poţi avea în America, era încă prioritară. Atunci, am întâlnit-o pe Iris, care, spre lauda ei, nu s-a ferit să se îndrăgostească de un bărbat încă instabil din punct de vedere financiar. Ba mai mult, a rămas însărcinată la câteva zile după ce renunţase la anticoncepţionale, ca o primitivă în stare să-şi amestece genele cu ale oricui altcuiva într-un nou vlăstar. Am străpuns în fine indiferenţa editorilor. Aveam, iată, o mulţime de lucruri care să mă ţină ocupat.
între timp, în blocul sovietic... ei bine, blocul sovietic nu mai exista. Fie că prevăzuse, fie că nu consecinţele glasnosti-ului său, Gorbaciov nu mai putea întoarce înapoi fenomenele pe care el însuşi le declanşase. în tot anul 1989, mulţimile continuaseră să se agite, cerând alegeri libere şi, în mod paradoxal, nimeni nu trăsese în ele. Şi asta se întâmpla peste tot, afară de România, unde nu se raportase nici o disidenţă. Ungaria desfiinţase sârma ghimpată de la graniţa cu Austria. în Polonia, Solidaritatea demonstra pentru alegeri libere, în Cehoslovacia, studenţii strigau în stradă, în Germania de Est, populaţia cerea libertate şi unirea cu cealaltă Germanie. în sfârşit, la 9 noiembrie 1989, a căzut zidul Berlinului. în aceeaşi lună, al XlV-lea congres al PCR nu numai că se desfăşura conform planului, dar îl realegea pe Ceauşescu în funcţia de secretar general. Părea atât de adânc înrădăcinat, încât numai moartea lui naturală mai putea elibera naţiunea. Dar se vedea că nu are chef să moară prea curând. Dădea directive şi semna decrete la fel de neobosit ca întotdeauna - sau poate că

bărbătoasa lui nevastă o făcea pentru el; se zvonea că acum ea deținea puterea, în timp ce el devenise incontinent şi amnezic. Regimul funcționa însă mai departe, ca un mecanism de ceas. Am început să caut ştiri despre România în ziare, şi chiar să mă enervez că nu le găsesc. Ziariştii ăştia occidentali, disprețuind mereu tot ce se află la est de Ungaria! Totuşi, jurnaliştii occidentali nu disprețuiau România sau nu tocmai acum, când o pândeau ca nişte vulturi - demisia anunțată a lui Ceauşescu promitea să fie un big-bang. Nimic nu prevestea însă vreun bang sau măcar vreun scârțâit pe tema asta. Am început să sun la *Universul,* ziar al emigrației româneşti care apărea în Vale. Redactorul lui, reporterul refugiat Aristide Buhoiu, era un nume în cercurile româneşti şi avea metode subtile de a obține informații.
„Nu se întâmplă nimic", mi-a spus. „Dar sper că vreun eveniment public, de exemplu un meci important de fotbal, ar putea declanşa ceva."
„Nenorocitul ar fi în stare să anuleze toate meciurile de fotbal."
„Să nu-l crezi atât de nesigur pe el. Tocmai a anunțat că pleacă într-o vizită de stat în Iran."
Am închis înciudat telefonul. La naiba, la naiba. Asta îi domesticise pe toți, îi castrase pe toți, până la ultima licărire a conştiințelor? Ucisese în oricare suflet de român acea disperare suicidară pe care românii o dovediseră atât de des în istoria lor mai veche? Unde erau luptătorii kamikadze care îi învinseseră pe romani şi pe turcii otomani?
Era uşor pentru mine să-mi pun asemenea întrebări, în siguranță cum eram aici, în America. Eram nervos, nu voiam să fie omorâți oameni, dar ştiam bine că Ceauşescu nu ar fi ezitat să ordone să se tragă în demonstranți. Totodată, nădăjduiam în taină ca măcar câțiva români, numai câțiva, poate din imediata lui apropiere, să aibă destul curaj ca să-l omoare. Dar nu se întâmpla nimic. Mă surprindeam zilnic rugându-mă pentru mântuirea românilor. în cele din urmă, am sunat la Radio Europa Liberă. Am înregistrat în româneşte o serie de emisiuni, pe care le-am numit „Apel cu ochii pe ceas", spunându-le ascultătorilor mei nevăzuți din România (nu voi şti niciodată cât de mulți m-au

auzit) că ceasul merge înainte şi că trebuie să vină şi în destinul lor o schimbare. Nu am făcut o chemare directă la arme, pentru că nu voiam să ofer nici un pretext eventualelor represalii împotriva populației. Dar am spus cu tărie: timpul trece, toți ceilalți luptă, ce se întâmplă cu noi?
Apoi am primit un telefon de la editorul ziarului *Universul.*
- A început, mi-a spus el.
- Unde?
- La Timişoara.
Un orăşel frumos, cu o minoritate maghiară. Amănunt irelevant, pe lângă faptul că Bela Lugosi, Dracula al Hollywood-ului, s-a născut în împrejurimile Timişoarei.
- De ce dracu' la Timişoara?
- Nu ştiu. Nu am alte amănunte. Te sun eu când o să ştiu mai multe.
Era ziua de 17 decembrie. Peste câteva zile, s-a zvonit că oamenii demonstraseră la Timişoara împotriva mutării disciplinare a unui pastor maghiar, care criticase în predicile sale regimul. Securitatea îl etichetase drept „instigator străin", dar românii, de obicei nu foarte buni prieteni cu ungurii, mirosiseră minciuna. Li se alăturaseră ungurilor din oraş pentru a-l proteja pe pastor şi... marea demascare începuse. Mulțimile ieşiseră din case, şcoli, fabrici şi mărşăluiseră pe străzile triste, strigându-şi revendicările. Erau înfometați şi totodată sătui până peste cap. Viața îşi pierduse orice valoare şi, atunci când viața nu mai prețuieşte nimic, scena este pregătită pentru tragediile de masă.
Aşadar, tăcerea se sfâşiase' şi acolo. Am auzit-o cum se rupe aflându-mă în Ojai, California, unde Iris, eu şi copiii, copiii noştri, băiatul meu Adam de şase ani şi fetița mea Chloe de doi, petreceam câteva zile din vacanța de Crăciun. La CNN se transmitea în direct invazia din Panama, întreruptă de Crăciunul sângeros, oribil, din România. Revolta de la Timişoara se răspândise şi în alte oraşe, transformându-se într-un război urban la scară națională. Ceausescu, care mai întâi îşi continuase vizita în Iran, a părăsit întrevederile cu ayatolahii, dar era prea târziu. în Bucureşti, pe străzile unde crescusem şi pe care le vedeam acum la televizor sfârtecate de gloanțe, românii luptau cu trupele bine

înarmate şi foarte disciplinate ale Securității. Iar eu, cu sufletul la gură, scăpăram de mândrie: insurecționiştii nu erau doar câțiva, erau mulțimi, erau armate!
Apoi a intervenit ceva care a făcut ca lumea întreagă să se înfioare de oroare. Primele imagini transmise din Timişoara înfățişau o groapă comună larg căscată, un morman de trupuri despuiate, bărbați, femei şi copii, inclusiv imaginea unică a unei femei pe al cărei pântece zăcea trupul gol al unui nou-născut, mic cât un fetus aproape. Despre numărul victimelor circulau zvonuri înspăimântătoare. Se spunea că numai în Timişoara muriseră peste patru mii de civili, uciși în luptele de stradă cu Securitatea. In Bucureşti se dădeau lupte între populație, căreia i se alăturase armata, la început ezitantă, şi comandourile de „terorişti" ale Securității. Pe măsură ce şi alte oraşe se răsculau, numărul presupuselor victime ajunsese la cincizeci de mii. Părea că înainte de a se prăbuşi în groapa de gunoi a istoriei, Ceauşescu scufundase România într-o baie de sânge, vrednică de vremurile atacurilor otomane. Am început să fac apel la stațiile de telegraf ca să întreb dacă puteau verifica informațiile. Nu puteau.
O săptămână întreagă am trăit-o întrebându-mă care dintre prietenii şi rudele mele se află printre morți. Aveam prieteni la Timişoara, rude la Bucureşti, prieteni şi rude la Iaşi, Constanța, Braşov, Craiova, Cluj, Sibiu, oraşe care fuseseră martore ale instalării legiunilor romane şi supravietuisera luptelor împotriva Islamului. Aceste repere ale demnității naționale erau acum puse pe rug de conducătorul bondoc şi stângaci, cu trup țeapăn, vorbă bâlbâită şi privire percutantă de fanatic. Caraghiosul pitic național, care sfârşise prin a deveni ultimul mare tiran al Europei: Ceauşescu. îl ştiam pe omul acesta.
Ceauşescu şi soția lui, Elena, au fost prinşi, judecați sumar şi executați pentru crima de genocid împotriva poporului român. După ce Armata trecuse în masă de partea populației, iar Securitatea încetase să lupte, numărul raportat al victimelor începuse să scadă. în cele din urmă, s-a confirmat că muriseră peste o mie de români, în singura răsturnare sângeroasă a unui regim comunist, şi fuseseră răniți peste două mii.

33

Acum, întrebările fără răspuns erau şi mai multe. Ce se întâmplase în realitate? Cine cu cine luptase? Teroriştii, probabil luptători specializaţi ai Securităţii, antrenaţi să se bată până la sinucidere, trăseseră cu puşti, cu mitraliere, cu tunuri mici; trăseseră în civilii răsculaţi de pe tot cuprinsul ţării, vreme de o săptămână aproape. Dar teroriştii capturaţi şi arătaţi mulţimii şi reporterilor TV nu numărau nici o duzină. Nu se ştia numărul teroriştilor împuşcaţi sau prinşi. Unde erau cadavrele lor, unde se aflau supravieţuitorii? Părăsiseră ţara? Rămăseseră în ţară, retraşi în ascunzători? Rolul lor în această tragedie fusese oare atât de bine învăţat încât cadavrele le fuseseră amestecate printre ale victimelor inocente, iar cei ce supravietuiseră li se alăturaseră revoluţionarilor care îşi sărbătoreau acum victoria pe străzi?

Nu puteam răspunde la aceste întrebări. Nimeni nu putea s-o facă.

Ne erau arătaţi, în camere întunecoase, civili ucişi, dezbrăcaţi, trupuri aşezate grămadă unele peste altele, picioare şi braţe goale îmbrăţişând piepturi şi fese goale, ca într-o mascaradă macabră a unei orgii sexuale.

Era înfricoşător de familiar. Securitatea, sperietoarea care bântuise în cei patruzeci de ani de comunism, plana şi pe deasupra acestui război civil, aşa cum făcuse până nu de mult pe deasupra întregii ţări.

După exact o săptămână, am reuşit să prind România la telefon.

Familia mea supravieţuise, la fel şi prietenii pe care i-am putut găsi. Dar modul lor de a înţelege revoluţia, dinăuntru, m-a zdruncinat. Un prieten, reporter, fusese de faţă la mitingul din faţa CC-ului, unde mulţimea începuse să-l huiduie pe Ceauşescu, făcându-l „asasin" şi strigându-i întrebări despre baia de sânge de la Timişoara, ceea ce a declanşat revolta Bucureştiului. Prietenul meu susţinea că mulţimea era prea înfricoşată ca să strige altceva decât lozinci în sprijinul dictatorului: „Cei care au strigat împotrr«a lui erau din Securitate. Mâna Securităţii l-a dat jos pe Ceauşescu."

Era aproape să mă înec când l-am auzit cât de cinic vorbea: „Eşti nebun? Ce dracu' vrei să spui?"

„Ai pierdut asta acolo, în America liberă." *Asta* însemna perspicacitatea în ce priveşte partea întunecată şi ascunsă a istoriei. A scos un hohot de râs, ruginit de anii în care fumase ţigară de la ţigară. „Securiştii s-au amestecat în mulţime cu casetofoane pe care aveau benzi deja înregistrate cu strigătele despre Timişoara, «Ce s-a întâmplat la Timişoara?» şi «Ceausescu asasin». Cum era de aşteptat, asasinul s-a speriat şi a fugit, pecetluindu-şi soarta."
- Deci Securitatea a falsificat revoluţia?
- Poţi să pui pariu. Sunt încă aici, dirijând totul.
- Dar mulţimile de pe străzi?
- Şi ăia erau tot securişti.
- Mii de oameni?
- Ai impresia că nu sunt în stare să adune câteva mii de oameni?
Am simţit cum alunec printr-un tunel întunecos spre un iad ce-mi era familiar, apoi mi-am revenit. Evident, se înşela, recunoşteam modul ăsta de a gândi. Era una dintre moştenirile comunismului să vezi peste tot conspiraţii.
Am închis telefonul şi am dat drumul la televizor. Feţe de oameni care se bucurau pe străzile Bucureştiului, oraşul meu natal. Ştiam feţele astea, chipurile osoase ale tinerilor cu acnee, dinţi stricaţi şi tunsori demodate, luminate acum de o frumuseţe proaspătă şi bucuroasă, care nu sucombase încă din cauza muncii grele, mâncării proaste, poluării şi izolării culturale. Aveau un fel de senzualitate zbârlită. M-am văzut printre ei şi pe mine însumi ca o fantomă; şi eu umblasem şleampăt şi tânăr pe străzile acelea, cu părul tuns urât şi ochii sălbăticiţi de speranţă. Sentimentele de revoltă pe care odinioară le înăbuşisem în mine erau strigate acum de tinerii ăştia în gura mare. Dar se mai vedeau şi alte feţe, feţe pe care citeai înfrângerea în locul triumfului. Bărbaţi şi femei între două vârste, încovoiaţi de mâncarea proastă, de munca neinspirată, de plictiseală şi apatie. Ceauşescule furase cei mai buni ani. Dar chiar şi la ei puteam vedea o *oarecare însufleţire.* Pentru ei era prea târziu; dar nu era prea târziu pentru copiii lor. Gândul că toţi aceşti români puteau să cadă iarăşi pradă unei conspiraţii, unui nou sistem manevrat şi inventat, îmi era insuportabil.

în timpul luptelor fuseseră distruse câteva clădiri importante din Bucureşti; printre ele, şi Biblioteca Centrală Universitară. Acolo, într-o după-amiază când nu aveam chef să învăţ, scrisesem de mână prima mea nuvelă, *Moartea în fereastră,* un fel de parabolă kafkiană. Aveam optsprezece ani. Am citit-o la o reuniune literară şi am primit pentru întâia oară eticheta de autor subversiv de la decanul scriitorilor comunişti oficiali, Eugen Barbu, mare bătăuş cultural şi, totodată, bun amic al lui Ceauşescu. Distrugerea acelei clădiri nu m-a afectat; avea să fie reconstruită. Nu puteam îndura însă gândul la morţii aceia goi, chiar dacă pentru mine erau nişte necunoscuţi. Dar ştiţi ce era ciudat? Că pe alţi români îi încerca un soi de mândrie. „Acum, după ce au murit atâţia, lumea o să afle de noi", comenta frizerul meu român. Pe firma lui scria: Dl. Victor de la Paris. „Hunii, goţii şi gepizii, otomanii, habsburgii, ruşii, toţi au vrut să ne înghită pe noi, românii", îmi spunea dl. Victor de la Paris, „şi lumea nu s-a oprit niciodată să ia notă. Dar de data asta le-am arătat că existăm." Dl. Victor de la Paris nu mai fusese în România de treizeci de ani. Ce repede se căţărase acum până la acest *noi. Noi* le-am arătat. Făcea parte această mândrie morbidă din procesul de tămăduire a unei naţiuni?

t

„Nu te grăbi să te întorci acolo ca să scrii cine ştie ce poveste pentru vreun ziar", m-a avertizat mama. „Probabil te-ar omorî."
„N-ar face-o. Nu sunt atât de important."
„Ar face-o."
„Mamă, Ceauşescu a căzut. E un guvern nou. Şi toată lumea e cu ochii pe România." Vorbeam exact ca dl. Victor de la Paris.
„Numai să nu te duci."
I-am promis că n-o să mă duc. Relaţia mea cu mama era la fel de dură şi discontinuă, dar zilele acelea ne-au apropiat. Nu aveam intenţia să plec, deşi la Bucureşti se afla deja crema presei occidentale, oameni care n-ar fi onorat niciodată România cu prezenţa lor înainte de această baie de sânge. Scriau cu frenezie reportaje, deformând numele şi cuvintele româneşti. în Hollywood, prieteni de-ai mei, scenarişti, mă invitau la masă ca să mă descoasă despre vreun eventual mare subiect de film. Trebuie făcut unul. De ce nu l-as scrie chiar eu?

- Pentru că nu am fost acolo, să lupt laolaltă cu ei, am explicat odată ajuns la exasperare. Şi ăsta era adevărul. Mă simţeam fericit că românii deveniseră liberi, dar vinovat că nu-i ajutasem. Acum, când Ceauşescu zăcea în pământ, nu-mi mai era deloc frică, cu siguranţă, nu frică să mă aflu fizic acolo.
Marele eveniment pentru mine era că simţeam încolţindu-mi iarăşi în suflet un sâmbure de mândrie etnică. O, mândria mea de a fi din nou român era sfioasă şi ezitantă, ca un pui care supravieţuieşte după ce căzuse din cuib. Ar fi trebuit să mă simt şi mai mândru, dar încă nu puteam. Colapsul comunismului mă încremenise. Nu credeam că o să apuc să văd asta.
Şi, pe deasupra, sufeream din pricina aceloraşi întrebări sâcâitoare; unde erau teroriştii morţi? Ce se întâmplase cu cadavrele lor? Nu putuseră să se ridice la ceruri. Din întâmplare, am aflat că un oarecare domn Oancea, membru al Consiliului municipal din Timişoara, oraşul unde începuse revoluţia, se afla în vizită în Statele Unite. Am hotărât să-l întreb despre misterele nedezlegate ale revoluţiei. Domnul Oancea, o figură a opoziţiei cu oarece reputaţie, urma să candideze, eventual, pentru funcţia de primar al Timişoarei, împotriva candidatului FSN, partid suspectat că ar fi neocomunist.
L-am găsit la telefon, în Chicago. M-a întâmpinat cu „Alo, sunteţi domnul Popescu, scriitorul?" Am răspuns, da, eram domnul Popescu scriitorul şi voiam să-i iau un interviu. Pregăteam un articol despre România pentru un ziar american.
Domnul Oancea mi-a răspuns cu o voce sănătoasă, tunătoare. „Bineînţeles, domnule Popescu, sunt aşa de bucuros că stau de vorbă cu dumneavoastră. Am impresia că vă cunosc, am citit *Prins* şi *Dulce ca mierea e glonţul patriei* şi le-am dat pe urmă tuturor prietenilor mei. Ştiţi cât costau cărţile dumneavoastră, interzise până să pice Ceauşescu, pe piaţa neagră?" Nu ştiu de ce, o gheară mi-a strâns inima - am aşteptat profund neliniştit. „Două sute de lei, domnule Popescu!"
Două sute de lei. Un exemplar din *Prins* costase doisprezece lei la prima apariţie, adică mai puţin de un dolar american.
„Domnule Popescu, vă amintiţi că toţi studenţii dormeau pe vremuri cu cărţile dumneavoastră sub pernă?" Asta suna chiar

liric. Mă întâlnisem aici, în America, de câteva ori cu fanii mei din trecut şi toţi îmi vorbiseră cu însufleţire despre ce realizasem. în loc de mândrie, mă încercase un sentiment de vinovăţie, pentru că fugisem. Evadasem. Dar dacă aş fi rămas, aş fi fost redus la tăcere.
„Când veniţi acasă, domnule Popescu?"
„Acasă?" Pentru mine acasă era aici, în America. Nu-şi dădea oare seama?
„Ei, să vedeţi cum o ducem acum. şi să vă vizitaţi locurile de baştină. A fost greu pe vremuri, dar sunt sigur că aveţi şi amintiri frumoase..."
Brusc m-am reproiectat în prima zi de şcoală. Fratele meu geamăn păşind împreună cu mine în curtea şcolii. îmbrăcaţi cu grijă de mama şi cărându-ne ghiozdanele nou-nouţe şi pungile de mâncare. Un elev mai mare stătea în poartă; avea capul ras sălbatic, până la ţeastă, purta o uniformă cenuşie, ponosită, era un orfan de război. A făcut semn spre curtea gălăgioasă. Şase-şapte copii în uniforme decolorate, orfani de război crescuţi de stat, s-au repezit spre noi şi ne-au luat la bătaie. în câteva secunde, nasurile ne erau pline de sânge, feţele umflate, hainele şi ghiozdanele rupte. Crescuţi de statul comunist în spiritul de răzbunare al clasei muncitoare, orfanii văzuseră în noi pe moştenitorii detronatei clase burgheze. Şi nici unul dintre profesori nu a intervenit. Nimeni n-a pus sub semnul întrebării dreptul clasei muncitoare de a se răzbuna.
„Domnule Oancea, ce ştiţi despre mormintele alea - gropile pline de cadavre despuiate, cusute cu sârmă, pe care le-am văzut la televizor?"
Pentru o clipă, legătura s-a pierdut şi distanţa a fost umplută de păcănituri şi târâituri. M-am crispat, ca în zilele de demult, din România, când întreruperea convorbirii mă făcea să-mi închipui mii de păsări-spioni ai Securităţii, cocoţate pe firele de telefon, supraveghindu-mi discuţiile subversive. „Gropile alea..." Vocea i s-a îndepărtat surprinsă. „Ei bine, în Timişoara au fost ucişi în prima zi a revoluţiei numai vreo patruzeci de oameni şi Securitatea a dus cadavrele la Bucureşti cu camionul, pe 18 sau 19 decembrie. Vreun general de Securitate s-o fi speriat şi n-a găsit o metodă mai bună ca să muşamalizeze totul, aşa că familiile

celor dispăruți au presupus că fuseseră împuşcați şi îngropați şi au început să caute prin cimitirele din zonă gropi proaspete. în Cimitirul Săracilor au văzut nişte morminte care păreau noi şi le-au deschis."
„Vreți să spuneți că existau gropi comune în Cimitirul Săracilor?"
„Nu, era un loc în care se îngropau, după autopsie, cadavrele neidentificate. în cimitir exista un laborator al Miliției, unde erau examinate victimele crimelor din mai multe județe. Vechea morgă era prea mică şi inadecvată. Cadavrele care nu putuseră fi identificate, după autopsie, erau îngropate, de asta corpurile pe care le-ați văzut la televizor erau dezbrăcate şi cusute cu sârmă."
- Ce e cu zvonul ăsta pe care îl tot auzim despre „furarea revoluției române"?
- Asta se poate întâmpla. în România încă nu s-a întâmplat, dar se poate întâmpla. KGB-ul coordonează o „trecere la glasnosti" în toată Europa de Est. Cine a venit la conducere în România? Ion Iliescu. Vechea gardă. Şcolit la Moscova.
Nu voiam să fiu târât într-o discuție politică; în definitiv, omul ăsta luptase în revoluție, eu nu.
- Iliescu a fost debarcat chiar de Ceauşescu în '71. Debarcat pentru intelectualism. Eram acolo, domnule Oancea. Aripa aceea liberală a partidului a fost retezată.
- Da, şi Iliescu a fost ales de majoritate în primele alegeri libere, a recunoscut domnul Oancea, dar numai pentru că opoziția nu era unită pe atunci. Oamenii lui Iliescu sunt foşti comunişti fără carnete de partid. Pe mine altceva mă tulbură, domnule Popescu; m-am întâlnit cu regele la Chicago. Cred că numai regele ar putea instaura în România o atitudine de consens, de colaborare.
Am zâmbit. Regele Mihai al României fusese forțat de Stalin să abdice în 1947. Domnul Oancea avea suspiciuni față de Iliescu, dar era încântat de rege, care împlinise şaptezeci de ani şi colinda comunitățile româneşti din Europa şi America, încercând, în sfârşit, să-şi asume un rol politic. De fapt, unul dintre consilierii lui mă contactase de curând, cerându-mi să fac un interviu cu el.

39

Am deschis gura să spun că probabil aş putea compune o dublă naraţie: fostul monarh şi înfocatul activist al opoziţiei, unul lângă celălalt. Nostimă idee. Dar nu mi-a dat răgazul.

- Puteţi face ceva pentru noi, mi-a spus. Doamne, e grozav că avem pe unul de-ai noştri aici...

Puiul meu de mândrie a tresărit la cuvintele lui, cu o mică fluturare a aripilor abia încolţite. Dar n-am spus decât:

- Chiar credeţi asta, domnule Oancea? - şi nu mi-a plăcut tonul meu - suna sceptic, aproape amar.

- Desigur, şi să veniţi să ne vedeţi cât mai repede.

- O să vin, am spus. Desigur.

Scriitorul exilat i-a urat activistului din opoziţie noroc şi am închis amândoi telefonul. Era în primăvara lui 1991.

Discuţia cu domnul Oancea a încheiat un soi de capitol emoţional, dar a deschis altul. Imediat ce vocea lui nu mi-a mai sunat în urechi şi ţara în care mă născusem a devenit mai puţin reală, imediat ce viaţa de zi cu zi m-a invadat, mi-am dat seama că vorbiserăm despre lucruri complet diferite. Eu vorbisem despre revoluţie, pe care o pierdusem. El vorbise despre mine, ca şi când încă aş fi fost important pentru români, indiferent dacă ratasem sau nu revoluţia.

Eram în biroul meu din casa din Hollywood, în mijlocul pregătirilor de mutare în altă casă, în Beverly Hills. Mă înconjurau anunţuri înrămate ale turneelor pentru promovarea cărţilor mele, postere de filme cu numele meu pe generic, cele mai multe deja împachetate. împachetate de-acum erau şi cărţile, inclusiv nenumăratele dicţionare engleze, Websters şi Oxford, lexicoane de sinonime şi de argou, vocabulare şi enciclopedii despre aproape orice poate fi pus în cuvinte. O dată cu trecerea anilor, pe măsură ce stăpâneam engleza tot mai bine, le folosisem din ce în ce mai puţin. Dar le păstram încă în preajmă, ca un navigator pe care niciodată nu-l prinzi fără hărţi, compas şi sextant.

Veniţi acasă, domnule Popescu...

M-am uitat la dicţionare şi m-am gândit la un prieten, scriitor. John Cheever, decedat acum. Avusese un rol important în decizia mea de evadare. L-am întâlnit în toamna lui 1970, în Egipt - el

fusese invitat să țină nişte conferințe, iar eu, tânăr scriitor şi ziarist român, ca să scriu despre tranziția puterii de la Nasser la Sadat. Pe atunci, Egiptul era o țară socialistă prietenă, cu mass-media cenzurate, telefoanele ascultate şi străzile mişunând de consilieri ruşi - aşa că, pentru mine, să călătoresc din România în Egipt însemna doar un tur prin imperiul sovietic, care cuprindea acum şi piramidele. întâlnirea cu Cheever, într-un avion care zbura de la Cairo la Luxor, a fost comică. Avionul, şi el de proveniență sovietică, era plin de consilieri sovietici. După o oră de zbor, mi-am ridicat ochii de pe carnetul pe care mâzgăleam neatent (nu luam notițe; reportajele aveam sa mi le compun la Bucureşti, conform liniei de partid prescrise) şi am văzut îndreptându-se agale spre mine, pe culoarul dintre scaune, un personaj din altă lume.

Era John Cheever. Faimosul romancier american, pe care îl ştiam din fotografii, s-a apropiat pe neaşteptate de mine cu mâna întinsă:

- Jenia, tu eşti?

Distrat, Cheever mă confundase cu un poet sovietic, celebru în Vest la vremea aceea, Evgheni (Jenia) Evtuşenko.

Nu semănăm deloc cu Evtuşenko, care era şi puțin mai în vârstă decât mine, afară poate de stilul comunist al tunsorii. Indignat, i-am adus la cunoştință că nu eram respectivul poet sovietic. Cheever s-a aşezat lângă mine cerându-şi scuze şi s-a prezentat. Ii citisem de curând *Bullet Park.* Auzindu-mi engleza surprinzător de bună, Cheever deveni pe loc paranoic: nu cumva eram vreun spion sovietic pus pe urmele lui? Ceea ce n-ar fi fost tocmai absurd: doar ne aflam în arealul sovietic, până şi poetul cu care mă confundase era sovietic. La zece mii de metri altitudine, l-am lămurit spunându-i că sunt un romancier român şi că romanele mele se tipăresc, la prima ediție, în cel puțin douăzeci de mii de exemplare; a rămas perplex când a auzit cifra. Apoi, i-am povestit subiectul din *Prins* şi şi-a dat seama în sfârşit cine eram: un artist de gherilă dintr-o colonie lipsită de strălucire, idolatrizat de mica lui națiune. I-am povestit cum mă luptam cu cenzorii. El mi-a povestit cum se lupta cu frica de a scrie, cu teama de cuvintele care păreau atât de pline de adevăr, dar deseori nu erau,

şi despre cum asta îl împinsese să bea. Am coborât din avion prieteni. în timpul cinei la un hotel din Luxor, ne-am invidiat reciproc necazurile: el - tinerețea mea înlănțuită care sfida o tiranie, eu - confuzia lui de după succes şi căutarea adevărului propriu. După cină, am închiriat o şaretă cu cai pentru o excursie până la templele vechi de trei mii de ani din Luxor. Sub luna rece care lucea peste Nil, Cheever m-a întrebat dacă nu vreau să evadez. Am ridicat din umeri.
- Nu vrei să fii liber?
- Ba da, dar nu ştiu dacă aş putea vreodată să scriu în engleză.
Intrasem într-o dificultate, ceea ce nu prea mi se mai întâmplase înainte. Era periculos să faci astfel de confesiuni românilor, iar în fața unui scriitor din Vest nu le-aş fi făcut niciodată, pentru că le disprețuiam tagma: nu erau supuşi nici unei persecuții, scriau liber şi câştigau bani, cum îndrăzneau să pretindă că ştiu ceva despre viață? Dar Cheever era atât de evident prevenitor şi în acelaşi timp vulnerabil, încât mi-am încălcat regula. A dat din cap: „Ai dreptate, să evadezi e una, să scrii în egleză e cu totul altceva. Puțini străini au reuşit vreodată şi nu ai de unde şti dacă eşti unul dintre ei. Pe lângă asta, acasă la tine faci un lucru important. Nu renunța aşa de uşor."
I-am aruncat o privire ostilă: îl lăsasem să-mi vadă eul conflictual, iar el îl surprinsese prompt şi cu acurateție. Ceea ce nu-mi plăcea. Dar când m-am uitat iarăşi la el, am văzut că mă privea plin de prietenie şi de compasiune. Templele egiptene rămâneau încet în urmă. Aici eram egali, față în față cu cea mai durabilă operă de artă din lume, dar nu mi-a trecut prin gând nici o clipa că am putea deveni prieteni sau că el ar putea juca un rol în evadarea mea. Eu făceam parte dintre damnați, el nu. Din Egiptul infestat de sovietism, m-am întors în România, la misiunea mea anonimă. Limba engleză era o punte între lumi, dar eu nu mă simțeam sortit s-o trec şi cu atât mai puțin să procreez copii a căror limbă maternă să fie engleza.
Cheever avea să moară în 1982, cu şapte ani înainte de prăbuşirea comunismului. Vreme de câțiva ani după ce evadasem, ne-am întâlnit şi ne-am scris, apoi întâlnirile şi scrisorile s-au rărit,

pe măsură ce noua mea viață mă absorbea tot mai mult. Dar în acea primăvară a lui 1991, gândurile mi-au luat-o razna, zbuciumându-mi-se în creier ca nişte animale în cuşcă şi scoțând la iveală din trecutul meu îngropat fragmente şocant de clare. Mi-era teamă de trecut, dar nu din cauza Securității sau a lui Ceauşescu, care acum zăcea la trei metri sub pământ, în solul unei țări pe care o posedase total. Mi-era teamă să deschid trecutul şi să-l privesc în față. Când mă simțeam aşa, chemam în ajutor imaginile copiilor mei. Le vedeam ochii strălucitori, le auzeam vocile spunându-şi numele: Adam Popescu, Chloe Popescu. Poe-pess-que. Fără vreo urmă de accent ciudat - în gura lor, numele meu suna aproape ca Smith. Nu-ți face griji, tați, acum eşti aici, eşti al nostru acum. *Aia* a fost atunci, acum este *asta.*

Am simțit această încredințare luptând împotriva vechii mele furii, furia goală, lipsită de sens, a unuia care nu s-ar fi răzbunat niciodată pe torționarii săi. Torționarii mei erau acum bătrâni sau muriseră. Nu merita să mă urc în avion şi să zbor până acolo ca să-i găsesc, să-i culc la pământ sau să-i scuip în față. Insă moartea lor nu mi-a vindecat furia.

Nu voiam ca furia să-mi fie moştenită de copii. Totuşi, în mod confuz şi contradictoriu, mi-o doream. Voiam să treacă la ei o parte din furia mea, pe care s-o țină pregătită ca pe o armă. Dar ei n-ar fi avut nevoie de arma asta; copilăria lor, destinele lor erau complet diferite de ale mele. Niciodată nu vor simți că în trecutul lor există o gheenă hidoasă în care le fusese azvârlită tinerețea, ca un cadavru despuiat, răsturnat în groapa comună arătată la televizor.

Strada pe care urma să ne mutăm curând lega nordul Bulevardului Sunset de Sunset Strip. Un vid ciudat impregna Sunset Strip, chiar şi atunci când era aglomerat. Şiruri de maşini. Etalare de trupuri. Nici o atingere, nici o întâlnire. Cumpăraserăm casa de la un director executiv de film, vicepreşedinte la un studio cinematografic; când ne-am mutat era vicepreşedinte la un alt studio. Vizavi de noi locuia o pereche de agenți de vânzări, homosexuali; cu o casă mai sus, o paparazza care hălăduia cu aparatele ei prin fața restaurantelor Spago's şi Ma Maison; mai sus pe stradă, locuia un faimos restaurator francez. Şi mai sus, un

faimos compozitor-dirijor de studio - limuzina venea să-l ia noaptea, ducându-l şi aducându-l înapoi, ca pe un don al mafiei. Locuitorii de pe coline aveau orare nebuneşti şi vieți imprevizibile. Afişe cu „de vânzare" apăreau mereu pe casele lor. Când alergam pe coline, umplându-mi plămânii de smog, mă întâlneam cu alți vecini care făceau jogging; pe mulți nu-i mai văzusem vreodată înainte. îi salutam din cap, dar puțini răspundeau. Continuam să alerg, cu privirile în jos, ca să evit grămezile de rahați de câine lăsate de buldogi sau de pudeli cu pedigree. Câinii se întâmpinau unii pe alții cu chifnete excitate, mai prietenoşi decât stăpânii lor.

încetul cu încetul, am aflat cine altcineva mai locuia pe strada noastră, dar nimic nu ne lega pe unii de alții. Soarele, luna, cutremurele, anotimpurile, alunecările de teren îşi urmau ciclurile pe deasupra noastră, lăsându-ne aşa cum ne găsiseră: lipsiți de coeziune. Trăia fiecare pentru sine însuşi şi pentru neamul lui, excluzând mental orice altă ființă omenească din trufaşul său tel: succesul. Locuiau pe aceeaşi stradă şi câțiva scriitori, oameni inteligenți, care stăteau în birourile lor şi încercau să dezlege cea mai mare enigmă artistică din istorie: formula Hollywood-ului. Doar aşa putuseră urca pe culmea singuratică de unde priveau în jos la mulțimile lipsite de importanță din care cândva făcuseră parte.

Viitoarea noastră casă, în apartamentele din Beverly Hills, aparținea socrilor mei, care ne propuseseră să schimbăm între noi locuințele ca să putem sta lângă Beverly Vista School, la care fiul meu era deja înscris. Am acceptat cu oarecare teamă de a nu mă simți îndatorat, dar voiam să fim aproape de şcoală şi copiii noştri să se joace cu alți copii. Cu câțiva ani în urmă, mutarea în Beverly Hills ar fi însemnat o realizare. Dar acum, „oraşul se mută spre nord-vest", spunea Mazda, abilul şi ocupatul nostru agent imobiliar, de origine persan. L-am întrebat despre ce oraş vorbeşte. „Americanii adevărați", mi-a explicat el, care nu vor să trăiască într-un Beverly Hills infiltrat de persani, ruşi, ba chiar şi de câțiva români, se expatriau spre Brentwood şi mai departe. L-am întrebat unde se plasa pe el însuşi vizavi de „americanii adevărați", era între ei, în afara lor? Paralel, mi-a răspuns cu umor. înainte de a avea copii, nu mă stânjenise niciodată lipsa de rădăcini în L.A.,

ba asta era chiar un bun leac pentru amintirile rele. Mă simțeam ca orice alt conchistador care venise acolo ca să-şi piardă urmele. Aşadar, cu toată viteza înainte spre limitele neexplorate ale energiilor şi capacităților noastre. Mă consideram solidar cu toți smucitii ăia agitați, care bântuiau străzile în maşinile lor rapide, percepeam forța cu care ne excludeam reciproc şi asta mă motiva, mă împingea înainte. America mea funcționa.
încercasem să ignor puținele lucruri care îmi solicitau răgazuri de gândire. Eram fericit, chiar dacă să vând ce scriam era greu. Fericit cu locuința mea de pe coline, cu grădina frumos aranjată de nevastă-mea, un portocal, un lămâi, turnurile înalte, depărtate, ale oraşului, înrămate în frunzişul crestat al palmierilor. Cuşti pentru şopârle şi şerpi, înşirate de-a lungul zidului garajului: băiatul nostru era un naturist. Tricicleta fetiței, răsturnată în iarbă. Două maşini în garaj, un Jeep prăfuit pentru mine, un Mercedes 1900 pentru soția mea. Soția mea, zveltă, blondă, cu pielea albă şi ochii căprui, o zeitate a casei. Crescuse în Beverly Hills şi arăta ca o veritabilă californiană. Părinții ei, evrei cehi, se cunoscuseră şi se curtaseră într-un lagăr de concentrare nazist. Fuseseră eliberați de armata americană, se întorseseră în Cehoslovacia, la Praga, apoi Rusia instalase Cortina de Fier. Aşa că au plecat, ajungând până la urmă în California.
Karma lui Iris fusese să crească lângă asemenea părinți. Să scap din comunism fusese karma mea. Cele două karme s-au întâlnit, au făcut dragoste şi s-au căsătorit. Am asistat la naşterea copiilor mei. Adam a intrat în viață printr-o cezariană, roşu, țipând asurzitor. Chloe s-a născut natural, un copil mare şi frumos, cu ochii larg deschişi şi atenți. în vreme ce Adam este numai concentrare încordată şi masculină, Chloe zâmbeşte chiar şi atunci când e liniştită, atentă. Are acum trei ani şi, când mă uit la fața ei, descopăr acelaşi zâmbet, radiind în tăcere. Ca şi cum tocmai ar fi primit un dar.
Aici erau noile mele rădăcini.
Soția mea cunoştea România numai din istorisirile mele, care erau de două feluri: triste sau înspăimântătoare. Când i-am relatat conversația cu primarul, comentând la sfârşit că, dacă aş face o călătorie în România, aş putea... ei bine, aş putea să scriu despre

asta în ziare sau chiar să găsesc un subiect interesant pentru o carte sau pentru un film, mereu eram în căutarea unor astfel de subiecte, nu? - s-a făcut palidă. Nu palidă-palidă, nu albă de frică, ci căpătând doar un fel de nuanță translucidă, ca și când pigmentul ar fi fost înlocuit de o limpezime nefirească. A remarcat atunci că în ultima vreme vorbisem mult despre România. Asta m-a supărat. Iris vorbea tot timpul despre moștenirea ei, de ce să nu vorbesc și eu despre moștenirea mea? „Nu pentru mine mă cert", mi-a răspuns, iar eu am ridicat vocea, spunându-i că de fapt asta făcea, cum ar fi putut să n-o facă? Eram pe punctul de a începe una dintre acele certuri, care erau în realitate redefiniri pline de reproș ale fiecăruia dintre noi, pornite de obicei de acela dintre cei doi soți iubitori care se simțea în momentul respectiv mai puțin sigur pe el.

Totuși, nu ne-am certat. Chloe a intrat tocmai la timp și Iris m-a rugat s-o duc la grădiniță. Grădinița fiicei mele, cea mai apropiată de casa noastră, era un fost templu evreiesc.

Am ajuns la templu puțin cam târziu în ziua aceea și am lăsat mașina pe ultimul loc liber din parcare. Parcarea era împrejmuită cu ziduri de ciment și supravegheată de doi paznici latino-americani, pe nume Jesus și Carlos. Am intrat prin ușa prevăzută cu sonerie și interfon. O secretară de la biroul copiilor mici mi-a făcut cu mâna, i-am făcut și eu, apoi ne-am grăbit spre clasa lui Chloe, de-a lungul unui coridor plin de obiecte religioase, așezate în casete de sticlă.

Când mă căsătorisem cu Iris, nu mă gândisem prea mult la problema credinței. Acasă, comunismul persecuta toate confesiunile, iar părinții mei erau niște intelectuali, oricum nu niște bisericoși. însă cu o generație în urmă, familia tatei fusese înțesată de preoți și episcopi, inclusiv un arhiepiscop al Dunării de Jos. Totuși, dinspre partea mea, să fii de credințe deosebite era cel mai mic impediment pentru o căsnicie; amestecul dintre culturile noastre putea fi chiar nostim. Fiul meu Adam mersese la o grădiniță laică, la care însă, fiind prea departe, era prea complicat de ajuns, așa că pe Chloe hotărâserăm s-6 ducem la grădinița de la templu. În urmă cu câteva luni, se întâmplase ca eu să fiu acela

care a dus-o cu maşina în prima ei zi de şcoală şi o ţinusem de mână, călăuzind-o înăuntrul clădirii. După ce o încredinţasem educatoarei şi colegilor de grupă, ieşisem trecând pe lângă unul dintre paznicii latino-americani (cu numele brodat pe cămaşă: Jesus) şi urcasem în maşină, cu propriile mele temple interioare clătinându-se, prăbuşindu-se într-o întunecată confuzie.
Când mi-am venit în fire, m-am trezit înconjurat de spectrele strămoşilor mei. Deşi feţele le erau lipsite de trăsături, am simţit că mă priveau cu o adâncă dezamăgire. Românii creştini din sângele meu luptaseră vreme de cinci veacuri împotriva jugului turcesc pentru dreptul de a rămâne creştini. Luptaseră pentru asta, muriseră pentru asta. Unii fuseseră martirizaţi, otomanii spânzurându-i, tăindu-i în bucăţi, jupuindu-i de vii. Cadavrele le fuseseră lăsate să putrezească şi să fie mâncate de vulturi; mai târziu, oasele le fuseseră sparte în ţăndări mărunte şi păstrate în relicvarii prin mănăstiri şi biserici. Mistuite de lupte şi suferinţe, aceste năluci îmi strigau din negura timpului: hei, ce ne faci tu acolo, în America? Ce faci din ţelul şi din jertfa noastră? Cum rămâne cu supravieţuirea credinţei noastre? Nu era oare de datoria ta să ne continui?
Simplu spus, soţia mea şi cu mine alcătuiam o familie interconfesională. Tocmai avuseserăm, cu câteva zile în urmă, o discuţie crucială. Iris se aşezase pe pat, mă privise cu acea onestitate care este cea mai bună, dar uneori şi cea mai dificilă însuşire a ei, şi îmi spusese: „Nu putem să ne creştem copiii într-un amestec de credinţe. Nu ştiu cum să fac asta şi nici nu pot s-o fac. Nu înseamnă că vreau să-i cresc doar în credinţa mea, dar nu mă pricep să procedez altfel. Nu are importanţă cât o să te rănească pe tine sau cât o să mă rănească pe mine, pentru că te iubesc."
Sinceritatea e o armă puternică. Era sinceră până în pragul brutalităţii, vorbise cu nelinişte şi cu frică, pentru că ne aflam abia la începutul unui proces complicat. în ce mă priveşte, imaginându-mi identitatea copiilor mei structurată în jurul unor *bar mitzvah,* în locul botezului şi confirmării, simţeam o pierdere, o dezrădăcinare la fel de reală ca şi renunţarea la ţara şi limba mea natală. Adânc în mine murea închipuirea că în America aveam să devin chiar mai român decât în România, pentru că aici voi putea

să-mi nutresc în libertate rădăcinile, ca apoi să le transplantez în copiii mei.
Nu ținusem seama de sentimentele soției mele și nici de ale familiei ei. Credeam că sunt acum cu totul americani, trăind dincolo de chemarea oricăror rădăcini. Făcusem, în ce mă privește, o descoperire surprinzătoare: nici eu nu mă aflam dincolo de chemarea rădăcinilor. Rădăcinile mele erau la fel de dornice de continuitate ca și ale lui Iris. Dar dacă cele două karme, a mea și a ei, ar fi fost măsurate în durere, a ei s-ar fi dovedit mai puternică. *Karma.* în hindi, înseamnă de fapt „efecte". Felul cum trăiește un om într-o viață va avea efecte inevitabile în următoarea lui viață. Lucru adevărat pentru majoritatea oamenilor și în întregime exact pentru mine și pentru soția mea. Știam asta, o știusem dinainte de a ne apleca asupra problemei cu adevărat. Am știut-o de când i-am întâlnit prima oară părinții.
Iris și cu mine ne-am cunoscut printr-o întâlnire în orb aranjată de un prieten regizor. Trăiam câștigând intermitent cu scrisul în engleză. După prestații mărunte în producții TV și de actorie, soția mea scrisese scenarii și făcuse gazetărie. Ne-am îndrăgostit unul de altul pe loc, cu disperare chiar. M-a dus să-i cunosc părinții în casa lor din Beverly Hills. Ușa ne-a fost deschisă de o femeie care arăta ca Iris, doar că era ceva mai în vârstă și vorbea cu accent. Din garajul din spate se auzea zgomot de fierărie; a apărut apoi tatăl lui Iris, un bărbat puternic de vreo șaizeci de ani, în șort și cu un maieu pătat. Mama m-a prezentat. Tatăl mi-a întins un braț musculos și bronzat, acoperit cu un strat subțire de praf de la lucru. Când i-am strâns mâna, am văzut pe brațul lui un număr tatuat, arătând straniu sub praf și sub bronz. Acest număr s-a înălțat în aer, mi-a intrat în cap și s-a întipărit îndărătul frunții mele. Ne-am așezat pe scaune, dar, în timp ce-l priveam, îl vedeam parcă prin numărul de pe braț.
Am vorbit într-o doară, ei cu accentul lor, eu cu al meu. Căsătoriți de treizeci și cinci de ani, Cari și Blanka Friedman își făcuseră curte într-un *Vernichtungslager* - *Vernichtung* înseamnă în nemțește anihilare. Acum stăteau la taifas cu acest tânăr bărbat imigrant, care eram eu, și în câteva minute două lucruri le deveniseră limpezi: fiica lor și cu mine plănuiam să ne căsătorim, iar

eu nu eram evreu. E greu de spus ce simțisem în atitudinea lor în ziua aceea sau cât din impresiile mele reflecta realitatea, cât propriile mele proiecții, dar tatuajul de pe brațul tatălui fusese în conversație o persoană în plus. Care vorbise. Care îmi explicase legământul pe care îl făcuseră cei doi - să aibă copii care să înlocuiască sângele evreiesc pierdut. îmi vorbise despre durerea trecutului, despre loialitatea față de viitor. Şi această loialitate părea acum încălcată. O sfărâmase iubirea.
Mai târziu am aflat că, de fapt, nu-şi educaseră copiii în ideea clară de a se căsători cu cineva de aceeaşi credință, pentru a asigura continuitatea. Nici nu aveau nevoie s-o facă. Legământul față de această continuitate era chiar acolo, încrustat pe brațul tatălui. Şi apoi, asemenea lucruri nu se învață. Nimeni nu mă învățase să cred, în România, unde părinții mei, intelectuali, ne duceau pe noi, copiii, la biserică doar o dată pe an, de Paşti. Dar aşa cum se spune, sângele este mai greu decât apa şi omul este ceea ce respiră la naştere o dată cu prima gură de aer.
Văzusem atunci neliniştea în ochii lui Cari şi ai Blankăi? Văzusem căutarea de sine? Se întrebau dacă greşiseră? înțelesul vieții lor fusese un cerc complet, care însă nu mai era acum limpede. Devenise contradictoriu şi derutant.
Totuşi, am fost imediat conştient de o karma mai tragică decât a mea. Familia mea fusese persecutată, tata fusese închis, mai mulți frați ai lui petrecuseră ani întregi în lagărele de prizonieri din Rusia, un unchi (cel care trăia acum în New York şi era nici mai mult nici mai puțin decât preot) trecuse Dunărea înot ca să fie liber. Fratele meu murise din cauza înapoierii şi ineficientei comunismului - el şi cu mine aveam atunci treisprezece ani, aşa că trăisem pierderea lui pe deplin conştient. Din întreaga mea viață în România, numai ultimii trei ani îi trăisem cu un soi de aparentă demnitate, ca scriitor. O poveste dură, pe care eram nerăbdător să le-o spun părinților nevestei mele, aşteptându-mă din partea lor la simpatie pentru suferințele şi curajul meu. Dar... Eram oare chiar atât de pregătit să-mi spun povestea? Soției mele, da, i-o spusesem, pentru că într-o căsnicie nu există secrete, cel puțin nu într-o căsnicie bună. Dar altor oameni, mai apropiați sau mai depărtați?

în orice caz, karma lor era mai dureroasă decât a mea. Părinții mei, țara mea, eu însumi nu fuseserăm niciodată în primejdie de a fi anihilați. Război, captivitate, boală, înapoiere, uitare - toate astea, da. Fuseserăm împuținați, violați şi umiliți. Dar nu fuseserăm niciodată țintele unei exterminări.
Şi asta a decis în problema credinței copiilor, înainte de naşterea lor şi înainte de acea dimineață când, stând pe pat, nevastă-mea se simțise prinsă de o obligație față de propriile-i rădăcini, care o uimea şi pe ea. Oricum, fusese o rebelă - renunțase la colegiu, demonstrase împotriva războiului din Vietnam, scrisese la *CrawDaddy,* tot tacâmul. Totuşi, karma este karma. îmi explicase cu lacrimi în ochi că nu putea face altfel. Şi am văzut slăbiciunea poziției mele: eu nu venisem în America să recuperez pierderile din România. Venisem pentru mine, să am aventuri, să mă schimb, să mă reinventez. Eram un pionier, un colonist din ținuturi străine. Nu un continuator, cu excepția deprinderilor directe de viață, pe care le-aş fi predat copiilor mei, şi a cuceririlor mele, pe care li le-aş fi lăsat moştenire.
Deasupra coridorului pe care mersesem cu Chloe era etajul superior al templului, unde, pe lângă ale activități, se desfăşura şi un seminar săptămânal pentru cuplurile de religii diferite. Iris şi cu mine ne-am înscris, încercând să rezolvăm problemele în stil califomian, prin împărtăşire. împărtăşeam cu alte cupluri, toate născute în America, faptul că ne dovedeam atât de contradictorii. Catolici, episcopali, metodişti şi evrei, discutând sub îndrumarea a doi rabini, unul - un bărbat căsătorit cu o femeie născută musulmană, celălalt o femeie. Printre primele exerciții ale seminarului a fost să punem pe hârtie stereotipurile pe care le auziserăm despre *celălalt.* Evreii îi considerau pe creştini „lipsiți de gust în îmbrăcăminte, binevoitori, fără suflet, direcți, ipocriți, dar şi frumoşi fizic, atletici, relaxați şi nu prea obsedați de ei înşişi". Creştinii îi considerau pe evrei „oameni de clan, deştepți, bântuiți de propriile probleme, incorecți în afaceri, neatletici, dar şi liberali, influenți şi cu simțul umorului". Si, la sfârşitul celei de a treia şedințe, cei mai mulți am înțeles cum ne puteam rezolva problema: una dintre părți trebuia să cedeze în fața celeilalte. Cel care ceda era mai puțin dependent de propriile-i tradiții, iar dacă el sau ea îşi făcea darul cu bună-credință, ar fi cules apoi amândoi roa-

dele acestei generozități. Am făcut darul. îmi părăsisem țara de baştină, întâlnisem iubirea şi, alegând-o, am înțeles că trebuia hrănită prin dăruire. Să dai e un mare şiretlic: la început pierzi, pe urmă câştigi. Creştin fiind, puteam să-mi spun, şi am şi făcut-o, că darul meu era o răscumpărare individuală pentru indiferența celorlalți creştini în vremea Holocaustului. între timp, mecanica vieții între două credințe îi râgzâiase pe copiii noştri: primeau cadouri şi de Hanukka, şi de Crăciun, sub lumânări aprinse şi sub brad. Un brad fără nici un simbol al copilului Iisus, dar oricum un brad de Crăciun, frumos împodobit de soția mea; mai înainte, ea nu avusese niciodată unul. Ca să fac lucrurile pentru ea mai uşoare, am luat un şirag de *dreidl,* cu beculețe înăuntru, şi l-am atârnat în pom printre celelalte podoabe luminoase; acum chiar că arăta ca un pom interreligios. Am cumpărat şi două *mezuze* şi le-am atârnat pe uşile de la camerele copiilor. Am făcut toate astea de unul singur, fără ca nevastă-mea să mi-o ceară, dar n-aş fi pus niciodată una pe uşa de la intrare: casa noastră era un teritoriu integrat. Procesul de aculturație dintre noi a inclus şi unele discuții aprinse, ba chiar strigăte îndurerate. Uneori trebuia să fiu ferm, cerând respectarea teritoriului meu, sau să dau avertismente rudelor etnocentrice şi cam insensibile ale lui Iris; în tabăra mea, era doar mama, care s-a ținut cu înțelepciune deoparte. Dar am învățat să dăm, şi să primim, şi să dăm iar înapoi ce primiserăm. Şi chiar dacă nu vă vine să credeți, acest proces început cu o problemă religioasă ne-a ajutat pe amândoi şi în probleme mai intime; Iris, care suferea de un deficit de încredere, a învățat să aibă încredere în mine, bărbatul ei. Eu, care acasă avusesem un teritoriu personal atât de violat (lucru de care nu eram conştient, a trebuit să-l aflu de la un psihanalist), am învățat că teritoriul meu nu are să mai fie violat niciodată, chiar dacă uneori era luat drept sigur. De încredere aveam nevoie amândoi. Am dobândit-o, şi atunci ne-am deplasat spre următorul set de certuri dintre doi soți care se iubesc, căci certuri vor fi totdeauna. Stă în firea iubirii. Dar, de ce nu eram mai pregătit să-mi spun povestea? Căci nu eram. Fusesem apreciat pentru cărțile şi scenariile mele, dar România nu se afla în ele, nici copilăria mea, nici evadarea mea, nu cel puțin la un nivel uşor identificabil. în discuțiile cu prietenii, cu noile mele rude, cu oameni din industria de divertisment, când

venea vorba despre țara de unde eram şi despre ce trebuie să fi îndurat acolo, îmi puneau întrebări, iar eu le răspundeam monosilabic, aproape nepoliticos. Deci, eşti din România? Eu: Da, de acolo. Şcoala comunistă, Securitate, telefoane ascultate, evadare? Da..., toate la un loc. Şi povestea era lăsată baltă. Interlocutorii mai insistenți mă întrebau dacă păstrasem vreo legătură cu familia din țară, dacă şi ai mei deveniseră liberi sau rămăseseră prinşi acolo. Tata a murit, mama e aici, răspundeam lapidar şi orientam conversația spre orice altceva, politică sau copiii mei. Sau cărți, filme, agenți, comisioane. Succes. înapoi în realitatea mea, ca.şi când ce trăisem dincolo fusese o irealitate.
Iar acum, de când cu această revoluție la care nu participasem, începusem să fiu frământat de propria mea tăcere. Socrii mei au avut şi ei un rol în zbuciumul meu. Erau la vârsta când omul vorbeşte tot timpul despre tinerețe; dar ei, vorbind despre tinerețea lor, însemna să vorbească despre Holocaust, ceea ce şi făceau mereu, neîmpiedicându-se în durere. Deşi înspăimântătoare, istorisirile lor nu păreau nevrotice. Nu am găsit în ele nici urmă de ruşine, frică, mânie sau vinovăție. Era acolo tristețe, într-adevăr, şi ceva filosofic Dar nu ruşine sau frică.
Pentru copiii mei, părinții lui Iris erau nişte bunici ipinunați. Când se duceau în vizită, copiii o zbugheau drept în garajul bunicului, ticsit până la refuz cu masă de lucru, unelte, becuri, cabluri, prelungitoare şi tot felul de alte obiecte stricate sau desperecheate, rămase din anii când Cari era electrician. Mai păstrase acolo ciocane şi cleşti, cutii cu şuruburi şi cuie, lanțuri, lacăte fără chei, ceasuri fără limbi, tot felul de fleacuri din bronz sau alamă, care trebuiau lipite sau cârpite, şi chiar o pendulă din stejar sculptat, majestuoasă, care ducea lipsă de un nou set de contragreutăți. Pentru copii, garajul era un sipet de comori; îl târau pe bătrân înăuntru şi toți trei dispăreau în adâncurile lui fascinante.
Nevastă-mea ieşea pe afară şi uneori o însoțeam. Sau acceptam o ceaşcă de cafea şi zăboveam pe lângă masa din bucătărie cu Blanka, soacra mea, care fierbea sau cocea câte ceva. Cele mai multe dintre întrevederile cu socrii mei aveau loc în jurul acestei mese de bucătărie. Când veneau prietenii lor, majoritatea supraviețuitori ai Holocaustului, automat se aşezau în bucătărie. Un reflex de tinerețe: în casele copilăriei lor, bucătăria, cu cuptorul

ei, era cea mai caldă încăpere şi totodată inima căminului. Jucau gin rummy pe masa din bucătărie, pentru mize de la 10 până la 50 de cenți şi se înfierbântau vorbind într-o engleză amestecată cu cehă şi idiş. Brațele li se mişcau pe deasupra mesei să ia o carte, un pahar, să etaleze cărțile, să pluseze. Vara -în California e aproape tot timpul vară - purtau mâneci scurte. Numerele tatuate se mişcau o dată cu brațele, strălucind într-un albastru decolorat sub lumina lămpii. Cari îmi spusese că prima generație de prizonieri din lagărele morții avea numerele tatuate pe piept, unii pe frunte chiar. Nici unul nu supravietuise, pentru că dovada pe care o reprezentau numerele era prea condamnabilă. Numerele, îmi explicase Cari, fuseseră la început destinate prinderii prizonierilor evadați; abia mai târziu au fost folosite ca sistem de numerotare.
Existase o întreagă industrie de acte false în timpul războiului. „Acte creştine", le numea Cari. El obținuse unul de timpuriu, în 1938, când se alăturase partizanilor cehi. Actul lui de identitate spunea că este etnic german: Cestmir Vencera, pe scurt Mirek. Nemților nu le trecuse niciodată prin cap să-i dea jos pantalonii, metodă prin care era controlat la vremea aceea un bărbat evreu încercând să treacă drept german, pentru că în actele lui scria că este german, iar germanii nu se îndoiesc de germani niciodată.
„Erau tâmpiți", comenta Cari, cu un zâmbet al amintirii.
M-am gândit la asta şi nu mi-am putut închipui ce simțise el, nu-mi putusem imagina cum de fusese în stare un bărbat să poarte, legată de mândrul său mădular bărbătesc, frica de a fi vânat, descoperit şi târât spre sclavie şi moarte.
„Nu mi-a fost frică niciodată", spunea Cari. „Uneori eram nervos, într-adevăr. Dar frică? De ce? Există pentru orice o soluție. îi cunoşteam pe cutare şi cutare SS-ist şi ştiam cum să-i fac să închidă un ochi. O sticlă de şnaps, o monedă de aur scoasă din canalul de scurgere. Coborâsem în canalul din Varşovia, după răscoala din gheto. Ne-au pus să coborâm, în vreme ce ei aşteptau deasupra: le era frică. Am ştiut ce să scot şi cui să dau."
Ascultându-l, aveam impresia că tot ce-ți trebuia ca să supraviețuieşti erau o minte limpede şi o bună cunoaştere a caracterului predictibil al naziştilor. Iris l-a întrebat dacă nu se simțise prost să se dea drept neamț, negând că era evreu. Cari a ridicat din umeri:

„Ce renegare? Asta mi-a salvat viața." Toate astea se spuneau, bineînțeles, în jurul mesei din bucătărie. Socrii mei mă aşezaseră acolo încă din primele săptămâni ale întâlnirilor noastre, aşa că le putusem asculta povestirile. Aveau nevoie să stabilească un teren comun cu mine şi povestirile păreau să fie cea mai bună metodă. A contribuit şi faptul că familia mea suferise sub comunişti, că tatăl meu şi ceilalți fuseseră închişi. Când unchiul Nicu m-a vizitat în California şi i-a cunoscut pe socrii mei, el şi Cari au făcut schimb de istorisiri despre lagărele sovietice şi cele germane. Surprinzător, socrii mei au găsit mai multe lucruri în comun cu mine decât ar fi sperat şi mai multe imagini comune decât puteau împărtăşi cu fiica lor. Veneam de dincolo. Vizitasem multe dintre locurile acelea: Cehoslovacia, Ungaria, partea vestică a Ucrainei şi partea de nord a Transilvaniei. Ca român, cunoşteam bine lumea oraşelor mici, a târgurilor săteşti, a câmpurilor de porumb, a nunților țărăneşti şi a naşterilor cu moaşe. Eram un băiat de la oraş, dar, ori de câte ori plecasem din Bucureşti în vacanță sau în vreo documentare jurnalistică, România rurală mă acaparase cu cârciumile ei pline de fum, drumurile noroioase, pădurile înceţoşate, chiar şi cu cele câteva *shtetl,* aşezări evreieşti, supraviețuind în Maramureş. Tot acolo am văzut evrei cu cămăşi albe, lungi ca nişte linţolii, arând cu pluguri de lemn. Am văzut pe polițele ferestrelor adevărate lumânări de Sabat, făcute de mână, inegale, scurte, nesemănând cu sorturile elegante vândute în America. Am dormit în camere închiriate, ale căror pervazuri erau acoperite de straturi de ceară groase de un deget, dovedind vechimea obiceiului. Eram din altă lume, de altă credință, totuşi aparţineam lumii lor. în mod paradoxal, rebela mea soție îşi alesese chiar bărbatul potrivit. După ce am devenit tată, a crescut din mine un bărbat cum nu credeam că sunt, care s-a aşezat în lumina modestă a acelei bucătării, ca şi când le-ar fi spus socrilor mei: Aveți încredere în mine, străinul, vă voi ocroti sângele, amestecat cu al meu. Aceasta va fi adevărata şi adânca noastră înrudire.

Istoriile copilăriei celor doi socri ai mei erau destul de diferite. Blanka Davidovici crescuse în Jdenev, oraş din Ucraina subcarpatică. Localitatea avea o sută douăzeci de familii creştine şi douăzeci şi cinci de familii evreieşti. Evreii nu erau destui ca

să aibă un cimitir al lor, astfel că îşi îngropau morţii în alt oraş, la vreo zece kilometri distanţă. Blanka crescuse în îndestulare: tatăl ei avea o fabţică de apă gazoasă şi un distribuitor de bere. Viaţa era simplă. Fetele mulgeau vacile, spălau rufele la râu, erau învăţate să gătească trei mese pe zi şi să dea ascultare viitorilor soţi. Bărbaţii făceau bani şi se războiau cu bătăile de cap pe care li le provoca lumea din jur. Regiunea făcuse parte din Austro-Ungaria. După primul război mondial, a fost alipită ca o bancnotă dată bacşiş pe cârlionţii cehoslovaci, până în 1938, când Cehoslovacia a fost dezmembrată de Hitler. Republica Cehia de astăzi devenise *Protektorat* nazist, în timp ce Slovacia era independentă cu numele; în realitate era o marionetă nazistă. Măruntul bacşiş care era Ucraina subcarpatică a fost acum oferit Ungariei fasciste. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, zona a fost ocupată de ruşi şi aşa a rămas până astăzi. în Ucraina subcarpatică trăiau unii alături de alţii ucraineni, ruşi, unguri, evrei, ţigani şi puţinii români care se răspândiseră dinspre Transilvania. Cehii, cei ce moşteniseră regiunea în urma tratatului de la Versailles, erau ţinuţi minte ca nişte cuceritori plini de curtoazie: „De *Sabat,* ştiau că nu putem face focul, aşa că, dacă voiam să fumăm o ţigară, ne aprindeau ei chibritul. Cehii au fost altfel."

Dar fuseseră puţini cehi: primarui, doctorul, şeful poliţiei, şeful vamei şi profesorii de la şcoala cehă din sat. Trimişi să colonizeze noul teritoriu, ei gravitaseră în mod firesc în jurul celui mai culturalizat neam local, evreii. M-am întrebat dacă cehii ar fi fost la fel de lipsiţi de antisemitism dacă s-ar fi născut acolo. Cât despre ceilalţi, când dobândiseră ura faţă de evrei? O resimţiseră din totdeauna? I-am întrebat pe socrii *mei,* cu diferite prilejuri. „Nu ştiu", mi-au răspuns ei aproape identic. „Am trăit împreună, ne-am jucat împreună. Nu eram învăţaţi să urâm şi cred că nici ceilalţi nu erau. Eram la fel. Dar pe urmă, s-a întâmplat asta."

Pe urmă, s-a întâmplat asta. Blanka mi-a povestit cum, după ce ungurii ocupaseră regiunea şi emiseseră legi rasiale, luase odată autobuzul până în satul vecin. Acum purta o stea galbenă şi nu putea sta pe scaun decât în fundul autobuzului. La staţie, maşina s-a umplut cu eleve care îi fuseseră colege de clasă, prietene. Au văzut-o, dar n-au băgat-o în seamă. Stăteau acolo, pe locurile din faţă, şi discutau agitate despre treburile lor de fetiţe,

în timp ce fetița din fundul autobuzului rămăsese singură îndărătul acestei bariere de ură. Bariera era invizibilă, imaterială şi totuşi atât de reală, separând-o de propria ei generație.
Cunoşteam sentimentul. M-am gândit la orfanii care ne-au bătut pe fratele meu şi pe mine în curtea şcolii. Da, fuseseră învățați să urască în orfelinate, unde erau antrenați în clase de lupte. Căutați-i pe cei bine îmbrăcați şi hrăniți, ei sunt „burghezii", luați-i la bătaie. Toată copilăria, dăduseră în mine cu asta, pe muteşte sau în acompaniamentul lozincilor de partid: De ce te uiți, burghezule, de ce asculți, conspiri împotriva clasei muncitoare? Ştim noi de ce soi eşti - care din familia ta ascultă Vocea Americii? Ce pui la cale împotriva noastră? Aşează-te în lumină ca să te putem vedea. Scoate-ți mâinile din buzunare, întoarce-ți buzunarele pe dos şi lasă banii să cadă pe jos, i-ai furat de la noi, nu-i aşa? I-ai furat de la clasa muncitoare. Nu ți se pot încredința arme, cărți, permise de bibliotecă, paşapoarte, intrarea la facultate, cântarea cântecelor noastre, atingerea drapelului nostru, nimic din toate astea nu ți se poate încredința. Comunismul îți sapă groapa, burghezule, ar fi bine să te şi întinzi în ea. Asta e sorocul morții tale, burghezule.
M-am gândit la autobuzul Blankăi şi la curtea şcolii din România, amândouă scene ale urii. Invizibila şi totuşi de neşters barieră. Mi-a trecut prin minte un gând incredibil, fantastic. Tocmai acesta era motivul pentru care voiam să mă întorc înapoi. Ca să înlătur bariera.
Nu. Nu, nu. Dacă perseveram să mă gândesc la asta, simțeam transpirația cum îmi şiroieşte pe tâmple, usturându-mi scalpul. Nu, nu puteam face asta: dacă înlăturam ura, ce-ar mai fi rămas? Apoi, un alt gând fantastic mi-a fulgerat prin minte: dacă nu mă întorceam înapoi, dacă nu încercam să-mi spun povestea în cărți sau în filme, era pentru că de fapt voiam să ocrotesc această ură. Dar de ce aş fi ocrotit-o? Comportamentul meu era de neînțeles. Sau poate al celorlalți era aşa, al celor care n-aveau probleme în a-şi povesti viețile. Socrii mei. Le ascultam istorisirile iar şi iar, căutând în ele acel raport ruşine/ură.
Cari crescuse în Slatinska Doli, nu departe de Jdenevul Blankăi, dar cu o situație complet diferită. Slatinska era un urât

nod de cale ferată. Tatăl lui Cari era impiegat de tren şi aspirase să facă din fiul lui ceva mai bun decât fusese el însuşi: croitor. Cari voia însă să fie electrician. „Nu e o meserie de evreu", l-a avertizat taică-său. Ca să ajungă ceea ce voia să fie, Cari a fugit la trei-sprezece ani laPraga. A rupt orice legătură cu familia. Când aceasta a fost deportată, Cari lupta în mişcarea cehă de rezistenţă. Făcuse la Praga o şcoală de meserii, o absolvise şi se alăturase partizanilor cehi când naziştii îi împresuraseră. A lucrat ca electrician, exact ce-şi propusese să devină, la Teatrul Naţional din Praga. Apoi fusese transferat la Opera de Stat din Viena, ale cărei loji oficiale scăpărau, ticsite de înalte grade naziste: Heydrich, von Ribbentrop, Himmler. A fost arestat după ce doi luptători cehi din rezistenţă omorâseră într-o încăierare un neamţ şi toată reţeaua lor a căzut în mâinile Gestapoului. A fost torturat, judecat, condamnat la şapte ani muncă silnică într-un lagăr. Lagărul era Dachau.
Tot atunci, răscoala din ghetoul varşovian abia fusese înăbuşită şi nemţii aveau nevoie de voluntari care să coboare în canalele oraşului şi să adune armele, explozibilii şi alte obiecte de valoare lăsate acolo de luptătorii morţi din ghetou. După spusele lui Cari, exista chiar şi aur în canale. El coborâse în canal, scosese obiectele de valoare şi le predase nimănui altcuiva decât lui Adolf Eichmann. Dinadins, ca să-l ţină minte. Memoria simpatetică a Reichkommisarului faţă de treburile evreieşti i-ar fi prins de minune: „Mă aşteptam să-l mai întâlnesc, aşa că l-am manipulat". Genul ăsta de declaraţii o scotea totdeauna din sărite pe Blanka: „Auzi la el, cum se dă mare", spunea întinzându-se supărată peste masa din bucătărie. „Orice amărât de SS-ist pişăcios putea pe vremea aia să-l omoare pe oricare dintre noi, oricând voia el."
„Nu mint, Blanka", o contrazicea placid Cari. „Am ştiut ce să-i spun lui Eichamnn, am ştiut cum să-l ţin sub control."
Pe un făgaş secund al minţii mele, am derulat secvenţe din încarcerările propriei noastre familii. A tatei, la Jilava, lângă Bucureşti. A unchiului Nicu, în mai multe lagăre siberiene. Chiar şi stagiul militar al vărului Sorin fusese un soi de puşcărie: ca fiu al unui duşman al poporului, care trecuse Dunărea înot, fusese zvârlit într-un sinistru batalion de muncă, unde mai mulţi recruţi muriseră de răceală, din cauza rănilor netratate sau a alimentelor.

57
Istoria familiei mele nu era foarte diferită de aceea a socrilor mei. Aceeaşi frică şi brutalitate, şi moartea, şi boala izbind necruțător. Aceeaşi tocmeală cu gardienii cruzi şi corupți pentru o felie de pâine în plus, pentru un răgaz la infirmerie, pentru o lopată destul de ascuțită ca să-ți poți face cu ea norma de muncă. Aceeaşi tocmeală cu personajul de pe urmă, moartea, care pentru noi se contura mai depărtată decât în lagărele naziste, deşi uneori nu era mult mai departe.
Aş fi putut opri şuvoiul de povestiri al socrilor mei, injectând vreo poveste similară dinspre partea mea. M-ar fi ascultat. Dar n-am făcut-o.
„Celelalte echipamente pe care le-am scos din canale le-am vândut", a continuat Cari. „Pentru două aparate de radio puteam să primesc o sticlă de vodcă. Aşa că i-am mituit pe unii ca să fac rost de hrană sau ca să fiu transferat în alt lagăr, când îmi frigea pământul sub tălpi."
„Asta s-a întâmplat la Muhldorf', a intervenit soacră-mea.
„A fost ultimul nostru lagăr. Nu tu te-ai transferat, se terminase războiul." S-a întors spre mine: „Ne cunoşteam pe-atunci, aşa că i-am făcut o pereche de mitene - ştii ce greu era să furi bumbac, să-l torci, să-l teşi şi să faci mitene? Le-am dat celor care strângeau gunoiul din lagăr ca să i le dea lui, iar el a pierdut o mitenă chiar atunci. Am fost aşa de supărată..."
„Deja erai supărată pe el?", am întrebat-o în glumă.
„Sigur. Mereu se ducea exact acolo unde nici n-ai fi bănuit", a răspuns ca o nevastă dintr-o comedie cu evrei.
„Cum arăta când l-ai întâlnit prima oară?", am întrebat-o ca s-o potolesc.
„Foarte bine", a zâmbit ea. „Nu părea înfometat, avea păr, puțini bărbați mai aveau păr atunci." Zâmbetul i s-a lățit: „Era curat şi purta o beretă drăguță, albastră."
„Aveam bereta de la un francez pe care-l cunoscusem", a spus Cari. „Un doctor. M-a salvat de la moarte când am avut tifos, hrănindu-mă cu orz şi zahăr."
Soția mea era de față la acea şedință specială cu poveşti din lagăr. „Cum ai luat tifosul, tată?", a întrebat, făcându-mă să mă simt pe tăcute superior: eu ştiam cum se ia tifosul, eu cunoşteam

cele mai multe dintre mecanismele mizeriei, bolii şi degradării. Mie îmi erau familiare. Nu şi soţiei mele americane.
„De la păduchii din lagăr."
„Totdeauna bărbaţii aveau păduchi", a dezvoltat tema Blanka. „înainte să lucrez alături de bărbaţi, n-am ştiut ce sunt păduchii."
Am găsit asta greu de crezut, dar n-am zis nimic.
Datorită coborârii în canal, care a luat ochii lui Eichmann şi altor ştabi din SS, Cari a fost transferat la Auschwitz (în total a fost închis în nouă închisori şi lagăre), dar într-o situaţie privilegiată. Repara aparatele de radio ale naziştilor, radiatoarele, instalaţiile de încălzire şi semiluminat şi făcea recomandări cu privire la securitatea lagărului, a cărei principală componentă era curentul electric mortal trecând prin gardurile de sârmă ghimpată. In fiecare dimineaţă, erau găsite cadavre contorsionate, prinse în sârma ghimpată ca nişte muşte într-o plasă de păianjen. Cari îmi povestea cum a provocat căderi de tensiune, permiţându-le unor camarazi să se strecoare pe sub gardurile o clipă inofensive şi să fugă spre armatele ruseşti care avansau. Uneori lucra în afara lagărului, păzit de câte un SS-ist. Beneficia de favoruri şi mânca mai bine decât ceilalţi prizonieri, asta însă fără să fi fost informator. Pentru că repara radiourile, care erau liniile vitale ale informaţiei, avansase de la statutul de prizonier la acela de tehnocrat capturat.
„Am învăţat", spunea. „Totdeauna scârţâie ceva undeva. Şi când se întâmplă aşa, învaţă cum să faci ceva. Orice."
Nu-l demascaseră ca evreu nici chiar la Auschwitz; peste tot îl încadraseră la *Politiker* şi la *Mischling,* eu sânge amestecat. Auschwitz-ul fusese însă mai dur decât celelalte închisori ale lui. Era acum însemnat pe braţ şi, deşi statutul special nu-i fusese luat, căci radiourile trebuiau încă reparate, putea fi pedepsit cu cruzime pentru orice infracţiune minoră. A fost bătut pe tot corpul şi la tălpile picioarelor şi apoi supus la cazne: ridicat cu o frânghie, fusese lăsat să se bălăngăne la înălţime. Dar a trecut prin asta „mulţumită lui Eichmann", mi-a spus. „Eichmann a venit în lagăr şi m-a găsit legat şi gata să fiu biciuit până la moarte pentru că ascultasem BBC-ul la un aparat de radio pe care mi-l încropisem singur. Eichmann i-a spus *Kommandant-ulm* că era imposibil ca

acest *Dummkopf,* adică eu, să asculte transmisiunile duşmanului. Apoi a venit la mine şi m-a întrebat: *Du Verbrecher, lebst du noch?* Adică: încă mai trăieşti, criminalule? Şj asta a fost. M-au dezlegat şi m-au trimis la infirmerie."

în vreme ce Armata Roşie se apropia, naziştii au început să se retragă din Auschwitz, treptat, cea mai ambarasantă acțiune a lor. Prizonierii în putere erau expediați de acolo. Cari a mers pe jos într-o coloană de prizonieri, din Polonia în Germania, tot drumul înapoi până la Dachau. De la Dachau a fost trimis cu camionul la Muhldorf, un mic lagăr simpatic în comparație cu celelalte, înconjurat de ferme; în zilele senine se puteau vedea Alpii Bavariei, atât de dragi lui Hitler. De parcă aşa ar fi fost sortit, un transport de femei tocmai ajunsese de la Auschwitz la Muhldorf, în vagoane de vite. într-unui din ele se afla Blanka. „De-acum", îşi amintea Cari, „mirosea a pace."

Dar nu încă a supraviețuire; de fapt, în acele zile au fost făcute în grabă mari execuții în masă, urmate de incinerarea neglijentă a grămezilor de cadavre, dintre care pe ultimele soldații americani le-au descoperit îngroziți.

Cari i-a spus Blankăi că e evreu numai după ce fuseseră eliberați. „De ce să-i fi spus înainte? încă un motiv pentru care să-i fie frică?"

„Nu mi-ar fi păsat", I-a contrazis Blanka, „lagărul mă vindecase de orice frică. Alții erau atât de speriați încât nu se ofereau voluntari pentru nimic în lume şi le spuneau şi celorlalți să n-o facă, convinşi că a fi voluntar înseamnă moartea. Dar eu m-am oferit totdeauna. Mă gândeam că oricum o să mor şi nu-mi păsa când şi unde voi muri. M-am oferit voluntară pentru bucătărie de unde puteam să fur mâncare. Din cauza asta, sunt încă în viață."

Războiul lui Cari fusese o aventură. Al Blankăi o tragedie. Ocupația ungară zguduise Jdenevul din temelii. Familia Blankăi a fost pusă în fața alternativei de a renunța la afacerea ei sau de a o împărți cu un partener ne-evreu. Au ales un ungur, domnul Stefi Arendatzky, vecin de-o viață, care le-a furat pe loc proprietatea. Cei trei frați mai mari ai Blankăi au fost închişi în lagăre de muncă, care, spuneau supraviețuitorii, erau de fapt nişte hoteluri

în comparație cu lagărele morții. înarmată cu acte false, Blanka plecase să muncească la Budapesta, o capitală fascinantă pentru o fată de şaptesprezece ani de la țară, chiar şi în vremuri de război. Era acela un timp al fricii, dar şi al unei oarecari speranțe. Ruşii îi băteau pe naziști, care reacționau furibund, torturând şi ucigând mii de prizonieri ruşi. „Nu puteau să suporte că ruşii îi bat", spunea Cari. „Ii omorau sub cel mai mic pretext."
In ianuarie 1942, s-a decis la Wannsee, o frumoasă suburbie împădurită a Berlinului, că problema evreiască trebuie rezolvată rapid, o dată pentru totdeauna: *Endlesung.* Soluția finală. Exterminare totală. Dar asta avea să ia timp în teritoriile rurale, cum era şi Ucraina subcarpatică. Evreii erau necesari la muncă, iar ungurii erau dezordonați. Oamenii ar mai fi putut încă să se salveze. Dar cei mai mulți n-au făcut-o. Am auzit-o odată pe soacra mea învinovățindu-i pe rabinii locali pentru inerția populației: „Ne spuneau mereu să nu facem nimic, să nu fugim, Dumnezeu o să aibă grijă de noi. Şi multă grijă a mai avut." Engleza ei bombastică dădea o putere aspră şi urâtă spuselor ei.
Ungurii s-au numărat printre cei mai zeloşi în a precipita soluția finală. în schimb, de cealaltă parte a uşii, în bătrânul regat al României, patru sute de mii de evrei au fost salvați în mod surprinzător. Trupele române participaseră la masacrele evreilor din Transnistria, iar mareşalul Antonescu jurase să lupte până la capăt împotriva ruşilor, dar... a intervenit acest paradox: Antonescu decisese că nu vor exista deportări din regatul propriu-zis al României. Enigmaticul şi contradictoriul mareşal îi rezistase, probabil, lui Hitler, aşa cum circula o legendă în România, datorită relației sale personale cu Willi Filderman, pe atunci liderul comunității evreieşti din țară. în acelaşi timp, salvaseră evrei şi câțiva creştini proeminenți - printre ei se afla o cunoscută personalitate literară şi ecleziastică, Gala Galaction, prieten apropiat al lui Tudor Popescu, bunicul meu. Când eram copil, l-am văzut deseori, înalt şi bărbos ca un sfânt bizantin, în vechea casă a familiei Popescu, unde. s-a născut tata. Această casă a fost rasă de Ceauşescu în timpul dementei resistematizări a Bucureştiului.
Dar, înapoi la familia Blankăi: erau captivi pe teritoriul unguresc. Cu mai puțin de un an înainte de colapsul Germaniei, ea,

părinții ei și două surori de zece și de doisprezece ani au ajuns în fața porții pe care scria *„Jirbeit machtfrei",* munca te face liber. Poarta de la Auschwitz. A coborât din vagonul de marfă și s-a îndreptat spre un nazist ale cărui mâini înmănușate arătau când spre dreapta, când spre stânga. Toți auziseră de-acum despre mâna înmănusata oscilând spre viață, spre moarte. Toți știau acum despre chemarea spre dușurile care nu erau dușuri, căci împrăștiau gaz otrăvitor în loc de apă curățitoare. Dar mai înainte, știuseră asta numai naziștii. Deportații de peste paisprezece ani erau buni de muncă, așa că pentru o vreme erau cruțați. Cei sub paisprezece ani și bătrânii nu petreceau nici măcar o noapte în lagăr. Sora de doisprezece ani a Blankăi vrusese să rămână cu ea, dar fetița era prea mică și plăpândă pentru muncă, așa că Blanka i-a spus să plece cu mama lor. Mama și tatăl, împreună cu cele două fete mai mici, au luat-o spre stânga. în aceeași noapte au fost toți gazați. Ar fi supraviețuit fetița de doisprezece ani dacă ar fi rămas cu Blanka?'Nimeni nu poate răspunde.

Uneori, soția mea se alătura și ea într-un târziu acestor conversații. Nu-i auzeam pașii, dar când îmi ridicam privirea, o vedeam stând lângă ușa bucătăriei, sprijinită de uscior. Pentru o fracțiune de secundă, vedeam o altă femeie, nu pe ea: să fi fost din pricină că transformarea era atât de totală? Corpul părea să i se micșoreze sub o povară nevăzută, frumusețea ei își pierdea senzualitatea, buzele strălucirea. Arăta bătrână, îmbătrânită de durere. Ochii îi erau tragici, îngroziți. Această vibrantă fată din California, blondă cu ochi căprui, devenea o icoană a suferinței părinților ei.

Când o vedeam așa, mă simțeam întristător de neputincios. Cum aș putea să-i dărui destulă dragoste ca să-i șterg suferința? Ce altceva aș fi putut face, decât să-i spun cuvinte previzibile și s-o țin strâns în brațe? Făceam și asta, știind că nu o poate apăra de trecut. Dorința mea de a o proteja îmi strângea inima și sufeream, sincer, o dată cu ea. Dar sufeream diferit, de dincoace de suferința ei.

Iris absorbise în întregime tragedia lui Cari și a Blankăi. învățase de timpuriu că era parte a tragediei și că totdeauna va fi. Aș fi simțit la fel, dacă aș fi crescut văzând în fiecare zi cele

şase cifre cum scăpărau pe braţul tatei, cele şase cifre ce rosteau o surprinzător de simplă îndatorire: nu uita. Iris era o femeie împlinită, avea succes, arăta bine, era o fiinţă responsabilă, în toate felurile în care o femeie ar vrea să fie la acest sfârşit de secol. Gândind adică şi vorbind cu propria ei minte, o lucrătoare, o mamă, o iubită, o soţie. Totuşi, înlăuntrul aceleiaşi fiinţe, ea era tot sângele ce fusese vărsat, păstrat într-o fiolă invizibilă. Era flacăra trecutului de nestins. Cu multiplicitatea uluitoare a caracterului ei, mă găsise pe mine şi se măritase cu mine. Cred că logistica unei căsătorii între două structuri atât de contrastante ne-a speriat pe amândoi, căci am fugit împreună, pe ascuns. Fusesem invitat în vara aceea la studioul de film al lui Robert Redford, în Utah, să dezvoltăm un scenariu, care avea să devină apoi primul film regizat de mine. Iris a venit să mă viziteze în Utah. Am dat o fugă cu ea până la un judecător din ciudatul orăşel Pravo şi ne-am căsătorit. Judecătorul ne-a rugat să-i spunem „frate" şi, cât ai zice peşte, fratele Johnson ne-a unit în mai puţin de cincisprezece minute. Ne-am întors la Los Angeles şi am dat o mare petrecere, fără preot sau rabin, fără baldachin, dar cu mâncăruri koşer şi cu cântece evreieşti. N-am spart un pahar cu piciorul, dar am fost ridicat într-un scaun de bărbaţi în smoching, rude din partea lui Iris, şi de un singur prieten al meu din România, un inginer electronist pe care-l ştiam din şcoala elementară şi care plecase din ţară în aceeaşi săptămână cu mine. Nu toate rudele lui Iris se aflau acolo, doi unchi îşi făcuseră cunoscută prin absenţă dezaprobarea, deşi nu mai puteau să intervină de acum cu nimic, mă aflam deja în scaunul ridicat de bărbaţi. Din partea mea veniseră mama şi unchiul care trecuse Dunărea, împreună cu soţia lui; înainte de petrecere, preotul m-a întrebat plin de solicitudine dacă, dată fiind compoziţia adunării, trebuie să poarte un guler preoţesc ortodox sau o cravată, şi eu i-am spus o cravată. Totul a mers bine şi toţi partenerii de cărţi de joc ai socrilor mei au zâmbit cu ochii înceţoşaţi. Erau emoţionaţi şi îngrijoraţi. Ei toţi o dădeau pe Iris, nu doar Cari şi Blanka. Torţa ne fusese trecută nouă, cei care spărseserăm tiparul.

După '89, socrii mei s-au interesat de România mai mult ca niciodată. Când vedeau vreun articol răzleţ despre România, îl

decupau pentru mine. Mă tot întrebau: nu voiam să fac o călătorie în România? Pentru prima oară de când plecasem?
„Lăsați-l în pace, mamă, tată", spunea Iris înainte să pot răspunde. „Nu vrea să se ducă, e speriat."
„Nu cred", zicea socrul meu sărindu-mi în apărare. „Petru nu se sperie de nimic, e foarte curajos." îmi plăcea să-mi închipui că se simțea atât de solidar cu mine, pentru că şi el se căsătorise cu soția lui de unul singur, ca să spun aşa. Cei patru frați ai Blankăi supravietuisera şi cu siguranță îl măsuraseră din cap până-n picioare. Blanka şi Cari se căsătoriseră şi atunci tragedia lovise din nou: cel mai mic frate al Blankăi, Martin, murise într-un accident pe câmpul de instrucție al Haganah-ului, predecesorul armatei israeliene, care avea pe atunci un acord de pregătire cu armata cehoslovacă.
„N-am vrut să spun că Petru nu e curajos", le-a replicat soția mea. Uneori, când spunea asta, îşi strecura mâna într-a mea. Eram curajos? Ia să vedem. Am vizitat zone de război, am zburat în avioane şubrede, hâțânătoare, am petrecut nopți întregi în sălbăticia tropicală, m-am trezit față în față cu animale periculoase sau cu băştinaşi imprevizibili. Mi-am părăsit țara de unul singur, fără bani sau bunuri, prieteni sau îndrumare, ştiind ce pedepse grele m-ar aştepta dacă aş fi prins şi adus înapoi. Am învățat singur cum să scriu în engleză. Am luat cu asalt Hollywood-ul, Mecca filmului, înarmat numai cu încrederea în mine însumi.
M-am gândit mult, vrând să aflu adevărul. Mi-era frică? Dacă m-aş întâlni cu securiştii care m-au urmărit de atâtea ori, care m-au zgâlțâit când aveam treisprezece ani, mi-ar fi frică de ei? Nu, nu mi-ar fi, chiar dacă românii din diaspora jurau că Securitatea este încă la putere şi face să dispară oameni. Ce aş face dacă m-aş întâlni cu Securitatea? Nu ştiam. Dar ştiam că nu mi-ar fi frică.
„în iunie, ne ducem şi noi în vizită", a spus soacra mea. „Ne ducem la Praga şi pe urmă la Jdenev."
„Şi la Slatinşke Doli?", am întrebat, amintindu-mi de locul de naştere al lui Cari-
„Nu cred. Mirek nu vrea să meargă la Slatinske Doli."
„Nu ne ducem nicăieri", a intervenit neatent Cari (Mirek).

M-am uitat de la el la ea şi apoi iar la el. „Blanka tocmai zicea că vă duceți."
„Nu ne ducem. De ce-am face-o?"
„O să mergem cu avionul la Viena, acolo închiriem o maşină şi ne ducem până la Budapesta", a continuat liniştită soacra mea. „în Budapesta vreau să văd locul unde am stat în timpul războiului. Pe urmă mergem cu maşina până la granița cu Rusia şi trecem în Uşgorod. De acolo mai sunt treizeci de mile până la Jdenev."
„Nu vreau să mergem la Viena", a spus Cari. Din garaj, auzeam zgomotele fericite pe care le făceau copiii mei. Vocea lui Cari era neschimbată, hotărâtă, dar calmă. Gesturile îi erau aceleaşi, mişcările musculare ale unui bărbat susținut dintotdeauna de un trup puternic, sănătos. Dar ochii lui priveau departe, parcă în trecut, un trecut destul de diferit de poveştile lui de fanfaron. Cari Friedman, alias Cestmir Vencera, luptătorul din rezistență, şi-a scuturat capul şi a spus încet, ca pentru sine: „Nu mergem nicăieri. Eu nu merg."
„Va merge, o să vezi", a zis Blanka, infailibilă ca toate nevestele.
„Ruşii sunt în Jdenev, Blanka", i-a amintit el.
„Şi ce dacă? N-am nici o treabă cu ei."
A scuturat iarăşi din cap şi atunci am ştiut că va merge.
Cari păstra o lingură, o lingură americană, pe care i-o dăduse unul dintre soldații americani care îl eliberaseră. O folosea încă, la micul dejun şi la prânz, deşi era veche de aproape cincizeci de ani. Era făcută din aluminiu, cu mânerul găurit, ca să poată fi atârnată în cui, iar pe mâner erau gravate cuvintele U.S. Army. Lingura se tocise în partea care atinsese fundul farfuriilor şi castroanelor de mii de ori, de milioane de ori. Cari adusese lingura cu el din Cehoslovacia ocupată de sovietici. O adusese înapoi în America, unde fusese fabricată. Această lingură părăsise America în mâna unui soldat şi se întorsese în mâna unui imigrant.
Picioarele lui Cari erau desculțe sub masa din bucătărie. Nu-i plăcea să poarte pantofi strâmți: picioarele îi fuseseră aproape zdrobite în bătăi. îi era teamă că totul putea fi reconstituit doar dacă o porneai de acasă spre spațiul războiului, al lagărelor de concentrare.

Desigur, îşi spunea poveştile cu cuvinte, dar şi cu întregul trup. Şi, uneori, cele două versiuni erau destul de diferite.
Gândul ăsta mi-a trecut prin minte din nou, incredibil, fantastic. Invizibila barieră de ură, iată pentru ce vrei să faci călătoria. Ca să dai deoparte bariera...
Nu, m-am concentrat. Era imposibil.
Ştiam ce înseamnă ura, ca şi frica fată de ură, le simţisem de atâtea ori în România, identice cu ale lui Cari, doar că în comunism ura şi frica erau politice, nu rasiale. Simţisem ura aceasta atât de aproape, uneori mă strânsese pe dinăuntru cu un corset. Reducându-mă la cel mai strâmt teritoriu posibil, eu însumi.
Exista totuşi o diferenţă între comunism şi nazism. Comunismul rru lichida rase întregi, ci le remodela. Ţelul său a fost mai degrabă controlul decât anihilarea. Cu toate acestea, milioane de oameni muriseră în procesul de reformare. Şi din aceste milioane, câţiva fuseseră sânge din sângele meu.
„De ce vrea mama ta să se ducă în vizită?", am întrebat-o pe Iris, când ne întorceam cu maşina spre casă după o asemenea discuţie în jurul mesei din bucătărie.
„Presupun că din aceleaşi motive pentru care vrei şi tu să te duci."
„Nici nu ştiu dacă vreau."
„Atunci, de ce tot vorbeşti despre asta? Când Ceauşescu era la putere, n-ai putut s-o faci, dar acum poţi şi tot vorbeşti despre asta. De ce? Ce treburi ai tu de terminat pe-acolo?"
„Nu cred că am vreuna."
„Bine. Atunci încetează să mai vorbeşti."
Am încetat să vorbesc, dar am continuat să mă gândesc.
Care era treaba mea neterminată? Era una politică? Era vorba de vreun interes morbid pentru Ceauşeştii morţi? Nu, n-aveam nici cea mai mică intenţie să le văd mormintele de la Ghencea, despre care se spunea că din când în când sunt acoperite de flori, aduse de fostele gărzi de corp şi de alţi credincioşi, care ar fi escaladat zidurile cimitirului ca nişte hoţi de morminte ca să-şi aducă florile şi să le depună în faţa celor două cruci de lemn. (Ce

glumă morbidă mai erau şi mormintele astea cu cruce: Ceauşeştii fuseseră duşmani declarați ai bisericii ortodoxe române!)
Nu, eu, o victimă a politicii comuniste, nu aveam nici o afacere politică neterminată pe acolo. Când am gândit aşa, n-am mai avut nici un fel de treabă neterminată acolo. Ce puteam găsi în fosta mea patrie, ca să aduc cu mine înapoi în America? Reînnoire, integritate? Iertare? Ştiam că existau acolo anumite lucruri pe care nu le-aş uita niciodată, acesta şi fusese unul dintre motivele pentru care plecasem. Ştiam asta. Am început să mă concentrez asupra unui cuvânt: *ştiam.* Ce ştiam cu adevărat? Puteam afirma că ştiam trecutul în amănunțime. şi că totuşi nu-l ştiu deloc.
Până la urmă...
S-a întâmplat. Am început să-mi amintesc ceea ce nu uitasem niciodată, ci numai împinsesem adânc în spațiul lăuntric de tăcere. Cu un fior de uşurare, mi-am îngăduit mie însumi să privesc acel spațiu. Şi am văzut scenele cheie. Cele care formează caracterul. încastrate pentru totdeauna în memoria mea profundă. Nu erau aşezate în vreo ordine, dar nu de asta era vorba. Acolo se afla cea dintâi scenă.
Aveam treisprezece ani şi tocmai îl pierdusem pe fratele meu geamăn.

PARTEA A DOUA

Scene care formează caracterul

Doi bărbați cu ochelari de soare, costume negre şi cămăşi albe de nailon cu gulerele murdare, m-au ridicat de pe terenul de baschet al liceului, unde mă uitam la nişte băieți mai mari care aruncau la coş. Era o zi fierbinte de început de septembrie şi toată sudoarea trupurilor celor doi bărbați, ca şi mirosul acestei sudori păreau să se fi strâns în gulerele de poliester. M-au dus cu o maşină fără număr într-un apartament mic - pe vremea aceea, Securitatea închiria apartamente mici, de fapt garsoniere, prin tot Bucureştiul. Asemenea locuințe erau convenabile pentru interogatorii rapide, pentru supraveghere, pentru schimbul echipelor de urmărire, pentru odihnă, pentru orice. Jaluzelele acestor cutii erau de obicei coborâte, iar mobila - minimală, dar se zvonea că toate au paturi. Pe paturi, se odihneau probabil ofițerii Securității sau zăceau trupurile celor uciși în timpul interogatoriilor.

La primul interogatoriu nu am văzut însă nici un pat. M-au ținut în picioare, într-un soi de sufragerie, în fața unui ofițer care stătea la un birou, ce nu avea pe el nimic, nici măcar o scrumieră. Ofițerul era clădit ca un boxer profesionist. Pumnii lui, cu unghii tocite, nu erau doar mari, dar păreau şi umflați, ca după un meci de categorie grea. Ca să-mi fie şi mai evident că nu puteam scăpa sau rezista în vreun fel, în spatele meu rămăsese alt ofițer, unul dintre cei care mă aduseseră aici.

N-am fost prea tare bătut, doar zgâlțâit zdravăn şi pălmuit de vreo două ori. „Bătut marginal, cu borşul pe nas" era expresia pe care eu şi prietenii mei aveam s-o folosim în glumă mai târziu, comentându-mi interogarea. Ne refeream la brutalitatea fizică, dar

niciodată la trauma psihică. Era prea măruntă ca să merite vreo discuție; de fapt, nici nu credeam că se produsese vreo traumă psihică, şi asta făcea parte din sistemul de apărare.
Am fost bătut doar marginal fiindcă nu făcusem nimic şi pentru că nu puteau afla mare lucru de la mine. M-au întrebat cine din familia mea corespondează cu rudele noastre de la New York şi n-am ştiut. M-au pus să promit că voi raporta înființarea oricărei organizații subversive în şcoala noastră. între timp, borşul din nas mi se uscase pe buza de sus. Mi-au dat voie să mă spăl pe față într-o săliță murdară de baie şi să mă şterg cu hârtie igienică, pe care n-o puteai găsi într-o baie obişnuită. Până târziu, în anii '60, hârtia igienică a fost greu de găsit în blocul sovietic, aşa că oamenii foloseau hârtie de ziar. Faptul că acolo exista hârtie igienică conecta locul respectiv cu puterea sistemului. Puterea îşi răsplătea adepții cu asemenea luxuri.
Am promis să li-i spun pe elevii subversivi (şcolile din România nu erau mixte pe atunci), fără intenția s-o fac, ci doar ca să scap mai iute. O clipă mi-am închipuit Ce ar fi dacă aş pârî Securității numele unor înfumurați din liceu, dar n-am făcut-o. Am s-o fac altă dată, am gândit, dacă Securitatea va continua să mă hărțuiască. Nu m-am simțit prost plănuind asta. Dincolo de familia mea, nu datoram nimănui vreo protecție.
Ar fi nedrept să dau impresia că eram un cinic precoce, deşi, aşa neputincios, am manevrat situația aproape la fel de iscusit pe cât o manipulaseră ei, cu poziția lor puternică; nici nu vreau să spun că eram indiferent sau resemnat față de ce urma să fie soarta mea. Nu. Eram speriat şi tremuram de furie. Eram chiar mai emoționat decât alte dați, în situații mai periculoase decât asta, pentru că fratele meu geamăn murise de poliomielită, cu numai opt luni în urmă, şi trăiam încă sub impresia acestei pierderi enorme. Prin urmare, vulnerabilitatea mea era şi mai mare, iar cruzimea lor şi mai sufocantă.
Moartea fratelui meu mă conectase la un vast mister şi îmi dăduse un fel de putere inexprimabilă, disperată. De două ori am privit îndărăt, sfidându-l, spre anchetatorul meu. Am dat răspunsuri monosilabice, forțându-l să-şi repete întrebările, să trudească pentru răspunsuri. Şi fiindcă nu puteam să-l plesnesc peste față cu privirea mea arzătoare, mi-am ațintit-o pe birou şi pe cretonul

ieftin al draperiilor, ca şi cum mi-aş fi aruncat blestemul asupra lor şi, indirect, asupra bărbatului care mă interoga.
Auzisem până atunci povestiri despre arestări şi interogatorii. Toți auziserăm. Cât am stat acolo (ceva mai mult de o oră), am băgat de seamă că unele lucruri erau mai înfricoşătoare decât îmi închipuisem, altele mai puțin. Pe birou, pumnii ofițerului erau înfricoşători; dar nu el mă pocnise, celălalt o făcuse, şi nu mi-a mai fost foarte frică de lovituri, fiindcă simțeam că vin de la o persoană de grad inferior, care nu avea putere de decizie. Dar celălalt, vânjosul, putea hotărî nu numai cât să mă țină acolo, ci şi altele, adică lucruri referitoare la viitorul meu. Aşa că mi-a fost mai frică de deciziile decât de pumnii lui.
Mi-a mai fost teamă şi că, spunând ce ştiam, mă vor chinui pe urmă ruşinea şi vina - vedeți, eram deja un soi de tip moral. Dar s-a dovedit că nu ştiam nimic şi am uitat cu totul de conştiința mea după ce am scăpat de acolo. Mă înspăimântase murdăria locului. Podeaua arăta de parcă nu fusese atinsă cu mătura de zile întregi. Pe pereți se lățeau pete neidentificabile, pe birou se vedeau picături uscate, iar baia era plină de mucegai. Ziare, pline de urmele pantofilor ofițereşti, erau întinse pe toată pardoseala. Nu se vedeau prea multe resturi proaspete, pentru că nimeni nu stătea acolo destul ca să le facă.
Văzând toată mizeria asta, o licărire de îndrăzneală încolțise din frica mea. înspăimântătorii securişti erau de fapt nişte oameni fără vreo însuşire deosebită. Tot aşa cum erau şi proşti, eficienți doar prin număr şi prin aparatele lor de spionare. Puteam fi deci mai deştept decât ei.
Dar teama a continuat să fie mai mare decât curajul. Şi mai fuseseră două lucruri care mă umiliseră adânc. Primul a fost faptul că ofițerul menționase, schimonosindu-şi fața într-o expresie de compasiune, moartea fratelui meu geamăn. Ştia, bineînțeles că ştia. Era, ca tot restul, trecută în dosarul familiei.
„Frumos flăcău. Arăta exact ca tine, nu? înalt ca un copac tânăr. Ce anume l-a doborât de fapt?"
Imaginea pe care o folosise, intenționat sau nu, părea o batjocură crudă a durerii mele.
poliomielită", am spus, prăbuşit sub un sfânt sentiment de trădare. Politica era profană. Amintirea fratelui meu era sacră.

„Dar vaccinul?", s-a prefăcut el.
Ultima epidemie de poliomielită de oarecari proporţii lovise populaţia infantilă a Bucureştiului chiar înainte de Crăciun. Un vaccin antipolio exista deja în „Vestul capitalist putrefact", dar ţările comuniste nu voiau să-şi cheltuiască valuta ca să-l cumpere. Oficialii de la Sănătate declaraseră că ţin boala sub control, chiar dacă sute de copii muriseră sau paralizaseră. în sfârşit, guvernul fusese obligat să renunţe la demagogie şi să cumpere afurisitul de vaccin. Dar era prea târziu pentru mulţi ţineri, inclusiv pentru fratele meu.
„Prea târziu", am mormăit, cu un hârâit fierbinte în gâtlej.
„Ciudat lucru, gemenii", a oftat anchetatorul meu. Nu era o concluzie, era chiar o filosofie, şi, înainte de a mă putea controla, l-am aprobat dând din cap şi m-am urât pentru asta: acceptasem indiferent ce adevăr venind din partea omului ăstuia.
Fusese prima umilire. Mi-a fost ruşine că trebuise să împart cu ei adâncul meu omenesc.
A urmat apoi a doua umilire. Pentru că vorbiserăm despre moartea fratelui meu, conversaţia a devenit aproape prietenoasă. L*i sfârşit, ofiţerul mătăhălos s-a ridicat de la biroul gol, şi-a descleştat pumnii vânjoşi şi a întins spre mine o mână mare. Eram prea speriat. Am apucat bucata aia mare de carne grasă, umedă şi, umilit, am scuturat-o de parcă aş fi scuturat laba diavolului însuşi. Apoi totul s-a terminat. M-au lăsat să plec.
Am ieşit pe uşa apartamentului anonim şi m-am dus acasă. M-am dus acasă pe jos, trecând pe lângă clădiri şi oameni şi simţindu-mă ca. o fată violată, care de mult era îngrozită că s-ar putea să fie violată şi în sfârşit i se întâmplase. Acum aşteptarea se încheiase: fusesem interogat. Rutina de a fi tratat ca suspect şi de a fi controlat periodic începuse. Şi a continuat până când am fugit din România.
Teribil a fost că nu le-am spus nimic tatei şi mamei. N-am putut. Nu ne prea înţelegeam noi bine, iar acum, după moartea fratelui meu, şi mai puţin. în limbajul de astăzi, mă aflam deja în faza de negare şi nu aveam o relaţie sănătoasă cu părinţii mei. Locul în care fusesem dus era aproape de blocul nostru, dar am ales drumul cel mai lung ca să mă întorc acasă. Am luat-o pe

două dintre principalele bulevarde ale Bucureştiului, Magheru şi Bălcescu, spre Piaţa Universităţii, care avea să devină faimoasă mulţi ani mai târziu, ca punct de adunare în revoluţia anti-Ceauşescu. Mă simţeam de parcă, doar uitându-se la mine, oricine de pe stradă putea ghici ce mi se întâmplase. în acelaşi timp, ştiam că nimeni nu poate vedea nimic. Trecând prin faţa vitrinelor, îmi aruncam câte o privire, un băietan subţire şi şleampăt, prea înalt pentru vârsta lui, cu părul castaniu şi buza de sus umbrită de o viitoare mustaţă. Purtam o uniformă de licean din stofă albastră de proastă calitate, confecţionată de stat, cu o cravată albastră vârâtă în răscroiala îngustă a sacoului - cravata avea douăzeci de centimetri lungime, un obiect rudimentar, ridicol. Toată costumaţia mea arăta ca parodia unui costum şi a unei cravate normale, încercam să par interesant strângându-mi buzele şi îngustându-mi ochii într-o privire de ucigaş, dar trebuia să bag de seamă unde-mi exersam această privire. Mişunau primprejur şi asasini adevăraţi.
Am trecut pe lângă simbolurile sistemului în care trăiam: steaguri roşu aprins pe clădiri şi portretele membrilor Biroului Politic al Partidului, cu obrajii de un roz nefiresc şi părul strălucind tinereşte - în realitate, aceşti oameni erau cu douăzeci de ani mai bătrâni decât păreau în fotografiile lor oficiale. Proletariatul Europei era de fapt o mulţime urâtă, malnutrită de generaţii, cu dinţii stricaţi, umerii cocoşaţi de poveri grele, genunchii zdrobiţi în accidente de muncă, mersul clătinat de băutură, nişte cârtiţe părăoase. Dar o dată cu puterea vine şi strălucirea, aşa că liderii noştri aveau acum noi înfăţişări şi noi biografii, ca „soldaţi călîţi în lupta contra fascismului" şi „fii ai poporului oţeliţi de patriotism".
Adevărul era mai simplu: comuniştii români fuseseră aduşi la putere de ocupaţia sovietică. Conduceau fără nici o susţinere populară şi nu făceau nici un efort ca să câştige încrederea maselor. Nici nu aveau nevoie de ea, simţeau în spatele lor muşchii unui imperiu. Activitatea lor de construire a imaginii se limita la retuşarea portretelor. Şi totuşi, acest sistem artificial era obsedat de... adevăr. Monitoriza adevărul cu super-vigilenţă şi una dintre formele monitorizării tocmai mi se aplicase şi mie.
Concret vorbind, fusesem răpit, violat. Integritatea îmi fusese agresată de statul însuşi. Nu avea nici o importanţă că nu fusesem bătut mai rău, lovit cu ciomege sau penetrat în organele genitale -

prima mea pângărire fusese totală, prima mea prădare fusese totală. De-acum ştiam cum să arunc la uşa statului vina pentru ce mi se întâmplase şi acest transfer de învinuire era un prim rol în viaţa sub comunism. Trecusem prin întâiul interogatoriu, care avusese loc pe neaşteptate, fără nici o pregătire, aşa că atunci când m-am gândit la ce se întâmplase, inima mi-a bătut nebuneşte şi, chiar dacă acolo reuşisem să mă ţin tare, afară în stradă a trebuit să mă lupt cu lacrimile. După câteva zile, izbutisem să transform totul într-o glumă cinică („borş pe nas"), chiar într-o faptă de curaj în ochii prietenilor mei. Dar acum eram prea vulnerabil. Simţeam în gură gustul ruşinii, în trup, în ochi chiar: ghiceam cât de siluită şi umilită trebuie să-mi fie privirea, când mi-o îndreptam spre lumea din jur.

Singura consolare era că universul întreg dimprejurul meu era pângărit în acelaşi mod de acelaşi sistem, căci ceea ce mi se întâmplase mie se petrecea în toată Europa de Est, în Rusia, China, Mongolia şi Coreea de Nord. În cuprinsul a douăsprezece naţiuni „surori", nenumăraţi tineri defilau prin birouri de anchetare, apoi se întorceau în şcolile sau casele lor, cu microfonul secret al supravegherii implantat în creier. Pe drumul de întoarcere, treceau pe lângă portretele retuşate ale unor lideri pe care nu ei îi aleseseră, cu care nu se vor întâlni niciodată şi cărora în unele cazuri nu le vor supravieţui. Iar eu nu eram decât unul printre atâtea milioane. Şi nu exista vreun alt loc în care să te duci.

Nu exista. Graniţele erau închise. Funcţiona un mic tranzit în interiorul blocului sovietic, aşa cum o dovedeau cele două birouri de linii aeriene pe lângă care am trecut: unul sovietic, celălalt bulgăresc. Puteam merge la Moscova şi înapoi. Sau la Sofia şi înapoi. Puteam schimba zâmbete cu condamnaţii din alte pavilioane, etaje, celule. Uitând că există un „afară" liber, capitalist. Dar, ca toţi copiii de vârsta mea, eram fascinat de acest „afară". Trecând prin faţa intrării unui mare hotel, Ambasador, am rărit pasul, sperând că nişte străini, bărbaţi sau femei care trăiau în Vestul interzis, vor apărea în uşa hotelului. Nu m-am oprit, căci aş fi atras atenţia asupra mea - securişti în haine civile patrulau în faţa intrării, observând cu atenţie pe oricine intra sau ieşea - dar, trecând pe acolo, m-am simţit ca un obiect poros, gata să absoarbă orice senzaţie venită dinspre Vestul interzis. Chiar

atunci, o străină, o femeie în rochie de lame,.s-a îndreptat spre un taxi. Avea o față plăcută, pătrată, înconjurată de un halou de păr blond, şi un nas cârn, simpatic. Am sorbit-o prin toți porii. Poate că ar fi trebuit să dau dovadă de oarecare demnitate, de mândrie nativă, dar... rupți de lume, deveniserăm cu toții nişte bureți pentru orice venea de „afară", obiecte sau ființe vii. Orice lucru bun, eficient venea de acolo, de la lame de ras şi cămăşi de nailon, până la maşini şi antene TV.
Iar eu, care abia fusesem siluit de stat, am ştiut instinctiv că aceasta era pentru mine doar întâia oară. Eram foarte tânăr. Aveau să mai existe şi alte ocazii când, abia compromis, voi fi pus față în față cu ceva sau cineva din afara României, parcă anume pentru a-mi face şi mai amară certitudinea captivității. Eu voi rămâne aici. Ei se vor întoarce acasă, unde îşi vor continua viețile împlinite, ferite de primejdii.
Aşa că apariția acelei femei a fost cu atât mai umilitoare după tot ce tocmai mi se întâmplase. Bărbăția mea abia născândă fusese adânc ofensată. Dacă nu m-aş fi simțit atât de micşorat, imaginația mea ne-ar fi pus laolaltă şi în mintea mea s-ar fi petrecut o împreunare, excitantă până la pierderea respirației, chiar dacă abstractă - la treisprezece ani eram intens conştient de femeie, dar nu avusesem încă nici o experiență fizică. În timp ce-mi lingeam buzele umflate de lovituri, m-am considerat însă nevrednic fie şi să împart aerul cu această străină. Nu eram egalul ei uman. Mă născusem sub o ursită blestemată.
Altceva ar fi fost dacă m-ar fi bătut golanii din şcoală sau m-ar fi tâlhărit. Dar autoritatea care mă lovise era chiar statul, puterea responsabilă de viețile noastre. Nu făcusem nimic, nu ştiam nimic, eram totuşi pre-golit, ca să spun aşa, şi, în acelaşi timp, îmi dădusem seama că violatorii mei îmi cunoşteau viața, cu pierderile ei intime, mai ales aceea a fratelui meu, aşa cum siluitorul unei femei nu s-ar mulțumi doar cu trupul ei, ci, în timpul ordaliei, ar comenta la întâmplare căsnicia ei, sau maternitatea ei, sau alte elemente de preț ale intimității ei.
Aşa că fusese categoric un viol.
Femeia de „afară" s-a urcat în taxi, arătându-şi un segment din piciorul frumos în timp ce se instala în maşină. Iar eu, ruşinat, am luat-o repede din loc.

Motivul pentru care nu puteam să le povestesc părinților ce mi se întâmplase era că familia noastră tocmai se destrăma. Trebuie să creionez aici o rapidă prezentare a familiei noastre înainte de moartea fratelui meu: părinții noştri erau doi intelectuali, un scriitor şi o actriță, iar noi eram fiii lor gemeni. Făceau parte din intelectualitate, erau modelele educate, frumoase, distinse a ceea ce noi, copiii, aspiram să devenim. Apoi, lovitură de trăsnet: fratele meu moare. Altă lovitură de trăsnet: tata o părăseşte pe mama - în perioada primului meu interogatoriu. N-am fost prea surprins, nu le dădeam mai mult de şase luni împreună. Şi a treia lovitură de trăsnet, izbindu-mă de data aceasta numai pe mine: mama aruncă asupra mea întreaga povară a suferinței şi vinovăției, nu treptat, ci deodată.

Toate astea s-au întâmplat pentru că murise Pavel. Petru şi Pavel, corespondentele româneşti pentru Peter şi Paul, erau numele noastre de botez. Aveam amândoi şi un al doilea nume, Stelian, după sfântul care în hagiografia românească ocroteşte copiii. Ei bine, sfântul Stelian al lui Pavel nu-l ocrotise deloc, iar sfântul Stelian al meu nu făcea nici el mare ispravă.

Cu un an înainte, eram doi. Identici, imagine în oglindă unul a celuilalt. Apariția noastră împreună îi făcea pe oameni să se oprească pe stradă. Şi atunci, lovise epidemia de poliomielită, iar Pavel fusese printre primii care s-au molipsit - la început doctorii au crezut că are un guturai. Mama l-a ținut acasă, iar eu m-am dus la şcoală singur, invidiindu-l că stătea frumos şi comod în pat. Când mă întorceam, jucam împreună şah, neavând între noi decât marginea patului. Se plângea de amorțeli în mâini şi picioare şi am văzut că se mişca tot mai greu. Câteva zile mai târziu, venind spre casă, sub o ploaie măruntă, urâcioasă de noiembrie, am văzut în fața blocului o ambulanță. Un infirmier aproape că îl căra pe fratele meu spre maşină: îmbrăcat de iarnă, încălțat cu cizme, Pavel mergea împiedicat, i se încurcau picioarele. Paralizia se şi instalase. Nu şi-a putut îndoi genunchii ca să urce, aşa că infirmierul l-a ridicat în brațe. A părut să nu mă recunoască pe loc. Mi-a spus apoi ceva de genul „n-o să mă țină mult acolo". înlemnit, nu i-am răspuns, nu l-am îmbrățişat. În noaptea aceea, un val de Mg a lovit oraşul şi ploaia măruntă s-a transformat în ninsoare.

Nu-i de mirare că de atunci m-au obsedat poveştile despre dispariţii. Nu aveam să-l mai văd niciodată pe Pavel, dar încă nu ştiam. Mulţi ani mai târziu, mama lui Iris mi-a povestit cum îşi văzuse pentru ultima oară surorile şi părinţii. Nu avea să-i mai vadă vreodată, dar nu ştia.
A doua zi, venind de la şcoală, nu i-am găsit nici pe mama, nici pe tata. Am intrat în sufragerie şi m-a izbit ivirea unei bătrâne îmbrăcate în negru, după obiceiul văduvelor din Balcani: era bunica Pia, mama mamei, care stătuse multă vreme cu noi când eram mici. Bunica Pia mi-a spus că mama rămăsese cu fratele meu la spital, iar tata avea să facă naveta între spital şi casă. Apoi s-a apucat să gătească de prânz. Prin casă, paşii mei răsunau tare şi sec. Puteam să-mi aud răsuflarea.
Pavel avea să moară peste trei zile, dar mie nu mi s-a spus nimic. La o zi după moartea lui, dată pe care am reconstituit-o mai târziu, tata a venit acasă însoţit de doi bărbaţi, care ne-au dezinfectat dormitorul cu un ciudat aparat de fumigaţie - erau de la Ministerul Sănătăţii. Tata mi-a spus atunci că Pavel duce o luptă curajoasă; dar, întrucât fusesem în contact cu el, trebuia să fiu pus în carantină. Deocamdată, nu mă mai duc la şcoală. în următoarele săptămâni, am vieţuit într-un limb ciudat, chiar în dormitorul pe care-l împărţisem cu Pavel; bunica îmi aducea mâncarea şi-mi spunea poveşti despre micul port de la Dunăre unde fusese profesoară de gimnaziu, până să se mărite şi să aibă copii, unul fiind mama. Nu aveam s-o mai văd pe mama până la sfârşitul carantinei, când am fost declarat necontaminat. Nu am părăsit dormitorul şase săptămâni, cât timp nu i-am văzut decât pe tata, pe doctor şi pe bunica. înainte şi după ce mă vizitau, se spălau pe faţă şi pe mâini cu hipermanganat de potasiu, o soluţie dezinfectantă, roşie ca sângele.
în săptămânile de carantină, am dormit în patul în care dormisem cu Pavel, şi mă întrebam, înainte de a adormi, dacă nu cumva mă voi trezi şi eu a doua zi dimineaţă cu febră mare sau cu mâinile şi picioarele deja amorţite. Virusul poliomielitei se fixase la Pavel în medulla oblongata, zona cea mai joasă a creierului. Când n-a mai putut să respire, a fost traheotomizat şi pus pe ventilator. Dar n-a ajutat la nimic. îi visam, iar şi iar, chipul pe perna spitalului. Ochii speriaţi. Din cauza traheotomiei nu

putea să vorbească. Chipul unui copil de treisprezece ani, faţă în faţă cu apropierea înspăimântătoare a morţii şi care nu era în stare să-şi strige spaima.
Am aflat mai târziu amănunte despre moartea lui, dar bănuisem destule şi în timpul celor şase săptămâni de carantină, ca să fiu absurd de speriat. În fiecare zi verificau atent dacă am vărsături, febră sau gâtul roşu şi mă întrebau dacă mă doare capul. De patru ori pe zi îmi vârau un termometru în gură, iar eu îngheţam de frică, ştiind că doar câteva linii peste temperatura normală puteau însemna începutul bolii. În mica mea închisoare, înnebunisem examinându-mi corpul, rotindu-mi umerii şi sucindu-mi gâtul, ca sa verific dacă nu-mi înţepenise ceafa sau spatele, simptome, ambele, de infecţie avansată. Pentru că infectarea-mână-gură era deosebit de periculoasă, batistele mele şi ale lui Pavel au fost strânse şi distruse. Bunica a ieşit să-mi cumpere altele noi, pe vremea aceea nimeni nu folosea în Europa de Est şerveţele de hârtie.
Abia după ce s-a încheiat carantina, tata mi-a spus că Pavel murise - mi-a confirmat de fapt, pentru că eu ştiam de-acum. Arăta îmbătrânit şi epuizat când mi-a spus că nu mai există nici o speranţă, fără însă să rostească limpede: „Pavel nu mai este." Şi-a închipuit poate că nu eram în stare să îndur dacă mi-o spunea aşa, de-a dreptul. M-a îmbrăţişat scurt, îmbrăţişare pe care nu i-am întors-o, eram inert, paralizat. Tata m-a luat de braţ: „Vino, mama te aşteaptă."
Aveam voie să ies afară din casă. Am inspirat aerul de iarnă, minunat şi ciudat în acelaşi timp, după râncezeala din apartamentul nostru.
Tata adusese un taxi. Mama ne aştepta în casa unor prieteni, la câteva blocuri de spitalul în care îl veghease pe Pavel murind. Rămăsese în spital în ziua înmormântării şi apoi câteva săptămâni încă, pentru că şi ea putea fi purtătoare a infecţiei. Nu avusese voie să vină acasă ca să mă îmbărbăteze, să-mi potolească spaima sau doar să stea cu mine.
Când am intrat în casa acelor prieteni, mama a apărut în capul scărilor. S-a albit la faţă: adu-ţi aminte, eram identici, Pavel şi cu mine, să mă vadă pe mine însemna să-l vadă pe *el.* Apoi a coborât repede şi a ţipat strângându-şi braţele în jurul meu. Suna

ciudat, de parcă era o femeie necunoscută mie: mama, actriță de scenă, aproape totdeauna teatrală, nu era de data aceasta teatrală. îşi pierduse pentru o clipă sentimentul că se află pe scenă, că este privită. Cu ochii roşii, obrajii umflați, inima zdrobită, plângea de-adevăratelea. Plângeam amândoi şi asta a fost, pentru mult timp, ultima oară când am plâns, până ce alte întâmplări, alte emoții m-au făcut să plâng din nou, ca bărbat, în felul umilitor şi urât în care plâng bărbații.
A doua zi părăseam toți trei Bucureştiul pentru o vacanță ciudată. Poate că mama şi tata sperau ca asta să-i reapropie -, dar pentru ei n-a mers, iar eu pur şi simplu am devenit altcineva, cineva pe care ei nu-l cunoşteau, cineva pe care nici eu.nu-l cunoşteam.
Am călătorit cu trenul spre Munții Carpați. Când am văzut, pe fereastra vagonului, crestele zimțate ale nunților, am simțit un fel de eliberare. Eram înspăimântat de viață, dar eram încă viu şi nu ştiam ce mult voi mai avea de trăit. Soarele a răsărit, luminând culmile. Un masiv enorm, superb, se înălța în fața trenului, respirând parcă. Acoperit ici-colo cu zăpadă, ca un bizon sălbatic a cărui blană începuse să se zdrențuiască, părea să-mi murmure doar un cuvânt: supraviețuieşte.
Dar acest nobil sentiment de eliberare s-a destrămat repede. Peste câteva zile ne întorceam acasă. Aici totul îmi reamintea de fratele meu. Faptul că lipsea din ambianța familială era dureros, uneori insuportabil, dar înainte de orice ciudat. Trăisem totdeauna ca dublură a fratelui meu geamăn, iar el ca dublură a mea. Fără el, proiectat de unul singur în lume, mă mişcăm ca într-un vis rău. Felul în care îmi priveam casa, familia, nu mai era acelaşi. Blocul nostru rămăsese totuşi acelaşi, o construcție cubistică înaltă de cinci etaje, ridicată în anii '20, în timpul unui boom al petrolului, care făcuse din România o investiție atractivă. Mai târziu, petrolul transformase România într-un premiu pentru maşina de război nazistă; pe când eram copil, petrolul, încă la mare preț, era pompat cu lăcomie de sovietici. În vecinătatea acestei bogății jefuite, oraşele şi locuințele româneşti sufereau crâncen de sărăcie şi lipsă de întreținere. Scara blocului era încastrată într-o coloană de sticlă, cândva de ultima modă, acum soioasă şi cu geamuri lipsă. Curtea pavată, care ducea de la trotuar până la intrare, se crăpase. Nici un bec nu lumina scările, singura lumină se strecura prin

gaura cheii de la uşile apartamentelor, când locatarii erau acasă. Urcam treptele pe întuneric, pe lângă liftul care nu mai funcţiona dinainte de a mă naşte. Din cauza crizei de locuinţe, prin ordin al primăriei, fuseserăm cu toţii obligaţi să primim în casă încă o familie; aşa că o pereche de străini au fost cartiruiţi în biroul tatei. Intruşii, soţ şi soţie, împărţeau cu noi bucătăria, baia, toaleta. Radioul lor era în fiecare zi deschis, proslăvind randamentul noilor noastre fabrici, dar ştiam că nu-i dădeau drumul din grijă pentru randamentul industrial; când îi dădeau drumul, făceau de fapt sex. Intruşii erau activişti într-o „brigadă mobilă de propagandă", deseori pe drumuri ca să le spele creierul ţăranilor obligaţi să intre în gospodăriile colective. Când veneau acasă, ea umplea bucătăria cu mirosuri de sosuri grele, iar el fuma în toaletă, aruncând chiştoacele în closet şi pe scaun. Nu le puteam face nimic, erau parte din noul nostru scenariu.

Restrânsă la trei camere (ceea ce era mult pentru vremea aceea!), partea noastră de apartament adăpostea vestigii ale vieţii părinţilor mei de dinainte de comunism: fotografii înrămate, fleacuri din călătoriile la Paris, Londra, Berlin, mobilă scumpă şi modernă odinioară, acum demodată, cărţi vechi, reviste şi scrisori. Părinţii mei fuseseră componenţi importanţi ai generaţiei lor: intelectuali, idealişti de stânga, iconoclaşti. Ea actriţă, el avocat, apoi ziarist marxist, se dovediseră îndrăzneţi, periculoşi, comentaţi. Tata fusese închis sub regimul Antonescu, recluziune care beneficiase de panaşul disidenţei politice; cât a stat închis, mama continuase să joace la Teatrul Naţional, cel mai bun din România. Acum, mama făcea parte dintr-o trupă de teatru a statului, dar primea foarte puţine roluri. Tata, după o altă arestare, de data aceasta sub comunişti, scria editoriale de propagandă partinică, prost plătite, şi avea noroc că obţinuse chiar şi atât. Amândoi eşuaseră în a-şi vinde propriile aptitudini către noul regim. Trecuseră peste asta, dar erau amari, deprimaţi şi supăraţi, pe viaţă şi unul pe celălalt.

Ceea ce era de aşteptat: suferiseră o serioasă cădere de la înălţimea fostului lor confort social şi a imaginii de sine. Nu erau singurii şi pentru indiferent ce idealist nedescurcăreţ era greu să se pună iar pe picioare. Eu, un copil, am priceput că erau neputincioşi. Fusesem de faţă când tata se întorsese de la închisoare,

jigărit şi mirosind urât, şi când securistii în haine civile ne răscoliseră casa, golind sertare pe podea, împrăştiind fleacuri de tot felul care cădeau şi se spărgeau, cărând cu ei cărți şi ziare, atât de multe în apartamentul nostru, încât, de fiecare dată când descindeau, securistii înjurau în gura mare dezordinea, în vreme ce părinții noştri rămâneau lipiți neputincioşi de un perete până când invazia se termina. Şi unde eram eu şi Pavel, întrerupți din vreun joc sau o trântă frățească? Lipiți de celălalt perete. Tatăl meu, Radu Popescu, licențiat în drept şi nume cunoscut în eseistica română, nu avea nici o putere să pună stavilă Securității. Mama, care pe scenă devenea Medeea sau regina Gertrude, mama lui Hamlet, iar acasă îşi strunea fără crâcnet copiii, se arăta şi ea lipsită de orice putere. Neputincios eram şi eu. Ştiam, desigur, cum să dau vina pe stat, toți ştiam asta, plutea în aer. Dar eram prea plăpând şi vulnerabil ca să nu implor şi ajutorul părinților mei. Aveam nevoie de la ei de putere şi de încredere.

în noaptea când ne-am întors de la munte, m-am întins şi am adormit în patul pe care-l împărțisem cu Pavel mai înainte. Mi-a apărut în vis, cu chipul lui neted şi viu, cu ochii mari şi căprui, ochi pe care copiii mei i-au moştenit. I-am luat mâna, şi am strâns-o, şi am scuturat-o violent, împingându-mi capul în râma patului ca să mă trezesc. Dacă reuşeam să mă trezesc destul de iute, mâna lui ar fi rămas într-a mea şi aşa l-aş fi adus cu mine, l-aş fi *adus înapoi.*

Dar pe măsură ce mă trezeam, mâna lui devenea tot mai grea, o mână de piatră, mâna unei statui. Apoi a alunecat dintr-a mea şi m-am deşteptat fără el. El era mort, iar eu eram singur, şi luna lumina fereastra şi îşi înfigea razele printre cutele aşternutului. Senzația de vulnerabilitate pe care moartea lui Pavel o instilase în mine mi-a devenit limpede în noaptea aceea. Era josnică, ruşinoasă şi invadatoare; chiar şi faptul că dormeam în acelaşi pat era o dovadă a înfrângerii mele. Moartea se putea întoarce să mă ia şi pe mine, oricând ar fi vrut, din acelaşi loc. Acest sentiment avea să absoarbă orice altă frică din experiența mea, până cârțd o teamă inexprimabilă pentru ce mi se va întâmpla în viitor a pus stăpânire pe mine. Atunci am reuşit să înjgheb o idee: această situație era într-atât de intolerabilă încât adulții din viața mea vor

reacționa. Părinții mei care își vor da seama ce simt, prin ce trec, vor face ceva.
Am așteptat, cu un soi de atenție clinică, să văd ce vor. face oamenii mari.
Ei bine, au făcut ceva foarte ciudat. într-un fel, au adus în casa noastră comunismul şi l-au combinat cu proaspăta noastră pierdere personală.
Mama a fost cea care a început. într-o zi, la puțin timp după întoarcerea noastră, şi-a răsucit brusc fața spre mine şi, cu soiul de solemnitate pe care o arbora pe scenă, dar deopotrivă cu solemnitatea declarațiilor comuniste, mi-a spus: „De-acum înainte, *tu,* Petru, eşti sprijinul meu." Părinții au adesea această convingere în legătură cu copiii lor şichiar le-o şi spun, înainte ca aceştia să poată pricepe semnificația şi funcționarea a ceea ce se numeşte un sistem de sprijin. Dar mama o rostise cu asemenea emfază, sugerând atât de limpede că nu mai aştepta nici un ajutor de la bărbatul ei şi că îndatoririle mele cuprindeau nu numai nevoile ei emoționale, ci şi uşurarea poverilor impuse de vremurile pe care le trăiam, că am înlemnit. Era ca şi cum toată viața mi s-ar fi desfăşurat în fața ochilor şi aş fi văzut că va fi alcătuită dintr-o neînduplecată, matură datorie lipsită de orice răsplată.
Durerea mamei se întâlnise cu vocația ei tragică, astfel că a început să dramatizeze orice avea legătură cu dispariția fratelui meu. Lucrurile, toate, s-au împărțit în cele de dinainte şi cele de după moartea lui. Pavel s-a transformat într-un înspăimântător standard al perfecțiunii, lângă care mă aşeza, găsindu-mă imperfect totdeauna: când a început să-mi amintească de el ca de „băiatul ei cel bun" („Dumnezeu mi l-a luat pe cel bun şi m-a lăsat cu tine!"), am ştiut că undeva greşisem. Mă acuza şi că nu-l iubisem destul, dovadă că nu vărsasem destule lacrimi. Aşteptându-se ca tata s-o părăsească curând după moartea lui Pavel, prăpastia din căsnicia lor se căscase şi mai tare - îmi cerea să-i țin permanent companie, aruncând pe umerii mei întreaga răspundere pentru o femeie abandonată. Modul ei de a-mi impune îndatoririle era modul statului comunist de a-şi sili cetățenii captivi să funcționeze: vinovăție plus amenințare cu pedeapsa. Cetățenii cu origine nesănătoasă erau vinovați din start, iar țăranii şi muncitorii erau

vinovați pentru că nu răsplăteau sacrificiile partidului, muncind până să crape. Tata se retrăsese din această alegorie politică (mama era partidul, eu clasa muncitoare), dar astfel i-a adăugat un al treilea element foarte important: cel al absenților de toate soiurile, mereu incriminați în discursurile de partid. în zilele acelea, aveam disperată nevoie de el, dar se închidea mereu în birou sau lipsea ore întregi, întâlnindu-se cu ziariştii din presa de propagandă. Avea prea puține treburi în comparație cu timpul pe care îl petrecea în oraş şi, când se întorcea seara târziu, mama îl blestema. Amâna până la venirea lui cina, aşa că o ceartă înainte de masă devenise regulă în casa noastră.

Intre timp, mama mă ținea prizonier în ritualul cinstirii fratelui meu mort. Creştinii de rit ortodox îşi cinstesc morții cu numeroase slujbe la mormânt - la patruzeci de zile după înmormântare, apoi la intervale regulate de câteva luni - sunt aşa-numitele *parastase:* o lungă vizită la mormânt, cu punere de flori, rugăciuni şi pomeni pentru cerşetorii care se aciuează pe lângă cimitirele din România tocmai datorită acestui obicei. Mama se ducea la mormântul lui Pavel cât de des putea, şi eu, nu tata, eram escorta ei. Mergeam o oră până la cimitir cu un tramvai aglomerat, trecând pe lângă Gara de Nord. La cimitir, inspectam starea mormântului, puneam florile, ne rugam alături de preot, plăteam îngrijitorul şi dădeam de pomană mărunțiş şi *colivă,* o prăjitură din grâu fiert făcută în casă. Mama plângea. Eu nu puteam să plâng. După furtuna de plâns de la moartea lui Pavel, n-am mai putut să vărs o lacrimă. Uram aceste ritualuri, dar, datorită manierei tipice de negare introdusă de comunism, nu puteam recunoaşte nici față de mine însumi această ură: cum? să urăsc *cinstirea fratelui meul*

Astfel, de multe ori când veneam de la o şcoală, o găseam pe mama aşteptându-mă în fața casei, cu ținuta ei calmă şi mândră. Era o femeie frumoasă şi, printre sentimentele mele amestecate pentru ea, exista şi o considerabilă doză de admirație filială. Purta unul dintre cele mai bune costume „de dinainte". Aşa cum lucrurile noi şi bune erau „de afară", ceea ce nu era nou, dar încă bun era „de dinainte" de comuniști. Un ceas, o maşină, o sobă cu gaz, fețe de masă, aşternuturi de pat, accesorii de baie, argintărie, bijuterii, haine „de dinainte", toate erau păstrate cu gelozie, între-

ținute cu grijă și chiar lăsate prin testament copiilor. Criza internă de bunuri și proasta calitate a produselor sovietice îi obligaseră pe români să devină anticari nostalgici. Casele noastre erau un fel de muzee în care oameni de azi administrau obiecte de ieri. Când se spărgea ceva, de la ceas până la sobă, de la evantai până la proiectorul de film, trebuia să vezi ce muncă de detectiv se depunea pentru găsirea și păstrarea bucăților.
Mama fusese totdeauna o mare doamnă, așa că avea o mulțime de haine „dinainte". Era o apariție: îmbrăcată izbitor și totuși mereu demodată, încă destul de tânără, atrăgătoare, chiar dezirabilă. Și se mișca încoace și încolo cu o măreție firească, prin agitația proletară a acelor zile, în contradicție cu toți și cu toate, chiar și cu ea însăși. Dacă, venind de la școală, întârziam un minut, mă admonesta: „Cum poți să vii așa de târziu? Știai doar că mergem să-l vedem pe Pavel." Nu mormântul lui, ci *pe el.* Ca și când n-ar fi fost mort. Vreme de câțiva ani, scrisese în noile ei agende, la 1 februarie, data noastră comună de naștere: „Dragului meu Pavel, la mulți ani!"
- îmi pare rău, mamă. Ne-au ținut la școală mai mult.
- Totdeauna îmi faci asta. Lui Pavel i-o faci.
Lui îi făceam asta. Ba mai rău. Nu puteam măcar să plâng pentru el.
- Am spus că-mi pare rău.
începea să-i tremure bărbia. Bine. Dă-i mamei brațul. Mergeam împreună pe stradă. Unul lângă altul, călătoream o oră cu vechiul tramvai, striviți între trupuri asudate, trecând pe lângă peisaje cu steaguri roșii și portrete de conducători: orizonturile mele. Câteodată, mama plângea în tramvai, în vreme ce eu stăteam neclintit lângă ea. Văzând-o atât de pierdută, oamenii îi ofereau locul și mă priveau cu reproș: de ce nu făceam nimic ca să-i alin suferința? Rămâneam înverșunat lângă ea, lăsându-i pe alții s-o ajute. Jucam în spectacolul de vinovăție al mamei, dorindu-mi să mă simt vinovat, să mă asigur că simt ceva, că îmi iubisem fratele. Dacă tot nu puteam să plâng, măcar să mă simt mizerabil. între timp mama, după ce se antrenase în tramvai, ajungea la culmea performanței lângă mormânt, unde striga, cu frumoasa ei voce, numele fratelui meu. Auditoriul era format din preotul cimitirului, care venea să citească din cartea de rugăciuni,

cu aerul unui funcționar plictisit, şi din nelipsiții vagabonzi. Unii dintre cerşetori erau invalizi, veterani de război. îşi omorau timpul întinşi la soare lângă capelă şi, când zăreau vreun alai cu bocete, se năpusteau într-acolo ca să nu-şi piardă coliva şi mărunțişul de pomană. Dar în cazul mamei veneau agale, scărpinându-se în cap şi pălăvrăgind, siguri că vor ajunge la timp. Spectacolul mamei era garantat să dureze.

De ce mă obliga să merg cu ea, să înfrunt ceea ce nu puteam încă înfrunta? îmbibată de propria durere, de ce era atât de oarbă la durerea mea? Mulți ani mai târziu, am întrebat-o. Mi-a aruncat o privire stupefiată: „Ce-ai fi vrut să faci? Să *nu*-\ vizitezi? Să mă laşi să mă duc singură acolo, ca neisprăvitul de taică-tău?" Exact ca partidul! Dacă la o întrunire politică, cineva îndrăznea să pună o întrebare delicată, respectivul activist de partid îi arunca aceeaşi privire stupefiată: „Şi ce propui să facem? *Asta* în loc de *cealaltă?* Ca în capitalismul putred din Vest?"

Scenele din cimitir s-au încrustat atât de adânc în memoria mea, încât ani mai târziu, când mă duceam în Statele Unite la înmormântări, eram sâcâit de un sentiment tulbure, până când mi-am dat seama că-mi lipsea zgomotul de fond al pelerinajelor din copilărie: huruitul de tren. Cimitirul nostru se afla lângă stația de triaj a Gării de Nord. în spatele lui, trenurile făceau manevre vuind. Peste aceste zgomote, clopotul cimitirului răsuna cu putere, iar glasul lui de bronz, copleşit de durere, îmi rupea inima. Aleea principală, mărginită de castani, cu trunchiurile date cu var împotriva omizilor, se întindea până la capela unde erau depuse pentru ultimul omagiu trupurile celor răposați. De copaci stăteau rezemate lopeți şi cazmale folosite la săparea mormintelor. Groparii umblau de colo-colo, cu încălțările lor pline de noroi. Plutea în aer putreziciunea, dar arborii erau viguroşi, iar când castanele coapte cădeau pe pământ, miezurile maronii îşi arătau capetele, lucioase, desăvârşite. încercam să mă concentrez asupra castanelor, ca să nu-mi imaginez ce se întâmpla cu trupul fratelui meu, cu fața pe care i-o ştiam atât de bine, acolo sub pământ. Fusese îngropat într-un costum vechi al tatei, în buzunar cu briceagul meu. Era odios, îngrozitor, plin de cruzime, de neimaginat faptul că nu se afla aici lângă mine, că nu puteam asculta împreună huruitul trenurilor, căci visaserăm că vom călători în Africa,

Australia, Vestul american şi în alte ţinuturi interzise. Dacă nu m-aş fi simţit atât de furios, de singur şi de speriat, aş fi îmbrăţişat-o pe mama lângă mormântul lui Pavel: Mamă, *sunt aici,* nu ne-ai pierdut pe amândoi şi... poate a venit vremea să-ţi aduci aminte că te iubesc. Dar ea mergea acolo ca să strige tare numele fratelui meu: Pavel, Pavel! Deschidea portiţa de fier forjat a gardului dimprejurul mormântului şi se arunca în genunchi ca să vorbească cu ţărâna acoperită de flori proaspete. Mi se rupea inima, dar ea îşi dădea spectacolul. Mă foiam, mă uitam în jur după... Pavel, aşa cum făcusem mereu, ca să schimb cu el o privire scurtă, uimit de purtarea mamei.
Cântecele comuniste de durere pentru tovarăşii martiri, pe care eram obligaţi să le cântăm la şcoală, erau identice cu îndemnurile mamei. Vocile de dincolo de mormânt ale lui Lenin şi Stalin, angajamentele faţă de tovarăşii decedaţi erau materialul de zi cu zi al culturii noastre oficiale. Noi, supravieţuitorii norocoşi, nu plângeam de ajuns, nu dovedeam destulă pietate, nu munceam suficient, nu-i împăcăm pe cei morţi prin acţiunile noastre exemplare. Prin urmare, a trebuit să fac ceva ca să mă salvez pe mine însumi, căci nimeni altcineva nu m-ar fi salvat. Am devenit aspru şi furios. La şcoală şi la cimitir. M-am înfuriat pe mama, pentru că tristeţea şi frica mea nu fuseseră niciodată priorităţile ei. M-am înfuriat pe tata pentru că nu lua niciodată parte la aceste pelerinaje şi pentru că nu intrase în partidul comunist. Ar fi avut atunci acces la magazinele partidului, pline de medicamente sofisticate, şi poate că Pavel n-ar fi murit. îi blestemam pe amândoi pentru că erau obsedaţi de ei înşişi şi lipsiţi de simţ practic.
Mama şi cu mine ne-am continuat hagialâcul la cimitir. într-o seară de toamnă, din cauza unui accident pe linia de tramvai, a trebuit să ne întoarcem cu autobuzul. Am coborât în alt loc decât de obicei, în faţa bisericii Kreţulescu, o bijuterie de arhitectură românească veche, şi am lu,at-o spre casă prin faţa fostului palat regal, o construcţie mare din piatră de nisip, în stil neoclasic, adăpostind acum Muzeul Naţional de Artă. Peste drum de palat, în ciuda orei târzii, toate cele şapte etaje ale clădirii Comitetului Central al Partidului Comunist Român erau luminate din plin. Calea Victoriei, numită astfel după câştigarea independenţei faţă de turci, trecea printre cele două clădiri. În apogeul faimei inter-

naționale a lui Ceauşescu, Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter, Golda Meir, Charles de Gaulle aveau să străbată Calea Victoriei alături de dictatorul nostru, cu coloanele lor de maşini - dar acele glorioase momente adăstau încă în viitor. Parterul palatului regal fusese şi el preluat de birourile administrative ale partidului şi era, de asemenea, puternic luminat. În ambele clădiri, comuniştii se aflau la lucru - de orice puteai să-i acuzi, numai de lene nu.

Parterul era înalt, cu un şir de mici balcoane suspendate, orientate spre biserica Kreţulescu. Un tânăr scund, cu obraji umflați, se sprijinea de unul dintre balcoane. Purta un costum gri descheiat şi o cravată desfăcută şi nu-ți lăsa nici un fel de impresie, afară doar că era respingător de urât. între obrajii de un alb lăptos se ițea un nas subțire, ca un bot de vulpe, care umbrea bărbia boantă şi buzele avându-şi viața lor proprie: spasmodice, vermiforme. Am aflat mai târziu că omul era foarte bâlbâit, ceea ce-i explica tremurai neîncetat al buzelor, de parcă repeta iute cuvintele pe care avea de gând să le spună. Părul, castaniu şi înfoiat, era atât de bogat încât i se ridica deasupra capului ca o ciupercă nucleară. Pielea îi era palidă şi pătată, umerii înguşti şi aduşi înainte. Cu toate astea, exista în el o sfidare trufaşă, care-ți sărea numaidecât în ochi. Stătea în seara caldă de toamnă, scund cât un pitic, ca Napoleon, iar ochii lui, pe care îi ațintise brusc înspre mine, erau înfricoşători şi reci.

Mă uitam, fără s-o ştiu, la Nicolae Ceauşescu. Nu ştiam despre el cine este, nici că va deveni curând principalul reper vizual fix al vieții din România. în jurnalele de actualități, în fotografii sau în carne şi oase, imaginea lui avea să fie zilnic oferită publicului, ținând discursuri, inspectând uzine, punând piatra de temelie a unor fabrici noi. înainte de a emigra, aveam să-l văd de mii, poate de milioane de ori, până când aparițiile lui s-au contopit în psihicul meu într-o neîntreruptă prezență. După ce am plecat, m-am simțit uşurat fiziceşte de atotprezența nasului de vulpe, obrajilor îmbufnați şi ochilor străpungători. Aşa că, dacă îl descriu acum cu atâtea detalii, este pentru că le-am dobândit din greu. A trebuit să-l învăț pe dinafară.

Ceauşescu m-a examinat atât de insistent încât m-am simțit ca radiografiat - de altminteri, una dintre poreclele lui era Tova-

răşul Rontgen. Ostilitatea lui m-a şfichiuit ca o nuia îngheţată. Teribilă era la el tocmai această ostilitate, rece şi promptă, gata să fie lansată oricând spre oricine. Fusesem furios pe părinţii mei că nu mă protejaseră, furios pentru pierderea fratelui meu sub scatoalcele securiştilor. Dar furia mea nu se putea compara cu ura alertă şi vorace pe care o simţeam în acest individ. Esenţa lui era ura. Mi-am întors privirea, observându-i rictusul din clipa când ochii noştri şi-au întrerupt contactul; fusese un fel de satisfacţie în grimasa lui. Pe toţi îi făcea să-şi întoarcă privirea, nu eram o excepţie. Nicolae Ceauşescu, al cărui nume nu-l ştiam încă, dar a cărui apariţie aveam să nu mi-o pot şterge niciodată din minte, se uitase la mine şi la mama. în acelaşi fel calm şi nebunesc, se uita şi la ceilalţi trecători.
Erau în el sufletul şi esenţa unui securist. El era *asta* mai mult decât ofiţerii care mă bătuseră. N-o ştiam, dar poate că am simţit-o, căci am luat-o pe mama de braţ şi am iuţit pasul pe Calea Victoriei, în vreme ce el, ca un cezar apocrif, rămăsese în urmă privind din balcon.
Ceauşescu era pe atunci secretar „însărcinat cu problemele organizatorice" al Partidului Muncitoresc Român. Asta sună ca titulatura unei slujbe de birou neinteresante, dar era de fapt o poziţie de vârf a puterii, căci se ocupa cu dosarele personale ale conducerii. Opera ca o super-securitate, peste standardele Securităţii şi ale celorlalte instituţii poliţieneşti. Ceauşescu ajunsese pe această culme a puterii ca vechi ajutor, confident şi ucigaş plătit al şefului suprem al partidului, secretarul general Gheorghe Gheorghiu-Dej.
Aşa că, stând în balcon în seara aceea, medita pesemne la schimbările din viaţa lui. Ceauşescu se născuse în Câmpia Dunării, într-un sat cu colibe scunde acoperite cu stuf, ca al treilea în familia cu zece copii a unui ţăran alcoolic. Ursitoarele fuseseră crude cu el, căci era pipernicit şi bâlbâit rău. Când se enerva, micul Nicolae vorbea o limbă a lui proprie, formată din accese de tuse şi sughiţuri, de neînţeles pentru oricine altcineva decât el însuşi. Zona lui de baştină era una dintre cele mai sărace ale Europei. în casele ţărăneşti, igiena era practic inexistentă: oamenii îşi făceau nevoile afară în curte, gonind dimprejur câinii înfo-

metați. Bărbații își tiranizau nevestele și odraslele. Conflictele se rezolvau prin violență. în timpul certurilor pentru pământ, vecinii puneau mâna pe sape și își retezau unul altuia capul. Câmpia joasă a Dunării, ținutul de baștină al lui Ceaușescu, deprinsese violența din raidurile turcilor, iar corupția - de la ocupațiile străine. Vai de cei născuți acolo, betegi, nebuni sau nevolnici.
La vremea aceea, Ceaușescu nu făcea parte din destinul meu, totuși viața și ascensiunea lui planau de-acum deasupra mea. Orfanii care ne bătuseră pe Pavel și pe mine la școală erau din speța lui și, când l-am ascultat prima oară vorbind, în cuvintele lui am deslușit incultura lor furioasă. El însuși se descurcase mizerabil la școala elementară din sat. A plecat apoi de acasă, singur, la cincisprezece ani, în timpul marii crize. A călătorit spre București cu trenul, fără bilet, ghemuit pe acoperișul unui vagon. Mii de țărani veniseră atunci la București, ducând cu ei speranțe și păduchi, nu și vreo meserie sau bani. în București, micul Nicolae a intrat ucenic la un cizmar. A întâlnit o fată de țărani care venise ca și el în marele oraș: viitoarea lui soție, Elena, deja agitatoare comunistă. Amândoi au fost arestați pentru răspândirea de manifeste ale ilegalului PCR. Este uimitor că analfabeți ca Nicolae și Elena au ales o cale atât de radicală precum marxismul, dar acesta a fost norocul și meritul lor. PCR avea pe atunci mai puțin de o mie de membri, dintre care numai jumătate erau etnici români. Dreapta îl socotea un partid de străini și așa era, în sensul că se afla complet sub controlul lui Stalin.
Această situație le-a înlesnit unor oameni precum Ceaușescu o ascensiune meteorică în partid; nu trebuia să fie cultivați, tot ce le trebuia era să fie duri și devotați orbește șefilor lor. în timpul celui de-al doilea război mondial, mulți comuniști au fost arestați și închiși în lagărul de muncă de la Târgu-Jiu. Acolo, tânărul Ceaușescu a devenit protejatul și confidentul șefului suprem Gheorghiu-Dej, secretarul general binecuvântat de Stalin. La un moment dat, Gheorghiu a hotărât să-l transforme pe bâlbâitul ridicol în principala lui slugă, așa că, după război, l-a trimis în Rusia, la școala de cadre a KGB-ului, Academia Frunze. La întoarcerea de la Frunze, Ceaușescu a fost promovat ca secretar cu „probleme organizatorice", supersecuritatea partidului. Când îl văzusem eu prima oară, Ceaușescu era deja principalul executant

al lui Gheorghiu, căci avea pe mână dosarele elitei de partid. La dispoziția lui stătea întregul lor trecut şi, dacă dispunea de trecut, le putea decide şi viitorul.
încă nu ştiam nimic despre acest executant. Ca şi cei mai mulți dintre români, a trebuit să-i reconstitui biografia mai târziu. Când l-am văzut în balcon, trecuse multă vreme de când lăsase în urmă sărăcia tinereții. Acum era adus la serviciu de şofer, iar în biroul lui puternic luminat, se plimba pe un covor moale şi gros - poate din pricină că el şi Elena umblaseră odată desculți, le-au plăcut întotdeauna covoarele; făceau colecție cu ele şi le dădeau în dar demnitarilor străini - George Bush a primit şi el unul când a vizitat România ca vicepreşedinte al Statelor Unite. Dar luxul nu-l moleşea pe executant. Ceauşescu credea în principiul stalinist al „ascuțirii luptei de clasă *după* victoria revoluției" (principiu drag şi lui Mao). Numai o stare de neîntreruptă luptă putea să justifice controlul total al partidului. Numai o stare de vigilență permanentă față de „amenințarea capitalistă" justifica arestările, perchezițiile fără mandat, spionajul, interogatoriile. începând din 1948, Gheorghiu a lichidat țărănimea mijlocaşă din România, înlocuind-o cu ordinea înlănțuită a gospodăriilor colective. în acest scop, s-a folosit de mitraliere şi de gulaguri deschise. Pe vremea aceea, Ceauşescu era ministru adjunct la Agricultură. L-a ajutat pe Gheorghiu să lichideze țărănimea din care proveneau de fapt amândoi; apoi au atomizat celelalte clase şi le-au redistribuit într-o societate militarizată şi obedientă. Dar, pe neaşteptate, un element cheie a scăpat din această ecuație perfectă. După moartea lui Stalin, monolitul sovietic a început să se dezghețe. Tinerii au ieşit pe străzile Budapestei, cerând retragerea Armatei Roşii de ocupație. Armata Roşie i-a strivit sub tancuri, dar reapăruse atunci o atitudine politică tradițională: naționalismul.
Acest lucru le-a dat lui Ceauşescu şi altor tineri lideri comunişti o pauză de gândire. în coloniile sovietice, ecuația politică fusese: tiranizează-ți poporul, cu sprijinul ruşilor, în numele sfintei cruciade comuniste. Dar revolta ungurilor a modificat complet conştiința coloniilor. Ea era aplaudată şi în Vest. Statele Unite s-au declarat chiar suporter moral al patrioților unguri. Iar fără Stalin, Rusia îşi pierduse aura de justețe indiscutabilă. Lumea comunistă s-a clătinat când Hrusciov a denunțat crimele lui

Stalin. Ceauşescu a băgat de seamă cum se delimitase Hruşciov de crimele lui Stalin (deşi, la ordinele acestuia, Hruşciov însuşi lichidase țărănimea ucraineană!) şi cum lansase „coexistența paşnică cu Occidentul", prezentându-se astfel pe sine ca o nouă opțiune atractivă pentru Statele Unite.
Ceauşescu a digerat bine această lecție. La puțin timp, i-a succedat la cârmă lui Gheorghiu-Dej şi a denunțat crimele acestuia, susținând că el fusese totdeauna un moderat, ba chiar un anti-sovietic -, dar pentru asta, Ceauşescu trebuia să atragă de partea lui tânăra generație, care ar fi putut ține piept tancurilor sovietice. Iar aceasta era generația mea.
Aşa că noi, elevii, adolescenții, copiii, aveam să cunoaştem curând o relaxare a restricțiilor. Aveam să vedem câteva filme americane (alese şi traduse cu grijă), aveam să dansăm twist, iar la şcoală ni se va spune că suntem *români* - nu nişte comunişti fără chip şi fără naționalitate, ci „un popor de origine latină, înconjurat de slavi, unguri şi turci", un neam care a supraviețuit ocupațiilor fără de număr. Iar noi aveam să înghițim totul. Ceauşescu va conversa cu Richard Nixon şi ne va ține într-un delir patriotic continuu ca pe nişte mecanisme de ceasornic. Eu încă nu ştiam toate astea, deşi, sincer vorbind, nici nu mi-ar fi păsat. Mai întâi trebuia să mă lupt cu comunismul la mine acasă.
în consecință. Părinții mei nu m-au putut proteja față de stat sau față de soartă. Dar, într-un anume fel, moartea lui Pavel fusese pricinuită tot de stat, căci situația de plâns a sistemului sanitar de acesta era generată. Cât despre destinele noastre individuale, ele erau atât de influențate de deciziile statului, încât nici o altă putere, inclusiv a lui Dumnezeu, nu părea să intre în joc. Părinții mei nu erau în stare să se apere nici pe ei înşişi, aşa că pe mine m-au lăsat să mă apăr singur. Statul îşi impusese modelul şi în viețile noastre intime: în casa noastră, am văzut cum un soi de tiranie a tristeții se instalează de la sine, modelată inconştient după comunism.
Mama începuse să controleze tot, să critice şi brusc să se înfurie, declarându-şi în acelaşi timp dragostea maternă pentru mine, într-o manieră cu reminiscențe de partid. „Dragostea partidului pentru popor este ca dragostea de părinte" era una dintre

frazele tip ale regimului. Mama îmi spunea, pe un ton rigid, tăios, că mă supraveghea atât de strâns pentru că mă iubea. Nu era de acord cu prietenii mei, nu mă lăsa să mă duc la filme, mă admonesta fără motiv pentru rezultatele şcolare: eram un elev de 10 pe linie şi, deşi lipsisem mai mult de două luni din cauza morţii lui Pavel, recuperasem şi terminasem printre primii din clasă. Dar mama nu era o harpie doar în privinţa şcolii. Dornică să fie mereu sigură că eram acolo, că nu mă pierduse şi pe mine, mi-a invadat viaţa exact în faza când un tânăr bărbat ţine cel mai mult la autonomia şi intimitatea sa. Eu aproape că n-am avut parte de ele. Timpul meu fizic îi aparţinea mamei. Obligat să mă învârt în jurul ei ca să-i fiu escortă peste tot, am ratat jocurile cu prietenii, hoinărelile, descoperirile pe cont propriu. A încercat şi aproape a reuşit să mă transforme într-un apendice. Nevoia de apropiere pe care nu o mai găsea la tata şi-a orientat-o spre mine. Am simţit că era ceva foarte în neregulă, foarte disfuncţional, în toate astea, dar nu ştiam să spun ce; în România comunistă nu exista psihologie pop.

De fapt, se comporta de parcă era căsătorită cu mine, nu cu tata. Mă forţa pe mine, nu pe el, să-i împărtăşesc problemele. îşi îndrepta spre mine, nu spre el, nemulţumirile de soţie. „El", spunea ea sus şi tare, „e o cauză piedută". Se *ruga* să semăn cu ea, nu cu el, dar nu-şi asuma nici o răspundere pentru că alesese sămânţa lui şi nu pe a altuia, ca să-şi procreeze copiii. Folosea fraze grandilocvente, cu iz de scenă, despre legătura dintre mamă şi fiu, despe viaţă şi dragoste, datorie şi speranţă. „Ti-am dat viaţă", îmi spunea cu reproş, atunci când nu răspundeam la alţi stimuli. Sau povestea cu lux de amănunte cum ne născuse pe noi, gemenii. Durerile, travaliul. în aceste lungi predici, rolul tatei era redus la minimum, iar imaginea lui devenea una a nevolniciei şi nepăsării. Un tată *absent nemotivat,* deşi încă mai stătea cu noi. Era el chiar un *absent nemotivaf.* într-un fel, da. Mi-am dat seama că, la un anumit nivel, ea îl tratase ca pe un copil, ca pe un chiulangiu şiret şi ingenios. Era greu să n-o crezi, aşa că am rememorat tot ce ştiam despre tata, care să-mi ateste că, dimpotrivă, era puternic şi viril. De exemplu, timpul petrecut în închisoare: omul trebuie să fi avut ceva *cojones* ca să merite să fie închis, nu? Opoziţia lui faţă de regimul fascist fusese autentică:

reprezentase o țintă pentru Garda de Fier, legionarii îl bătuseră chiar pe treptele Facultății de Drept din Bucureşti; în ziua aceea, o dată cu el fusese bătut şi prietenul lui, Eugen Ionescu, viitorul celebru dramaturg. Apoi tata scria, petrecea zile întregi țintuit într-un scaun, dând de unul singur bătălia cu cuvintele, care îi înspăimântă pe atâția alții...
încercam cu disperare să reconstruiesc imaginea tatei, dar el nu-mi dădea nici un ajutor. Se volatiliza în spațiul muncii lui, primea telefoane care îi spuneau să plece de acasă, dispărea. Eschiva lui crescuse proporțional cu dominația ei, pasivitatea lui o dată cu hiperactivitatea ei. Pe ea am urmărit-o cum acționează şi pe el cum nu reacționează în nici un fel şi am simțit nevoia să strig: închide-i gura, omule! Dă-i una dacă trebuie sau înfundă-i fața cu o pernă! L-aş fi aplaudat.
Dar, de neînțeles pentru mine, el n-a făcut nimic, deşi nu exista nici un risc, afară poate de acela să-l bată şi ea; să-ți bați nevasta făcea parte din cutumele est-europene, mulți nu vedeau în asta ceva mai rău decât să-i dai vreo două copilului la fund. încă şi mai de neînțeles, tata nu simțea nevoia să stea de vorbă cu mine, singurul lui fiu. Nu a mai pomenit de moartea lui Pavel niciodată din ziua când îmi adusese scurt vestea că se întâmplase. Nu mi-a explicat niciodată imensa ruptură dintre el şi mama. Am tot aşteptat să mă ia deoparte şi să aibă cu mine nişte discuții atotcuprinzătoare despre obsesiile care mă bântuiau, moartea, nebunia mamei, Securitatea, neputința lui de a înfrunta sistemul; asta, mai ales, simțeam că îl roade pe dinăuntru, că nu putea să riposteze şi că era perfect conştient de neputința lui. Tot ce voiam să aud ar fi fost doar: „Ascultă, fiule, soarta ne-a lovit rău pe toți trei, aşa că acum nu prea sunt în stare să lupt cu ea. Dar există un înțeles pentru tot ce ni se întâmplă. E şi asta o armă pe care am s-o împart cu tine."
De fapt, îmi doream cu ardoare doar începutul: „Ascultă, fiule!"
O declarație de apropiere, de grijă. De la tată la fiu.
N-a fost să fie. Când rămâneam singuri, ceea ce rareori se întâmpla, deschidea aproape totdeauna radioul ca să asculte muzică clasică, după ce îmi ținuse o scurtă prelegere despre cât de importantă e muzica pentru un intelectual în devenire (adică

eu) şi mă întreba de ce nu ştiu mai mult despre asta, nu-mi plăcea? Fireşte, pe atunci nu puteam să sufăr muzica clasică, pentru mine ea era un fel de zid în spatele căruia se ascundea tata. Şi uram enigma pe care o reprezenta. Dar, mai presus de toate, eram uluit că pentru el însemn atât de puţin, încât puteam fi ca şi invizibil. Prin urmare, am chibzuit eu, aşa stau lucrurile la mine în casă. Oare cum or fi stând la alţii?

Mă simţeam trădat de părinţii mei, dar am aflat că trădarea nu era lucru nou în familia noastră. Trebuie să explic semnificaţia numelui Popescu. El reflectă identitatea istorică a României. „Popă" înseamnă în româneşte preot, aşa că Popescu înseamnă în sens literal „preoţesc". Naţionalitatea ţării s-a format în jurul bisericii ortodoxe, singura instituţie care a rezistat în faţa încercărilor turcilor de a ne converti la islamism sau a ungurilor de a ne face catolici. Numele Popescu este încărcat cu aceeaşi semnificaţie de etnicitate primară ca şi Smith în Anglia; prea comun ca să fie nobil, este atât de răspândit (există mii de Popescu în România, majoritatea neînrudiţi între ei), încât a devenit sinonim cu naţiunea însăşi.

Cu un astfel de nume şi pentru că România trebuia să lupte ca să existe, familia mea trebuia să aibă o carieră militară. Popeştii au fost dintotdeauna în armata română, în toate războaiele, ca soldaţi sau ca ofiţeri. I-au gonit pe turci în 1877, au cucerit Transilvania de la austro-ungari în 1918 şi tot atunci Basarabia de la nou-apărutul gigantic imperiu sovietic. Şi-au dat viaţa în numele mândriei şi loialităţii de militar, contrasă în deviza „Dumnezeu, regele şi ţara", până la generaţia unchilor mei, fraţii tatei.

Ei bine, la sfârşitul anilor '30, acest crez clasic şi-a pierdut credibilitatea. Regele Carol al II-lea era un conducător ineficient şi împrăştiat, iar fasciştii locali, Garda de Fier, câştigau teren. Până la urmă, armata a înăbuşit rebeliunea din 1941 a Gărzii de Fier - sunt mândru că unchii mei s-au luptat cu legionarii, ceea ce acum este în mod clar o cauză nobilă. Dar, atunci, lucrurile erau foarte tulburi. Legionarii începuseră ca apărători ai ţăranilor împotriva năpastei aduse de capitalismul industrial. Ţăranii erau creştini practicanţi. Spre deosebire de Germania, unde Hitler îi intimidase pe creştini să intre sub ascultarea lui, în România, orice

mişcare politică, cu excepţia marxismului, trebuia să ceară acordul bisericii, instituţia care supravieţuise asalturilor Islamului. Legionarii i-au câştigat de partea lor pe preoţii nerăbdători să se înfrupte din plăcinta politică. înainte de a degenera în huliganism antidemocratic şi antisemit, Garda de Fier se bucurase de sprijinul majorităţii intelectualilor - încă o dată, mama şi tata fuseseră destul de curajoşi ca să aibă o altă părere decât ceilalţi. Germania supraveghea îndeaproape evoluţia fascismului românesc. Armata română era prin tradiţie antigermana, pentru că luptase împotriva Germaniei în primul război mondial. Dar, la Miinchen, Anglia şi Franţa îl lăsaseră pe Hitler să înghită Cehoslovacia, deci era evident că nu vor putea proteja Polonia sau România. în 1939, Hitler şi Stalin au semnat pactul de neagresiune, apoi Hitler s-a pus în mişcare şi a zdrobit Polonia. în 1940, Stalin s-a mişcat şi el; în iunie, a absorbit statele baltice şi, tot atunci, a ocupat Basarabia, adică o cincime din teritoriul României, şi părea hotărât să înghită şi restul. Ruşii mai invadaseră România şi înainte, în 1812,1848,1877 şi 1917 -ultimele două daţi, ca aliaţi! Din clipa când Occidentul dovedise că nu putea ajuta România să-şi apere teritoriul, singura soluţie, chiar dacă detestabilă, era o alianţă cu Hitler împotriva lui Stalin.

Hitler îşi dorea această alianţă, pentru că îi dădea acces la petrolul românesc. Majoritatea românilor o considerau temporară, numai până la recuperarea Basarabiei. în afară de asta, cine putea şti dacă Hitler nu va câştiga războiul? Legionarii, simţind că noua situaţie le dă mână liberă, au organizat pogromuri împotriva evreilor, au asasinat lideri creştini importanţi care li se împotriveau, printre care şi un prim-ministru, apoi au început o insurecţie armată. Armata i-a măturat după un scurt, dar sângeros război urban. în timpul dictaturii militare a mareşalului Antonescu, mulţi evrei care trăiau lângă graniţele vechiului regat al României au fost deposedaţi de averile lor şi trimişi în lagăre de muncă; cu toate acestea, cei mai mulţi dintre ei au supravieţuit, dovadă fiind populaţia de 428.000 de evrei de la sfârşitul războiului, cea mai mare comunitate evreiască ce a supravieţuit în Europa, cu excepţia Rusiei. Şi asta deoarece, în 1942, Antonescu a refuzat să aplice soluţia finală şi în România. Totuşi mulţi evrei, precum şi ţigani şi alţi indezirabili, au fost ucişi în Transnistria de trupele române

şi germane. Transnistria era un „teritoriu aparţinând" Ucrainei, ocupat şi administrat de România. Acolo, între 1941 şi 1942, 160.000 de evrei, între care mulţi copii, au fost omorâţi prin execuţie, înfometare sau neglijare generală, la ordinele lui Antonescu sau la iniţiativa comandanţilor locali; regimul lui Antonescu pretindea că aceşti evrei colaboraseră cu armata sovietică. în timp ce, în vechiul regat, regimul era relativ blând, iar evreii erau deseori ocrotiţi de asociaţii lor creştini, în Transnistria s-a dezlănţuit un genocid regional schizofrenic, care a rămas necunoscut chiar şi după război - eu şi generaţia mea nu am ştiut absolut nimic despre asta. Regimul comunist a ascuns toate informaţiile referitoare atât la genocid, cât şi la salvarea evreilor. Luptând în unităţile din avangarda frontului, unchii mei au fost scutiţi, slavă Domnului, de a participa la această oroare. Ei s-au confruntat cu grozăvia luptei corp la corp. Ca militari de profesie, se aşteptau ca Hitler să fie învins, de vreme ce lupta împotriva unor adversari pe prea multe fronturi. Totuşi impulsul antirusesc a târât România într-un război cu neputinţă de câştigat, aşa că unchii mei au luptat pe malurile îngheţate ale Volgăi, au fost martori ai canibalismului de la Stalingrad şi, după ce au căzut prizonieri, au putrezit în lagărele siberiene. Ei toţi au înţeles că România va plăti pentru alianţa cu Germania, dar nimeni, afară de marxistul meu tată, nu s-a aşteptat la ocupaţia sovietică totală, înţelegerea a fost pusă la cale de Churchill şi Stalin în octombrie 1944, în biroul lui Stalin din Kremlin. Sugestia a venit de la Churchill, după cum apare şi în *Memoriile* sale. „Domnule Preşedinte", i-a spus Churchill lui Stalin, „hai să nu pierdem vremea discutând despre interese opuse. Să ne înţelegem în legătură cu afacerile noastre din Balcani... Cum vi s-ar părea ca dumneavoastră să aveţi 90% dominaţie în România, noi 90% în Grecia şi să facem jumătate-jumătate Iugoslavia?" în timp ce se traducea această frază, Churchill a mâzgălit pe o bucăţică de hârtie: România - Rusia 90%, ceilalţi 10%. Grecia - Marea Britanie 90% (împreună cu USA), Rusia 10%. Iugoslavia- 50-50. Etc. în semn de aprobare, Stalin a semnat hârtia cu un creion albastru. Gânditor, Churchill a spus: „Nu vom fi socotiţi cinici că rezolvăm probleme atât de importante pentru milioane de oameni, într-un

mod atât de pragmatic? Să ardem hârtia." „Nu, păstrați-o dumneavoastră", a spus Stalin.
între timp, România li se alăturase aliaților. Un sfert de milion de români au murit luptând împotriva naziştilor. Mii de români s-au prăpădit în lagărele de prizonieri de pe tot cuprinsul Rusiei. Alte mii s-au întors în România şi au fost închişi de către regimul susținut de sovietici. în pofida atâtor vieți sacrificate, armata regală era compromisă şi umilită. După ce luptaseră în est, apoi în vest, unchii mei s-au întors acasă şi au fost dați afară din armată, ca necorespunzători politic. Uniformele lor, pe vremuri kaki, acum decolorate de atâta spălat, au fost transformate în costume civile. Epoleții strălucitori şi nasturii aurii le-au fost scoşi, eu şi fratele meu ne jucam cu aceste vestigii ale mândriei militare. Un unchi, Nicu, cel mai mare dintre cei treisprezece frați şi surori Popescu, a stat în lagărele de prizonieri sovietice până la mijlocul anilor '50. întoarcerea lui din lagăr este una dintre scenele care mi-au format caracterul.
Aşadar. Gara de Nord din Bucureşti, într-o zi de vară.
Toată familia era acolo, îmbrăcată în haine de dinainte de război, demodate şi nepotrivite, de vreme ce toți se îngrăşaseră, unii şi cu câte zece kilograme. Peroanele gării erau înțesate de grupuri de oameni, strânşi unii în alții, înspăimântați de cei pe care veniseră să-i întâmpine, soldații ce încă nu se întorseseră; aceştia nu mai erau militari, ci nişte străini cu priviri de lup. Cei din familia mea se țineau de mână ca nişte refugiați. La fel făceau şi celelalte familii care aşteptau un tată, un fiu, un frate sau un soț. îşi lungeau gâturile spre capătul peronului, unde şinele se încrucişau unele cu altele, iar semnalizatoarele căii ferate se înălțau şi coborau.
Una dintre mătuşi, Mia, încerca să fie veselă, ca să ridice moralul familiei, căci nimeni nu ştia cât anume din unchiul meu urma să se întoarcă - poate numai o jumătate din el? Poate un trunchi fără mâini şi picioare, aşezat într-un cărucior de lemn? Mia încerca să presupună ce anume va cere Nicu odată ajuns acasă. Ouă. într-o scrisoare din lagăr, ne spusese că oul e cea mai rară delicatesă în dieta lagărului. Mia era măritată cu preotul care trecuse Dunărea înot. Stătea mai în spate cu cei doi fii ai ei, verii mei primari, sperând că li se va da voie cândva să plece din țară ca să se întâlnească cu el, oriunde ar fi fost (pe vremea aceea, el se

afla încă în una dintre închisorile lui Tito, dar ea n-avea de unde şti). Era cea mai mare dintre cele patru surori Popescu. Dintre cei şapte băieţi Popescu, patru fuseseră militari. Din cauza războiului, nu se căsătoriseră, aşa că nu existau neveste în micul nostru grup. Dar surorile erau acolo, gata să umple locul soţiilor inexistente. şi tatăl meu se afla acolo; el nu fusese în război. Ca om de stânga, părea acum un fel de vestitor al ocupaţiei sovietice. Cum avea să-l privească pe Nicu în ochi, dacă se va întoarce schilod? Ce va spune Nicu când va afla că şi tata fusese închis într-o închisoare comunistă? Stătuse doar câteva luni, faţă de anii petrecuţi de Nicu în lagăr, dar, oricum, se întorsese de-acolo „mirosind a şobolan". Nu ştiu cum miros şobolanii, dar ştiu cât de tare putea tata când venise acasă.

Dogoarea înceţoşa reţeaua strălucitoare de şine şi, din această pâclă pâlpâitoare, a apărut în sfârşit o locomotivă acoperită de funingine. Trenul, supraîncărcat cu oameni aşezaţi pe acoperişurile vagoanelor, se zgâlţâia pe şine, trosnind din roţile de oţel. Mulţimea a răsuflat greu, din sute de piepturi. Trenul a intrat încet pe peron, ca într-un film de maxim suspans. Chiar înainte de a se opri, oamenii au început să sară din vagoane, iar rudele care aşteptau pe peron, majoritatea soţii, au ţâşnit către ei. Mişcarea era uimitoare, frenetică şi totuşi ezitantă, pentru că cei ce se întorseseră arătau schimbaţi, slăbiseră sau îşi pierduseră o mână, un picior. Pe peron, inimile începuseră să bubuie de teamă, nu de bucurie. Si...

Atunci a început plânsul. Femeile plângeau când vedeau ce rămăsese din soldaţi. Mâinile lor atingeau mâneci goale sau cârje. Buze pregătite să sărute se strâmbau de silă, dar, oricum, sărutau, îmbrăţişările se opreau la jumătate în aer, apoi familiile stăruiau şi îmbrăţişau ce rămăsese. Şi tot mai mulţi oameni plângeau. Plângeau şi cei care se întorseseră.

Plângea toată lumea. Soţii şi surori şi fiice ţineau îmbrăţişate uniforme vechi, decolorate de atâta spălat, sau continuau să strângă cârje şi mâneci goale...

Unchiul meu a fost printre ultimii care au coborât din tren.

A păşit cu mare grijă pe treptele vagonului, nu pentru" că era schilod, ci pentru că era istovit şi şubred. înainte de război,

fusese un bărbat solid, cu capul rotund, gâtul vânjos, fălcile puternice şi ochii inteligenți. Acum era atât de slab că înota în uniformă, iar capul părea gata să-i cadă de pe punctul de sprijin al gâtului descărnat. Ochii îşi pierduseră strălucirea, erau maţi şi priveau în gol. Obrajii îi erau supți şi fața arsă de soarele străin. Şi-a scos chipiul de soldat, fără trese, şi l-a fluturat deasupra capului.
Numai atunci familia şi-a dat seama că el era acolo şi că, deşi se mişca atât de încet, nu era invalid. Era întreg, dar numai o umbră rămăsese din bărbatul care fusese.
Familia s-a năpustit spre el.
Aşa s-a întors din război unchiul meu, ultimul care s-a întors din familia noastră. în sfârşit, războiul se terminase şi pentru Popeşti.
Astfel s-au întors acasă românii, într-o țară ocupată din nou de cel mai rău dintre duşmanii lor, în afară de turci. Ruşii.
Familia a ieşit din gară şi s-a urcat într-o birjă trasă de cai.
La sfârşitul războiului, mai existau în Bucureşti trăsuri cu cai, mai sigure decât taxiurile din pricina crizei de benzină. Caii râioşi au urnit din loc birja, iar unchiul a început să privească străzile, aceleaşi pe care armata mărşăluise sub stindarde de sărbătoare când pornise să invadeze Rusia. Acum clădirile erau ciuruite de raidurile aeriene, iar caldarâmul de gropi. Traficul era o învălmăşeală de maşini vechi, trăsuri şi greoaie camioane ruseşti, care se legănau nebuneşte. Vedeai ruşi în uniforme pe străzi, ruşi în birje, ruşi în maşini sau în camioane, părând cu toții atât de zdraveni în comparație cu soldații noştri care tocmai se întorseseră. Unchiul a înghițit în sec, rqăiiuj lui Adam îi împungea dureros gâtul, apoi s-a adresat familiei cu o voce nesigură: Deci... cum e *cu ei?* Bărbia lui, care se ascuțise, a arătat spre sovieticii de pe străzi.
Surorile au ciripit că nu e chiar aşa rău. Ruşii nu mai văzuseră până atunci toalete la care se trage apa, aşa că o trăgeau iar şi iar. Mulți nu ştiau ce sunt telefoanele sau bicicletele. Erau atât de nostimi, ha, ha. Nu i-au spus nimic despre violuri, despre împuşcăturile dintre beţivi, despre rechiziționarea caselor, care aruncase în stradă familii întregi de români. Sau despre furtul de ceasuri şi despre căsătoriile sub amenințarea puştii, şi despre

arestarea şi dispariţia a mii de oameni. La intersecţii, birja trecea pe lângă agenţi de circulaţie: femei în uniformă, recrutate de ruşi, cu arme automate atârnându-le la şold, care agitau cu mândrie două steguleţe roşii strânse în pumn. Aveau feţele rotunde, părul împletit strâns, răsucit în coc şi îndesat sub chipiu, ochii mijiţi de importanţa misiunii. Când fetele astea îşi ridicau mâna să oprească şirul de vehicule, mânecile uniformelor alunecau şi le dezveleau braţele cu ceasuri de mână furate de la civilii români. Uneori, două sau trei ceasuri erau prinse unul peste altul. Nimeni nu a comentat povestea cu ceasurile, dar unchiul a trebuit să înveţe repede să-şi zăvorască uşa de teama furturilor. Ruşii se comportau ca hoardele medievale de tătari. Erau nostimi, da; intrau în licee, înşfăcau borcanele cu şopârle şi alte animale mici conservate şi beau formolul, confundându-l cu alcoolul - ca urmare, unii directori de şcoală au fost arestaţi şi acuzaţi de tentativă de omor împotriva soldaţilor sovietici. România era o ţară producătoare de vinuri, iar beţia era o privelişte extrem de familiară, dar nu tipul de beţie a ruşilor, nevoia lor frenetică de a se îmbiba cu alcool de parcă ar fi fost oxigen. Ruşii se îmbătau tragic, plângeau, se ameninţau unul pe altul cu pistoalele, apoi dansau şi se sărutau, strigau şi plângeau iarăşi, ca şi când, cu ajutorul băuturii, reuşeau să vadă în ei înşişi ceva înfricoşător. Era înfricoşător, iar noi începuserăm să facem parte din asta. „Uniţi pe vecie", aşa cum proclamau lozincile afişate pe clădiri. „Trădaţi pe vecie", mi-a spus odată unchiul Nicu. Da. Aşa era. Trădaţi de Occident, care ne promisese protecţie, trădaţi de noii noştri aliaţi, care promiseseră că ne vor respecta felul de a fi şi obiceiurile. Trădaţi în fine de propriii noştri conducători. Antonescu judecase grosolan de greşit şansele noastre de izbândă împotriva Rusiei. Regele Mihai avusese curajul să întoarcă armele României de partea aliaţilor, dar asta, vai, nu ne scăpase de ocupaţia sovietică. Comuniştii veniseră la putere fără să facă vreo înţelegere prematritală de protecţie cu sovieticii; erau pe de-a-ntregul nişte yesmeni. Aşadar, familia mea fusese tot timpul urmărită de trădare. Unchii mei, oşteni loiali, fuseseră trădaţi. Părinţii mei, liberali idealişti, fuseseră trădaţi. Mă chinuia o întrebare: pe ei de fapt cine îi trădase? Respectivii conducători politici, adică statul? Sau ţara însăşi era cea care pretindea credinţă şi sacrificiu, pentru ca

apoi să-i devoreze perseverentă pe cei mai devotați dintre patrioți? Românii explicau întotdeauna astfel de situații prin „așezarea noastră oropsită pe hartă", sau „geografia e istorie", dar am descoperit cu durere că nu era doar atât. Cehii nu luptaseră și asta le salvase viețile. Bulgarii declaraseră război, dar nu ridicaseră niciodată armele ca să lupte. Neegocentrici, pragmatici, ei nu-și vărsaseră sângele în lupte fratricide. îi admiram. Poate că doar tânjeam subconștient după o familie unită.
în orice caz, oșteanul Nicu se întorsese acasă, prea bătrân de-acum ca să-și întemeieze propria familie. Nu s-a căsătorit niciodată, a devenit inginer civil și a muncit cu sârg și fără să se plângă, întotdeauna prost plătit și niciodată apreciat la întreaga valoare. Dar cu fruntea sus și, de cele mai multe ori, cu zâmbetul pe buze. în timp, s-a creat între mine și el o relație specială. îmi plăceau la nebunie povestirile lui despre război și suferință, despre camaraderia dintre prizonieri și speranța de a se întoarce în patria iubită care îi azvârlise în luptă. Deși fusese cel mai rănit dintre toți, nu arăta, iar când eram împreună cu el, nu mi-a fost niciodată rușine. N-ar fi trebuit s-o simt nici alte dați, nu eram responsabil petru istoria ultimilor noștri treizeci de ani, dar nu mă puteam abține, eram prea tânăr și vulnerabil.
Rușinea era un sentiment uluitor: în permanentă schimbare. Ca și Proteus, zeul grec care putea lua orice formă, rușinea se putea ascunde înăuntrul oricărui alt sentiment: durere, pierdere, teamă, confuzie, iubire. Putea să pătrundă în ele, devenindu-le adevărata substanță. Mi-era rușine că fratele meu murise și nu putusem face nimic pentru el. Mi-era rușine că mă temeam de regimul sub care trăiam. Nu-mi era limpede cum să sper, cum să trăiesc, ce să fac și îmi era rușine de această confuzie. Hormonii mei începuseră să se agite, și-mi era rușine. îmi iubeam părinții, dar îi socoteam slabi și nerealiști și vrednici de plâns și-mi era rușine. Rușinea doare la orice vârstă, dar cel mai tare doare la tinerețe. Toate celelalte sentimente mi se înecau în mlaștina rușinii. După o vreme, mi s-a părut că-mi merit rușinea. Eram prins, eram bicisnic. Uitați-vă la mine.
Rușinea se găsea în orice, era esența vieții de zi cu zi. Până și lucrurile grotești prin definiție își sporeau grotescul prin rușinea atotcuprinzătoare. De exemplu, nu exista hârtie igienică. Como-

ditate obişnuită înainte de război, ea dispăruse cu desăvârşire. Ne ştergeam cu mici pătrate de hârtie de ziar, tăiate şi puse de mama într-o cutie veche de săpun aşezată lângă scaunul de toaletă, înainte de a le folosi, le examinam. Erau din *Scânteia,* cotidianul partidului, sau din *România liberă,* sau din *Munca.* Mă ştergeam la fund cu o hârtie zgrunţuroasă care zgâria şi lăsa urme de cerneală ieftină. Mă ştergeam cu feţele zâmbitoare ale muncitorilor, cu tinerii „pionieri", un fel de cercetaşi de stil sovietic dintre care făceam şi eu parte, cu ofiţerii sovietici care inspectau pregătirea tovarăşilor români, cu voluntarii români din războiul coreean, de partea Coreei de Nord, bineînţeles. Mă ştergeam la fund cu conducătorii blocului sovietic, cu şeful partidului, Gheorghiu, cu asasinul lui plătit Ceauşescu, cu Hruşciov, cu preşedintele Mao, cu Kim II Sung din Coreea de Nord - mă tot ştergeam cu tovarăşul Kim care era mereu la putere. Mă ştergeam cu Fidel Castro care a pus capăt erei hârtiei igienice. Şi cu discursurile, tiradele, predicile lor mă tot ştergeam, amestecând cerneala propagandei lor cu materiile mele fecale care, analizate în laborator, ar fi dovedit că nu există nici o legătură între ce mâneam eu şi propaganda care proclama prosperitatea. Mă ştergeam la fund cu Hruşciov izbind cu pantoful la tribuna Naţiunilor Unite, cu eşecul de la Bay of Pigs, cu afacerea avionului de spionaj U2. La fel făceau tot oraşul, toată ţara, întregul bloc sovietic. Ceea ce minţile noastre nu puteau ocoli şi gurile noastre nu puteau condamna îşi găsea în cele din urmă drumul spre dosurile noastre. Hârtia igienică a reapărut în magazine abia în anii '60. Cât despre tampoanele igienice pentru femei, spălaturile vaginale, spray-urile deodorante, apele de gură, astea ţineau de science-fiction. Absenţa comodităţilor de bază poate părea lipsită de importanţă, dar nu era aşa. Identitatea include şi starea instalaţiilor sanitare. Totul în vieţile noastre era la fel cu ceea ce foloseam pe post de hârtie igienică: ieftin, la mana a doua, desperecheat, de calitate proastă, fără valoare. Hainele noastre erau cenuşii, prost croite, casele noastre erau în dezordine, neaerisite, dărăpănate. Purtarea noastră devenise grosolană, nerăbdătoare, disperată. Nevoile, frica, mânia înăbuşită ne modificau cuvintele şi acţiunile. Exista un stil comunist de a face lucrurile, un ton comunist ce fusese aplicat tuturor activităţilor noastre. Era un ton înalt, dar

lipsit de sinceritate, ca al unui actor care declamă în loc să interpreteze, în cantinele şcolilor sau fabricilor, prânzul se lua pe fundalul editorialului din *Scânteia* din ziua respectivă, citit cu voce tare, ca versetele din Biblie. Sau vreun aparatcic al partidului sărea pe podium (toate locurile publice aveau podiumuri şi microfoane ca să se poată improviza pe loc un miting de solidaritate sau un tribunal al poporului) şi începea să moralizeze mulţimea care mânca. în staţiunile de pe litoral, un fanatic local al partidului putea să înşface microfonul şi să le strige turiştilor care se prăjeau la soare: „Vă aud pălăvrăgind despre cremele de plajă, dar ce părere aveţi despre luptele vietnamezilor împotriva agresorului yankeu? Credeţi că tovarăşii noştri din Vietnam stau tolăniţi acum la soare? Credeţi că, sub ploaia de bombe lansate de avioanele pirat ale americanilor, ei se bronzează?" Zeloşii partidului nu erau niciodată bronzaţi, dar ochii le erau luminaţi de inspiraţia ideologică. Buzele lor palide împroşcau foc prin microfoane. Când terminau de vorbit, nimeni nu mai discuta despre cremele de plajă. Ce spuneţi despre Vietnam?
Ei bine, ce să spună bieţii oameni? Erau în vacanţă, pentru numele lui Marx!
în ciuda nesfârşitului tărăboi care te asurzea, mica mea minte a găsit puterea să formuleze unele întrebări. Ca, de exemplu, cum izbutise Marx să ajungă la concepţia că numai muncitorii, a căror viaţă nu o împărtăşise niciodată, trebuie să fie conducătorii întregii omeniri? Cum putea şti Lenin, care nu făcuse parte niciodată dintr-o comunitate (ar fi avut ceva de învăţat de la hippioţii americani) că soluţia la greşelile anterioare ale istoriei este doar comunismul? Bizuindu-se pe ce decretase Lenin că va urma după comunism, ar fi trebuit ca vânătoarea de vrăjitoare să se intensifice în loc să se relaxeze? Cum de ştiuse Mao că China avea nevoie de o revoluţie culturală? De unde ştiuseră aceşti părinţi fondatori că soluţia era să-ţi faci noi duşmani, atunci când cei vechi au murit? Epurarea trebuia organizată, conspiraţiile demascate, iar vechii tovarăşi etichetaţi drept trădători şi închişi şi împuşcaţi, în aşa fel încât rândurile partidului să fie în permanenţă curăţate, iar gândirea oficială reproclamată şi resacralizată? Cum putuseră hotărî toţi aceşti mesia roşii care trebuie să fie cursul

istoriei, înainte de a începe s-o pună în practică, cu preţul a milioane de vieţi omeneşti?
Cum de *au ştiuţi*
Răspunsul era simplu; l-am formulat şi am îngheţat: nu au ştiut, comunismul a funcţionat prin credinţă. Conducătorii lui au fost nişte mistici deghizaţi, iar societăţile pe care le-au construit au fost nişte teocraţii, atee numai în vorbe. Statele comuniste se întemeiau pe dogme ce nu puteau fi puse la îndoială. Erau de tip monastic în frugalitate şi puritane în concepţia despre artă. Conducătorii lor erau înfăţişaţi mulţimilor ca fiind miruiţi cu credinţa clasei muncitoare. Trăiau vieţi de mister şi presupus sfinte. Şi nu era de mirare că aceşti zei laici rămâneau adesea conducători pe viaţă. Şi Lenin, şi Stalin au murit în funcţie şi au fost îmbălsămaţi şi aşezaţi în racle de sticlă. Mao a rămas la putere până la optzeci şi trei de ani, când a murit. Aceşti faraoni au condus populaţii vaste, uimitor de tolerante cu greutăţile şi aproape patologic de loiale. Totuşi, când în fine această loialitate se risipea, aceleaşi mase săvârşeau schimbarea prin revoluţii tulburi şi sângeroase. Iar când revoluţiile triumfau, aspectele practice ale schimbării nu erau nicăieri suficient dezbătute, şi nici noilor conducători nu le era testată competenţa. Nu a existat o transformare graduală, o maturizare a vechilor structuri sau concepte, ci numai pur şi simplu o gigantică explozie de beţie, care trebuia să săvârşească un miracol. De la proprietatea privată la proprietatea absolută a statului. Chiar aşa, dintr-o singură lovitură oarbă. După asta, milioanele de muncitori continuau să trudească, la fel de săraci şi înfometaţi ca şi înainte, dar mulţumiţi că în sfârşit îşi negaseră credinţa oarbă în vechii lor zei. Astfel, aveau să-şi ofere credinţa oarbă unor zei noi, aceeaşi credinţă oarbă, dar purtând un alt nume. Până la următoarea zgâlţâială.
Ce-i făcuse să meargă mai departe? Noile cuvinte - o altă dovadă că comunismul era o societate mistică, în care *cuvântul* avea o realitate absolută.
Iar cuvintele erau eficiente. De câte ori nu am încercat, simţind că mintea mea de adolescent o să explodeze din cauza încordării, să conectez acele cuvinte la realitate, să găsesc vreo dovadă materială a lor în lumea care mă înconjura. Fraternitatea oamenilor muncii. Egalitatea noastră a tuturor. Iarăşi şi iarăşi, am crezut că desluşesc

într-o realizare, într-un eveniment, în persoana unui lider, dovada că aceste cuvinte au substanță şi că lucrează în chip misterios pentru a-şi difuza substanța şi a ne conferi tuturor realitate!
Bineînțeles, cuvintele nu pot dobândi realitate prin hipnoza maselor. Dar chiar masele îşi doreau asta, iar alternativa era represiunea. însetată după dreptate, jumătate de planetă se grăbise să-i urmeze pe părinții comunismului într-o lume de cuvinte, într-un sistem care, după şaptezeci de ani, avea să se prăbuşească, fără să fi realizat egalitatea sau orice altceva din câte promisese. Ruşilor le-au trebuit şapte decade ca să se trezească din amețeală, să vadă dincolo de cuvinte şi să-şi dea seama că fuseseră traşi pe sfoară. Cât despre China, acolo s-au dezmeticit doar studenții, în 1989, şi n-a fost de ajuns. în vreme ce se face simțită o reformă economică zgomotoasă spre capitalism, China a rămas, din punct de vedere politic, adormită în patul pe care i l-a aşternut Mao.
în România, comunismul a fost importat sub amenințarea armelor, cadou din partea Armatei Roşii. Aşadar, având în vedere că larma noastră revoluționară era falsă, ce a făcut partidul? A dat sonorul mai tare. A construit o țară a celor care strigau, asmuțiți împotriva celor la care strigau. Mi-am amintit de toate acele discursuri, mulți ani mai târziu, în timp ce făceam cine ştie ce lucru neînsemnat; gâtul mi s-a încordat brusc, inima mi-a bătut cu putere, aşteptând să aud una dintre acele voci aspre care să-mi strige: Tovarăşe Popescul Cu ce-ți pierzi dumneata timpul aici? Ridică-te şi vino-ți în fire! în pas alergător! La unitatea ta de luptă! Din fragedă copilărie, ființa mea înregistrase aceste strigăte şi mesajul lor: nevoia de vigilență şi de promptitudine. De fiecare dată când făceam ceva pentru mine însumi, ceva fără legătură cu cauza, corpul meu anticipa admonestarea: Tovarăşe Popescu! Te sustragi de la datorie! Trezeşte-te! Duşmanul aşteaptă să ne lovească!
Ca să-şi impregneze tinerii cetățeni cu simțul datoriei comuniste, statul crease un program complex de îndoctrinare. în şcoala elementară, Pavel şi cu mine am fost înrolați automat în organizația de pionieri, un fel de cercetaşi roşii. în fiecare săptămână, în clasă dacă ploua sau în curtea şcolii dacă era soare, ne strângeam cu toții în careu şi ne uitam țintă la comandantul nostru de detaşament, un copil de opt, zece sau doisprezece ani. Am fost pionier până la cincisprezece ani, când, tot automat, am fost înregimentat

în nivelul următor, Uniunea Tineretului Comunist. Comandantul de detaşament îşi inspecta formaţia, îşi ridica mâna dreaptă la frunte şi striga: „In luptă pentru cauza lui Marx şi Lenin, înainte!" îi răspundeam strigând în cor cu ardoare: „Tot înainte!" După trei note de trompetă şi douăzeci de lovituri de tobă, eram gata să adunăm gunoiul pentru reciclare, să văruim o aripă a şcolii, să sortăm cadourile care urmau să fie trimise „mişcărilor de eliberare" aflate sub blocada Statelor Unite imperialiste (Coreea de Nord, Cuba, Vietnam) sau să fim duşi cu autobuzul pe câmp ca să-i ajutăm pe ţăranii cooperativizaţi să strângă recolta. Ce făceam nu avea importanţă, oricum era vorba de ceva glorios; puţinii copii care nu făceau parte din rândurile noastre (Radu şi Sandu, verii mei, fiii celui care trecuse Dunărea înot, nu făceau parte) n-au ştiut niciodată ce extaz revoluţionar au pierdut. Uniformele cercetaşilor roşii români erau identice cu ale celor sovietici: cămăşi albe apretate, cravate roşu aprins, insigne cu steaua roşie şi profilul lui Lenin şi secera şi ciocanul. Purtam mândri steaguri roşii şi cântam: „Zdrobite cătuşe în urmă rămân, / În frunte-i mereu muncitorul..." etc. etc.
Datorită eliminării lor dintre rânduri, indezirabilii beneficiau de un oarecare grad de libertate mentală. Noi, cei mai tineri aleşi, ne aflam chiar în preajma delirului. Eu şi Pavel, care încasaserăm la şapte ani o bătaie ca duşmani de clasă, eram acum, la nouă, unsprezece, treisprezece ani, „înăuntru", aşa că reacţionam plini de zel la acest „noi", folosit cât mai des cu putinţă în rime şi refrene. „Noi" era un lucru nemaipomenit - putea să însemne orice, de la doi oameni la două sute de milioane de oameni, cea mai mare cifră înregistrată a populaţiei Uniunii Sovietice. Musculatura acestor numere ne orbea minţile proaspăt familiarizate cu matematica, în timp ce cadenţa marşurilor ne îmbujora obrajii. La naiba cu a fi un „eu", un individ, aici e vorba de revoluţionarul „noi" şi în acest „noi" mărşăluiesc milioane şi milioane de oameni. Am înţeles într-un sfârşit ce anume i-a determinat pe ruşi să-l urmeze pe Lenin. După sărăcie, greve, foamete, suferinţe şi ruşinea primului război mondial, după sentimentul de a fi fost abandonaţi de dinastia ocultă a Romanovilor, ruşilor le-a fost înfăţişat un drum larg, cu indicatoare aşezate la vedere: Nu vom mai gândi! Vom merge împreună cu partidul! Vom uita durerea

de a fi unul, acum suntem o masă de oameni, strânşi laolaltă prin infailibilitatea de clasă! Suntem doar noi, altceva în afara noastră nu mai există! Trebuie să recunosc că toate astea aveau efect cel puţin atâta vreme cât eram la defilare. Simţeam legătura de clasă când atingeam coatele tovarăşilor de lângă noi, iar contactul fizic, împreună cu sunetul vocilor şi tropotul cadenţat al paşilor îţi produceau iluzia că mulţimea nu este doar o mulţime, ci o familie, un cămin, un mod de viaţă.
Cât am fost pionieri, am participat la multe defilări. Duceam nu numai steaguri, ci şi portrete ale lui Marx, Lenin şi ale boşilor, ca şi efigii ale tâlharilor zilei: JFK era dintre cei răi, pusese la punct mica Cuba eroică! înainte de demonstraţii ne apretam hainele, ne curăţăm pantofii şi ne lustruiam trompetele. Dar, mai ales, ne pregăteam sufleteşte pentru o sărbătoare a simţurilor. în loc de învăţătură, ţipete în gura mare. în locul vocilor zumzăitoare ale profesorilor, tobe, trompete şi portavoci în Piaţa Victoriei, unde membrii Biroului Politic al Partidului erau pregătiţi să treacă în revistă jumătate din populaţia Bucureştiului. Iar la sfârşitul zilei, artificii. Aşa se înălţa stindardul tot mai sus. Părul ne era bine întins cu peria udă, obrajii îmbujoraţi, dunga de la pantaloni bine călcată, în loc să fie boţită de mersul de-a buşilea ori de fotbal. Pe drumul spre locurile unde ne adunam pentru defilare, oamenii mari ne zâmbeau: comunişti sau nu, copiii sunt frumoşi, mai ales dacă sunt curaţi şi însufleţiţi. Steagurile noastre păreau atât de noi, atât de pure, în comparaţie cu faţadele scorojite şi cu vitrinele sărăcăcioase de pe străzile Bucureştiului. Micul nostru şuvoi de feţe îmbujorate ajungea la o stradă mai mare şi se scurgea într-un fluviu de adulţi îmbrăcaţi în costume albastre de muncitori, care ne întâmpinau fluturând seceri şi ciocane supradimensionate, făcute din carton. Fluviul ne absorbea, apoi se contopea cu un curent şi mai larg, care se scurgea încet de-a lungul următorului bulevard important. Străzile laterale erau blocate de alte coloane mărşăluitoare, gata să se verse în torentul principal. Vedeam tineri cu lămpaşe şi târnăcoape pe umeri, cu pancarte: Mai mult cărbune roşu pentru viitorul nostru roşu! în stare naturală, cărbunele nu e roşu, dar ce mai conta! Vedeam oţelari, ceferişti, ţesătoare, tâmplari, constructori de baraje, care să transforme râurile de munte în energie electrică pentru fabricile, şcolile, spitalele şi

CAP-urile noastre. Vedeam militari curajoşi, suiţi pe care alegorice acoperite cu flori, ale căror motoare mârâiau ameninţător dedesubt - florile mascau tancuri. Cocoţaţi pe ele, soldaţii noştri fraternizau cu armata sovietică şi cu zdrenţăroasele forţe de gherilă ale „mişcărilor de eliberare antiamericană". Vedeam ţărani socialişti cărând enorme pâini de hârtie şi gigantice baloane în formă de cartofi, roşii, ardei; se înghesuiau şi ei să intre în şirurile care li se scurgeau pe dinainte, gata să-i arate lui Dumnezeu că raiul pe pământ a fost construit de comunişti. Vedeam cercetători în salopete de laborator, profesori, doctori şi asistente în halate albe, ducând pancarte pe care seringa roşie a comunismului salva lumea din coma cenuşie a capitalismului.
Nu era minunat? Nu era acesta un mod nemaipomenit de a-ţi prezenta mesajul? De dimineaţă eram încă nişte copii, acum nu mai eram. Deveniserăm luptători pentru viitorul luminos, printre alte milioane de luptători asemenea nouă, eram avangarda progresului.
Pentru a organiza şi programa un spectacol de atari proporţii, se luau măsuri excepţionale de securitate. Şarpele uriaş al mulţimii se ţâra toată dimineaţa pe lângă soldaţii aliniaţi de-a lungul marilor bulevarde, postaţi în faţa tribunelor oficiale, aflate la distanţă. Erau şi detaşamente de miliţie, miliţieni în civil şi trupe de luptă ale Securităţii, uşor de recunoscut după tresele albastre tivite cu roşu de la gulerele uniformelor. Şi mai erau peste tot, sau cel puţin aşa se zvonea, securişti amestecaţi în mulţime, purtând cu modestie afişe şi pancarte, deşi aveau sub haine arme automate, pe care le-ar fi scos la iveală şi le-ar fi folosit împotriva oricărei „provocări imperialiste". Aceşti agenţi nevăzuţi ar fi putut declanşa în orice moment o ploaie de foc, dar, bineînţeles, n-ar fi făcut-o dacă ne purtam cu toţii frumos şi nu le dădeam nici un motiv să acţioneze. Insă erau acolo. Sau poate că nu erau, dar nouă ne era frică şi asta era destul. Eram cuminţi din proprie voinţă. Voiam să părem fericiţi, să ne simţim fericiţi, să credem că liderii noştri ne iubesc şi au grijă de noi. Tocmai ce voiau ei să simţim şi să exprimăm prin urale şi zâmbete.
Pentru a ne face să ne simţim ocrotiţi, conducătorii recurgeau la gesturi de extraordinară grijă faţă de public. De-a lungul străzilor pe care trecea mulţimea erau distribuite WC-uri portabile, în curţile instituţiilor şi în parcuri se instalau corturi ale Crucii

Roşii (Crucea Roşie era singura etalare oficială a unei cruci), iar în intersecţii staţionau ambulanţe ai căror medici erau pregătiţi pentru orice, de la insolatie la infarct. Pe traseul demonstraţiei, se aliniau una lângă alta tarabe cu crenvurşti, cârnaţi cu usturoi, cornuri, răcoritoare, fructe, dulciuri, ţigări, bere, ieftine toate, menite să menţină vigoarea mulţimii prin doze rapide de carbo-hidraţi, proteine, zahăr şi nicotină. Ca să ne distreze, gimnasti în costume mulate se căţărau pe carele alegorice, formând piramide umane ce întruchipau în mod ingenios sloganuri comuniste. Stoluri de baloane şi porumbei se înălţau deasupra mulţimii. Şi în timp ce milioane de oameni mărşăluiau - la fiecare 1 Mai, ziua solidarităţii muncitorilor de pe planetă, sau de 7 Noiembrie, aniversarea revoluţiei sovietice, sau la 23 August, când fuseserăm „eliberaţi" de armata sovietică -, fabricile se închideau, câmpurile se pustiau, serviciile sociale puneau lacătul. Trenurile şi tram-vaiele nu mai mergeau. Sape şi topoare, plase de prins peşte şi pluguri erau grămădite în şoproane. Ura, se închideau şi şcolile! Milioane de dolari proveniţi din munca productivă se risipeau astfel. Dar tocmai de aceea aveam o economie planificată, ca să includă şi „pierderile planificate". Va fi destul pentru toţi când vom ajunge în raiul comunist.

Răsplata pentru această procesiune în masă era trecerea prin faţa tribunelor. Aproximativ cinci minute de mers târşâit în supra-aglomeraţie, înaintând cu greu sub soarele ucigător al amiezii care ne înmuia în sudoare, dar cu pancartele, afişele şi florile fluturând deasupra capetelor. De la înălţimea tribunelor, misterioşii noştri conducători ne făceau cu mâna, zâmbind silit. Existau. Iar noi, strigând urale, asudaţi, înghesuiţi, obosiţi, zâmbitori, existam şi noi pentru ei preţ de câteva minute.

Contactul cu liderii noştri era atât de redus încât orice prilej de a-i vedea în carne şi oase, chiar unul mincinos, ţinea locul raportului firesc dintre o naţiune şi conducătorii ei. în copilărie, în adolescenţă, am traversat de multe ori defilând piaţa aceea şi vă mărturisesc că, odată ajuns acolo, mă simţeam, într-un fel, fericit şi, totuşi, îi uram pe bărbaţii aşezaţi în tribunele înalte -, afară de Ana Pauker şi, mult mai târziu, Elena Ceauşescu, acolo erau totdeauna numai bărbaţi. îi uram cu fervoare în fiecare zi, dar nu şi de 1 Mai sau de 23 August, chiar dacă această ultimă dată îmi

aducea aminte şi mai pregnant de înfrângerea oştenilor şi preoţilor din clanul Popescu. Dar acum eram parte din această „istorie". în pas cu ea, treceam şi eu, zâmbind şi aclamând, prin faţa tribunelor. în dreapta tribunelor Biroului Politic, se aflau unele mai joase, destinate demnitarilor de partid de rang mediu, dintre care unii stătuseră la ultimul 1 Mai în tribuna cea mare, dar acum coborâseră de acolo din cauza retrogradării sau pensionării; aceste plasamente ofereau de obicei singura posibilitate de a face presupuneri privind luptele interne şi regrupările din cadrul regimului. în stânga, se aflau alte tribune, mai mici, diferite de celelalte şi pline de culoare, pentru că îi adăposteau pe diplomaţii străini şi pe corespondenţii de presă. Atitudinea lor transmitea mesaje interesante. Când arătau prietenoşi, comunismul se afla într-o perioadă de relaxare faţă de Occident. Dacă erau încruntaţi, războiul rece bătea la uşă.
De cele mai multe ori, o falsă căldură exala dinspre tribune, în vreme ce una mult mai sinceră emana dinspre noi, cei de jos. Demonstraţiile erau *panem et circenses* ale noastre, aşa că, asemenea săracilor din Roma antică, eram pentru o clipă fericiţi. Şefii din tribune, mafioţii naţionali, ne ţineau bine în mână. Puţini dintre ei fuseseră muncitori, ramura românească a marxismului consolidându-se cu cea mai disponibilă materie primă locală, ţărănimea deposedată. Cei ce se încovoiaseră de trudă grea pe ogoare, cei care sângeraseră cărându-se după turmele lor pe stâncile Carpaţilor, tocmai ei răspunseră mai înfocat chemării. Veniseră la oraş, îşi schimbaseră cămăşile populare brodate cu costume cenuşii şi pantofi negri care le torturau picioarele noduroase, învăţaseră cum să aprindă lumina electrică, cum să folosească lama de ras în locul coasei ascuţite cu custura, cum să se ducă la lucru cu tramvaiul, cum să citească broşurile partidului, cum să aclame la demonstraţii. La oraş, câştigau într-o lună cât la ţară într-un an. Minţile pătrate şi aspre ale ţăranilor români erau un sol excelent pentru noua doctrină. Posesivitatea şi violenţa lor naturale se dovedeau ideale pentru vigilenţa partidului. Iar ura de sine, pe care romanticii sociologi burghezi n-o bănuiseră, făcea din ei nişte călăi perfecţi pentru propria clasă. Optzeci şi cinci de procente dintre ţăranii români fuseseră siliţi să-şi cedeze pământul gospodăriilor colective, iar Ceauşescua fost executorul acestui proces. Occidentul avea să ia atitudine faţă

de teroarea antitărănească abia în anii '80, când Ceauşescuva trece cu buldozerul peste zeci de sate ca să le înlocuiască cu „complexe agro-industriale". Țăranii au fost totdeauna primele şi ultimele victime, între victimele lui Ceausescu.
Aveam şaisprezece ani când l-am văzut pe Ceauşescudin nou, stând acum în tribună alături de boşul Gheorghiu, căruia îi era un fel de fiu moştenitor. Se mai cizelase şi nu mai era atât de stângaci. Buzele nu i se mai zvârcoleau ca nişte viermi, iar urechile nu-i mai stăteau atât de depărtate de cap. încă era foarte urât - pe mulți lideri viața îndestulată îi înfrumusețase. Impunătorul Gheorghiu-Dej, cu fața lui măslinie, arăta acum bine, ca un bunic burtos de tip mediteranean. Dar Ceauşescuera încă o fiară sau, dacă vreți, un extraterestru. Ochii lui cu raze X nu erau omeneşti. Aflat atât de aproape de adulația noastră zgomotoasă, ne privea rece, deşi părea pierdut în gânduri. Aveam să-i mai văd expresia abstrasă după ce va ajunge la putere: primind ovațiile, singur cu mintea lui, plănuind poate vreo nouă mişcare care să dea peste cap viețile a milioane de oameni. Avea motive să fie gânditor, boşul Gheorghiu era bolnav de cancer, secret pe care Ceausescu, care îi urma direct, îl cunoştea.
în clipa când soarta i-a devenit favorabilă, Ceauşescua luat în calcul implicațiile destinderii pentru țările mici. Stalin murise. Ruşii (nişte proşti) îşi retrăseseră trupele din România, drept mulțumire pentru loialitatea dovedită de români în timpul revoltei din Ungaria. Era doar un prim pas. Iar acum Hruşciov o scrântise în Cuba. Naționalismul românesc putea fi reînviat. Ceauşescua chibzuit la ce făcuseră eroii medievali ai României: Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Vlad Țepeş se folosiseră de slăbiciunea trecătoare a turcilor pentru a întemeia domnii de maximă autoritate, profitând totodată de generozitatea Apusului. Formula putea fi repetată, deşi era complicată şi plină de risc personal. Ceausescu nu-şi dorea să fie dat jos de rivalii săi susținuți de Moscova, aşa cum nici principii medievali nu-şi doriseră să-şi vadă hoiturile trase în țeapă la Istanbul. Mulți dintre aceşti principi îşi rataseră actul. Va fi el destul de norocos să nu rateze?
Securitatea începuse deja să răspândească zvonuri, prezentându-l pe călău ca pe un patriot înflăcărat. Un zvon zicea că Ceauşescuse împotrivise planurilor lui Hruşciov de a integra

economia românească în cea rusească. Alt zvon vorbea despre un raport oficial referitor la această dispută, pe care un diplomat român cam distrat îl pierduse la Washington. Americanii şi-au dat seama că pot avea în Ceauşescuun aliat. Astfel pare să se explice de ce vicepreşedintele SUA, Nixon, a vizitat în perioada aceea România, deşi până atunci America nu arătase vreun interes faţă de ea. Ceauşescul-a plăcut pe Nixon; încordat, ambiţios, ţeapăn, el corespundea imaginii de om de stat a lui Ceausescu.
Aşa că situaţia era promiţătoare. Numai de-ar fi reuşit să zvânte şi să aprindă iarăşi vechiul praf de puşcă. Naţionalismul. Oare mai rămăsese destul în români? Era oare în stare detectivul de căpetenie al partidului să-l încingă şi să-l verse, roşu ca focul, în cofrajul unei politici de succes, astfel încât să culeagă el însuşi roadele, inclusiv pe cel mai important dintre ele, domnia pe viaţă? Ceauşescunu ştia încă. Şi nici eu, trecând pe lângă securişti, încă nu ştiam că voi deveni un scriitor publicat, că cel de al doilea roman al meu, un best-seller, va sprijini fără voie naţionalismul lui Ceauşescuşi că până la urmă voi fi nevoit să aleg între a credita prin scrisul meu aventura naţionalistă sau a emigra. Pe atunci, scriam poezii şi povestiri scurte. La început era vorba doar de o formă de evadare într-o lume imaginară, nesupravegheată de mama sau de Securitate. Pe urmă, acest univers ireal a început să mă fascineze; odată intrat în el, dobândeam puteri uriaşe. A început să-mi placă scrisul în sine şi mi-am dat seama cu mândrie că aş putea deveni scriitor ca şi tata.
Dar nu-mi băteam capul prea tare cu asta, asta avea să fie în viitor. Aici şi acum, deşi nu-l prea luam în serios, scrisul mă ajuta. Mi-era mai uşor scriind să fiu singur, să-mi fie dor de Pavel, să-mi accept furia sau ruşinea. îmi amintesc de mine la paisprezece, la şaisprezece, la optsprezece ani, umblând de colo-colo pus pe harţă, zburlit de furia mea interioară. Aveam gâtul ţeapăn, pieptul scos înainte, încheieturile îmi tremurau de încordare, ca şi cum întreaga fiinţă mi se transformase într-un strigăt viu de oroare. Vedeam totul ca printr-o reţea de ostilitate, răspundeam oricui cu o voce albă, neprietenoasă şi trăiam baricadat în propria mea minte, pesimistă şi distructivă. Dar totul se schimba când începeam să scriu. îmi îngăduiam chiar să fiu încrezător. Şi să pricep ce pierdusem. înainte ca Pavel să moară, ne sprijineam amândoi

pe faptul că eram gemeni, găseam în asta protecție și alinare. Eram diferiți de toți ceilalți și ne bucuram de magia de a fi identici. Eu eram ca Pavel, el era ca mine, iar faptul că eram doi la fel reprezenta un soi de garanție că vom putea înfrunta lumea împreună. Trăiam într-o sincronizare perfectă, știind că ce era bun pentru unul era bun și pentru celălalt. împotriva absurdității lumii, îl aveam pe celălalt eu însumi.
Acum aveam un frate abstract, cumva trist, îndurerat cumva, nu la fel de cald, nu real. Scrisul.
în mod surprinzător, mama mi-a încurajat dorința de a scrie. Mai mult chiar. A fost încântată de primele mele poezii, imitații după clasici, și m-a decretat un talent înnăscut. Aveam să fiu un mare scriitor. Dar, bineînțeles, trebuia să muncesc. Sprijinul ei a fost grandios, însoțit de obișnuita doză de superlative la adresa propriei persoane. „De la mine ai moștenit talentul", a spus, și, când i-am adus aminte că și tata scria, m-a repezit: „Netrebnicul ăla care te-a părăsit?" Tata se mutase în apartamentul altei femei - mai târziu am aflat că era o amantă pe termen lung. La puțin timp după ce-și începuse noua viață, s-a prăbușit într-o criză de ulcer perforat. A fost dus imediat la spital și operat de urgență. N-am știut nimic până când unul dintre prietenii lui scriitori a venit acasă la noi, m-a scos în stradă sub un pretext oarecare și mi-a spus că tata vrea să vin să-l văd la spital. M-am dus, luptându-mă cu impresia de *deja vu* și așteptându-mă să mă întâlnesc cu fantoma fratelui meu. Arătând groaznic, tata zăcea în pat într-o rezervă mică, ticsită de prieteni din lumea literară, unii celebri. Zaharia Stancu, decanul romanului țărănesc și președintele Uniunii Scriitorilor, era acolo. Era și Aurel Baranga. Cel mai bun dramaturg al țării (și al sistemului), Baranga a fost apoi singurul care a insuflat viață personajelor dictate de ideologia oficială. Toți aceștia oameni se ridicaseră, împreună cu structurile regimului, mult mai sus decât tata. Deosebit de ei, dar familiar și real pentru mine, se afla acolo și unchiul Nicu, militarul, palid, îngrijorat: îl iubea pe tata. Și o femeie, amanta; tânără, cu părul castaniu, tuns scurt. Fuma ca un demon și se învârtea în jurul patului de spital cu o expresie aprigă. Era tot actriță și avea cu șaptesprezece ani mai puțin decât tata. El era detașat; abia vorbind, scuipând un fel de suc verzui într-un bol emailat, părea că nu va supraviețui.

Mă aşteptasem să-l văd între patru ochi. Naiv, mi-l imaginasem, chiar, înmuiat de durere şi pregătit să-şi recunoască dezinteresul din trecut faţă de mine, promiţându-mi că, dacă va scăpa, îşi va lua revanşa. Nu fusesem surprins când o părăsise pe mama, în sinea mea îl aprobasem, el şi mama nu erau făcuţi unul pentru altul, tot ce voiam eu era un *tată. pentru mine.* Dar a deschis ochii, m-a văzut lângă pat, n-a scos o vorbă, doar a gemut şi şi-a coborât iar pleoapele. Supărat, am mormăit „trebuie să plec" şi am ieşit. Femeia a venit grăbită după mine pe hol; i-am auzit ţăcănitul tocurilor ascuţite, care înţepau pardoseala spitalului, acoperită cu linoleum. Uitându-se la mine cu o curiozitate aprinsă, s-a prezentat, bâlbâind ceva despre faptul că nu acesta era modul cel mai potrivit de a ne cunoaşte, apoi m-a întrebat de ce plec atât de repede, mi-era frică de mama? Cum de izbutise atât de bine mama să facă din mine şi tata nişte laşi? - a folosit aproape chiar aceste cuvinte. Pentru o clipă, am crezut că nu auzisem bine. Apoi sângele mi-a inundat faţa, iar ea, temându-se poate să nu explodez, a făcut un pas înapoi şi a şoptit: „Radu mi-a spus..."
El *i-a spus.* Pe buzele ei, numele tatei suna ciudat, ca o dezvăluire ilicită: nici nu ştiusem până atunci că această creatură există, iar ea vorbea despre tata ca despre un intim.
N-am explodat. I-am întors spatele şi am plecat, simţindu-mă aproape la fel ca atunci când ofiţerul de Securitate mă întrebase despre fratele meu mort. Aşa deci. îi vorbise amantei lui despre ce se petrecea în familia noastră. Se plânsese de soţia lui în faţa celeilalte femei, implicându-mă şi pe mine, descriindu-mă. Mi-a trecut prin cap că-mi venea să-l omor. Nu-mi pasă că eşti bolnav sau chiar o să mori, nu mai vreau să te văd niciodată, nenorocitule, îmi făgăduiam în tăcere. Mi-am ţinut promisiunea aproape doi ani. Pe când traversam strada spre staţia de autobuz, dintr-un taxi a irupt în faţa spitalului o namilă de om, un prieten al tatei, bineînţeles. Geo Bogza, fost suprarealist de excepţie, apoi maestru al reportajului social, iar acum purtător de stindard al reportajului de propagandă.
Aşa că nu puteam protesta când mama zicea că tata mă părăsise, ceea ce era, deopotrivă, plin de cruzime şi adevărat doar în parte. Făcuse ceva aproape mai rău, îmi lăsase demnitatea pradă ironiei femeii care era rivala şi înlocuitoarea mamei. Mă

transformase într-un alineat din lista plângerilor lui: Dragă, am avut o scorpie de nevastă, să vezi ce-i face fiului meu, bietul copil... şi e atât de tulburat, şi-a pierdut fratele geamăn. Mi-l închipuiam vorbind despre mine ca despre un străin, sporovăind cu femeia aia ca să-şi atingă scopul perfect egoist: să se vadă în patul ei. îi vorbise străinei despre blestemul familiei noastre, probabil în pat, dezbrăcaţi amândoi. Tata se schimbase într-un mod care mă uimea chiar mai mult decât excesele mamei. Ca mamă, ea era tiranică, posesivă şi egoistă, dar loială, ancorată în viaţa ei prin devoţiunea faţă de propria-i progenitură. Ca tată, el, intelectualul principial, fusese doar un distribuitor de sămânţă. Am aflat că o înşelase de multe ori şi înainte pe mama şi nu mă îndoiam că îi va face la fel şi noii neveste. Era mai tânără, dar nu chiar tânără, avea vreo treizeci şi cinci de ani. Nu avea copii şi adevărul e că nu copii aştepta de la el, chiar dacă eventual s-ar fi căsătorit; preocupat de sine însuşi, dificil, nerăbdător, n-ar mai fi suportat încă un copil care să plângă noaptea, să aibă nevoie de biberon, de suzetă, de scutece curate, cel puţin nu în spaţiul strâmt al unui apartament de bloc comunist. în afară de asta, era actriţă, iar el îşi confirmase până la urmă aptitudinile ca critic de teatru, unul de o intimidantă autoritate, aplicând linia partidului cu zelul ilin tinereţe. Scopul ei, într-o căsnicie cu el, nu ar fi fost un copil, ci el însuşi şi beneficiile pe care le reprezenta.

Dar, mă puteţi întreba, cine erau de fapt părinţii mei, de trăiau şi se comportau atât de ciudat? Ce evenimente deosebite îi marcaseră în tinereţe?

In mod paradoxal, părinţii mei se formaseră într-una dintre cele mai bune perioade ale României. La începutul anilor '30, ţara era întreagă, reîntregită cu Transilvania şi Basarabia, devenind astfel una dintre cele mai mari naţiuni europene.

Această creştere produsese efecte uimitoare în viaţa socială, economică şi artistică. Economia înflorise. Românii deveniseră îndrăzneţi, întreprinzători, infatuaţi. Ignoraţi până atunci, în^e^Mâu să-şi facă apariţia în toată lumea, exotici, dornici de distracţie, implicaţi în modă, afaceri sau doar croind planuri. Jucau la Monte Carlo. Bunurile româneşti erau o investiţie profitabilă. Arta românească se eliberase din corsetul patriotismului şi explodase în noi

stiluri şocante. Poetul Tristan Tzara inventase dadaismul şi bea în cafenelele pariziene cot la cot cu Ernest Hemingway. Un ţăran de la Dunăre, pe nume Brâncuşi, sculpta ouă abstracte care îi făceau să intre în delir pe criticii parizieni şi deschideau pungile muzeelor franţuzeşti. Cea mai frumoasă femeie a timpului, mai frumoasă chiar decât starurile hollywoodiene, era regina Măria a României. O generaţie tânără pusese stăpânire pe oraşele româneşti: iconoclastă, liberală, intelectual elitistă.

Părinţii mei făceau parte din această generaţie explozivă şi amândoi se dezvoltaseră ameţitor de departe faţă de rădăcinile din care provenea fiecare. Tata era al şaptelea dintre cei treisprezece copii crescuţi din salariul unui profesor de drept. Dar nu avea să devină încă unul dintre magistraţii balcanici, şi nici militar, şi nici preot, nu, domnilor. Iar mama, născută într-un mic, dar prosper port de la Dunăre, şi crescută în atmosfera patriarhală a unei vii mănoase, nu avea să se mărite cu fiul primarului din localitate. Ea avea să fie actriţă de teatru, iar el un jurist rebel care va scrie eseuri marxiste atacând temelia orânduirii burgheze.

Aici e problema. Respingând conformismul părinţilor, ei nu şi-au stabilit propriile reguli morale. Şi-au trăit doar clipa, şi au făcut asta cu iscusinţă. Europa reprezenta terenul de joacă al artiştilor. Nu era pregătită pentru un nou război sau pentru existenţa sub comunişti. Hitler, apoi Stalin aveau să spulbere curând această dulce viaţă, dar părinţii mei nu crescuseră într-un mediu constrângător. Dimpotrivă, erau obişnuiţi cu libertatea şi excentricitatea. Când s-au cunoscut, mama era măritată cu alt bărbat, un proeminent poet şi editor de reviste. Ca angajată a Teatrului Naţional, avea statut de vedetă şi frecventa localurile la modă ale Bucureştiului, îmbrăcată ca un manechin, recunoscută şi comentată. Tata tocmai fusese numit avocat al apărării într-un caz ce zguduise România: un oarecare Sile Constantinescu, fiul unui carciumar şi al unei chelneriţe, îşi omorâse părinţii şi îi topise într-o baie de acid, apoi îi turnase în optzeci de sticle de cidru de mere. Totul pentru a moşteni cârciuma. Pe care o luase în primire, o vânduse, cheltuise banii, apoi cedase psihic şi îşi mărturisise crimele în patul unei prostituate de lux. Cazul combina elemente foarte dragi unui public balcanic: datoria filială, puterea banului si remuscarea. Socând, tata susţinuse că sinistrul carciumar era

victima ultimului stadiu al capitalismului putrefact dinainte de revoluția comunistă. Sile fusese condamnat la spânzurătoare, dar tata făcuse recurs, argumentând că acesta ucisese pentru că fusese maltratat în copilărie; tata nici nu ştia că anticipa astfel un nou curent. îndrăgostită de tânărul avocat pătimaş, mama îi scrisese lui Sigmund Freud, cerându-i părerea despre criminalitatea latentă a copiilor maltratați. Freud îi dictase fiicei lui, Anna, o scrisoare de răspuns. Tata a obținut pentru Sile închisoarea pe viață, pedeapsă din care acesta a ispăşit exact şase ani: în 1944, când ruşii au deschis la repezeală închisorile româneşti, Sile a fost eliberat şi a dispărut. Mai târziu, circulase zvonul că ar fi devenit gardian al Securității la Poarta Albă, unul dintre gulagurile României comuniste. După acest proces, tata fusese foarte solicitat, dar, fiind împotriva legilor burgheze, s-a hotărât să se apuce de scris. Mama a introdus divorțul de primul ei soț, iar cei doi îndrăgostiți au plecat din Bucureşti cu Orient-Expres, îndreptându-se spre Paris, Londra, Berlin. Si-au dat seama care va fi evoluția evenimentelor, dar s-au întors la Bucureşti. În timp ce trenul trăgea la peron, ziarele urlau despre iminentul război cu Rusia. Tata era recrutabil, dar unchii mei au intervenit să fie scutit. Majoritatea celorlalți bărbați au plecat pe front, majoritatea celorlalte femei se rugau să primească veşti de la oştenii lor, dar mama se întorsese pe scenă (cenzurată, dar încă scenă), iar tata, urmărit de Gestapo, participa pe ascuns la întâlnirile antinaziste.
Ca avocat, tata i-a apărat şi pe comuniştii acuzați de sabotaj şi revoltă. După război, eleganții sofişti au dus-o greu, şi nu doar în România; 1945 a marcat decesul ultimei mari elite europene, aceea a țărilor estice. Din Polonia până în Albania, ei au luat drumul diasporei sau al exilului intern. Parisul, Roma, Londra, Frankfurtul s-au umplut de intelectuali, cu aerele lor deplasate, cu panaşele lor zdrențuite, cu reproşurile tăcute la adresa istoriei, la fel cum, în anii '20, sosise aici marea elită mohorâtă a Rusiei, exilată de Lenin. Dar părinții mei nu erau făcuți pentru exil, aşa că au fost nevoiți să înfrunte noile circumstanțe. Nu aveau bani, nici vreun privilegiu sau vreo relație din trecut. Nu-şi mai puteau permite stilul de Viață elegant, ea nu gătea, nu făcea curățenie, iar el nu se pricepea s-o ajute, trebuia să umble după o slujbă. Peste

toate, mama îşi dorea acum copii şi o viaţă normală, realizări burgheze care pretindeau bani.
Aşa m-am născut eu dintr-o elită ca să sfârşesc în maşina de nivelat comunistă. Cea mai grea lecţie de dialectică mi-a fost servită sub forma unui mesaj fără echivoc: supune-te. Nu eşti diferit de ceilalţi. Nu eşti mai puternic sau mai deştept. Dacă nu crezi, uită-te la părinţii tăi. Erau printre cei mai buni şi vezi-i acum unde sunt. E preferabil să te alături de bunăvoie mecanismului care îţi va da o pâine, şi un loc de dormit, şi un soi de familie rudimentară, familia comunistă. Părinţii tăi ce ţi-au dat?
Iată o întrebare bună.
Ei bine, îmi dăduseră cultura.
Părinţii mei erau conştienţi că violentele atacuri zilnice ale propagandei ne dăunau nouă, copiilor. Spre lauda lor, chiar şi atunci când relaţia li se destrăma, au încercat să educe în noi, în mine şi Pavel, un înţeles a ceea ce considerau superior în viaţă: cultura. Unul dintre avantajele comunismului erau cărţile ieftine, altul muzeele de stat, la care nu se plătea intrarea. Arta era, în mijlocul tuturor acestor paragini, o armonioasă prezenţă; eu şi Pavel petreceam lungi după-amieze contemplând picturi şi sculpturi clasice. Părinţii noştri ne-au învăţat franceza, pe care ne-am însuşit-o fără prea multe nazuri, pentru că era ea însăşi o evadare. Totuşi, în spatele diafanului văl de cultură, lumea comunismului rămânea aceeaşi: o grădină a ororilor, un teren dejoacă pentru demonii săltăreţi.
Atunci am început să scriu. Repet, scrisul mă ajuta. Era sub controlul meu. Fără demoni ţopăitori, fără capcane după fiecare colţ. Dar scrisul mă putea ajuta şi să fac bani, care fuseseră de când mă ştiam nevoia cea mai presantă a familiei noastre. Acum ei reprezentau din nou o nevoie urgentă: exact când începuse să câştige mai bine, tata ne părăsise. Aşa că, la şaptesprezece ani, am început să dau meditaţii de franceză, pentru bani. Ii înmânam mamei până la ultimul leuţ, care îl lua fără a-mi mulţumi că o ajut sau să mă laude pentru independenţa mea precoce. Ca şi partidul comunist, ea lua ce i se datora. Iar eu aveam doar datorii, nu şi drepturi sau merite. De câteva ori mi-am păstrat câţiva lei pentru un film sau un suc. M-a dojenit aspru. I-am replicat spunându-i că aveam şi eu nevoie de unele mărunte plăceri în viaţă. Mama

m-a luat imediat de sus, izbucnind într-o măiastră criză tragică şi insinuând că ar putea să-şi *curme viaţa;* i se părea prea greu suportabil să lupte cu *propriul ei copil* pentru ceva drept.
Foarte devreme mi-am dat seama de importanţa banilor, datorită altei scene care mi-a format caracterul.
Când aveam opt ani, părinţii noştri au închiriat pe timpul verii o casă de ţară, la munte. într-o dimineaţă luminoasă de duminică, am plecat cu trenul spre Carpaţi, nemaipomenită aventură pentru cei doi băieţei.
După patru ore, am ajuns la Poiana Ţapului, un saţ aşezat pe o coamă împădurită de deal, în umbra vârfului înzăpezit al Caraimanului. Am mers într-un car cu boi, plin cu fân înmiresmat, de curând cosit, până la casa închiriată, unde ne-am întâlnit cu gazda, care s-a oferit să aibă grijă de noi cât timp părinţii se duceau în sat să cumpere de mâncare pentru cină.
Mama şi tata au plecat pe jos, el ţinând-o cu braţul pe după umeri, într-una dintre rarele clipe de afecţiune pe care mi le amintesc. Tata era scund, cu părul negru şi aspru, dar avea o faţă frumoasă, în timp ce mama era o blondă cu pielea albă, ale cărei rotunjimi începuseră să se împlinească. în timp ce ei se depărtau pe drumul spre sat, eu şi Pavel ne-am căţărat în podul casei. De acolo am văzut un viţel care ieşise din grajd şi dărâmase un gard, în timp ce stăpâna casei alerga după el înarmată cu o mătură pe post de nuia; după câteva sute de metri, viţelul şi femeia s-au făcut nevăzuţi într-o viroagă. Am cotrobăit prin pod şi n-am găsit nimic interesant, afară de o ferestruică ce dădea spre deal, spre pădure. De acolo, am fost pe neaşteptate martorii unei scene de groază. Trei bărbaţi, îmbrăcaţi în uniformele miliţiei rurale comuniste, s-au ivit dintre copaci. înarmaţi cu automate, mânau din urmă alţi patru bărbaţi, care arătau ca nişte ţărani, erau bărboşi, neîngrijiţi şi plângeau. Sub privirile noastre, miliţienii i-au aliniat pe buza unei râpe cu tufişuri şi i-au împuşcat în ceafă, un glonte pentru fiecare. I-au căutat prin haine, au luat ce au găsit de valoare, i-au împins cu piciorul în râpă şi i-au acoperit cu pământ şi cu crengi. Apoi au început să se certe pe pradă - cuţite, cremene, ţigări răsucite cu mâna şi o grămăjoară de bani. S-au tocmit atât de tare şi cu atâta furie pentru bani, încît părea absurd că pentru

acele bucăți de hârtie colorată se puteau cheltui atâta energie şi timp; asasinarea bieților nenorociți nu durase mai mult de un minut, tocmeala pentru o împărțeală corectă părea să țină la nesfârşit. La un moment dat, doi dintre copoi erau gata să se împuşte unul pe altul, apoi s-au înmuiat, şi-a băgat fiecare câte un pachețel în buzunar şi au luat-o pe lângă casă, îndreptându-se spre sat. Panta dealului fiind lungă şi domoală, i-am putut vedea multă vreme. în cele din urmă au dispărut. Atunci s-a întors şi gazda, mânând viţelul năbădăios spre gospodărie şi purtându-se de parcă nu auzise împuşcăturile. Am coborât de-a berbeleacul scara podului şi am alergat spre ea, bâiguind ceva despre grozăvia întâmplată şi arătând spre mormântul improvizat. Peste puțin timp, s-au întors şi părinții noştri, cu mâncare - un pui, lapte, brânză de burduf, pâine neagră de țară. între timp, țăranca legase viţelul şi se dusese să se uite în râpă. S-a întors în fugă, clătinându-se, cu ochii scânteind din pricina şocului teribil, şi ne-a spus în şoaptă că acolo zăceau patru morți.
Tata a reacționat rapid, primul. A îndesat în mâna femeii o hârtie (arăta exact ca una dintre cele pentru care se certaseră copoii), plătindu-i pentru noaptea pe care nu aveam s-o petrecem în casa ei, apoi ne-a împins aproape brutal pe mama şi pe noi jos, la vale. Ne-a poruncit aspru să nu plângem, totul era în ordine, oamenii ăia erau cu siguranță nişte hoți care-şi primiseră bine meritata pedeapsă. Mama, de obicei zgomotoasă şi certăreață cu el, nu a scos nici o vorbă şi era palidă ca o fantomă. Astfel, micul nostru grup îngrozit a mărşăluit până la gară ca să prindă primul tren spre Bucureşti.
Ni s-a spus că pierduserăm ultimul tren din ziua aceea. Tata s-a grăbit spre şosea, încercând să oprească vreo maşină. Din când în când trecea câte un camion, dar nici unul nu mergea spre Bucureşti. Soarele cobora în spatele Caraimanului, înmuind în roz vârfurile înzăpezite. Tata a hotărât să rămânem în noaptea aceea în sat. Mergând pe uliţa principală, puteam vedea, sus pe deal, gospodăria frumoasă, tăcută. Râpa se vedea deasupra ei, puțin spre stânga, ca o pată de un verde mai închis.
Am găsit repede o familie dispusă să-şi închirieze camera de oaspeți pentru o noapte. Bărbatul era poştaş pensionar, iar nevasta lui croitoreasă - auzeam țăcănitul vechii maşini de cusut, un

Singer cu pedală de picior. Fostul poştaş ne-a făcut focul, ne-a adus farfurii, cuțite, furculițe şi un ulcior cu apă rece ca gheața şi ne-a urat poftă bună. Ne-am aşezat la masă, dar abia ne-am atins de mâncare.

Tata ne-a explicat că miliția scosese pesemne din vreun cotlon nişte duşmani ai poporului refugiați în munți. în Carpați, mici grupuri înarmate continuau să lupte împotriva comuniştilor. Dar bărbații aceia păreau nişte țărani obişnuiți. Poate că nu vruseseră să intre în gospodăria colectivă. Ne rămăseseră întipăriți în memorie aşa cum stătuseră o secundă în picioare, prăbuşindu-se în următoarea, când gloanțele le pătrunseseră în creier. Această tranziție de o clipă între viață şi moarte, între viu şi drept şi o grămadă amorfă, rula iar şi iar, ca pe un ecran, înăuntrul capului meu. Nu puteam să admit că fuseseră oameni. Nu muriseră ca nişte oameni, ci ca nişte baloane sparte. Ba nu, fuseseră oameni. Dumnezeu ştie ce mai erau acum.

Şi apoi vocile ucigaşilor, certându-se pentru bani. Nu puteam să-mi scot din minte banii, la fel cum nu puteam să uit prăbuşirea trupurilor în mormântul lor natural. Văzusem şi înainte bani, ştiam la ce folosesc. Cumpăram una, vindeam alta, asta sau ailaltă sunt prea scumpe, lucrurile astea nu pot fi găsite în magazine oricât ai plăti pentru ele - iată propoziții obişnuite în existența noastră. Comunismul proclamase trufaş că banii sunt o rămăşiță a capitalismului, care va dispărea curând; că oamenii din comunism nu vor pune preț şi nici nu vor avea nevoie de bani, dar, în practică, banii o duceau bine mersi şi toată lumea îi voia. Nimic din tot ce visase Marx în legătură cu sfârşitul tranzacțiilor monetare nu se petrecuse. Banii se dovediseră imposibil de eliminat din viață. Dar... banii şi moartea, iată un concept nou, şocant. Polițaii îşi hăituiseră mai întâi victimele, apoi le uciseseră şi pe urmă se certaseră, aproape că se bătuseră pentru bani. De parcă banii şi-ar fi avut propria lor viață, mai reală decât a oamenilor. Nu banii reacționau la voința oamenilor, ci oamenii reacționau la bani. Țăranii nu fuseseră probabil omorâți pentru a fi jefuiți, totuşi jaful jucase un rol esențial în întâmplare.

Tata o plătise pe stăpâna casei. Bani. în sat, îl plătise pe fostul poştaş. Bani. Părinții mei aveau la ei bani şi poate că asta îi făcea la fel de vulnerabili ca şi pe bărbații care zăceau în râpă acum.

Gândul era înspăimântător, dar aproape că nu i-am simțit teroarea: după câte văzusem, orice alt şoc îşi pierdea din impact. Cele două imagini, împuşcarea şi banii, continuau să mi se învârtă în cap. Banii erau un fel de esență diavolească, ce ieşise, în acest episod, victorioasă asupra morții.
Stăteam într-o cameră al cărei mobilier amesteca piese vechi de o sută de ani cu fleacuri contemporane. Era foarte curată, în spiritul respectului pe care îl au oamenii de la țară pentru lucrurile de zestre şi pentru moşteniri. Focul trosnea vesel. Auzeam ticăitul îndepărtat al unui ceas nevăzut: suna ca un orologiu mare de pe vremea bunicilor, cu un pendul de alamă veche, legănându-se într-o cutie verticală, întunecată ca un sicriu. Când noua noastră gazdă a venit să ne aducă prosoape, am întrebat-o de ceas. Mi-a spus că e vorba de ceasul casei şi a plecat.
Eu şi fratele meu am scotocit toată casa, dar nu l-am găsit nicăieri, deşi ticăitul părea mai apropiat în unele încăperi, şi înăbuşit de distanță în altele. Am renunțat, iar mai târziu ticăitul a dispărut complet. Totuşi, peste noapte m-am trezit şi l-am auzit iarăşi. Intensitatea lui varia, sunând apropiat, apoi mai depărtat, de parcă era purtat de o adiere de vânt şovăielnică. Mi-am amintit din nou execuția şi tocmeala călăilor şi mi-a fost frica să nu visez urât, aşa că am încercat să rămân treaz. Dormeam toți în aceeaşi cameră, ceea ce mă liniştea. Eram sleit, dar nu puteam să-mi scot din cap ce văzusem. Milițienii erau şi ei țărani, ca şi cei pe care îi uciseseră. Cum putuseră să le facă asta unor oameni care semănau cu propriii lor frați sau veri?
Aflam acum că țăranii europeni, când li se dă un motiv, pot fi uimitor de cruzi; au în sânge cruzimea, ca un virus inoculat în vremea atacurilor barbare şi a ocupațiilor otomane.
Lângă mine, în patul țărănesc înalt şi tare, sforăia sonor tata. în ziua aceea se purtase ca un tată normal. Am căzut până la urmă într-un somn adânc. în camera alăturată, poştaşul pensionar şi nevasta lui dormeau şi ei. Afară, în casele înşirate de-a lungul singurei străzi pavate, dormeau alte suflete nevinovate. Țărani care nu plecaseră niciodată din satul lor şi al căror unic contact cu lumea din afară erau turiştii ca noi.
Sus, în viroaga fără nume, cei patru țărani care se opuseseră colectivizării dormeau un alt fel de somn, profund, dar pustiu.

Somnul morții. Nu erau din Poiana Țapului. Ne-am dat seama în dimineața următoare, când am văzut calmul obișnuit de pe ulița satului. În nici o casă nu se simțea lipsa vreunei rude.
Așa cum spune un amar proverb românesc: mai bine de morți, că nu se mai chinuie.
Nu la fel de „bine" le era celorlalți țărani care se împotriviseră colectivizării și care dormeau acum în închisorile sau lagărele de muncă de pe tot cuprinsul României, pradă acelei epuizări speciale, produsă de munca forțată. Lagărele de muncă din România comunistă stabileau cote de lucru astfel calculate încât să nu poată fi realizate. Pedepsele erau bătăile sau încarcerarea în celule prea mici pentru a sta în picioare, pe vine sau întins pe jos. Te puteai doar ghemui în poziția fetală, cu fruntea sprijinită de genunchi și picioarele strâns lipite, amorțind treptat din pricina încetinirii circulației sângelui. Carcerele erau atât de temute, încât prizonierii ieșeau de acolo hotărâți să-și îndeplinească norma cu orice preț. Și mureau încercând s-o facă. Mulți își dădeau sufletul în somn, de epuizare. Dacă o sută de prizonieri ar fi fost închiși în aceste cuști, treizeci până la cincizeci dintre ei n-ar mai fi văzut lumina zilei a doua zi. Ceea ce convenea comandanților de lagăre. Noi dușmani ai poporului intrau zilnic în gulagurile românești, așa că paturile goale erau o raritate.
Grozăviile pe care le-am auzit în timpul documentărilor mele erau monoton de asemănătoare: bătăi la tălpile picioarelor, în cap, în organele genitale, pentru nimic sau pentru orice. Spânzurarea de glezne sau de mâini, arsuri cu țigara sau cu lumânarea. închiderea la un loc cu hoții, tâlharii, violatorii, ucigașii. Regimul de pâine și apă, pe care prizonierii îl suplimentau cu șobolani, șerpi, păsări, insecte, iarbă și lăstari. Fără scrisori. Zile de muncă de câte paisprezece ore. Insulte. Abuzuri săvârșite sub amenințarea cu moartea, inclusiv băutul urinei și mâncatul fecalelor. Asasinarea deținuților considerați încăpățânați sau obraznici. Promisiunea, de multe ori nerespectată, a unei eliberări mai rapide pentru cei care deveneau informatori. Viermi intestinali. Boli netratate. Răni nepansate. Doctori cinici ori sadici.
Grozăviile se repetau, aceleași iar și iar, povestite pe același ton, descrise în jargonul obișnuit al închisorii. Un singur lucru ieșea

în relief: varietatea profesiunilor condamnaților, frizând uneori comedia neagră; de parcă cineva ar fi considerat drept crime toate ocupațiile şi strădaniile omeneşti. Nu numai foştii patroni, țăranii bogați sau preoții care predicau împotriva colectivizării. Oponenții erau de toate spețele. în spatele sârmei ghimpate puteai găsi cea mai uimitoare asortare de persoane, întemnițate pentru că avuseseră cele mai nesemnificative legături cu Occidentul. Ca, de exemplu, membrii asociației Braille. Erau orbi şi păreau inofensivi, dar... țineau legătura cu orbii capitalişti, prin intermediul revistelor scrise în Braille! Dar crescătorii de porumbei? Porumbeii puteau fi folosiți la trimiterea de mesaje. O altă numeroasă categorie erau „zvoniştii", cei care răspândeau noutăți pesimiste sau bancuri anticomuniste. Apoi erau chiromanții şi ghicitorii în frunze de ceai şi în cafea, amuzamente ale multora dintre casnicele plictisite din România. Şi femeile care nu-şi predaseră pietrele prețioase, după ce apăruse legea care spunea că tot aurul şi toate pietrele prețioase „aparțin poporului": aceste cucoane împodobite cu nestemate puteau destabiliza moneda noastră comunistă, vânzându-şi aurul şi diamantele pe piața neagră, nu-i aşa? Dar măcelarii? Pentru a limita criza de carne, măcelarii trebuiau să strângă zgârciurile, mărunțaiele, copitele, oasele, cartilajele de tot felul şi să facă din ele un fel de respingătoare carne tocată, pe care s-o vândă populației. Cei care nu făceau aşa erau închişi ca sabotori. Cei care o făceau prea mult erau arestați ca profitori.

Iar şi iar. Lista era nesfârşită. Te-ai fi aşteptat să-i găseşti pe această listă şi pe foştii membri ai Gărzii de Fier, dar nu, nu erau acolo prea mulți. O parte reuşiseră să fugă din țară; alții, mă credeți sau nu, fuseseră primiți cu brațele deschise în Securitate, care a vădit dintotdeauna o puternică înclinație fascistă.

Chiar şi onorabila noastră armată avea un fel de sistem propriu de închisori, detaşamentele de muncă. Serviciul militar este universal şi obligatoriu în România, dar tinerii de optsprezece ani cărora nu li se puteau da arme pe mână, din cauza „originii sociale nesănătoase", erau înrolați în detaşamente de muncă, să construiască diguri, poduri, drumuri şi să strângă recoltele. Unul dintre verii mei primari, fiul mai mic al celebrului unchi care trecuse Dunărea înot, a ajuns într-unul din aceste detaşamente. Vărul Sandu (prescurtare de la Alexandru - acum, rezident în West-

chester County, New York, e cunoscut ca Alex) mi-a povestit cum şi-a făcut serviciul militar alături de tineri țărani care refuzaseră să intre în colectivă, de țigani care trăiau din farmece şi de câțiva tineri evrei care, în pofida sfaturilor părinteşti, făcuseră cerere să emigreze în Israel. Toate lucrările de la îndiguiri şi drumuri erau menționate cu mândrie în statisticile comuniste.
Cred că, în total, peste două milioane de români au cunoscut sub comunişti încarcerarea, de la formele cele mai lungi şi mai grele, până la cele tranzitorii. Şi se mai adăugaseră şi cei ridicați şi interogați, la întâmplare sau cu regularitate, aşa cum am fost şi eu la treisprezece ani. Nimeni nu s-a obosit să ne numere. Noi am avut parte de toate astea pe gratis, ca să zic aşa.
A doua zi dimineață, când ne-am trezit în casa fostului poştaş, un soare strălucitor a schimbat sentimentele părinților mei față de vacanța noastră ratată. Am hotărât să rămânem aici jos, în sat. în următoarele două săptămâni nu ne-am aventurat nici măcar o dată până la casa pe care o închiriaserăm la început. Am suit în pădure, am făcut plajă pe pajiştile presărate cu maci roşii, am umblat prin târgurile săteşti, am pescuit păstrăvi în pâraie de munte. Şi mi-am dat seama că viața avea o incredibilă putere de regenerare. Amintirea crimei nu mi se ştersese din memorie. O visam noaptea, ceea ce mă îngrozea. Dar în timpul zilei ne purtam cu toții ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat: eu şi Pavel n-am vorbit niciodată despre asta, purtându-ne unul cu altul de parcă n-am fi văzut nimic. La sfârşitul celor două săptămâni, părinții noştri ajunseseră aproape să se înțeleagă, iar noi, copiii, eram bronzați, plini de zgârieturi şi vânătăi şi fericiți.
„Ceasul casei", cum îl numea gazda, continua să ticăie undeva prin apropiere, dar nu tot timpul - cel mai des îl auzeam seara, în ora învăluită în ceață dintre cină şi culcare. Eu şi Pavel o înghesuiserăm pe gazdă într-un colț, întrebând-o unde se găseşte ciudatul ceas şi ea ne spusese că nu poate să ni-l arate. Nu trebuia să fie întors sau curățat şi nu putea fi văzut, atins sau folosit pentru măsurarea timpului - era ceasul casei. Gazda noastră era o femeie

de vreo cincizeci de ani, care nu ştia carte. Pavel şi cu mine ne-am uitat unul la altul, amintindu-ne pe tăcute de prăbuşirea trupurilor în râpă; ce proastă trebuie să fie femeia asta, dacă poate să aibă asemenea credinţe idilice, în timp ce, chiar lângă ea, oamenii se omorau între ei.
Mintea mea a făcut o legătură între oamenii ucişi şi ceasul casei, dar nu mi-am dat pe loc seama, şi înţelesul acestei asocieri l-am descifrat doar mai târziu. Atunci când devenise limpede pentru mine că viaţa în ţara în care mă născusem era insuportabilă, dar nu aveam alegere, căci nu existau decât două ieşiri: ori să mă răzvrătesc în vreun fel şi să sfârşesc într-o viroagă anonimă, jefuit de viaţă şi bunuri, ori să aleg o existenţă ca a nevestei fostului poştaş, stupid de provincială şi liniştită. Ţintuit într-un sat oarecare, cu anotimpurile măsurate de un ceas al casei, câştigând ceva în plus uneori de pe urma unor turişti ca noi.
Am ţinut minte lecţia: opoziţia la noile legi putea fi fatală. Totuşi viaţa era posibilă într-o formă modestă. Din păcate, nu-mi doream o viaţă modestă.
Moartea fratelui meu m-a făcut să simt pentru prima oară gustul notorietăţii. La şcoală, toată lumea ne ştia în dublu exemplar, dar acum mă întorsesem singur. Şi mă aflasem pe pragul morţii şi eu. Cred că înfăţişarea mea era cruntă: copiii din clasele mai mici mi se fereau din cale când bântuiam singur prin curtea şcolii. Fetele mă văzuseră şi ele în dublu exemplar şi acum eram numai eu. Priviri tânjitoare se aţinteau spre mine pe sub bretoanele răsucite. Dată fiind sărăcia vremurilor în caractere romantice, eu satisfăceam, la o scară redusă, o nevoie nemărturisită.
M-am îndrăgostit la prima vedere de o fată interesată să fie văzută cu o celebritate comentată de toţi. Familia ei era monarhistă, iar eu eram fiul unor oameni de stânga, aşa că povestea noastră avea ceva din Romeo şi Julieta. Nu făceam decât să ne plimbăm prin toamna rece a Bucureştiului, să ne scriem bileţele (eu îi scriam şi poezii) şi să ne sărutăm. Când mă săruta, prietena mea închidea ochii întMin gest studiat, deşi doar ne atingeam buzele; nu s-a întâmplat niciodată să ne folosim limbile. Ne sărutam în picioare, într-un hol de un metru pătrat din faţa apartamentului ei; acolo, cu paltoanele pe noi, ne spuneam la revedere după

vreo plimbare. Eram adesea întrerupți de persoane care intrau şi îşi atârnau hainele într-un cuier-pom supraîncărcat, pentru că apartamentul era un soi de ascunzătoare conspirativă, în care domni şi doamne reacționare se adunau ca să asculte Vocea Americii. Prima mea iubire se dădea cu parfumul maică-sii, mare rafinament, şi, când ne sărutam, parfumul ei acoperea mirosul jilav al hainelor atârnate. Uneori cuierul cădea peste noi. Când ne despărțeam, ne promiteam să rămânem amândoi treji şi la miezul nopții să ne uităm la ceas, gândindu-ne unul la celălalt. N-o făceam, dar pretindeam c-am făcut-o. Asta era dragostea.
Când umbra de deasupra buzei superioare a început să mi se accentueze, mama s-a arătat îngrozită la gândul că mă va pierde, nu din pricina bolii sau morții, ci a hormonilor excitați din mine. Aşa că şi-a sporit vigilența cu care mă urmărea şi a devenit de-a dreptul caraghioasă în încercările de a mă obliga să rămân acasă, sub ochii ei. Vorbea fără încetare despre meritele ei în educația mea, străduindu-se poate să-mi dea de înțeles că simte nevoia să fie apreciată şi calmată, dar nu vedeam aici decât vechiul control, împins acum peste orice limită acceptabilă. Chiar şi când plecam la şcoală, alerga după mine şi mă chema înapoi, sub un pretext oarecare, în timp ce coboram scările. Dacă ajunsesem în stradă, ieşea în balcon şi mă striga de acolo. Biata femeie, nu se putea bucura că devin adult. Ar fi trebuit să-mi fie cât de cât milă de ea, dar hotărâsem că mila mea va avea un preț - să admită că greşise față de mine controlându-mă astfel. Era tocmai lucrul de care se temea cel mai tare, să-şi recunoască vreo greşeală. Modul ei de a-l scoate pe tata din pasivitate fusese să se certe cu el; cearta îi dădea siguranța că între ei mai există o legătură. Acum, se certa cu mine, năpustindu-se asupra mea sub orice pretext, până când i-am spus, tremurând, că dacă nu încetează, am să plec de-acasă si n-am s-o mai văd niciodată. Pe tata deja nu-l mai văzusem de un an. îngrozită, a dat înapoi. încheiasem o pace armată. Dar îmi dădusem seama că nu s-ar descurca fără mine, aşa că, plin de ranchiună, exercitam acum asupra ei un soi de tutelă. Era lipsită de o direcție în viață, de forță, de un bărbat; eu trebuia să fiu acel bărbat. Deveneam exact ce-şi dorise ea. Am început să dau meditații aproape zilnic, ca să câştig bani. Păstram o parte, fără

să-i dau socoteală cum îi cheltui, dar la asta se mărginea întreaga mea autonomie.
Hormonii colcăiau în mine. Trebuia să trăiesc. Realitatea comunistă era rudimentară, fărâmiţată, imatură, vulgară, necioplită; numai de mine depindea să găsesc în ea un strop de plăcere. Poate că o iubeam pe fata monarhistă, dar nici măcar o dată nu mi-am vârât mâna pe sub fusta ei. Izbutisem să-mi compartimentez mintea, iar plăcerea carnală se afla altundeva. Comunismul, de la Moscova până la Tirana, din Berlinul de Est până la Beijing, era o lume a promiscuităţii sexuale nerecunoscute ca atare. Consecinţa crizei cronice de locuinţe era înghesuirea a câte trei familii în acelaşi apartament. Oamenii făceau sex în faţa propriilor copii. Şi o altă consecinţă a schimbărilor sociale: scăpaţi de opresiunea rurală, tinerii veneau la oraş, se angajau în fabrici şi lucrau alături de alţi masculi şi femele clocotind de dorinţe. în case nu exista nici un fel de intimitate, dar existau parcurile oraşelor cu o iarbă excelentă pentru finalizarea întâlnirilor; prin tramvaie, petele verzi de pe hainele tinerilor erau un spectacol obişnuit. Sexul în aer liber reprezenta singura infracţiune rămasă nepedepsită. Copiii din flori erau socotiţi „copii ai revoluţiei".
Luând-o pe aceeaşi cale, eu şi colegii mei am ajuns la cincisprezece ani când, bum, unul dintre noi a devenit un promotor al sexului. Locuia lângă un spital în construcţie: acolo, în clădirea neterminată, aducea femei de noapte, iar eu mă duceam cu colegii mei şi mă culcam cu ele, şi plăteam pentru asta cu banii pe care îi câştigam din meditaţii. Peştele de cincisprezece ani făcuse rost de un scaun stomatologic stricat, îl târâse între pereţii neterminaţi, îl aplecase pe spate şi îl transformase în patul iniţierii noastre. Pe seară, ne strecuram din case, ne adunam pe trotuarul din faţa spitalului, cu banii mototoliţi în palmele transpirate, apoi ne strecuram unul după altul printr-o gaură din gard şi, cu inimile bubuind, ne apropiam de clădire. Femeia ne aştepta deja în scaun. Totul se petrecea în bezna conspirativă atât de tipică pentru vieţile noastre. Femeile care ne serveau ne îndemnau să ne liniştim, cam aşa cum fac dentiştii cu pacienţii nervoşi. Majoritatea erau nou venite în oraş şi erau repede înlocuite cu altele, despre care harnicul nostru mic capitalist ne informa cu fraza cifrată: „Miercurea viitoare, un film nou".

Astfel, în câteva luni şi-a format o clientelă stabilă şi a prosperat. Nu mai avea doar un singur tarif. Primul „spectacol" al nopții era cel mai scump, următoarele, din ce în ce mai ieftine, pe măsură ce promiscuitatea creştea, fapt ce stârnea tensiune între clienți, căci nimeni nu voia să calce pe urmele tuturor prietenilor săi. Aşa că mă duceam acolo, îmi dobândeam uşurarea cărnii în condiții degradante şi mă întorceam iar acolo. De ce? Pentru că era mulțumitor de josnic. Pentru că îmi demola furia față de femei şi față de bărbați, care era de fapt ura împotriva părinților; se asiguraseră că nu voi avea iluzii, speranțe sau vreun soi de romantism față de ceea ce se întâmplă între un bărbat şi o femeie. Miercurea viitoare venea deci un film nou? Puneam pe mine nişte pantaloni ponosiți şi murdari şi o bluză nespălată, mergeam acolo şi mă împerecheam pe întuneric cu nişte profesioniste cu jumătate de normă, strângând din dinți ca să nu gâfâi prea tare - la câțiva metri în spatele peretelui, aşteptau câțiva colegi de clasă. Un ciob de lună îşi trimitea razele înăuntru; scaunul era în aşa fel înclinat, încât lumina lunii cădea chiar în ochii femeii de sub mine, mărindu-i strălucirea țigării, pentru că multe fumau în timp ce o făceau. Mă împingeam violent în ea, terminând iute, mă ridicam şi treceam în spatele zidului ca să-i plătesc colegului meu, peştele. Un „film nou", o fată de la țară, m-a plăcut; mi-a spus pe şoptite că ar veni numai pentru mine, fără peşte, şi mi-ar lua doar jumătate de preț. Cu aceeaşi curiozitate arzătoare care mă făcuse să mă duc acolo şi prima oară, m-am întâlnit singur cu ea, trei nopți mai târziu, în acelaşi loc. Peste tot zăceau sticle de bere, martorele unei orgii la care a jurat că nu luase parte. în ultimele trei zile, fusese plecată în sat, să se vadă cu fostul ei bărbat. îl părăsise pentru că nu voia să se mute la oraş. „Nu există nici coafor la noi în sat, să-mi fac permanent", mi-a explicat. Cât despre *asta,* era doar ceva temporar, până-şi găsea ceva mai bun. Deci, care era povestea mea, de ce un băiat de oraş ca mine, care mirosea aşa de frumos, venea acolo şi plătea pentru asta?
Că miroseam frumos sau nu, era totuna pentru ea, o ființă în stare de tranziție. Ce m-a oprit să-i vorbesc despre problemele mele au fost prejudecățile de clasă. Mai târziu, ca scriitor, am regretat: imaginează-ți reacțiile ei, sfaturile, *empatia* ei! Această tânără femeie nu simțea nici un fel de ruşine, schimburile sordide,

prin care o parte din mine pătrundea într-o parte din ea, erau trecătoare, paşi într-o nouă viaţă. Acesta era marele oraş în care-şi putea face permanent de câte ori avea chef; evident, chiar eu plăteam următorul ei permanent. Era atât de dezarmant de plină de ţelul ei, încât am simţit că ar putea să mă ajute să-l găsesc şi eu pe al meu, oricare ar fi fost acesta. întâlnirile noastre erau ca nişte aterizări pe faţa realităţii, care se dovedea dură, împuţită, bine definită şi obiectivă.
Nu-mi mai era nici mie ruşine. Claritatea scopului, ca un produs toxic de curăţat, înlătura orice prefăcătorie, orice ruşine. Ea îşi dorea oraşul; eu voiam carnea ei anonimă. Amândoi eram mulţumiţi. Eu mai primeam şi ceva pe deasupra, modul ei de a manevra compromisul, mult mai sănătos decât al meu. Nu se înfuria după câte cinci împreunări cu cinci elevi nespălaţi, nu se simţea tulburată, nu plângea şi nici nu vomita de silă. Nu, ştia că viaţa poate să-ţi paseze cărţi şi mai proaste.
Din aceste întâlniri, am rămas cu o fascinaţie pentru extremele vieţii, pentru caracterele cu trăsături simple şi modeste. Având inocenţa mirată care se potriveşte acestei simplităţi. Am întâlnit mereu asemenea oameni, în toate colţurile lumii. Ei sunt învingătorii. Eram un prost să visez că îi pot salva, ca scriitor sau ca seamăn al lor. Se salvau singuri, pentru că porneau de atât de jos, încât nu puteau merge decât în sus.
Această prostituţie patriarhală era tipică pentru capătul nostru de lume. Din întâmplare, un soi de bordel funcţiona chiar lângă blocul nostru, într-o vilă victoriană cu două etaje. Regimul răsplătea familiile numeroase; mamele cu mai mult de cinci copii primeau titlul de „mame eroine", primeau alocaţii de stat şi aveau prioritate la repartiţia de locuinţe. în casa de lângă noi, o fostă rezidenţă burgheză, regimul instalase familia unui cizmar, cu nevasta şi cei opt copii ai lui, şapte fete şi un băiat. Fuseseră primiţi foarte prost de ceilalţi vecini, din cauza pielii lor suspect de închise la culoare şi a numelui de familie, Bolovan, cu rezonanţe ţigăneşti. Cele două fete mai mari, de vreo douăzeci de ani, aveau şoldurile late, sânii grei şi ochii scăpărând de vino-ncoace. Nu munceau, stăteau acasă şi primeau bărbaţi. în aşteptarea acestora, se aşezau în verandă, îmbrăcate în lenjerie de bumbac, cu picioarele bălăngănindu-li-se şi papucii atârnaţi de vârfurile

degetelor. Spărgeau în dinți semințe de floarea soarelui şi scuipau cojile pe jos. în afară de cizmar, nimeni din familie nu muncea în mod oficial. El flecuia tocurile vecinilor, aşa că atunci când pantofii noştri aveau nevoie de reparații, mama se ducea personal acolo, nu ne lăsa pe mine sau pe Pavel să intrăm în curtea țiganului.
Le spionam pe cele două femei trupeşe de la înălțimea balconului nostru de la etajul al doilea. Reprezentau şi ele viața brută şi neînvinsă. Clienții de la țară le aduceau găini sau sticle cu țuică de prune făcută în casă. Uneori veneau şi soldați în permisie. Şi câțiva băieți de oraş, iar un pictor a fost primit gratis, pentru că le-a făcut portretul; venea mereu cărând după el o geantă cu pensule, vopsele şi rulouri de canava. Totul contribuia la realizarea unui trafic sănătos, iar cele două madone fierbinți şi analfabete aveau în capetele lor un orar bine stabilit, pentru că niciodată n-am fost deranjați de vreo ceartă între doi clienți. Mama lor, enormă din pricina numeroaselor sarcini, abia putea să mai meargă; când se ducea la băcănia din colț, mă uitam după ea din balcon jumătate de oră, până ce silueta ei măreață dispărea precum o cămilă pierzându-se în deşert. Când reapărea, după altă jumătate de oră, intra în curte şi arunca pachetele pe jos, iar fetele se năpusteau să le ridice. De multe ori, tatăl conducea câte un client afară din casă şi, dacă era linişte, îl puteam auzi din apartamentul nostru cum îi cere țigări. Una dintre surorile mai mici, cu o gură lată şi roşie, îşi exersa pe mine privirea îndrăzneață când mă întorceam de la şcoală şi o găseam legănându-şi pe verandă picioarele. Era destul de drăguță. I-am întors privirea, dar mai departe n-am mers. Comunism sau nu, barierele sociale dintre noi erau prea puternice. O chema Venera.
Si nici unul dintre ei nu se simțea strivit de istorie.
Câd am înțeles cu ce fel de negoț se ocupau, mi-am văzut țara de baştină într-un mod destul de original: ca pe o emulsie de patru lichide, care erau eroismul, trădarea, moartea şi sexul. Sexul le ținea laolaltă pe toate. Din punct de vedere chimic, o emulsie este un amestec care nu se prea amestecă. în uleiul bazic al trădării şi al morții pluteau bucățele de eroism. Se întâlneau, se separau, se întâlneau iar, şi construiau în masa de sânge roşu-închis diferitele încercări ale României de a-şi câştiga libertatea. Iar între ele se înşirau mărgelele albicioase ale sexului, iuți şi vâscoase. Erau atât

de multe, încât întreceau ca număr morţile şi trădările şi dizolvau eroismul. Şi întregul se menţinea cumva întreg. Aceasta era supravieţuirea. Altfel am fi fost morţi, răpuşi de violuri, închisoare, bătăi. Ne regăseam pe noi înşine vii şi în stare de funcţionare, inclusiv pe mine însumi. După incursiunile carnale, mă duceam acasă, mă spălam cu furie şi mă apucam să lucrez la ultimul poem. îl *cizelam,* cum se spunea în cercurile literare. Ce nu aveam în viaţă, puteam avea pe hârtie. Cuvintele aveau putere, iar eu aveam putere asupra lor.
Sentimentul de a fi scriitor era singurul lucru pe care comunismul mi l-a acordat cu oarecare facilitate: opţiunea de a trăi în afara vieţii, dar înăuntrul cuvintelor. Nu eram bărbat sau femeie, fericit sau nefericit, tânăr sau bătrân, ambiţios sau ratat. Eram ceva ciudat, întreg şi inexplicabil. Funcţionam cu propriile mele baterii şi cu propriul meu set de instrucţiuni de folosire. Eram scriitor.
Printre prietenii cu care am crescut pe vremea aceea - împărţeam cu ei manualele, partidele de fotbal, discuţiile deocheate despre fete, curiozitatea enormă faţă de staruri şi de descoperirile cărnii - exista unul care a jucat un rol deosebit în viaţa mea. îl voi numi SZ. SZ era un băiat cu oase mari şi care excela în sport, dar care s-a împrietenit cu mine, tocilarul intelectual. îl cunoscuse pe Pavel. Era un brunet mai degrabă posac, nu de nota zece. Citea pe cont propriu, avea gusturi ezoterice şi îşi punea întrebări despre înţelesurile vieţii. Interesele asemănătoare nu se dezvăluie pe faţă între băieţi, mai degrabă sunt mirosite. Mirosisem că era un tip înrudit cu mine. Tatăl lui, vesel şi vorbăreţ, era jurist, orice ar fi însemnat asta sub comunişti. Mama lui, o femeie micuţă şi prietenoasă, avea un inconfundabil accent moldovenesc, care te făcea s-o îndrăgeşti, aşa cum, în America, sunt îndrăgiţi sudiştii. Am fost de multe ori în casa lor şi SZ a fost în a mea, înainte de a afla că e evreu. Credeam că nu există secrete între noi, dar din întâmplare am auzit că tocmai avusese loc ceremonia lui de *bar mitzvah.* Crescut de nişte părinţi liberali, mai avusesem prieteni evrei, care pentru mine nu erau evrei, la fel cum nici eu nu eram pentru ei creştin. Comunismul călcase în picioare şi religia, şi naţionalitatea, ceea ce avusese şi o consecinţă pozitivă: nu existau prejudecăţi, cel puţin nu exprimate public. Fără separaţii.

Pe de altă parte, SZ şi cu mine eram foarte apropiaţi, aşa că secretul lui m-a şocat.
Mi-a atras atenţia şi m-a impresionat faptul că poporul lui avea tradiţia secretului protector. Asta se potrivea cu propria mea viaţă secretă, compartimentată.
Tocmai atunci, România comunistă începuse să le permită evreilor săi să plece în Israel; mai târziu, s-a aflat că Israelul dădea statului nostru comunist bani pentru fiecare emigrant. Totodată, românii creştini nu aveau voie să emigreze nicăieri; asta a stârnit oarecum un antisemitism spontan, de aşteptat, de altfel, de vreme ce evreii nu aveau mai multe motive să plece decât oricine altcineva. După război, le-a fost la fel de rău sau la fel de bine ca şi majorităţii şi mulţi dintre ei fuseseră comunişti.
Dintr-o dată, au început să plece oameni pe care-i ştiam, recunoscând astfel că întotdeauna fuseseră diferiţi de ceilalţi. Eu continuam să fiu un musafir obişnuit în casa lui SZ, iar familia lui îşi micşorase vigilenţa şi vorbea liber în faţa mea. Tatăl lui spunea bancuri evreieşti. Am ciulit urechea. Umorul evreiesc îşi bate joc de evrei, uneori chiar cu cruzime, dar exprimă în acelaşi timp o remarcabilă solidaritate de grup, precum şi lipsa de iluzii. Până şi copiii ştiau cum stau lucrurile. în loc să se poarte faţă de SZ cu o bărbăţie lăudăroasă, atitudine obişnuită pentru virila noastră naţiune balcanică, tatăl lui SZ avea în faţa acestuia un comportament în parte amar, în parte de un realism resemnat: ăştia suntem şi la asta ne putem aştepta. SZ a absorbit totul şi, la treisprezece, paisprezece, cincisprezece ani, se purta ca un bătrân. M-a introdus în Shalon Alehem, ale cărui scrieri, ca s-o spunem pe-a dreaptă, n-ar fi fost niciodată publicate în tiraje de masă, dacă n-ar fi existat comuniştii; aceştia pledau pentru respectarea „minorităţilor culturale" şi, deşi nu includeau aici şi religia, sprijineau literatura, teatrul, dansul popular şi muzica. SZ mi-a mărturisit odată că era bun la sport, pentru că se aştepta ca evreii să fie din nou hăituiţi şi voia să fie în formă şi în stare să se apere (n-a avut nevoie, pentru că a plecat din România în acelaşi an ca şi mine şi acum este inginer electronist în California).
SZ nu trecuse, ca mine, printr-o pierdere personală importantă, dar trăise cu un sentiment diluat al multor pierderi istorice. Poporul lui avusese o soartă vitregă, îşi nutrise în schimb senti-

mentul propriei valori şi al destinului deosebit, uneori fie şi în cercul unei singure familii. Am fost impresionat. Poporul lui SZ îmi apărea de un eroism plin de modestie. Simțeam că sunt înrudit cu ei: şi eu îmi făurisem singur sentimentul propriei valori.
Au început să mă fascineze evreii din România, deşi la prima vedere păreau greu de găsit; apăreau şi dispăreau după tipicul contradictoriu şi schizofrenic al statului comunist. şi în blocul nostru erau evrei - de exemplu, chiar vizavi locuia Angela Agatstein, fosta proprietară a clădirii. Ca ironie a sorții, trăise netulburată în casa ei pe vremea alianței dintre România şi Hitler, dar imediat după terminarea războiului, regimul comunist anti-nazist o etichetase drept exploatator capitalist, îi confiscase proprietatea şi o făcuse chiriaş în propriul apartament Aveam mulți colegi de clasă evrei, pentru că în cartierul nostru trăiau numeroşi activişti de partid de nivel mediu; ne jucam împreună pe stradă, lovind o minge de fotbal făcută din cârpe, care ajungea adesea sub roțile tramvaielor. Făceam schimb de sandviciuri, şuşoteam cu urechile înroşite despre fete, furam mere de pe tarabe şi vânam pisici. Ne trăiam copilăria împreună, complet lipsiți de prejudecăți rasiale, deşi ştiam că, într-un mod nu prea clar, suntem diferiți. Pe măsură ce prietenia mea cu SZ se adâncea, am crezut că descoperisem acea diferență nemărturisită: erau şi nu erau la fel cu noi şi astfel se şi vedeau pe ei înşişi. Aveau, fără îndoială, o apartenență, dar aceasta nu era destul de limpede, destul de sigură ca să fie proclamată cu tărie, pentru că în trecut fusese batjocorită şi chiar pedepsită. în acelaşi timp, națiunea română era ea însăşi foarte tânără şi fragilă. Şi românii fuseseră pedepsiți, batjocoriți, hărțuiți, răniți, invadați. Naționalismul lor era aproape obligatoriu, iar naționalismul nu e un prieten al minorităților. Pe de altă parte, datorită absenței pogromurilor, România fusese întotdeauna țara „bună pentru evrei" din estul Europei, inclusiv în timpul celui de-al doilea război mondial. în viața de zi cu zi, evreii români aveau multe lucruri bune de spus despre țară, dacă pielea le era destul de groasă sau erau destul de abili ca să se descurce cu asprimea localnicilor față de minorități.
Comunismul, aşa cum sprijinea şi totuşi rănea pe oricine, sprijinea şi rănea şi identitatea evreilor. Era aici destul din conştiința Holocaustului, căci comuniştii îşi făcuseră un merit din

decapitarea balaurului nazist, aşa că, atunci când era utilă din punct de vedere politic evocarea suferinţelor evreilor, aceştia erau scoşi în faţă. Altfel, erau descurajaţi cu asprime să se comporte ca evrei. În casele lor nu existau menore, nici certificate de căsătorie în ebraică, înrămate pe perete, şi, desigur, nici mezuza pe uşă. Nu sărbătoreau Pastele sau Hanukka, cel puţin nu atât de pe faţă încât prietenii sau vecinii să afle. Păreau să nu facă nimic din ceea ce visaseră să facă liberi, după înfrângerea fascismului. Acum nu mai erau evrei, aşa cum nici noi nu mai eram creştini. Nimeni nu mai era nimic.

Situaţie normală pentru un stat ateu şi, aşa cum am mai spus, unele efecte erau pozitive. Atâta vreme cât legile comuniste au fost respectate, nu a existat, practic, antisemitism. Dar pentru evrei nu era uşor, căci se aşteptaseră să fie lăsaţi să se manifeste liber şi acum nu o puteau face. Era greu şi pentru creştini: credincioşii erau persecutaţi, amendaţi, acuzaţi pe nedrept, concediaţi din slujbe, evacuaţi din locuinţe. Dacă erai condamnat pentru ceva şi pe deasupra erai şi credincios, ţi se mărea automat pedeapsa. Era interzis să deţii Biblia (şi noi o aveam), să citeşti din ea altora era o infracţiune, iar botezul o ofensă. între 1947 şi 1968, mii de copii, mai ales ai membrilor de partid, nu au fost botezaţi. Să ai preoţi în familie (şi noi aveam) era un serios handicap social. Spovedania la un preot (şi noi o practicam) putea fi socotită conspiraţie împotriva statului. Preoţii erau arestaţi şi uneori torturaţi. Casele lor erau percheziţionate fără mandat, bisericile închise sub cel mai mărunt pretext, iar preoţii de ţară, care îi sfătuia pe enoriaşii lor să se opună colectivizării, erau băgaţi la închisoare. Totuşi, noua noastră constituţie garanta libertatea religioasă. Mănăstirile de călugări şi de maici erau sărăcite în mod sistematic. Partidul îşi bătea joc şi de liturghie, obligând clerul să includă în slujba religioasă rugăciuni pentru sănătatea conducătorilor statului.

Dar dacă principala religie din România trebuia să fie aproape clandestină, etnicii români aveau totuşi mai multe temeiuri identitare care să-i ţină laolaltă, decât evreii. Nimeni nu le pusese la îndoială dreptul de a exista fizic în România. Numele de familie româneşti erau ele însele dovezi ale vechimii şi continuităţii în această ţară. Cultura principală, cu folclorul şi tradiţiile ei, era

a lor. Ea găsise, printr-o mobilitate dobândită sub ocupaţia turcească, mijloace de expresie secundare. Bisericile de ţară suportaseră cel mai bine situaţia şi, dacă cineva dorea cu tot dinadinsul să meargă la biserică, putea să ia rata până într-un sat, fiind destul de sigur că Securitatea nu are cum să afle. Evreii nu aveau sinagogi la ţară, cu excepţia câtorva în nordul Moldovei şi în Transilvania. Fusese astfel distrusă o însuşire ce avusese, prin tradiţie, atâta eficienţă: încrederea în sine a comunităţii evreieşti. Şi între evrei existau, ca peste tot, informatori ai Securităţii. Aşa că liderii comunişti, printre care o femeie foarte proeminentă în partid, Ana Pauker, evreică, le spuneau evreilor când să fie şi când să nu fie evrei. Ana fusese prin anii '30 o activistă faimoasă, arestată şi judecată de mai multe ori. Fiică a unui rabin, Ana era puternică, ambiţioasă, înflăcărată si, datorită desfăşurării evenimentelor, an de an tot mai cinică. În anii '30, avusese o aventură cu Maurice Thorez, secretarul celei de-a treia Internaţionale Comuniste. Când naziştii au început să sugrume România, Ana şi mulţi dintre evreii intelectuali ai partidului, aşa-numiţii „profi", s-au refugiat în Rusia. în timpul războiului, Stalin i-a ordonat Anei Pauker să formeze o divizie de prizonieri români care să lupte alături de Armata Roşie. Unchiul Nicu, pe atunci prizonier, a văzut-o pe Ana ajungând într-un lagăr de ofiţeri români, unde venise ca să-i convingă să se înroleze în această divizie. în ziua aceea, el fusese încarcerat, fără motiv anume, ci doar ca să-l mai înmoaie, dar i-a putut vedea venirea printre gratiile celulei. Dacă avusese vreo îndoială cu privire la raporturile dintre Stalin şi marionetele lui, în acea zi ea s-a spulberat.
Mai întâi, a venit o maşină oficială plină de comisari sovietici şi apoi un camion plin ochi cu saci de făină; deasupra sacilor, păzită de o santinelă înarmată, stătea ghemuită o siluetă îmbrăcată în austera uniformă cenuşie a activiştilor de partid din vremea lui Stalin. Era Ana Pauker. Un sfert de oră mai târziu, le vorbea cu patimă prizonierilor români despre minunata orânduire comunistă şi despre şansa României de a intra în alianţă cu aceasta.
Unchiul meu nu a acceptat şi a fost pedepsit prin transferarea într-un lagăr siberian de dincolo de cercul polar. Acest lagăr era, încă de pe vremea ţarilor, un veritabil sat de deţinuţi. Nu existau acolo ziduri sau gratii, pentru că nu aveai unde să fugi. Solda

lunară, plătită conform Convenției de la Geneva, era de zece ruble. Un ou costa cincisprezece ruble, așa că unchiul Nicu aproape a murit de foame. Ana îi convinsese însă pe alți prizonieri; s-a format o divizie numită „Tudor Vladimirescu", înarmată de sovietici, care a fost rapid aruncată în luptă. La sfârșitul războiului, au defilat prin București, cu piepturile zornăind de medalii sovietice.

în timp ce „profii" evrei ai Anei așteptau terminarea războiului în Rusia, în țară partidul era condus de „băieții casei", Gheorghiu-Dej și Ceaușescu. Ei au fost închiși la Târgu-Jiu și în alte lagăre, dar apoi fie eliberați, fie lăsați să scape în 1944, când se bănuia că războiul va fi câștigat de ruși. După război, Ana a devenit conducătorul de partid de facto al României. Nu era secretarul general al partidului, acest post îi aparținea lui Gheorghiu-Dej, fiul autohton, secondat de alți doi bărbați, Emil Bodnăraș și Constantin Pârvulescu. Dar Ana reprezenta legătura cu Moscova. Ce progresistă era România având în conducere o femeie, o evreică, și totodată o intelectuală -, dar Stalin o alesese având în cap altceva. Programând-o cu o loialitate fanatică, așa cum încercase să facă cu toți evreii din partidele comuniste ale țărilor ocupate, îi putea controla prin ea pe „băieții casei".

Apoi, pe neașteptate, în 1949, Stalin a pornit propriul său pogrom împotriva intelectualilor, evreilor și veteranilor războiului civil din Spania (unii făceau parte din toate cele trei categorii). I-a îndepărtat din funcțiile de conducere și le-a înscenat acuzații de spionaj în favoarea Occidentului, falsificare grosolană, de deviere ideologică sau de sionism, pe care Stalin prefera să-l numească „cosmopolitism". Amintiți-vă cum se bucura Hitler în *Mein Kampfde* propria lui convertire din „cosmopolit îngenuncheat" în „antisemit". Cred că Stalin îi datorează lui Hitler unu sau doi termeni de referință. între 1949 și 1953, mii de activiști, între care mulți evrei, au fost arestați, torturați și obligați să se recunoască troțkiști, titoiști, burghezi naționaliști, cosmopoliți sau sionisti, deși chiar Uniunea Sovietică moșise recunoașterea statului Israel de către Națiunile Unite! Majoritatea evreilor proeminenți au fost înlăturați din posturile influente și, de multe ori, închiși sau executați - mai norocoasă ca alții, Ana Pauker a fost demascată ca trădătoare, dar numai arestată la domiciliu.

Stalin s-a folosit cu abilitate de prejudecăți. în nemulțumitele state ocupate, masele au fost încurajate să-i învinuiască pe blestemații de evrei în loc de blestemații de sovietici sau de comuniști. Şi apoi, frumos şi uşor, frâiele puterii le-au fost înmânate „băieților casei". La Bucureşti, Gheorghiu a fost întronat secretar general. Mulțimea, ca de obicei plină de speranțe, a tras concluzia că regimul s-a îmbunătățit. Noii conducători nu mai erau „străini", erau din carnea şi sângele nostru.

La sfârşitul vieții şi în apogeul puterii, Stalin şi-a expus propriile rețineri față de evrei, care timp de ani de zile îi fuseseră colegi şi tovarăşi devotați. Dintr-o dată, părea la fel de patologic îngrozit de evrei ca şi Hitler, aşa cum o dovedeşte „complotul doctorilor": pe baza unor dovezi falsificate, nouă eminenți medici sovietici (dintre care opt evrei) au fost condamnați pentru că ar fi complotat să-i otrăvească pe Stalin, Voroşilov şi alți lideri sovietici. Vechea neîncredere față de minorități, şi în special față de evrei, reapăruse, şi unde? Chiar în sânul marxismului! Partidul a început să se autopurifice la toate nivelurile. Cei de la vârf au fost demascați ca trădători, cei de la mijloc concediați pentru incompetente reale sau presupuse. Ce film de groază pentru evreii care se înregimentaseră din idealism: mişcarea care făgăduise că va dizolva asemenea bariere era un fals. într-un sens ironic, Stalin le înapoia evreilor evreitatea. Spre deosebire de nazism, comunismul nu vrusese să extermine fizic minoritățile, ci doar să le convertească sau să le țină deoparte. Astfel, după terminarea proceselor, evreilor care nu fuseseră arestați şi judecați pe nedrept, şi în întreg blocul sovietic ei se numărau cu milioanele, li s-a îngăduit să emigreze în Israel. încă o dată, statul comunist se dovedea total schizofrenic şi neprincipial: nu numai că recunoştea astfel că este rasist, dar consolida un inamic capitalist, Israelul.

Şi aşa, copii ca mine şi Pavel aflau că un anume coleg de clasă sau tovarăş de joacă era evreu, şi că în curând va dispărea din şcoală, de pe terenul de joacă, din țară. îi invidiam. îi rugam să ne scrie şi să ne trimită gumă de mestecat şi alte mici minunății capitaliste. Printre noi, copiii, plecările nu provocau rupturi, dar printre adulți reacțiile erau ostile şi zgomotoase. De ce să aibă evreii voie să plece, după ce fuseseră membri de partid, chiar lideri de partid - cu alte cuvinte, protejații regimului? De ce ei

şi nu oricare alţii? Era o întrebare corectă, dar sistemul nici nu-şi dezvăluia motivele, nici nu-şi făcea griji că rasismul sporeşte printre oamenii de rând. Brusc, la cozile de la pâine, puteai auzi nişte doamne de vârsta a doua şi fără vreo ocupaţie precisă ţipând la alte doamne de vârsta a doua, tot fără ocupaţie precisă: „Plecaţi după ce aţi mâncat pâinea *noastră!"* Era fraza tip. Cele vizate o luau din loc, în timp ce acuzatoarele lor îşi îndreptau mânia spre ceilalţi cumpărători: „Le-am permis să se aşeze în ţara noastră, nu? Le-am oferit o şansă. De ce ne răsplătesc prin trădare?" Mulţimea murmura, bucuroasă să simtă din nou tradiţionalul sentiment românesc: noi suntem *cei care* am suferit cel mai mult, chiar aici, legaţi de aceste pământuri aspre, credincioşi lor, incapabili să le părăsim.

Amintiţi-vă, unii dintre activiştii evrei care plecau acum fuseseră aroganţi, nedrepţi sau abuzivi. Dar, lucru şi mai important, fuseseră vizibil privilegiaţi. Acum, plecarea lor în Israel, Canada sau Statele Unite zgândărea antisemitismul românesc chiar la rădăcină, care fusese totdeauna invidia socială. Evreii au imigrat masiv în România relativ târziu, în secolul al XlX-lea, căutând adăpost în faţa pogromurilor din Rusia şi Polonia. Au găsit aici condiţii lesnicioase de instalare care i-au ajutat să prospere. Ca atare, antisemitismul românilor s-a ivit în contextul competiţiei sociale, exprimată cel mai adesea prin mânia celui sărac şi nevoiaş. Evreii erau admiraţi pentru succesele lor (în mod exagerat: a existat mereu destulă sărăcie în satele şi ghetourile evreieşti), dar percepuţi ca mai puţin vrednici de laudă, întrucât erau nou veniţi în ţară. *Noi* am fost primii. *Noi* am suferit mai mult decât ceilalţi. Istoria suferinţelor *lor* nu era crezută. In legătură cu Holocaustul, se puteau auzi asemenea dialoguri, între etnici români, bineînţeles:

- Hitler a gazat alea şase milioane de evrei...
- Fii serios, n-au fost şase milioane. N-ai băgat de seamă că tot măresc numărul? Mai întâi au fost trei, pe urmă patru, apoi cinci. Acum sunt şase.

Imaginea despre Holocaust era făcută neclară, astfel încât propriile suferinţe ale românilor să poată iar trece pe primul plan. Uneori, câte un participant la un astfel de dialog încerca să protesteze: Staţi puţin, de ce ar manipula evreii cifrele astea, trei

milioane sau şase, crima rămâne la fel de abominabilă. Am protestat astfel de câteva ori şi am fost răsplătit cu priviri uimite: Ce se întâmplă cu Popescu, e prost? Interlocutorii îmi răspundeau încăpățânați: *Ei* fac asta pentru propriile lor scopuri, enigmatice şi diferite de ale noastre. Aşa sunt ei. Deştepți. Abili. Continuam să argumentez şi o făceam mai bine decât oponenții mei, până când aceştia ridicau din umeri: Ei, *jidănitul* de Popescu, la ce să te aştepți de la el? în toate limbile europene există un asemenea cuvânt, *jidănit, enjuive, veţjudeţ, ebreizzato.* Să fii numit, jidănitul Popescu" e deosebit de jignitor: noi, Popeştii, ne tragem din preoți creştini. Nu suntem doar Smifh ai României, ci şi Cohenii ei. Invidia socială fața de evrei este larg răspândită şi încetățenită în toată Europa de Est. Polonezii au o zicală despre evrei: *Vasi kameniți, a naşi uliți.* în traducere aproximativă: Voi ați luat casele, nouă ne-ați lăsat străzile. Nu toți evreii aveau case şi nu toți polonezii trăiau în stradă, dar acesta era punctul de vedere al săracului. Cu cât evreii erau mai pricepuți, cu cât se dovedeau mai folositori pentru vreo economie est-europeană imatură (cum era şi cea românească, atunci când evreii începuseră să vină în număr mare în România), cu atât invidia socială se înrădăcina mai tare. Clasele sociale superioare româneşti nu erau invidioase; îşi exprimau prejudecățile sub forma protecției. *Noi* le-am permis *lor* în chip atât de generos* să se aşeze aici. Generozitatea *noastră* ar trebui răsplătită prin acte repetate de supunere.

Şi acum pleacă! Ce tupeu! Când unii dintre colegii noştri de clasă au primit aprobarea să emigreze, i-am întrebat cum se simt. „Eu nu vreau să plec, dar mama şi tata vor", era răspunsul obişnuit, îi priveam pe părinții lor, pe unii dintre ei îi cunoşteam destul de bine. Nu se purtau ca şi când ar fi fost vinovați. Fuseseră români, dar şi altceva, şi acest altceva le permitea acum să se elibereze. Eu târâm după mine zbuciumul moral de a fi doar român. Şi nu îmi puteam imagina libertatea fără o nesfârşită vinovăție. Dar nu ra-am supărat pe cei norocoşi, cum să mă supăr? îi ştiam prea bine de la şcoală'sau de la joacă. Cum să cred că Nonei K., un tocilar simpatic din clasa mea, îmi mâncase pâinea (sau îmi supsese sângele!)? Era de ajuns să-i vezi ochii mari, căprui, buzele cărnoase, întredeschise de uimire, mersul legănat, ca să-ți dai seama că nu are nici o putere asupra istoriei,

inclusiv a lui proprii. Dar când a plecat, a luat cu el şi o parte din copilăria mea, pentru că el, cu mine şi cu Pavel, am învăţat împreună să mergem pe bicicletă, să jucăm fotbal şi să batem toba la Pionieri. Drum bun, Nonei, n-o să te bănuiesc niciodată de motive ascunse, oriunde ai fi. A plecat în Israel, dar după o vreme s-a mutat în America.

Relaţia personală a lui Ceauşescu cu evreii merită o atenţie specială. În 1945, activistul bâlbâit avusese o altercaţie cu nimeni alta decât Ana Pauker. în timpul războiului, după ce intelectualii comunişti, „profii", plecaseră la Moscova, şeful Gheorghiu numise tot felul de analfabeţi în posturile de vârf ale partidului: Ceauşescu devenise secretarul general al Uniunii Tineretului Comunist, „rezervorul partidului pentru puterea viitorului". Apoi, Ana şi intelectualii s-au întors, purtând uniforme ruseşti. Imaginaţi-vă pe cineva cu standardele Anei găsind ca şef al tineretului comunist pe un egocentrist analfabet, cu părul vâlvoi în cap ca o ciupercă atomică. L-a înlăturat, trimiţându-l în provincie pe post de organizator local. Dar Gheorghiu s-a bătut să-l reinstaleze pe Ceauşescu şi, opt luni mai târziu, acesta s-a întors la Bucureşti. Problema cea mai presantă era atunci împotrivirea ţăranilor la colectivizare. în 1950, părosul Quasimodo a fost numit numărul doi la Agricultură, numărul doi fiind totdeauna cel care ţine degetul pe trăgaci. După un an, devenea adjunct la Armată. Curând după aceea, a fost trimis la academia KGB-ului şi Ana a înţeles cât de neinspirată fusese când îi dăduse un şut în fund. Dar era prea târziu ca să mai facă pace. Ceauşescu nu numai că a contribuit plin de zel la căderea ei, când Stalin a dat semnalul, dar s-a asigurat ca, în ciuda politicii partidului de a face reabilitări periodice („achitări post-mortem", cum le numea tata sarcastic), Ana să nu fie niciodată reabilitată. Făcând pe placul multor antisemiţi dinăuntrul şi din afara partidului, el a luat măsuri ca Ana să rămână o permanentă apostată.

Ceauşescu nu poate fi învinuit că nu a plăcut-o pe Ana (antipatia era reciprocă), căci, fiind un exemplu tipic pentru sindromul ţăranului sărac, îi displăceau toţi evreii. Erau prea complicaţi pentru mintea lui. Şi, oricum, lumea le dădea prea multă atenţie. După ce descoperirea Holocaustului a modelat conştiinţa publică

a Europei, oamenii au fost împărțiți în cinci categorii morale: exterminatorii, acoliții acestora, victimele, privitorii indiferenți şi salvatorii. Victimele se aflau aşezate în miezul acestei înfricoşătoare reprezentări a moralității, ca centru al tuturor raționamentelor subsidiare; ele erau cele care reglau standardele, precum în ultima zi a Vechiului Testament.

Ideea că oricine altcineva în afară de partidul comunist, adică de el însuşi, putea să impună norme, era de ajuns ca să-i stârnească lui Ceauşescuo furie rece. Dar mintea lui de țăran şiret l-a ajutat să se stăpânească şi chiar să elaboreze o strategie profitabilă: evreii nu vor mai fi acceptați în conducerea partidului (asta trebuia să le placă băieților casei); în schimb, li se va permite emigrarea treptată în Israel, ceea ce dădea bine pentru imaginea lui personală în Occident şi era un mod excelent de a curta America. Totodată, a făcut bani cu această politică. Se spune că, pentru fiecare imigrant din România, Israelul a plătit câte cinci mii de dolari. Regatul României a ieşit din război cu peste patru sute de mii de evrei supraviețuitori. Acum mai trăiesc acolo vreo cincisprezece mii. Din moment ce majoritatea au plecat în Israel, vânzarea lor trebuie să fi adus câştiguri de multe milioane. Plecarea lor în masă a fost argumentată astfel: evreii erau burghezi, pentru că familiile lor avuseseră „afaceri", de la magazine până la tarabe. Şi plecau nu din cauza eşecului comunismului, ci pentru că totdeauna tânjiseră să emigreze, lăsându-ne pe noi aici, cu durerea şi sărăcia noastră. Asemenea fraze nu apăreau în directive sau în presa de stat, dar erau răspândite metodic de activiştii mărunți de partid.

Manipularea psihologică s-a dovedit eficientă: nu numai că i-a făcut pe români să simtă că era nedrept ca evreii să fie lăsați să emigreze, după ce creierele le fuseseră spălate în ideea că toți suntem egali, dar să simtă şi că tot ei, românii, erau cei învinşi, neimportanții, pierzătorii, uitații acolo - excelent antrenament pentru revigorarea naționalismului.

Par supărat pe români? Chiar sunt. Poate că nu are o semnificație deosebită faptul că, în timpul celui de-al doilea război mondial, Teatrul Evreiesc din Bucureşti şi-a susținut cu intermitențe spectacolele, urmărite ocazional şi de nemți, care în Germania nu fuseseră niciodată martori ai unui act evreiesc de cultură.

Este de-a dreptul uimitor că peste patru sute de mii de evrei au supraviețuit Holocaustului în România, *în timpul alianței cu Hitler*. Dar românii nici nu şi-au clamat sus şi tare meritul acestei salvări, nici nu s-au împotrivit uciderii evreilor în Transnistria, la care au participat şi unități ale armatei române. Nu au deschis dosarele, bune sau rele. Din ce motiv? Din teama de a nu fi judecați? Din dorința de a uita mai repede? Dacă ar fi făcut-o, ar fi înțeles că lumea nu vrea să-i acuze şi, ceea ce este mai important, s-ar fi simțit purificați în propria lor conştiință.
Adevărul este că, după război, nici o națiune nu s-a arătat dispusă să fie cu totul onestă în privința participării la Holocaust. Printre evreii români din Israel, perspectiva asupra a ceea ce s-a întâmplat era extrem de realistă. „Mareşalul Antonescu ne-a salvat, poți să întrebi pe orice evreu român", mi-a spus actorul de comedie Yakov Bodo, un supraviețuitor român de marcă. „Dacă n-ar fi fost el, n-aş fi acum aici, să stau de vorbă cu tine. Dar asta nu scuză crimele din Transnistria." Am simțit nevoia să mă întorc spre compatrioții mei nevăzuți, să ajung până la ei în ciuda distanței şi să-i scutur de umeri: Treziți-vă! îndrăzniți să înfruntați trecutul, să-l cercetați aşa cum a fost, să puneți întrebări! Mândriți-vă cu sinceritatea! Nu mai fiți fricoşi!
Evenimentele pe care le-am evocat, petrecute pe la mijlocul anilor '60, nu mi-au afectat prietenia cu SZ. Plutind pe deasupra acestor lucruri, noi doi discutam despre probleme reale: fizica cuantică, viața pe alte planete, prăbuşirea civilizațiilor (din fericire, şi comunismul avea să cadă curând!) şi sex mai bun decât cel pentru care plătisem în spitalul neterminat.
Dobândind o mai bună cunoaştere a vieții evreilor, mi-am aplicat mie însumi noțiunea complexei lor duble identități: ce s-ar întâmpla cu mine dacă aş deveni scriitor şi mi-aş imagina dintr-odată că aparțin lumii întregi, nu doar României? Gândind independent, acționând dincolo de țărână, dar menținându-mi dreptul de a fi încă din acea țărână? Aş fi la fel de discreditat, batjocorit în glume, scuipat în față şi apoi privit cu invidie, pentru că am plecat din ținutul meu de baştină în lumea largă?
între timp, Ceauşescu aştepta momentul propice. Avea să vină curând ziua când naționalismul deghizat în independență se va transforma în cauza lui personală, va publica chiar şi cărți

pe tema asta, scrise în numele lui de autori fantomă, reprezentându-i contribuția teoretică la marxism. Pe parcurs, în nenumărate moduri, a șters praful de pe vechea identitate a României. Eroii naționali erau vrednici să moțăie din nou în manualele școlare. Inima patriotismului merita să fie dezmierdată. Dar scopul final nu era libertatea. Scopul era întronarea unui nou rege-soldat, primul nostru rege comunist. Ceaușescu.

Liceul nostru avea o societate literară care edita un „buletin al tinerelor talente", șapirografiat. Am fost publicat în acest buletin. Apoi, pe la șaisprezece ani, am apărut în secțiunea de tinere talente a unui săptămânal literar autentic. Am început să particip la cenacluri. Am apărut în mai multe reviste, fiind plătit cu sume simbolice. Am învățat să-mi dezvolt orgoliul de scriitor. Eram un artizan al frumuseții, publicând un poem la câteva luni, pentru câțiva bănuți pe cuvânt. Am terminat liceul și am intrat la Facultatea de limbi străine a Universității București. Acum aveam două țeluri în viață: să scriu și să învăț engleza. Scriam ca să câștig bani (temându-mă de eșec, nu-mi propuneam deschis mai mult de-atât), învățam engleza ca să simt că aparțin lumii întregi, adică să ascult Vocea Americii, „limba despicată și plină de venin a capitalismului". Această limbă otrăvită și Radio Europa Liberă erau singurele surse de informații imparțiale în blocul sovietic.

Din anul doi de facultate am început să lucrez pe timpul verii ca ghid-translator pentru Ministerul Culturii. Ghizii-translatori erau angajați ai statului cu jumătate de normă, însoțindu-i pe invitații străini oficiali. Mi-am exersat engleza cu englezi, americani, suedezi, danezi, olandezi, islandezi, majoritatea scriitori, jurnaliști, afaceriști. Nu le-am spus niciodată acestor oameni că scriu literatură, se căsca o prăpastie între mine scriitorul și studentul înfometat care eram. Se arătau șocați că în aceste pustietăți, sub stele străine, exista cultură organizată. Că eram capabili să facem dans, muzică, arhitectură, pictură și teatru. La sfârșitul vizitei, îi întrebam: „Aveți vreo carte pe care nu vreți s-o luați înapoi?"

„Poftim?", se mira respectivul englez sau american sau suedez. „Cărți?"

Credeau că nu auziseră bine, din moment ce nu le ceream whisky, țigări Kent, vreun aparat electric de ras sau bani.

„Da, romane de buzunar, în engleză."
„Ah,... da, sigur."
Aşa că îmi dădeau cărţile pe care le citeau în avion. Cu câţiva dolari, îşi puteau cumpăra altele în primul aeroport. Şi rugămintea mea era greu de refuzat. Eram un student de optsprezece-nouă-sprezece ani, care vorbea fluent engleza, dar cu accent, evident - o, Doamne, câte ore mi-am petrecut chinuindu-mi limba ca să-mi îmbunătăţesc pronunţia blestematelor alea de sunete anglo-saxone! Pentru oaspeţii noştri străini, eu şi accentul meu aveam un soi de farmec ciudat. Astfel că acele cărţi reprezentau oarecum bacşişul meu.
Aşa am citit *The Centaur* de John Updike, *Naked Lunch* de W.S. Burroughs, *On the Road* de Jack Kerouac, *One Flew over the Cuckoo's Nest* de Ken Kesey, *Bullet Park* de John Cheever, *Portnoy's Complaint* de Philip Roth, *The Confessions of Nat Turner* de William Styron şi multe altele. Le citeam şi apoi le dădeam prietenilor mei, nu înainte de a-i convinge să mi le înapoieze repede, ca să le mai citesc o dată. Unele cărţi m-au şocat, altele m-au încântat - aproape că m-am sufocat de plăcere citind *Portnoy's Complaint,* ce criză răscolitoare de identitate, ce carte, mai ales că o citisem după una a lui Faulkner, acest Sofocle al Sudului, pe care o găsisem stufoasă, pompoasă şi tragică. O dată cu fiecare carte, făceam o călătorie de vis în America. Mă bucuram de rezonanţa cuvintelor englezeşti scrise de bărbaţi şi de femei talentate. şi mi-am dat seama ce şansă ar fi trebuit să am, ca să emigrez vreodată. Eram pe atunci un scriitor în româneşte, în devenire. Dar mobilitatea, bogăţia, agerimea mentală a scriitorilor pe care îi citeam mă convinseseră că până şi ei, autohtonii, pentru care limba engleză era limba maternă, trebuiseră să muncească din greu ca s-o stăpânească bine. Eu n-aş fi reuşit. Şi, chiar presupunând că aş reuşi, ce m-aş face fără România? Nu mă gândeam că-mi puteam lua ţara cu mine, în limba engleză.
România nu are vreun înţeles dincolo de ea însăşi. Pur şi simplu, nu are. Iar eu aş fi fost nimeni fără ea. Fără naţionalitatea şi trecutul meu.
Era incredibil. Eu, un rebel sfidător, fiul a doi artişti boemi, mă simţeam structurat organic prin experienţa ancestrală a

naţiunii mele şi obligat prin onoare să păstrez cu sfinţenie în scrisul meu această experienţă. De fapt, asta înseamnă să scrii, nu-i aşa? Am crezut prin urmare că, dacă aş pleca, n-aş fi în stare sa scriu despre România, aşa încât să mă citească întreaga omenire. Aşadar, aş fi un nimic.
Doream, totuşi, să scap de limitele mele date. Voiam ca propria mea libertate să descopere cine şi ce sunt, dincolo de rădăcinile mele. Această suferinţă profundă pentru libertate - suferinţă, căci nu o pot numi altfel -, era motorul vieţii mele şi aşa fusese încă din copilărie.
Cu toate astea, când aveam să fiu pus faţă în faţă cu libertatea, aveam să mă cutremur. Perfect, voi încerca să-mi anihilez rădăcinile. Şi după aceea, ce va rămâne?
Eu însumi.
Care eu însumi?
Alt eu însumi, un nou eu însumi, nedescoperit încă.
Dar acest alt eu însumi exista oare?
Puteam formula şi mai simplu întrebarea. Eram în stare să scriu în altă limbă? Dacă aş reuşi, aş avea şansa să supravieţuiesc ca scriitor.
Dar nu scrisesem niciodată literatură în limba engleză. Nici măcar o poezie. Am studiat paginile unui volum apărut în colecţia de buzunar - *Other Voices, Other Rooms,* de Truman Capote. Scrisul era opulent, decadent şi senzual - atâta măiestrie fusese înglobată în cartea aceea. Am examinat frazele englezeşti compacte, încercând să-mi imaginez truda celuilalt scriitor, care îşi asamblase cuvintele la celălalt capăt al lumii, folosind fără îndoială o maşină de scris electrică supertehnologizată, de un milion de ori mai bună decât a mea.
Stăteam întins în pat, în nopţile fierbinţi ale verilor bucureştene, ascultând distrat scârţâitul ultimelor tramvaie sau certurile domestice, urmate de gemetele copulatorii din apartamentele vecine. Auzeam măturătorii care îşi împingeau tomberoanele de gunoi în josul străzii. Când şi când, scârţâitul de frână al unei maşini mari, urmat de paşi grăbiţi, uşi trântite: undeva, o casă era percheziţionată, un om era dus la interogatoriu. Alţi paşi, ai vreunui beţiv. Mormăieli, icnete, cineva vomita: muncitorii se târau de la cârciumă spre casă. Eram înconjurat de muzica de fond a comunismului.

Cei care îmi dăruiau cărţile lor folosite citeau cele mai noi lucrări de ficţiune apărute în englezeşte, aşa că mă ţineau destul de *au courant* cu ceea ce se întâmpla în viaţa literară americană. Pentru clasici, aveam la dispoziţie Biblioteca Americană abia deschisă la Bucureşti, ca parte a primului acord cultural dintre cele două ţări: simultan, la New York se deschisese o bibliotecă românească. Acordul cultural era un pas important în încălzirea treptată a relaţiilor cu America. Datorită celor două surse, eram bine informat, dezvoltându-mi chiar un gust de snob. Hemingway şi Faulkner erau impresionanţi, dar demodaţi. Updike mi se părea plictisitor. Şi ştiam că Jackie Susann era „gunoi".

Până la urmă, engleza mea devenise destul de bună ca să pot traduce texte literare. Editurile bucureştene căutau traducători şi tata s-a folosit de vechile lui relaţii ca să-mi facă rost de contracte. Am avut noroc: mi s-a oferit să traduc *Going io Meet the Man* de James Baldwin, prima carte a unui autor american de culoare apărută în România. Am făcut o treabă bună şi am câştigat ceva bani. Cartea a apărut şi am fost invitat pentru prima oară la un cocktail la ambasada Statelor Unite. Apoi am tradus o carte de eseuri a lui E.M. Forster şi am fost invitat la ambasada Marii Britanii. Tot cam pe atunci, mi-a apărut primul volum de poezii, întâmpinat cu critici favorabile. Am terminat un volum de povestiri şi am început să lucrez la primul roman, fără să renunţ la slujba de însoţitor al invitaţilor străini. I-am citit pe George Orwell, Hubert Selby Jr., Norman Mailer, William Styron, J.D. Salinger, Gore Vidai, Saul Bellow - am şi tradus cartea acestuia, *Herzog,* care n-a mai fost publicată, pentru că emigrasem. Am citit şi poezia lui T.S. Eliot, William Carlos William, Ferlinghetti, în a cărui librărie, City Lights, aveam să intru într-o bună zi; l-am citit pe John Ashbery, pe care l-am cunoscut mai târziu şi cu care m-am împrietenit. Am încercat să fac rost de biografiile sau de interviurile date de ei, ca să pot arunca o privire asupra destinelor lor. Am sperat să aflu în ele coincidenţe cu propriul meu destin. Şi poate şi un răspuns indirect la întrebarea ascunsă: ar putea aspira cineva cu formaţia mea să scrie în limba engleză?

De multe ori mi-am răspuns singur: nu. Cu amară certitudine, nu. Aceşti scriitori de limbă engleză aparţineau unei străluci-

citoare rase de extraterestri. Nu puteam să ajung unul dintre ei, nu eram destul de bun.
Dar majoritatea scriitorilor americani păreau să fi cucerit lumea cu lucruri destul de simple. Istorii personale, propriile lor istorii. Ce le făcea atât de interesante, încât omenirea întreagă să le citească pe nerăsuflate, de parcă ar fi trebuit să afle din ele ultimele descoperiri ale ştiinţei? De ce erau ele atât de *în faţă?* Nu puteam să răspund.
Astăzi, când scriu în engleză cu o încredere câştigată din greu, când scriu aceste rânduri în care sunt propriul meu personaj, pare bizar că odinioară această limbă îmi era interzisă. Dar apoi, îmi plimb privirile prin birou şi văd teancurile de dicţionare şi enciclopedii fără de care, cu ani în urmă, n-aş fi putut scrie un rând. Trebuia să-mi verific fiecare cuvânt, iarăşi şi iarăşi. Ca un invalid care nu poate face un singur pas fără să se sprijine în cârjă. N-am considerat engleza superioară limbii mele materne. Dar e o limbă universală, proaspătă, concisă, directă. Dă impresia de *evoluat,* e instrumentul potrivit unei comunicări universale. Româna e poetică, folclorică, complexă, veche. Structura ei latină, laolaltă cu adaosurile slave şi turceşti îi dau o priză esenţială la realitate. Româna era atât de prezentă în mine, în chip firesc, pe când engleza părea aşa de îndepărtată. Mi-era teamă că nu voi putea niciodată să scriu în engleză cu intonaţia adevărului şi cu acea bogăţie înnăscută a sevelor proprii.
Am început să scriu în engleză la doar câteva săptămâni după ce evadasem, sub tensiunea unei panici depline. M-am înlănţuit de maşina de scris, sufocat, scrâşnind din dinţi, simţind aproape că mor în scaunul rotativ care scârţâia, şi loveam tastele de dimineaţa până seara. În multe nopţi, după două ore de somn chinuit, mă trezeam în miezul beznei şi mă întorceam la tastele mele, până în zori. Ca un obsedat. Dar a mers. Am reuşit.
Mi-a luat ani de zile, fireşte, însă mă aşteptasem la asta: truda grea, de ani întregi, în solitudine şi uneori disperare, face parte din munca scriitorului. Am scris de la şaisprezece ani. Scriu şi acum. Nimic, nici o schimbare în mine sau în mersul acestei planete nu poate să modifice asta. M-am însurat pentru prima oară, am divorţat, am trăit singur câţiva ani, am scris scenarii de film, am devenit regizor, am întâlnit-o pe a doua mea soţie, ne-am

căsătorit, am avut un copil, apoi încă unul. între toate aceste stații ale vieții, au existat şi stațiile destinului meu de scriitor. Unele au fost pline de extaz, altele acoperite de amărăciune şi supărare. în timp ce toate celelalte evenimente din viața mea fac parte din aventura umană obişnuită, stațiile scrisului îmi sunt cunoscute doar mie şi numai eu mi le amintesc ca fiind diferite, separate, fiecare folositoare în felul ei aparte, fiecare irepetabila sub numele lor generic: scrisul.
Am scris. încă scriu. Conducătorii vin şi pleacă, eu scriu. Comete apar pe cer, avioane sunt deturnate, eu scriu. Stele de cinema trec de bariera salariului de un milion de dolari, apoi de zece milioane, de douăzeci, eu scriu. Furtuna Deşertului începe, Furtuna Deşertului iese victorioasă, se încheie, eu scriu. George Bush pleacă, Bill Clinton îi ia locul, eu scriu. O.J. Simpson e o legendă a fotbalului, ucigaş al propriei neveste, om liber din nou, o enigmă mistificată pentru lume, eu scriu, eu scriu.
Fără oprire.
- Eşti o stâncă, îmi spune uneori soția mea. în vorbele ei simt o laudă, dar şi o mustrare.
- Sunt un obsedat, o corectez.
- Eşti o stâncă, insistă.
- Una mică, mă grăbesc să adaug, simțind pe şira spinării fiorii superstiției: după lauda ei, voi mai trăi oare sau voi fi pedepsit cu un cancer, cu crampa scriitorului sau cu boala Alzheimer?
- Eşti o stâncă, rosteşte răspicat pentru a treia oară şi îşi scutură capul cu neputința omului în fața unui fenomen al naturii. şi mă scoți din minți.
- îmi pare rău.
- Să nu-ți pară rău, te iubesc. Pur şi simplu, nu te poți abține.
Vreo doisprezece ani am păstrat pe birou fotografia unui polonez, scriitor, cum altfel: am pus-o într-o zi în fața computerului şi mai stă şi astăzi acolo. I-am învățat pe dinafară fiecare amănunt al feței, al mâinilor împreunate sub bărbie, ca într-un gest de capitulare. Acest bărbat este Joseph Conrad, care a învățat engleza la douăzeci de ani, nu a scris literatură în engleză decât după treizeci şi a devenit unul dintre cei mai mari stilişti ai acestei limbi, la vârsta de cincizeci.

Dar să nu sar peste etape. Eram încă la Bucureşti, vânând cărți englezeşti citite de alții. Locuiam tot cu mama. Tata, acum recăsătorit, primise primul lui post important în sistem: director al unei reviste de teatru. Mama se aştepta să preiau toate îndatoririle pe care el şi le neglijase atât de grosolan, cu alte cuvinte, să-i port de grijă. Nu aveam curajul să mă mut. Eram pregătit să trăiesc de unul singur, oricum fusesem singur în sinea mea în ultimii cinci ani şi câştigam ceva bani. Dar dacă făceam doar o aluzie la căutarea unei locuințe numai pentru mine, mama dădea la o parte toate opreliştile şi se preschimba din nou în înlăcrimata Medee care se târăşte la cimitir peste mormântul lui Pavel. Şi îmi arăta clar că autonomia mea va fi însoțită de o nesfârşită vină. Totodată, devenise doica târzie a „chemării mele literare". Redecorase pentru mine biroul tatei - în perioada aceea, recuperaserăm apartamentul de la perechea de activişti intruşi în casa noastră - şi îmi aducea acolo cafeaua sau masa de prânz, aşezându-le lângă vechea şi zgomotoasa mea maşină de scris. Ieşea din birou în vârful picioarelor, dând un spectacol de umilință grijulie. Dar continua să le spună prietenilor că moştenisem talentul doar de la ea. încercând să mă recâştige, era aceeaşi dintotdeauna, măreață şi importantă; totuşi, faptul că recunoştea că balanța puterii se înclinase altfel, mă înduioşa. Mi-era milă de ea. Femeia care fusese atât de strălucitoare era acum veştedă, iar pozele pe care le lua începeau să devină triste. în ultimul ei Shakespeare, *Richard al IH-lea,* interpretase rolul reginei Elisabeth, ai cărei fii fuseseră ucişi pentru a înlesni calea spre tron a lui Richard. Plângea cu adevărat în actul patru, declamând: „Micuții mei sărmani! Voi, fragezi prinți!.../ Plutiți în jurul meu cu-aripi de aer / Şi plânsul mamei voastre-l ascultați!" Urmărind-o din sală, mi s-au umplut ochii de lacrimi. Dar, dacă pe de-o parte am cedat milei şi vinovăției, pe de alta am avertizat-o: „Fără teatru acasă, ne-am înțeles?" A fost primul meu gest fățiş de adult.

După ce nu-l mai văzusem timp de doi ani pe tata, am cedat. Adevărul e că mi l-a trimis pe unchiul Nicu să-i pledeze cauza. Bătrânul oştean care, aşa cum mi-am dat seama mai târziu, ne iubea cu disperare pe mine şi pe verii mei Radu şi Sandu, fiii pe care nu-i avusese niciodată, s-a luptat ca să-mi schimb hotărârea la fel de aprig cum luptase în Rusia. M-a rugat, a promis, a de-

monstrat. L-am ascultat încruntat, simțind o plăcere nebuna de câte ori repeta „Tatăl tău te iubeşte". Până la urmă, m-am dus să-l văd pe tata la el la serviciu. M-a luat acasă, unde m-am străduit să fiu politicos cu noua lui soție şi... tata şi-a dat iar în petec: nu a scos la iveală nici o explicație despre felul în care se purtase cu mine. Nici măcar n-a vorbit despre trecut, nu m-a întrebat cât de greu îmi fusese şi nu a recunoscut cât de greu îi fusese lui însuşi. Trebuia să-l iau aşa cum era. Ca să țină pasul cu mai tânăra lui nevastă, tata începuse să se îmbrace la modă şi să se comporte, abia acum, ca un arivist. Noua lui viață era distractivă: ieşeau în lume, ascultau muzică uşoară de import, trăiau pe picior mare. Când mă duceam la ei în vizită, îşi obliga soția să gătească, iar în timpul mesei făcea critica scrierilor mele de început. Sau discutam politică. în sfera politică aveau loc evenimente uimitoare. Primăvara de Ia Praga. Am pus pariu dacă ruşii vor invada sau nu Cehoslovacia, prefăcându-ne că nu ne pasă, deşi în inimile noastre ne temeam şi pentru cehi, şi pentru noi - România rupsese vechile înțelegeri economice cu Rusia şi Bucureştiul ducea tratative cu industriaşi din Franța şi Germania de Vest. învățam pentru examenul de diplomă, ştiind că, imediat după, voi pleca în armată. Era ultimul an al politicii de libertate a avortului în România, aşa că eu şi ceilalți foşti inițiați ai scaunului stomatologic aveam acum aventuri cu cele mai dulci amante din România: femei măritate, neglijate de bărbații lor, mărunți activişti de partid, şi măgulite să fie dorite de studenții de la Engleză. Ne făceau cadou blugi de contrabandă şi ne învățau perversiuni sexuale. Scriam romane de un realism sălbatic, îndreptate pe față împotriva stilului înflorit al literaturii române. Frecventam cercurile literare şi eram o teroare.

Exact ca şi mine, regimul însuşi se comporta ca un copil teribil al comunismului. Cu excepția României, toate statele satelite spuseseră da Rusiei la „noua integrare economică". Când Israelul câştigase războiul de şase zile, Rusia şi celelalte state comuniste rupseseră relațiile cu acesta - cu excepția României. Ori de câte ori ruşii au chemat la o denunțare colectivă a Chinei, România nu li s-a alăturat. Abil, Ceauşescu îşi crease relații cu Statele Unite prin intermediul Israelului. Economiştii români începuseră să publice studii de fezabilitate pentru convertirea

leului în dolar. Eu traducem scriitori americani. Pe toate planurile, îi dădeam peste bot ursului sovietic.
De fapt, schimbările din România erau doar cosmetice. Partidul deținea în continuare întreaga putere. La toate alegerile nu existau contracandidați pentru Ceauşescuşi ciracii lui. Presa era în continuare cenzurată. Singurii care puteau emigra erau evreii şi saşii, o minoritate care se aşezase în secolul al XIII-lea în Transilvania şi care continua să vorbească germana arhaică de pe vremea venirii ei; acum, aceşti fermieri patriarhali erau cumpărați de Germania de Vest. Plecarea lor a lăsat pustii săseştile *dorfs,* aşa cum rămăseseră şi evreieştile *shtetl,* cândva atât de însufleţite. Românii nu puteau nici acum să călătorească liber, deşi câteva portițe de scăpare se întredeschiseseră. De exemplu, unchiul meu din New York intervenise pe lângă mai mulți senatori americani, până când soției şi celor doi fii ai lui, verii mei primari, li s-a permis să plece. Aveam să-i revăd la New York, după evadarea mea. Totuşi, în comparație cu anii '50, erau vremuri „bune". Apoi vremurile bune s-au terminat brusc, în modul cel mai şocant. Rușii au invadat Cehoslovacia. M-am trezit, alături de alte sute de tineri bucureşteni, în fața ambasadei Cehoslovaciei. întrebându-ne dacă vom fi pedepsiți de Securitate, am scris pe pancarte lozinci de prietenie şi solidaritate. N-a venit nimeni să ni le ia. Le-am agățat de gardul ambasadei, scandând lozinci de simpatie şi revoltă. Nici atunci nu ne-a oprit nimeni. Am avut din nou sentimentul că mă aflu în cătarea unei puşti gigantice. Am auzit în mine o stranie voce a rațiunii, argumentând: Ce faci aici n-are nici un rost, cehii sunt condamnați la pieire! Apoi, iar: Ce faci, ruşii n~o să vă lase aşa uşor din mână, n-o să lase România să le scape printre degete! Am auzit-o, dar nevoia mea de a crede într-o schimbare era prea puternică. Speranța că aceasta era schimbarea, pentru mine şi pentru noi toți, mă copleşea. Am lăsat inscripțiile improvizate în fața ambasadei şi am plecat cu toții acasă, simțindu-ne ciudat de osândiți şi ciudat de mândri. Ne manifestaserăm pe noi înşine în public. Şi acum, ce se va întâmpla?
Şi iată ce s-a întâmplat: în ziua următoare, a avut loc o demonstrație uriaşă, în larga piață dintre fostul palat regal şi clădirea CC-ului. Vorbind din balconul de la etajul doi al CC-ului, acelaşi din care va încerca mai apoi să potolească mulțimea care-l hui-

duia în 1989, omulețul cu părul ca o ciupercă atomică a făcut ceva atât de inimaginabil, încât, jos în piață, o sută de mii de oameni s-au cutremurat deodată ca un singur om. R*omânia nu se va alătura invadării infame a Cehoslovaciei",* a strigat el. *„JVoi şi celelalte națiuni iubitoare de pace vom lupta din toate puterile pentru a şterge acest moment al ruşinii!""* Iar mulțimea, înfiorându-se de parcă ar fi păşit spre spânzurătoare, a izbucnit totuşi în strigătul ancestral al încuviințării. Eram pregătiți. Eram pregătiți să ne urmăm, până la moarte, noul rege erou.
Clătinându-mă şi poticnindu-mă pe străzile înțesate de lume, m-am dus să-l văd pe tata. Simțeam că m-am şi angajat în lupta sfântă pentru independență şi onoare. Dar era în acelaşi timp şi un pact cu diavolul: conducătorul nostru era un autoritarist extrem. Cu douăzeci de ani înainte, fusese responsabil de cele mai crude acte ale comunismului în România. Condusese întemnițarea şi asasinarea unei întregi generații. Cu puțin timp în urmă ne lovise pe noi, tinerii, în libertatea noastră cea mai intimă, interzicând avorturile şi scoțând contraceptivele de pe piață. Pentru a putea primi contraceptivele distribuite de stat, fiecare româncă trebuia mai întâi să nască cinci copii. Eram obligați să întărim rândurile națiunii noastre amenințate.
Aşa că, după ce mi-am strigat în gura mare credința față de conducător, m-am simțit ciudat. Momentul măreț al despărțirii de Moscova nu ne eliberase şi pe noi, cei dinăuntru. Conducătorul nu ne oferise reforme de sistem; dimpotrivă, întărise disciplina, loialitatea, obediența neabătută față de ordinele lui. Am recunoscut gustul straniu din cerul gurii: era acelaşi de la treisprezece ani, când dădusem mâna cu securistul bătăuş.
în vreme ce derulam totul în minte, băteam la uşa apartamentului tatei. Mi-a deschis îmbrăcat în haina lui de scriitor, un halat de baie care duhnea a fum de țigară; petrecea zile întregi scriind îmbrăcat în halatul ăsta. În spatele lui, în sufragerie, l-am văzut pe unchiul Nicu. Păreau să se fi certat. Unchiul vorbea cu mine, adresându-i-se de fapt tatei: „Sunt momente când nici măcar un copil nu poate fi egoist", a spus el, bolborosind cuvintele, cu ochii înflăcărați şi fața congestionată. „Sunt momente în care până şi copiii noştri trebuie să răspundă chemării la datorie."

Tăceam. Şi tata tăcea. Dar puteam să ghicesc despre ce vorbiseră. Copilul respectiv eram eu. Tata se întrebase cât de departe ar merge Ceauşescu. Ar îndrăzni să înfrunte Rusia cu forţa armată? Dacă o făcea, România ar fi fost ocupată în câteva zile, iar eu şi alţi tineri ca mine am fi fost ucişi pe toate acele câmpuri care mustiseră de sânge de când România se chema România. Câmpurile acelea începeau, practic, din pragul casei noastre. înconjurau Bucureştiul, scoţând la iveală oase de om fără nume ori de câte ori lama unui plug muşca prea adânc din pământul însetat de sânge.
Unchiul Nicu, decanul de vârstă al familiei Popescu, eroul nostru, fusese convins de cruciada lui Ceauşescu. El şi cu tata o urmăriseră la televizorul alb-negru al tatei: conducătorul, făcând gesturi ţepene în faţa mulţimii care striga şi din care făcusem şi eu parte.
Totuşi, simţeam că unchiul are şi el nişte reţineri. Faţa lui congestionată mărturisea un conflict interior. Trebuia să-mi predice patriotismul, din moment ce întreaga lui viaţă fusese patriotism. Dar el, veteranul, ştia că lucrurile nu pot rămâne aşa, că vom fi nişte ţinte uşoare.
„Să vedem care va fi reacţia americanilor", a mormăit tata, rupând tăcerea. „Poate copiii ăştia nu vor avea de suferit."
Nici ei şi nici eu nu am dat glas scepticismului cu privire la protecţia pe care ne-ar fi acordat-o americanii dacă tăvălugul rusesc s-ar fi pus în mişcare. De ce-ar fi făcut-o? Şi unchiul, şi tata vorbiseră despre generaţia mea ca despre nişte copii, am observat. Dar liderul nostru ne trata de fapt pe noi toţi ca pe nişte copii. Iar mulţimile îi răspunseseră tot ca nişte copii, aclamând, gata să intre în joc. Apoi, tata, unchiul şi cu mine am discutat despre această importantă criză a destinului nostru şi ne-am dat seama că nu avem cum să-i influenţăm evoluţia. Unchiul Nicu s-a agăţat de cuvinte ca dragostea de ţară şi onoarea de a o apăra. Tata şi-a exprimat speranţa nesigură în reacţia americanilor. Eu nu am spus aproape nimic, doar le-am descris desfăşurarea manifestaţiei. Eram cel mai tulburat dintre toţi.
Dar un lucru mi-era clar, şi asta la doar câteva ore după ce vocea aspră a conducătorului îmi zburlise părul pe cap, stârnindu-mi o emoţie pe care am simţit-o atât de autentică: oricâtă

exaltare ne-ar fi străbătut, prinşi cum eram în mulțimea din fața balconului, violarea propriilor noastre euri continua, în orice clipă, sub orice pretext. De data aceasta luase forma patriotismului satisfăcut, dar fusese totuşi o violare, pentru că nu aveam altă opțiune. Acum, spusese conducătorul, vă dau înapoi mândria de a fi români; muriți pentru ea şi pentru mine!
Astfel, în august 1968, Ceauşescu a câştigat partida, reaprinzând flacăra naționalismului şi aruncându-le-o în față ruşilor. Din acel moment, ca aliat neoficial al Occidentului, a primit laude neprecupețite de la preşedinții americani Johnson, Nixon şi Carter. Carter l-a numit luptător pentru libertate. Acasă, luptătorul pentru libertate strângea şurubul, în numele supraviețuirii României. Securitatea avea mână liberă să întărească controlul în orice mod credea de cuviință, pentru că eram *liberii* Liberi de ruşi, asta da. Dar nu şi de frații noştri români care învățaseră în şcolile sovietice. Regimul lui Ceauşescu era chiar mai puțin relaxat şi deschis decât al sovieticilor. Nu conta. Ne spusese că suntem liberi. Erau doar nişte vorbe, dar noi le înghițiserăm.
Am trăit o experiență ciudată, jumătate din timp mințindu-mă că sunt liber, sau măcar mai liber, iar în cealaltă jumătate aducându-mi aminte că telefonul meu continua să țăcăne pentru că era ascultat, că vedeam pe străzi aceiaşi securişti urmărindu-mă, că nu-mi puteam ține acasă paşaportul, păstrat la întâmplare în vreun sertar, şi că tot ceea ce publicasem era puricat de pasajele provocatoare.
Ruşii s-au prefăcut indiferenți. Daunele aduse relațiilor lor publice de invadarea României ar fi depăşit cu mult eventualele avantaje ale acțiunii, aşa că au preferat să sufoce România din punct de vedere economic. De ani de zile, ruşii cumpărau 80% din exporturile româneşti. Acum au anulat comenzile şi ne-au stopat aprovizionarea cu petrol şi gaze naturale. Ceauşescu a fost nevoit să caute petrol în Iran şi, la puțin timp după aceea, a plecat în vizită oficială la şahul încă nedetronat. În căutarea altor piețe de desfacere, a început să dezvolte industrii noi: autoturisme, chimicale, avioane mici, mobilă, instalații - toate greu de produs şi greu de vândut pentru un nou-venit pe piață. Dar el a perseverat plin de zel şi, deşi produsele nu se vindeau, iar datoria externă a țării creştea, efectul final asupra vieții românilor a fost oarecum

pozitiv: ne simţeam în rând cu lumea. Marina comercială română şi-a mărit tonajul de patru ori, portul Constanţa a devenit un gigant, malurile Dunării au fost presărate cu mamuţi industriali care foloseau şi poluau apele fluviului. De fapt, ruşii au încurajat egocentrismul lui Ceauşescu: vrei să joci în prima divizie? N-ai decât. Ceauşescua făcut-o şi a descoperit cât de necompetitivă era economia românească. A trebuit să revină la austeritate. Prinşi în joc, românii au continuat să aclame cu burţile goale - combinaţia dintre urale şi foame era îmbătătoare.
La vârf domnea servilismul. Propaganda devenise realitate şi vice-versa. Ceauşescuera numit pe faţă *conducător,* membrii anturajului său se întreceau în a inventa măguliri pentru curajul lui, pentru contribuţia lui originală la marxism, pentru priceperea lui în politică, economie, ştiinţă, pentru geniul lui chiar. Era „cel mai iubit fiu al poporului". Identităţile românilor de rând nu se mai contopeau acum în acel Noi al comunismului victorios, ci în El al conducătorului. Ceauşescuera însetat de cultul personalităţii, căruia românii i-au răspuns cu o sete a desfiinţării de sine, cu o disperată, pătimaşă dependenţă faţă de liderul atotputernic. Ei îl lăudau, iar el se lăsa lăudat. La un moment dat, cineva a venit cu o laudă atât de enormă, încât le depăşea până şi pe cele aduse faraonilor: Nicolae Ceauşescuera *adevărul însuşi.*
*
Când mi-a apărut primul roman, situaţia politică era încă departe de demenţa totală. Cu toate astea, a fost cumva un miracol că *Prins* s-a publicat. *Prins* era o îndrăzneaţă alegorie politică, având ca personaj principal un tânăr care se confruntă cu trăsăturile esenţiale ale regimului: controlul permanent de sus, incompetenţa festivă a birocraţiei, înăbuşirea energiilor tinerei generaţii şi omniprezenţa Securităţii, care merge în urma eroului meu sub forma unei maşini negre, sinistră ca un rechin. Povestea se petrece într-un Bucureşti paralizat, infectat de o mediocritate care ucide orice iniţiativă şi îi condamnă pe oamenii obişnuiţi la o confuzie însingurată. Metafora acestei morţi treptate era reprezentată de faptul că protagonistul însuşi moare de cancer. Ca să fiu sigur că mesajul va fi înţeles, am ales pentru copertă fotografia

unui tânăr bărbat emaciat, care priveşte printr-o fereastră zăbrelită. Coperta subversivă a trecut cu uşurință de cenzură, de vreme ce mă luptasem cu cenzorii pentru manuscrisul în sine, presărat la fiecare pagină cu aluzii politice sau critici deschise. Nevăzând proverbiala pădure din pricina copacilor, cenzorii au fost atât de ocupați să „lumineze" paginile, încât conținutul, o revoltă uriaşă împotriva regimului, a rămas. Cartea, mi-a spus un cititor, exprima aproape fizic comunismul, ca un os în gât. Simțeai nevoia să-l scuipi afară, cu un strigăt de revoltă: NU!
Povestea mea înverşunată a devenit peste noapte celebră. Ghicisem starea de spirit a cititorilor, mai ales a celor tineri: cu toții eram acel tânăr care murea lent. Cu toții eram monitorizați, urmăriți, secătuiți de energii şi de idealuri, potoliți cu distracții ieftine şi apoi lăsați să murim încet. Strigătul meu de furie lipsită de speranță era exact ceea ce simțeau tinerii români în momentul acela. Aşa că romanul a apărut, iar realismul lui amar a plăcut. Pe coperta a patra îmi apăruse fotografia. Dintr-o dată, oameni necunoscuți au început să-mi strângă mâna pe stradă, în tramvai sau în autobuz. Un tânăr costeliv, plin de pistrui, purtând un basc tras peste ochi, a dat glas aprecierii generale: „Ai făcut ceva pentru «oi." Când ne-am strâns mâinile, i-am văzut degetele, pătate cu ulei de motor. Era muncitor, un membru al proletariatului!
Veneau zâmbind şi alți cititori să-mi strângă mâna şi nici ei nu făceau parte din dezmoştenita clasă de mijoc. Şi ei erau la origine muncitori sau chiar țărani. Ce ne unea era marele oraş şi sentimentul sufocant al captivității. Trecusem dincolo de barierele de clasă. Mi-am pierdut repede elitismul, cum să nu-l fi pierdut, şi am participat bucuros la întâlniri cu cititorii din cartierele muncitoreşti sau din satele cu biblioteci publice din jurul Bucureştiului. Eram fericit că le vorbeam pe şleau şi critic, mă simțeam în elementul meu!
Datorită atacului neaşteptat şi directeții mijloacelor folosite, izbutisem ceea ce autori puternici şi influenți nu reuşiseră: o respingere totală a regimului. Dar dincolo de această realizare, ce mă uimea era faptul că îmi aveam acum cititorii *mei.* Necunoscuți, invizibili pentru mine, îmi răspundeau că mă înțeleg, pentru că şi eu îi înțelesesem *pe ei.* Eram egalul lor, camaradul lor. Mă

simțeam de parcă aş fi primit un mesaj de o familiaritate enigmatică de pe Marte; dar ei nu trăiau pe Marte, trăiau lângă mine! Părea că trebuie să mă iau în serios. Eram de acum un scriitor adevărat.
Primul roman mi-a dat dreptul să intru în Uniunea Scriitorilor din România. În egalitara noastră cultură comunistă, porțile Uniunii erau deschise pentru oricine publicase ceva cât de neînsemnat. Printr-o coincidență, Uniunea mi-a descoperit tot atunci abilitățile lingvistice. Am fost solicitat ca ghid şi translator pentru oaspeții americani şi britanici ai Uniunii. Erau vremuri când partidul aloca fonduri grase pentru ca Uniunea să invite în România scriitori şi jurnalişti străini, cu toate cheltuielile asigurate; din moment ce nu se putea garanta un angajament american de apărare a României în eventualitatea unei invazii sovietice, cel mai bun lucru care putea fi făcut era ca presa şi intelectualitatea de limbă engleză să strige *crimă* dacă ruşii ar fi trecut Prutul şi şi-ar fi croit drum spre Bucureşti.
Aşa că Uniunea Scriitorilor invita nume respectabile ale literaturii americane şi britanice care să se întâlnească cu confrații lor români. Străinii acceptau invitația, fără a fi conştienți de motivul real dindărătul ei. Cei mai mulți veneau fără să ştie mare lucru despre România şi ar fi fost puşi în încurcătură dacă ar fi trebuit s-o găsească pe hartă.
Casa Scriitorilor, fosta reşedință a unui magnat al petrolului din anii '30, se găsea pe cel mai select bulevard al Bucureştiului, Şoseaua Kiseleff, mărginită de stejari şi tei majestuoşi. La jumătatea bulevardului, se ridica Arcul de Triumf, construit pentru a celebra unirea Transilvaniei cu patria mamă, după primul război mondial. De o parte şi de alta, trotuarele umbrite de copaci separau bulevardul de aleile de acces spre vilele care aparținuseră cândva grangurilor grâului, cherestelei sau petrolului. Acum adăposteau ambasade străine sau instituții de stat, precum Uniunea Scriitorilor. Situarea acesteia aici dovedea importanța literaturii în arsenalul propagandei de stat. Pentru comunism, realizarea unei culturi pentru mase reprezenta o sarcină de stat. O luaseră foarte în serios, lichidând ruşinosul analfabetism al României. Producția de masă a cărților ieftine din toate domeniile a fost unul

dintre avantajele comunismului (când sistemul s-a prăbuşit, această cultură-pentru-toţi a fost înlocuită de CNN şi de maculatura tradusă gen Sandra Brown şi John Grisham). Uniunea era şi bogată: deţinea magazine, edituri şi un fond de pensii. Exista un plan de împrumuturi pentru scriitori, care îi menţinea în linia partidului mai eficient chiar decât vigilenţa cenzurii. Prin tradiţie săraci şi boemi, scriitorii români se îngrămădeau la biroul de împrumuturi. Găsiseră în comunism un bancher generos şi, după părerea mea, asta explică de ce atât de puţini dintre ei au fost disidenţi.
Sediul Uniunii, în stil victorian franţuzesc, se ridica într-o curte vastă, înconjurată de un gard de fier forjat. Avea o alee largă pentru maşini şi o scară impunătoare în faţa intrării. înăuntru era împodobită cu candelabre masive, tavane minunat sculptate şi canapele roşii de pluş. în curtea de lângă ea, se afla o fortăreaţă cu acoperişul plat, plin de antene: ambasada Uniunii Sovietice, de-a dreptul jignită de liniile curbate ale Uniunii Scriitorilor. Semnificaţia de rău augur a acestei vecinătăţi le scăpa oaspeţilor străini ai Uniunii, dar nu şi nouă. Moscova ne conducea în continuare destinele şi nu era oprită decât de un simplu gard de fier.
În calitate profesională de ghid, aşteptam la aeroport pe fiecare invitat şi îl duceam cu maşina la vreun hotel de lux, apoi mă întorceam la Uniune. Literaţii noştri cei mai respectaţi se adunau ca să-l întâmpine pe oaspete cu o urare de bun-venit, în care aparatcicii Uniunii presărau ici-colo câteva abile aluzii politice. Musafirul ţinea un discurs prietenesc, uneori citea din proza lui sau îşi recita poemele. Se serveau cafele şi coniac şi de multe ori, la sfârşit, se lăsa cu pupături.
Eu traduceam. Majoritatea baronilor literaturii noastre nu vorbeau engleza. Aşa cum era de aşteptat, engleza mea se îmbunătăţise şi, simultan, mi se îmbunătăţiseră şi câştigurile. în timpul acestor oficii de translator, simţeam că aparţin în acelaşi timp la două lumi: ţării mele natale şi, totodată, vastei planete care o ignora. Nu-mi era greu să mă pun în locul lui, să zicem, W.D. Snodgrass, un poet american cu o barbă roşcată foarte sexi, care ne-a citit un poem despre genunchi (da, genunchi) şi să văd România cu ochii lui: bizară, tragică, obsedată de ea însăşi şi de neînţeles. Acum, poemul despre genunchi, în ciuda înţelesurilor adânci, nu se prea potrivea cu situaţia şi a radicalizat conversaţia.

Domnul Snodgrass a început să-şi dea seama că în spatele discuţiei pseudo-literare exista o anume disperare existenţială serioasă. Această ţară ocupată merita mai mult decât parabola despre genunchi. Dar, în afară de asta, a înţeles foarte puţin, aşa ca s-a simţit frustrat şi a întrebat despre Soljeniţân.
„Ce-i cu el?" m-am auzit răspunzând. „E rus şi are iluzia că poate salva lumea", am continuat, „şi asta creşte tirajul *New York Times-uluil"*
Snodgrass m-a privit, descoperind în mine pe tânărul rebel.
„De ce nu faci ce face Soljenitân?", m-a provocat el.
L-am combătut punct cu punct, de parcă cineva din capul meu îmi dicta fiecare propoziţie: „Pentru că sunt român, nu rus. Nu eu am adus năpasta asta peste noi, Soljenitân şi neamul lui au făcut-o. E treaba lui să se zbuciume şi să se simtă vinovat!"
Snodgrass s-a holbat la mine, Mai-marii literaturii române s-au holbat şi ei. Ca tânăr membru al Uniunii, trebuia să-mi aştept rândul şi să debitez platitudini respectuoase. în loc de asta, eu spusesem deschis şi plin de arţag tot ce gândisem. Nu încăpea nici o îndoială că „năpasta" era comunismul, deşi noi încă eram o naţiune comunistă. Această întâlnire făcea parte din strategia de câştigare a simpatiei americane şi nu trebuia să deschidem lada cu jivine a situaţiei interne din România. Printr-un singur cuvânt scăpat din gura mea mare, atinsesem toate subiectele interzise. Poetul „genunchilor" a părut să-şi dea seama de reacţia amfitrionilor mai vârstnici. Preşedintele Uniunii a spus printre dinţi că românii au problemele lor specifice - făcând aluzie la vecinătatea noastră cu ruşii. Snodgrass a luat de pe masă unul dintre paharele cu coniac şi l-a dat peste cap. Aproape toţi cei prezenţi au făcut la fel, ca pentru a avea ceva în comun. Conştient de poziţia mea solitară, mi-am rotit ochii prin încăpere. Un romancier mai bătrân mi-a aruncat o privire care părea prietenoasă; nu-mi dădeam seama dacă era prefăcută sau sinceră. Un poet român şi-a citit o poezie, pe care am tradus-o uitându-mă la domnul Snodgrass. Am văzut, în ochii lui dilataţi de coniac, că momentul adevărului trecuse. Era un străin într-o ţară străină şi nu voia să-şi încerce norocul aici. Cineva a ridicat paharul în cinstea poeţilor americani. După câteva toasturi, toate problemele spinoase fuseseră lăsate deoparte, în tihnă. A doua zi, în principalul săptămânal

literar, a apărut fotografia lui Snodgrass şi o jumătate de pagină cu poeziile lui, în traducerea mea.
Mă întreb ce s-ar fi întâmplat dacă i-aş fi dezvăluit poetului genunchilor întregul adevăr: că nu avea nici un rost să scrii în stilul lui Soljeniţân despre gulagurile româneşti, pentru că România era o ţară satelită şi nimeni nu dădea un ban pe gulagurile sau pe viaţa sateliţilor. Cehoslovacia abia oferise lumii un spectacol de bună calitate şi se dusese la fund ca un bolovan. în afară de asta, noi nu mai aveam de fapt gulaguri; ca să se pună bine cu Occidentul, Ceauşescu îi eliberase chiar şi pe cei mai înverşunaţi critici ai lui. Ceea ce nu modificase nimic, pentru că supravegherea neîncetată a Securităţii ne transformase într-un gulag mare cât ţara. Şi, ce era mai rău, din pricina patriotismului ne comportam ca propriii noştri gardieni. Printre ascultătorii lui Snodgrass se aflau şi oameni care făcuseră puşcărie, dar de curând fuseseră „reabilitaţi", iar acum stăteau alături de protejaţi ai partidului sau chiar lângă informatori bănuiţi ai Securităţii - Uniunea Scriitorilor avea şi din ăştia. Partida nu se mai juca după regulile din romanele lui Soljeniţân, ale căror demarcaţii morale între alb şi negru erau deja depăşite. Ceauşescu găsise cea mai bună metodă de a ne păcăli ca să ne înrobim noi înşine: patriotismul.
Ştiam de toate astea, pentru că tocmai îmi scriam al doilea roman, *Dulce ca mierea e glonţul patriei.* în engleză sună cam stângaci, dar nu şi în româneşte, căci este o prelucrare a dictonului latin *Dulce et decorum est pro patria mori.* Dulce şi frumos este să mori pentru patrie. Jumătate din titlu era ambalată în retorica tradiţională a patriotismului, în timp ce a doua jumătate o pedepsea pe prima cu moartea prin împuşcare. în roman, patru cădeţi dintr-o şcoală de ofiţeri îşi fac serviciul militar în aşteptarea letală a unei potenţiale invazii ruseşti. Povestitorul (eu) poartă un dialog cu o rudă în vârstă, veteran din al doilea război mondial (unchiul Nicu, bineînţeles). Cartea descrie absurditatea sinucigaşă a rezistenţei noastre în faţa ruşilor, absurditatea sinucigaşă a tuturor rezistenţelor noastre. Am scris-o simţindu-mă în fiecare zi sfâşiat între patriotism şi adevărata mea conştiinţă. Răsfoiam zilnic paginile scrise, obsedat împreună cu eroii mei de o întrebare fundamentală: merită să mori pentru ţara ta, dacă această ţară este una ca a noastră?

Aşa că poetul american care scria despre genunchi mă înfuriase la culme. De ce era el, care nu avea asemenea îndoieli, atât de important? Ce îl făcea atât de impunător încât să stăm cu toţii în jurul lui ca în jurul unui profet? Răspunsul era de o simplitate crudă. Pentru că venea din America şi scria în engleză.
Nu mă simţeam în largul meu la aceste ceremonii literare, iar ultima la care am participat a fost cea organizată în onoarea domnului Snodgrass (care mi-a dăruit mai târziu o antologie a poeziilor lui cu autograf, intitulată *Hearts's Needle).* Mă întâlnisem cu bucăţica mea de Americă la spectacolul dacă-e-marţi-trebuie-să-fie-România; incluzându-i pe William Saroyan, care se îmbătase şi devenise agresiv, pe John Updike, vizibil grăbit să plece, pe marele şi bătrânul Erskine Caldwell, care îmi mărturisise că România îi aduce aminte de propriul lui Tobacco Road („Frumos din partea dumneavoastră", m-am eschivat eu), pe criticul Leslie Fiedler, însoţit de o frumoasă new-yorkeză cu douăzeci de ani mai tânără decât el. Dintre britanici, Francis King, echilibrat şi artist, a fost o excepţie de la regula dacă-e-marţi: s-a arătat la curent cu situaţia, înţelegător şi sincer. Toţi veneau, toţi treceau prin porţile de fier forjat ale impunătoarei reşedinţe, înghiţeau băuturi şi mâncăruri, făceau excursii cu maşina în Carpaţi, la Marea Neagră şi pe la mănăstirile pictate din Moldova. Vorbeau despre propriile lor vieţi cu neglijenţa unor necunoscuţi dintr-un tren. Apoi plecau. Unii mi-au trimis vederi, mie, translatorul lor.
Aşa că mi-am părăsit slujba şi m-am întors la orizonturile mele native. Tensiunea dispăruse, nu mă mai comparam cu acei zei americani. Mergeam la întâlniri cu cititorii mei, în librării cu rafturile încovoiate, becuri lipsă şi pardoseli cu dalele ciobite. Dădeam autografe unor băieţi deşiraţi şi unor fete cu ochi mari, arzători şi mă simţeam important. Uitat şi important. Ăsta era destinul meu şi încă era unul norocos. Datorită faptului că scriam, nu trebuia să fac la fel de multe compromisuri ca majoritatea celorlalţi. Puteam chiar să-mi pedepsesc adversarii scriind despre ei. Aveam un rol de jucat, aveam o misiune.
Apariţia lui Snodgrass în casa de pe Şoseaua Kiseleff a devenit pentru mine un punct de cotitură, nu din pricina felului în care scria, ci a modului cum trăia. Un poet cu spiritul şi paşaportul

liber, care ducea o existență plăcută, lipsită de tensiuni exterioare, într-un colegiu prestigios, şi care-şi fascina studentele cu poemele lui şi cu uimitoarea lui barbă roşcată. Poate că se şi culca cu ele. Şi nici un Dumnezeu mânios nu pogora din ceruri să-l apuce de barbă şi să-l azvârle în fundul iadului. Ceea ce mă umplea de o furie invidioasă. La puțin timp după, ra-am dus să-l văd pe tata şi i l-am descris pe Snodgrass ca pe un soi de nebun, care se amețise cu coniacul românesc tare şi coborâse apoi scările de marmură care-l duceau la maşină, sărind într-un picior şi chiuind - chiar aşa făcuse, uimindu-i pe cei vreo treizeci de scriitori români care înțepeniseră. „De ce", am strigat eu, plimbându-mă cu paşi mari prin biroul tatei, „de ce să-i meargă aşa de bine unuia ca el?"
„Trebuie că e destul de bun."
„Pe naiba", m-am repezit eu. „Cum să fie bun, când scrie despre genunchi?"
„Probabil că are talent. Nu trebuie să suferi ca să fii un scriitor bun."
Ca de obicei, tata stătea la birou şi scria. Era îmbrăcat cu vechiul lui halat. Scrumiera dădea pe afară de chiştoace. în fumul care se ridica uşor, puteam vedea meandrele destinului tatei: lent şi singuratic, lipsit de oricare dintre bucuriile pe care le văzusem la poetul american.
Am recompus din memorie poezia despre genunchi şi i-am recitat-o. Răzbunător, am zis - uite, ce părere ai de absurditatea asta?
„E nostimă", a zis tata.
Epuizat, m-am trântit pe un scaun. „E al naibii de norocos, nu crezi?"
„Aşa e viața", a ridicat tata din umeri, lasându-mă cu gura căscată. Era în cele din urmă un raționalist şi un om de stânga.
„Noroc."
Se juca cu stiloul. Până la sfârşitul zilelor lui, a scris numai de mână. Eu, cu vechea mea maşină de scris Olympia, i-o luasem cu mult înainte din punct de vedere tehnologic. I-o luasem înainte şi ca recunoaştere publică: tot tineretul din România vorbea despre mine, în vreme ce publicul tatei era format dintr-o mică elită de cunoscători. Nu s-a plâns niciodată. A fost mereu sfătuitorul meu generos şi atent, citindu-mi imediat orice lucrare nouă

şi spunându-mi cum s-o îmbunătăţesc, fără nici o iotă de control sau de invidie. Aveam noroc că se despărţise de mama. Dacă ar mai fi fost împreună, ea nu m-ar fi lăsat niciodată să mă reapropii de el. El şi cu mine nu vorbeam nici acum despre trecut, ci numai despre literatură.
„De ce să fie atât de norocos?" am bombănit, învins.
„Nu ştiu", mi-a răspuns tata, dar mie mi-a sunat mai mult ca: îmi pare rău, îmi pare foarte rău că te-am adus pe lume în ţara asta uitată de Dumnezeu.
Ai fi putut să pleci înainte de război, i-am spus cu răutate. De fapt, nu chiar cu atâta răutate, de vreme ce i-am vorbit doar în gând. Ai fi putut să fugi.
„Crezi că sunt un scriitor bun?", l-am întrebat cu buzele arse.
A dat din cap în tăcere, iar eu am simţit că sensul vieţii mele se concentrase în cei câţiva centimetri de aer traversaţi de bărbia lui mişcându-se a încuviinţare. „Ce anume face ca un scriitor să fie un bun scriitor?", l-am întrebat.
Mi-a răspuns imediat. „Unicitatea câtorva scene importante care devin principalele puncte de pornire pentru scrierile lui. Un scriitor nu trebuie niciodată să inventeze aceste scene. Ele aparţin copilăriei lui şi sunt adânc încrustate în memoria lui afectivă." Mi s-a părut că tata se descria pe el însuşi, căci şi-a mutat repede privirea în altă parte. „Bineînţeles, ăsta e doar un anumit tip de scriitor. Există mulţi alţii care scriu din pură imaginaţie."
I-am pus câteva întrebări transparente despre cât de bun eram şi ce ar trebui să fac ca să fiu şi mai bun. Voiam să ştiu dacă am destul talent ca să uimesc lumea.
A înţeles. „Las-o baltă, mi-a spus. Nu poţi să ştii cât de bun eşti cu adevărat sau cât de bun ai putea deveni la un moment dat. Răspunsul e: continuă să scrii."
„Mulţumesc."
A ridicat din umeri, părând gata să se întoarcă la scrisul lui. Dar, pe neaşteptate, m-a privit în ochi. „Nu te mai plânge. Eşti nemaipomenit de norocos." Am început să bombăn, dar a ridicat mâna să mă oprească. „Ştiu, îţi elimină pasaje, te obligă să le rescrii..." Acest „ei" impersonal putea să însemne, deopotrivă, cenzura, partidul, securitatea. „Dar acum au nevoie de tine."

„Sigur că da, continuă să-mi asculte telefonul, dar au nevoie de arta mea patriotică."
„Şi tu ai nevoie de ei", a spus tata echitabil. „Vrei să scrii şi să publici în continuare lucruri de calitate. Ai nevoie ca ei să aibă nevoie de tine. Acest nou ministru al tineretului a vrut să se întâlnească cu tine. Ce-a avut să-ţi spună?"
„Nu mare lucru. Crede că *Prins* e o carte bună, dar nu înţelege de ce e aşa de înverşunată."
Fusesem într-adevăr convocat la o întâlnire cu noul ministru al tineretului, care era şi secretarul UTC-ului. Din punct de vedere tehnic, făceam încă parte din UTC, în care fusesem înscris automat în clasa a şaptea. Numele ministrului era Ion Iliescu. Plăcut, inteligent, urban şi cosmopolit, Iliescu mă impresionase. Ceauşescu însuşi fusese secretar al aceleiaşi Uniuni, sub Gheorghiu-Dej, şi se purtase ca un călău, pată pe care biografii săi curenţi se străduiau din răsputeri s-o facă uitată. Dar Iliescu avea reputaţia unui reformator şi reprezenta aripa luminată a partidului. Era numirea lui simptomul unui oarecare proces de liberalizare? Se schimba Ceauşescu? Acestea erau întrebările pe care mi le puneam în timp ce-mi sorbeam înţepenit cafeaua de circumstanţă oferită de Iliescu. Nu mă întrebase nimic despre mine, dar spusese în treacăt că scopul întâlnirii noastre era să ne cunoaştem mai bine. Hm. Ce se petrecea acolo?
„Ai grijă ce faci", m-a avertizat tata în zilele acelea, pe un ton fără înţelesuri ascunse. Dimpotrivă, părea sincer emoţionat, de parcă o mulţime de lucruri ar fi depins de abilitatea mea în aceste noi circumstanţe politice, delicate, dar promiţătoare.
Evenimentele se aflau într-adevăr în stare de flux. Presa noastră tocmai anunţase că preşedintele american Richard Nixon acceptase invitaţia de a veni la Bucureşti. „După domnul Snodgrass, domnul Nixon", am glumit cu tata, dar gluma a sunat răsuflată. Evenimentul anunţat era extrem de promiţător şi, deşi tata tăcea, ştiam că şi în mintea lui se ivise aceeaşi întrebare: se schimba oare ceva? Era posibil ca asasinul de ieri să devină dictatorul binevoitor de azi şi arhitectul de mâine al unei adevărate democraţii? Democraţie adevărată. Libertate. Oh, Doamne!
Gândul acesta a lăsat în urma lui un vid ciudat, pentru că a înlăturat una dintre constantele vieţii mele emoţionale - vechiul

vis de a evada. Obiceiul de a privi înjur ca pentru un bun-rămas: s-ar putea să nu mai văd multă vreme toate astea. Eram sortit să ajung în altă parte. Să încerc ce încercase Joseph Conrad...
Dar acum, stai puțin... dacă ne vom bucura de libertate, de ce să mai plec? Pentru ce?
Dorința de a emigra fusese deja slăbită de succesul înregistrat de *Prins.* Aveam acum un public. însemnam ceva pentru mii de frați şi surori invizibile. Cum să-i părăsesc?
M-am uitat la tata şi tata s-a uitat la mine. Am simțit limpede că gândurile mele fuseseră şi ale lui în tinerețe. Voiam o confirmare, dar n-am îndrăznit să-l întreb. Acest sentiment de asemănare între noi era prea prețios pentru mine, nu puteam risca să-l văd spulberat. Aşa că mi-am luat la revedere de la tata şi am plecat acasă - ca de obicei, noaptea târziu, după câteva ore de discuție despre soarta României. Odată, pe drumul de întoarcere, m-am oprit în Grădina Icoanei, un părculet împodobit cu statuia de bronz a unui patriot din secolul al XlX-lea. Cunoşteam bine acest parc, mă jucasem de multe ori acolo cu Pavel. Nici unul dintre noi nu-şi dăduse osteneala să examineze micul piedestal prăfuit şi să afle numele eroului instalat deasupra. Acum era prea întuneric ca să-l pot citi. M-am aşezat pe o bancă aplecată pe-o parte şi am încercat să-mi adun gândurile.
N-a fost uşor. Nu trecusem cu mult peste douăzeci de ani şi aveam nevoie să înțeleg cine sunt şi încotro mă îndrept. Dar simțeam că nu-mi țin în mâini nici identitatea, nici drumul de urmat. Am lăsat luna să-mi bată în față. Am închis ochii şi am văzut brusc o scenă de istorie. O vedeam ca pe un continuum rotitor, ca pe un prezent etern, aceeaşi, conținând simultan episoade fără de număr, oricare dintre ele, fie nou, fie vechi, fiind cumva contemporan încă şi în curs de desfăşurare. Aşa cum pământul se roteşte îfl jurul soarelui şi luna în jurul pământului, istoria noastră se rotea în jurul meu, sincronă cu mine şi cu ea însăşi.
Am văzut istoria României de la ocupația romană încoace. O cărămidă centrală la temelia noastră fusese chiar acea ocupație. Ne-am născut dintr-un act de ocupație, în care dacii şi romanii s-au amestecat şi au dat naştere românilor.
I-am văzut pe strămoşii noştri păgâni, pe regii daci care purtau în lupta împotriva romanilor un singur steag în formă de

cap de lup. Printre colții rânjiți ai lupului vuiau asurzitor vânturile puternice ale piscurilor Carpaților. Dacii apăreau pe neașteptate, doborând stânci peste legionarii romani care se strecurau prin trecătorile din vale. Apoi coborau ca o furtună pe pantef» abrupte și-i hăcuiau cu pumnale nu mult mai netede și mai ascuțite decât uneltele omului din paleolitic, pe care le dezgroapă în fiecare primăvară plugurile țăranilor români. Dar...
Dacii fuseseră învinși și dispăruseră din istorie.
Am tras aer în piept. Vraja s-a destrămat, deși știam că nu se mistuise de tot. A rămas în propria ei felie de timp, *petrecându-se încă.*
Stăteam liniștit pe banca mea șchioapă. Roma s-a retras.
Hoarde de călărești păgâni au început să vină dinspre Răsărit, invadând România la intervale de câțiva ani, devastând iar și iar țara și amestecându-se cu populația băștinașă. Când valurile migratoare au încetat, a început lunga istorie a ocupațiilor turcești, ungurești și rusești, până când România modernă a reapărut, bucată cu bucată, între 1859 și 1918.
Cine fuseseră strămoșii mei în acest vârtej? Victime necunoscute care nu-și dobândiseră statutul de martiri. Cine erau părinții mei? Doi oameni care încercaseră să trăiască liber într-un loc lipsit de libertate. încercaseră să se amuze în mijlocul unei stirpe tragice, lipsită de umor. Plătiseră pentru asta. Pentru că erau diferiți.
și eu eram diferit. Indiferent cât de mult sufeream rememorând istoria noastră, eram diferit. Ce trebuia să fac?
încă prins în acest continuum trecut-prezent, i-am văzut pe români reapărând în istorie. După ce satele le-au fost cotropite, bisericile pângărite, băieții și fetele deportați în masă ca să devină robii cuceritorilor, eunuci, gărzi de corp, tovarăși de pat, stirpea lor a renăscut iar. întrebându-se când aveau să fie din nou invadați. De-a lungul istoriei, mamele și nevestele romînce au pus în rugăciunile lor cereri speciale, precum: „ține lăcustele departe de câmpurile noastre și izbăvește-ne pe noi de străin".
Străinul, străinul.
Asta sună atât de arhaic, de plin de prejudecăți. Dar în această mică țară din miezul Europei, localnicii își doresc cu tot atâta disperare să facă parte din lume, pe cât sunt de înspăimântați că vor fi devorați de ea. Așa că, în mințile lor, străinul a dobândit un

statut mitic. El a fost cel puternic, invadatorul, isteţul, bogatul, agentul tehnologiei şi progresului. Dar tot el a fost şi intrigantul, complotistul, diavolul care nu avea alt ţel decât să-i înşele şi să-i slăbească pe nevinovaţii iubitori de Dumnezeu. Aşa că atitudinea românilor faţă de străin, fie el colonist, invadator, aliat sau membru al unei minorităţi, a devenit neîncrezătoare, schizofrenică şi imprevizibilă.

Acum istoria se repeta. Aşteptam iar să fim invadaţi de ruşi, iar eu, un martir sau o victimă anonimă. Dar victimă sau martir pentru ce? Mi se cerea să-l apăr pe Ceausescu, nu libertatea; Ceausescu, care fusese adus la putere de „străin", apoi se certase cu străinul şi acum se purta *cu noi* ca şi străinul.

M-am simţit liber după ce Ceauşescucondamnase invadarea Cehoslovaciei. Am trăit magia rară de a fi în stare să-mi privesc contemporanii în ochi, simţind că nici ei, nici eu nu eram accesoriile unei minciuni. Dar acest scurt sentiment de demnitate dispăruse. Ce s-a întâmplat?

Ne-am trezit la realitate. Regimul nu se schimbase. Jugul rusesc fusese înlocuit cu unul indigen. Ceauşescuîşi întărise puterea personală, nu o slăbise. Eram ocupaţi dinăuntru. Totuşi nici asta nu repezenta o garanţie că ruşii n-or să ne invadeze la un moment dat şi pe noi. Nu însă chiar acum, când venea Nixon. Vizita lui avea să fie folosită de Ceauşescuca să-şi crească şi mai mult prestigiul şi puterea.

Aveam şi eu un soi de putere. Eram de-acum scriitor. Aveam cititorii mei. Ce trebuia să fac cu puterea mea?

Luna îşi schimbase poziţia, suind pe cer şi lăsându-mă în întuneric. Am ajuns până la urmă la concluzia că deocamdată nu puteam face nimic şi m-am ridicat să plec spre casă. Dar, printre dinţii încleştaţi, am făcut o promisiune cruntă. Nu voi mai fi multă vreme un nevolnic deplin. Curând, voi face ceva.

Nu vreau să dau impresia că lucrurile se simplificaseră pentru mine. Războiul permanent cu cenzorii îmi provoca dureri de stomac, nopţi albe şi căderi nervoase. De exemplu, nu mă puteam întâlni cu ei faţă în faţă: ca într-un roman kafkian, îşi transmiteau pretenţiile prin redactorii de carte, care mă chemau si îmi arătau numărul şi dimensiunea modificărilor cerute.

Trebuia să mă mulţumesc cu atât şi să sper că în produsul devastat va rămâne o oarecare integritate artistică. Am învăţat cum să-mi apăr cărţile de o castrare completă, scriindu-le cu o maximă subversivitate, în aşa fel încât să rămână destul în urma foarfecelor cenzurii. Am învăţat să supravieţuiesc în cuvintele mele, aşa cum supravieţuisem în viaţă.
Scriitorii oficiali, binecuvântaţi de partid, au făcut pentru celebritatea mea la fel de mult ca şi spusele publicului, criticându-mi lucrările în principalele reviste literare. Eram deseori ţinta unui acolit personal al lui Ceauşescu, Eugen Barbu, redactor şef la *Luceafărul,* influent săptămânal politic şi literar. Barbu era membru al CC al PCR. El a fost primul care a tras clopotele ideologice de alarmă în ce mă priveşte, după ce citisem *Moartea în fereastră* la o întrunire literară. Alţi detractori oficiali i-au urmat exemplul. în acelaşi timp, scriitori cunoscuţi, care ar fi putut să-mi ia apărarea, au ales să fie neutri, din motive specifice. Unul dintre ei, Geo Bogza, le-a şi formulat. „Cine ţi-a dat ţie dreptul să deschizi dosarul, dacă n-am putut face noi asta?", s-a răstit el la mine, în apartamentul tatei, după o cină plăcută în timpul căreia tata se împăunase cu următorul meu roman. Bogza era un „clasic în viaţă", făcea parte din bibliografia şcolară. El şi alţii ca el erau prietenii tatei. „Ai crescut în poala statuilor", mi-a spus odată criticul Magdalena Popescu (nu suntem rude). Ei bine, n-am nici o vină că în anii '50 şi '60 statuile nu prea au fost statui. în tonul lui Bogza se străvedea şi gelozia unei bătrâne vedete care asista la ridicarea uneia mai tinere.
Mă ameţea toată agitaţia din jurul meu. Chiar dacă insatisfacţiile care îmi apăsau pe umeri erau vechi şi multe, deveneam, pe tăcute, mai sigur de mine însumi. Prea sigur. Ideea pe care tata mi-o băgase în cap, aceea că poate nu mă reduseseră la tăcere din pricina unui eventual joc mai vast, s-a amestecat cu propria mea nădejde de îmbunătăţire a situaţiei politice. Poate că publicarea scrierilor mele era un semn.
Speranţa mea era sinceră, dar nu şi regimul. Ignorarea unui armăsar nărăvaş ca mine se făcea cu un anume scop. Strigătele de exasperare din romanele mele se potriveau cu starea de spirit a ţării, iar regimul nostru era unul naţionalist. M-am şi umflat niţel în pene. La naiba, o să scriu despre toate secretele de care statuile

nu îndrăzneră să se atingă. Brusc, am încetat să mă mai gândesc la evadare. Nu, domnilor, nici o iotă. îmi plăcea să scriu. Puteam să trăiesc în această risipă şi singurătate mentală. Şi aveam atât de mulţi bani în contul meu de la Casa de Economii şi Consemnatiuni (singura bancă publică din România), încât puteam să-mi cumpăr o maşină. Micuţă, românească, din tablă subţire, scoţând un zgomot ascuţit şi pătrunzător, era un Renault 8, fabricat sub licenţă şi rebotezat Dacia 1110, în amintirea glorioşilor noştri strămoşi. O, Doamne! Câte schimbări ar fi putut aduce această maşină în viaţa mea. Vacanţe cu automobil, în loc de tren. Plimbări nocturne cu fetele. Acuplări grăbite pe bancheta din spate - *la jeunesse* română aflase de obiceiul american de a face sex pe bancheta din spate şi îl practica în aceste cutiuţe de tinichea pe roţi. Dar nu m-am încolăcit în maşinuţa mea niciodată cu vreo fată înaintea evadării şi n-am făcut decât o excursie de-a lungul luncii Dunării. Eram prea ocupat cu scrisul. Nu aveam timp decât pentru scris şi pentru noul meu trib, cititorii. în fiecare săptămână, eram invitat la întâlnirile cu ei. Mă duceam acolo şi mă desfătam cu exaltarea unui public comunist, care-şi vedea la scenă deschisă una dintre propriile înfruntări cu regimul. Era o adoraţie a păstorilor, iar eu, un Mesia adolescent şi stângaci.
După *Dulce ca mierea e glonţul patriei,* am fost remarcat şi de cititorii mai vârstnici. Romanul patriotic le plăcuse conservatorilor înverşunaţi, chiar şi unora care zăcuseră prin închisori. Eram acum oprit pe stradă de domni şi doamne în vârstă, care mă măsurau din privire, şocaţi de tinereţea mea, apoi murmurau solemn: *„Simţi româneşte[11].* Mă atingeau astfel în zona cea mai sensibilă a psihicului. „A simţi româneşte" nu dispăruse, iar eu eram dovada. Aceşti cititori de vârsta a doua erau de fapt cei ce dădeau acum tonul. Ei erau mamele şi taţii, unchii şi mătuşile fiecăruia dintre noi. Devenisem la fel de cunoscut ca o vedetă rock. Editorii se înghesuiau să mă publice şi mă publicau. în culmea euforiei, am devenit nervos: veneam dintr-o familie enormă şi ştiam că, în familiile româneşti, dragostea nu e tihnită - e ierarhică, autoritară, bănuitoare. îţi spune pe cine şi cât de mult să iubeşti. Cititorii hotărâseră să mă iubească pe mine. Eram adoptat, nu numai ca scriitor, ci şi ca fiu model.

Am fost tradus în maghiară, slovacă, poloneză, cehă şi germană - pentru publicul est-german. Simțindu-mă din ce în ce mai important, aproape că mă aşteptam ca şeful cel mare să mă abordeze cumva. Dar şi el era ocupat, jucând pe o scenă mult mai vastă. Totuşi,..aş fi fost gata să negociez cu el la sânge, pentru că el avea țara, iar eu aveam cititorii. în zilele acelea, Ceauşescua creat noi mişcări politice, toate dominate, bineînțeles, de partid. în fabrici, în gospodăriile de stat, în şcoli şi licee, în armată, oriunde angajații sau membrii sau elevii se aflau sub călcâiul partidului, s-au înființat enorme organizații-umbrelă, menite să dovedească sprijinul total acordat conducătorului. Se numeau Frontul Unității Naționale, FUN, sau Frontul Unității Socialiste, FUS (ce-i mai făceau să râdă aceste acronime pe prietenii mei din ambasada Americii şi să se întrebe dacă FUS însemna „fuss" [agitație] sau „fuse" [fitil]!) Brusc, organizația de tineret şi-a dublat numărul de membri. Comitetul Central al UTC-ului şi-a deschis porțile pentru noi aspiranți, tineri artişti, scriitori, oameni de ştiință, actori, inclusiv pentru mine. Eram pe neaşteptate suit pe o poziție de vârf, într-o organizație din care făceam parte de pe vremea pantalonilor scurți şi asta chiar sub conducerea ministrului liberal al tineretului Iliescu.
Nu e nevoie s-o spun, totul era de fapt o altă schimbare cosmetică. Tiranii îi neutralizează deseori pe rebeli, oferindu-le demnitatea de cavaler. Pe deasupra, niciodată „originea mea socială nesănătoasă" nu fusese atât de îmbrățişată în public. Tata mi-a aruncat un zâmbet silit. „Ce ți-am spus? Acum ai şansa să schimbi lucrurile din interior!"
Bietul meu tată naiv. Şedințele prezidiului lărgit al CC al UTC nu aveau nici o putere de decizie. Ni se aduceau pur şi simplu la cunoştință directive venite de sus, iar noi le ştampilam. Am aflat repede cât de lipsiți de putere erau toți slujbaşii, cu excepția *lui,* slujbaşul şef. în cercurile concentrice din ce în ce mai apropiate de dictator, referirile la el deveneau tot mai impersonale şi, în acelaşi timp, tot mai clare. *El, pe El, al Lui.* Sau *Tovarăşul.* La singular, fără nume sau atribut de clasificare. Nu era necesar. Printre cei douăzeci şi două de milioane de tovarăşi ai unui regim totalitar, el era *singurul* Tovarăş.

Avusesem de mai multe ori până atunci ocazia să-l văd şi fusesem fascinat de rigiditatea şi sărăcia expresiilor şi gesturilor lui. Vorbea pe un ton şi mai dur, cu braţul şi mâna dreaptă întinse înainte, spintecând mereu aerul din faţalui de parcă tăia un salam. Părul, acum cănit, continua să-i explodeze ca o ciupercă nucleară. Ochii cu raze X îi străluceau ca nişte cărbuni încinşi, dar aveau şi o ciudată lipsă de expresie. Uneori arăta aproape ca un robot. Dincolo de această privire, exista oare ceva? Sau se fixase într-o stare de suspensie în strana de unde predica poporului, el, un călău, chiar şi pentru propria-i familie, fără altă satisfacţie decât să stea acolo, ascultându-şi vocea spartă? Poate murise şi nimeni nu aflase. Formidabilul lui aparat ţinea lucrurile în funcţiune, de la nişte alegeri până la următoarele, de la o tiradă până la următoarea.
Sfârşitul bahic, publicat mai târziu şi în engleză, a fost cel mai rebel dintre romanele mele, după care aş fi putut doar să mă căiesc sau să emigrez. Cu *Sfârşitul bahic* am sărit primejdios peste cal, abordând principalul subiect interzis, partidul însuşi, şi făcând un portret destul de transparent al perechii oficiale, Ceauşescu şi Elena.
Datorită independenţei sale atât de afişate, Ceauşescu cucerise Occidentul. Acum, tot ce avea de făcut era s-o ţină tot aşa. După cum spun românii, butoiul gol zdrăngăne cel mai tare. Ceauşescu zdrăngănea şi lumea îl aclama pe starul din Balcani. Acasă, nu era decât un ţăran analfabet la apogeul puterii, dar în străinătate părea un luptător pentru libertate şi un teoretician care devia de la marxism. A angajat ţara în proiecte ruinătoare, a inventat experimente sociale nebuneşti, a încercat să robotizeze tânăra generaţie după modelul nord-coreean şi, totuşi, a continuat să primească aplauze, împrumuturi şi onoruri. A dormit la Buckingam Palace şi s-a plimbat cu şahul Iranului. I-a dăruit Goldei Meir crema antirid Gerovital, dar, din motive bine întemeiate, l-a lăsat şi pe Arafat să-şi facă vacanţa la Marea Neagră şi să se bucure de băile de nămol, bune pentru potentă. Occidentalizatul ministru al tineretului, Ion Iliescu, a fost singurul om din echipa de la vârf care s-a împotrivit acestor nebunii. Ceauşescu l-a destituit în 1971, pentru „intelectualism". Căderea principalului om cu vederi liberale semnaliza că direcţia

țării devenise schizofrenică, la suprafață pro-occidentală, în realitate controlată. Ceauşescuse arăta patologic de agitat: colinda lumea şi, dacă vizitele de stat nu erau posibile, colinda România, în uralele mulțimilor scoase în grabă din fabrici şi şcoli, îşi dădea cu părerea în orice domeniu al activității umane, inclusiv în artă. De cele mai multe ori, era însoțit de împărăteasa lui, neînduplecata Elena, care, după cum se zvonea, conducea propria ei securitate. Până la urmă, obsesia lui de sine însuşi a devenit şi a noastră, căci nu mai puteam scăpa de prezența lui nicăieri. Fotografia îi apărea zilnic pe prima pagină a ziarelor, iar programele TV îl prezentau numai pe el. în ziua de salariu, oamenii primeau exemplare ale cărților lui, al căror preț le fusese deja reținut din chenzină. La radio se auzea mereu vocea lui. Se organizau concursuri şcolare pentru cine spune mai frumos povestea vieții şi realizărilor sale. Parlamentul chiar i-a făcut cadou un voluminos sceptru regal, aluzie la voievozii medievali care se bătuseră cu turcii. Iar greşelile lui gramaticale (multe), presa le prelua ca reprezentând limba română oficial corectă.

în miezul acestei situații, Ceauşescuse vedea pe el însuşi ca tot mai indispensabil şi tot mai puțin răsplătit pentru ce făcea. Alături de faraon, nevasta lui era o Isis cu nasul mare, oase grele şi picioare crăcănate, care părea să nege orice concept de feminitate. Ea, fotografia ei, persoana ei fizică ne erau şi ele băgate zilnic pe gât. Dar, cum cei doi nu erau nişte stele de cinema care să ne fascineze cu fizicul lor încântător, au ajuns nişte demoni şi clovni pentru glumele şi fanteziile noastre sexuale. în orice mod imaginabil, Ceauşescuşi Elena ne invadau minții, inclusiv pe a mea, şi, când mi-am dat seama, deveniseră deja personajele celui de-al treilea roman al meu.

Am conceput *Sfârşitul bahic* ca pe istoria unui tânăr exclus pe nedrept din partidul comunist, pentru că nu fusese pe placul unui şef local. Eroul meu încerca să-şi recâştige locul în societate, punându-se bine cu un fost coleg de şcoală, devenit între timp un important pictor „realist socialist". în cursul intrigii, eroul o seducea pe nevasta colegului, ea însăşi pictoriță. Pictorul se numea Florea, după unul dintre frații lui Ceauşescu. Am descris-o pe soția lui exact ca pe Elena: un cal mare cu trăsături masculine, înclinată spre crize agresive de ideologie. L-am prezentat pe Ceauşescuca

pe un impotent absurd, îngust la minte şi ţinut sub papuc. Era recognoscibil chiar şi ca portret fizic: scund, îngust în umeri, stângaci, cu părul mare. Scriind aceste rânduri, tremuram, şi am tremurat şi mai abitir când le-am predat cenzurii. Ce-o să se întâmple dacă se vor prinde? Va ajunge trădarea mea pe biroul faraonului? Aproape că merita să fac experienţa asta. Imaginaţi-vă scandalul! Eram acum un autor bine vândut şi membru al conducerii UTC-ului. Dacă romanul ar fi fost interzis şi eu anchetat, poate că mi-aş fi găsit locul pe lista disidenţilor din *New York Times,* alături de Soljeniţân şi Havel. îmi bătusem joc până şi de bâlbâiala lui Ceauşescu. Şi îmi oferisem plăcerea perversă de a o poseda în cartea mea pe împărăteasa lui cabalină, pentru că povestea era spusă la persoana întâi. Scriind „eu", mă descriam pe mine însumi posedând-o pe Elena, pe care o dezbrăcasem numai pe jumătate, pe podeaua propriului ei atelier, printre tablouri triumfaliste.
Era o nebunie. De-a dreptul sinucigaşă.
Spuneţi-i cum vreţi, eu scrisesem cartea. Am predat-o şi am aşteptat întrebându-mă ce se va întâmpla.
Nimic. Doar hăituiala obişnuită cu cenzorii. Au eliminat, ca de obicei, diferite pasaje. Dar eroul meu Florea a rămas, ca şi nevasta lui.
Cartea a apărut. Aşteptam. Au urmat câteva recenzii oficiale răutăcioase. Normal. Cei doi pictori ai mei, vechi membri de partid, nu erau descrişi într-o lumină prea măgulitoare. Ea grandioasă, dogmatică şi excitată. El, un impotent tiranic, gelos şi ucigaş. Trăiau într-o vie confiscată de la proprietari, unde, împreună cu alţi membri ai elitei comuniste, se îmbătau şi-şi făceau de cap, pe gratis. Destul de tare povestea, ca să zic aşa.
„Ai fi luat zece ani de puşcărie pe vremea lui Stalin", mi-a spus tata. Apoi, după un moment de gândire: „E cea mai bună carte a ta. Dar nu te aştepta să fii lăudat."
„De ce nu?"
„Pentru că în romanul ăsta înfierezi pe toată lumea."
Era adevărat. Aşa că experienţa avea să fie interesantă.
Cartea s-a publicat pentru început în douăzeci şi două de mii de exemplare, cifră enormă pentru o ţară de mărimea României. S-a vândut ca pâinea caldă. între timp, criticii partidului m-au

desfiinţat pentru „negativism", „preferinţa excesivă pentru grotesc" şi „simpatie faţă de caracterele negative". Ultima frază se referea la începutul romanului: excomunicat din partid, deprimat şi sărac, eroul meu îşi găseşte o slujbă la cimitirul evreiesc, unde se împrieteneşte cu patru spălători de cadavre. Acolo, ex-marxistul îi vede pe evrei străduindu-se din răsputeri să-şi păstreze cultura ancestrală. îi simpatizam pe evrei, dar îi foloseam şi ca pe o aluzie: ce făceam noi, românii, cu propria noastră cultură? Fiind una dintre rarele scene de viaţă evreiască descrise ca atare într-o operă de ficţiune, ea a ajutat la vânzarea cărţii la fel de mult ca şi portretul sexual al comuniştilor deşănţaţi. Romanul se termina cu întoarcerea eroului meu excomunicat la cimitir, unde un spălător de cadavre îl sfătuieşte să nu se pună cu istoria. „Semineţele trebuie să se transforme în roade", spune acesta, un rabin caterisit autoexilat, pentru că propriul lui fiu se angajase în Securitate. „Urmează calea semineţei şi nu te teme de vânt. Vântul te va duce pe culmile fricii, dar până la urmă te va lăsa pe pământ mănos." Să fi fost această ultimă frază o premoniţie subconştientă a evadării mele? Poate.

Romanul se vindea repede, dar din motive confuze. Oamenii îl citeau şi se supărau pe mine. Din *Sfârşitul bahic* nu emana solidaritatea unui popor lovit de istorie. în loc să acuze trecutul, punea sub acuzare prezentul. Ceea ce însemna să apeşi pe prea multe butoane. Dinspre stânga spectrului politic, am fost înfierat pentru că prezentasem comunismul ca pe o farsă grosolană. Dinspre dreapta, am fost crucificat pentru că „i-am pus pe evrei deasupra *noastră* (destul de enervant, având în vedere că nici măcar nu eram evreu). S-au supărat şi mulţi scriitori evrei: în vreme ce ei nu-şi prezentaseră niciodată propriile probleme, eu îndrăznisem s-o fac.

Dar cel mai aiuritor a fost faptul că majoritatea oamenilor n-au băgat de seamă caricatura lui Ceauşescu. Cei doi erau în cartea mea nişte regi goi. Mă aşteptasem să fiu tras în ţeapă, chiar arestat. Acesta era acel „voi face ceva" pe care mi-l făgăduisem mie însumi în noaptea când reflectasem la mersul istoriei, pe drumul de întoarcere de la tata. Am fost pus la colţ de qriticii oficiali, dar în rest nu s-a întâmplat nimic. Era un succes ciudat: deşi se vânduse foarte bine, cartea era un ghiont în coasta tuturor

valorilor, nu doar în a celor impuse de partid, şi, sub acest aspect, făcusem o greşeală. Românii suferiseră prea mult ca să fie luați peste picior. Doar celor foarte tineri le-a plăcut cu adevărat. Ceilalți au citit-o până la ultima virgulă, dar s-au plâns. Unde era scriitorul care le restaurase demnitatea?
M-am simțit deprimat, confuz şi vinovat. M-am grăbit să închei alt roman, *Copiii Domnului.* O alegorie istorică, plasată în timpul ocupației otomane. Era o carte comercială, scoasă în o sută de mii de exemplare. S-a vândut: fusesem iertat. Retragerea în istorie era o consecință a înghețului cultural. Ceauşescuse înfăşură zilnic în drapel, iar imaginea regimului său era din ce în ce mai istorică. Dacă mă întorceam iar la istorie, asemuindu-l pe el cu Mihai Viteazul şi România cu bastionul creştinătății în fața turcilor, puteam deveni *scriitorul* curții.
Eventualitatea asta mi-a trecut prin minte. I-am ripostat cu un fior arogant de dispreț. Eram prea bun pentru aşa ceva, nu? Totuşi, atâta vreme cât Ceauşescua păcălit Occidentul, funcția de scriitor al curții a rămas o slujbă demnă de râvnit în România. Care era alternativa? Să trimit editorilor parizieni manuscrise disidente sub nume false şi să fiu respins pentru că nu sunt rus, chinez sau măcar ceh? Pe de altă parte, uram Parisul refugiaților şi ştiam deja de la prietenii mei americani că America nu e țara care să le spună bun venit disidenților. Imigranți, poate, dar nu disidenți, nu inşi care să se plângă. Un act de curaj aici ar fi însemnat o plângere acolo. Aşa că, ce-mi rămânea de făcut? Ştiam totuşi că nu voi urma această cale. Iar viitorul se arăta întunecat. Se zvonea că Ceauşescupregăteşte o nouă teroare, una atât de totală, încât urma să trăim cu toții în stare de hipnoză colectivă. Legați şi cu căluş în gură, pătrunzând nu doar în carnea noastră, ci şi în cele mai profunde gânduri ale noastre, auzindu-l pe El, privindu-l pe El, aprobându-l şi aplaudându-l pe El.
în timpul ultimilor cinci ani trăiți în România, lucrasem din când în când ca reporter. Era o contradicție în termeni, din moment ce presa noastră comunistă nu raporta nimic. Jurnaliştii întrebau „departamentul de presă şi publicații", un eufemism pentru cenzură, dacă ar putea scrie despre cutare sau cutare subiect şi, dacă primeau aprobarea, aceasta era însoțită de instrucțiuni cu privire

la modul în care trebuia scris despre tema respectivă. Presa vie, imediată, cea care-i surprinde pe oamenii cu ştirile ei, pur şi simplu nu exista. De cele mai multe ori, ştirile noastre erau vechi, fiind „raportate", după ce zvonul despre existența lor circulase săptămâni întregi, uneori chiar ani.
Aşa că totdeauna îmi predam articolele înainte de termen, pentru că ştiam ce trebuie să scriu, câteodată chiar până ca evenimentele să aibă loc. Mergeam pe teren, vedeam locurile şi oamenii respectivi, puneam întrebările de rigoare şi îmi notam răspunsurile. Apoi îmi redactam la birou articolul în maniera prescrisă, astfel că nu puteam să greşesc. Cunoşteam sistemul şi eram un excelent ziarist comunist.
Mi-am atins apogeul carierei de reporter cu câteva luni înainte de a evada. într-o seară, am auzit o bătaie precipitată în uşa apartamentului. Când am deschis, l-am văzut pe unul dintre redactorii principalului oficios cotidian, *Scânteia,* însoțit de un necunoscut, îmbrăcat într-un costum cenuşiu şi cu o barbă nerasă de câteva zile. Costumul cenuşiu însemna aparatcic, iar barba nerasă misiune urgentă de ultimă oră. Aparatcicul mi-a spus: „Ați fost ales să fiți unul dintre ziariştii care-l vor însoți pe *Tovarăşul* în călătoria din America de Sud. împachetați-vă câteva lucruri. Maşina e jos. Plecăm în cinci minute."
„în America de Sud?"
„Nu, la mare. Mâine dimineață, Tovarăşul va sta de vorbă cu corpul de presă."
Am relatat acest dialog ca să dau o idee despre modul în care Ceauşescu obişnuia să convoace lumea la orice fel de acțiune legată de el însuşi. Hotărârea de a mă include în grupul de ziarişti fusese probabil luată cu o oră în urmă. Petrecusem această oră vorbind la telefon cu un amic. Trimişii Tovarăşului ar fi putut cere securiştilor să-mi întrerupă conversația, dar preferaseră să vină direct la mine şi acum nu-mi dădeau decât cinci minute ca să-mi las baltă toate treburile şi să răspund chemării Tovarăşului.
Mi-am luat un costum şi o cravată - nu te duceai îmbrăcat oricum înaintea Tovarăşului, era un maniac al bunei cuviințe, chiar dacă întâlnirea urma să aibă loc la vila lui de la mare. I-am explicat mamei natura urgenței, în timp ce cei doi mesageri se plimbau prin sufrageria noastră cu o nonşalanță impertinentă,

amintindu-mi de securiştii care ne percheziţionaseră casa. Mama m-a sărutat pe obraz, a făcut semnul crucii peste faţa mea şi dus am fost, cu valiza în mână, ca să mă întâlnesc cu omul care controla destinele noastre ale tuturor.
Am mers toată noaptea cu maşina. La ora nouă, a doua zi dimineaţa, epuizat, dar pus la patru ace, eram mânat de la spate spre un soi de foişor, unde Ceauşescuaştepta înconjurat de ajutoarele lui, pe pajiştea reşedinţei de vară, cocoţată pe o colină de pe malul marii. Din direcţii diferite, de parcă ar fi fost introduşi prin porţi de intrare diferite, grăbeau spre el alţi patru sau cinci ziarişti, toţi mai în vârsta ca mine. După cum aveam să aflu mai târziu, alegerea mea se datora faptului că vorbeam engleza, franceza şi niţel spaniola şi obiceiului lui Ceauşescude a se înconjura în aceste vizite de oameni care aveau oarece notorietate. Doctorul desemnat pentru călătoria cu pricina, unul dintre cei mai cunoscuţi internişti în România, fusese şi el smuls de lângă lucrările, familia şi pacienţii lui. Când noi, presa, ne-am terminat întrevederea, l-am văzut pe ilustrul doctor mânat din spate pe pajişte, iar după el veneau trei piloţi în uniformă, într-un mic grup separat. întâlnirea a fost una rituală. Ne găseam acolo pentru a fi impregnaţi de sentimentul sacru că îi suntem de folos lui Ceauşescu. Aproape că nu ne-a vorbit. Purta o jachetă de vară fără cravată, pantaloni largi cam şifonaţi şi nişte pantofi indescriptibili, şi era uşor bronzat; de altfel, nu m-a impresionat cine ştie ce. Nu pot spune că emana *vreo* senzaţie limpede de putere, dar comportamentul ziariştilor mai bătrâni, care în majoritate mai „lucraseră" cu el şi până atunci, nu lăsa nici o îndoială că el era stăpânul absolut şi că trebuia tratat ca atare. Pentru că în foişor nu erau destule scaune pentru toată lumea, Ceauşescus-a uitat după nişte§ scaune de răchită împrăştiate pe pajişte la câţiva zeci de metri depărtare şi *a fluierat.* Da, a fluierat, ca după un câine. Dar n-a apărut nimeni, aşa că unul dintre ajutoare s-a ridicat în picioare. Imediat, cel mai în vârstă dintre ziarişti, la vreo cincizeci de ani şi destul de cărnos, a sărit în sus spunând grăbit că presa îşi poate aduce şi singură scaunele şi a luat-o la goană, urmat de jumătate dintre jurnalişti, într-un galop de bărbaţi de vârsta a doua, neantrenaţi, puşi la costum şi cravată. Au înşfăcat scaunele şi s-au întors în fugă cu ele. Şi aşa s-a fixat în mintea mea imaginea miş-

carii umane în prezența șefului: în preajma lui Ceaușescu, oricine, indiferent de rang, vârstă sau condiție fizică, dădea fuga spre el să-i primească ordinele sau ca să i le îndeplinească. Era acesta un mod de a aduce un omagiu valorii timpului său și importanței celorlalte activități ale sale. Am văzut această alergare identică, repetată de sute de ori în timpul călătoriei peste mări.
Siderat, nu m-am urnit din loc. L-am urmărit cu atenție.
Privea în gol, cu buzele întredeschise într-un mic zâmbet trufaș. Această agitație vrednică de dispreț însemna că lucrurile sunt în ordine. în sfârșit, s-a uitat la mine. „Nu-ți place *să munceşti?"*
Fața i-a devenit purpurie, iar ajutoarele lui s-au îndreptat în scaune, așteptând: cineva, eu, urma să fie înghițit de viu. Dar, înainte de a putea găsi o scuză pentru că nu alergasem împreună cu ceilalți, Ștefan Andrei, secretarul de partid pentru cultură și propagandă, a apărut pe pajiște, bronzat și mergând aproape normal, și a șoptit ceva la urechea boșului. Ceaușescus-a destins.
Colegii mei s-au întors aducând scaunele suplimentare și Andrei ne-a debitat câteva platitudini despre importanța misiunii noastre. Ceaușescul-a ascultat cu aceeași expresie îngâmfată și distantă; uitase de mine. înainte ca scurta noastră întâlnire lipsită de rost să se încheie, a fost menționat numele unui important om de televiziune, iar fața conducătorului a căpătat iarăși o nuanță purpurie. „Cine a dat ordin să plece la Havana înaintea echipei!" a izbucnit. „De ce trebuie să colinde prin străinătate, în loc să fie aici, *să muncească?"*
Obrajii i se umflaseră. Gura i se transformase într-o mică fantă fioroasă, iar ochii i-au lucit animalic. Părea jignit de moarte la gândul că cineva nu muncește destul, acesta fiind motivul pentru care oamenii se mișcau ca argintul viu în jurul lui, ajungând să pară nu doar ocupați, ci de-a dreptul frenetici. Am avut atunci o perspectivă asupra lumii lui interioare: era un loc de muncă unde un singur personaj trudea neîntrerupt, precum Sisif, stabilind standardul pentru toți ceilalți. Acest Sisif era Ceaușescuînsuși.
Am plecat repede, grăbindu-mă acum și eu ca și ceilalți, și având în glezne, genunchi și degete o senzație specială de urgență. Starea de spirit a celor din jur era molipsitoare. Și nu-mi plăcea. Mă simțeam umilit și stânjenit. M-am gândit să găsesc vreun pretext medical, vreo dovadă de boală. Dar cum să nu mă duc?

Cum să refuz o asemenea ocazie de a face parte din „comandamentul central", fie şi ca robot ascultător? Era un voiaj prin creierul sistemului, pornind chiar din faţa acelui foişor. Călătoria urma să înceapă în Cuba şi să se termine în Chile. Aveam să văd locuri şi oameni de-a dreptul mitici. Inclusiv pe Fidel Castro, care fusese ani de zile în România ţinta unor glume răutăcioase, fiind numit „păpuşa dintre palmieri" a Rusiei şi comunistul „cu barbă obscenă". După Cuba, Ceauşescu urma să viziteze ţările de legendă din Anzi - Columbia, Peru şi Ecuador. Vizita avea să se încheie în Chile, cu îmbrăţişarea lui Allende, pe care propaganda noastră îl înfăţişa ca pe o nouă avangardă a comunismului în emisfera yankeie.
Dar, mai presus de orice, aveam să-l văd pe faraonul nostru într-un prim-plan realist, neflatant.
Iar el era irezistibil. După câteva minute petrecute în preajma lui, mă simţeam deja prins. Prins de felul în care oamenii se modificau în prezenţa sa şi începeau să funcţioneze prost la simpla apariţie a acestui gnom îndesat, burtos şi ţeapăn, care putea să ordone închiderea sau asasinarea oricui, ridicându-şi doar unul dintre degetele ca nişte cârnaţi.
Cu un an înainte, ca reporter, stătusem nu prea departe de Ceauşescu şi Nixon, când Nixon vizitase Bucureştiul. Gândul la puterea lor reunită mă umpluse de evlavia pe care o simţi la vederea dezastrelor naturale. Pentru mine, Ceauşescu era de departe mai înspăimântător. Să presupunem că aş fi strigat doar câteva cuvinte împotriva lui sau aş fi făcut cel mai mic gest de ameninţare la adresa conducătorului suprem şi în câteva minute aş fi dispărut pentru totdeauna. Ispita era îmbătătoare. Mă simţeam îndemnat să-i insult pe amândoi în gura mare; unul era un comunist convins, celălalt un anticomunist turbat, însă acum stăteau cot la cot, ca fraţii, purtând masca apărării şi respectării drepturilor altor popoare. Şi nimeni nu încerca să le dea la o parte masca. Nici măcar eu, căci nu aveam curajul să le strig: Mincinoşilor, sunteţi îndesaţi cu rahat amândoi! Ar fi însemnat ceva. Dar n-am avut curajul s-o fac.
Deşi mărturisirea aceasta este umilitoare pentru mine, trebuie să recunosc că, înaintea evadării, viaţa mea îi aparţinea lui Ceauşescu. într-un anume fel, o parte din ea a continuat să-i

aparţină şi după ce am ajuns în America: m-am luptat permanent cu frica şi i-am evitat pe toţi românii care păreau în stare să fie securişti. Am fost judecat şi condamnat în contumacie. Toate bunurile mi-au fost confiscate - mi-i pot imagina pe securişti răscolindu-mi hârtiile, aşa cum făcuseră cândva cu ale tatei. Cărţile mele au fost interzise, retrase din librării şi din bibliotecile publice. Copiile filmelor mele au fost distruse. N-am putut să mă duc nici măcar la înmormântarea tatei, căci aş fi fost ridicat de pe aeroport, imediat după aterizarea avionului, de către aceiaşi bărbaţi cu ochelari şi costume negre care îmi bântuiseră copilăria. După ce am aflat de moartea tatei, am încercat să sun la Bucureşti, ca să-i transmit condoleanţe văduvei lui. Dar Securitatea nu m-a lăsat să fac nici măcar atât. Telefonul era ascultat. De fiecare dată când îmi spuneam numele, convorbirea era întreruptă.
Am renunţat şi l-am plâns, repede şi stângaci, în biroul meu din Los Angeles. Regimul care se jucase cu viaţa mea vreme de douăzeci de ani reuşise să mai facă asta o dată, la moartea tatei, de la o distanţă de peste nouă mii de kilometri. Aveam să port în mine ani de zile acest sentiment de sfârşit neîncheiat: nu-l însoisem pe tata pe ultimul lui drum, spre locul de veşnică odihnă.
1 făcusem responsabil de multe, era totuşi tata.
într-un ungher al fiinţei mele rămăsesem îngrozit de Ceauşescu şi de ciracii lui până la căderea comunismului, când a fost pus la zid şi ciuruit ca şvaiţerul de gloanţele automatelor. Această execuţie nu a adus îndărăt nici o victimă, nu a reparat sau corectat nimic, răzbunarea nu izbuteşte niciodată s-o facă. Dar, într-un anume fel, scorul fusese egalat. Istoria ţării putea s-o ia din nou de la capăt.
Pe atunci, nu-mi dădeam seama cât de înfricoşător era Ceauşescu, probabil pentru că ne era în fiece clipă teamă de el, aşa că ne obişnuiserăm. Părea firesc. M-am întors la Bucureşti, mi-am făcut bagajele, am mâncat cu mama şi mi-am luat la revedere la telefon de la tata. în dimineaţa următoare, m-am alăturat la aeroport celorlalţi ziarişti şi ne-am urcat într-un enorm avion cu elice, un Iliuşin rusesc care trebuia să plece din Bucureşti cu un avans de două zile, ca să ajungă la timp la Havana, făcând două escale pentru realimentare, în Irlanda şi în Canada. Alt avion, asemănător, avea să transporte consilierii de rang inferior şi

securiştii. Ceauşescu urma să plece din Bucureşti la o zi şi jumătate după noi, ca să ajungem simultan la Havana. Avionul lui personal era un jet.
în timpul călătoriei, am scris dări de seamă despre vizitele de stat, depunerile de coroane, inaugurările de fabrici şi semnarea de noi tratate de către Ceauşescu şi gazdele respective. Le-am scris exact aşa cum îmi scrisesem totdeauna micile reportaje istețe: în avans. înainte ca evenimentele să aibă loc. Anticipând şi aşternând totul dinainte pe hârtie.
Pentru că avioanele care transportau ziariştii şi securitatea erau mult mai lente decât avionul conducătorului, noi, prostimea, ne-am petrecut majoritatea timpului în aer. îmi scriam articolele în aer. Odată aterizat la Havana, Caracas, Quito, Bogota sau Lima, luam un taxi, alergam până la ambasada română din oraş şi le trimiteam acasă prin telex. Erau publicate la Bucureşti practic concomitent cu desfăşurarea evenimentelor, ca şi când le-aş fi transmis în direct prin satelit, ceea ce, desigur, presa pauperă din România nu-şi putea permite. Dar ştiam pe de rost şi ce va spune şeful nostru, şi ce îi vor spune gazdele lui în răspunsuri. Discursurile erau laude fierbinți la adresa independenței față de imperialism şi a cooperării mondiale, făcând mare caz de latinitatea României în acea confuză Europă de Est. Am trecut peste ecuator la zece mii de metri altitudine, bătând la Olympia mea. O luasem cu mine, deşi era veche şi neportabilă. Metodele mele improvizate şi arogante îi enervau pe ceilalți ziariști români. Majoritatea voiau să ajungă mai întâi în oraş, să se instaleze la hotel şi abia apoi să scrie. Şeful grupului de presă îmi bombănea cu voce tare expedientul performant şi făcea asta intenționat în prezența miniştrilor şi a ofițerilor superiori de Securitate: cum ar fi reacționat un jurnalist occidental dacă mi-ar fi descoperit trucul? Şi ar fi scris despre asta, să zicem, în *New York Times'}*
Evident, *New York Times* nu se deplasase pentru noi până acolo. Cel mai mare cotidian american care trimisese pe cineva era *Miami Herald* şi tipul respectiv ne-a pus timp de vreo oră întrebări în holul hotelului din Caracas, Venezuela, şi apoi a plecat acasă!
In vremea asta, eram amărât că imposibilul program nu-mi îngăduia să văd împrejurimile. Mă grăbeam să-mi scriu cu anticipație materialele, tocmai pentru că voiam să-mi rămână ceva timp

ca să văd locurile acelea, în definitiv eram în America! Aşa că i-am spus şefului jurnaliştilor că mi-e până-n gât, ceea ce ar fi putut duce de la o simplă mustrare până la expedierea mea acasă între doi ataşaţi culturali români cu feţe de buldog. După acest schimb de cuvinte între patru ochi, m-am descotorosit de toate obligaţiile şi am plecat să colind Havana. Câţiva kilometri mai încolo, Castro şi Ceauşescu se îmbrăţişau în faţa unei adunări care practic lăsase oraşul pustiu. Puteam să-i aud pe lideri vorbind, mai ales predica văicăreaţă şi incoerentă a lui Castro, la câte un televizor rusesc din vitrina vreunui magazin de cartier, altminteri atât de gol încât un magazin din România ar fi părut luxuriant prin comparaţie. L-am privit pe Castro un minut: barba care îi înconjura buzele roşii şi lucioase dădea feţei lui o înfăţişare genitală, din care se rostogolea o retorică pătimaşă. Am luat-o de-a lungul faimoasei faleze Malecon, care, practic, se topea sub soarele amiezii, în aerul invadat de ţânţari minusculi. Am fost abordat de cel puţin o duzină de femei - nu arătau ca nişte prostituate, ci ca nişte obişnuite femei fără ocupaţie, care se apropiau de mine venind de prin părculeţe prăfuite sau din cafenele cu pereţi ca muştarul, şi îşi ofereau compania în schimbul oricărui obiect de îmbrăcăminte de care mă puteam lipsi. Vorbeau repede în dialect havanez şi arătau spre cămaşa sau pantalonii mei; una s-a aplecat să-mi pipăie şosetele. Alta şi-a trecut mâinile peste sâni şi pântec, mijindu-şi ochii de parcă ar fi făcut duş şi dându-mi de înţeles că şi-ar dori săpunul meu de la hotel, pentru asta, ar fi venit cu mine şi mi-ar fi plătit în natură. în câteva clipe mi-am dat seama că prostituţia lor, dacă se putea numi astfel, avea drept scop obţinerea unor obiecte indispensabile vieţii şi că, oferindu-se pe ele însele, obţinuseră deja oarecari rezultate. Mai toate purtau câte un obiect de îmbrăcăminte nou care nu se potrivea cu restul costumaţiei. Se uitau la mine cu o mare curiozitate şi cu dorinţa de a se uni cu restul lumii făcând sex cu mine.

Am scăpat din mrejele lor intrând într-un soi de piaţă, deocamdată închisă. în spatele şirurilor de tarabe goale, am descoperit un conglomerat de clădiri în formă de pagodă - un oraş chinezesc, cândva înfloritor, acum fără chinezi şi fără clienţi. Timp de două ore, am putut privi dincolo de pretinsa libertate si febră revoluţionară ale lui Castro. Mândria Cubei atârna în

zdrențele de la obloanele rupte ale magazinelor pustii şi de la pantalonii peticiți ai copiilor care pescuiau crabi pe stâncile falezei. Singurul pieton bine hrănit şi bine îmbrăcat pe care l-am întâlnit a fost un rus care mi-a spus cum să mă întorc la hotel. Acolo am aflat că ceilalți membri ai delegației române primiseră propuneri sexuale din partea cameristelor, în schimbul săpunului, şosetelor vechi, romului sau a *orice* altceva.
După ce trădasem flagrant jurnalismul, iată că cineva din anturajul apropiat al Tovarăşului era acolo să stea de vorbă cu mine. şi atunci a avut loc una dintre acele bufonerii care răzbăteau totdeauna dincolo de fațada solemnă a comunismului. Importanța vizitei Tovarăşului în America de Sud fusese mirosită de presa străină... grație reportajelor mele, apărute în timp util. Cu alte cuvinte, publicarea lor timpurie la Bucureşti le semnalase corespondenților străini că Ceauşescuse afla aici. O mică armată de ziarişti se îndrepta acum spre noi. În seara aceea, urma să aibă loc un dineu oficial la care erau invitați şi câțiva tovarăşi din corpul de presă - mă număram printre norocoşi. Nu s-a mai pomenit nimic despre metodele mele neortodoxe. Dar seara, la dineu, l-am cunoscut pe un oarecare tovarăş Lungu (un tânăr drăguț, cu părul mai lung, lucru care de obicei nu era văzut cu ochi buni în anturajul boşului), care s-a prezentat ca fiind dactilograful şef al Tovarăşului. S-a oferit să-mi dea o maşină de scris mai bună. L-am refuzat, dar am aflat că Tovarăşul îşi citea toate discursurile de pe colile scrise de domnul Lungu la o maşină uriaşă, făcută în Germania de Vest, cu literele de mărimea 36, față de standardul de 12. Asta pentru ca Tovarăşul să poată citi orice, de la notele consilierilor până la discursurile oficiale, fără să-şi pună ochelarii. Amabilitatea lui Lungu şi degajarea cu care mi-a împărtăşit bârfele erau un alt semn că steaua mea se afla în ascensiune.
Aşa că, la jumătatea călătoriei, anturajul a început să mă trateze ca pe noul copil teribil şi, după o altă cină oficială, i-am fost prezentat iar lui Ceauşescuînsuşi. M-a privit absent, dar a repetat o propoziție care dovedea o anume continuitate în procesul lui de gândire: „Acum îți place să munceşti?" Am încuviințat din cap. începând din dimineața următoare, am fost de-a dreptul împins în față peste tot de către securiştii zeloşi. Amețit

de norocul meu, tremuram, aşteptând să se întâmple ceva care să mă azvârle afară din paradisul prezidenţial.
Dar nu s-a întâmplat nimic. Schema mea era acum imitată de întregul corp de presă. Iar în cercul interior, am fost promovat pe o cale aparte: doi dintre copiii Tovarăşului, fiica şi fiul mai mic, îl însoţeau în călătorie. Aveam toţi trei sub treizeci de ani. Era de mare sprijin în cariera cuiva să-şi petreacă timpul cu ei. însoţiţi de o întreagă turmă de bodyguarzi, am vizitat împreună mai multe muzee şi o dată sau de două ori am făcut pe interpretul, când fiul, deja uns politician, s-a întâlnit cu grupuri de tineri localnici. Tehnic, făceam parte din primul eşalon al organizaţiei de tineret din România, aşa că nu eram nelalocul meu la aceste întâlniri, care constau în discursuri. Copiii şefului erau nişte ştrengari. Fiica lui (eu îi spuneam Domnişoara Tovarăşul) nici măcar nu se prefăcea că e politicoasă: a refuzat pe faţă să ia ceaiul cu copiii preşedinţilor Venezuelei, Columbiei şi aşa mai departe şi era o belea pentru tovarăşii de la secţia de protocol. Era uimitor că puteam să stau în preajma lor: dacă aş fi fost vreun terorist kamikadze, i-aş fi putut termina pe amândoi. Dar toate acele doici înarmate mă cunoşteau deja şi îmi permiteau să mă mişc aproape liber. Am măsurat mental distanţa care mă despărţea de o carieră cu adevărat ambiţioasă: doar câteva vorbe spuse progeniturilor, cu condiţia să fie cele nimerite. îmi dădeam seama cum se foloseau membrii cabinetului de influenţa odraslelor: se înghesuiau şi se agitau în preajma lor, aşa cum făcuseră şi ziariştii cărând scaunele pe pajiştea lui Ceauşescu. Mai mult, Domnişoara Tovarăşul mi-a oferit o ocazie: în Peru, mi-a spus că citise una dintre cărţile mele şi că i-ar fi plăcut să aibă un volum cu autograf. I-am promis c-o să-i trimit unul când ne întoarcem la Bucureşti.
Cei doi tineri reprezentau regalitatea comunistă şi, în momentul călătoriei, erau amândoi superficial occidentalizaţi şi, în felul lor ştrengăresc, simpatici. îşi băteau joc pe faţă de părinţii lor. Totuşi, în prezenţa lor, oamenii se precipitau. Unul dintre aceştia, translatorul personal al lui Ceauşescu, expert în mai multe limbi străine şi scriitor în devenire, era uimitor de deschis cu mine şi de la el am aflat că atitudinea distantă a Tovarăşului faţă de mine era de faţadă; şeful mă cunoştea şi ştia şi câţi cititori am. Modul în care fusesem inclus în delegaţie avusese un scop calculat.

„Poate o să vrei să scrii un alt roman istoric", mi-a spus o dată în treacăt translatorul, într-un taxi pe care-l împărțeam cu el în Quito, Ecuador.
N-am răspuns nimic. Nu voiam să aflu dacă era doar sugestia prietenească a unui om familiarizat cu sistemul sau o directivă oblică a şefului însuşi. Prezența mea în această călătorie începuse să devină compartimentată. Cu ziariştii locali, îmi puteam permite să fiu eu însumi; jurnaliştii venezueleni, columbieni şi peruvieni erau duri şi obiectivi cu evenimentele. Pentru ei, Cuba lui Castro era o glumă macabră şi bănuiau că noi suntem alta. Dar îi interesau adevăratele dimensiuni ale independenței noastre față de ruşi dintr-un motiv bine întemeiat: AUende, liderul din Chile, ultima noastră destinație, avea mari probleme. Distrusese economia şi îşi dezamăgise susținătorii. Voci nemulțumite se ridicau din armată, prevestind o revoltă sprijinită de CIA. Presa sensibilă din țările pe care le vizitam privea apropierea lui Ceauşescu de AUende ca pe o bombă cu ceas. Oare va permite aripa dreaptă a armatei chiliene ca întâlnirea să aibă loc? Se va îngădui acestei dovezi de camaraderie comunistă reciprocă să intre în istorie?
„Ce-ai face", m-a întrebat un ziarist mexican, „dacă, în timp ce tu eşti aici, ruşii ar invada Bucureştiul? Ai emigra?"
Am ridicat din umeri, fără să răspund. Dar aproape că speram ca ruşii s-o facă. Un dezastru de asemenea proporții m-ar fi silit să-mi adun forțele şi să evadez. Ziaristul mexican era deştept şi cinic. Nu credea că România va scăpa vreodată din ghearele Rusiei.
„Ce încerci tu să faci e o aberație", mi-a spus, „o aberație frumoasă".
„E un act eroic", i-am răspuns trist şi fără convingere.
„Ca eroismul lui Cuauhtemoc, ultimul nostru războinic indian", a râs mexicanul. „Spaniolii l-au spânzurat, i-au confiscat averile şi i-au violat nevestele. Şi acum îi punem numele pe sticlele de bere."
Conversația a avut loc în Cuzco, Peru. Reuşisem să-mi iau o zi liberă ca să văd vechea capitală incaşă, cursul superior al Amazonului şi ruinele începătoşate de la Machu Picchu. Ne-am întors la Lima, unde vânzătorii de ziare împărțeau ediții speciale cu titluri răsunătoare. Armata se răsculase în Chile. AUende fusese asediat în Palatul Moneda. Toți ziariştii care ne însoțeau au dispărut, încercând să ajungă pe meterezele din Santiago. Ultimele patru

zile ale turneului lui Ceauşescu, programate pentru Chile, au fost anulate datorită stării de forţă majoră a loviturii de stat militare. Târziu în noapte, s-a confirmat ştirea că Allende fusese împuşcat, că o junta militară de dreapta preluase puterea şi că nu exista nici o intenție de a se onora înțelegerile diplomatice ale lui Allende privind primirea lui Ceauşescu.

Asta însemna că o să plecăm mai devreme spre casă, schimbare de planuri pe care am primit-o cu brațele deschise, după atâtea zboruri cu avionul şi secătuiți mental cum eram de tensiunea apropierii de Ceauşescu. Totuşi, nu am putut să ne întoarcem mai devreme la Bucureşti; nu am putut pentru că Tovarăşul plănuise pentru întoarcere o mare demonstrație a bucureştenilor, care aveau să se adune la aeroport şi să-l aclame la scara avionului, când le va da raportul despre misiunea îndeplinită. Adunarea era programată peste patru zile, după vizita în Chile. Aveam urgent nevoie de o altă țară care să înlocuiască Chile.

în noaptea aceea, ziariştii au fost printre puținii români din delegație care au dormit, chiar dacă doar pe jumătate. Toți ceilalți au alergat încoace şi-ncolo. Prin telex, telefon şi scrisori, pe canale diplomatice şi particulare, ministrul de Externe al lui Ceauşescu a tatonat țările nevizitate din zonă, încercând să momească vreuna într-un act de ospitalitate de ultimă oră. în dimineața următoare, la ora şapte, s-a răspândit zvonul că s-ar putea să mergem în Bolivia. La zece, Bolivia ieşise din calcul, dar părea posibilă Brazilia. La două după-amiaza, Brazilia căzuse, dar se purtau dialoguri însufleţite cu Uruguayul. N-au avut efect. Nimic n-a avut efect. Continentul se scufundase într-o anxietate profundă şi într-o reevaluare isterică apoliticii, toate ziarele sud-americane urlând despre amestecul american în Chile.

Perioada aceea a fost probabil singurul meu moment de iluminare în comunism. Căderea lui Allende îl afecta pe Ceauşescu mult mai puțin decât perspectiva de a fi lipsit de distracția de la sfârşitul turneului. Pe măsură ce şansele unei vizite alternative continuau să pălească, isteria lui creştea. Ochii îi sticleau în tăcere şi obrajii i se umflau de o furie copilărească. Ministrul de Externe, desfigurat de nesomn, cu fălcile încleştate de descurajare, intra mereu în apartamentul lui Ceauşescu ca să-i raporteze că încă o

țară refuzase să-l primească. Cariera ministrului de Externe era pecetluită. Puțin timp după turneu, a și fost demis.
Pe moment inutilă, presa hoinărea fără rost, urmărind modul în care Ceaușescu devenea din ce în ce mai nebun. Striga la ministrul de Externe și la ceilalți consilieri. Din apartamentul lui se auzeau zgomote de sticle sparte. Se comporta de parcă întreaga călătorie ar fi fost un eșec, pentru că ceremonia finală nu putea avea loc. În ziua următoare, a devenit limpede că prefera să-și roadă unghiile în Peru decât să se întoarcă mai devreme acasă. Dar nu fuseseră făcute aranjamente pentru niște „zile de odihnă", așa cum erau ele numite, în Peru. Ministrul de Externe primea întrebări jenante despre motivul pentru care Ceaușescu întârzia încă acolo. Peruvienii deveniseră nervoși, întrebându-se probabil dacă nu cumva Ceaușescu se confruntă și el cu o criză acasă.
Dar a venit ușurarea. în lungul zbor din Peru spre România, urma să avem o „oprire tehnică" în Senegal, Africa de Vest, urmată de o vizită de o zi și jumătate la regele Hassan al Marocului. Totul fusese astfel cronometrat încât să ajungem la București la ora stabilită, în uralele cetățenilor care nu mai primiseră de trei zile vești despre activitățile conducătorului.
Am zburat înapoi, peste imensitatea verde a Amazonului, apoi peste singurătatea palid albastră a Atlanticului până în zorii africani, umezi și prăfuiți. În Dakar, Senegal, președintele Leopold Sedar Senghor, laureat al Premiului Nobel, l-a primit pe Ceaușescu în veșminte tribale. Și-a frecat pielea de leopard de costumul Tovarășului, l-a pupat zgomotos și i-a citit în franceză o poezie, îmi puteam imagina repulsia țăranului român șovin față de îmbrățișarea elegantului negru lipsit de inhibiții - dar marea sărbătoare de primire din București urma să aibă loc abia peste două zile.
După ce Senghor și-a terminat poezia, o gardă mândră îmbrăcată în uniforme de camuflaj a intonat imnul României. Nu cel actual, comunistul. Cel vechi: Trăiască Regele! Ceaușescua înghițit-o. Cutremurându-se, făcându-și planuri să-l împuște pe ambasadorul român în Senegal, dar a înghițit-o. Nimeni în afară de români nu și-a dat seama de confuzie și ceremonia a fost dusă până la capăt.
A doua zi am ajuns la Rabat, în Maroc. Pentru că vizitele nu fuseseră aranjate din timp, presa era obligată să redacteze discursurile și contradiscursurile, declarațiile de prietenie ale ministrului

nostru de Externe care urmau să apară în ziarele locale, precum şi răspunsurile Tovarăşului la conferinţele de presă - unde eram practic singurii ziarişti prezenţi. Talentul meu se vedea pus la grea încercare: trebuiau inventate fie motive ale prezenţei noastre acolo, fie legături istorice dintre România şi Senegal sau Maroc. Am făcut ce făceam toţi în asemenea situaţii: am dat sonorul mai tare. Am scris cea mai greţoasă declaraţie de prietenie între România şi popoarele Africii, care, câteva ore mai târziu, a fost citită, aproape fără modificări, de vocea dogită a Tovarăşului şi însoţită de obişnuitele mişcări de tăiere a salamului făcute cu mâna. Ne venea greu să credem că ne întoarcem acasă, că voi dormi scutit de privirile curioase ale anturajului şi că îmi voi relua viaţa obişnuită. Avionul a aterizat la Bucureşti şi s-a oprit în faţa unei mulţimi enorme, care aclama la unison. Conducătorul a ieşit din avion. Şi-a început darea de seamă, cu o voce aspră, amplificată de megafoane. împreună cu alţi reporteri, m-am strecurat afară mai devreme. Un prieten mă aştepta să mă ducă acasă cu maşina. S-a uitat chiorâş la mine şi m-a rugat să nu-mi uit amicii, acum că am ajuns atât de sus. L-am întrebat ce vrea să spună cu asta. Mi-a răspuns că circula zvonul că m-aş fi încurcat cu fata şefului. N-am zis nimic, dar probabil că s-a văzut că mi-e rău, din moment ce a murmurat: „Deci nu-i adevărat, nu? Ştiam eu, practic n-ai fost niciodată genul ăsta."

în aparenţă, zvonul nu era lipsit de sens: fusesem unul dintre puţinii tineri necăsătoriţi din delegaţie şi se aflase cumva că Domnişoara Tovarăşul îmi citea cărţile.

Dar zvonul cu pricina n-a schimbat faptul că eram în continuare împroşcat cu noroi de presa de partid. Lucrurile arătau prost. Se anunţa un nou îngheţ cultural, însoţit de o scumpire a hârtiei de tipar. însemna că vor fi acceptate spre publicare mai puţine cărţi şi că fiecare carte va apărea într-un număr mai mic de exemplare. Pentru prima dată în cinci ani, şansa de a-mi publica în continuare cărţile părea fragilă.

Am găsit în cutia poştală o scrisoare de la Târgul Internaţional de Literatură al Universităţii din Iowa. Mi se cerea să fac parte din programul acelui an, care începea în octombrie. Nu era

chiar o surpriză, din moment ce prietenul meu John Cheever era profesor-vizitator la Iowa, iar eu fusesem intervievat cu câteva luni înainte de un director asociat al programului, profesorul şi romancierul William Murray. Bill Murray, venit la Bucureşti în căutare de candidaţi români, mi-a spus că are „vibraţii bune în legătură cu mine". Asta m-a făcut să mă încrunt nedumerit, pentru că nu eram la curent cu ultimele colocvialisme americane. Totuşi, pe măsură ce citeam scrisoarea de invitaţie, inima a început să-mi bată mai repede. Cine ştie, aş putea scăpa de criza asta făcând o carieră în America!
Am înaintat o cerere pentru paşaport şi mi-a fost respinsă. înarmat cu o scrisoare din partea Uniunii Scriitorilor din România, care menţiona că americanii mă consideră cel mai „reprezentativ scriitor al tinerei generaţii socialiste", laudă pe care o concepusem eu însumi, m-am întors la biroul de paşapoarte. Am aşteptat o zi întreagă să fiu primit de un funcţionar oficial, să-i explic că, fără îndoială, fusesem refuzat din greşeală. Ar fi trebuit să fie dornici să trimită în străinătate pe unul ca mine. Eram dovada vie că libertatea şi o educaţie desăvârşită o duceau bine mersi în România.
Am fost refuzat din nou.
Cu cât se înmulţeau refuzurile, cu atât deveneam mai obsedat. Până la urmă, am hotărât să cer sfatul cuiva care ştia cu adevărat regulile jocului. L-am sunat pe translatorul lui Ceauşescu, cel care se purtase atât de prietenos cu mine în America de Sud. Mi-a sugerat să-i cer chiar lui Ceauşescu paşaportul.
„îşi aminteşte de tine din călătorie."
„Şi?", l-am întrebat cu inima gata să-mi spargă pieptul.
„Spune-i ceva gen pupat în fund şi o să-ţi dea paşaportul."
M-am bâlbâit:
„Ce f-fel de de pu-pupat în f-fund?"
A râs.
„Nu ştiu. Fii inventiv. Eşti scriitor."
Mi-a dat numărul de telefon al unuia dintre consilierii şefului. Am sunat, am cerut audienţă şi am aşteptat. între timp, am încercat să pun la punct o uimitor de inventivă strategie de atac.
Zvonul prostesc, nefondat, al aventurii mele cu fata boşului continuase să se răspândească. M-am întrebat dacă nu cumva era

ținut în circulație de marele răspânditor de zvonuri, Securitatea. Ceea ce ar fi însemnat că tânăra doamnă era cu adevărat interesată de mine. Am intrat în panică, legând această eventualitate de refuzul de a mi se elibera paşaportul. Auzisem tot felul de poveşti despre prințese comuniste cărora le cădeau cu tronc oameni din popor. Putea să ordone unuia dintre acoliții ei să-mi anuleze definitiv paşaportul. Tăticul nici n-ar fi trebuit să afle. M-a cuprins o groază copilărească. Da. Cu siguranță, asta era explicația. Domnişoara Tovarăşul, îmbrăcată în costume Chanel, dar cu degetele îngălbenite de țigările Kent şi Marlboro aprinse una de la alta, ordonase să fiu ținut la îndemână.

M-am simțit ca un copil speriat de întuneric. Mi-am spus că ar trebui să-mi dovedesc maturitatea întorcând spatele Americii, jucăria asta la modă, şi să mă dedic vreunei cariere academice, lucru încă posibil în România. Prin muncă cinstită, aş fi reuşit să-mi revin. în definitiv, mă bucurasem deja în troaca mea de oarece faimă şi văzusem chiar o părticică de lume. Ce mai voiam? Libertatea, îmi spunea o voce interioară.

Dar i-am închis gura. La naiba cu libertatea. Libertatea e şi ea o copilărie.

Pe neaşteptate, bum, am primit un telefon de la cancelaria prezidențială: audiența îmi fusese aprobată. *El* urma să mă primească.

Eram atât de obişnuit să cer şi să nu obțin, încât, de fiecare dată când primeam vreo firimitură, tremuram de recunoştință. Audiența era o astfel de fărâmiță. Când am primit telefonul, care îmi spunea unde să mă duc în ziua următoare, recunoştința mea a luat forma patriotismului. Exista în mine o altă România, o solidaritate cu soarta tuturor românilor. Am simțit-o trezindu-mi-se în piept. Omul care ocupa, prin uzurpare, jilțul suprem al țării, era un escroc ucigaş. Dar acel jilț simboliza încă țara.

A doua zi, am plecat cu maşina spre cabinetul prezidențial, care se afla la etajul al doilea al cartierului general al partidului comunist. „Postul de comandă." Pe vremea aceea, Ceauşescu deținea toate funcțiile de conducere din România: preşedinte, secretar general al partidului, şeful uniunilor sindicale afiliate partidului, comandant suprem al forțelor armate terestre, navale şi aeriene.

Tatăl meu nu călcase niciodată în biroul acela. Nici unul dintre prietenii sau colegii mei de muncă n-o făcuse. Nouăzeci şi nouă la sută din populaţia României n-avea să intre vreodată acolo - doar câteva sute dintre ei aveau să-şi croiască drum înăuntru pe 22 decembrie 1989, obligându-l pe Tovarăşul să decoleze de pe acoperiş, într-un elicopter periculos de supraîncărcat.
Noua mea maşină, o Dacie 1300 (modelul Renault 12 fabricat sub licenţă în România), a fost oprită de câteva ori la punctele de control şi o conduceam şovăielnic, reuşind cu greu să nu calez motorul. Maşina, dovada prosperităţii mele de scriitor, arăta ca o şaretă pe lângă marile limuzine Mercedes şi Volvo, care-i aşteptau lângă bordură pe membrii Biroului Politic. Dar, de fapt, n-am luat seama nici la somptuoasele limuzine, nici la scările de marmură sau la punctele de control dispuse la intervale regulate în interiorul clădirii. Vedeam acolo ţara. Eram aproape de cea mai înaltă autoritate a ei şi ştiam că nu voi mai fi pentru multă vreme în aceeaşi postură.
însoţit de o persoană din protocol, am luat liftul până în holul etajului trei. Pe ambele laturi se vedeau uşi de birouri. Mă simţeam de parcă aş fi păşit în interiorul unui creier gigantic, căci în acele birouri se aflau circuitele puterii care conducea douăzeci şi două de milioane de vieţi. Aceste milioane erau fraţii mei, iar câteva sute de mii dintre ei erau cititorii mei.
Am simţit că viaţa mi se îngustase pe o punte deasupra unei prăpăstii şi că trebuia să trec repede peste punte, fără să mă agăţ de balustradă şi fără să privesc în jos, în abis. Să mă uit doar înainte, drept înainte cu încredere. Dacă aş fi privit în jos, aş fi ameţit şi aş fi căzut în gol.
Cineva a deschis o uşă. Am intrat într-o încăpere vastă.
Am fost şocat să văd cât de luminos şi de aerat era cabinetul lui Ceauşescu. Mă aşteptam la un loc mohorât, cu lambriuri groase şi plin de mobile masive, închise la culoare. Dar pereţii erau de un alb strălucitor, iar mobilierul şi accesoriile, uşoare şi moderne. Un birou supradimensionat aproape că îl ascundea pe omuleţul care-mi era deja cunoscut, dar pe care de fiecare dată îl reîntâlneam cu o tresărire de surpriză, pentru că expresia lui incredibil de plată şi goală rămânea neschimbată.

Făcea adnotări pe un manuscris. Era ultimul său tratat despre marxism. Nu-şi scrisese nici una dintre cărţi, dar acum îmi făcea o demonstraţie. Mi-a aruncat o privire scurtă, cu faţa atârnându-i spre hârtii, în aşa fel încât uitătura lui pornise dintx-un unghi ostil, de sub sprâncenele lăsate pe ochi. M-am oprit în faţa biroului. Nu m-a salutat, nici nu mi-a spus să mă aşez. M-a întrebat doar pentru ce am venit.

Mi-am murmurat motivul. Invitat la Universitatea din Iowa, mi se refuzase în mod inexplicabil paşaportul.

„De ce vrei să te duci în Iowa?", m-a întrebat Tovarăşul, cu o voce monotonă şi duşmănoasă, amintindu-mi pe loc de felul în care mi se adresase prima oară: „Nu-ţi place să munceşti?" îngrijorat, m-am uitat la părul lui cărunt. „De ce vrei să iroseşti în America un an, când ar trebui să rămâi aici, *să munceşti!* Când toţi cei de aici, cu mânecile suflecate, suntem angajaţi în uriaşul efort de construire a comunismului? De ce vrei să laşi totul baltă şi să leneveşti în ţara aia decadentă?"

Vorbea în sloganuri, care se rostogoleau firesc din gura lui. Vocea îi era searbădă şi răguşită, dar mă simţeam de parcă o felină mare şi puternică îşi apropie ghearele de mine ca să mă sfâşie, să mă nimicească. Reacţiona atât de prost la cererea mea, încât mă puteam imagina ieşind de acolo terminat. Puteam să aflu a doua zi că nu mai am voie să scriu nimic, nici măcar editoriale nesemnate, ridicându-l în slăvi pe conducător, cum făcuse tata cândva.

M-a inundat o sudoare rece. Creierul îmi intrase la apă.

„Fii inventiv", mă sfătuise prietenul meu, translatorul oficial.

M-a izbit o inspiraţie. Am încercat să nu mă bâlbâi.

„Tovarăşe secretar general..." Se uita ţintă la mine pe sub sprâncenele lăsate. „America este într-adevăr o ţară reacţionară... dar dumneavoastră înşivă sunteţi autor... un teoretician al marxismului. Aşa că m-am gândit..." Să-mi dreg vocea mi s-a părut atunci cel mai greu lucru pe care-l făcusem în viaţa mea. „M-am gândit că, dacă mă duc în Iowa... din moment ce universităţile sunt singurele enclave radicale ale Americii... aş putea *să răspândesc gândirea dumneavoastră marxistă* printre tinerii americani..."

M-am oprit. Am aşteptat, suspendat deasupra focului veşnic al iadului.

Micul Tovarăş s-a mişcat brusc. şi-a ridicat faţa. în loc să fie piezişă şi belicoasă, privirea îi era acum directă şi deschisă. M-a măsurat rece. Nu mi-am dat imediat seama de schimbarea de atitudine, de fapt m-am gândit că ar putea să mă condamne la douăzeci de ani de muncă silnică.
„în regulă. Vom revedea cazul tău", a rostit monoton.
M-am întors să plec, dar la jumătatea mişcării am înţeles miracolul. Mă crezuse. îmi înghiţise minciuna. Reacţionase la laudele mele neruşinate ca un adevărat prostănac, ca un ţăran rudimentar al cărui ego nemărginit îi întuneca judecata.
Am ieşit, controlându-mi cu greu trupul, pentru că simţeam nevoia să sar într-un picior ca să-mi descarc tensiunea. De mai multe ori în viaţă, se pare că fluxul existenţei mele s-a îngustat într-un pasaj imposibil de strâmt şi de sinuos, înainte de a fi lăsat să curgă iar liber. Aşa a fost când a murit fratele meu, şi eu am aşteptat să văd dacă voi supravieţui. Aşa a fost când m-a interogat prima oară Securitatea. La fel când am încercat să ghicesc din Hollywood, legătura telefonică cu Bucureştiul fiindu-mi interzisă, dacă tata va supravieţui celui de-al doilea atac cerebral sau va muri. Sau când am încercat să aflu dacă a început glasnosti-ul în România. Toate acestea au fost pasaje înspăimântătoare, de-a dreptul primejdioase unele. Am trecut şi prin altele, pline de speranţă: scrierea primei cărţi în engleză, întâlnirea cu Iris, naş-terea copiilor, primul meu film american. întâlnirea cu Tovarăşul a fost un super-pasaj. înţelegând că-l păcălisem şi că probabil păcălisem şi destinul care-mi era hărăzit, inima mea, ce tremurase de nelinişte cu doar câteva clipe mai devreme, era cuprinsă acum de o exaltare nesăbuită.
Două zile mai târziu, am primit un telefon de la biroul de paşapoarte. Mi se eliberau un „paşaport de serviciu" şi o viză de şase luni pentru Statele Unite.
Exaltarea m-a împiedicat să văd dincolo de implicaţiile imediate ale vizei de ieşire. De parcă viaţa mea, viitorul întreg se concentraseră în acele şase luni; nu m-am gândit mai departe, la fel cum nu m-am întrebat ce voi face când îmi va expira viza. Creierul meu secreta substanţele necesare ca să nu mă gândesc la nimic altceva decât la cele şase luni ale mele în America. Mi-am luat rămas bun separat de la mama şi tata. S-au arătat amândoi pe

de-o parte preocupați, pe de alta speriați, mai ales mama, de acest dar ceresc. Venea într-o perioadă în care înțelesesem cât de precară era cariera mea literară şi după ce avusesem şansa să privesc foarte de aproape creierul demențial care ne controla viețile. Părinții mei erau dependenți emoțional de mine, îndeosebi mama. Şi tata, într-o manieră mai puțin directă. De când aveam succes, îi plăcea foarte mult să iasă cu mine la dineuri, la teatru, la şedințele Uniunii Scriitorilor, mândru de asocierea noastră. Câțiva ani nu avusesem nici o relație cu el, dar acum eram împreună, tată şi fiu. De altfel, lucru pe care mulți ani mi-a fost greu să-l mărturisesc, îl sprijineam financiar. În ciuda îmbunătățirii statutului său, continua să trăiască peste posibilități. Aşa că eu îl ajutam cu bani, iar el era sfătuitorul literar şi prietenul, schimb profitabil pentru amândoi.
Mama, mult mai apropiată afectiv de mine decât tata, era şi mai speriată. America era plină de ispite enorme. Mi-a smuls promisiunea că îi voi scrie în fiecare săptămână şi îi voi telefona la două săptămâni.
Pierdusem începutul programului de toamnă din Iowa. Data oficială era în octombrie, iar eu am plecat acolo în noiembrie. Am părăsit Bucureştiul pe o ninsoare nefiresc de timpurie. Un val imaculat, răspândind o senzație de pace şi puritate peste un colț de Europă nesigur şi convulsionat.
Când avionul a decolat, mi-am dat seama că avusesem dreptate să mă gândesc la o punte peste prăpastie. Zborul acesta era podul meu către libertate, dar s-a dovedit a fi mult mai lung decât îmi închipuisem şi trecerea lui cu bine avea să dureze ani întregi. în timpul zborului spre America, cât de adânc zăcea în mine refuzul de a mă întoarce după şase luni, când expira viza dată de comunişti? Să nu mă întorc deloc sau s-o fac numai dacă şi după ce comunismul avea să cadă, eventualitate care părea la vremea aceea complet nerealistă?
Nu ştiam.
Cât am zburat deasupra României, am fost foarte încordat, mă simțeam de parcă aş fi împins înainte avionul cu fiecare bătaie a inimii. În subconştient, mă aşteptam ca Securitatea să apară la vreuna dintre escalele următoare - trebuia să aterizăm la Belgrad

şi apoi la Frankfurt, înainte de a zbura peste Atlantic - cu ordinul să mă aducă înapoi la Bucureşti: dictatorul se răzgândise, paşaportul meu fusese anulat. Era o frică irațională, dar am trăit-o din plin. La Belgrad, tensiunea mi-a crescut amintindu-mi de unchiul Florin, preotul. Iugoslavia comunistă era țara care îl ținuse închis mai mulți ani, după ce supravietuise trecerii înot peste Dunăre. Iar acuzațiile împotriva lui implicaseră şi America: unchiul Florin îşi completase studiile teologice în America anilor '30 şi simpatiza cu apropierea ecumenică dintre creştinii protestanți şi cei ortodocşi. Aşa că, dacă îl prinseseră, comuniştii avuseseră la dispoziție trei motive să-l pună la stâlpul infamiei: era anticomunist, pro-american şi preot.
Chiar şi la Frankfurt, în,loc să mă înghesui la magazinele duty-free ale unei țări membre NATO, am rămas tensionat în avion, încercând să citesc o carte, dar fără să văd literele din fața ochilor. Numai când un nou echipaj a preluat avionul şi un căpitan american de zbor a salutat pasagerii cu un puternic accent de Midwest, în timp ce aparatul se pregătea de decolare, am început să mă destind. Am băut câteva pahare, cheltuind toți cei patru dolari pe care-i aveam, valuta mea forte. Apoi am îndrăznit să vorbesc cu pasagerul de lângă mine, un american care se întorcea dintr-o călătorie de afaceri în Europa, simțind că banalul dialog dintre noi era un semn că Sistemul îşi desfăcuse ghearele, lăsându-mă să plutesc liber ca un astronaut în spațiul nemărginit. In adâncul sufletului, evadasem deja, dar ori de câte ori îmi dădeam seama de asta mă speriam atât de tare, încât alungam gândul din minte, începând să zidesc acea tăcere interioară care urma să dureze mai mult de cincisprezece ani. îmi făceam singur făgăduieli: eram un românaş de treabă, adevărat fiu al patriei mele, şi o să mă întorc acasă după cele şase luni în paradis.
Mi-am petrecut următoarele două zile în Washington, D.C.; Programul Literar Internațional era o fundație federală, aşa că trebuia să mă prezint la un birou federal, înainte de a pleca la Iowa. Rătăceam în jurul unui gol de gândire, în care persistau două excepții: 1) îmi aminteam obsesiv întâlnirea de trei minute cu Ceauşescu şi 2) sesizam cât de diferită era America față de ce credeam eu. Numărul 1 ar fi trebuit să-mi dea un indiciu. în adâncul meu mă gândeam deja să evadez; dovadă stătea faptul că în psihicul

meu întreaga viață din România se concentrase în acea unică scenă din biroul lui Ceauşescu. Să mă întorc în România însemna să mă întorc la Tovarăşul, să fiu cercetat iarăşi de ochii lui emițând raze X şi să-i raportez cum îi răspândisem gândirea marxistă în țara lui Lincoln. Cât despre numărul 2, eram uluit de cât *de pustie* părea America. Părea aşa pentru că aterizasem într-o sâmbătă şi toată lumea din oraş era plecată în week-end. Dar şi asta m-a umplut de teamă: cum pot fi toți atât de relaxați, atât de sinucigaş de neglijenți? Cine ar apăra America în cazul unui atac nuclear sovietic prin surprindere? Ce fel de țară mai e şi asta? Era o țară liberă.

Libertatea ei era proporțională cu dimensiunile ei, corpul meu mi-o spunea. Spațiile largi desfăşurându-se pretutindeni - spațiu, spațiu nesfârşit, orizonturi deschise în toate direcțiile, coasta nesfârşită a oceanului mărginind nesfârşite teritorii interioare. Privit din orice unghi imaginabil, de pe acoperişurile clădirilor înalte, de la ferestrele autobuzului, de jos, de pe străzile lungi, cele mai lungi din lume, figurau şi în *Cartea recordurilor,* spațiul era mereu de față, generos, darnic, risipitor. Plimbare pe stradă: spațiu. Plimbare prin apartamentul din hotel: spațiu. Chiar şi în baie, aşezat pe closet, aveam în jurul meu spațiu, spațiu, nelimitat. Conductele de apă erau mari, lifturile încăpătoare, restaurantul vast. Oamenii înşişi păreau supradimensionați. Bărbații erau înalți, femeile înalte, generos clădite, pline de carne, de muşchi, de oase puternice, cu fețe mari, cu zâmbete mari, cu gesturi care îmi păreau mari, chiar dacă erau modeste şi reticente. Spațiu. Spațiu imposibil de supravegheat. Spațiu înăuntrul oamenilor, imposibil de supravegheat şi el. Era evident după felul în care vorbeau, fără gânduri ascunse, fără anxietăți, moduri abile de a se exprima, fără aluzii dibace sau glume politice insidioase. Scandalul Watergate se afla în plină desfăşurare şi toată America glumea pe seama lui, fără nici o frică. în prima noapte petrecută într-un hotel american, l-am văzut pe Johnny Carson făcând glume pe seama necazului lui Nixon şi era evident că Iui Nixon trebuie că-i era frică de Carson, nu lui Carson de Nixon.

De la D.C., am zburat la Cedar Rapids, unde am fost întâmpinat de William Murray, romancier de origine irlandeză şi director asistent al programului. M-a dus cu maşina în campusul

universitar din Iowa City, străbătând un spațiu şi mai vast, deschis, întins şi acoperit de zăpadă. Seara, am luat cina cu fondatorul programului, poetul Paul Engle, cu John Cheever şi cu alți scriitori invitați acolo, majoritatea tot străini ca şi mine. După cină, m-au condus la un super-market non-stop, unde intenționam să-mi fac provizii ca să-mi umplu frigiderul din apartamentul închiriat pentru mine de program. Am văzut pe un raft conserve de ton, o raritate la Bucureşti. Mi-am pus în cărucior şase şi m-am dus cu ele şi cu toate cumpărăturile la una dintre cele patru fete de la casă, toate foarte blonde, înalte, zâmbitoare şi cu funde în păr. M-a întâmpinat spunându-mi: „Ai acasă o pisicuță flămândă, nu-i aşa?" „Ce pisicuță?", i-am răspuns nedumerit. „Pentru cine cumperi tonul?", mi-a zis, arătând spre conserve. „Pentru mine", am spus. La ora aceea târzie, doar patru sau cinci clienți stăteau înşirați la coadă la casă; în liniştea magazinului, ne putuseră auzi dialogul. „Tonul ăsta e pentru pisici", mi-a spus fata, privindu-mă surprinsă. Nu arătam ca un vagabond silit să mănânce conserve pentru animale, ci ca un domn european cu accent englezesc cultivat. Dar... nu ştiam că în America exista mâncare pentru animale de casă. Am şoptit o explicație: sunt din România, ştiți, e prima dată când intru într-un super-market american. Tot magazinul se uita acum la mine, exact ca şi casierița. „Ce mănâncă pisicile din România?" a întrebat o femeie, cu o reală curiozitate în voce. „Şoareci sau resturi de la masă", am spus, simțind cum îmi urcă sângele în obraji. „Ooh!" au făcut în cor mai multe voci: fata de la casă, femeia care-mi pusese întrebarea şi alți câțiva care stăteau la rând în spatele meu. Era „ooh"-ui colectiv al Americii primindu-l pe imigrantul Popescu; asta s-a întâmplat acolo, cu multe luni înainte de evadarea mea oficială, şi exprima enorma surpriză a lumii civilizate la întâlnirea cu cineva venit dintr-o sălbăticie unde pisicile mai mâncau şoareci. Am pus înapoi în raft conservele de ton pentru j)isici şi cineva m-a ajutat să le înlocuiesc cu ton pentru oameni. În primii ani de şedere în noua mea țară, am fost de multe ori nevoit să duc înapoi conservele greşite, la figurat vorbind.
Deci. Ce se întâmpla în America atunci când a ajuns Popescu acolo? Nixon era amenințat cu punerea sub acuzare. Anii '60 ai hippioților începuseră să devină parte a curentului principal. Nori

de fum de marijuana pluteau peste țară. Nu exista SIDA, aşa că era destul de neobişnuit să nu faci sex de la prima întâlnire; dacă ieşeai cu o fată, mergeai de obicei până la capăt, lucru şocant pentru un băiețel comunist ca mine. Un profesor de scris creativ de la Universitatea din Iowa venea la ore desculț. Femeile erau frumoase, dar pe mine mai tare m-a impresionat cât de bine păreau hrănite, cât de frumos erau clădite şi de grațios proporționale, de parcă Dumnezeu şi-ar fi pierdut personal timpul ca să le măsoare dimensiunile şi să le armonizeze formele, înainte de a le da drumul pe acest continent, ca să-i mulțumească pe neproblematicii bărbați americani care nu le aşteptau şi nu le meritau. în Universitate, cel puțin, majoritatea tipilor purtau haine murdare şi nu se bărbiereau, ca să arate cât de neconvenționali erau, ceea ce nu le împiedica pe femei să le sară în brațe. Nimeni nu ştia unde se află România, nimeni nu ştia unde se află *China.* La petreceri se discuta despre orgasm. Cei mai mari scriitori din America veneau să țină prelegeri la Universitate şi, pe legea mea, nu puteam înțelege de ce-şi menționau atât de obsesiv agenții literari. Homosexualii organizau petreceri în subsoluri închiriate de la Biserica baptistă - din pură curiozitate, m-am dus şi eu la una cu un prieten pe nume Alan Gurganus, care mai târziu a ajuns un autor de succes. Mintea mea de român a explodat la vederea bărbaților care se giugiuleau între ei.

Să fii oaspete la Iowa însemna să primeşti casă, masă şi bani de buzunar; îmi chibzuiam cheltuielile ca să pot călători cât mai des în afara oraşului, pe cât posibil cu cel mai ieftin mijloc de transport: autocarele Greyhound. Nu eram singurul, majoritatea invitaților străini din program veneau din țări sărace. Pentru mulți, să vadă America era o minune care li se întâmpla numai o dată, aşa că se foloseau tot de Greyhound. Printre ei se aflau şi doi colegi români, scriitori, soț şi soție, Ana Blandiana şi Romulus Rusan. S-au întors în România la sfârşitul programului şi au continuat să se bată cu cenzura comunistă. Rusan a publicat un jurnal de călătorie care s-a bucurat de un succes enorm, intitulat *Ogarul cenuşiu.* Blandiana, talentată, ambițioasă şi frumoasă, s-a numărat printre puținii scriitori disidenți din România. în decembrie 1989, s-a remarcat ca o proeminentă figură feminină a revoluției, devenind apoi unul dintre liderii înverşunați ai opoziției.

Folosind autocarul, am mers la Chicago să-l întâlnesc pe Mircea Eliade, un român care se exilase din anii '40 şi era acum un renumit antropolog al culturii, ca şi pe romancierul Saul Bellow, căruia îi tradusesem în româneşte *Herzog*. Deşi cartea era tipărită când am plecat, n-a mai ajuns din păcate niciodată în librării din cauza evadării mele. Am călătorit sub rafale de zăpadă spre New York, ca să mă întâlnesc pentru prima oară cu miticul meu unchi, preotul care trecuse Dunărea înot şi ai cărui fii, Radu şi Sandu, erau verii mei primari.

Preotul plecase în exil din 1948 şi astfel ratase copilăria şi tinereţea propriilor săi fii. Pentru că era un „duşman de temut al poporului", a trebuit să-i cumpere de la România comunistă şi în 1964, când băieţii lui au ajuns în America, erau deja oameni în toată firea. Dialogul dintre ei trebuia să construiască o punte peste un vid care cuprindea multe locuri şi fapte netrăite împreună. Legătura dintre tatăl absent şi băieţii deja maturi fusese soţia lui, mătuşa mea. Aceasta îşi petrecuse viaţa făcând posibilă întregirea unei familii atât de ciudat reunite. Impresia cea mai puternică pe care mi-a lăsat-o unchiul meu a fost că, în mijlocul primei noastre întâlniri, a trebuit să se ducă până în portul New York ca să salveze un grup de români, pasageri clandestini pe un vas panamez; apoi a plecat repede la Washington ca să le pledeze cauza pe la diferite comisii ale Congresului.

Mi-a arătat o carte, apărută în America, în care i se recunoştea meritul de a fi ajutat la salvarea câtorva sute de copii evrei plonezi în timpul celui de-al doilea război mondial. Am fost mândru şi uşurat. Abia sosit în America, iată că aflam bucăţi întregi din istoria României, pe care comuniştii nu le dezvăluiseră niciodată. Din păcate, o parte a clerului român se implicase în anii '30 în activitatea Gărzii de Fier - crezusem că biserica mea, victimă a Islamului, fusese scutită de asemenea alianţe infame. Mi se deschideau acum în faţă alte pagini de istorie, atât de teribile, încât erau fascinante. Am aflat informaţii noi despre represiunea comunistă. Era copleşitor, deşi chiar trăisem în comunism, să-i văd cruzimea cuantificată de analiştii politici occidentali. Cum deja flirtam subconştient cu ideea evadării, au început să mă stânjenească întâlnirile cu oameni ca unchiul meu: interesul lui de căpătâi era România, despre care îmi punea nenumărate

întrebări, absorbind informațiile ca un burete. Nu numai că nu uitase trecutul, dar își construise viața în jurul unei țări pe care nu avea s-o mai vadă vreodată - a murit la optzeci de ani, cu doi ani înainte de revoluție.
Pe de altă parte, verii mei veniseră în America vrând doar să uite. în România, crescuseră în condiții mult mai aspre decât mine. Nu li s-a dat dreptul să meargă la facultate, iar Sandu şi-a făcut stagiul militar într-un detaşament de muncă, nu mult mai blând decât un lagăr nazist. Desculți în apa rece ca gheața, el şi ceilalți militari în termen, toți dușmani ai poporului ca şi el, au plantat orez sau au construit diguri împotriva apelor capricioase ale Dunării, fluviul pe care tatăl lui îl trecuse înot spre libertate. Lucrau între douăsprezece şi paisprezece ore pe zi. Se spălau în roabe, singurele obiecte din jur care se puteau transforma în chiuvete. Cu apă rece, bineînțeles. Mulți s-au îmbolnăvit, unii au murit. Sandu își amintea cu un zâmbet de o întâmplare: într-una dintre puținele duminici libere, el şi câțiva prieteni au intrat într-un cinematograf din orăşelul învecinat, ca să-şi usuce hainele pe caloriferul dinăuntru. Astfel, învăluiți în aburii miro-sitori de la uniformele ude, au văzut un vechi film hollywoodian: *Trapezul,* cu Burt Lancaster, Gina Lollobrigida şi Tony Curtis.
Ei bine, verii mei, care o duseseră atât de greu, erau acum cetățeni americani, arătoşi, bine îmbrăcați şi prosperi. Unul se căsătorise şi soția lui tocmai îi născuse un băiat; celălalt urma să se însoare - ambele soții, una blondă şi alta brunetă, erau frumoase şi înalte. Când stăteam de vorbă cu verii mei se petrecea un lucru interesant: nu mai gândeam ca un scriitor. Gândeam ca un bărbat, care-şi ținea pentru prima oară viața în propriile mâini. Chiar acolo, în palme, agățată de degetele mele. Şi trebuia să fac ce se cuvine. Sandu, care supraviețuise detaşamentului de muncă, era cel mai deschis şi mai expresiv. Mi-a spus-o pe şleau. „Fii tare, vere Petru." Bun sfat, numai să ştiu cum să-l urmez.
Vedeam la verii mei o transformare care îți sărea în ochi. Triumfaseră față de soartă şi față de ei înşişi. Puteau să mă învețe mai mult decât oricare dintre prietenii mei scriitori; aceia, bine-înțeles, erau în stare să-mi dea sfaturi mai bune despre cum tre-buie să scriu în engleză, dar stăpânirea englezei nu era nici pe departe singura mea problemă importantă. Eram pe cale să-mi

schimb nu numai limba cu o alta, ci şi mica mea lume cu una mare, ca şi absența libertății cu o libertate mai mare decât aveam nevoie. Pentru prima dată în viața mea, eram pe cale să-l schimb pe „noi" cu „eu". Să-l câştig pe „eu", să-l posed, să-l controlez. Privind îndărăt de aici, din America, am avut impresia că niciodată în trecut nu făcusem o alegere personală. Chiar şi cărțile îmi fuseseră dictate în subconştient de corul altor oameni: familia, prietenii, concetățenii mei. Dacă ar fi să rămân aici, aceasta va fi prima mea alegere cu adevărat personală.
Printre revelațiile zilnice în legătură cu modul în care trăisem şi cu motivele pentru care nu mai puteam trăi în continuare la fel, m-am grăbit şi să-mi îndeplinesc obligațiile la lowa. Am luat parte la seminarii, am frecventat cursuri de literatură, am ținut prelegeri sau le-am ascultat pe ale unor figuri literare importante. Tocmai ascultându-i pe aceşti truditori ai cuvintelor, mi-a revenit în minte întrebarea pusă cu câțiva ani în urmă de Cheever, pe malurile Nilului: voi fi în stare să scriu în engleză? Şi, dacă nu, voi percepe asta ca pe o sinucidere culturală? Merita să te sinucizi cultural în schimbul libertății?
Aceste întrebări se ramificau în altele, mai dure, despre alegerile din viața mea, singura care îmi fusese dată. Cât de multe aveam de învățat aici, în afară de limbă?
înainte să pot răspunde, unele decizii au fost luate în locul meu. Un editor britanic s-a oferit să publice *Sfârşitul bahic.* Am întâlnit o americancă ce avea să devină prima mea soție. Şi aflam tot mai multe veşti despre cenzura din România care se înăsprea, garantându-mi că n-o să mai am de lucru la întoarcere.
Ultimul act al hotărârii mele de a evada s-a jucat în Europa. Pe drumul de întoarcere din lowa spre România, m-am oprit pentru scurt timp la Londra, ca să-l întâlnesc pe editorul britanic. Apoi am luat avionul, nu spre Bucureşti, ci spre Paris, adăugând o nouă stație Golgotei mele. în mod oficial, veneam acasă, cerând mereu prelungiri ale vizei româneşti. La Paris, am cheltuit ultimii bani. Am stat într-un hotel de mâna a doua, citind pe fețele funcționarilor de la ambasada română, cărora le ceream să-mi reînnoiască iar viza, acel amuzament reținut, caracteristic securiş-

tilor, care-i văd pe sclavii sistemului înghesuindu-se spre libertate, fără să aibă curajul de a face saltul. Totul mă trăgea înapoi: teama de viitor, legăturile cu trecutul, dar mai ales un sentiment de trădare. îi trădam pe toți, inclusiv pe cititorii mei.
Am fost brusc eliberat de această senzație, chiar de către comuniști. Hoinăream prin Paris, între biblioteca Sorbonei, întâlniri cu alți emigranți și hotelul meu trist din Rue des Ecoles, fără să fac nimic, irosindu-mi timpul. Pe neașteptate, am fost chemat la o ședință la ambasada română și m-am dus. Am dat acolo peste ministrul de Externe, același din vizita lui Ceaușescu în America de Sud. Avea să fie în curând demis, dar în ziua aceea era încă tovarășul ministru și m-a acostat pe un ton ridicat, într-un grup de compatrioți. „Ai de gând să nu te mai întorci, *tovarăşe* Popescu? Ei bine, dacă vrei să faci greșeala asta, să știi că România Socialistă n-o să se prăbușească fără tine - și nici fără oricine altcineva. România Socialistă e hotărâtă să meargă în continuare pe calea realizărilor sale."
Și asta venea de la un om care nu era un idiot: fost jurnalist, membru al Uniunii Scriitorilor și chiar oarecum prieten cu tata. Dar stătea acolo, debitându-mi lozincile partidului, dând pe față hotărârea mea încă nedeclarată și, în același timp, încercând să marcheze puncte; cum locul era înțesat de securiști, în rapoartele lor s-ar fi menționat că mă avertizase și că a susținut convins linia partidului.
Cât trăisem în comunism, am înghițit multe umilințe, dar de data asta înghițeam una dintre cele mai mari. Am bolborosit un răspuns nu foarte mândru, cum că deciziile referitoare la soarta mea îmi aparțin doar mie și că ar trebui să-și vadă de treburile lui. Apoi am încercat să ies și să beau ceva, dar n-am putut - în jurul nostru se făcuse înghesuială, pentru că vorbele usturătoare pe care mi le spusese insuflaseră o nouă viață partidului. Mirosul vânătorii de oameni plutea în aer. M-am întrebat dacă domnul Macovescu, ministrul de Externe, nu adusese cumva cu el niște gorile care să mă aștepte, în camera alăturată, cu seringi hipodermice, ca să mă sedeze și să mă trimită pachet acasă.
Brusc, m-am hotărât: voi pleca, chiar aici și acum.

Am ieşit din ambasadă, practic teritoriu românesc, păşind înapoi pe teritoriul Franţei. Inima îmi bătea nebuneşte. Am pornit-o pe stradă.
Neavând bani de taxi, a trebuit să merg pe malul Senei spre Cartierul Latin, până la hotel. M-am uitat la fluviu: apele lui păreau alcătuite din molecule separate, menţinute în mod absurd împreună. M-am simţit şi eu alcătuit din molecule care se vor risipi în următoarele minute.
Să ştii că România, România Socialistă, n-o să se prăbuşească fără tine - şi nici fără oricine altcineva...
Dintr-o dată, fraza dezgustătoare a aparatcicului nu m-a mai rănit. Mi-a adus eliberarea. Nu se vor prăbuşi fără mine, fireşte. Vor merge mai departe. Nu le păsa de nimeni, nici de mine, nici de celelalte milioane ca mine, nu datorau nimic nimănui. Iar eu, măcar o dată, am simţit că nu datorez nici eu nimic celorlalţi, pentru că eram un „Eu". În sfârşit, eram un eu, eu însumi. Nu mă voi prăbuşi fără ei. Trist, confuz, tremurând, mi-am cerat eliberarea.
Evenimentele au continuat să se succeadă rapid, într-un ritm frenetic, şi nu mi-a fost deloc uşor să mă confrunt cu schimbările care îşi tot făceau apariţia în noua mea viaţă.
Primul meu mariaj a fost victima acestei turbulenţe de început. Soţia mea era o persoană fină, care dovedise curaj intrând în asociaţie cu harababura care eram. Pentru că aproape imediat după evadare, traumele mult timp negate au ieşit la iveală şi, ca să le pot ţine în mână, a trebuit să petrec ceasuri întregi pe o canapea de psihiatru. Căsnicia noastră nu a durat poate şi din alte motive, căci eram foarte diferiţi ca personalitate şi educaţie. Dar eram atât de zdruncinat de lumea pe care abia o părăsisem, încât comunismul îşi lua revanşa, chiar şi acolo unde nu era implicat în vreun fel. M-am descoperit gelos şi irascibil. Comunicam greu, şi nu din cauza problemelor de limbă. Eram imatur; traiul în captivitate nu permite maturizarea, cu excepţia celei trebuincioase pentru a manevra captivitatea în sine. Trebuia să învăţ atât de multe şi atât de repede, de la cum să fac bilanţul unui carnet de cecuri, până la cum să nu fiu bănuitor cu alţi oameni. în privinţa asta şi în multe altele, mă simţeam în permanenţă dezavantajat. Şi dacă am fost

vreodată un artist dificil, plin de toane şi conflicte interioare, asta s-a întâmplat în timpul acelor ani de început.
Aveam nevoie de o direcție concretă de activitate. Am făcut cerere de înscriere la mai multe şcoli de film şi am fost acceptat la una din New York şi la una din Los Angeles. Cea din New York era departamentul de film al Universității. Cea din Los Angeles, la care am ales să mă duc, era Institutul American de Film. Ceea ce însemna să mă mut la Hollywood.
Era amuzant să-mi încep aculturația la America prin film şi mi se părea şi un fel de reparație, pentru că acasă fusesem zvârlit afară din cinematografie. Se întâmplase cu puțin înainte de plecarea la Iowa. Scrisesem filmul *Drum în penumbră,* unul dintre cele mai bune filme realiste ale României comuniste. Succesul lui de casă îmi deschidea teoretic porțile cinematografiei româneşti. Dar următorul meu scenariu a fost declarat „de nefilmat" de către țarul filmului, instalat de partid, romancierul Al. Ivasiuc, şi de mâna lui dreaptă, producătorul Roxana Gabrea. Scenariul era o dramă despre felul cum luptase România în al doilea război mondial de ambele părți, personificate de doi frați, un militant de stânga (tatăl meu) şi un ofițer al armatei regale (unchiul Nicu). Erau incluse, bineînțeles, şi meditații subversive despre cruzimile istoriei, despre diferența dintre moralitatea oficială şi cea umană etc. Se spunea despre Ivasiuc că are legături cu Securitatea. N-am aflat niciodată dacă el şi Gabrea au acționat conform unor ordine venite de sus sau opoziția lor a fost doar un sabotaj colegial. Am încercat cu un alt scenariu, acelaşi verdict, dat de aceleaşi persoane. Siguranța cu care cei doi acționau m-a făcut să trag propria concluzie, nu foarte optimistă: nu eram bine venit să lucrez în cinematografia românească.
La Hollywood, m-am găsit într-o situație complet diferită. Prin simplul fapt că mă aflam acolo, eram bine venit. Hollywood-ul, întotdeauna nonşalant de neliterar, el însuşi o lume a imigranților, nu vedea nimic rău în faptul că un străin ca mine scrie filme americane. Industria filmului nu s-a întrebat nici măcar o dată dacă eram capabil să înțeleg şi să descriu America şi, la drept vorbind, nici orice altceva. Dacă eram dornic să muncesc şi mă purtam cum trebuie, în ciuda salariilor mici, regizorilor aroganți

sau producătorilor cinici, eram acceptat! Mi se părea un miracol. După o lună de practică în calitate de regizor la Institutul American de Film, am scris un scenariu în limba engleză, care urma să fie produs de United Artists. Producătorii, regizorii, agenții îmi stâlceau numele şi nu puteau să plaseze România pe hartă, dar nu m-au întrebat nimic, nici măcar nu mi-au cerut scrisori de recomandare. Era mai presus de încredere sau de apartenență. Era Hollywood-ul!
M-am transformat, cu adevărat peste noapte, dintr-un scriitor obsedat de realitate într-un scriitor care creează irealitate, în maniera specifică Hollywood-ului: cu fler pentru visele publicului. Dacă ghiceam corect aceste vise, personajele şi poveştile mele ajungeau în mitologia de celuloid.
Filmul, această industrie nebună, m-a ajutat să-mi salvez sănătatea mintală. Căci nu aveam timp să agonizez din pricina pierderii țării mele natale. Considerat destul de puternic ca să suport această pierdere, chiar o suportam. în viitor, poate că aveam să fiu din nou scriitor. Aici şi acum, primeam pe gratis o lecție valoroasă despre America: multe lucruri erau puse deasupra scrisului. Pe lista favoriților Americii, filmele şi sporturile stau pe primul loc, urmate de diverse forme de autoactualizare, de călătorii, de participarea la cauze sociale şi, numai după toate astea, de cititul cărților.
Ceea ce mi-a spulberat vechea scară de valori. Trăisem cu credința că scrisul e mai important ca orice. Ca să citez o zeflemea de-a tatei, „La început a fost cuvântul."
Dar nu şi în America. Mai ales în California, unde la început a fost aparatul de filmat şi, înainte de el, actorii vedete.
în viața mea au intrat oamenii de film, toți părând dezrădăcinați şi nici unul prea afectat de asta. Am regizat scurtmetraje la Institutul American de Film şi m-am dus la prelegerile monştrilor sacri din industria filmului, aşa cum mă dusesem în Iowa la acelea ale monştrilor sacri ai literaturii. De la starul Bette Davis la scenaristul Robert Towne, oricine avea un nume venea să-şi spună propria poveste despre dezrădăcinare, pentru care fusese răsplătit nu cu vinovăție şi singurătate, ci cu succes. Cât despre studenții de la film, chiar asta făceau: lăsau în urmă tot ce erau

ei înşişi, ca să devină nişte particule ale Hollywood-ului. Poate pentru că anii '60 se terminaseră, iar acel comandament rapsodic de a fi tu însuți mai răsuna doar în surdină, îndeosebi în grupurile de experți, avide de concepte, din Mecca filmului. La ordinea zilei erau acum găselnițele, preluările inteligente, interpretările strălucite a ceva cunoscut sau nu foarte îndepărtat de ceva cunoscut. începeam să dobândesc o percepție asupra a ceea ce se cheamă la Hollywood să fii creativ, adică să te învârti pe acolo încercând să ghiceşti toanele producătorilor, care se schimbă în funcție de toanele pieței, capturate în date culese de cei mai buni analişti de piață şi totuşi neoferindu-ți nici o garanție sigură. Standardul real era cât de mulți bani a făcut cutare sau cutare film şi dacă piața putea să absoarbă şi alte filme asemănătoare. Ceea ce până la urmă îi ducea pe toți la concluzia defetistă că nimic nu poate fi prezis sau explicat şi că trebuie să te bazezi pe o singură calitate subtilă, volatilă şi invizibilă, care este talentul, personificat de acele vedete de film, capricioase ca nişte copii. Eram la cursuri când mi s-a trimis vorbă că un regizor în ascensiune, australianul Peter Weit, se află în oraş şi mă caută. Ne-am întâlnit la Chateau Marmont Hotel, unde avea să moară mai târziu John Belushi. Weit auzise de înzestrările mele exotice de la un agent de film comun din Londra. M-a întrebat dacă aş fi interesat să scriu împreună cu el scenariul la *The Last Wave* şi am început o şedință de lucru chiar atunci şi acolo. în acelaşi timp, pe un plan secund al minții, nu mă puteam opri să mă minunez de soarta norocoasă a acestui fiu al Australiei. Făcuse filme finanțate de Comisia Australiană de Film. Am încercat să mă imaginez pe mine însumi făcând filme cu subsidii guvernamentale, dar *fără cenzură* - asta nu s-ar fi putut întâmpla niciodată în România, cu toți cei două mii de ani ai ei de cultură europeană, dar se putea întâmpla în țara cangurilor şi a foştilor ocnaşi, care făceau acolo filme necenzurate, *în englezăl În* jurul nostru, Chateau Marmont, în a cărui piscină înotau vedete de film, părea să intoneze un cântec al independenței, o rapsodie închinată dreptului artistului de a fi unic şi obsedat de el însuşi. Oamenii aceia erau exact ca şi mine, dar nimeni nu le contestase dreptul de a fi nu numai liberi, ci şi bogați, celebri şi fericiți!

Cântecul locului îmi susura la ureche de-a dreptul: alină-ți durerile, lecuieşte-te de rădăcinile tale, uită trecutul!
Mi-a luat multă vreme. Dar părea că mă vindec.
Totul făcea parte din tratament. Să las deoparte pentru o vreme scrisul cărților. Să fac scenarii de film şi să le duc la studiouri, atacând „în picaj" mințile birocraților de pe-acolo. Să iau parte la petreceri nebune. Am scris mai multe scenarii bine primite, am scris şi am regizat un film lăudat de critici, am câştigat bani. Am zburat în Amazonia, în căutarea unui mare subiect care să vină după debutul meu regizoral şi, minunea minunilor, l-am cunoscut chiar pe omul care descoperise izvorul Amazonului. Era un american, cum altfel! Mi-a spus povestea lui, iar eu, cu noua mea cutezanță, i-am propus să-i cumpăr drepturile de publicare pentru ea. Probabil că învățase bine jocul, căci a acceptat. Şi deodată, am fost pus față în față cu un subiect atât de vast, încât ar fi fost prea strâmtă pentru el transpunerea în imagini. Trebuia mai întâi povestit într-o carte.
Vechiul meu eu, însetat să scrie cărți iarăşi, a găsit în sălbăticia amazoniana un subiect extraordinar pentru o carte. Care a devenit *Amazon Beaming,* prima mea carte americană.
Mă simțeam complet lecuit. Lecuit. Lecuit de rădăcinile mele, lecuit de trecut.
Sau aşa credeam cel puțin.
Dar în primăvara lui 1991, nu mai eram deloc la fel de convins. Acum mă îndoiam.
Câteodată mă simțeam ca şi când hotărâsem deja să revăd România, ceea ce mă înspăimânta. Voiam într-adevăr să arunc o privire asupra iadului de odinioară, acum că se răcise de tot? Să-i ating cenuşa fumegândă şi să-i adulmec văzduhul carbonizat? Cu cât mă gândeam la asta mai mult, cu atât mai tare doream să văd România de după revoluție. Da, asta era, voiam s-o văd transfigurată de sacrificiul a o mie de vieți. Sau era mai mult de-atât? Nu ştiam. Ce voi aduce cu mine înapoi? Nu ştiam.
După ce am acceptat faptul că luasem hotărârea, mi-am spus că voiam să văd oamenii. Rudele, colegii de scris, prietenii,

duşmanii. Apoi mi-am dat seama că nu vreau să-i văd. Mi-era teamă că trecuse prea mult timp, că deveniserăm cu toţii prea diferiţi. Rudele mele îmbătrâniseră, unele muriseră. Părea că ceea ce voiam să văd mai mult şi mai mult erau locurile şi lucrurile. Voiam să văd curtea şcolii, să-i simt pavajul trosnind sub tălpi, să intru pe terenul de sport şi să ating metalul stâlpilor care susţin coşul de baschet. Nu ştiam dacă aş mai putea s-o recunosc, dar îmi doream să văd clădirea în care fusesem prima oară interogat de Securitate. Să intru, să iau un lift care scârţâie până la etajul trei (îmi aminteam că apartamentul era la etajul trei), să ies din el şi să privesc vreo uşă anonimă, poate chiar cea prin care fusesem împins de răpitorii mei cu mai bine de treizeci de ani în urmă. Apoi să cobor şi să ies afară neatins, cu hainele în ordine, cu încrederea intactă şi zâmbetul pe buze.

Nu, nu, ar fi o copilărie. N-am să-mi pierd timpul cu asta. Am să mă duc la mormântul fratelui meu şi am să-mi pun palma pe crucea lui. Am să stau, în fine, la mormântul tatei şi am să mă rog. Am să ating...

Numai gândindu-mă la cuvântul *a atinge,* m-a inundat un val de amintiri. Palmele mele, degetele, toate simţurile îmi trepidau de miliarde de amintiri fizice. O asemenea amintire era părculeţul de lângă casa noastră, cu statuia patriotului uitat. La picioarele lui, o femeie de bronz înverzit, pe jumătate dezbrăcată, ridica spre el o ramură de lauri: România, mulţumind fiului iubitor. în copilărie, stăteam pe genunchii ei sau îi mângâiam, simţind în palmă rotunjimea caldă a metalului. Am simţit-o iarăşi, chiar acum. Poate că mă voi opri să arunc o privire statuii, dacă mai e acolo. S-o ating. Şi dacă îi dădusem voie minţii mele, am început să-mi imaginez că ating totul. Feţele de masă din restaurante. Eram sigur că sunt la fel, răcoroase şi apretate. în colţul bulevardului, lângă Universitate, exista un ceas, locul unde tinerii îşi aşteptau iubitele. De câte ori am aşteptat şi eu acolo o tânără femeie, de câte ori am atins fără să-mi dau seama piatra soclului sau m-am sprijinit de el, auzind tic-tac-ul limbii care număra secundele, în ciuda zgomotului făcut de maşini. Dintr-o dată, am fost lovit de o amintire atât de dulce-amară, încât n-am reuşit să-mi dau seama ce este. Miros, imagine, sunet? Toate la un loc, era *toamna.* O toamnă bucureşteană, îndulcită de o burniţă uşoară, cu luminile, culorile

şi contururile oraşului abia închegate. Aromele vântului în nări. Apa încreţită de adiere sub podul cel mare din Cismigiul desenat după modelul Grădinii Luxemburg din Paris. O întindere somptuoasă de copaci, pajişti şi statui, decor natural pentru nenumărate întâlniri şi despărţiri de dragoste. Mi-am amintit senzaţia degetelor pe spătarul unei bănci din grădină, o bancă din lemn de stejar, scrijelită iarăşi şi iarăşi cu bricege de buzunar, care săpau nume. Gogu şi Raluca, Ioan şi Sanda, perechi de îndrăgostiţi ai anului trecut. Nu, eu nu mi-am scrijelit niciodată numele pe o bancă. Eram prea nepăsător.
Voi ţine în mână iar ziarele locale, atent la nenorocita cerneală românească, mereu gata să-ţi păteze degetele.
Am fost fulgerat brusc de senzaţia compusă a tuturor mâinilor omeneşti pe care le-am strâns acolo, mai ales palmele femeilor. Unele îmi întorceau strângerea de mână cu o neaşteptată forţă - îmi strângeau mâna scurt, dar puternic, apoi şi-o trăgeau frecând-o de palma mea, ca o făgăduială a unei întâlniri pasionale. Câteodată această întâlnire avea loc, alteori nu. Acum, aici, mi-am amintit de propriul meu corp, imprimându-se în timpul şi spaţiul acela, şi de faţa mea înfruntând vântul şi încălzind aerul. Nimic n-a mai rămas din toate acestea, nimic. Am stat acolo atâţia ani. Am trăit acolo atât de intens. Şi totuşi n-a mai rămas nimic.
Eram atât de tânăr. Nimic nu se compară cu tinereţea pe care o laşi în urma ta, pecetluită într-o ţară interzisă.
Mă voi opri şi voi poposi pe străzile pe care umblasem cu fratele meu geamăn.
Mă voi opri acolo unde mă oprisem într-o noapte, beat de mândrie şi vin, după ce mă întâlnisem pentru prima oară cu cititorii mei şi le-am dat cărţi cu autograf. Unul îmi spusese că voi ajunge departe, ceea ce putea să însemne şi distanţă, şi realizări. Un profet fără să ştie, băiatul acela pe care nu l-am mai întâlnit niciodată. Nu-mi mai aminteam numele străzii, dar nu conta. Puteam s-o găsesc. îmi cunoşteam oraşul cu ochii legaţi. De fapt, da, asta era ce-mi doream să fac. Voiam *să merg* prin oraşul meu, aşa cum o făcusem de atâtea şi atâtea ori înainte.
Totul îmi părea poetic şi blând. Unde era durerea? Unde ura?

Stăteau amândouă la pândă - mi-am dat seama de cum le-am rostit numele. Durerea şi ura, ca două fete bătrâne, uscate şi habotnice. Erau acolo.
Puteam să iau trenul spre Carpaţi şi să cobor la Poiana Ţapului. Auzisem că a devenit chiar o staţiune, cu hoteluri, moteluri, şosea. Puteam să caut râpa în care fuseseră împuşcaţi ţăranii aceia. Oare le-au găsit şi le-au îngropat trupurile? Sau le purtase de grijă pădurea, prefăcându-i în oase goale? Pentru o clipă, râpa s-a adâncit înăuntrul meu, tot atât de tristă şi de importantă ca şi mormântul fratelui meu sau al tatei, şi am înţeles acum de ce mă impresionase atât de tare vederea gropilor comune pe CNN. Pentru că şi copilăria mea fusese una a mormintelor. Pentru că am crescut printre morminte şi crime.
Am avut mult noroc că nici unul dintre noi n-a fost ucis în ziua aceea, că am ajuns cu toţii în sat şi am dormit în camera închiriată, unde am auzit ceasul casei...
Mi-am dat seama de un lucru teribil de simplu: aveam nevoie doar *să fiu* unde fusesem odinioară, unde trăisem odinioară. Pentru un răstimp. Să fiu în spaţiul acela însemna să aduc înapoi trecutul şi să-l demontez. Trebuia să văd, de aproape şi faţă în faţă, cine am fost. Ca şi când m-aş fi privit într-o oglindă care ar fi reflectat nu eul meu de astăzi, ci eul meu din trecut. Asta se putea întâmpla numai acolo. Brusc, am resimţit din nou acea solidaritate în care eram atât de expert, poate pentru că eram scriitor. De data asta, m-am simţit solidar cu toţi oamenii care se întorc, într-o zi sau în alta, în locul din care plecaseră. Eram ca şi alte milioane de oameni, care au trăit ani întregi bântuiţi de nevoia întoarcerii.
M-am gândit la socrii mei. Şi ei făceau parte dintre aceşti oameni.
Mi-am amintit fragmente din discuţiile noastre. Da, despre asta vorbeau şi ei. Să revadă locuri şi lucruri înainte de a revedea oameni. Locuri şi lucruri, şcoala, râul. Trenurile, autobuzele, aroma ţigărilor, culoarea pâinii, o anumită haină, preţul plătit pentru un costum nou sau pentru o cravată. Toate astea dispăruseră, şi totuşi erau acolo. Nimic nu putea fi atins sau stricat. Toate astea erau ei înşişi, nu alţi oameni, ci ei înşişi.

Voiam să fiu cu mine însumi, cu mine însumi cel vechi.
Si totuşi...
M-am cutremurat din tot corpul, întrebându-mă dacă mă mai aştepta acolo o Iluminare. Vreo întâlnire tragică. Vreun Moment al Adevărului, atât de dur, încât să ies din el schilodit, trupeşte sau sufleteşte. Mai există acolo o astfel de Iluminare? I-aş supraviețui? Am azvârlit întrebarea în viitor, ştiind că n-aş putea primi vreun răspuns şi nici n-aş putea să mă pregătesc pentru el. Pregătit, nepregătit, nu conta. Trebuia s-o fac.

Părinții lui Petru Popescu, Radu Popescu şi Nelly Cutava, în anii '40

Gemenii, Petru şi Pavel, la vârsta de doi ani

Gemenii în şcoala elemetară - Pavel este în rândul patru, pe dreapta, iar Petru în rândul cinci, al doilea din stânga

Gemenii şi părinții lor, cu un an înainte de moartea lui Pavel

Cari şi Blanka Friedman la Praga, după război

România tradiţională: o troiţă
ţărănească la marginea drumului
(foto: Emanuel Tânjală)
Piaţa Universităţii, Piaţa
Tienanmen a Bucureştiului
(foto: Emanuel Tânjală)
Peisajul românesc, frumos şi
amăgitor de liniştit
(foto: Emanuel Tânjală)
Visul vid: clădirea mamut a lui
Ceauşescu se conturează la
capătul Bulevardului
Victoria Socialismului
(foto: David Stork)

Ceauşescu („Geniul Carpatilor",
„Adevărul însuşi") şi
soția sa Elena
(foto: UPI/CORBIS - Bettman)
Coperta volumului *Prins,*
primul roman adânc
subversiv al lui Petru
Bucureştiul după revoluție: totul s-a schimbat, dar cozile la pâine, ca
şi soldații, mai există încă (foto: David Stork)
Petru înainte de evadare: discutând cu fanii într-o cafenea literară
Petru, la scurt timp după venirea în Statele Unite - o locuință
americană şi libertatea!
București, decembrie 1989: Revoluția Crăciunului
(foto: Ara Ghemigian)
Iris în fața mormântului unchiului
său, la marginea pădurii
Mormântul lui Ceauşescu, la câteva luni
după executarea perechii prezidențiale:
acoperit de flori! (foto: David Stork)

Iris şi voluntarii irlandezi la orfelinatul din Nicoreşti, 1991

Petru la Bucureşti, în 1991, cu doi dintre unchii lui: Nicu, în stânga, şi Petre

Petru alături de câțiva foşti colegi de şcoală, 1991

Praga, 1991: Cari şi Blanka
Fnedman la Teatrul Național,
unde Cari a lucrat ca electrician,
acoperirea lui în Rezistența cehă
Familia Popescu din Hollywood, 1994
Petru şi mama lui în
LosAngeles, 1996

PARTEA A TREIA

Praga

Mama a primit cu panică vestea călătoriei mele la Bucureşti. Reacția ei a fost categorică: „Nu te du."
Când a devenit clar că o să mă duc, s-a înfuriat: „De ce să te duci? Uite, *eu* nu mă duc!" Ceea ce mi-a declanşat pe loc vechea furie. Călătoria asta era importantă pentru mine, totuşi mama reacționa cu obişnuitul egocentrism. Dacă *ea* nu simțea nevoia să se întoarcă acolo în vizită, eu de ce s-o simt? Supărat, i-am strigat: „Stai liniştită, mă întorc în mai puțin de două săptămâni! O să fiu iar aici ca să-ți port de grijă!"
Ochii de nepătruns ai mamei s-au umplut de lacrimi.
I-am spus că-mi pare rău. Şi-a şters lacrimile.
Vă aduceți aminte? Mama sosise în California, mă anunțase că a hotărât să aleagă libertatea, apoi îmi ceruse o declarație de întreținere. I-am răspuns că dacă vrea o declarație, trebuie să asculte câteva lucruri pe care le am de spus. Apoi mi-am lăsat vechile resentimente să iasă la suprafață şi am atins-o destul de tare. Am scuipat din mine toată furia copilăriei, în fraze foarte bine articulate, căci le repetasem iar şi iar, pentru peste o sută de dolari ora, pe canapelele psihiatrilor californieni. Unde a fost ea când creşteam? După ce a murit Pavel? Când tata a plecat? Avea ea habar cine sunt, ce mă face să merg înainte? Putea să mă ajute să-mi stăpânesc vechile dureri şi furii şi temeri?
Mama făcuse ochii mari: „Ai simțit tu toate astea? În tot timpul ăsta, *le-ai ascuns de minei"*

Am izbucnit în râs. Deşi incapacitatea ei de a percepe lucrurile din punctul de vedere al altcuiva mă rănea la fel de tare ca întotdeauna, pentru o clipă mi-am uitat supărarea şi mi-am îngăduit să mă delectez cu umorul negru al situaţiei. Mama era din nou aici şi o dată cu ea sosise şi o incredibil de familiară prezenţă: comunismul, încarnat inconştient de mama. În timp ce eu îmi strigam vechile nedreptăţiri, ea îşi rostogolea ochii în cap, şocată nu că eu suferisem, ci că ea nu fusese informată! Că eu, încercând să mă protejez, trăisem într-o realitate a mea proprie, dincolo de controlul ei.
Apoi a găsit explicaţia pentru toate şi a rostit-o cu voce tare:
„N-ai simţit tu toate astea pe vremea aia. Le simţi acum, că trăieşti în America..."
„Ce tot spui acolo?"
„Asta cred în America oamenii că ar trebui să simtă."
„Mamă, pentru numele lui Dumnezeu, ascultă-mă..."
Am început o diatribă dureroasă despre tot ce se întâmplase. Despre cum nu permisese nimănui să treacă dincolo de propriul ei zid de suferinţă. Despre aşa-zisa mea insensibilitate faţă de tragedie şi despre aparentul meu comportament nepăsător, plătit lăuntric printr-un enorm zbucium emoţional. Echilibrul meu mental era susţinut de... scris. Mama s-a uitat la mine cu ochii ei căprui, încă frumoşi, şi mi-a fost limpede că nu înţelege decât foarte puţin. şi că nu vrea să audă mai mult, ca nu cumva toate astea să devină un aspect acceptat în relaţia noastră. Ii era foarte frică de asta. A început atunci să vorbească despre ea însăşi. „Am suferit îngrozitor în perioada aia. Mai mult decât îţi poţi închipui..."
„îmi închipui, mamă. Ba mai mult, am văzut cu ochii mei. De asta m-am străduit să..."
M-a întrerupt. „Aveam nevoie de cineva care să fie mai puternic decât taică-tău." Dumnezeule! m-am gândit. Eu, un băiat de treisprezece ani? „Şi tu păreai aşa, te purtai atât de curajos..."
Cine n-ar vrea să pară şi să se poarte curajos? Dar cu ce preţ? încă din prima zi a vizitei sale, fusese evident că mama era ea însăşi plină de frică. Frica de bătrâneţe, de singurătate, dar mai ales frica de a nu fi nevoită să se întoarcă în ţara în care dementul mai era încă la putere. îi ceruse şi unchiului Florin din New York să-i scrie o declaraţie, în eventualitatea că n-ar fi putut să mă

convingă pe mine să i-o dau. Mă potolise cu un singur cuvânt: libertate. Am obligat-o însă să accepte un fel de contract pre-marital. Am scris la maşină un document care spunea că nu are dreptul să-mi ignore sentimentele sau să-mi invadeze teritoriul, aşa cum făcuse altădată. I l-am dat să-l citească şi să păstreze o copie. Destul de naiv din partea mea. Dacă n-avusese habar ce sentimente mă încercau în copilărie, cum ar fi putut să le ghicească acum, când eram bărbat în toată firea, cu mult mai bune mecanisme de apărare? Oricum, ca să n-o lungesc prea mult, am pus pe hârtie condiţiile noii noastre relaţii, apoi i-am scris declaraţia de întreţinere.

îmi luasem iarăşi pe cap interminabilele treburi şi probleme ale mamei şi îi purtam din nou de grijă. Dar, de data asta, nu m-am mai simţit văduvit de propria importanţă şi de propriile nevoi. Eram plictisit, dar destul de des, mă simţeam reintegrat, devenit iarăşi un întreg, când îmi exercitam dreptul de a spune nu. Nu, asta nu pot să fac, nu, sunt prea ocupat astăzi, acum am copii, am alte priorităţi.

Iar ea, în ciuda promisiunii de a deveni autonomă, discretă şi mai puţin cicălitoare, s-a întors iute la excentricitatea şi egoismul ei. Când ni s-au născut copiii, iar Iris şi cu mine treceam prin acele perioade de insomnie care vin o dată cu un nou-născut, mama continua să mă sune nu doar ca să-mi citească la telefon vreo chitanţă de gaze „pe care pur şi simplu n-o înţeleg", ci şi ca să-mi ceară sugestii pentru rime. Departe de a intra în rutina de bunică, urma cursuri de engleză, scria poezii şi le trimitea prin poştă colegilor ei de scris din toată ţara. Numai bărbaţi, toţi văduvi sau burlaci, trecuţi de şaptezeci de ani. Din toată această pletoră nevăzută de burlaci, unul, un boem bătrân pe nume Tommy Lewis, a venit s-o viziteze în L.A., cărând pe tot drumul dinspre Arkansas o rulotă în spatele maşinii. O rugase să se mute în Arkansas şi să împartă rulota cu el. Ea refuzase, dar îl convinsese la telefon să vină în vizită în California. Aşa că Tommy venise, o văzuse pe mama o singură dată şi fusese de ajuns. Se mutase la ea. Mama era vie şi întreagă, o refugiată politic în America (datorită declaraţiei mele) şi trăia o căsnicie de facto cu un super-englez, care fusese pe vremuri director de hotel în Hawaii şi

obişnuise să parieze pe sume mari, sau cel puțin aşa pretindea el, în Honolulu, Vegas sau alte oraşe-cazino. Cândva crescuse o fiică, devenită la rândul ei mamă, aşa că acum era lipsit de obligații, plin de capricii şi dornic de distracții. Exact bărbatul potrivit pentru mama, cel pe care şi-l dorise dintotdeauna. Aveau puțini bani, dar nu erau presați de timp, de familie, de vremuri. Dragostea era dulce şi viața de îndrăgostit perfectă, chiar dacă începea la şaptezeci de ani.
Prin prezența mamei aici, chiar dacă însoțită de bătăile de cap pe care mi le dăduse totdeauna, m-am ales şi cu o recompensă neaşteptată. Eliberată de sub talpa comunismului, mama a înflorit iar. Nepotolita ei sete de viață, tot atât de nepotolită pe cât fusese setea ei de durere şi de tragedie din trecut, era pentru mine un semn bun. Probabil voi trăi şi eu la fel de mult şi, să sperăm, cu tot atâta vitalitate. Mama conducea prin traficul nebunesc din L.A. o Toyota cumpărată la mâna a doua. Mama mergea până la Tijuana cu bătrânelul ei, ca să cumpere lucruri pentru apartamentul lor tot mai dezordonat. Mama uita ziua de naştere a soției mele, supărând-o, sau nu răspundea zile întregi la telefon, făcându-mă să intru în panică; mi-o închipuiam moartă, căzută pe jos, când de fapt ea nu auzea telefonul - îşi pierdea auzul, dar refuza să poarte proteză. Odată, după ce am bătut o oră întreagă la uşă, văzând-o pe geam cum zăcea nemişcată pe pat, am chemat pompierii să-i spargă uşa. Când s-au apucat de treabă, mama s-a sculat brusc: trăsese un pui de somn. Stârnise în soacra mea, modesta şi ascultătoarea Blanka, un sentiment de admirație: „E atât de plină de viață, de tânără! Aş vrea şi eu să fiu ca ea!" Cronologic, Blanka era mai tânără decât mama.
Iris a exprimat asta altfel: „A trăit totdeauna numai pentru ea! E atât de egoistă, aş vrea să fiu la fel de egoistă!"
Bineînțeles, mama era invitată la toate reuniunile noastre de familie, inclusiv la socrii mei. Avea totdeauna o apariție de efect, chiar dacă nu făcea sau nu spunea nimic neobişnuit. Era ceva în felul ei de a intra, privind în jur nu numai ca să vadă cine mai e acolo, ci şi cum reacționează lumea la prezența ei. Răsplătindu-i pe toți cu un zâmbet, mereu mândru, mereu regal. Apoi se uita repede după mine ca să mă recunoască în această nouă mulțime,

în acest peisaj străin. Când mă găsea, îmi zâmbea, mai reținut, mai adevărat, cu un fel de uşurare. Pentru că eu eram acolo ancora ei. Ştiam asta, toți o ştiau (ea nega, bineînțeles). Oricum, după ce Tommy a apărut şi a fost invitat şi el la zilele naționale şi la aniversări, mama se uita cu mai puțină grabă după mine prin mulțime. Se purta mai puțin nervos, mai puțin posesiv. Se bucura de târziile ei zile hippie alături de prințul ei, şi cine eram eu să spun că n-ar fi trebuit s-o facă? Era extraordinar. Mama era mereu mama.
Se scurseră atâția ani până s-o văd aici, ceva din mine, salvat până la urmă, din trecut - căci asta era ea pentru mine, în ciuda prețului atârnat de gât cu care venise.
Oricum, de ce oare se speriase atât de tare mama de călătoria mea la Bucureşti?
„Tu nu eşti speriat?", m-a întrebat.
„De ce?"
„De ei... îi ştii cum sunt."
„Chiar aşa, cum sunt?"
S-a aşezat - beam o cafea la ea în apartament. A ridicat vocea. „Sunt invidioşi, distructivi! Mereu se uită ce să mai strice, să mai desfacă! Pot să-ți facă orice, să-ți pună ceva în mâncare la hotel!"
„Haide, mamă. Abia i-am luat un interviu primului lor preşedinte liber ales, pentru *Los Angeles Times.* Mă duc acolo ca ziarist american. Iris vine cu mine, crezi c-o să ne facă dispăruți pe amândoi?"
LA. Magazine îmi ceruse un articol despre România de după revoluție. „Faptic, dar şi cât mai personal posibil", îmi sugerase Brett Israel, redactorul revistei.
„Petru!" Mama nu mai avea nici un argument, aşa că încerca să mă impresioneze cu aerele ei. „Petru, mai aşteaptă câțiva ani. Nu e bine să te duci acum. *Simt..."*
„Ce simți?"
„Că acum nu e momentul."
Am reacționat cu vechea mea furie, căci simțeam cum frica ei încearcă să încolțească şi în mine. Şi m-am gândit că asta vine tot din egoismul ei: dacă, Doamne fereşte, mi se în'.amplă ceva, din ea ce-o să se aleagă?

Aşa că m-am încruntat. „Uite ce e, trebuie s-o fac. îmi pare rău."
„Dar uită-te la *mine*\" Cu toată viteza înapoi la vechea ei manieră de a înțelege lucrurile. „Nu trebuie să mă întorc şi eu acolo? Dar n-am intenția să mai văd locurile alea vreodată."
Mi-am reținut o tiradă. Nu ea îmi scrisese cărțile, nu ea se luptase cu cenzura şi nu ea se bucurase de notorietatea mea. Ce ştia despre ce înseamnă să fii pe buzele acelor tineri palizi şi în inimile lor? Mă întorceam ca să regăsesc acest sentiment. Pentru prima oară, am simțit că am o explicație pentru faptul că voiam să mă întorc. Voiam să revăd acea generație. Voiam sa văd cum s-au descurcat fără mine.
Mi-am amintit cum, adolescent fiind, m-am luptat cu fricile sădite în psihicul meu de moartea fratelui meu geamăn. Şi erau multe. Frica de moarte şi de boală, manifestându-se prin atacuri de ipohondrie, care mă torturau pentru că nu le puteam curma doar gândind logic. Şi nici nu le puteam mărturisi celor din jur, căci eram prea stânjenit. Alte frici. Frica de Securitate, de eşec, de trădare. Frica de dragoste şi de căsătorie, frica de angajamente şi responsabilități. Frica de a nu deveni mediocru, corupt, un artist sau o ființă umană de mâna a doua. Această ultimă fricâ era destul de justificată, căci trăiam într-o lume ea însăşi mediocră, coruptă, de mâna a doua.
Frica, permanentă şi în toate formele imaginabile.
Dar, în ciuda fricii - şi aici intervine cea mai uimitoare contradicție a personalității mele - eram obsedat să pun întrebări, să caut, să înlătur tabuuri, să încalc legi şi reguli. De unde tipul meu de comportament, ce părea atât de îndrăzneț. îndrăzneț pe cât e omeneşte posibil.
Cu puțin înainte de a împlini optsprezece ani, înainte de maturitatea oficială, mi-am făurit convingerea că îmi este hărăzită o misiune. Iar misiunile se încheie numai atunci când sunt complet îndeplinite. Misiunea mea era să fiu scriitor şi, atâta vreme cât mi-o îndeplineam, nu puteam nici să mor, nici să devin cinic sau corupt.
Oricât de naiv ar fi fost el, gândul ăsta m-a ajutat. M-a ajutat împotriva fricilor mele.

încă mai aveam acest sentiment al misiunii? Greu de răspuns, căci aproape că nu mă gândeam sau nu vorbeam niciodată despre asta. Vorbeam despre subiecte comerciale, despre cărți şi filme la modă (în raport cu piața mai mult, decât cu conştiința cititorilor), despre editori pricepuți în producerea de best-seller-uri, despre studiouri cu dulapurile pline de filme, despre impresari cu strategie şi tupeu. Prin prisma acestui tip de gândire, de ce să mă întorc în România, făcând o escală la Praga? Ar trebui să fiu la New York sau la Hollywood, trăncănind cu super-editori şi super-producători.

Sau undeva în sălbăticie, documentându-mă. Sau la computer, scriindu-mi următoarea carte, pe care s-o țin sub lacăt şi cheie între orele de lucru, pentru că aiuritul ăsta de român are cu adevărat idei novatoare ce ar putea fi furate...

Cu două săptămâni înainte de plecarea spre România, am terminat turneul de promovare pentru *Amazon Beaming* în Marea Britanie şi Irlanda. Ediția britanică apăruse înaintea celei americane; în mai puțin de o lună, trebuia să fac un turneu similar prin Statele Unite. Am programat România între cele două turnee, de parcă ele ar fi fost dovada că noua mea viață va merge înainte, neafectată. Copiii aveau să rămână în Los Angeles cu socrii mei, în timp ce eu şi cu Iris vom călători spre Praga, apoi spre Bucureşti.

Prin urmare. Era jumătatea lui septembrie 1991 şi noi zburam spre Europa de Est. Plecaserăm din Los Angeles cu o noapte înainte, la ora zece seara. Acum se iveau zorile, după un somn scurt şi incomod la zece mii cinci sute de metri înălțime, după ce avionul străbătuse câteva ore de întuneric, apoi regăsise soarele, strălucind peste întinderile de gheață ale Arcticii. în jurul nostru, clasa întâi se trezea pentru micul dejun. Bărbații îşi încheiau cămăşile sau îşi strângeau curelele pe care le lărgiseră peste noapte. Femeile îşi periau părul. Şi unii, şi alții stăteau la coadă în fața toaletelor, ca să se spele pe față, să se radă sau să-şi refacă machiajul. O stewardesă cu ochii roşii servea cafeaua fierbinte, a cărei aromă se întrepătrundea cu aceea a chimicalelor ce parfumau toaletele. în câteva minute, pasagerii s-au pus la

punct. Arătau din nou ca o elită bogată, educată, care ştie ce vrea. Gesturile dovedeau încredere în sine, vocile le erau scăzute, interacţiunile calme. însumată, clasa întâi valora câteva milioane de dolari, în reşedinţe, acţiuni, bonduri şi alte proprietăţi. Nimeni nu se ducea la Praga sau Bucureşti, am fost sigur de asta, doar uitându-mă la ei. Nu aveau vibraţia. Coborau la Miinchen, ultima oprire înainte de Europa de Est, orientala mea terra incognita. Lângă mine, o femeie atrăgătoare zâmbea dintr-un halou de păr blond. Iris dormise aproape o oră, mult faţă de cât dormea de obicei în avion, şi faţa îi strălucea de energie. Zâmbetul i s-a lărgit şi am văzut-o în el, după doi copii şi zece ani de căsnicie, pe fata cu care-mi dădusem cândva întâlnire în Hollywood, fără s-o cunosc. M-a luat de mână. Am simţit că întregul meu trup, ca şi cunoaşterea mea despre trupul ei şi a ei despre al meu, pe scurt, toată viaţa noastră împreună se concentrase în mâinile noastre unite.
„Vreun vis, ceva?" am întrebat-o.
„Nu-mi amintesc ceva care să merite să fie povestit."
„încă cinci ore." Avionul s-a clătinat şi ea mi-a strâns mâna.
„Speriată?"
„Nu chiar."
„Nu, adică... de ce-o să găsim acolo."
A zâmbit. „Nu încă."
Avionul s-a clătinat din nou. Voiam să mă duc la toaletă, dar am aşteptat ca turbulenţele să înceteze. îi explicasem de mai multe ori lui Iris legea lui Bernoulli, conform căreia aerul care trece peste aripile avionului creează o presiune mai mare dedesubt şi mai mică deasupra, împingând avionul în sus. Aşa că atâta timp cât gloabele astea numite motoare se învârt, avionul pluteşte înainte în aer, tot atât de sigur ca un vagon pe calea ferată, clătinându-se nepericulos pe îngustele făgaşuri ale şinelor: curenţii ascendenţi şi descendenţi de aer cald sau rece. A înţeles principiul, dar nu şi-a pierdut niciodată complet frica.
Turbulenţa a trecut. Nevastă-mea m-a sărutat şi ne-am îndreptat fiecare spre baia lui. M-am întors primul, m-am aşezat şi m-am gândit la ce simt. Aproape nimic. în mod sigur, nu frica de ce-o să găsesc. îmi ţineam paşaportul american într-un mic portofel elegant de piele, într-un buzunar interior aşezat chiar

deasupra inimii. încărcat cu paşaportul, adresele şi cecurile de călătorie, portofelul stătea acolo ca un pistol în tocul lui. Scri-' soarea de acreditare de la *Los Angeles Times* era împăturită şi pusă tot în paşaport. în valiza din compartimentul de bagaje al avionului, pusesem mai multe exemplare din *Amazon Beaming* în ediție britanică. O groază de arme. Dacă s-ar fi apropiat de mine vreo fantomă din trecut, aveam cu ce s-o lovesc. Nu, nu-mi era teamă să-mi întâlnesc fantomele.

Am încercat să sap mai adânc, să dau peste vreo frică. Până la urmă, am dat de una. Mergând de-a lungul timpului, spre rădăcinile mele de mult nevizitate, eu, americanul care confundase cândva peştele pentru pisici cu peştele pentru oameni, am atins-o. Era frica pentru căsnicia noastră. Aveam să-i arăt lui Iris rădăcinile mele, dezgolite şi dezvăluite acum de căderea regimului Ceauşescu, de revoluție şi de perioada dureroasă de confuzie care îi urmase. Aveam să-i arăt o anume față a mea, fără nici o mască, îmi povestise deja cât de temătoare şi de conştientă de ea însăşi se simțise când îşi revelase anumite părți din ea însăşi. Cum va reacționa, ce va gândi? Cum voi reacționa eu la reacția ei? Brusc, s-a deschis în mine amintirea comprimată a tuturor Meilor legate de căsnicia noastră. Şi fuseseră multe. Nu ştiam nimic despre ce înseamnă să fii căsătorit şi să rămâi căsătorit, pentru că respectivele experiențe ale părinților noştri se potriveau atât de puțin. Friedmanii începuseră să vorbească englezeşte de cum sosiseră în America. Vorbeau englezeasca aspră, săracă în cuvinte a imigranților, ca s-o facă mai uşoară pentru Iris şi pentru fratele ei. Limba engleză şi un cămin statornic fuseseră tot ce aveau de oferit ei, doi europeni din vechea generație. Altfel, nu făceau conversație, n-aveau relații, nu erau prea sensibili, nici prea bine orientați politic sau cunoscători în ale capitalismului, cu siguranță nu erau la început, nici nu erau prea moderni - aveau doar modernitatea pe care o socotesc printre cele mai bune, aceea de a lua America de coarne. Din acest mediu, s-a ivit Iris, ca o derutantă combinație de abilitate şi naivitate, neîncredere şi îndrăzneală, într-un cuvânt, tot atât de puternică şi, totuşi, schimbătoare şi neliniştită ca şi mine. Cât despre părinții mei, nici măcar nu erau aici, ca să-şi clameze rolul de modele. Amândoi ne-am căsătorit

cu un străin de neam, cu „celălalt", cum ar fi zis Kafka; nu ştiam nimic despre ce înseamnă o căsnicie potrivită, dar ştiam că ne doream cu disperare s-o facem să meargă. Aşa că am plonjat în Marea Frică Americană față de Viitor, care vine imediat după frica de războiul rece. Iar frica funcționează exact cum funcționează şi negarea. Am reuşit, având lângă noi frica drept componentă a fiecărei zile. „Hai să nu ne apropiem prea mult de tipul ăsta", îmi şoptea câteodată nevastă-mea, când făceam jogging la nouă dimineața pe vreo alee din Beverly Hills şi treceam pe lângă o bancă pe care stătea lungit un vagabond părând foarte zdravăn, treaz, tăcut, indescifrabil. La fel ca o nevastă de Pelerin: fii atent la hățişul ăla, cine ştie ce ne pândeşte de-acolo. Marea Frică Americană față de Viitor ne ține în formă, ne face să muncim şi să câştigăm bani, ne face să fim cea mai puternică țară din lume. îmi era frică şi acum. Pentru căsnicia noastră. Fiindcă o primejdie chiar pândea din hățiş. Sistematic, cutare sau cutare copil, cutare sau cutare pre-adolescent din clasa lui Adam sau a lui Chloe devenea victima trasă la față a unui divorț. îl vedeam, mergând spre şcoală cu pasul împiedicat al unui copil hărțuit din toate părțile în lupta pentru custodie. Pierzându-şi interesul pentru joacă, mişcându-se ca un zombie pe terenul de fotbal, luând note proaste. îi cunoşteam părinții, erau aranjați, cu slujbe bune, încă tineri, nişte învingători. Ce-i făcuse să se despartă? De ce? De ce? Limpedele fluid al dragostei, semănând cu apa oceanului, transparentă când o ții în căuşul palmelor şi de o întunecime furioasă când se izbeşte de țărm, cum îl puteam ocroti oare? Căci nu există recipient pentru el.

Iris s-a întors şi am urmărit amândoi ştirile pe ecranele fixate pe fiecare fotoliu. între timp, pilotul ne-a anunțat că am intrat în spațiul aerian al Germaniei.

Soția mea nu fusese niciodată la Praga, la Bucureşti sau oriunde altundeva în Europa de Est. Cât despre Germania, până de curând se simțise obligată de istorie să evite tot ce era nemțesc, de la obiecte până la oameni. Totuşi, conducea un Mercedes, produs chiar în fabrica ce îi furnizase altădată şi lui Hitler automobilele personale. Mercedesurile se vând bine la Hollywood

şi par să aibă căutare mai ales la urmaşii supravieţuitorilor Holocaustului. E un mod de a spune „Nu mi-e frică de locul ăla şi nu am nici măcar prejudecăţi în ce-l priveşte, uite, folosesc cele mai bune produse de-acolo". îmi este familiar acest proces mental, în România, nu m-aş fi atins de vodca rusească, dar în California am băut-o fără probleme. Iar când am făcut o croazieră pe Marea Neagră, acum trei ani, am trăit un catartic sentiment de triumf asupra sovieticilor, pe un chei din Odessa, unde doi puşti s-au ţinut după mine, rugându-se să le cumpăr nişte ceasuri sovietice în vogă.
„Komandirskie", ca pentru ofiţeri, insistau mândri pe lângă mine, îndesându-mi sub nas un snop de ceasuri. Erau ornamentate cu siluete de tancuri şi rachete desenate sub numele mărcii. Păreau monstruos de mari şi ticăiau destul de tare ca să le auzi de la distanţă. Am cumpărat două, cu cinci dolari bucata. Mi l-am pus la mână pe cel mai mare şi am avut impresia că port la încheietură scena din copilărie, cu unchiul Nicu întorcându-se din război şi găsind un Bucureşti ocupat de ruşii care furau ceasuri, înţelesul acestei amintiri se răsturnase în dimineaţa când eu, un turist american plin de bani, am binevoit să cumpăr două ceasuri de la cei doi mici hoţomani ruşi.
Un Mercedes costa mult mai mult decât o pereche de ceasuri. Dar sentimentul e acelaşi. Ia să-i ducă maşinile astea nemţeşti perfecte pe directorii evrei de la Hollywood şi ia să măsoare ceasurile astea sovietice timpul pentru mine, fostul sclav sovietic care scăpase din timpul sovietic.
Am discutat cu Iris despre ce avea de făcut la Praga. Mama ei ne rugase să căutăm o familie care o ajutase după război. Mirek şi Blanka locuiseră într-o garsonieră din centrul oraşului. Erau căsătoriţi abia de un an şi naşterea primului copil - Jan, fratele mai mare al soţiei mele - fusese pentru Blanka un miracol înfricoşător, pentru că nici mama ei, nici vreo altă rudă cu experienţă nu erau acolo, lângă ea, ca s-o călăuzească în maternitate. Dar se afla acolo familia de creştini Kahoun, care locuia pe acelaşi palier. Doamna Kahoun a devenit o mamă surogat pentru Blanka, învăţând-o pe fosta deţinută din lagăr cum să facă baie unui sugar, cum să-l hrănească, cum să-l îngrijească. Aveau o fată, Indra, cu

câțiva ani mai mică decât Blanka. Cele două familii s-au împrietenit. Dacă n-ar fi venit ruşii, ar fi continuat să fie prieteni, dar ruşii au venit şi majoritatea evreilor care nu erau membri de partid s-au salvat părăsind țara, în timp ce majoritatea creştinilor au ezitat şi au rămas prinşi în plasă. Am văzut o fotografie a familiei Kahoun, unul dintre acele portrete de grup în sepia, soț şi soție, cu fețele brăzdate de greutățile războiului. între ei, blondă, proaspătă, fiica lor, Indra. Blanka ne rugase s-o găsim pe Indra. Bătrânii cu siguranță muriseră, dar Indra trebuie că mai era acolo.
„Cum s-o găsim?" a întrebat Iris. „Cum s-o găsim într-un oraş cu un milion şi jumătate de locuitori, fără să avem măcar un număr de telefon?"
„N-aveau telefon, erau oameni simpli. Bărbatul lucra la un oficiu poştal. îți dau adresa lor: strada Truhlarska numărul 7."
Blanka s-a întors spre mine şi eu am încuviințat din cap; fusesem la Praga, centrul oraşului este mic, nu e greu să găseşti o stradă anume. „Locuiau la etajul patru", a adăugat. Am dat iarăşi din cap. O vom căuta pe Indra Kahounova-în cehă, numele femeilor sunt lungite cu un sufix indicând genul feminin, ceea ce poate duce la rezultate comice: Meryl Streepova, Oprah Winfreyova. Foarte probabil, Indra Kahounova se măritase şi îşi schimbase numele, totuşi Blanka presupunea că încă mai locuia în apartamentul de la etajul patru, pe strada Truhlarska, la numărul 7.
„Ce însărcinări ne dai?", l-am întrebat pe Cari, care stătea, bineînțeles, la masa din bucătărie, ascultând tăcut conversația. A început să vorbească trezit parcă din gânduri adânci. „Eu, nimic. Duceți-vă să vă plimbați în jurul Teatrului Național, am lucrat acolo ca electrician şef, înainte să fiu transferat la Viena."
Blanka mai avea o misiune pentru noi. Imediat după război, fratele ei mai mic murise într-un accident militar. Se angajase în armata israeliană, care încheiase cu armata cehă înțelegerea de a-i antrena pe recruții locali, înainte de a fi trimişi să lupte cu trupele britanice care încă mai ocupau Palestina. Antrenându-se pe un câmp de lângă Praga, Martin fusese ucis de o explozie. Blanka voia să-i găsim mormântul, în cimitirul din Straşnice. I-am spus că şi scriitorul Kafka era înmormântat în Straşnice, s-ar putea să

fie vorba de acelaşi loc? A dat din umeri, nu ştia. Nu prea auzise de Kafka.
Aşa că Blanka ne dăduse două misiuni sentimentale, iar Cari nici una.
Staţi puţin. Praga ar fi trebuit să-mi trezească propriile emoţii. Praga era Florenţa tinereţii mele comuniste, fusesem acolo de mai multe ori, ultima dată după invazia ruşilor. Dar singurul lucru pe care l-am simţit, în timp ce discutam cu socrii mei, a fost un fel de trufie că locul mi-era familiar. Urma să fiu ghidul lui Iris, s-o ajut în neliniştea ei. Am încercat să-mi concentrez imaginaţia la următoarea oprire, Bucureştiul. Voi sta oare în sfârşit lângă mormântul tatei, la a cărui înmormântare mi se interzisese să particip? Voi vedea casa copilăriei mele? Poate că nu, poate că fusese distrusă în luptele de stradă din decembrie 1989. Aceste întrebări n-au primit un răspuns emoţional, nici măcar n-au făcut vreun zgomot înăuntrul meu. Nu ştiu din ce motiv, mi s-au părut banale. Foarte bine. Mai întâi, s-o căutăm pe Indra. Şi mormântul lui Martin.
Şi după asta, la o mie de kilometri spre sud-est, în câmpia însorită a Dunării, în matricea dură care mă dăduse lumii, ce voi găsi?
Dumnezeule, doar la o mie de kilometri distanţă? Aşa de puţin?
Doar atât. Deci, ce voi găsi acolo?
Nu ştiam. în clipa aceea, pur şi simplu nu ştiam. Frica pentru căsnicia mea se risipise, iar eu rămăsesem fără nici un rost. De ce mă întorceam acolo?
Nu mai ştiam.
Am aterizat Ia Miinchen şi am dat fuga spre alt terminal, la un alt avion. Aeroportul era aglomerat, ca o cuşcă rece de spaţii largi, lifturi şi scări suspendate, mişunând de fiinţe umane. Formalităţile au durat mult, oamenii vorbeau unii cu alţii politicos, se iveau complicaţii inutile în toate cele. Găseai acolo şi muzică de cameră filtrându-se nu se ştie de unde, şi cataloage cu monumente gotice şi palate baroce, şi picturi clasice pe post de decor pentru ceasurile Roley, şi bere bavareză, şi cărţi de credit Visa.

Un amestec ciudat, lipsit de gust, de Europă şi Americă, de trecut şi prezent. Am trecut pe sub un panou cu plecări pe care clipeau nume din Europa de Est şi... brusc, ca prin minune, s-a schimbat totul. Nici nu mi-am dat seama când se schimbase. Iris şi cu mine eram încă înconjuraţi de europeni, dar acea impresie de amestecătură crescuse exponenţial. Călătorii erau îmbrăcaţi amestecat, cu haine scumpe şi ieftine, noi şi vechi, de multe ori la aceeaşi persoană. Plete lungi neîngrijite atârnau de sub pălării şi şepci. Culoarea pielii virase spre măsliniu, oacheş palid. Graba se transformase într-o panică stăpânită. în timp ce aşteptam în spatele altor pasageri, rândul se umplea de respiraţii grele, priviri suspicioase şi coliziuni corporale neurmate de scuze. Pe măsură ce nume ca Sofia, Bucureşti, Budapesta, Tirana, Belgrad continuau să clipească, temperatura părea să urce şi mirosurile să devină mai înţepătoare. Un bărbat din faţa mea şi-a lipit de costumul cu vestă două felii de pâine proaspătă, iar făina de pe coajă l-a nins cu un strat subţire ca de zăpadă. Alţi bărbaţi alergau cu ţigările aprinse în colţul gurii, pufăind şi respirând simultan. Femeile veneau după ei, târând plase încărcate cu produse duty-free, de parcă le jefuiseră în ultima clipă. Graba pasagerilor părea provocată nu de plecarea iminentă, ci de un mult mai vechi şi mai dramatic simţ al migraţiei. Dintr-un difuzor, am auzit cuvinte în ruseşte, rostite cu accent german. Intraserăm în orbita Rusiei. Brusc, m-am grăbit să i-o iau înainte lui Iris. Lăsând-o în spatele meu, răspundeam cine ştie cărui instinct arhaic de a-mi asigura mai întâi drumul pe care să trec apoi cu femeia mea. Mi-am dat seama ce fac şi m-am întors cu un zâmbet de scuză. „Ce înghesuială, nu-i aşa?"
„Da. Ce se petrece cu oamenii ăştia'?", m-a întrebat pe un ton foarte americănesc. Am luat-o de braţ, mulţumit că nu-mi ghicise impulsul ancestral, care aproape că mă acaparase.
„Poate că trebuia să cumpărăm nişte mâncare", mi-a spus, arătând cu bărbia spre bărbatul cu pâinea. Se îndrepta, ca şi noi, către intrarea pe care scria Praga.
„îi place pâinea bavareză, asta-i tot", am spus protector.
„Ce naiba mai e şi asta?"
Asta era un grup de vreo douăzeci de fete şi băieţi care păreau să aibă între şapte şi doisprezece ani. Cu feţele de culoarea

cafelei cu lapte, părul mat şi negru şi dinţii îmbrăcaţi în aur, le-am zărit strălucirea printre buzele întredeschise, o strălucire pe care mi-o aminteam din copilărie. Copii de ţigani, ei au de multe ori dinţii îmbrăcaţi în aur. Copii de ţigani, care se îngrămădeau unul în altul pe aeroportul din Munchen, fără părinţi. Arătau ca şi în copilăria mea, când părinţii îi pierdeau din caravane, în timpul incursiunilor de pradă prin Bucureşti. O nemţoaică înaltă şi mare, aproape pătrată, îi mâna de la spate de-a lungul terminalului; ca să-i ţină laolaltă, sufla într-un fluier atârnat de gât. în urma lor venea un bărbat. Părea un oficial al aeroportului. I-am ieşit în cale: *„JEntschuldigen Sie, was passiert mit diesen KinderT'* (Scuzaţi-mă, ce se întâmplă cu copiii ăştia?).
„înapoi în Iugoslavia", mi-a răspuns într-o engleză guturală, respingându-mi germana. Am simţit o uşurare nemaipomenită: nu erau din România. „Vin de peste tot, Ungaria, Bulgaria, România", a adăugat, în timp ce cotinuam să mergem. Iris ne-a prins din urmă şi l-a întrebat unde erau duşi copiii. Ne-a răspuns, cu engleza lui îngreunată de meticulozitatea germană: vor fi suiţi într-un avion pentru Belgrad şi vor fi predaţi la ceea ce mai rămăsese din serviciile sociale iugoslave. Asta însemna că se vor întoarce înapoi în cel mult două luni. O să găsească ei vreo spărtură prin graniţă pe unde să se strecoare înapoi. Şi poliţia îi va urmări şi îi va trimite iar îndărăt, ceea ce era al dracului de scump; al dracului a fost singura inflexiune personală din micul lui discurs.
Nu trecuse multă vreme de când unii dintre noi ar fi protestat: De ce-i trimiteţi înapoi, sunt *copii,* de ce nu pot rămâne aici? Nu v-ar costa mult mai mult decât să-i tot vânaţi ca să-i trimiteţi înapoi. Pentru a preîntâmpina asemenea proteste, oficialul german ne vorbea, explicându-ne că majoritatea acelor copii au dosare penale. De asemenea, fumează şi beau - şi-a ridicatpumnul strâns, de parcă ar fi ţinut în el o sticlă, şi a gâlgâit din ea. În faţa noastră, îngrijitoarea devenise nerăbdătoare. Omul a murmurat „Scuzaţi-mă, avionul pleacă peste puţin timp".
Micuţa hoardă se oprise locului, bucuroasă să se afle în atenţia tuturor. Am observat un băieţel, foarte murdar, cu părul blond. O picătură de gene slave în ancestrala lui moştenire indiană. Ne-am privit în ochi. Uitătura îi era orbitor de strălucitoare

şi atentă. A măsurat-o pe soţia mea şi a rânjit, plăcând-o pe femeia evident binevoitoare, nu pentru amabilitatea ei, ci pentru *ea.* Am observat discrepanţa consistentă dintre aspectul copiilor, mici, fragili, nedezvoltaţi fizic, şi maturitatea mişcărilor lor, dată de înţelepciunea străzii. Fetele nu păreau mult mai inocente şi blânde decât băieţii: păşeau unduindu-şi coapsele slabe, împungând aerul cu piepturile ascuţite, şi, aplecându-şi capetele pe-o parte, îi măsurau pe adulţii cu care-şi încrucişau drumul. Am văzut cum o fată mătura cu muchia palmei marginea unui cărucior de bagaje; asta era „mătura ţiganilor", de care eu şi cu Pavel fuseserăm deseori avertizaţi în copilărie. îşi lasă mâinile să atârne ca să poată agăţa obiectele rătăcite. Arătau exact la fel ca atunci când o *şatră,* un clan itinerant, îşi croia cu multă zarvă drum pe o stradă din Bucureşti. Acum îşi croiau drum peste graniţă, ca refugiaţi, şi, apoi îndărăt, ca străini extrădaţi.
Fluierul a sunat şi mica hoardă a pornit, urmată de cei doi adulţi. Iar noi am rămas pe loc de parcă ne-am fi aflat pe pragul unei iluzii destrămate. Cu doar câţiva ani în urmă, obişnuiam să dăm câte o raită în jurul L. A.-ului cu maşina încărcată cu felii de pâine şi brânză, încercând să potolim foamea celor fără adăpost. Cei mai mulţi ne refuzau pâinea şi brânza, cerându-ne în schimb băutură şi bani. Unii se supărau chiar; odată, un invalid s-a ridicat, ca prin minune, din scaunul cu rotile şi a alergat după noi agitându-şi pumnii. Pe urmă am început să căutăm acţiuni caritabile credibile. Am donat bani unor fundaţii pentru copiii orfani din România, fără să ştim dacă banii noştri au ajuns sau nu acolo. Am donat la Masa Creştină pentru cei fără adăpost, unele mese fiind organizate de templul soţiei mele. Am donat şi când nu aveam, am donat şi când aveam destul, am continuat să dăm, fără să ştim vreodată dacă am schimbat câte ceva.
M-am uitat după ţigani cum erau înghiţiţi de fălcile verticale ale detectorului de metale.
Răspunsul emoţional, misterios de absent din mine până în clipa aceea, s-a ridicat şi m-a apucat de beregată. M-am sufocat, apoi am scrâşnit din dinţi. Nu puteam să-mi permit aşa ceva, călătoria mea nici nu începuse încă. Am nevoie de îngâmfarea aia cinică, omule, unde a dispărut? Dispăruse cu totul, doar la vede-

rea unei mici adunături de pasageri în tranzit? Se trezise la viață o singură amintire din copilărie şi uite că inima îmi sparge pieptul sub paşaportul american!
Am spus cu voce tare: La naiba, poate că nemții şi iugoslavii ar trebui să-şi unească forțele şi să le dea un adăpost copiilor ăstora, decât să lupte cu incursiunile lor. Oare câteva sute de lucrători sociali n-ar costa mai puțin decât toată pânda asta peste frontiere, implicând în proces şi judecători, polițişti, funcționari vamali? Iris s-a întrebat, în schimb, dacă nu cumva soluția fusese încercată şi se dovedise ineficientă.
Est-europenii cu haine ciudate se uitaseră la micul şir de copii şi la noi doi cum ne certam pentru ei. Ne priveau plini de curiozitate, dar s-au dat la o parte din calea copiilor, cu fețe nepăsătoare, închişi în ei. Aveau propriile destinații, propriii lor copii de care să aibă grijă. Pe măsură ce ne mişcăm spre detector, m-am văzut pe mine, înapoi în timp. L-am zărit pe omul care fusesem cândva, o ființă umană prinsă într-un segment mobil al istoriei, conştientă de evenimente şi de tristele lor implicații, şi totuşi obligată să se mişte o dată cu ele. Atunci, vorbisem cu voce tare. Nu fusesem indiferent. Ce se alesese din toate astea?
Pe măsură ce-mi examinam trecutul, scopul real al călătoriei mele părea să iasă la iveală. Ce speram să găsesc? Vreo dovadă că ceea ce făcusem cândva acolo nu fusese fără folos sau fără sens. Vreo dovadă că avusese importanță faptul că mă născusem sub nişte stele de la răsărit, şi că asta mai are importanță şi astăzi. Vreun motiv de mândrie din anii aceia, pe care să-l iau cu mine în America. *Mândrie,* cuvânt inexistent în vocabularul meu comunist, mândrie care cu siguranță nu se afla printre scopurile declarate ale călătoriei mele. M-au amețit claritatea acestui cuvânt şi modul perfect în care se potrivea cu această scenă ruşinoasă. Dacă acesta era țelul meu real, atunci călătoria trebuia să aibă o anume ordine. Eram foarte încordat când am urcat în avion ca să ne instalăm la clasa întâi, care arăta la propriu exact ca Europa: mică, înghesuită, zgomotoasă şi deja plină de fum de țigară.
I-am spus lui Iris despre introspecția mea. M-a întrebat cum supraviețuisem în primii zece ani în America, atunci când nu

eram deloc cunoscut. „Asta crezi că sunt eu, că nu mă interesează decât să fiu important?", m-am repezit la ea. A zâmbit: „Nu e nimic rău aici, de fapt, cred că asta e forma ta de bunătate."
Tăceam, simțindu-mă zdrobit sub greutatea unei mize imposibile. Nu doar să privesc în față trecutul comunist, dar să şi scot din el ceva înălțător, altfel ce rost ar avea totul? Totuşi simțeam că e imposibil. Iris a observat cât de mult beau şi fumează oamenii din jurul nostru. în dreapta ei, un ceh a cerut de trei ori vin roşu şi a furişat sticluțele în servieta diplomat, ca să le ia acasă. I-am şoptit enervat că viața se trăieşte aici la extremă, ca o compensare a impermeabilității granițelor. S-a uitat pe geam spre culmile strălucitoare ale Alpilor bavarezi şi le-a admirat frumusețea, iar eu i-am răspuns că sârma ghimpată trece peste ele, iar punctele de graniță la împânzesc, şi peste tot, poate nu şi pe vârfurile cele mai înalte, sunt presărate morminte ale unor soldați necunoscuți. Unele morminte sunt de pe vremea romanilor, altele din cele două războaie mondiale. în fața noastră se afla granița cehă, iar la dreapta cea austriacă. Mai departe, acolo unde se întinde România mea, numărul țărilor se dublase de la căderea Uniunii Sovietice, ca şi numărul granițelor şi al motivelor de conflict. Americanii cred că Europa a vegetat în pace între domnia lui Napoleon şi primul război mondial, ca un continent de monarhii hilare. Ce percepție greşită! Napoleon abia fusese detronat şi Europa explodase iarăşi şi iarăşi. 1821, românii, grecii şi ruşii s-au bătut cu turcii. 1848, revoluțiile sociale împotriva monarhiilor, pe care acestea le-au înăbuşit împrumutându-şi una alteia trupe, Prusia Austriei, Austria Rusiei, Rusia şi Ungaria Austriei etc. în 1855, războiul Crimeii. în 1860, prusacii se bat cu austriecii, foştii şi viitorii lor aliați. în 1870, războiul franco-prusac. în 1877, ruşii şi românii, de data asta aliați, îi gonesc pe turci din Europa; se trasează noi frontiere, care nu mulțumesc pe nimeni. Soldații se întorc la gospodăriile lor, află că făgăduielile de viață mai bună n-au fost respectate şi explodează în revolte înăbuşite în sânge cu ajutorul forței armate. Apoi butoiul de praf de puşcă din Balcani explodează, în 1912 şi 1913: România a fost lovită de ambele explozii. în 1914, de parcă toate aceste repetiții n-ar fi fost de ajuns, primul conflict armat care a meritat denumirea de „război

mondial" rupe lacătele tuturor rezervoarelor de ură din Europa. Şi, vreme de peste patru ani, toți luptă şi ucid, luptă şi ucid, luptă şi ucid.
Pentru ce? Unele națiuni şi-au recâştigat atunci teritoriile strămoşeşti, cum s-a întâmplat cu România. Altele independența, ca Cehoslovacia. Au fost aceste câştiguri suficiente ca să justifice pierderile? Probabil că da, judecând după festivitățile care au încheiat primul război mondial. Dar istoria căpătase un curs nou, îndreptat deja spre cel de-al doilea război mondial. Deci, care a fost lecția? A fost vreo lecție? Bineînțeles că da, dar înțelesul ei îmi scăpa.
Am băut o sticluță cu vin roşu şi i-am povestit lui Iris despre vizitele mele anterioare la Praga. Fusesem acolo pe fugă, la douăzeci de ani, înainte de invazia sovietică, şi apoi câțiva ani mai

târziu, ca scriitor publicat în limbile cehă şi slovacă. Atunci, Praga era ocupată de ruşi: i-am văzut pe străzi, într-un *deja vu* al copilăriei mele din Bucureştiul ocupat. M-am plimbat cu un prieten ceh prin oraşul giuvaier, şi care rămăsese un giuvaier, deşi invadatorii se vedeau peste tot, iar localnicii vorbeau încruntaţi despre emigrare. M-am uitat tot timpul numai la etajele superioare ale clădirilor, pentru că parterele fuseseră devastate de ruşi. Acolo unde, în timpul primăverii de la Praga, erau deschise discoteci, cluburi de jazz, cafenele cu patroni pletoşi, magazine particulare, teatre avangardiste şi galerii de artă, acum erau uşi sigilate, vitrine sparte, anunţuri de evacuare şi afişe de închiriere. în loc de o reînflorire a capitalismului, se desfăşura o monotonă întoarcere la normalitate. De la etajul al doilea în sus, Praga părea însă mai puţin schimbată, deşi chiar şi acolo lipsea strălucirea tinereţii, înainte de ocupaţie, fete blonde cu pometii înalţi (soţia mea are aceiaşi pometi de origine slavă) îşi pierdeau timpul rezemate de câte un grilaj vechi, aşteptându-şi iubiţii, tineri care conduceau automobile din anii '20, bine întreţinute de mecanicii pricepuţi pe care cehii i-au avut şi în timpul comunismului. Acum, fetele dispăruseră, ca şi adoratorii lor cu maşini de epocă. De parcă tinereţea părăsise, politic şi fizic, oraşul. în locul ei, ferestre întunecate, ziduri scorojite, gargui. Foarte kafkian.

Cu câteva zile înaintea plecării, împachetând, am întrebat-o pe Iris ce ştia despre Kafka. Mă aşteptam la un răspuns californian şi nu m-a dezamăgit: „Kafka? A scris nişte chestii deosebite şi a avut o problemă ciudată cu tatăl lui, nu-i aşa?"

Am râs, era oarecum plăcut să-l vezi pe Kafka rezumat astfel, în tinereţe m-am plimbat plin de venerație prin fața Palatului Kinski, în inima Pieţei Oraşului Vechi, unde îşi avusese magazinul prosperul tată al lui Kafka, Hermann. Vânjosul, bine adaptatul Hermann se uita din magazinul lui direct la statuia lui Jan Huss, reformatorul din secolul al XlV-lea al bisericii cehe. Kafka a crescut în această piață; auzind în fiecare zi clopotele de bronz ale catedralei Sfântului Tyn din apropiere. Mi se părea o bună metaforă pentru un mod de a supravieţui şi a-ţi împărți viața în compartimente (principala mea problemă în anii aceia), pentru că la doar două străzi depărtare se ridica Noua Sinagogă Veche, şi ea în stil gotic pur, iar lângă ea se afla cimitirul în care era înmormântat rabinul Lowy, creatorul Golemului; întâmplător, Lowy era şi numele de fată al mamei lui Kafka. Familia Kafka (nume care în cehă înseamnă corb) vorbea şi germana, şi ceha, dar Franz a scris în germană, limba unei culturi mai vaste. Datorită statutului social al familiei Kafka şi succesului evreilor din Praga (supranumită, în timpul lui Kafka, Micul Ierusalim), Franz a învățat la cele mai bune şcoli existente şi şi-a luat doctoratul în drept la Universitatea Praga, una dintre cele mai vechi universități din Europa. Dar în loc să devină la fel de prosper şi important ca Hermann, a lucrat într-o companie de asigurări pentru muncitori. Diagnosticat cu tuberculoză, n-a luptat în primul război mondial, ci a obținut o pensie de stat şi a fost îngrijit în cele mai bune sanatorii din Europa. Dincolo de sănătatea precară şi de demonii personali, a avut o viață privilegiată.

La douăzeci de ani, fusese obligatoriu să-l citesc pe Kafka şi

să fiu răscolit de metaforele lui despre sistemele totalitare. Autoritatea distantă şi invizibilă locuia la Castel. Sistemul de justiție lipsit de chip din *Procesul,* care dovedeşte că n-are nimic de-a face cu justiția, ci cu o pedepsire ciudată şi inexplicabilă, planează amenințător deasupra eroului romanului până când, la sfârşit, doi bărbați lipsiți de chip îl arestează şi îl ucid. Acestea

erau marile teme, dar Kafka murise înainte ca Hitler să ocupe Cehoslovacia şi avusese doar o vagă idee despre comunism.
După ce i-am studiat în detaliu biografia, am dezvoltat o teorie foarte în dezacord cu ideea de Kafka-profet politic. Tatăl lui, neimaginativ şi distant, încercase să-l modeleze pe băiat ca pe un adult asemănător lui, la fel de dogmatic şi mulţumit de sine. Copilul a refuzat şi şi-a expus pe larg împotrivirea în *Scrisoare către tatăl meu.* Spre deosebire de supraenergicul lui tată, mama lui Kafka era pasivă şi se eclipsa singură. Franz ducea dorul străbunilor materni datorită poveştilor auzite în familie despre învăţătura lor rabinică - nu i-a cunoscut totuşi niciodată pe cei mai mulţi dintre ei, nu se simţea în largul lui ca evreu şi chiar s-a declarat ateu. Neîncrezător în femei, Kafka s-a logodit şi apoi s-a despărţit de două ori de Felice Bauer, pe care a jignit-o cu cruzime pentru dinţii ei strâmbi. Alte iubite ale lui au trăit peste graniţă; le-a scris obsesiv, ţinând minte data fiecărei scrisori, dar nu s-a însurat cu nici una. Ii plăceau, în schimb, socialiştii, anarhiştii, chiar sioniştii, dar nu a activat în nici una dintre aceste mişcări. Pe scurt, din cauza dezinteresului părintesc şi a bolii, a dus o viaţă nefericită. Dacă a descris alienarea societăţii sau şi-a proiectat propria alienare în personajele sale, rămâne până la urmă o problemă de genul oul şi găina. Sub toate aspectele, omul a refuzat ceea ce era aproape de el, dar imperfect, preferând ceea ce era ideal, dar ireal.
Şi, eram convins, această alegere nu fusese motivată politic.
Pe vremea aceea, trăiam sub comunism, care era sufocant de real. Lipsa de libertate era aproape fiziologică. Corupţia, duplicitatea, compartimentarea şi alte răspunsuri ale eului la intruziunile statului nu existau separat de realitatea fizică. De fapt, de cele mai multe ori, realitatea fizică era cea care le definea. Fizic, nu puteam trece graniţele. Nu puteam *să facem* anumite lucruri, *să avem* anumite lucruri, *să dăm* altora anumite lucruri, toate acestea fiind atitudini şi acţiuni concrete. şi mai interesant, dacă aveam bani, chiar şi în monedă comunistă neconvertibilă, nu ne puteam permite unele lucruri care să ne creeze propria măsură pentru libertate. O maşină echivala cu libertatea de a te mişca, de a călători. O casă proprie echivala cu libertatea de a-ţi ocroti intimitatea,

de a exclude statul din imediata ta apropiere. Mai multă mâncare pentru familia ta sau nişte obiecte pe care să le poţi dărui echivalau cu libertatea de a te simţi prosper şi generos, în loc să fii sclavul sărac şi neputincios al statului.
Fiind meticulos cu privire la chinul său interior, dar vag în ce priveşte semnificaţiile acestuia, Kafka a fost o mină de aur pentru critici; contrar interpretărilor la modă, sistemul ocult de justiţie din *Procesul* mi se părea necaracteristic atât pentru fascism, cât şi pentru comunism, necaracteristic pentru totalitarism, în genere. Totalitarismul e precis, nu vag. îngrădirile lui sunt practice, utilitare şi, deşi crude, motivate logic. El nu provoacă alienare, pentru că îşi sileşte sclavii să devină una cu el însuşi, îi *invadează*.
Am considerat lupta lui Kafka pentru „diferenţă" relevantă pentru el însuşi şi, poate, şi pentru Praga. Acest oraş este atât de „diferit" de el însuşi, prin repetatele lui fragmentări de culturi şi destine şi prin supunerile reînnoite faţă de stăpânii străini, încât îţi crea o senzaţie de zădărnicie, de împlinire evazivă. Ca turist, absorbeam conştiincios totul. Primăvara de la Praga se sfârşise înainte de vreme. Autoritatea se întorsese, introducând o contradicţie autodistructivă în tot ce vedeam. în bisericile tolerate cu un soi de mândrie perversă de un regim anticatolic. în monumentele comemorative ale evreilor, marcate în toate broşurile turistice, dar rămase mute în absenţa evreilor înşişi. în sentimentul ambiguu de a fi ceh sau slovac, identităţi istorice contaminate de germanizarea culturii şi de sovietizarea politicii. Unde se afla adevărata Pragă? Unde era sufletul ei? Ei bine, ca şi în Kafka, era acolo, dar nu-l puteai vedea. Când credeai că ai auzit-o, chemarea lui se stingea. Dacă mai supravieţuia, o făcea îndărătul uşilor şi ferestrelor ferecate. Când una dintre ele se deschidea, un suflu de înţelegere misterioasă răbufnea în afară. Dar dacă îl prindeai în căuşul palmei, îţi aluneca printre degete ca un abur şi dispărea.
în tinereţe, gândindu-mă la Kafka, răspundeam impulsului mult mai necesar de a mă gândi la mine. De a încerca să separ suferinţa pe care mi-o stârnea comunismul, de aceea pe care mi-o provocam singur cu problemele mele. Am ajuns la concluzia că multe se trăgeau de la mine şi de la părinţii mei. Pe de altă parte, naţionalismul lui Ceauşescu, pe care l-am perceput mai întâi ca

pe un suflu proaspăt de aer patriotic, mă făcea să ma simt din ce în ce mai stânjenit. Nu aveam nevoie de naționalismul lui ca să mă ştiu român, de fapt aspiram să-mi găsesc propriul echilibru între a mă simți român şi tot restul din care îmi doream să fac parte. Din nou, cazul lui Kafka era lămuritor, mai ales aici, în oraşul lui natal. Era praghez, da, dar nu ceh; nu era un evreu activ, dar nici un ateu sau un agnostic; era cetățean austriac, da, dar nu german, deşi scria în germană. De-a lungul vieții, s-ar putea spune că n-a fost niciodată întreg, niciodată la locul lui, niciodată autentic, nici chiar pentru el însuşi. Pe de altă parte, a nu fi întreg a fost modul său de a nu fi ceva impus de ceilalți. De a rezista definițiilor celorlalți. De a-şi păstra autonomia şi libertatea, indiferent cât de modeste şi neagresive ar fi fost ele. Dacă fusese un spirit în suferință, fără îndoială fusese unul liber. Şi după ce a murit, a însemnat prin cărțile lui atât de mult pentru atâția oameni. A avut talent.

şi eu am avut talent. La fel de mult, mai puțin, mai mult, nu contează. Talentul are propria lui naționalitate şi propriul lui paşaport. Datoram talentului meu la fel de mult ca şi mamei şi tatei sau poporului meu.

Am terminat spunându-i lui Iris cum mă ajutase Kafka să scap de probleme, adăugând că încă îl mai iau din raft ca să recitesc din când în când câteva pagini. Doar ca să-mi aduc aminte ce simțeam în zilele acelea.

„În loc de genul ăsta de literatură, aş prefera alte distracții", mi-a spus Iris pe şleau, aproape răstit. Nu părea în toanele ei şi vocea i-a sunat ciudat de bătrână.

îmi amintesc de o vreme în care vorbea deseori despre ce înseamnă să fii copilul unor supraviețuitori. Despre vechi sentimente stânjenitoare pe care le-a înăbuşit pentru că i se păreau triviale în comparație cu suferința părinților ei. A fost o perioadă agitată în viața ei; sperând că aş putea s-o ajut, i-am cumpărat câteva cărți scrise de supraviețuitori. Le-a răsfoit, le-a închis şi nu le-a mai deschis niciodată. Am întrebat-o de ce. Mi-a explicat pe acelaşi ton răstit: „N-am nevoie de best-seller-urile scrise de alții despre ceva ce ştiu deja. îmi trebuie ori soluții, ori nimic."

Am rămas uimit. Apoi am aprobat-o. Din aceleaşi motive, nu-l putusem citi pe Soljeniţân pe când mai eram în România. Le ştiam pe toate. Le trăiam pe toate.
„Asta e Praga?", m-a întrebat soţia mea, aplecându-se atât de tare spre geam, încât fruntea i s-a lipit de sticla uşor îngheţată pe dinafară. „Nu e cum m-am aşteptat."
M-am aplecat peste scaun, lăsându-mă cu toată greutatea peste trupul ei. O mare de smog verzui ca opiul. Apoi clădirile înalte din suburbiile oraşului. Dumnezeule! în anii '70, cehii aveau o mare arhitectură sau aşa credeam noi. *Aproape* ca în Vest. Turnurile pe care le vedeam acum erau cenuşii, cu acoperişurile înnegrite de un soi de scurgeri industriale, colectate în mari bazine murdare. La ferestre atârnau stindardele obosite ale rufelor puse la uscat. Am văzut mici grădini cu plante care arătau de parcă muriseră de sete cu multe generaţii în urmă, înainte de vreun război final pierdut. Cărări întortocheate treceau pe lângă dalajul unor pasaje plănuite, luând-o de-a dreptul prin praf, folosite fiind de o populaţie prea obosită ca să se mai uite pe unde calcă. Am văzut trotuare distruse. Un tramvai în comă. Culorile erau diluţii prăfuite de cafeniu, galben şi cenuşiu, iar conturul obiectelor se pierdea complet în acea lumină blândă, specifică lumii a treia: praful care pluteşte într-un aer îndelung poluat.
Mulţumesc lui Dumnezeu că nu e Bucureştiul, am gândit. Ştiam că trebuie să arate şi mai dezolant, din cauza demolărilor lui Ceauşescu. Dacă începeam aşa cu Praga, ochii soţiei mele şi ai mei vor avea timpul să se obişnuiască.
Aterizarea a părut să dureze o veşnicie. Am plutit peste mormane de maşini şi vagoane ruginite. N-o să arate totul la fel, mi-am spus mai mult mie decât nevesti-mii, oraşul vechi este nemaipomenit. Şi am plutit mai lent, mai jos, mai lent, mai jos. îmi aminteam aeroportul Ruzyne ca pe un loc curat, modern, aseptic, funcţional sub toate aspectele, dotat cu o tehnologie bine pusă la punct. Bineînţeles, înainte de a fi văzut aeroporturile occidentale.
„Sunt nervoasă", mi-a şoptit Iris, căutându-mi mâna.
I-am răspuns pe tonul pozitiv californian: „De ce? O să ne întâlnim cu vechii prieteni ai părinţilor tăi şi o să găsim şi mor-

mântui unchiului tău. Mama ta o să fie fericită şi o să-ţi poţi face o idee despre viaţa ei din tinereţe."
„Hai, las-o mai moale."
Am dat din cap şi am lăsat câteva secunde să treacă. „Sunt norocos", i-am şoptit la ureche, „că m-am însurat cu fata asta supravieţuitoare, care, de dragul reînnoirii sângelui pierdut, n-o să divorţeze niciodată de mine."
Mi-a strâns mâna şi m-a sărutat. Am aterizat şi pilotul ne-a urat: Bine aţi venit în Praga de Aur.
Praga este supranumită aşa pentru că, în timpul regilor medievali ai Boemiei, multe dintre acoperişurile ei fuseseră aurite. Şi pentru că, sub aceiaşi regi, exista o străduţă abruptă care urca spre Hrad, castelul regal, iar în căsuţele care o mărgineau trăiau alchimiştii, învăţaţi ce încercau să transforme materia comună în aur. Trăiau pe cheltuiala regelui. Ca nişte artişti de propagandă, nu făceau toată viaţa decât să încerce iar şi iar să transforme nisipul, lemnul, chiar gunoaiele, în aur. Şi când mureau, fără să fi descoperit cum se fabrică aurul sintetic, erau îngropaţi tot pe cheltuiala regelui. Iar strada se numea Strada de aur *(Zlata ulichka)*.
Oraşele, ca şi oamenii, sunt atrăgătoare numai în comparaţie cu ceea ce ştim noi. Mult mai prosperă şi mai avansată decât Bucureştiul, Praga fusese, cum am mai spus, Florenţa mea comunistă. Dar acum văzusem Florenţa, iar Praga, începând de la aeroport, nu mai era aşa cum o ştiam. Interiorul terminalului era murdar, cu linoleumul rupt şi pătat, cu accesorii de lemn din anii '60, greoaie şi ieftine, cu becuri lipsă, lifturi demodate, transportoare de bagaje blocate şi o mulţime de taximetrişti agitaţi şi de bişniţari de valută care ne-au hărţuit în germană, engleză, franceză, cehă, de cum am ieşit de pe pistă. Cunoscând drumul spre ieşirea din aeroport (uimitor cum mi-am adus aminte pe loc), am tras-o pe Iris pe lângă ofiţerii vamali care ne-au ştampilat indiferenţi paşapoartele, spre zona de preluare a bagajelor, de unde ne-am pescuit valizele şi ne-am îndreptat apoi spre ieşire. A trebuit să mă lupt cu o haită de hamali voluntari. Reclamele de neon ale produselor occidentale invadaseră locul, făcând şi mai vizibilă lipsa de întreţinere a aeroportului. în capul scărilor, uitându-se la noi cu siguranţa unor vânători care-şi pun capcanele, stătea un grup de sikşi, exact ca

aceia de pe aeroporturile americane, cu acelaşi păr blond şi aceleaşi bărbi lungi, cu aceleaşi turbane, poate doar ceva mai murdare. Am împins-o pe Iris pe lângă ei şi am fluturat mâna spre un şir de taxiuri. Un Mercedes 190 a ieşit din rând cu o manevră agresivă, necehească. Un şofer tânăr şi deşirat s-a extras din el. Spunându-ne că vorbeşte englezeşte, ne-a aruncat gentile în portbagaj şi, până să apucăm să ne dăm seama, eram deja în dram spre hotelul Intercontinental. A ieşit din înghesuială claxonând tot timpul, deşi vocea şi manierele îi erau pline de curtoazie. O senzaţie schizofrenică: Praga cu maniere de New York.

„Trafic prost, pentru că Ruzyne e prea aproape de Praga, doar opt kilometri", ne-a explicat el. Absurditatea era prezentă de la început: în loc să fie convenabilă, apropierea era un handicap. Şoferul s-a prezentat, îl chema Frantisek, echivalentul cehesc pentru Frank. Iris a căscat ochii văzând interiorul maşinii: fusese retâpisat cu un fel de blană sintetică, cenuşie şi aspră, ca o mască înfricoşătoare de Halloween. Iris continua să se holbeze; şoferul a crezut că o deranjează muzica cehească de la radio, aşa că, îndatoritor, l-a închis. Mă uitam pe geam şi nu recunoşteam nici locurile, nici oamenii. Se mişcau de parcă fuseseră apăsaţi pe butonul greşit, agitându-se şi oferindu-se, fără nimic din vechea lor bună-cuviinţă. Frantisek a încetinit în spatele altei maşini şi un bărbat care stătea pe marginea străzii şi-a vârât mâna pe geam, fluturând un teanc de bancnote şi strigând că ne oferă un preţ bun pe valută. „Atenţie, bani polonezi, fără valoare", ne-a avertizat Frantisek şi a accelerat. Bişnitarul, experimentat, şi-a tras mâna intactă şi a dispărut. M-am uitat la şofer: de vreo treizeci de ani, slab, cu faţa deja ridată. Conducea uimitor de repede, nerăbdător să termine cu noi şi să agate alţi clienţi. Nu părea preocupat de poliţia pragheză şi poate că nici nu exista vreo poliţie, judecând după felul cum conduceau toţi, în viteză, strigând, trecând pe roşu, iarăşi în cea mai puţin cehească manieră. L-am întrebat pe Frantisek cum merg lucrurile. „Nu sunt bani", mi-a răspuns, părând sincer, dar sperând probabil şi să-şi asigure un bacşiş. „Libertatea are nevoie de bani", a adăugat.

Am văzut pe scaunul de lângă el un ziar. Cu slava mea globală, am ghicit ce însemna unul dintre titluri. Gigantica fabrică

Skoda fusese vândută companiei BMW. Am arătat spre ziar: „Vindeți Skoda, o să faceți bani." „Face guvernul, nu eu." Am văzut repetându-se iar şi iar un anunț lipit pe fațada clădirilor. *Na prodej.* De vânzare. „Totul e de vânzare", a mormăit printre dinți Frantisek, „şi tot nu sunt bani. Ahh", şi-a fluturat mâna nemulțumit, iar eu i-am simțit mirosul de la subsuoară. Nu mirosea urât, dar mirosea ca „acasă": a duşuri stricate, a sosuri cu ardei iute şi a tutun, deşi nu-l văzusem fumând. Un fel de aromă ieftină.
Frantisek s-a întors spre noi şi ne-a întrebat din ce parte a Americii suntem, părând să creadă că sunt la fel de califomian ca şi nevasta-mea. Iris a zis că părinții ei trăiseră cândva în Praga.
„Arăți ca o cehoaică", a spus el imediat, fără linguşire sau condescendență. Obiectiv. Un mic început de mândrie a îmboldit-o pe Iris să-şi îndrepte spatele. „Ce faceți în Praga?"
„Vizităm", am răspuns vag. „Ştii unde e strada Truhlarska?"
„Sigur. Strada mare." S-a uitat repede înapoi spre mine.
Acum putea să-şi dea seama că nu veniserăm doar în vizită. Nu-i nimic. Am venit să vizităm pe vechii prieteni ai soacrei mele, ha, ha. Vecinii de palier. Bătrâna *babiska,* ha, ha, îi arătase Blankăi cum să-şi pună sfârcul în gura primului ei născut. Brusc, am început să tremur, să tremur de-adevăratelea. Ce naiba era asta? Pe cine justificam față de mine însumi, în mintea mea? Obişnuiam s-o fac mereu pe vremea când trăiam sub comunism, pregătind neîncetat explicații despre orice şi despre tot, pentru eventualitatea că aş fi fost ridicat şi interogat.
O făceam iarăşi, chiar acum! O făceam cu paşaportul american în buzunar!
în regulă, băiete. Calmează-te.
„Truhlarska nu e departe de hotelul Intercontinental", a spus Frantisek. S-a uitat la mine şi a desenat cu degetul în aer o mică hartă. „Mergem la hotel pe Bulevardul Revoluției. După hotel" - de ce mă priveşte aşa de atent, să vadă dacă recunosc locurile şi denumirile alea? - „Truhlarska e la stânga, înainte de Na Porici..."
Dacă-mi aduceam bine aminte, tânărul Franz Kafka lucrase pe Na Porici. Acolo se afla sediul asigurărilor pentru accidente de muncă. „Nu pot să vă duc pe Truhlarska", ne-a spus Frantisek. Apoi, plin de intuiție. „Vreți să mergeți şi pe Na Porici?" Eram eu

nebun sau el era cam băgăreț? „Dar nu prea aveți ce vedea pe Na Porici..."
I-am stopat interogatoriul. „Uite ce e, în clipa asta nu vrem decât să ajungem la hotel şi să ne răcorim un pic... Ce-i asta?", am întrebat, arătând pe geam, ca să preiau controlul conversației.
„Letenske Sady, Grădinile de Vară", a răspuns fără să se uite.
O vastă întindere prăfuită, presărată cu stejari, castani şi mesteceni. Cunoşteam grădinile acestea. în timpul celei de-a doua călătorii la Praga, mă plimbasem cu o cehoaică pe aleile din Letenski Sady. Trecuserăm pe lângă patru soldați ruşi. Unul dintre ei urina lângă un copac. Ceilalți au început să strige la noi. N-am înțeles ce spuneau, dar puteam să-mi închipui. N-o cunoşteam bine pe fată, ne zâmbiserăm într-un muzeu şi ne agățaserăm unul pe altul - dar s-o fi văzut cum a strigat atunci la soldații ruşi. Le-a răspuns cu vârf şi îndesat, în timp ce eu, conştient de numărul lor şi de întunericul tăcut al parcului, am trecut prin câteva minute de panică. Bomba cehească şi-a dat drumul la gură în fața lor, apoi am pornit mai departe, ținând-o pe după umeri. I-am spus că ar fi putut s-o violeze. „Pfui!" a exclamat cu dispreț. M-a scos din parc, prin nişte străduțe periferice cu aspect fantomatic, apoi am urcat în apartamentul ei şi am fost fiecare stăpân al trupului celuilalt pentru o întreagă noapte fără somn.
Ceva indefinit, păstrat într-o casetă a memoriei, s-a deşteptat în mine. Nu era un miros sau o culoare, nu era ceva fizic şi totuşi m-a izbit cu forța unui impact fizic. Era un simțământ legat de această mică întâmplare uitată, care putea fi rezumat în aceste cuvinte; mă plimbasem prin acest parc şi eram pe atunci tânăr, viu şi real. Ce făcea ca simțământul acesta să fie atât de puternic? Timpul. Conferind memoriei un soi de forță matură, ca o duşcă de alcool.
M-am smuls din trecut. Ne îndreptam spre Podul Svermuv, pe sub care curgeau apele verzi ale Vltavei. Am întrebat-o pe Iris dacă îi plac străzile. „De la etajul al doilea în sus, sunt fabuloase", mi-a răspuns calmă.
Brusc, m-am înecat de râs. „Ai priceput, iubito. Aşa trebuie să te bucuri de oraşul ăsta." Am continuat să râd, până când mi-a aruncat o privire îngrijorată. Apoi s-a aplecat în față ca să-l întrebe pe Frantisek de cât timp e taximetrist. „De doi ani. Am

studiat să ajung inginer electronist, dar acum conduc un taxi. Aici e hotelul vostru." O clădire înaltă, care-mi amintea de sediul Națiunilor Unite. Renovată în anii '60, cu un şir de steaguri în fața intrării. „Dacă vreți să mă angajați pentru o zi întreagă, vă fac o reducere", ne-a anunțat şoferul, apoi a deschis portbagajul şi ne-a scos valizele.
Ceaiul se servea în hol, în porțelanuri chinezeşti lucioase. Sus, în cameră, lambriurile de lemn erau întunecate şi masive. Una dintre veioze nu funcționa. Am ieşti pe balcon şi am privit departe spre apus, zărind în apele râului o imagine deformată, silueta țepoasă a Castelului Hrad. Mă simțeam ca într-un lift care ajunsese la ultimul etaj. Iată-ne aici. Asta era.
Soția mea a venit desculță lângă mine. „Tocmai am încercat să sun acasă, dar n-am reuşit. Liniile cu America sunt ocupate. îți vine să crezi?"
„Cred, şi chiar mai rău de-atât. încercăm să dormim?"
„Nu pot să dorm, sunt prea agitată." Şi-a încolăcit brațele în jurul meu şi m-a îmbrățişat cu forță. „Simt nevoia să mă lipesc de tine, altfel o să dispari şi n-o să te mai găsesc niciodată, sau o să rămâi pentru totdeauna aici. La ce te gândeşti?"
„Mă gândesc ce-ar fi să coborâm în hol şi primul taximetrist care apare să fie chiar Frantisek? Poate-ar fi o coincidență sau... cine ştie?"
A zâmbit. „Trebuie să scapi de paranoia asta."
„Sigur, de-asta am şi venit aici. Şi e atât de uşor."
Ne aflam din nou în balansoarul căsniciei noastre, temându-ne cu rândul, încurajându-ne unul pe altul cu rândul. Am făcut un duş, ne-am schimbat, am încercat din nou să sunăm acasă, dar liniile externe erau încă ocupate. Am coborât şi l-am rugat pe recepționer să ne găsească un taxi. A ieşit, a fluierat şi un mic Mercedes s-a oprit în fața noastră. Bineînțeles, şoferul zâmbitor era Frantisek.
Frantisek ne-a explicat că ne aşteptase, convins că vom apărea curând. Toți americanii care vin la Praga, după un zbor transatlantic, se instalează la hotel şi încearcă să tragă un pui de

somn. Dar nu reuşesc, pentru că sistemele le-au fost dereglate de prea multele fusuri orare, prin urmare coboară şi caută un taxi. Iris l-a întrebat de cimitirul unde era înmormântat unchiul ei. Ştia unde se afla Straşnice, o mică localitate din apropierea Pragăi? Frantisek a clipit iute: cimitirul evreiesc din Straşnice? Sigur, azi o să facă turul oraşului cu noi şi mâine o să ne ducă la Straşnice.
„Minunat", a zâmbit nevastă-mea. S-a întors spre mine: acum o să mergem să căutăm familia Indrei. Şi mâine o să căutăm mormântul unchiului Martin.
„Stai puţin...", m-am auzit spunând, pe un ton dezagreabil şi plin de ţâfnă. „Şi *eu* am nişte locuri de vizitat pe-aici..."
Ce naiba. Aici era bătrâna vale a plângerii din tinereţea *mea.* Zona comunistă, teritoriul meu, închisoarea mea. Şi ea, ea o luase în stăpânire.
Mi-a atins braţul cu blândeţe. Cu reverenţa cuvenită faţă de ce mă lega de locul acela: „Vrei să-ţi cauţi prietenii cehi?"
Prietenii mei cehi... Mi-au apărut în minte, repede şi la întâmplare: Petr Pujman, critic şi eseist, fiul scriitoarei clasice Măria Pujmanova. Petr lucra la Uniunea Scriitorilor din Cehoslovacia. Sub ocupaţia sovietică, am hoinărit împreună noaptea prin Praga, bând şi expectorându-ne ura pentru invadator. Cu vreo cincisprezece ani mai mare ca mine, Petr era subţire, chipeş, mereu bine îmbrăcat şi plin de viaţă, un adevărat gentleman captiv într-o ţară invadată. îmi spusese că nu va pleca niciodată, că n-ar putea trăi altundeva decât în Praga. Oare îşi ţinuse legământul? Nu ştiam. Măria Kavkova, specialistă în filologia romanică, un fel de mare doamnă a literelor din Cehia, care îmi tradusese în cehă *Prins.* Fără nici o legătură cu Kafka, în ciuda numelor aproape identice. Ivan Klima, pe care l-am cunoscut pe când mai era încă redactor la *Jurnalul Scriitorilor Cehi.* Şi alţii, cu care împărţisem tragica noastră Corabie a Nebunilor, comunismul. Mi-era frică să mă întâlnesc cu ei, aş fi putut să-i descopăr bătrâni, amari, vlăguiţi. Şi ce să le spun? Salutare din nou, acum scriu în engleză şi trăiesc la Hollywood?
Nu, nu mă simţeam în stare să-i văd pe prietenii aceia. Simţeam... ce simţeam? Un fel de zădărnicie. Si... furie. Mă enerva nevastă-mea care pălăvrăgea cu Frantisek. Mă iritase sinceritatea

ei când îi spusese de ce vrem să mergem pe strada Truhlarska şi, a doua zi, la Straşnice. Stai puțin - eu am fost primul aici! Eu am suferit primul aici!
„Nu vreau să merg acum pe Truhlarska! Vreau să văd alte locuri. E-n regulă?"
„Perfect", a acceptat Iris. „Te simți bine?" M-a privit în ochi.
„Sunt bine."
„Atunci e perfect. Şi dacă te-ai simți prost, ar fi normal să te simți aşa."
„Mă simt bine. Scuză-mă."
„Eşti cam smucit", mi-a spus blând şi şi-a împletit degetele cu ale mele, lăsându-mă să înțeleg că fusesem deja iertat.
Am dat din cap, în timp ce Frantisek, cu sprâncenele ridicate, ne urmărea cearta, întrebându-se dacă nu cumva slujba îi era în pericol. I-am spus că vreau să ne ducă pe Na Porici. Unde lucrase cândva Kafka -, dar n-am pomenit de Kafka. Sigur acum că fusese angajat, Frantisek s-a luminat la față:
„Na Porici? Bună idee, multe antichități de valoare pe străduțele alea." I-a ținut portiera deschisă lui Iris, apoi mie.
încă eram furios. Dar îmi cunoşteam propriile cicluri. Când mă înfurii, e din pricina fricii. O frumoasă reacție tipic masculină. Ca să ocolească sentimentul fricii, bărbații virează spre furie, emoție activă, încurajatoare. Eram nervos, ceea ce însemna că sunt speriat. Dar de ce-mi era teamă? îmi trecuse fantezia ridicolă cum că Frantisek ar fi fost un neobişnuit agent al serviciilor secrete cehe. Atunci, de ce mi-era frică? Nu ştiam.
Am pornit spre Na Porici.
N-am putut să identific vechea clădire de asigurări a lui Kafka, dar am stat pe stradă şi am privit oamenii. Mi-era greu să accept ce simțeam, că totul îmi era atât de familiar şi totuşi îmi devenise atât de străin. Era imediat după ora cinci după-amiaza şi oamenii se revărsau din tramvaie şi autobuze. Intrau prin uşile rupte, urcau în lifturi vechi. în bucătării zăngăneau crătițile, le puteam auzi prin ferestrele deschise. Răsunau voci ridicate. în balcoane minuscule zăceau jucării stricate, saltele, haine atârnate pe frânghii, damigene țărăneşti cu vin şi borcane cu murături,

măturI şi perii, roşii mărunte împrăştiate pe foi de carton, lăsate la uscat sub soarele rece al Pragăi. Multe dintre aceste apartamente nu aveau frigidere. Bărbaţi în maieuri se aplecau peste balcoane, savurându-şi ţigara după o zi de muncă. Femeile îi dădeau la o parte ca să se uite jos şi să-şi strige copiii rătăciţi. Fetele ieşeau în stradă, machiate violent, îmbrăcate punk. Unghiile de la picioare, vopsite în negru, le ieşeau din sandalele cu platformă. Se întâlneau cu nişte băieţi tunşi atât de scurt că păreau nişte skinheads. Pe vremea mea, revolta era afişată prin părul lung. Acum prin părul scurt, cerceii purtaţi de ambele sexe şi tot felul de inele în nas şi în buze.
Ochii mi se reacomodau cu aspectul neregulat al unei străzi est-europene. Trotuarele nu erau drepte, iar faţadele clădirilor nu semănau una cu alta, ca şi oamenii care aşteptau în staţii nerăbdători. Lumea de pe stradă avea acelaşi aspect de iregularitate: dinţii le erau stricaţi, trupurile încovoiate sau strâmbe, mulţi aveau burţile umflate de bere. Erau îmbrăcaţi cu haine şi pantaloni care nu se potriveau, amestecând jeanşii cu impermeabile sovietice demodate. Când şi când vedeam o jachetă Hugo Boss, o geantă Versace, pierdute în imaginea ponosită a comunismului, pe care o uitasem. Comunismul murise, dar imaginea lui continua să existe. Oamenii treceau pe lângă mine, vorbind un jargon pe care nu-l recunoşteam: acesta păstrase intonaţia cântată a limbii cehe, dar părea plin de cuvinte neslave. Printre chipurile legănate ale trecătorilor, citeam firmele magazinelor: *Video Fax Comicsy Cybermisto.* Limba cehă, apărată vreme de generaţii de cărturari patrioţi împotriva colonizării culturale nemţeşti şi maghiare, era acum larg deschisă în faţa bolboroselii tehno.
I-am văzut pe cehii mai bătrâni, cei care trăiseră sub comunism. Cenuşiul nu dispăruse de pe hainele sau feţele lor şi nici n-o să dispară vreodată. Mulţi păreau să aibă doar patruzeci de ani, dar erau cheli, cocoşaţi, şchiopi, cu ochii tulburi şi fără dinţi în gură. Când îi priveam în ochi, întâlneam o privire moale, blândă, supusă. Erau morţi. Arătau de parcă nu aveau nimic de-a face cu tinerii gălăgioşi cărora totuşi ei le dăduseră viaţă. Feţele lor, ochii lor murmurau un cântec resemnat: am fost înşelaţi. Şi e prea târziu pentru noi. Deşi ne mişcăm încă, viaţa noastră s-a încheiat.

M-am grăbit să-i ajung din urmă pe Iris şi Frantisek şi am auzit-o pe Iris întrebându-l pe şoferul de taxi: „Oamenii voştri par atât de deprimaţi, ce se întâmplă cu ei?"
„Sunt..." îşi căuta cuvintele. „Terminaţi, ştiţi? Consumaţi. Au muncit din greu pentru comunism şi pe urmă, bum, comunismul s-a dus şi ei cu ce s-au ales, cu pensiile? Nu ajung nici de pâine. Şi copiii cresc, vor lucruri nemaipomenite, scumpe." A ridicat din umeri. „Consumaţi."
„Ce vârstă au părinţii tăi, Frantisek?", l-a întrebat Iris.
„Tata, cincizeci. Şi patruzeci şi patru."
„Sunt consumaţi şi ei?", l-am întrebat din spate.
„Şi ei", a încuviinţat, întorcându-se spre mine. „Nu mă credeţi?"
„Te cred."
Am păşit de pe trotuarul străzii principale pe pavimetul desfundat al unei alei laterale, parte din piaţa de antichităţi de care pomenise Frantisek. Dungile false ale pavimentului dispăreau pe sub obiectele împrăştiate pe mese sau pe sub carpete întinse de-a dreptul pe pământ, pe sub vânzători, cumpărători şi trecători. Iris s-a luminat la faţă şi a început să pipăie ţesături vechi, perne bogat brodate, macrameuri, servicii de ceai chinezeşti, haine de blană. A zâmbit strepezit către mine: „După cum arată toate astea, comunismul n-a fost chiar aşa de mizer,"
l-am răspuns sarcastic: „Ba cu siguranţă a fost. Astea sunt resturi de la elita de partid."
A luat-o înainte, clătindu-şi ochii cu obiecte victoriene, art deco, stil anii '50. Am urmat-o, uitându-mă la crose de golf de la începutul secolului, binocluri din primul război mondial, mănuşi de şofat din anii '20, plăci de gramofon. Şi un bric-â-brac sovietic: medalii ale Armatei Roşii, ordinul Lenin clasa I, a Ii-a şi a IlI-a, catarame comsomoliste, drapele roşii cu secera şi ciocanul şi nenumărate machete ale primului satelit sovietic, Sputnikul. Omul a fabricat totdeauna în masă şi a produs mereu lucruri atrăgătoare. De la câteva ciopliturі pe coada unei toporişti, până la chelia lui Lenin potrivită atât de creativ pe rotunjimile unei pipe, atractivitatea era o constantă. Privind bâlciul din jurul meu, am perceput evoluţia omenirii, ingenioasă şi risipitoare.

M-am îndreptat spre un şir de mese sprijinite pe cărţi vechi. Am văzut o ediţie legată în piele din *Das Kapital* de Marx, lângă *La critique de la Pensie dialectique* a lui Sartre. Apoi *The Complete Bolivian Diaries ofChe Guevara, The Wretched ofthe Earth* de Franz Fanon. Cărticica roşie a lui Mao. Piesele politice ale lui Bertolt Brecht, în două volume. Eseuri de Georg Lukâcs şi de Marcuse, un album masiv al vizitei la Berlin a Angelei Davis - pe copertă era Angela, în stil afro şi tot tacâmul, dând mâna cu un bos de partid din Germania de Est. Am tresărit: solide, făcute să dureze o veşnicie, în faţa mea stăteau scrierile complete ale lui Nicolae Ceauşescu. Am întors privirea de parcă mi-ar fi ars ochii, nu înainte de a zări o notă în limba engleză: Aceste cărţi aparţin bibliotecii Universităţii Carol.
Iar acum erau de vânzare, pe câteva coroane ceheşti bucata. O coroană valora aproximativ douăzeci şi cinci de cenţi. Puţini oameni se opreau să se uite la cărţile marxiste. întâmplător, toţi erau bărbaţi. M-am uitat înjur după vânzător, dar n-am văzut nici unul. Am trecut de la masă la masă, cu mintea răvăşită. Se afla totul acolo, toată cerneala, munca de tipărire, orele de redactare, campaniile de vânzare, truda şi valoarea investite de-a lungul ultimului secol în propaganda de stânga. Şi se dusese totul. Am privit de jur împrejur. Feţele oarecari, aplecându-se în fugă deasupra acestor mese, fuseseră deja înlocuite de alte feţe oarecari, care se opreau, aruncau o privire şi treceau mai departe. Am încercat o senzaţie inexprimabilă. Pe de o parte de triumf, - uite ce s-a ales de gunoiul pe care ni l-aţi băgat voi pe gât, comunişti bastarzi şi mincinoşi, - pe de altă parte de înfrângere. Pentru că nimic din toate astea n-ar fi durat timp de un secol, dacă n-ar fi existat idealismul primilor partizani. Dar unde erau partizanii?
Năluca tatei părea să se înfiripe deasupra meselor. Năzuinţa spre o lume egală, născută în creştinism şi transferată în sociologia naivă a marxismului, plutea deasupra meselor ca o pulbere. Aici zăceau rugăciunile unui ordin călugăresc dispărut. Mulţi dintre acei călugări gândiseră şi scriseseră în exil. Departe de casă, au generat vise pentru milioane de oameni. Ciudat, veniseră la putere aproape simultan cu o altă fabrică de vise, Hollywood-ul.

în care trăiesc eu acum. Tatăl meu a făcut parte din vechea fabrică de vise, iar eu fac parte din cea nouă.
Si Hollywood-ul era prezent aici: am văzut o pleavă de amintiri ale industriei de divertisment inspirată de saga comunistă. Afişul unui film despre viaţa lui Che Guevara, cu Omar Sharif în rolul principal. O listă a distribuţiei pentru o producţie de pe Broodway cu *Che,* datată 1969. Alt afiş, pentru *Reds,* cu Warren Beatty şi Jack Nicholson. Che Guevara murise de mult, ca şi majoritatea liderilor comunişti expuşi pe mesele acelea. Acest anticariat era un cimitir. Aş fi putut să joc pe mormintele lor, dacă aş fi vrut, numai că unul dintre ele era al tatei. Şi el se aflase printre ei, nu un conducător, ci un visător, totuşi printre ei.
Un val de frică: peste două zile, doar peste două, o să mă îmbarc pentru zborul spre Bucureşti. Voi putea zăbovi lângă mormântul tatei.
M-am uitat la scriitorii care zăceau acolo. Sartre, o coroană. Brecht, o coroană. Ceilalţi, toţi câte o coroană. Pentru asta scriseseră oamenii aceştia cu atâta înfrigurare? Ca să zacă acum aici, aruncaţi toţi grămadă la o coroană bucata? Pentru asta o făceam eu? Ca să fiu uitat şi eu în zece, douăzeci, cel mult patruzeci de ani? Nu, nu. Nu voi fi uitat. Spuneţi-mi că voi fi ţinut minte, chiar dacă nu e adevărat.
„Destul de trist, nu?", m-a întrebat pe neaşteptate Iris. Stătea în dreapta mea, contemplând această mare moartă de vise.
„Nu", m-am prefăcut eu. „Aşa trebuia să se întâmple. începuse să se întâmple încă de când am evadat eu."
„Atunci, trebuie să fii fericit că în fine s-a terminat."
„Sunt. Sigur că sunt."
Mințeam. Mascul iremediabil, pozam. N-aş fi admis că în acest dezastru se prăbuşise şi murise şi o parte din mine. Ba încă şi mai rău, că munca mea de-o viaţă, rugăciunea, boala şi leacul meu - scrisul - ar putea fi la fel de efemere ca şi cărţile de aici. Aceste „arme ale denunţării şi acuzării", cum le-ar fi numit Che Guevara, care credea că spiritul revoluţionar este singura probă de autenticitate în artă. Ei bine, ce este autenticitatea în artă? Am auzit-o definită în atâtea feluri. Ce face ca scrisul să fie autentic? Sinceritatea? Există milioane de cărţi sincere, uitate la câteva zile

după apariție. Nu, sinceritatea singură nu-i de ajuns. Profunzimea gândirii? Emoția „universal umană"? Inventivitatea, aplicabilitatea socială, ce? Şi care să fie misiunea scrisului în această eră a divertismentului? Dar care fusese misiunea mea, pe mica planetă sigilată, înainte de-a o părăsi? Să protestez împotriva tiraniei? Am făcut-o. Să cer libertate? Am făcut-o. Şi acum?
M-am uitat în stânga şi am văzut alături de mine o femeie. Caldă şi sănătoasă, impregnată de maternitate, dar încă subțire, agilă. Ceva viu, adevărat şi concret, o femeie. Soția mea. Ea şi cu mine, începutul unei noi linii genetice. Nu era mai glorios decât să scrii cărți?
Mi-am dat seama că tulburarea emoțională mi se reflecta în ochi, pentru că nevastă-mea mi-a aruncat o privire plină de înțelegere. „Vrei să-mi arăți ceva pe aici, ceva ce ştii dinainte?"
„Sigur... Aa... hai să mergem pe jos."
Am luat-o de braț şi am dus-o înapoi, pe strada principală. Frantisek se urcase în Mercedes şi venea după noi la pas, iar eu mă bucuram de mărunta plăcere înfumurată de a fi urmat de un automobil, ca un rege de caleaşca lui. Am mers spre Piața Veche. M-am uitat în sus la casele vechi, la geamurile murdare şi la garguii bisericilor, aşteptând ca spiritualitatea să coboară iar peste mine, peste noi toți. Dar n-a făcut-o. Spiritualitatea exista odinioară, demult, când mă plimbasem pe aceste străzi, socotindu-mi banii pentru o *kava,* iar spiritualitatea era atunci interzisă, transformată în ceva teribil şi dezirabil. Un lucru despre care să vorbeşti, pe care să-l cauți, să-l simți. Acum nu mai era spiritualitate, era altceva, pur şi simplu nu puteam să-mi dau seama.
încet, cu o măreție copleşitoare, Praga ne-a acaparat ca o transă adâncă, cu ochii deschişi. Ne-am învârtit în jurul statuii lui Jan Hus, preotul-soldat care atacase decadența papalității cu un secol înainte ca Luther să-şi înceapă Reforma. Pe vremea aceea, asta însemna libertate şi Hus fusese ars pe rug, ca eretic. I-am povestit episodul lui Iris. Mi-a răspuns cu brutalitatea ei inocentă: „în ziua de azi, libertatea e libertatea de a consuma!"
Ne-am întors pe Truhlarska cu maşina. Frantisek a întrebat-o pe Iris despre Hollywood. Cu cât era plătit de-adevăratelea

Sylvester Stallone? Presa cehă scrisese că douăzeci de milioane de dolari, dar Frantisek era convins că nimeni nu poate să-i dea atât de mult unui actor, oricât de bine ar fi el cotat la box-office. Apoi a întrebat-o de ce nu e actriță, ar fi reuşit cu uşurință, aşa frumoasă cum e. între timp, ciudata mea spaimă se întorsese. S-a ivit iar când am găsit clădirea de pe Truhlarska, iar Iris a spus că familia Kahoun trebuie să fie acasă, pentru că se vedea lumină la etajul patru.
„Ăla e etajul al doilea. Al patrulea e cu două ferestre mai sus."
„Ce vrei să spui?"
„Aşa e în Europa", i-am explicat încordat. „Parterul nu se pune niciodată la socoteală, iar primul etaj este cel de deasupra lui. De obicei, într-o clădire ca asta există şi un mezanin, care nu e nici el numărat. Aşa că ceea ce tu crezi că e etajul al patrulea, e de fapt al doilea. Sunt sigur că atunci când mama ta ne-a spus etajul patru, a înțeles asta în stil european." M-am uitat în sus la etajul patru. Fereastra era întunecată. „Nu e nimeni acasă."
„Hai să vedem." A sărit din maşină cu o energie care putea duce la o ceartă. Mi-am dat seama că şi eu eram gata de ceartă. Uşurel.
Nu puteam suporta să-mi ies din sărite aşa. Tremurând, am condus-o înăuntrul clădirii.
Poarta rotunjită de la intrare se deschidea într-un fel de curte interioară, înconjurată de alte clădiri, străpunse din loc în loc de mici ferestre triste. Am avut senzația că întreg sufletul Europei, opac, trist, constrâns, fusese înghesuit grafic în această curte. Perfect. Mai exista şi o a doua intrare, din curte în clădirea principală. Două trepte crăpate duceau spre un hol complet neluminat. Era aproape şase după-amiaza, dar acolo domnea noaptea. Am auzit-o pe Iris respirând sacadat în spatele meu. „Unde te duci?", m-a întrebat, în timp ce urcam treptele.
„Stai liniştită. Trebuie să fie pe-aici vreun comutator."
„Poți să stai puțin? Nu văd nimic. O să mă-mpiedic."
„N-ai grijă." Am întins mâna spre perete, am pipăit cu degetele vopseaua scorojită, simțind cum se fărâmițează la atingerea

mea. Prin câte alte intrări ca asta, pe câte alte scări întunecate şi prin câte asemenea clădiri orbecăisem, înainte de a evada în strălucitor de luminata Americă? De parcă aş fi avut în degete un radar, am găsit imediat comutatorul şi l-am apăsat. O lumină palidă s-a răspândit dintr-un bec pe care nu-l puteam vedea, din cauza scărilor care se răsuceau înaintea noastră în spirală. Becul scotea un bâzâit.
„Grăbeşte-te", am spus, „lumina are ceas, nu ține decât pentru două etaje."
Acum puteam vedea uşile apartamentelor, din lemn vechi, închis la culoare - stejar, m-am gândit. Cândva, clădirea îşi avusese demnitatea ei. Lumina s-a stins. Mândru de cunoştințele mele instinctive despre locul cu pricina, mi-am repezit brațul înapoi şi am prins-o pe Iris de încheietura mâinii, trăgând-o după mine, în ciuda avertismentelor ei nedesluşite. Am numărat etajele cu voce tare. Când am ajuns la al patrulea, după stilul european, am bătut la uşa cea mai apropiată. S-a deschis, dar n-am văzut aproape nici o lumină - deci altă pană de curent? Am zărit un bătrân; din spate, lumina slabă a zilei care pătrundea prin ferestrele apartamentului îi contura silueta întunecată, rotundă, amorfă. L-am întrebat în germană dacă familia Kahoun mai locuieşte acolo. A mormăit ceva în cehă, arătând spre uşa de vizavi, apoi a închis-o pe-a lui.
„Asta e", am zis pe un ton optimist. în întuneric, am luat-o înaintea lui Iris, ai cărei ochi străluceau slab. Am bătut la uşa familiei Kahoun, convins că nu e nimeni acasă. Dar uşa s-a deschis. Tot fără lumină electrică. în fața noastră se afla o femeie bătrână, luminată din spate de licărirea palidă a zilei care se strecura prin ferestrele nevăzute ale apartamentului.
„Indra Kahounova?", am întrebat.
A scos un sunet nedesluşit, poate de încuviințare. Dar soția mea i-a înțeles pe deplin semnificația - era Indra, fiica femeii creştine care o ajutase pe mama ei să învețe să fie mamă. Iris s-a repezit în față, bolborosind în engleză cine suntem şi repetând numele părinților ei. Pe măsură ce ochii mi se obişnuiau cu întunericul, am putut vedea mai bine femeia - părea să aibă cam şaizeci de ani, înaltă de vreun metru cincizeci şi foarte fragilă.

Avea părul alb, dar foarte rar. Ochii păreau prea mari pentru fața ei, apoi mi-am dat seama că erau normali, dar ea, femeia, era foarte slabă, emaciată. De acum, numele Blankăi Friedmanova îşi făcuse efectul; ne-a răspuns în cehă: *„Ano, ano"* (da, da). Blanka şi Cari care au plecat *na Palestinje* (în Palestina - pe atunci încă nu exista statul Israel, toată lumea numea locul acela Palestina). Cu ajutorul vagilor mele cunoştințe de cehă, a întrebat-o pe Iris dacă e fata lui Cari şi a Blankăi.

Ea era. Şi a făcut un pas ca s-o îmbrățişeze pe Indra Kahounova. Trecuseră doar câteva minute. Stăteam în apartamentul încă neluminat. Dar curent electric exista. Indra aprinsese o veioză ca să caute un mic teanc de fotografii cu părinții lui Iris şi, făcând asta, ni se dezvăluise cu totul. Nu mai avea păr aproape deloc, dar pe de altă parte se putea totuşi vedea acum asemănarea cu fata blondă din pozele pe care mi le arătase soacra mea.

N-avea telefon. Indra ne-a spus că venise de la spital chiar în ziua aceea. Se ducea des şi rămânea de fiecare dată câteva zile, pentru chimioterapie. Avea leucemie.

Ne-am făcut înțeleşi printr-un ciudat ghiveci lingvistic. Cu germana şi ceha mea minimală, am dat o mână de ajutor, în timp ce Indra vorbea puțin germana, dar deloc engleza. Iris vorbea numai englezeşte, totuşi au reuşit cumva să comunice mai iute decât le puteam ajuta cu traducerea mea întortocheată. Indra ne-a spus că părinții ei muriseră de cincisprezece ani şi că soțul ei se prăpădise acum cinci ani. Iris a întrebat-o dacă vecinul pe care tocmai îl văzuserăm avea telefon. Voia s-o sune pe mama ei în Statele Unite şi să le pună pe cele două femei să vorbească una cu alta. Indra părea speriată de ideea de a folosi telefonul vecinului.

M-am uitat în jur. Apartamentul era mic, modest, înghesuit, evident locuința unei persoane singure şi în vârstă. Am recunoscut unele lucruri: instalații din anii '70, din perioada evadării mele. Dar caloriferele erau de la sfârşitul anilor '40, când emigraseră Friedmanii. Succesiunea plecărilor, a lor şi a mea, era marcată în apartament de mărturia tăcută a obiectelor.

Se putea spune că Indra fusese altădată o femeie frumoasă. Avea pielea albă, cu o tentă de ivoriu, ochii căprui închis, strălu-

citori şi expresivi. Buzele, acum decolorate, fuseseră pline de drăgălăşenia tinereţii, pe care mi-o aminteam de la Indra cea tânără din fotografie. Când tinerii proaspăt căsătoriţi, foşti deţinuţi în lagăr, se mutaseră în apartamentul alăturat, ea avea cam douăzeci de ani. Era un timp al speranţei. Indra părea să descrie tocmai acele vremuri, căci începuse să vorbească mai repede, cu vioiciune. O imita pe Blânka, însărcinată cu fratele mai mare al soţiei mele, jucând rolul unei femei gravide care se chinuie să urce scările, apoi făcând gesturile unei mame care îngrijeşte un copil nevăzut. A râs cu o voce slabă, amintindu-şi de nepriceperea Blankăi: tânăra supravieţuitoare se trezise în situaţia de a naşte, a hrăni la sân un copil, a-i schimba scutecele fără vreo îndrumare, după obicei, din partea femeilor mai în vârstă ale familiei. Acele femei pieriseră.
„Am găsit soluţia", a spus soţia mea cu un licăr de inspiraţie în ochi. „Te luăm cu noi la hotel, Indra. O sunăm pe mama de-acolo."
Indra a înţeles cuvântul hotel şi a izbucnit într-o emisie rapidă de cuvinte care sunau a obiecţie. Am reuşit să înţeleg că fiul ei trebuia să vină mai târziu ca s-o vadă. Nu ştia exact când, dar urma să vină cu siguranţă şi nu voia să n-o găsească acasă. Se părea că fiul ei locuia destul de departe de Truhlarska. Cum puteam să-l anunţăm, dacă aici nu era telefon? Am găsit soluţia: îi scriem un bilet. Indra l-a scris cu mâna ei, rugându-l s-o caute la Hotelul Intercontinental. Cinci minute mai târziu, eram în maşina lui Frantisek. Indra stătea între noi, iar Iris o ţinea strâns de mână. Femeia nu părea stânjenită de asta. îşi acoperise părul, rărit de chimioterapie, cu o perucă. Era cenuşie şi-i stătea pe vârful capului ca o coafură demodată în formă de stup. L-am văzut pe Frantisek uitându-se la noi în oglinda retrovizoare. Părea dus pe gânduri, de-acuma perfect conştient că nu eram nişte turişti obişnuiţi. La hotel, l-am plătit pentru ziua respectivă şi pentru următoarea. M-a întrebat: „Mâine la Straşnice, da?"
Am încuviinţat din cap şi am intrat în hotel după cele două femei, încă sub influenţa ciudatei mele stări de spirit. Mi-a venit în minte gândul că a doua zi trebuie să căutăm mormântul unchiului Martin şi m-a cuprins din nou iritarea. Era şi nevastă-mea o figură. Nici pic de înţelegere la ea pentru cultura tinereţii mele,

dar, Doamne Dumnezeule, era atât de sigură de importanța propriului ei pelerinaj! Pe femeia asta, Indra, n-o cunoştea decât din istorisirile de familie. Pe omul ăsta, Martin, nici măcar nu-l întâlnise vreodată. Eram gelos. Eram gelos pe spontaneitatea sentimentelor ei.

Nu sunasem încă pe nimeni la Bucureşti. Nici prieteni, nici rude, nici colegi din lumea literară. Petre, cel mai mic dintre frații tatei, trăia la București cu soția, fiica şi fiul lui, verii mei primari. Nu ştiau că vin în vizită după atâția ani. Nimeni nu ştia, cunoscut sau necunoscut, prieten sau duşman. Nimeni. De parcă aş fi plănuit să fac această călătorie incognito, ca o fantomă, ca un om invizibil. Cum de-am putut să procedez aşa? De ce nu scrisesem, nu telefonasem, nu făcusem aranjamente? Petre şi soția lui, Ella, şi verii mei, Riri şi Tudor, puteau să nici nu fie în Bucureşti. Era posibil să nu-i întâlnesc, să nu-i văd deloc. Nu ştiam nici măcar dacă pot să rezerv o cameră de hotel într-un oraş atât de faimos pentru lipsa de locuințe.

Ce se petrecea cu mine? Cât de departe împinsesem respingerea trecutului?

Eram supărat pe Iris şi, apoi, pe mine însumi. Şi eram şi speriat.

La Intercontinental exista un telefon pentru convorbiri transoceanice, instalat într-o cabină de stejar masiv. înăuntru, o lumină supărătoare se răspândea dintr-un bec mare, al cărui filament pâlpâia într-o sferă de sticlă mată. Sub această lumină, Indra arăta şi mai mică, şi mai firavă. Peruca ei părea şi mai artificială, iar trăsăturile feței nu-i mai puteau ascunde boala. Am observat că nu mai avea decât câteva gene scurte - probabil din cauza chimioterapiei. Chimioterapia comunistă, brutală, la fel ca orice altceva de acolo. Din ochii aproape lipsiți de gene ai Indrei curgeau lacrimi şi am ştiut că şi soacra mea plângea, la nouă mii de kilometri depărtare. Iris stătea atentă lângă cabina telefonică, uitându-se înăuntru şi ascultând misterioasele sunete ceheşti - Indra vorbea destul de tare, stând pe vârfuri şi apăsându-şi pieptul cu mâna, ca şi cum asta ar fi ajutat-o să-şi mențină volumul vocii. Obrajii lui Iris erau lucioşi, dar nu mai plângea.

Apoi şi-a amintit de mine, s-a răsucit şi a murmurat, aproape fără să se audă. „Mulţumesc."
„Pentru ce?"
„Pentru că eşti cu mine aici." A arătat cu bărbia spre femeia scundă cu perucă din cabina telefonică. „Avem bani ceheşti, ar trebui să-i dau şi ei ceva?"
Mai devreme, pe stradă, după ce-i ţinusem lui Iris o lecţie despre cine fusese Jan Hus, ne apropiaserăm de un negru tânăr, îmbrăcat într-o geacă de schi strălucitoare făcută în Germania, care ne oferise coroane pentru dolarii noştri, la o rată de schimb incredibil de avantajoasă. Vorbea engleza destul de bine. Eram neîncrezător, dar Iris mă împunsese cu degetul: Iar vechea ta paranoia? E o afacere bună. Aşa că am acceptat, iar el m-a împins într-unui din acele ganguri pragheze boltite, mi-a luat repede suta de dolari şi a numărat bancnotele slave imprimate cu chipul meditativ al astronomului Coperaic. Ne-a sfătuit să ne vârâm bine banii în buzunare, ca să ne ferim de eventualii poliţişti cehi în civil care-ar fi putut să observe tranzacţia noastră. Nu cheltuiseram nimic din banii ăia, pentru că următoarea noastră oprire, după vechea piaţă a oraşului, fusese apartamentul Indrei.
„Nu ştiu", am spus. „S-ar putea să se simtă jignită că-i dai bani."
„Pe naiba. N-ai văzut cum o duc?"
N-am avut timp să-i răspund. Indra ieşise din cabina telefonică; chiar atunci, de micul notru grup s-a apropiat un necunoscut: un tânăr scund, în jeanşi şi o geacă de vânt veche, deja chel şi cu un zâmbet nesigur, aproape sfios. Era fiul Indrei care găsise biletul nostru.
Vorbea nemţeşte şi mai prost decât Indra, dar era foarte politicos şi la locul lui şi părea îngrijorat că mama lui se afla acolo în loc să fie acasă. Am încercat să-i convingem să ia masa cu noi, dar ne-au refuzat, fiul explicându-ne că mama are nevoie de odihnă, abia ieşise din spital. Au stat totuşi cu noi în holul principal, pe două canapele vechi, şi i-am tratat pe ea cu o răcoritoare, pe el cu o cafea. Se purtau teribil de modest, de parcă prezenţa lor în hotel

era o experienţă atât de nemeritată, încât cel mai bun lucru pe care-l puteau face era să plece cât mai repede cu putinţă.
Am stat de vorbă aşa cum fac nişte străini care împărtăşesc o mare felie de experienţă reală, dar le lipsesc cuvintele pentru a o exprima. Ochii Indrei străluceau aproape febril. Ne-a spus cât de uimită era de tot ce se întâmplase. Că ne găseam acolo. Că Blanka îşi amintea de ea. A întrebat-o pe Iris dacă mama ei mai era frumoasă. Ne-am scotocit prin buzunare după fotografii şi am pescuit două cu socrii mei, alături de copiii noştri, una într-o vacanţă la o fermă, alta cu băiatul nostru cu şapcă de călărie şi un bici în mână. Blanka arăta bine în amândouă şi era îmbrăcată ca lumea bună din Beverly Hills. Indra a recunoscut-o pe loc şi a început iar să plângă, în vreme ce fiul ei continua să zâmbească.
Am întrebat dacă avea nevoie de medicamente pe care să i le trimitem din Statele Unite. Băiatul a scuturat din cap, spunându-ne că au cele mai bune medicamente. Şi spitale gratuite, de stat. Unul dintre lucrurile bune făcute de comunism. Aşa că nu aveau nevoie de nimic. Nu voiau nimic. Acest refuz politicos m-a făcut să scrâşnesc din dinţi.
Avem cele mai bune medicamente şi cele mai bune spitale, tot aşa spuseseră medicii cu câteva zile înainte să moară Pavel. De data asta mi-am păstrat scepticismul pentru mine.
Am scos banii pe care-i schimbasem pe stradă, toţi cu excepţia câtorva bancnote, şi i-am îndesat în mâinile fiului Indrei - eu şi Iris am făcut asta simultan, zâmbind jenaţi şi insistând că e un dar prietenesc. Ne părea rău că nu mai aveam să le dăruim nimic altceva, speram că îi vor primi şi că ne vor ierta că am venit atât de nepregătiţi. Tânărul m-a privit lung, apoi a băgat banii în buzunar şi ne-a spus *„J)ekuyun"* (mulţumesc) de mai multe ori. Blând şi uşor, dar profund, se părea că văzuse cu adevărat prietenia din gestul nostru.
Soţia mea a îmbrăţişat-o pe Indra. Eu n-am îndrăznit s-o fac, părea atât de şubredă. Dar am încercat să-i sărut mâna, după galanta modă balcanică pe care o învăţasem în adolescenţă în România. I-am atins cu buzele pielea încreţită pe oasele subţiri şi friabile. Am simţit-o caldă şi febrilă. Apoi am dat mâna cu fiul ei şi i-am simţit în palmă bătăturile tari provocate de munca

manuală. Ne-am ridicat şi ne-am îndreptat spre ieşire ca într-un dans ciudat, femeile tot îmbrâțişându-se, iar noi doi tot strângându-ne mâinile. M-am oferit să le găsesc un taxi, dar băiatul a refuzat. Avea s-o ducă el acasă, venise cu maşina.
N-am reuşit s-o văd, dar mi-am imaginat că era vorba de vreo Skodă ieftină, marca națională de automobile. Cei doi au dispărut după colțul hotelului, el mergând cu paşi foarte mici, iar ea, la brațul lui, părând de-a dreptul ridicată de la pământ de forța brațului fiului ei. Femeia era numai piele şi os. M-am întrebat cât mai avea de trăit.
Dar în ziua aceea trăise mai mult decât o bucurie, trăise o împlinire semnificativă a destinului. Văzusem asta.
Ne-am întors în hol, complet epuizați. Am insistat să mergem la bar, să bem una dintre excelentele beri ceheşti, pe care nici măcar comunismul nu reuşise să le strice. Ne-am cocoțat pe două scaune înalte. Am aruncat pe tejghea restul de bani ceheşti şi am văzut pe fața barmanului o încruntătură tăioasă de dispreț. Corespundea vechiului model de barman comunist, cu părul grizonat dat spre spate pe țeasta rotundă şi mare, cu fălcile masive învelite într-o grăsime în falduri. Clădit ca o namilă, cu rânjetul guşat al unui buldog. A mototolit banii şi i-a azvârlit înapoi pe tejghea. „Asta nu bun", ne-a spus pe tonul unui personaj negativ de film.
„De ce?"
„Asta bani polonezi, nu cehi. Asta nici o valoare acum, asta abia a fost devalorizat."
Ce? Am simțit că m-a izbit un ciocan între ochi. Am luat bancnotele mototolite şi le-am privit cu atenție. Cum putusem să fiu atât de prost? Chiar şi în intrândul acela întunecos, amețit de debitul verbal rapid şi zgomotos al micului escroc, ar fi trebuit să observ că erau *zloți* polonezi. Trebuia să ştiu care e diferența, doar veneam din capătul ăsta de lume. Pe deasupra, bărbatul al cărui chip era imprimat pe bancnote, Copernicus, savantul care a înțeles primul că Pământul se învârte în jurul Soarelui şi nu invers, era polonez, nu ceh.
„Voi schimbat bani pe stradă?", ne-a întrebat barmanul cu un aer de cunoscător.
Descurajat, am încuviințat din cap.

Acum pricepeam zâmbetul timid şi din ce în ce mai larg cu care fiul Indrei luase banii. Văzuse dintr-o privire că n-aveau nici o valoare, dar nu ne spusese, ca să nu ne simţim prost. Băgase bancnotele nefolositoare în buzunar şi ne mulţumise de parcă i-am fi făcut un dar cu adevărat generos!

La naiba. Aş fi putut, bineînţeles, să mă supăr pe Iris. Să-i scot pe nas lăcomia naivă: „E o afacere bună!" Dar eram prea supărat pentru că mă lăsasem dus de nas chiar acolo, pe vechiul meu teritoriu. Şi pentru că o sută de dolari schimbaţi în coroane i-ar fi ajutat cât de cât pe Indra şi pe fiul ei. I-ar fi ajutat măcar să cumpere nişte becuri pentru apartamentul prost luminat al Indrei.

Mi-am scos cecurile de călătorie americane, perfect valabile, şi i-am plătit barmanului pentru o bere şi o cola. Ne-am aşezat.

„Trebuie să le trimitem ceva. Trebuie să-i ajutăm cumva.", repetam dorindu-mi din tot sufletul să nu uit, să nu le pierd adresa după ce ne vom întoarce acasă şi vom fi absorbiţi în fluxul vieţilor noastre.

„Mama o să-i scrie Indrei. Sunt sigură c-o să-i trimită ceva", a spus Iris.

Barul avea ring de dans, dar nu şi dansatori. Un mic grup de jazz, format din muzicieni tineri, cânta „Havana Gila" pentru o masă de bărbaţi de vârsta a doua, asudaţi, cu feţele roşii şi ochii înceţoşaţi. îşi sorbeau halbele înalte de bere cehească cu un entuziasm exagerat, ca pentru a-şi dovedi că încă mai au ce căuta acolo. Aproape toate măsuţele erau ocupate, unele de oameni în toată firea, altele de tineri. Am observat un băiat şi o fată, amândoi îmbrăcaţi în negru, cu un câine foarte mare, un dog german, stând liniştit lângă masa lor, fără măcar să-şi ciulească urechile la muzica zgomotoasă - poate şi câinele era un client obişnuit al barului. Localnici şi străini, în proporţii egale, dar şi aici îi puteam deosebi pe primii după gesturi, după rapiditatea cu care vorbeau, după ciudăţenia îmbrăcămintii. Majoritatea clienţilor discutau intens, fără să le pese de muzică, sau poate folosind-o drept paravan. Mirosea a afaceri, a tocmeli de negustori nerăbdători, a parteneriate pornite în grabă, între necunoscuţi. Eram parcă pe un platou de filmare pentru un modern *Casablanca,* dar platoul şi actorii erau reali.

Am luat-o pe Iris de mână. „Hai să ieşim de-aici. Doar pentru câteva minute."
M-a urmat. Ziua aceasta nu se putea termina într-un bar. Am dus-o pe Podul Carol şi i-am spus povestea statuilor lui. Apoi am pus-o să urce pe strada Nerudova şi ne-am oprit la jumătatea drumului spre Hrad, într-un pasaj cu metereze vechi de piatră. Castelul Hrad, eminența crenelată a orașului, amintind că locul acela fusese clădit de soldați, şi de învățați, şi de sfinți. Oameni ai disciplinei, ai rigorii. Oameni care se putuseră lipsi de cele lumeşti, care putuseră îndura singurătatea, care, lăsându-şi capetele pe spate în noapte, aşa cum făceam şi noi acum, ar fi optat doar pentru dialogul cu înghețatele stele pâlpâitoare.
Ne-am întors înapoi pe jos, în noaptea care devenea tot mai compactă, pe acele străzi care, în pofida libertății care răsuna din baruri şi cafenele, păreau şi acum ocupate.
La hotel ne-am culcat, am stins lumina şi Iris a adormit. Eu nu.
încă mă stăpânea iritarea invidioasă, despre care totuşi nu ştiam cui i se datora, cu excepția faptului că nevastă-mea era şi ea amestecată aici. în ziua aceea, prima a întoarcerii mele, povestea părinților ei o emoționase mai mult decât povestea mea - ei şi? Şi eu fusesem mişcat de întâlnirea cu Indra. M-am gândit la reuniunile familiei Friedman, la care participau numai rude din partea Blankăi. Avea în America trei frați, care stăteau la originea unei armate de copii şi nepoți, aşa că în timpul acestor adunări eu şi Cari deveneam un fel de soți cooptați. La început, mă simțisem copleşit de numărul acestor rude, de omogenitatea lor culturală, de felul în care bătrânii îşi povesteau, unul după altul, viețile. De ce nu-mi spusesem şi eu povestea într-una dintre aceste ocazii, m-am întrebat stând întins pe pat şi ascultând zgomotele hotelului. De ce? Oare povestea mea nu merita să fie spusă? Bineînțeles că merita. Era mai umilitoare, mai degradantă decât oricare dintre poveştile lor? Cu siguranță nu. Atunci, de ce rămăsesem tăcut, deşi undeva în mine simțeam că mă păcălesc, nu numai pe mine, dar şi pe ei? Pentru că povestea mea nu intra în contradicție cu ale lor. De fapt, poveştile noastre îşi confereau reciproc valoare.

Până la urmă, m-am scufundat în somn. Am dormit încordat, fără să mă odihnesc, tresărind la zgomotele nopții. La fel ca în tinerețe.
A doua zi. Doar douăzeci şi patru de ore până la zborul spre Bucureşti.
Ne-am trezit devreme şi am comandat micul dejun în cameră, în timp ce aşteptam să ni-l aducă, am săpat în mine şi am scos la iveală un alt eu. Acest alt eu al meu, calm, manierat, puțin rezervat, dar nu neprietenos, a sunat la Bucureşti şi a vorbit cu un prieten scriitor, Augustin Buzura, preşedintele Fundației Culturale Române. Mi-am anunțat vizita, făcând lucrurile să sune foarte firesc. Augustin Buzura şi-a ținut răsuflarea, mi-a urat bun venit „acasă", apoi m-a întrebat care era scopul vizitei mele. Să scriu un articol pentru *Los Angeles Times,* i-am spus. Mi s-a părut că descopăr în vocea lui o oarecare anxietate, înainte să-mi răspundă: „Un articol despre *noii* Bine, foarte bine." L-am întrebat cum merg lucrurile şi mi-a zis că bine: țara se găsea într-o perioadă de „mare salt înainte". Ştia că hotelurile nu făceau încă parte din acest salt şi s-a oferit să-mi găsească un loc în care să stau. Am încheiat amândoi conversația aproape la unison, cu „Ne vedem mâine", şi am închis.
Apoi, acelaşi alt eu l-a sunat pe unchiul Petre. Nu vorbiserăm de peste cincisprezece ani. Petre avea altădată o voce înaltă, vibrantă, plină de ecou; vocea îi răsuna acum la fel, dar era îngreunată de un sunet suplimentar pe care la început nu l-am putut identifica: de parcă cineva ar fi turnat un strat de țărână peste o bucată de metal. Vârsta, pesemne. Apoi, celălalt eu al meu a observat calm că semăna incredibil cu vocea tatei; chiar atunci, Petre a exclamat: „Dumnezeule, aş fi vrut să fie şi taică-tu aici."
Lipsit de imaginație, i-am răspuns: „Şi eu". „O să stai la noi?".
I-am mulțumit, dar nu, făcusem deja aranjamente pentru cazare, în afară de asta nu eram singur, venisem împreună cu soția mea americancă. „Abia aşteptăm s-o cunoaştem", a spus imediat, în numele tuturor Popeştilor care mai trăiau. Am terminat prima noastră conversație după atâția ani cu „Te sun mâine".
Frantisek ne aştepta în holul hotelului. Foarte prietenos, ne-a spus bună dimineața, apoi s-a grăbit să ne deschidă

portierele taxiului. în câteva secunde ne aflam în drum spre Straşnice.
Mai târziu, nu mi-am putut aminti despre ce vorbisem în maşină cu Iris, ştiu doar că era ceva frivol şi fără sens. Dar când am văzut vechiul cimitir, am avut senzaţia bruscă a unei lovituri fizice. In stânga porţii cimitirului era un soi de baracă din lemn, veche, aproape rurală, în care o bătrână rotofeie vindea flori de pus pe morminte. Baraca de flori semăna atât de tare cu aceea pe care mi-o aminteam la intrarea cimitirului Sfânta Vineri, unde era înmormântat Pavel, încât a trebuit să strâng din dinţi ca să-mi stăpânesc emoţia. Avea să fie o încercare grea.
Era o încercare grea. Am ştiut asta de cum am coborât din taxi. Aerul mirosea a ceară caldă de la lumânările aprinse: se vindeau o dată cu florile. Mai mirosea şi a copaci bogat înfrunziţi. Unii erau castani. Ne-am plimbat în sus şi în jos pe aleea principală şi am călcat pe castane. De parcă aş fi călcat pe copilăria mea. Le-am simţit sub tălpi coaja verde, ţepoasă, plesnind şi dând la iveală miezul lucios, cafeniu. M-am uitat la morminte cu speranţa că voi putea rămâne calm, ca să-i fiu de ajutor principalului protagonist, soţia mea. Deşi nu existau cruci, cei îngropaţi nefiind creştini, existau, exact ca în Bucureşti, pietre de mormânt înalte printre copacii crescuţi des. Nimic din deschiderea plină de tihnă pe care o poţi găsi în cimitirele americane. Aici morţii erau ţinuţi laolaltă, înghesuiţi. M-am sufocat: totul era la fel ca atunci, pe vremea pelerinajelor făcute cu mama, la mormântul lui Pavel. M-am gândit la mama şi mi s-a tăiat respiraţia.
Am spus în gând: te iert, mamă. Te iert pentru pelerinajele acelea şi pentru multe altele câte s-au întâmplat atunci. Sentimentul în sine nu era foarte convingător, dar măcar spusesem aceste vorbe, în tăcere, doar pentru mine.
Eram atât de surprins, încât uitasem de Iris. Soţia mea, privind de-a lungul unui şir îngust de morminte, multe năpădite de buruieni, trăia altceva, nu iertarea, ci suferinţa pe care, cu ani în urmă, pe vremea copilăriei ei americane, o simţise la propria ei mamă. Bărbia a început să-i tremure. S-a căutat în geantă după un şerveţel. Apoi şi-a înghiţit lacrimile. Eram în faţa unei clădiri

joase, cu un acoperiş de lemn putred, nu mult mai mare decât baraca de flori de la intrare.
Frantisek ne-o luase cu câțiva paşi înainte. A intrat în mica clădire, a ieşit şi a venit drept spre mine. „îngrijitorul e aici", ne-a anunțat. „Puteți să vorbiți cu el. Se numeşte domnul Radvanski."
Am prins-o pe Iris de braț, dar s-a eliberat din strânsoarea mea. „Mă simt bine", mi-a şoptit.
Am intrat în biroul îngrijitorului şi am simțit că mirosea.ca vizuina unui pirat bătrân. Un personaj la vreo şaizeci de ani, cu o barbă albă, crescută la întâmplare, o bonetă zdrențuită şi unghiile murdare, stătea la un birou acoperit de ziare vechi şi îşi termina prânzul adus de-acasă, o fiertură dubioasă într-un vas zimțat de tablă. Domnul Radvanski purta o vestă neagră peste cămaşa albă cu mâneci scurte. Brațul drept îi fusese tatuat într-un lagăr de concentrare. Intrasem ca să-i explicăm de ce veniserăm acolo. Pretindea că vorbeşte germana, dar germana mea şi a lui erau complet diferite. L-am chemat pe Frantisek să ne traducă.
Intre timp, Iris pusese pe biroul domnului Radvanski un bilet scris de mama ei în cehă. Biletul spunea că tânărul Martin Davidovici fusese îngropat acolo în 1946 şi descria din amintire localizarea mormântului.
înțelegând ce căutam, domnul Radvanski a jucat o mică scenă de enervare în legătură cu americanii care tot vin acolo aşteptându-se să găsească nişte morminte pe care rudele lor le abandonaseră cu mai bine de patruzeci de ani în urmă şi mai şi vor să le găsească repede. Cum putea el să-l găsească pe al Iui Martin Davidovici, chiar dacă îi ştiam anul morții? Era imposibil.
I-am răspuns că nu ne grăbim şi că-l vom ajuta cum puteam. In timp ce Frantisek traducea, m-am uitat în jurul meu: biroul era o locuință folosită din când în când sau poate permanent: tot felul de haine atârnau în cuie şi o baie fără uşă lăsa să se vadă o lamă de ras uitată pe marginea chiuvetei. Am avut impresia că cimitirul nu se afla sub autoritatea cuiva anume şi că îngrijitorul aştepta ceva mai tangibil, bani, care să-l ajute la căutarea mormântului.
„Domnule Radvanski", am spus cu ajutorul lui Frantisek, „ştiți numele decedatului şi anul înmormântării. Cu siguranță, trebuie că aveți un registru al înmormântărilor şi o hartă a mormintelor."

„E imposibil de găsit", a zis, apoi s-a corectat singur: „Nu e uşor."
„Dar suntem noi aici ca să vă ajutăm." Am aşteptat un moment. „Şi dacă-l găsim, este dorinţa sorei decedatului să vă lăsăm nişte bani, pentru îngrijirea mormântului."
Bingo. S-a pus în mişcare, aşezându-se în patru labe şi extrăgând de sub birou un teanc de catastife vechi. A scos unul şi i-a suflat praful de pe cotor. Am văzut scris de mână, pe cotor şi pe copertă, 1946. Radvanski a deschis registrul şi praful s-a împrăştiat peste tot. S-a oprit la o foaie anume, a urmărit intrările şi a găsit numele lui Martin Davidovici. Apoi a scos de la sfârşitul catastifului un plan, l-a întins pe masă şi a împins mâncarea cu cotul, totul dintr-o singură mişcare. Mormintele erau marcate cu numere.
M-am uitat la Iris care arăta de parcă se sufoca. îngrijitorul s-a dus într-un colţ şi s-a întors cu o sapă. A sprijinit-o de birou, a ridicat registrul, a hotărât că e prea incomod să-l care cu el, aşa că pur şi simplu a rupt foaia. A luat planul şi sapa şi a pornit-o înainte. Ei bine, asta este. Un drum până la mormânt şi o să ieşim de-aici în mai puţin de o jumătate de oră. Iris i-a explicat şoferului cum murise Martin după ce intrase în armata israeliană. Frantisek a propus să aducă maşina înăuntru şi să vină după noi pe aleea principală. Radvanski era deja destul de departe în faţa noastră. L-am văzut trecând printre doi copaci. A dispărut.
Frantisek a pornit-o în direcţia opusă, spre maşină. Pentru o clipă, eu şi cu Iris am rămas singuri. Tristeţea de-acum zece minute părea să se fi risipit. Ne-am privit, nu foarte siguri că eram cu-adevărat acolo, nu foarte siguri că ni se întâmpla aşa ceva. Nu existau alei care s-o ia prin iarba sălbatică şi viguroasă, umbrită de mari frunze palmate şi străpunsă de pâlcuri ascuţite de ferigi. Copacii erau atât de deşi încât ne-am întrebat dacă n-ar fi mai bine să facem cale-ntoarsă. Probabil ne rătăciserăm şi ieşiserăm din cimitir. îngrijitorul o luase pe-o scurtătură.
Iris tremura şi am întins braţul s-o ţin pe după umeri. Şi-a tras piciorul dintr-un hăţiş de buruieni; în locul pe care călcase, dezgolit de urma piciorului, am văzut cenuşiul palid al unei plăci de piatră. Era un mormânt, călcase pe un mormânt invadat de iarbă.

Atunci am înțeles. Ne aflam în continuare în cimitir. Dar partea aceasta fusese năpădită nu numai de ferigi şi buruieni, ci de o întreagă pădure.
L-am zărit iar pe Radvanski. Stătea aplecat peste planul cimitirului, întins cu grijă peste un snop de ferigi.
Am auzit un zgomot mecanic, uşor, nepotrivit cu locul. Era Mercedesul, pe care Frantisek îl adusese pe aleea principală. Fusese invadată şi ea: am văzut puieți de copaci ivindu-se în fața maşinii. Dar nu erau copaci în toată firea, căci de-a lungul anilor, aleea continuase să fie străbătută de un trafic uman intermitent.
Eul meu cel calm încerca să reapară. Patruzeci şi cinci de ani, a comentat el. Destul ca să crească o pădure.
Soția mea a izbucnit în lacrimi.
Frantisek a adus maşina până la zece metri de mormânt, manevrând-o cu grijă şi rupând doar câțiva puieți. Când a coborât, ne-a găsit pe toți trei, îngrijitorul, Iris şi cu mine, în genunchi, smulgând buruienile tari.
Curătaserăm alt mormânt; ne-am dat seama abia când îl dezveliserăm destul de sub ierburi ca să citim pe el un nume necunoscut. M-am simțit oarecum vinovat, acum că-l curătaserăm doar în parte, poate ar fi trebuit s-o facem până la capăt. Dar nu aveam timp să curățăm mormintele unor necunoscuți. Sapa adusă de Radvanski nu ne-a fost de folos: era atât de grea, încât în loc să taie iarba, ciobea piatra de pe mormânt. Ne-am mutat la mormântul alăturat şi am smuls buruienile cu mâna, îngropându-le apoi sub tufişurile de lângă noi. Iris plângea în tăcere. în spatele nostru, Frantisek nu ştia dacă să ni se alăture sau nu.
De data asta, găsiserăm mormântul căutat. Suflând din greu, am curățat placa cenuşie şi piatra de mormânt de lângă ea şi ne-am ridicat. Acolo zăcea tot ce rămăsese din acel tânăr bărbat: o inscripție în cehă şi una în ebraică. Era acolo şi un vas de sticlă pentru lumânări, spart în două. Vasele de sticlă pentru lumânări se sparg dacă mucul arde până la fund. Ştiam asta din propria mea experiență, de la mormântul lui Pavel.
Am adunat cele două jumătăți ale vasului, le-am îmbucat şi le-am potrivit într-o adâncitură specială, rotundă, scobită în placa

de piatră. Iris a aprins o lumânare. Continua să plângă. Plângea pentru anii de suferință reținută, reziduală, ai mamei ei și pentru anii de suferință întâmplătoare, neexprimată, ai tatălui ei.
Am priceput.
Apoi mi-am adus aminte de invidia sufocantă din noaptea trecută. Acum se evaporase. în tăcere, am ascultat-o pe Iris plângând, trist pentru tristețea ei, sperând în același timp că-și găsea alinarea. Am simțit acel soi de dragoste potrivită cu asemenea momente, în care neînțelegerile, iritările, certurile dintr-o căsnicie sunt date uitării, iar soțul, tovarășul de viață, este absolvit de toate imperfecțiunile prin revelarea adevăratului său caracter. Iris era pură în suferința ei, era generoasă. Și nu puteam decât s-o iubesc. îmi dădeam seama că e tristă, dar nu în conflict cu cineva. La fel ca și mama ei, la nouă mii de kilometri depărtare. Iris venise acolo ca să înțeleagă trecutul și să-l cinstească, nu ca să lupte cu el. Dar eu, în adâncul sufletului, luptam cu trecutul. Plecasem aflându-mă în conflict și mă întorceam la fel, cu un pașaport american, după cincisprezece ani de libertate.
Deci, cu ce mă luptam? Pentru că, în ultimele douăzeci și patru de ore, văzusem dezastrul comunismului și tot ce văzusem până în acel moment mi se părea suficient. Aș fi putut să mă întorc de pe acum la Los Angeles. într-o singură zi, trecusem peste atâtea valuri ale trecutului și ale prezentului, încât simțeam că pot părăsi acel loc destul de revigorat. Sau măcar cu memoria încărcată de semnificația a ceea ce fusesem cândva și a ceea ce eram acum. Totuși, evident, călătoria mea nu se terminase. în următoarele câteva zile, urma să se întâmple ceva care să-mi rezolve conflictul sau care, poate, să-l așeze într-o raclă în mine, ca pe o permanentă prezență.
M-am gândit la mama, dar conflictul meu nu era cu ea.
M-am hotărât să las pur și simplu deoparte rezolvarea acestei enigme și să fiu aici și acum. Cu lumânarea pâlpâindă și piatra curățată, mormântul căpătase un fel de frumusețe sumbră, împreunat de pădure, părea nu abandonat, ci învăluit într-un halou de singurătate, în ceața regenerării naturii.
Venise acum timpul să-mi joc rolul de reporter de investigație și să scot de la domnul Radvanski povestea evreilor pra-

ghezi, care scăpaseră de naziști și plecaseră apoi în masă ca să scape de comuniști. Lăsându-și în urma lor morții. Să aflu cum au încetat vizitele rudelor și cum a început pădurea să avanseze până când a înghițit cimitirul. Cum de rămăsese acolo, văzând pe zi ce trece tot mai puține morminte și tot mai multă pădure. Acum ar fi fost momentul potrivit pentru asta. Dar n-am fost în stare s-o fac. Respectând dorința soacrei mele, i-am dat lui Radvanski cinci sute de dolari și am aranjat cu el să păstreze mormântul curățat. I-am spus că familia va mai trimite bani și va mai veni în vizită curând. în tot acest timp, Iris a continuat să plângă. Frantisek ne aștepta la mașină într-o atitudine de respect sincer. Auzise, sunt sigur, de acest cimitir pierdut, era aproape de Praga și Praga e un oraș mic. Dar altceva era să-I vezi și să vezi rude îndoliate, ca soția mea, aducându-și omagiul în acea sălbăticie macabră. Mama lui Iris îi ceruse să fotografieze mormântul. A încercat s-o facă acum, continuând să plângă, dar ochii i s-au încețoșat și mi-a dat mie aparatul.

Frantisek ne-a deschis portierele. Simțeam însă nevoia să mergem pe jos. I-am spus să ne aștepte la intrare și a pornit cu mașina în marșarier, ducându-l și pe Radvanski cu sapa și harta lui; Am ieșit dintre copaci, intrând în zona bine întreținută a cimitirului; aici aleile erau curate și vegetația îngrijită rezonabil. Pe neașteptate, am văzut mormântul lui Kafka. Nu încăpea nici o îndoială: literele cioplite pe un mic obelisc îndesat spuneau Dr. Franz Kafka. Dedesubt, pe aceeași piatră, era scris Hermann Kafka, tatăl pe care Franz îl iubise și totuși îl ponegrise, și încă și mai jos, Mia Kafka, mama. Hermann și Julia îi supraviețuiseră bolnăviciosului și pe atunci încă necunoscutului lor fiu. Cel mai celebru fiu al Pragăi din acest secol, a cărui viață nu aparținuse nici unui loc. Acum aparținea cimitirului. La baza mormântului se vedeau două coroane funerare, din acelea exagerat de scumpe. Erau amândouă deja ofilite, dar am putut descifra contururile unor cuvinte nemțești: un club din vreun burg german cu tradiție culturală îl onorase astfel pe cel mai straniu scriitor de limbă germană, omul care rezumase „diferența".

Din această întâlnire neașteptată, am extras un soi de încurajare rece. Scriitorii au destine neobișnuite. Trebuia să-l las pe-al

meu să se desfăşoare. Trecutul mi-era aşternut în faţă, dar stătea acolo ca parte a viitorului meu. în regulă. Iris şi-a şters lacrimile. Frantisek i-a ţinut amabil portiera. Câtă vreme nu sunt duşmani, oamenii îşi respectă unul altuia durerea. în regulă. O voi suna pe mama de la hotel. Doar ca s-o întreb ce face şi să-i spun că sunt bine, că suntem bine. Câte secunde au mai rămas până la Bucureşti?

PARTEA A PATRA

Bucureşti

Avionul românesc era un BAC 111, un mic jet proiectat de britanici, care se fabricase sub licenţă în România acum vreo douăzeci de ani. Mai zburasem cu tipul ăsta de avion la Cairo, când îl cunoscusem întâmplător pe John Cheever. Era, fără glumă, acelaşi aparat. Cel cu care zburasem cândva avea mocheta roşu închis şi scaunele albastre. Cel de-acum avea aceeaşi mochetă şi aceleaşi scaune, toate complet roase, de parcă de la evadarea mea nu s-ar fi investit un singur *leu* în întreţinerea lor. Avea un aspect curat, lustruit, două stewardese şi şase pasageri. Şase pasageri. Noi eram doi dintre ei. Când am intrat în avionul pustiu, Iris mi-a şoptit: „Unde naiba mergem, la Polul Nord?" Apoi s-a stăpânit şi s-a uitat la ceilalţi: un cuplu de români spre patruzeci de ani, cu două fetiţe de vreo zece ani. Iris a comentat frumuseţea fetiţelor: „Toţi copiii români au ochii atât de frumos umbriţi, de parcă ar fi pictaţi de un maestru flamand?" N-am spus nimic, nu eram în stare să vorbesc.

Părinţii fetelor aveau privirea precaută a diplomaţilor de carieră; poate chiar erau diplomaţi şi se întorceau acasă în vacanţă. I-am auzit vorbind: erau, neîndoielnic, români. Aş fi putut să mă duc la ei şi să mă prezint, dar mă împietrise pustietatea avionului. Oare era mereu Ia fel de gol? Voiam să pun nişte întrebări. Dar nu ştiu de ce nu puteam să vorbesc. Avionul a decolat abrupt. Scotea un zgomot ca de maşină fără ţeava de eşapament.

Imediat ce aparatul şi-a încheiat ascensiunea, ne-a fost împărţit prânzul, în caserole de plastic îngălbenit, care păreau la fel

de vechi ca şi avionul. Am primit fiecare câte un sandvici făcut dintr-o chiflă tăiată în două, înăuntru cu două feliuţe de şuncă, presate una peste alta, ca nişte frunze înroşite de toamnă. Două bucăţele de castravete murat împodobeau fiecare frunză. Am închis sandviciul, peste el am închis caserola şi m-am uitat după cea mai apropiată stewardesă. O blondă înaltă, cu părul vopsit, destul de atrăgătoare, dar cu fardul întins într-un strat gros peste pielea mai degrabă zgrunţuroasă. Mi-a luat mâncarea fără o vorbă şi i-am zărit ochii: de un verde mlăştinos, stătut, o viaţă netrezită încă deplin. La doi ani după revoluţie, femeia părea să umble ca-n somn. Cealaltă, o brunetă subţire, se mişca cu acelaşi pas adormit, economisindu-şi energia. Amândouă purtau tocuri periculos de înalte, spre deosebire de pantofii comozi, cu talpă joasă, ai personalui de zbor occidental.
Cele două stewardese stăteau una lângă alta pe scaunele lor întoarse spre pasageri, ţinându-şi buzele strânse cu obstinaţie. Nu-mi păsa, îmi dobândisem vocea şi îi dădeam lui Iris informaţii generale despre istoria şi geografia României. După netezimea Ungariei, pământul începea să se vălurească în dealuri, pentru ca apoi să se înalţe în Carpaţii albăstrui, încă acoperiţi de zăpadă pe crestele cele mai înalte. Sate, văruite în alb, cu acoperişuri roşii, se căţărau tot mai sus pe coaste. Ape limpezi scânteiau printre pietrele râurilor şerpuite. I-am arătat soţiei mele Transilvania şi i-am explicat că acest paradis suspendat fusese vechea vatră a dacilor. Am împins-o spre geam ca să-i arăt trecătorile în care dacii i-au învins pe romani, aruncând peste ei stânci întregi, şi unde românii le-au făcut la fel turcilor şi altor invadatori. I-am recitat soţiei mele americane un scurt poem de istorie comprimată şi ea m-a întrebat dacă văzusem în copilărie vreunul dintre aceste locuri. Sigur, am trecut peste Valea Prahovei, cu satul în care eu şi cu Pavel am auzit ceasul casei. Huruitul avionului a scăzut şi pilotul a anunţat coborârea, iar soţia mea mi-a şoptit la ureche.
„O să fie bine, ai să vezi."
„Ştiu. Categoric."
Carpaţii rămăseseră în urmă. Câmpia Dunării se întindea în faţă, prăfuită şi aspră. Drumurile de noroi fuseseră înlocuite cu drumuri de asfalt. Bucureştiul era înaintea noastră, aveam să

aterizăm peste şase sute de secunde. Una dintre stewardese a plutit în somn spre noi, ca să se asigure că înapoiaseram toate tăvile şi toate paharele. Cealaltă îşi examina unghiile. Am văzut barăcile scunde şi cafenii ale unei garnizoane de infanterie şi m-am răsucit agitat sub centura de siguranţă: era garnizoana în care îmi făcusem stagiul militar, inspiratoarea celui de-al doilea roman al meu! Avionul a cotit şi am putut vedea până departe, spre sudul oraşului, chiar şi Şoseaua Kiseleff, cu sediul Uniunii Scriitorilor înălţându-se la jumătatea ei! îmi venea să strig: am fost aici de atâtea ori! Am trăit chiar aici, jos! Am sesizat privirea nedumerită a unei stewardese şi m-am controlat. Uşurel, băiete, încă patru sute de secunde.

Am aterizat; am coborât din avion şi am luat-o pe jos spre aeroport. Prima senzaţie a fost că mă înec. Prima şi ultima, pentru că de-a lungul următoarelor cinci zile, această senzaţie a reapărut, iar şi iar. Senzaţia că mă înec în marea mea natală, România.

„Sunt atât de bucuros, de-a dreptul emoţionat că te văd iarăşi printre noi", mi-a spus prietenul meu, Augustin Buzura.

Ne-a îmbrăţişat, apoi am stat faţă în faţă în incinta Aeroportului Internaţional Otopeni, înaintea cabinelor de vamă. Dar asta n-a făcut ca privirile noastre să se relaxeze. Augustin, Guşti pentru prieteni, un bărbat tăcut care scrie cărţi cu o desfăşurare lentă, foarte complexe şi filosofice, nu îmbătrânise mult. Era însoţit de asistenta lui, o tânără vioaie şi bronzată, şi de un bărbat.

„Am avut noroc că domnul B. a putut să vină cu noi", a adăugat Guşti. „A vorbit la vamă şi ne-au lăsat să vă întâmpinăm pe pistă."

Domnul B., un bărbat şaten de vreo treizeci de ani, era ataşat la ambasada română din Washington. Ne-a lansat un zâmbet, a sărutat mâna soţiei mele (oh, irezistibilul obicei românesc de a săruta mâna femeilor) şi ne-a explicat că se întâmplase să fie în vacanţă la Bucureşti. Auzind de sosirea mea (exact în ce fel, aş fi vrut să-l întreb), se gândise că ar putea veni la aeroport ca să fie de folos. O făcuse, grăbindu-se ceva mai devreme să amâne plata

taxelor de aeroport pentru noi. Am trecut de vamă atât de repede, o aruncătură de ochi la paşapoarte, bubuitul ştampilelor, încât n-am avut bucuria să mă uit țintă în ochii birocraților ălora, pe deasupra paşaportului meu american. Pe latura cealaltă, bagajele noastre fuseseră deja scoase de pe banda transportoare de un hamal amator ce părea abia ieşit de pe băncile liceului. O armată de hamali, taximetrişti şi ghizi aştepta lângă zona de recuperare a bagajelor, mai numeroşi decât turiştii abia sosiți. Am tras adânc aer în piept, dar aveam în continuare impresia că mă înec în stimulii nativi demult uitați. Nu-mi dădeam seama dacă se micşorase aeroportul sau eu crescusem mai mare. Eram asurzit de zgomote - atât de multă română, o limbă rareori auzită pe străzile din L.A.; aici mă înecam în ea şi era aspră, hotărâtă, vie. Chipurile dinspre care venea erau aşa cum mi le aminteam, dar aveau şi ceva schimbat. Duritatea. Vocile strigau şi ocărau, fără nici o grijă de bună-cuviință, de frică sau de pedeapsă. Liber! m-am gândit. Câțiva bărbați se certau, părând gata să se ia la bătaie, şi lipsa lor de preocupare pentru lege a stârnit în mine un val de aprobare, da, da, nu vă fie teamă de lege, de poliție, de autoritate! Asta era ce îmi dorisem să văd!

Pe moment, am uitat de nevastă-mea şi am vorbit intensiv, nepăsător, doar româneşte. M-am uitat la cer. Dur, albastru, fierbinte, real, asta era ce vrusesem. Mă va ajuta să nu devin emotiv, cum nu voiam să fiu, cel puțin nu de la început. Hamalul nostru ne-a îngrămădit valizele pe un cărucior şi mi-a strigat *„J^a care maşină, şefule?"* Guşti venise cu maşina, dar domnul B. a intervenit spunând că a lui e mai bună, cu aer condiționat, eu şi Iris puteam merge cu el. Engleza lui era foarte sigură de sine. Am ieşit din terminal şi aproape că mi-am rupt glezna călcând într-o groapă, un şanț lung, nesemnalizat, în asfalt. „E de la revoluție?" l-am întrebat pe Guşti rânjind. Ştiam că se dăduseră lupte la aeroport, pe care Securitatea avusese ordin să-l apere. „Asta? Nu", a râs Guşti, „nu ştiu când a apărut şanțul ăsta, dar sigur nu e de la revoluție. Tot oraşul are nevoie de reparații."

, Aproape că nu au buget pentru lucrări publice", a spus domnul B. „întâmplător, primarul e din opoziție", a adăugat, întorcându-se inclusiv spre Iris.

„Petru", mi s-a adresat direct, „nu arăta oraşul mai bine pe vremea ta?"
Pe vremea mea însemna sub Ceauşescu şi nu-mi aminteam să-i fi permis să-mi spună pe nume.
„Ați vrea să mergeți cu mașina mea?" a întrebat domnul B. Nu doar engleza, ci şi manierele lui erau foarte sigure de ele.
„Cred că o să mergem cu prietenul nostru Guşti." Iris, pierdută, nervoasă, şi-a furişat brațul în jurul taliei mele. Mici perle de transpirație îi luceau pe frunte. Şi eu eram asudat. Căldura caniculară de septembrie din valea Dunării, lipsită de briza dinspre vreun râu, de vânturi dinspre munți, numai cerul de cobalt, exalând o dogoare albastră. „Ai vreo idee de hotel pentru noi, Guşti?"
„Mai mult decât idei." Fața îi strălucea, părea sincer mulțumit de el însuşi. „O să stați la Palatul Elisabeta!"
„Glumeşti. Dumnezeule!"
Palatul Elisabeta, al reginei Elisabeta, sora regelui Carol al Il-lea şi nepoata regelui Carol I, primul monarh al României după retragerea turcilor, şi a reginei Elisabeta, soția lui. Carol şi Elisabeta au fost primii regi de origine germană ai României, importați de politicienii români ca să ofere un statut noii națiuni independente. Palatul era o clădire impozantă, în care avuseseră loc multe acte istorice, inclusiv abdicarea regelui Mihai, silit să-şi părăsească tronul de către mentorul lui Ceauşescu, boşul Gheorghiu.
„Mda", a murmurat Guşti, savurându-şi efectul ca pe o bucățică de ciocolată. „Vă debarc la Elisabeta. Poți să scrii pe masa pe care şi-a iscălit regele abdicarea."
„Dumnezeule. Adică, vreau să spun, mulțumesc... Locul e... în regulă?"
„E un palat", a zis Guşti, ca fiind de la sine înțeles.
De pe un drum lateral, a apărut un convoi de căruțe trase de cai, , pline cu fân proaspăt cosit. Am observat pretutindeni o iarbă înaltă, plină de buruieni, şi pe căile de acces ale aeroportului, şi pe şosea, fie răsărind din crăpăturile asfaltului crăpat, fie crescând sălbatic în rondurile de marmură care străluciseră cândva de flori. Peste tot. Uitându-mă din avion, văzusem smocuri de iarbă pe marginile pistei. Iarba, înălțându-se dreaptă şi simplă în după-amiaza fără vreo adiere, trădând neglijența şi prăbuşirea serviciilor urbane.

„Ce-i cu iarba asta?", am întrebat. „De ce primăria nu pune să fie tăiată?" Mi-am amintit de iarba lui Ceauşescu. Cosită la perfecțiune de armate de lucrători ai primăriei care aveau grijă de asta noaptea, când oraşul dormea.
„La fel ca şi restul", a zis asistenta bronzată a lui Gusti. „Nimeni n-are grijă de nimic. E o harababură." Şi engleza ei era bună. Soția mea se uita după căruțe. „E aşa de rustic aici", a spus absolut uluită. Din fericire, Gusti şi domnul B. supravegheau încărcarea bagajelor în maşina lui Gusti. Iris mi-a şoptit repede: „Unde mergem? Cine e birocratul ăsta masiv?"
„Ssst, e un prieten şi conduce o instituție importantă. îl cunoştea pe tata. E şi un bun scriitor." Dar brusc l-am văzut pe Gusti cu ochii ei: față de diplomatul spilcuit, el era îmbrăcat modest, stângaci, greu de clasificat. Am simțit că reacția ei era şi justă, dar şi greşită, nereuşind să vadă dincolo de suprafață. Apoi mi-am dat seama că eu însumi fusesem un minut de o parte a baricadei, ivindu-mă în România din lumea largă, iar în minutul următor de cealaltă parte, privind spre lume dinspre România. Aşa obişnuiam să trăiesc în trecut, schimbând perspectivele înainte şi înapoi, în fiecare minut. Cum de nu mă scrântisem?
Ne-am urcat în maşina de serviciu a lui Gusti, o Dacie autohtonă cam şubredă. Eram bucuros că asistenta lui Gusti, Carmen, stătea de vorbă cu nevastă-mea. Nu puteam să fac conversație, eram prea nerăbdător să mă uit pe geam, să absorb autostrada spre Bucureşti. Am trecut în goană pe Şoseaua Kiseleff: Palatul Elisabeta se afla la câteva clădiri mai jos de Uniunea Scriitorilor. Atâtea părți din mine zăceau de-a lungul acestei magistrale străjuite de copaci, chiar şi spitalul în care murise Pavel se afla în apropiere, pe o stradă paralelă. Când eram elev, cu câteva tuleie deasupra buzei de sus, îmi dădeam mtâlnire pe trotuarele Şoselei şi încercam să-mi sărut prietenele lângă enormul cap de bronz al poetului latin Ovidiu, exilat pe malul Mării Negre în anul 8 d.H. Aici, sub copacii care nădăjduiam să nu fie plini de microfoane, purtam cu prietenii mei discuții anticomuniste. Şoseaua Kiseleff era exact aşa cum mi-o aminteam, dar mai îngustă şi foarte prăfuită. Pulberea se ridicase ca o ploaie de polen şi albise coroanele bătrânilor arbori masivi, groşi şi aurii. Murdărie emanată de o metropolă

industrială, necurățată de ploaie sau de lucrătorii primăriei. Şi iarba, iarăşi iarba înaltă! Iar vilele, care adăposteau cutare sau cutare instituție oficială, cutare sau cutare ambasadă străină sau misiune comercială, se înălțau dincolo de ierburi, aceleaşi, dar mai îngălbenite de darăpănare, ca un ziar vechi aşternut pe o verandă inundată de soare. Contrastul dintre delăsare şi arhitectura nobilă ca stil era incredibil. Maşina se hurducăia peste nenumărate gropi, care pe timpul meu nu se aflau acolo. Oraşul meu fusese de o curățenie aspră şi de o distincție care-l făcuseră compatibil cu coloanele de maşini ale lui Charles de Gaulle, Golda Meir şi Richard Nixon.
Ceva mi s-a desfăcut din mână, cu mişcarea unei ființe vii. Era mâna lui Iris pe care o strânsesem cu putere. M-am uitat la ea, iar ea şi-a ridicat palma, înroşită de strânsoarea mea, şi-a atins buzele cu ea şi mi-a zâmbit. Maşina a cotit la stânga. M-am auzit vorbind, explicându-i lui Iris stilul arhitectonic al Palatului Elisabeta, un baroc de secol douăzeci adaptat gustului românesc, stilul brâncovenesc. Palatul avea ziduri masive şi contraforturi, ca o fortăreață scundă şi îndesată.
Am coborât din maşină. Mi se părea greu de crezut că la treizeci de minute după sosire stăteam față în față cu istoria română într-unui din momentele ei cele mai critice. Aici, şeful partidului Gheorghiu şi acoliții lui (Ceauşescu se aflase poate printre ei), înarmați cu pistoale, îl siliseră pe încă foarte tânărul rege să abdice. Curând după aceea, acesta părăsise țara şi propaganda comunistă prezentase națiunii un film cu un tren care trecea frontiera, încărcat chipurile cu averile personale ale regelui. O minciună: regele plecase din țară practic sărac.
Ce izolat părea acest loc. Bucureştiul pulsa chiar alături de el, dar copacii înalți şi zidurile de piatră îl transformau într-o insulă de pustietate. Guşti ne-a explicat că palatul era de obicei închiriat de administrația locală pentru găzduirea oaspeților speciali. Foarte bine. Primăria putea să-mi trimită un student pe post de ghid, aşa cum fusesem şi eu cu douăzeci de ani în urmă, ha, ha. Am spus că vreau să telefonez familiei mele. Guşti s-a încruntat, pentru asta trebuia să mergem la biroul lui, la Fundație. Aici s-ar putea să nu meargă telefoanele.

„Cum adică s-ar putea să nu meargă telefoanele?"
„Ştii, clădirea nu e locuită tot timpul."
Domnul B. venise după noi cu maşina lui, un mic BMW, dar, oricum, un BMW. Parcase şi ne găsise ciondănindu-ne pe acest subiect. Palatul avea telefoane, dar erau foarte vechi, unele chiar cu comandă manuală. între timp, nimeni nu ieşise pe poarta principală, nimic nu se mişcase înăuntru, dincolo de ferestrele mohorâte. M-am uitat la Guşti, care mi-a răspuns cu o privire de o candoare fără margini. I-am spus: „Guşti, am venit aici ca ziarist. Trebuie să sun nişte oameni, să pun nişte întrebări."
„Sigur, sigur. Palatul e în curs de renovare. într-o zi, două, s-ar putea să-ți instaleze telefon."
„Am nevoie de el acum, nu într-o zi, două." Am început să râd nervos, prosteşte: aici era o fărâmă din Kafka, nu la Praga, ci aici. Domnul B. a considerat neliniştea mea întemeiată. „Ştii, Petru", mi-a zis el rezonabil, „locul ăsta are avantajul de a fi civilizat şi liniştit. Cele mai multe hoteluri n-au fost încă privatizate şi sunt în continuare administrate de vechiul Minister al Turismului." A făcut o strâmbătură.
„îmi pare rău, îmi trebuie telefon. Care e cel mai apropiat hotel?"
„Flora", a zis Guşti.
Memoria mea a făcut clic: Flora fusese pe vremuri un hotel frumos şi bine întreținut, cu un cuib de securişti care îi supraveghea pe oaspeți, pentru că Flora era specializat în străini, de la oameni de afaceri până la echipe olimpice de sportivi. .
„Flora să fie", am hotărât.
„Vă duc eu cu maşina", s-a oferit domnul B.
Guşti a ridicat din umeri, perfect. A aruncat o privire spre Palatul Elisabeta. Era şi el impresionat de vechea reşedință, n-ar fi zis nu să locuiască acolo. Crezuse că voi fi încântat. L-am luat pe după umeri, era mai scund decât mine, dar bine clădit. L-am strâns la piept, de parcă îmbrățişarea ar fi putut să facă o spărtură în timpul care ne despărțea. „Hai să ne vedem mâine, vreau să stau de vorbă cu tine."
„Si eu. Fundația are o editură."
„Vino, o să mutăm valizele în maşina mea", a spus domnul B.

Am tras aer în piept. Să ieşim din această capsulă a timpului trecut.
Spre următoarea.
„Domnule Popescu, numele meu este Dora D. Domnule Popescu, n-am crezut c-o să am ocazia să vă mai văd vreodată!" Dora D., asistenta directorului de la Flora, reuşise să facă în mai puțin de un minut ceea ce nu reuşisem eu niciodată, în încercările de a-i explica lui Iris cine fusesem în România. Mă privise din spatele pupitrului de la recepție, mă recunoscuse şi fața ei, rotundă şi palidă, se umpluse de mici pete de roşeață. îşi pusese mâinile pe pupitru de parcă s-ar fi sprijinit de el. Era probabil de aceeaşi vârstă cu mine. începusem să observ cum îmbătrânesc unii români: în loc să se rideze, brăzdați de timp, capătă un soi de rotunjime de plăcintă - m-am gândit imediat la plăcinta cu carne pe care o mâncau stewardesele în avion; Dora se lăsase invadată de această rotunjime fără nici o împotrivire. Dar era plină de energie: „Şz *doamna?"* Soția mea american-că, i-am explicat. A dat-o pe engleză: „Bine ați venit, Madame. El mi-a *alinat* tinerețea!" A arătat spre mine şi, adăugată faptului că o numise „Madame", imaginea mea alinând-o pe Dora cu ani în urmă trebuie să fi fost tare caraghioasă, mai ales că în ultima jumătate de oră Iris avusese o dispoziție serioasă de reevaluare. Şi-a pus paşaportul lângă al meu şi a semnat în registrul de oaspeți, în timp ce Dora D. ne ciripea despre starea nu prea bună a hotelului, pentru că *el* nu cheltuise pe nimic nici un *leu* de la jumătatea anilor '70 încoace, afară de demența aia gigantică numită Casa Poporului (auzisem de ea, se presupunea că are suprafața interioară mai mare ca Pentagonul), pe gărzile lui perso-nale şi pe călătorii. (Circula ca un duh rău, cu două zile înainte de revolta de la Bucureşti care l-a răsturnat de la putere, făcuse o vizită în Iran.) „Dar vom face tot ce ne stă în putință ca să vă mulțumim pe dumneavoastră şi pe Madame", a încheiat ea, iar eu am simțit din nou că mă înec. Că mă scufund. Dând din mâini şi picioare, dar fără a fi în stare să plutesc deasupra conştiinței vechiului meu eu care ieşea la lumină. Se cățăra pe mine în sus ca

nisipurile mişcătoare, fără să se contopească întru totul cu cel care devenisem. Am trecut iar pe engleză ca să vorbesc cu Iris.
Mă găseam într-un straniu carusel al emoțiilor, despre care mi-am dat seama că nu se va opri decât atunci când vom pleca.
în fața noastră, Dora l-a chemat pe administratorul hotelului, care a apărut cu o cutie de carton plină cu becuri. L-am urmat, evitând lifturile care „se blocau", şi am urcat la etajul al doilea. Administratorul a pus becuri noi în fasungurile goale ale aplicelor de pe hol. Dora a descuiat un apartament şi a intrat prima, ca un soldat în recunoaştere, ca să verifice accesoriile. Alte două becuri au umplut alte două lăcaşuri goale. Apartamentul era mare, prăfuit, cu scaunele şi canapelele la fel de roase ca şi cele din avion. Cuvertura de pe pat se decolorase de atâta spălat. Un scaun pe care l-am măturat cu şoldul s-a prăbuşit, avea doar trei picioare. Chiuveta şi cada fuseseră curățate, dar Dora ne-a promis că va pune să fie frecate din nou într-o oră, dacă puteam aştepta atât de mult până să ne facem duşul. Nu era stânjenită, lucrurile astea se aflau dincolo de orice stânjeneală. A răspuns întrebării mele nerostite care continua să mi se învârtă în cap: ce se întâmplase cu-adevărat aici?
„Ne-a omorât, nenorocitul. Ne-a legat funia de gât şi a răsucit-o. Acum respirăm iar, dar suntem prea slabi ca să mai facem si altceva. şi ne-am înecat în țigani."
„în ce?"
„Țigani. Acum avem trei milioane. A dat legile alea împotriva contracepției, vă mai amintiți? Ei bine, românii au ocolit legea cum au putut, au făcut avorturi ilegale, au intrat şi în puşcărie pentru asta. Dar țiganii au profitat din plin... Chemați-mă pentru orice aveți nevoie."
„Mulțumesc."
A închis uşa. Am deschis uşa de la balcon şi am privit clădirea mamut care se ridica la un kilometru de Flora. O citadelă de douăzeci de etaje, cu un corp central pătrat şi aripi laterale ca nişte labe, un sfinx stalinist ca un stup de birouri. Construită în anii '50 după modelul Universității Lomonosov din Moscova, avusese înainte în vârf o stea roşie ca a Kremlinului, care acum nu mai era. Toate capitalele „țărilor prietene" fuseseră înzestrate

cu o astfel de clădire. Cea din România se numise Casa Scânteii, *Scânteia* fiind cotidianul partidului comunist. Adăpostea nouăzeci la sută din tipografiile bucureştene, nouăzeci la sută din editurile care publicau cărți sau reviste. Şi, nu în ultimul rând, birourile cenzurii de stat, denumită eufemistic Direcția Presei. Mii de oameni lucrau în clădirea aceea. Când veneau dimineața la lucru sau când plecau după-amiaza târziu acasă, mulțimile în pas de marş împrumutau spațiului deschis din jurul sfinxului un aer de refugiu în masă. Fusese concepția personală a lui Stalin să aibă toată presa, literatura şi propaganda adunate sub acelaşi acoperiş: clădirea era prevăzută cu mai multe restaurante, o frizerie şi chiar cu un dispensar.

în această clădire, deşi niciodată n-am aflat unde exact, manuscrisele mele se întâlneau cu cenzorii lor, pe care nu am ajuns să-i cunosc vreodată după nume sau înfățişare. Drumurile noastre se intersectau în oraş, căci şi ei, ca şi mine, se duceau la un film sau prin magazine sau hoinăreau pe străzi. Puteau să mă recunoască (apăream la televizor, eram o persoană publică), în vreme ce ei rămâneau pentru mine invizibili. Obsesia de securitate a statului stabilise că cenzorii vor comunica cu autorii indirect, prin intermediul redactorilor. Aşa că nu auzisem niciodată cum sună vocile chirurgilor cărților mele.

Totuşi, intram în interiorul sfinxului când îmi predam articolele de critică literară şi reportajele pe care le scriam pentru multe dintre publicațiile înghesuite acolo în mod incestuos. în timp ce stăteam la taclale lângă o cafea cu un redactor sau altul, într-o sală de operații din aceeaşi clădire, ultima mea carte zăcea sub anestezie şi era uşurată chirurgical de țesuturile bolnave. Nu se putea şti dacă va supraviețui operației; o mare parte din literatura română a acelei decade a ieşit moartă sau abia trăgându-şi sufletul din mâinile chirurgilor.

Deci, iată sfinxul după revoluție. Chiar dinaintea mea. Steaua lui roşie dispăruse şi statuia lui Lenin din fața lui, instalată pe un piedestal de marmură roz, nu mai era nici ea, deşi piedestalul rămăsese acolo. Deasupa intrării am văzut o inscripție mare, care se putea citi cu uşurință: BURSA ROMÂNĂ DE SCHIMB.

M-am uitat la ceas. Era aproape cinci după-amiaza. La ora asta

şiruri lungi de angajaţi ar fi trebuit să se scurgă din clădire. Dar nu se vedea aproape nici o mişcare. O maşină a tras în faţa intrării, doi oameni au ieşit pe uşa principală şi au urcat în ea. Maşina a plecat.
M-am întors în cameră. Iris despacheta. Am ajutat-o şi am comentat apariţia, ca la comandă, a domnului B. la aeroport, înainte de a ne lăsa la hotel, ne sugerase să luăm într-o seară cina împreună, la singurul restaurant chinezesc din Bucureşti. Mă verifica? Ministerul de Externe fusese în trecut înţesat de securişti. „Şi ce dacă te-ar verifica?", m-a întrebat nevastă-mea, luându-mă prin surprindere. „Eşti cineva aici. Au nevoie de tine."
Am ridicat din umeri, ce-aş putea să fac pentru locul ăsta?
A dat şi ea din umeri şi a trecut la ceva mai important: în apartament erau două telefoane, dar nici unul n-avea ton. Dora ne spusese că, dacă n-aveam ton, trebuie să aşteptăm câteva minute, că vine el. O jumătate de oră mai târziu, nu venise.
Am avut o revelaţie uimitoare. Poate că mă aflam iar în cătarea acelei gigantice puşti -, dar, şi să fi fost aşa, puşca nu mai era acum încărcată.
Iris a făcut un duş cu apă abia încropită. La câteva minute după ce terminase, unul dintre telefoane s-a trezit la viaţă ca din senin, fără motiv aparent. Am sunat-o pe mama în L.A., unde era opt dimineaţa. Am simţit-o evident uşurată: nu dormise toată noaptea, era atât de îngrijorată. I-am spus că totul e bine şi că toată lumea e super-amabilă, dar telefoanele funcţionează prost, se pot întrerupe în orice clipă. A insistat grăbită: „Află ce s-a întâmplat cu via noastră".
„Mamă!"
între fostele noastre mere ale discordiei, acesta era cel mai important. Cu mai puţin de un an înainte de evadarea mea, m-a bătut la cap s-o ajut să cumpere un pogon de vie la treizeci de kilometri nord de Bucureşti. Era un mod de a investi neaşteptatele drepturi de autor pe care le câştigasem. Mama a argumentat că un astfel de mic *pied-ă-terre* (vorbea în franceză când era nesigură de rezultatul cererii ei) îmi va da liniştea de care aveam nevoie ca să scriu, departe de trepidaţia oraşului. Via avea şi o căsuţă neîncăpătoare. De fapt, mama plănuia să facă chiar ea pe viticultorul.

Economisise ceva bani din pensie, dar n-ar fi putut niciodată strânge destui ca să cumpere singură locul. Am cedat ca un soț cicălit, știind că nu-mi voi petrece niciodată timpul acolo, și am plătit jumătate din preț. După plecarea mea, via n-a fost confiscată, pentru că era în coproprietate, iar mama a dat-o în arendă. Când a plecat și ea în America, arendașul a pus stăpânire pe proprietatea noastră cu totul.
Acum voia să mă interesez dacă nu puteam să ne redobândim via. îmi spusese de asta încă în L.A. și ne certaserăm. Fusesem nebun să-mi îngrop banii în locul ăla, iar ea procedase total nepractic, nevânzându-l înainte de a pleca. Acum, ca de obicei, trebuia să dreg ce stricase ea. Telefonul a început să pârâie, prevenind o altă ceartă. I-am spus că o să mă interesez. Dacă voi avea timp. Am închis și telefonul a sunat din nou. Dora D., de la recepție. M-a întrebat dacă ne plăcuse gustarea pe care ne-o trimisese, alcătuită din roșii, brânză *telemea* și o cafea groasă, românească. Da, a fost foarte bună, mulțumesc.
„Ieșiți în oraș, domnule Popescu?"
„Eh... mda, așa cred."
„Treceți pe la mine la recepție, e ceva important."
„Ce s-a întâmplat?"
„Nu vreau să vă spun la telefon. Dar vă rog."
A închis, lăsându-mă pradă unei mici curiozități care s-a transformat rapid în paranoia. Ce voia? Ne lăsaserăm pașapoartele la recepție, ceea ce îmi dădea impresia că-mi predasem pistolul la garderobă și rămăsesem neînarmat. Hei, ușurel. Iris și-a sunat părinții. „Aici îl tratează incredibil", am auzit-o spunând.
Am intrat în baie și am făcut un duș. Acum, apa era rece ca gheața. Când am ieșit, Iris se îmbrăcase și era frumoasă și mirosea a parfum bun. „Ai primit două telefoane cât erai la baie", mi-a zis.
„De la două ziare."
„Ce ziare?"
„Ar fi trebuit să notez, dar au spus amândoi c-or să revină. Unul dintre ei vorbea destul de bine englezește, m-a întrebat dacă intenționezi să ții o conferință de presă."
M-a cuprins o teamă superstițioasă. „Nu organizez nici o conferință de presă. Hai să ieșim, o să-ți arăt orașul."

„Bine. Dar liniştește-te, da?"
„Sunt liniştit."
„Adevărat? Uită-te în oglindă."
îmi încheiasem cămaşa greşit. Am încheiat-o din nou. „Hai să mergem", am spus încordat.
Am ieşit şi am auzit zgomote de ciocan venind din casa liftului. Mă enervam tot mai tare, pe măsură ce ne apropiam de recepție. Dora era acolo. Ne-a făcut semn cu un deget ridicat în sus, a fugit în biroul din spatele recepției şi a venit aducând ceva într-o pungă de plastic.
„Am trimis acasă după ea", a spus zâmbind şi a pus punga pe tejghea. Era din plastic transparent. înăuntru am văzut un teanc de foi tipărite, ferfeniță la colțuri, de parcă le roseseră şoarecii. Dora a băgat mâna în pungă şi a scos teancul afară, ținându-l cu o palmă dedesubt şi cealaltă apăsată deasupra. Şi-a dat mâna la o parte de pe copertă atât de brusc, încât m-a făcut să tresar. Literele erau neclare, aproape şterse, dar titlul se mai putea citi: *Prins,* primul meu roman.
Alte două persoane lucrau la recepție, un bărbat şi o femeie. Amândoi tineri, de vreo douăzeci de ani. Au făcut ochii mari. şi Iris a făcut ochii mari.
Mi-am dres vocea. „Arată de parcă ar fi călcat-o trenul."
„N-a călcat-o. Prietenii mei au împrumutat-o şi răsîmprumutat-o. Unii au făcut după ea copii xerox, deşi puteau fi amendați sau închişi."
„închişi?"
„O lună de închisoare, cred. Era o lege în legătură cu cărțile autorilor plecați."
„Deci puteai fi şi dumneata închisă?"
„Puteam." Mi-a aruncat un zâmbet poznaş, ca un ştrengar de pe stradă. „Ați vrea?" Mi-a întins un stilou, voia un autograf. Am luat stiloul şi am început să-i scriu numele. Cu grijă. Hârtia învechită era atât de răscoaptă încât stiloul trecea prin ea. Am rotunjit literele: Dorei D. ... Ce altceva puteam să scriu? în amintirea zilelor petrecute împreună? A luptei pe care am câştigat-o? Nu puteam să scriu ceva atât de exagerat, deşi cartea circulase ca un imn, ca un manifest.

M-am uitat la cei doi tineri recepționeri. „A citit vreunul dintre voi cartea asta?"
„Am auzit de ea", a spus femeia.
„Toată lumea a citit-o", a zis Dora. „Toată lumea de vârsta mea, chiar şi cei mai tineri. Cei care n-au citit-o, nu citeau nimic", a declarat cu înfocare, privind în jur ca s-o includă şi pe soția mea, de parcă Iris ar fi înțeles româneşte.
Am scris singurul cuvânt care mi-a venit în minte: mulțumesc. şi m-am semnat.
Am ieşit din holul hotelului să căutăm un taxi.
„Vrusesem să te întreb: cum naiba ai ieşit de aici aşa cum eşti?", mi-a spus Iris cu voce joasă. „Dar după ce femeia asta a adus cartea ta, cred că nu mai pot să te întreb nimic."
Am înțeles-o şi am zâmbit mânzeşte: „Te cred că nu mai poți."
„Cititorii tăi te-au făcut să nu-ți pierzi mințile."
„Mda. Poate că i-am ajutat şi eu puțin."
„Ei te-au ajutat cu siguranță."
La naiba. De când aterizasem aici, Iris vorbise cu o voce atât de calmă, de firească. Şi exprimase realitatea mea cu atâta acuratețe şi precizie. M-a încercat iar furia mea invidioasă - de ce era atât de calmă şi de intuitivă? Poate că cele două zile petrecute la Praga îi aduseseră o împlinire substanțială, m-am gândit, în timp ce fluturam cu mâna după o Dacie veche şi hodorogită, care se târâia încet spre intrarea hotelului. Puteau provoca două zile o asemenea schimbare?
Atunci cu mine cum rămânea? Unde era împlinirea mea? Taximetristul avea, ca şi mine, chef de vorbă. Deci, frate român, cum stăm? „Vin turcii", a zis el, iar eu m-am lipit de vinilul zdrențuit al canapelei din spate. Turcii: jaf, foc, viol, castrare. Iris mi-a aruncat o privire nedumerită, iar eu i-am tradus această cea mai încărcată de semnificații propoziție din istoria României. „Uite-i", a arătat şoferul pe geam. Ne-am uitat amândoi afară, aşteptându-mă aproape să văd armiile cu turbane pe cap, fluturându-şi săbiile încovoiate. Nu. Am văzut doar chioşcuri

mici cu reclame la Coca-Cola şi ţigări Marlboro şi cărucioare cu pâine, legume, fructe: unele erau echipate cu umbrele de soare. „Turci din Turcia", ne-a explicat şoferul, „vând aici, iau licenţe şi vând". A ridicat neputincios din umeri: „Ce poţi să faci, vrei ţigări, vrei pâine proaspătă în loc de rahatul ăla necopt care se vinde în brutăriile noastre, vii târziu acasă şi nu găseşti nimic de mâncare, te duci la turci şi cumperi pâine, pui la rotisor sau o bere rece. şi berea e tot din Turcia."

Eram prinşi în traficul din vasta, rotunda Piaţă a Victoriei. Minus steagurile roşii, arăta exact ca pe vremea când mărşăluiam prin ea la defilările comuniste. De jur împrejurul pieţei, trotuarele erau înţesate de mici tarabe ţinute de turci. Lângă intrarea unei staţii de metrou, un cârd de fete făcea gesturi ademenitoare către şoferi, nelăsând nici un dubiu asupra îndeletnicirii lor. Buzele purpurii şi genele rimelate erau vizibile de pe trotuarul opus al pieţei. L-am întrebat pe şofer câţi ani au fetele alea. Nouăsprezece, optsprezece. Şaisprezece. Isuse. Unde sunt poliţiştii, asistenţii sociali? A rânjit, nu există nici poliţişti, nici asistenţi sociali. Dar există zeci de partide politice şi sute de lideri politici. Şi mii de *bişniţari* (de la bişniţă, deformarea românească a cuvântului „business"), escroci tineri şi agresivi, care se învârt prin aeroporturi, prin hoteluri, pe la colţuri de stradă. Erau câţiva şi la gura aia de metrou, lângă fetele machiate strident. Doi paşi mai încolo, stătea un turc anonim, vânzând, făcând bani.

„Aşa că de ce nu putem să fim şi noi în NATO?", m-a întrebat indignat şoferul. „Uite, turcii sunt în NATO!" „De ce nu muncesc oamenii noştri?", i-am răspuns. „Care «oamenii noştri»", a chicotit el, „ţiganii?" L-am întrebat de ce toată lumea are ce are cu ţiganii. S-a răsucit spre noi atât de iritat, încât Iris s-a făcut mică în scaun. „Cum să nu avem? Ştiţi că ţiganii au acum propriul lor partid politic şi chiar şi un rege al lor? O *baragladină* bătrână pe care au scos-o Dumnezeu ştie de unde, regele Cioabă!" *Cioabă* înseamnă hârb. *Baragladină* e o veche insultă. Am încetat să-i mai traduc nevesti-mii, să te ia naiba, Archie Bunker balcanic ce eşti. Păcat că revoluţia a dat peste tine prea bătrân ca să mai poţi începe o viaţă nouă, dar nu destul de bătrân ca să te

fi resemnat cu soarta ta. Ştiu ce te scoate din minți, anii tăi cei mai buni s-au irosit sub *el.* îmi pare rău. O să-ți las un bacşiş mare.
Dar ca dovadă a faptului că vorbele lui îşi făcuseră efectul, mi-am scos capul pe geam şi, pe măsură ce centrul Bucureştiului creştea în jurul nostru, cu magazine, cafenele, cinematografe, birouri, toate la un loc, m-am uitat după țigani. Am văzut mult mai mulți decât pe vremea mea. Arătau aproape ca în Orientul Mijlociu, cu nuanța pielii mai închisă, o tentă vineție, în timp ce românii variau de la un măsliniu aspru de țăran până Ia un elegant ivoriu urban. Pe măsură ce treceam pe lângă bişnițarii care hărțuiau trecătorii, am văzut că mulți dintre ei erau țigani.
N-aveau nici un fel de subtilitate: *,/do, şefule, un' te duci?", „Ai dolari, şefule?", „Vrei hotel cu fete?"*
în stânga, am văzut vitrinele largi ale principalei librării din centrul oraşului, „Mihail Sadoveanu", după numele unui mare prozator român. Patru dintre cărțile mele fuseseră lansate acolo. I-am cerut şoferului să încetinească, pentru ca să pot vedea locul în care dădusem primele autografe. Am măsurat cu privirea geamurile prăfuite; imediat, o ciurdă de bişnițari au dat năvală spre maşină. „A/o, *şefule!"* L-am bătut pe umăr pe şofer ca să accelereze.
I-am spus lui Iris că urma să-i arăt ceva foarte special. Şcoala în care ne-am ghemuit sub bănci cu mâinile încrucişate pe cap, în timpul crizei rachetelor cubaneze. Ea şi alte şcolărițe americane făcuseră acelaşi lucru, la nouă mii de kilometri depărtare. Apropo, de-a lungul acestui bulevard am defilat strigând Ho, Ho, Ho Şi Min, exact cum făcuse şi ea, numai că pentru Iris el era un erou, iar pentru mine un bastard sprijinit de Moscova.
Când am ajuns la liceul meu, soarele apunea. Poarta era deschisă; am păşit direct pe asfaltul curții principale. Zece paşi pe lângă clădire, şi i-am arătat lui Iris terenul de baschet, de unde fusesem ridicat de Securitate. Am atins stâlpii de metal care susțineau coşurile şi palmele şi-au amintit senzația. Când am privit în jur, clădirile învecinate parcă săltau în aer prin câmpul vederii mele: fuseseră construite pe pragul dintre secole, cu demodate acoperişuri țuguiate pe care, în toamnele reci, auzisem de atâtea ori răpăitul ploii, pe când mă grăbeam să intru în şcoală.

Incredibil, dar nu se schimbaseră. Uluitor. Aşa că am ieşit din curtea liceului trăgând-o pe Iris de mână, până la vreo trei clădiri mai încolo. Ne-am oprit în faţa unei bisericuţe vechi. Pavel şi cu mine treceam pe lângă ea zilnic, în drum spre şcoală. I-am povestit lui Iris cum obişnuiam să ne facem cruce cu limba, ceea ce era parte din legătura noastră ascunsă cu Dumnezeu.
Am observat că bărbia începe să-i tremure. „Mă simt bine", a spus. „Dar când vorbeşti de fratele tău, vă văd pe amândoi, tu şi cu el, şi asta mă afectează." A luat o gură de aer, şi-a dres vocea. „Clădirile astea sunt frumoase."
„Mulţumesc", i-am spus recunoscător. Ceva, ceva era cu adevărat frumos acolo.
„Pe cuvânt. De ce nu fac din ele un punct de atracţie al oraşului?"
„Pentru că oamenii de pe aici nu gândesc aşa."
Ne-am întors la maşină şi i-am spus şoferului să ne ducă pe strada Tomas Masarik. Strada mea. Pe drum, mi-a rezumat situaţia ţării. Două configuraţii politice se luptau pentru putere. Una era FSN-ul, partidul aflat la conducere, al cărui acronim venea de la Frontul Salvării Naţionale. Era condus de preşedintele Ion Iliescu, omul pe care-l cunoscusem ca ministru progresist al tineretului, înainte de a-l demite Ceauşescu pentru „intelectualism". FSN-ul e plin de „vechi comunişti", a zis şoferul. CDR sau Convenţia Democratică era organizaţia umbrelă a opoziţiei, care grupa în principal orăşenii şi intelectualii. „Comuniştii" ştiau cum să administreze lucrurile, o făcuseră şi înainte. Opoziţia avea o experienţă redusă în economie, în administraţie sau, pur şi simplu, în problemele puterii. Opoziţia era în favoarea „chirurgiei": privatizare rapidă, totul rapid, chiar cu riscul ca mii de oameni să-şi piardă slujbele. FSN era susţinătorul „terapiei graduale": ţara e prea traumatizată, schimbarea ar trebui să fie treptată. Dar economia se prăbuşea, preţurile creşteau zilnic, iar oamenii pur şi simplu nu munceau. „Adevărul este", şi-a încheiat el nemiloasa trecere în revistă, „că n-ar fi trebuit să-l omoare."
Am crezut că nu înţelesesem bine. „Pe el? Vrei să spui pe Ceauşescu?"
„Da. Ar fi trebuit să-i dea ocazia să îndrepte lucrurile. Ar fi reuşit s-o facă."

Am încremenit. „Voiai ca Ceauşescu să rămână la putere?"
„De ce nu? Era mai deştept ca toată turma asta nouă. Pe vremea lui aveam de toate."
„Dar uite cum a sărăcit țara..."
„N-a vrut s-o facă", mi-a răspuns încăpățânat. „A fost forțat."
„De cine?"
„Eh", a zis - interjecție ciudată, care sugera că ar fi trebuit să ştiu, iar dacă nu ştiam, atunci discuția nu avea nici un rost. „Duceți-vă la cimitirul Ghencea să vedeți cum îi acoperă mormântul cu flori proaspete în fiecare zi."
„Cine-l acoperă? Acoliții lui, poate?"
„Eh", mi-a răspuns. „Asta e strada dumneavoastră? Am ajuns."
Aş fi păşit plin de reminiscențe pe strada mea, dacă ceea ce tocmai auzisem n-ar fi căzut în mine ca un bolovan. Am ajutat-o pe Iris să coboare din taxi, pe un trotuar vălurit pe dedesubt de rădăcinile copacilor bătrâni. Taxiul a plecat în trombă. Mi-a luat câteva clipe să mistui bolovanul şi să privesc strada pe care crescusem.
Era mai îngustă decât mi-o aminteam. Şi clădirile erau mai scunde. Dar ce m-a şocat a fost întunericul. Pe toata strada se vedea un singur felinar, pâlpâind la capătul blocului ca o inimă în fibrilație. I-am arătat lui Iris clădirea.
„Asta e."
A reacționat de parcă ar fi încercat, fără a reuşi, să se ferească de o lovitură. „Intrăm?"
„Sigur. Vino."
Am luat-o înainte, pe îngusta alee pavată care ducea spre uşa de la intrare. Zidul din stânga, care despărțea blocul nostru de casa acelor surori copioase, era mult mai scund decât mi-l aminteam: puteam să mă uit peste el în curte. Nici urmă de surori. O plăcuță de pe peretele casei arăta că acolo se afla acum o firmă oarecare. Am mers mai departe spre uşa de la intrarea blocului meu. Când m-am apropiat de ea, mi-am dat seama că aş putea sa-i ating cu fruntea rama de sus. Dar n-avea nici un sens: plecasem de-acolo ca om în toată firea. Când am evadat, eram la fel de înalt ca şi acum.

Apoi am înțeles. In toți aceşti ani, memoria îmi jucase feste, îmi aduceam aminte de dimensiunile clădirii cu memoria mea de copil, nu cu aceea de adult. Ținusem minte că zidul era mai înalt şi uşa mai mare.
Am pătruns într-o beznă profundă, ca şi aceea din timpul penelor de curent din copilărie. Dar aici nu trebuia să pipăi pereții. Nu aveam nevoie de lumină, mă puteam descurca şi legat la ochi. Am luat-o pe Iris de mână şi ea m-a urmat încrezătoare, fără să scoată o vorbă.
Picioarele mele îşi aduceau aminte. Una, două, trei, patru, cinci, şase, şapte. Şapte trepte în sus. M-am oprit în fața liftului vechi şi şubred.
Am deschis uşa liftului şi lumina s-a aprins. Am tras grilajul ca s-o las pe Iris să intre. A şovăit o secundă, apoi a păşit înăuntru. Am urmat-o, am tras grilajul dintr-o singură mişcare, am apăsat pe buton, simțind în buricul degetului senzația uimitoare a solidității şi rotunjimii acelui buton. Ca şi când degetul meu şi-ar fi amintit, după mai bine de cincisprezece ani.
In lift era o oglindă mică, înceţoşată. Aveam obiceiul să mă uit în ea când coboram ca să mă întâlnesc cu vreo fată, cu prietenii sau ca să citesc la vreo întrunire literară. îmi aminteam că era crăpată în partea de jos. Crăpătura era tot acolo, aceeaşi.
Iată trecutul meu, care chiar în această clipă este şi prezentul meu.
Liftul a urcat încet până la etajul al treilea - al doilea în această bătrână lume ilogică - şi s-a oprit. Am ajutat-o pe Iris să iasă şi ea a râs nervos: „De la Praga, mă simt de parcă tot merg prin holuri întunecoase şi bat la uşi vechi şi negre."
„Nu e o descriere prea rea a felului în care trăiam."
Am pus mâna pe clanța uşii de la apartamentul 7. Mi-am lăsat palma şi degetele s-o recunoască, apoi am ridicat mâna spre sonerie. în ciuda întunericului, am găsit-o numaidecât şi am apăsat.
Acum nu mai era nimic de spus, afară de: îmi amintesc.
De-a lungul straniului salt între trecut şi prezent, timpul se scursese, evenimentele avuseseră loc, iar eu reuşisem să trec prin

ele cumva. Astăzi locuia aici familia unui anume George Novac, fost antrenor al echipei naționale de fotbal a României. Chiar Novac ne-a deschis: un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu părul tuns perie, ca un fost sportiv. Am intrat înăuntru şi s-a uitat lung la mine. O tăcere grea s-a aşternut între noi, iar familia lui a sesizat-o din camera alăturată, sufrageria: o femeie blondă, atrăgătoare a apărut în hol. Din spatele ei s-a ivit o adolescentă subțire, având trăsăturile tatălui ei. Novac a ezitat, apoi a spus încet, ca pentru sine, „Nu-mi vine să cred". Apoi către soția lui: *„J)ragă,* e domnul Popescu."

Ne cunoşteam. Unul dintre unchii mei, Tudorel, fusese medicul echipei naționale de fotbal în perioada când George era antrenor. Dar habar n-aveam că, după plecarea mamei, George şi familia lui ajunseseră în apartamentul nostru rămas gol. Apartamentul nostru gol...

N-am mai putut recunoaşte nimic, căci fusese complet renovat şi remobilat. Zugrăveala era proaspătă, de un alb strălucitor care sporea lumina, intensă, normală pentru prima dată în ultimele trei zile. Casa era mobilată frumos. Diferența dintre întunericul de afară şi lumina de aici, relativa abundență a gospodăriei, îmbrăcămintea decentă a familiei, atitudinea lor, mirată, dar firească, totul ne provoca un alt şoc, unul în plus printre contradicțiile de neînțeles ale acestei țări.

Doamna Novac m-a privit curioasă. Fata a înaintat câțiva paşi, s-a oprit şi şi-a lipit coapsa de trupul tatălui ei. Arătându-ne astfel că e fata tatei, iar noi năvăliserăm ca nişte intruşi într-un moment de relaxare a familiei, unde ea era centrul atenției. Domnul Novac ştia că mama trăieşte acum în L.A. Ce mai face? Am mormăit că bine, dându-mi seama cât de periculos îmi hârjâia gâtlejul. Domnul Novac a remarcat că mama fusese o actriță „impresionantă". M-am uitat la Iris, care mi-a răspuns cu un zâmbet precaut.

„Domnule Novac, doamnă Novac... poate să vi se pară ciudat, dar mi-ați permite să dau o raită pe-aici câteva clipe? Să merg dintr-o cameră în alta- dacă nu vă supărați, bineînțeles. Am locuit douăzeci şi cinci de ani."

„Vă rog, intraţi."
„Poate să vină şi soţia mea cu mine?"
„Fără îndoială. Normal."
Am intrat în sufragerie. N-am recunoscut decât forma şi mărimea camerei. A, şi uşile erau aceleaşi. Revopsite, dar aceleaşi. Am ieşit din sufragerie şi am deschis uşa bucătăriei. Când eram copii, se lăsa şi zgâria podeaua; o zgâria şi-acum. în bucătărie pluteau alte mirosuri. Dar aragazul, frigiderul, cămara erau în aceeaşi poziţie. Am trecut printr-un holişor care ducea spre fostul meu dormitor. Holul, un spaţiu îngust între uşi, era întunecat. Din cauza asta mi s-a părut că semăna mai mult cu cel din trecut.
Am intrat în dormitorul „meu".
Patul vechi nu mai exista, înlocuit fiind cu unul al familiei Novac. La început avusesem coşmaruri în vechiul meu pat, dar pe măsură ce anii treceau, dormisem în el din ce în ce mai adânc, iar când am devenit bărbat, am adus în el femei. M-am întrebat ce s-o fi ales de el; trăisem în el experienţa tragediei şi fericirii, nutrisem gânduri nobile despre artă şi mă bucurasem de tot felul de gimnastici sexuale. Acum dispăruse. Dar peretele de care fusese lipit era încă aici şi mi-l aminteam în amănunţime: obişnuiam să-l privesc până când se transforma într-un ecran al fanteziilor mele. Peretele era acelaşi, doar că proaspăt văruit.
M-am sprijinit de zid, cu genunchii îndoiţi, micşorându-mă până la statura mea de-atunci, şi m-am uitat pe fereastra dormitorului. De la aceeaşi distanţă şi din acelaşi unghi, aveam obiceiul să privesc pe geam la bucata de cer de deasupra acoperişului casei de vizavi. Acoperişul era acolo, acelaşi. Din tablă. Deasupra, luna croia pe suprafaţa lui o cărare ruginie de lumină, ca şi în copilăria mea. Uşa de la balcon era şi ea aceeaşi, arcuită şi îngustă. Am ieşit afară. Faţa mi s-a izbit de noaptea tăcută a Bucureştiului, de aromele copacilor şi de aburii destrămaţi ai vreunui canal. Totdeauna acelaşi canal începea să scoată aburi la sfârşitul lui august, plin până sus de gunoaiele verii, necurăţat de cele câteva neîndestulătoare averse de ploaie.
Iris a venit după mine. „E-n regulă. Fă-o", mi-a zis, ca un personaj dintr-o altă viaţă.
„Ce să fac?"

Mi-a atins obrazul cu mâna şi a şters ceva de pe el. Mi-am simțit gulerul, piepții cămăşii. Erau jilave. Plângeam.
M-am uitat în sus: stelele erau sterpe şi nemişcate, aceleaşi.
M-am uitat la stradă. O altă străduță se deschidea în ea, ca un pârâu întortocheat care se varsă într-un râu. Era una dintre zonele cele mai vechi ale Bucureştiului, cu alei şerpuind neregulat într-un labirint care te zăpăcea. Acest plan haotic se datora, după cum eram noi învățați în liceu, dezvoltării rapace a capitalismului. Ei bine, asta dăduse naştere câtorva peisaje picturale unice, pe care le exaltasem în romanele mele româneşti.
Cineva trecea pe sub noi fluierând o melodie. Suna aproape ca un refren din opereta *Silvia* de Kalman, pe care colegul meu SZ obişnuia să-l fluiere când trecea pe strada mea ca să mă ia la hoinăreală prin oraş.
Stăteam cu Iris în balconul vechiului nostru apartament şi nu mă puteam opri din plâns. Plângeam de cel puțin cinci minute şi se părea că nu mă voi opri curând. Dacă nu încetam, aveam să mă întorc înăuntru şi să mă dau în spectacol în fața familiei Novac. Şi ce dacă? Văzuseră ei şi lucruri mai rele, eram sigur, chiar şi fata, care părea genul de copil cocoloşit. Fuseseră aici în timpul revoluției.
Gâtul mi-era teribil de iritat. Iris şi-a încolăcit brațele în jurul mijlocului meu şi a rămas cu capul pe umărul meu, lipită de cămaşa umedă. Pe balcon era un scaun. M-a împins în el, şoptindu-mi blând. „Ştii, dacă n-ar fi fost războiul, ne-am fi putut întâlni în Europa. Aş fi fost o fată din Cehia şi tu un scriitor român. Ne-am mai fi căsătorit unul cu altul?"
„Probabil că nu." Vorbeam împleticit. „Din cauza... diferenței de destin."
„Atunci, sunt bucuroasă că nu ne-am cunoscut aici. La ce te gândeşti?"
Am încercat să-i explic că mă gândeam pe rând la tata, la Pavel, la mama. Apoi m-am concentrat la singura care mai rămăsese în viață, mama. Dacă ar fi fost aici, i-aş fi spus: Ştii ce? Cred că acum ştiu. Cred că ştiu cât de mult ai suferit. şi te iert. Cuvintele pe care mi le spusesem în minte în cimitirul praghez. Acum le simțeam.

Familia Novac a fost foarte îngăduitoare cu noi. Mi-a dat voie să mă plimb peste tot, să mă aşez sau să stau în picioare în vechiul meu spaţiu fizic ca să-mi aduc aminte de cutare sau cutare fragment al trecutului. Ultima experienţă a avut loc în fostul meu birou, unde am împins un scaun, în care obişnuiam să stau când răpăiam la bătrâna mea Olympia, şi m-am aşezat pe el. Plasându-mă la latitudinea şi longitudinea scriitorului care fusesem. Un copac crescut în curtea surorilor ţigănci se lovea de cerceveaua ferestrei. Afară sufla o adiere şovăielnică. Peretele văruit din faţa mea a devenit un ecran mental pe care am văzut lungul drum al scrisului desfăşurându-mi-se dinainte. Am făcut un efort să mă gândesc la America, aşa cum mă gândeam la ea în trecut. Ca la un ţel imposibil, o destinaţie interzisă. Aşa mă gândeam la ea în această încăpere, care fusese locul meu de muncă, chilia mea de călugăr, mănăstirea mea. O părăsisem ca scriitor român. O vizitam acum ca scriitor american.

Şi era drept ca scriitorul de azi să zăbovească şi să aducă un omagiu sorţii şi nebuniei scriitorului de atunci.

Novac a intrat în cameră. Avea în mână un pahar pe care mi l-a întins. Cuburi de gheaţă zăngănind într-un lichid auriu. Whisky.

„Suntem pe un drum incredibil", ne-a explicat Novac după ce ne-am adunat toţi în sufragerie. Iris îşi sorbea apa cu gheaţă, eu îmi terminam whiskyul. Aceasta era vechea mea locuinţă, şi eu vorbeam în limba mea maternă, intersectând-o cu traduceri pentru soţia mea, dar nu er.am aici gazdă, ci musafir. „Nu ştim unde ne va duce acest drum nou şi nici măcar dacă s-o pornim pe el sau nu, pentru că, ştiţi, dată fiind poziţia noastră geografică..."

Soţia lui a pus punctul pe i. „Dacă ruşii îşi refac puterea? Suntem tot aici, sub talpa lor. Nu trebuie decât să treacă peste noi şi să ne strivească."

„Staţi o clipă..."

Niciodată în viaţă nu mi-a fost mai greu ca atunci să spun ce aveam de spus. Nu voiam să-i jignesc, să las impresia că îi judec. Dar, pe de altă parte...

„Ceauşescu i-a ținut pe ruşi la distanță, nu-i aşa?", a întrebat Iris. „Tot ce s-a petrecut aici în ultimii cincisprezece ani s-a petrecut fără ruşi."
Novac a respirat adânc, parcă uşurat că altcineva o spusese pe şleau. „Adevărat, dar ruşii şi americanii erau adversari, aşa că America l-a sprijinit pe Ceauşescu. A închis ochii la ce ne făcea nouă. Acum însă el a murit şi America e prietena Rusiei. Aşa că ruşii pot să năvălească aici când vor."
„Nu, nu pot", am spus. „E o lume nouă şi ruşii vor să facă parte din ea."
„Poate că e o lume nouă, dar ruşii pot oricum să ne invadeze când au chef."
Iat-o din nou, Marea Scuză. Aceeaşi, cea veche. Nu era o minciună - ca şi Mexicul, România nu putea pur şi simplu să înceteze de a mai avea graniță comună cu superputerea de lângă ea. Dar nu era nici adevărul întreg, pentru că totdeauna se aflase o superputere chiar lângă noi: Roma, Imperiul Otoman, Ungaria habsburgică, Rusia. Aşa cum descria situația Novac, românii se scufundaseră într-o prăpastie de indecizie, temându-se că, dacă acționează, vor fi pedepsiți din exterior de ruşii refăcuți, iar din interior de un soi de vechi demon abject, ce căuta o nouă instituție în care să se reîncarneze. Un nou partid totalitar, o nouă Securitate. Auzisem şi înainte toate astea, iarăşi şi iarăşi. Chiar şi înainte de a evada. Dacă n-am fi fost vecinii ruşilor, am fi făcut asta, am fi făcut ailaltă. Adevărul este că Armata Roşie se retrăsese din România încă din 1959. Ceauşescu schilodise țara de unul singur şi românii ştiau asta. Se folosise de aceeaşi scuză: ruşii ne pot invada oricând. Uşurel, fraților, altfel ne invadează ruşii. Nu clătinați corabia, nu-mi discutați regulile, altfel ne invadează ruşii, îndurați-mi jugul, spetiți-vă muncind, răbdați de foame, muriți, altfel ne invadează ruşii. Când a devenit limpede că ruşii nu ne vor invada, pentru că România era fie prea greu de înghițit, fie prea neimportantă, românii au trebuit să-şi dea seama că ceea ce-l ținea pe tiran la putere era adulația neabătută a sistemului. Ar fi trebuit să se împotrivească mult mai devreme. N-au făcut-o.
Mi-am spus punctul de vedere şi Novac l-a acceptat. „Am fost nişte proşti. Ceauşescu poruncea şi noi ascultam. Ne-a spus că

suntem o națiune importantă, iar el a dormit la Buckingham Palace, în timp ce noi strigam ura şi strângeam cureaua. Nişte proşti."
în regulă. Proşti sau nu, se terminase. Şi acum?
„Există, fără îndoială, o anumită libertate. Dar uite ce a adus cu ea: crima e de necontrolat, ziarele publică rapoarte ale poliției, nu citim decât despre viol, crimă, corupție, trafic cu bunuri ilicite. Nu ştim ce are de gând să facă puterea..." Puterea, ştiam deja, erau partidul aflat la conducere şi preşedintele liber ales. „Avem legi pentru privatizare, dar sunt aplicate cu mers de melc. Țăranii îşi lucrează parcelele de pământ primite, dar nu au titluri de proprietate, nici bani să-şi cumpere unelte sau îngrăşăminte. Şi de unde ştim noi că puterea nu flirtează cu ruşii?" Novac părea că începe să-şi dea seama de tonul lui înverşunat. „Poate că lucrurile nu stau aşa de rău cum credem. Dar, ştiți, când totul iese la suprafață, ies deasupra şi toate gunoaiele."
„Dar stați puțin, majoritatea oamenilor nu muncesc, i-am putut vedea din maşină când veneam încoace. Străzile sunt aglomerate ca duminica, cafenelele sunt pline. Turcii ăia care frig pui la rotisor fac bani. Românii nu vor să facă bani?"
Novac a ridicat din umeri. Banii nu sunt destui, nu cel puțin pentru ce aşteptaseră toți după revoluție. De fapt, ce aşteptaseră?, am întrebat. Şi-a desfăcut brațele: simplu, totul.
„Țiganii prosperă", a intervenit sardonic doamna Novac.
Iris stătuse până atunci răbdătoare, cu fruntea încruntată. Mi-am dat seama că, în ciuda bombardamentului continuu de explicații, ceea ce vedea şi auzea rămânea pentru ea un mister.
„Cum s-a ajuns aici?", a întrebat, de parcă un extraterestru ar fi pus cea mai nimerită întrebare, la care localnicii păreau incapabili să răspundă. Da, cum anume se ajunsese aici?
Familia Novac s-a grăbit să răspundă, întrerupându-se unul pe altul, semn că problema îi obsedase şi înainte. Totul a început cu poziția antisovietică: spunându-le ruşilor *niet,* Ceauşescu i-a făcut pe români să se simtă la fel de puternici ca şi vecinul lor superputernic. Apoi, printr-o serie de acțiuni publice extravagante, cea mai orbitoare dintre ele fiind vizita lui Nixon la București, Ceauşescu şi-a fabricat o imagine de importanță strategică pentru America, pe care americanii au primit-o cu brațele

deschise, pentru că era folositoare şi ieftină totodată. Flirtul cu Ceauşescu pretindea din partea Americii doar reînnoirea clauzei naţiunii celei mai favorizate şi să închidă ochii temporar la abuzurile lui faţă de drepturile omului. Din punct de vedere economic, americanii nu l-au cauţionat pe Ceauşescu, iar acesta era prea înfumurat ca să-şi recunoască dezastrul. încetaseră schimburile dintre România şi Rusia? Nici o problemă: românii vor produce de toate, de la ace de cusut până la tancuri. Şi mica naţiune s-a dezvoltat monstruos, transformându-se într-o pădure de furnale, o reţea de baraje, o hemoragie de risipă industrială. Oţel, plastic, ciment, tractoare, hârtie, echipament minier, maşini agricole, automobile, toate se produceau local. Industrializare totală, exact atunci când omenirea începuse să se dezindustrializeze. Produsele erau de calitate inferioară, imposibil de vândut. Datoria externă a crescut. Nici o problemă: pentru a obţine valuta şi a plăti datoriile, se vor vinde peste graniţă produse agricole. Dar, din moment ce lumea era deja saturată de lăptuci, roşii, pui şi carne de vacă, Ceauşescu nu putea să acapareze piaţa decât prin subevaluarea drastică a produselor proprii. A fost nevoit să vândă recolte întregi, pâinea de zi cu zi a naţiunii, an după an. Malnutriţia s-a instalat în masă. Ziarele de partid au început să publice recomandări medicale cu privire la pericolul de a consuma prea multe proteine.

Nevastă-mea s-a aplecat în faţă. „Dar ce era în capul lui? Ce urmărea aducându-vă în situaţia asta?"

Iarăşi Novacii s-au întrerupt unul pe celălalt. „A creat un cult al independenţei naţionale", a spus Novac, „chiar dacă pentru asta trebuia să facem singuri totul". Soţia lui a chicotit: „Ce independenţă? Pur şi simplu, era atât de trufaş, încât, dacă cineva îl provoca, el trebuia să aibă ultimul cuvânt. Când comerţul cu ruşii s-a prăbuşit, ar fi trebuit să se împace cu ei. L-ar fi iertat şi noi n-am mai fi suferit de foame."

Novac a protestat violent. „L-ar fi eliminat cu o drăguţă de lovitură de stat."

„şi? Oricum, n-ar mai fi murit împuşcat ca un câine. A fost un idiot, un idiot." Femeia s-a răsucit spre soţia mea. „Doamnă

Popescu, să nu credeți că adevărul ar fi mai complicat! Aici lucrurile sunt simple."
Aş putea spune că nevastă-mea o plăcea pe doamna Novac. Româncele sunt mai directe, mai adevărate decât bărbații. „şi cum a fost în timpul ultimilor ani?", a întrebat Iris.
Ca să răspundă, doamna Novac a închis ochii, pentru a-şi aminti senzația de bază a acelui timp. „Era teribil de sumbru. Până la sfârşitul anilor '70, mai vedeam *Mannix, Invincibilii,* câte-un film american vechi sau franțuzesc şi din când în când un concert de muzică pop. Se putea trăi. Dar când americanii l-au întrebat în fine pe Ceauşescu despre respectarea drepturilor omului, iar el le-a spus să-l lase în pace şi apoi a pierdut clauza națiunii celei mai favorizate, atâta ne-a fost: gata cu *Mannix,* gata cu *Invincibilii.* Trebuia să economisim curentul electric, aşa că a redus programul TV la două ore pe zi. Telejurnalul începea la opt seara şi dura aproximativ o jumătate de oră. Era, bineînțeles, numai despre ce făcuse *el* în ziua aia. Urma o oră de interviuri „spontane" cu muncitori care spuneau ce bine o duc sub regimul lui. La nouă şi jumătate era o emisiune de o jumătate de oră: „România în lume", în cea mai mare parte tot despre el, iar la zece seara se termina. Cortina."
„Toate restaurantele şi barurile din țară închideau la zece seara", şi-a amintit Novac. „Cu excepția unui bar pentru străini, la Athen^e Palace."
„De ce?", a întrebat Iris candid, fără să ghicească motivul unei asemenea restricții.
„Nici restaurantele n-aveau prea multă mâncare. Aşa că, dacă erau mai puțin timp deschise, trebuiau să servească mai puțini clienți."
Iris s-a chircit în scaun. „Dar e... dezgustător!"
„Profund dezgustător", a încuviințat Novac. „Acum înțe-legeți de ce suntem aşa de dezorientați?"
„Aş fi crezut că dimpotrivă. Ştiți exact ce vreți sau nu vreți să faceți."
„Nu, *dragă"* Doamna Novac a bătut-o pe Iris pe braț. „Ştiu că te-ai născut în libertate. Dar dă-mi voie să-ți spun că, atunci când te trezeşti dimineața şi primul lucru pe care-l auzi este că alt

aliment de bază şi-a dublat preţul sau citeşti în ziar despre o nouă lege care mai astupă încă o portiţă spre libertate, devii pur şi simplu aşa de nepăsător, că umbli prin viaţă ca un somnambul. Mă simţeam trează numai când vedeam o videocasetă străină. Au început să intre clandestin în ţară pe la începutul anilor '80. Asta era singura noastră legătură cu restul lumii, cu o viaţă normală." în America luptam să raţionalizăm filmele video ale copiilor noştri. Aici fuseseră o ancoră de salvare.
„Oamenii îşi vindeau maşinile ca să-şi cumpere videocasetofoane", a adăugat Novac.
„Bineînţeles. Cine ar fi păstrat o maşină, când benzina era atât de puţină că puteai circula cu ea doar o dată pe săptămână? Videocasetofonul te ţinea întreg la minte în fiecare noapte. Vedeai o casetă, te duceai la culcare cu gândul la ce-ai văzut, te trezeai amintindu-ţi de ea, te duceai la serviciu, îţi întrebai colegii ce văzuseră cu o seară înainte, comparai filmele... Ne ajuta să trecem ziua şi apoi venea seara, cina, şi o nouă casetă."
Ca să nu-i jignească pe Novaci, soţia mea mi-a şoptit din buze: ca la închisoare.
N-au observat. Doamna Novac ne-a explicat cum rămâneau unite mariajele mulţumită videocasetofonului. Acesta a salvat familia română.
„Dar a dat la o parte cititul", a intervenit Novac. „Ce copil i-ar mai fi citit pe clasicii noştri poeţi patriotici, dacă putea să vadă *Die Hard* iar şi iar?"
Am încercat să râd. „Măcar aveam aceleaşi probleme. Cum staţi acum cu cititul?"
„Presa noastră liberă e grozavă", a zis doamna Novac. „Ne împiedică să ne reîntoarcem la comunism. Şi ne plac autorii americani. Sandra Brown. Mare scriitoare, îi citiţi cărţile?"

Am plecat târziu. Novac ne-a însoţit până jos, adăugându-şi la greutăţile noastre propria greutate în liftul care scârţâia. Am ieşit. M-am uitat peste marginea zidului la casa de alături: întu-

necată, lipsită de viață. L-am întrebat pe Novac despre surorile țigănci. Fuseseră evacuate chiar înainte de revoluție, mi-a spus el, după ce le turnase un vecin că dețin dolari. Casa devenise bibliotecă publică.
„Ar fi bine ca cineva ca dumneavoastră să facă pentru noi ceva *afară",* mi-a spus Novac cu oarece îndoială totuși în glas. „Avem o imagine groaznică. Suntem prezentați ca înapoiați, necinstiți, leneşi, cei mai răi din zonă. Dar am văzut cum stau lucrurile şi pe la alții, mai călătoresc cu echipa de fotbal în țările vecine. Nu stau mai bine ca la noi. Au şi ei comuniști peste tot. Nu-mi pasă dacă aveți prieteni în guvern, cineva ar trebui să ne ajute."
„N-am prieteni în guvern."
„Dar nu l-ați cunoscut pe Iliescu?"
L-am cunoscut şi chiar i-am luat după revoluție un interviu prin telefon pentru *Los Angeles Times.* Şi? Românii l-au ales preşedinte în alegeri libere şi corecte, conform observatorilor occidentali. Opoziția a insinuat că votul a fost măsluit, dar n-a adus nici o dovadă.
„Opoziția", a adăugat Novac, „a recunoscut în el pe vechiul aparatcic. Din opoziție fac parte foştii deținuți politici şi crema inteligheției noastre."
„Foarte bine. Dar au fost învinşi la urne. Cât despre imagine, cum poate ea să arate când crema inteligheției nici nu-şi acceptă înfrângerea la urne, nici nu acceptă să dea o mână de ajutor?"
„Intelectualitatea ne ajută să rămânem cu ochii deschişi", mi-a răspuns încăpățânat.
Am simțit ca ceva se închisese în mine. Acea ferestruică prin care curseseră lacrimi cu doar o oră mai devreme era acum lăsată. Acea puritate, acea sinceritate a emoțiilor dispăruse. în schimb, Novac şi cu mine ne certam pe politică. Cu îndârjire, ca nişte adevărați români.
Ne-am despărțit totuşi prieteni. Am condus-o pe Iris spre Piața Universității, căutând un taxi. Străzile erau întunecate, trecătorii rari şi soția mea nervoasă. Am asigurat-o că ştiu aceste străzi centimetru cu centimetru şi că pot face față oricărei situații; în timpul ăsta o țineam cavalereşte de braț, ajutând-o să meargă pe trotuarul plin de gropi pe care tălpile mele şi le aminteau de

acum două decenii. Până la urmă a vorbit: „îmi pare bine că nu ai de gând să te muți înapoi aici. Pot să-ți spun de pe-acum cum vei fi întâmpinat dacă aduci după tine o nevastă evreică."
„Cu trei ore în urmă, credeai că o să fiu primit cu covorul roşu."
„Poate că ai fi. Dar naționalismul acestor oameni e pur şi simplu prea mult."
Nu credeam că o să am energia să-i răspund. Asta era genul de-remarcă pe care puteam s-o fac *eu,* dar nu şi o voce din afară, nici măcar vocea soției mele. Am luat-o de mână şi am dat drumul unei mici tirade: cunoşteam naționalismul şi îi ştiam pericolele; îşi arătase fața oribilă chiar peste, graniță, în Iugoslavia. Ceea ce auziserăm de la familia Novac era cumva diferit, era sentimentul național rănit, mult mai vechi decât ocupația sovietică, datând de Ia ocupația otomană şi chiar de mai înainte. Din secolele în care zece, douăzeci de ani erau răstimpul mediu de păsuire între două invazii. şi dacă o lege străină dura mai mult, aceasta însemna distrugerea perseverentă a tot ceea ce era local, cultura, economia, oamenii. Turcii, de exemplu, taxau anual România cu peste jumătate din lemnul, grâul, vitele, caii, textilele, mierea şi vinul ei. în plus, mii de tineri erau luați în fiecare an, fetele ca să ajungă în haremuri şi băieții ca să devină fie ieniceri, soldați musulmani convertiți, fie eunuci. Cei aleşi să fie eunuci erau castrați în masă şi apoi îngropați până la brâu în butoaie cu var, ca să se vindece; numai douăzeci la sută dintre ei supraviețuiau, ca să fie puşi în lanțuri şi trimişi la Istanbul *pe jos.*
Am încheiat cu amărăciune, spunând că aşa cum ciclurile de dezvoltare ale României n-au fost duse niciodată până la capăt, tot aşa s-a întâmplat şi cu tămăduirea ei morală. Majoritatea celor vinovați, şi ei au fost mulți, tirani locali sau unelte ale invadatorilor, n-au ajuns niciodată pe banca acuzaților. Istoria presa în continuu, apăsând pe grumazul țării, grăbind-o spre următorul stadiu de dezvoltare. Nu era timp pentru a face dreptate, tot aşa cum rămânea prea puțin timp pentru construcție sau consolidare. Până la ciclul următor.
Am terminat, cu ecoul propriilor cuvinte în urechi, răsunând ciudat în peisajul oraşului meu natal, căci fuseseră rostite în

engleză. Iris mă privea. Am aşteptat să vorbească, încordat, chiar alarmat. A şoptit uşor: „înţeleg că vrei să aperi locul ăsta, să găseşti motive ca să fii mândru de el. Asta mă face să mă simt mai aproape de tine. Dar ai putea să trăieşti iar aici?"
M-am pus în locul ei: încercând să descopăr neştiutele izvoare lăuntrice ale unui sot căruia până azi nu i-ai cunoscut vreodată cu adevărat trecutul. înfricoşător. Am îmbrăţişat-o. „Nu, acum nu. E prea târziu."
A mers mai departe, alături de mine. Am privit în jur, simţind că primesc o energie amară de la străzile copilăriei mele. Acesta este prezentul şi poate că el arată sfârşitul suferinţei. Din prezent a apărut un alt taxi. Ne-am urcat în el şi i-am spus şoferului să ne ducă înapoi la Flora.
La Flora ne-a întâmpinat un recepţioner. „Domnule Popescu, aveţi patru telefoane."
Unul era de la George Arion, ziarist la grupul de presă *Flacăra* (nou, independent, orientat spre opoziţie). Altul era de la prietenul meu Gusti, cu un mesaj scurt: spera că ne-am instalat satisfăcător; dacă aveam nevoie de ceva, era gata să ne ajute. Al treilea era de la un alt ziar, *Adevărul,* semiguvernamental. Al patrulea era de la unchiul Petre, care ştia ziua sosirii mele, dar nu şi unde vom locui. Mi-am imaginat că sunase probabil din hotel în hotel, nu erau prea multe în acest oraş de peste două milioane de locuitori, până ne-a găsit. Dar se făcuse prea târziu ca să-l mai caut acum.
In scurt timp eram în cameră, în aşternuturi curate, dar găurite de atâta folosire. întunericul tăcut mirosea a praf, deşi apartamentul fusese aspirat: se vedeau pe covor urmele unui aspirator greu, probabil de fabricaţie sovietică. Zgomotul traficului nu se auzea, deşi la doar câteva sute de metri depărtare se intersectau două mari artere, dar puteam auzi ecoul nedesluşit al unui lătrat de câine. Lătra adormit, ca şi cu multe sute de ani în urmă, când Bucureştiul era doar un popas pentru convoaie, în drumul lor spre legendarele imperii din Răsărit.
M-am trezit în întuneric la cinci dimineaţa. M-am strecurat din pat având grijă să n-o trezesc pe Iris. Dormisem puţin, dar mă

simțeam plin de energie. Cu mintea limpede şi logică. Astăzi îmi voi începe munca de jurnalist. în câteva ore voi da telefoane şi voi cere interviuri principalilor oameni politici, inclusiv preşedintelui. Am intrat în baie în vârful picioarelor şi m-am bărbierit ascultând un radio invizibil din alt apartament. îl auzeam clar: transmitea un comentariu politic, acid şi antiguvernamental. Atât de diferit de radioul comunist pe care-l ştiam eu, încât m-a zdruncinat până-n măduva oaselor. în jurul meu se întindea o Românie complet diferită, iar eu, obsedat de trecut, nu observasem decât aspectele ei cele mai superficiale, străzile murdare, felinarele stinse. Această doză de speranță era binevenită.
La şase m-am furişat din cameră, am coborât în holul principal şi am găsit acolo o singură recepționeră moțăind în spatele pupitrului. Restaurantul şi barul erau închise. Paşii mei au trezit-o şi am întrebat-o dacă aş putea convinge pe cineva să-mi facă o cafea. O plătesc. Mi-a aruncat o privire jignită: să plătesc? Ce soi de atitudine de american necioplit mai era şi asta? O să-mi facă ea însăşi cafeaua. Am cerut ziarele de dimineață care sosiseră deja. După câteva clipe de şuetă, recepționeră şi-a dat seama de aviditatea mea de a afla ştiri româneşti, aşa că a scotocit prin tot biroul şi mi-a adus ziarele din ultimele două zile.
M-am aşezat cu teancul respectiv în bar, lângă o cană aburindă de cafea românească, care, ca şi cafeaua arăbească, se prepară prin fierberea boabelor măcinate şi apoi se toarnă nefiltrată în ceaşcă. Am băut mai multe căni, groase şi tari, lăsând pe fund un deget de zaț ca cenuşa. Ghiontul dat de acest super-espresso a fost mai presus de orice închipuire. Cu urechile țiuind, am citit presa. Era la fel de stimulantă ca şi cafeaua. Bine scrisă, dar stufoasă, parcă îmbătată de libertatea de a folosi cât mai multe cuvinte posibil. Printre cuvinte, realitatea prezentului îşi făcea de cap. Impresia era dură, vitală, greu de împăcat cu oraşul trist pe care-l văzusem. Novac avea dreptate, genul acesta de presă nu va tolera o revenire a comunismului. Numele multor ziare conțineau cuvintele „liber" sau „libertate": *Libertatea, Tineretul liber, România liberă.* Am citit comentariile politice. Un comentator deosebit, care arunca grenade împotriva guvernului, era un anume Petre Mihai Băcanu. Mie îmi era necunoscut, dar nu şi cititorilor,

căci semnătura lui apărea des. Aveam o singură întrebare: o mare parte din acest tip de jurnalism era de foarte înalt nivel - câți dintre cititori îl puteau oare înțelege?
Ziarele erau pline de articole despre revoluție şi despre întrebările ei fără răspuns, majoritatea puse de revoluționarii opuşi „puterii". Iarăşi şi iarăşi, ei îl acuzau pe preşedintele Iliescu de a fi apărut având în spate un aparat de stat organizat, din care ar fi făcut în mod sigur parte şi securişti. îi ştiam pe mulți dintre aceşti martori, erau din generația mea, câțiva deveniseră celebrități naționale. Ana Blandiana, cu care fusesem la Iowa, făcuse parte, pentru scurt timp, din FSN, cot la cot cu Iliescu. Ion Caramitru, o vedetă de teatru şi film, şi poetul Mircea Dinescu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, aparținuseră acelui prim grup de treizeci şi şapte de oameni care dăduseră naştere FSN-ului. Nu toți liderii opoziției aparținuseră acestui miez inițial şi vai de cei care se separaseră mai târziu. Nicolae Manolescu, principalul critic literar din România, se număra printre fondatorii Alianței Civice (cu acronimul AC, care înseamnă în româneşte chiar „ac de cusut"). Manolescu era acum numărul doi în CDR, organizația umbrelă a opoziției; numărul unu era un lider al vechiului partid național-țărănesc, Corneliu Coposu, care îşi petrecuse aproape douăzeci de ani din viață în închisorile comuniste. Coposu era un susținător fervent al revenirii regelui. Pentru aceşti oameni, întrebarea era nu dacă revoluția fusese „furată", ci când şi cum.
Continuau să reamintească publicului misterele nerezolvate: De ce fuseseră prinşi atât de puțini terorişti? Cărei ramuri a Securității îi aparținuseră aceştia? Imediat după revoluție, mare parte din arhivele Securității arsese; ceea ce s-ar fi putut întâmpla din cauza exploziilor care zguduiseră zona, dar mai degrabă fusese o încercare de a distruge listele cu agenții Securității. în lipsa acestor liste, agenții puteau să dispară fără probleme şi să reapară sub identități false.
Nu încăpea nici o îndoială că liderii inițiali ai revoluției se strânseseră laolaltă din întâmplare, mai întâi pe străzile explozive, apoi în aglomeratul Studio 4 al Televiziunii Române, înghețat (în momentul acela nu îi funcționa sistemul de încălzire), haotic din pricina strigătelor şi, în scurt timp, lovit din exterior de gloanțele

teroriştilor. Ceauşescu, care fugise cu un elicopter, nu fusese încă prins, dar transferul puterii către noua democraţie amorfă avusese deja loc pe ecranul televizorului. Armata se alăturase revoluţiei şi înjurul Studioului 4 fuseseră plasate trupe de infanterie. în timp ce teroriştii atacau, Caramitru, Dinescu, Iliescu şi alţi lideri ai primelor ore se târau înăuntru peste cioburi de geamuri sparte şi tencuială sfărâmată. Această dramă ar fi trebuit să le cimenteze alianţa. Dar n-a fost să fie aşa.

Atacurile teroriştilor au fost respinse şi armata a devenit stăpână pe situaţie. în următoarele câteva zile, cei treizeci şi şapte de lideri de la început au devenit peste o sută, transformându-se într-o adunare zgomotoasă şi începând să se dividă după liniile cele mai predictibile: cele de clasă. Intelectualii, crema tradiţională a societăţii româneşti, au început să nu mai fie de acord cu Iliescu, fost comunist, dar după părerea multora nepătat. în primele ore ale revoluţiei, numele lui Iliescu fusese strigat spontan (sau orchestrat?) de oameni din mulţime. Iliescu fusese adus în Studioul 4 pentru a fi prezentat în direct ca un patriot anticeauşist. Lumea ştia ca fusese comunist, dar atunci nimeni nu socotise lucrul acesta ca nepotrivit sau dubios. Iliescu vorbise despre alegeri libere, despre dreptul poporului de a avea un trai decent şi despre pedepsirea tiranului încă necapturat. Vorbise şi despre un „socialism democratic", în timp ce intelectualii începuseră rapid să facă presiuni în favoarea unui capitalism total şi unii dintre ei şi pentru reînvierea monarhiei.

Acesta a fost începutul despărţirii. Ceauşeştii aveau să fie în scurt timp prinşi pe o şosea de provincie, într-o mică Dacie furată pentru ei de singura gardă de corp care le mai rămăsese. Au fost duşi la cea mai apropiată garnizoană militară, judecaţi de un tribunal extraordinar, trimis în grabă de la Bucureşti, şi executaţi, în următoarele câteva săptămâni, alţi foşti activişti de partid au început să apară în jurul lui Iliescu, majoritatea nu prea importanţi şi relativ nepătaţi. Cu ei, Iliescu a preluat controlul în FSN. Intelectualii au plecat, acuzând FSN-ul de a fi fost invadat de criptocomunişti şi declarându-se ei înşişi ca fiind opoziţia.

Primele alegeri libere au avut loc cinci luni mai târziu, în prezenţa observatorilor străini. Iliescu a câştigat la un scor enorm.

Alegerile ar fi trebuit să pună capăt teoriilor conspirației şi, în general, să potolească acuzațiile reciproce. Dar scenariul „revoluției furate" a reapărut cu virulență. Deşi era un fapt dovedit că Ceauşescu îl supraveghease pe Iliescu îndeaproape, acum opoziția declara că asemenea evidențe nu trebuie crezute. în primele ore, poetul vedetă Dinescu şi actorul vedetă Caramitru, care făcuseră primele apeluri la populație („calm şi solidaritate, tiranul a fugit, se pare că am învins"), au stat alături de Iliescu, căruia era vizibil că îi atribuiau un rol major şi, curând, rolul principal. Să fi avut asta legătură cu faptul că mulțimea revoluționară era formată în majoritate din muncitori, visceral mai apropiați de cineva ca Iliescu decât de un mănunchi de „artişti"? Probabil. în mod sigur, în momentul de față nu exista nici un fel de încredere între foştii aliați. *România liberă* îl acuza pe Iliescu că este păpuşarul principal, în timp ce *Adevărul,* ziar semiguvernamental, îi minimaliza pe criticii lui Iliescu, numindu-i plângăcioşi şi defetişti. întorcând pagina, am descoperit un grupaj de extrase dintr-un jurnal atribuit Elenei Ceauşescu, publicat de curând la Paris. Am citit: „Securitatea mi-a adus un grup de criminali, toți etnici maghiari, denunțați de vecinii lor că au ascultat Radio Europa liberă. Nicu mi-a dat mână liberă să fac cu ei ce vreau. Drăguț, o să dispară muştele, am nişte marfă adevărată s-o experimentez pe ei." Elena era pe atunci directorul Institutului de Cercetări Chimice. Alte fraze luminoase: „în Valea Jiului minerii au intrat în grevă. Le-arătăm noi lor, fără noi n-ar fi decât nişte rataţi." Minerii îl împresuraseră pe Ceauşescu la una dintre vizitele lui de lucru şi îl siliseră să coboare cu ei în abataj ca să-i arate în ce condiții lucrau. Ceauşescu le promisese îmbunătățiri, apoi îi arestase pe „instigatori". Unii dintre ei sfârşiseră drept cobai pentru experimentele Elenei: „Am disecat creierul unui miner. Este creierul unui individ inferior, fără îndoială atacat de propaganda imperialistă. Aş vrea să examinez şi pe alții din familia lui, dar Nicu vrea să încetez deocamdată cu testele astea. Păcat, totuşi." Cu lucrările pe creiere deocamdată întrerupte, Elena se concentrase asupra unei cazne mai tradiționale: „Interesant, atunci când rupi picioarele unui duşman al poporului, acesta nu mai răspunde la întrebările anchetatorilor! Mă întreb ce

s-ar întâmpla dacă i s-ar rupe mâinile? O să fac cercetări pe tema asta." Amestecate cu observațiile științifice, apăreau și fraze despre soțul ei: „Nicu le-a vândut beduinilor două rafinării. Mi-am comandat două nurci." Căsnicia lor nu era calmă: „N-am vorbit cu Nicu de trei zile, în dormitor i-am întors spatele. Vreau o bombă nucleară, cum să mai trăiești în ziua de azi fără așa ceva?" Dacă jurnalele erau apocrife, ele reflectau totuși cumva evenimentele și nebunia progresivă a cuplului.

Printre minerii care îi bătuseră pe studenți în Piața Universității, se aflau și unii dintre cei care îndrăzniseră să-l înfrunte pe Ceaușescu. Problema era că minerii, de fapt toți muncitorii din România, asta își doreau, siguranța din leagăn până la mormânt pe care o avuseseră sub comuniști; ca și când comunismul, conceput pentru muncitori, dar niciodată aplicat potrivit dorinței lor, devenise acum o fantomă care le șoptea să se agate de trecut, chiar să se bată și să ucidă pentru el.

Altă pagină: fotografii ale candidatelor la primul concurs Miss România. în vârstă de la optsprezece la douăzeci și doi de ani: erau notate înălțimea în centimetri, greutatea în kilograme, culoarea ochilor și a părului. Toate erau mai degrabă plinuțe în comparație cu standardele occidentale și mai în vârstă decât declaraseră. Purtau rochii și pantofi cu tocuri înalte, erau așezate pe scaun sau tolănite ademenitor, expunând decolteuri bogate. Aveau ochi lascivi, nerăbdători.

M-am conectat la vasta senzație de nerăbdare care se ridica din acele pagini ca un abur. Nerăbdarea unui neam care nu-și avusese șansa lui. Am legat-o de ceea ce văzusem cu o zi înainte: iarba înaltă din jurul clădirilor, învechitul Palat Elisabeta, hotelul murdar cu prosoapele lui destrămate. Și oamenii: stewardesele ca niște roboți, taximetristul care tânjea după Ceaușescu, *bișnițarii* care strigau după clienți „Hei, șefule!", acele Miss România cu lascivitatea și rochiile lor strânse pe coapse ca să se vadă carnea. Și barul în care îmi beam cafeaua cu zațul din ea, tot acest spațiu, acest cosmos. Cosmosul comunismului, așa cum îl cunoșteau oamenii de aici, așa cum îl cunoșteam și eu, comunismul fără pretenții. Chiar și lumina soarelui de dimineață, ajungând aici

dinspre răsărit, luminând ţinuturile largi ale Rusiei înainte de a atinge România, părea speriată şi îndurerată.
Peste tot, durere. Mai multă decât în fragmentările Pragăi, cu vânzătorii de pe piaţa neagră alături de statuia sfântă a lui Jan Hus. Exista aici mult mai multă durere, mai multă confuzie, şanse ratate, regret şi luptă. Aşa că nerăbdarea era bună, activă. Aproape ca un animal dornic să supravieţuiască, să-şi ia revanşa pentru timpul pierdut şi să învingă. Missurile române voiau să-şi câştige concursul, iar opoziţia voia să câştige puterea. Am zâmbit de unul singur lângă ceaşca de cafea aproape goală; chiar atunci recepţionera a intrat şi m-a întrebat dacă mai vreau una. I-am spus mulţumesc, nu, şi am întrebat-o de unde e de loc. Dintr-un mic sat de la sud de Bucureşti. Lucra în industria hotelieră de trei ani. în timp ce stăteam la taclale, a apărut un barman ca să descuie barul şi să numere proviziile, apoi a intrat tacticos şi un chelner, până când, încetul cu încetul, am fost înconjurat de un mic grup de tineri, toţi angajaţi ai hotelului. Dora D. fusese eficientă în a-şi răspândi entuziasmul faţă de fiul rătăcitor venit în vizită, dar nu despre mine doreau ei să afle câte ceva, ci despre America. Cum este. Dacă poate fi cucerită. Aveau farmecul involuntar al vârstei lor: piele nepătată, ochi curaţi, gesturi directe, dar inofensive. Criticau moderat guvernul. In timp ce le ofeream informaţii mărunte despre America, am observat un chelner, şi el tânăr, care stătea singur, sprijinit de uşa barului, nedorind să se alăture grupului. Era chipeş, cu părul aranjat într-o creastă vălurită şi lucioasă - cât invidiasem coafura asta în tinereţe, eu nu avusesem parte decât de un păr lipit şi drept. Am uitat de el, bucurându-mă de ceilalţi şi, nu în ultimul rând, bucurându-mă de faptul că româna mea nu-şi pierduse nici fluenţa, nici umorul. Continuam să-mi spun că le va fi bine, că se vor vindeca de trecut. M-am despărţit în fine de ei şi am urcat scările cu pasul înviorat, de ei şi de teribila cafea natală.
„O să ne întâlnim cu familia ta?", m-a întrebat Iris când am intrat în cameră. îşi usca părul. Era mirată că nu mă auzise ieşind, pentru că de obicei se trezea devreme. Fusese epuizată.
„Da. O să-i sun."
„Ai de gând să amâni?"

„Sigur că nu, dar... am o groază de treburi de făcut aici. Uite, o să-l sun chiar acum pe unchiul Petre."
Oare nutream speranța ascunsă că telefonul o să aibă iar una dintre penele lui? Aşa s-ar părea, dar, plin de curaj, am ridicat receptorul şi am format numărul. Cineva a răspuns la al doilea țârâit. „Hei", a zis unchiul Petre, „ce-i cu tine, apari şi dispari ca un meteorit!"
„Nu, unchiule, am fost ocupat." I-am explicat iute că venisem aici ca să scriu despre România pentru ziarele americane. Deci, ce mai fac ei cu toții? Bine, fiul şi fiica lui erau studenți la medicină, una dintre cele mai bune universități din Bucureşti, iar soția lui plecase să se lupte pe la cumpărături cu cozile, care încă n-au dispărut, în pofida revoluției, el singur păzea telefonul, aşteptând să-i sun. „Ne-am luat liber toată săptămâna, când vii?" Cât de curând voi putea, l-am asigurat, probabil mâine, dacă nu intervine nimic. „Unchii Nicu şi Tudor şi naşa Puica abia aşteaptă să-ți cunoască soția", mi-a spus, evidențiind dimensiunea familiei. Da, bineînțeles, am îngăimat, înghițindu-mi nodul din gât, şi ea e nerăbdătoare să vă cunoască, trebuie să plec acum, unchiule.
Am închis, adunându-mi puterile în fața privirii întrebătoare a nevesti-mii. Dar a sunat telefonul. Dora D., de la biroul ei de jos, mi-a mulțumit încă o dată pentru autograf şi m-a avertizat că au mai rămas doar câteva roşii pentru micul dejun, aşa că trebuia să coborâm la restaurant chiar acum, dacă voiam să mai prindem vreuna. Ce drăguț din partea Dorei, i-am spus lui Iris cu subînțeles: Vezi? Sunt oameni drăguți, oamenii mei. Din locul de lângă telefon unde stăteam, puteam să văd un exemplar din *Amazon Beaming* ivindu-se de sub un teanc de cămăşi în valiza deschisă. Coperta nou-nouță s-a combinat în mintea mea cu coperta zdrențuită pe care mă iscălisem cu o zi înainte şi atunci m-a izbit o senzație de continuitate, de surprinzătoare semnificație. Continuam. Ca şi această țară a mea, în pofida aparențelor. M-a încălzit o scurtă fericire secretă: bunătatea, stabilitatea, continuitatea existau, tot ce trebuia să fac era să țin ochii deschişi şi să le recunosc. Familia mea din România făcea parte din această continuitate. O să mă întâlnesc cu ea în curând.
în restaurant am fost serviți de chelnerul tânăr cu o coafură impresionantă. Iris a făcut greşeala să-l întrebe despre unu, două,

trei feluri de mâncare din meniu N-*avem",* i-a răspuns tăios. „Ce aveți?", a întrebat ea. „Nimic/" M-am uitat urât la el şi i-am spus să ne aducă roşii, brânză şi cafea, un mic dejun țărănesc. Ne-a anunțat încruntat că nu mai sunt roşii. I-am replicat: Dora D. tocmai mi-a spus... *,Nu mai sunt!",* mi-a tăiat el vorba. I-am spus să-mi trimită alt chelner. A plecat agale, s-a oprit să-i spună ceva unei chelnerițe şi şi-a verificat înfățişarea într-o oglindă. Până la urmă a venit alt chelner, mai în vârstă, mai puțin nepoliticos. în final am mâncat brânză, pâine unsă cu unt galben şi moale şi am băut o cafea groasă şi apă minerală îmbuteliată în sudul Transilvaniei, într-o regiune de vacanță frecventată cândva de nobilimea austro-ungară. Iris era furioasă: „Să mănânc mizeria asta, pe care sunt sigură că şi călugării tăi ar disprețui-o, şi să mai fiu şi repezită!"

„De fapt, călugării mei şi-au luat întotdeauna revanşa pentru castitatea lor sexuală cu mâncăruri excelente, mult peste nivelul restaurantelor bucureştene. Şi, cu siguranță, aveau maniere mai frumoase."

A tăcut, absorbită de dorința de a-i plăcea țara şi poporul meu. Am încercat să înțeleg, dar nu era nimic de înțeles în această ostilitate gratuită. Am mâncat fără poftă şi l-am căutat pe chelnerul nostru ca să-i plătim nota. Nu era nicăieri, restaurantul părea pustiu. Când am intrat în holul principal, i-am găsit pe chelneri şi pe oaspeții hotelului adunați ciotcă în fața unui televizor alb-negru. Era şi Dora acolo, şi toate recepționerele. Şi tânărul chelner mitocan era acolo, stând deoparte, cu brațele încrucişate în aceeaşi atitudine ostilă. Mulțimea privea cu atenția încordată şi cu ochii strălucitori, ca şi când erau toți martorii unui eveniment incredibil: ecranul înfățişa un soi de amfiteatru aglomerat, decorat cu steagurile României. Pe un podium, câțiva bărbați graşi şi asudați, cu mustăți demodate. Unul dintre ei citea un fel de proclamație: i-am ghicit pe loc conținutul după accentul cititorului: lent, pronunțat palatal, accentul românilor din Republica Socialistă Sovietică Moldova.

Republica Socialistă Sovietică Moldova îşi declara independența față de Uniunea Sovietică. în amfiteatru au izbucnit uralele, steagurile au fost fluturate, bărbații şi femeile din sală s-au îmbrățişat cu lacrimi în ochi. Afară, altă mulțime juca hora românească.

Micul grup de privitori din holul hotelului s-a destrămat. Le străluceau ochii, dar limbajul trupului exprima un amestec de emoție şi nesiguranță. Dora ne-a văzut şi a strigat spre noi: „Slavă Domnului, moldovenii au făcut-o. în sfârşit!"
Părea amețită. Ca şi cum îndărătul entuziasmului ei s-ar fi ivit o întrebare nerostită: Şi acum, ce mai urmează?
I-am explicat lui Iris semnificația evenimentului, în timp ce televiziunea prezenta imagini de la granița dintre România şi Moldova: țăranii români şi moldoveni îşi făceau cu mâna peste Prutul cel leneş, aruncând în apă steaguri şi flori. Undele încete ale râului împingeau steagurile şi florile laolaltă într-un singur curent. Bărci cu români, bărci cu-moldoveni vâsleau unele spre altele, trecând fiecare în teritoriul celorlalți şi împărțindu-şi simbolica pâine cu sare şi sticle şi damigene cu vin de țară. Oameni care nu se întâlniseră niciodată, familii cărora ruşii nu le permiseseră să se viziteze după 1945 zâmbeau acum în fața camerelor de luat vederi, laolaltă. Se îmbrățişau, dansau pe țărmul moldovenesc, acolo unde altădată soldații sovietici îşi îndreptaseră puştile spre ei. Televiziunea a revenit la mulțimile în extaz care sărbătoreau evenimentul la Chişinău, capitala Moldovei.
Acum existau două state româneşti libere şi independente.
Am aruncat o privire în jur. Oamenii din hol erau emoționați, dar vocile, gesturile lor păreau calme în comparație cu abandonul mulțimilor de moldoveni. Cineva a rostit cuvintele străvechi de urare de bine, *„Să fie într-un ceas bun",* în timp ce grupul devenea fluid, scurgându-se spre restaurant sau aşezându-se pe scaunele din hol, întorcându-se la conversațiile întrerupte de televizor, la grijile imediate. L-am zărit iar pe chelnerul cel nepoliticos, îndreptându-se spre restaurant cu mâinile în buzunare, atitudine foarte nepotrivită pentru un chelner, cu fața împietrită de gânduri. Ar fi fost un excelent securist, mi-am spus în sinea mea. Doar dacă, cine ştie, nu cumva este unul.
„Asta e, uite-o acolo." I-am arătat lui Iris un patrulater de coloane de calcar, înalt de şapte etaje, purtând pe acoperişul plat un alt patrulater, mai mic, de numai cinci etaje, deasupra căruia se înălțau încă patru etaje. Cele trei cutii erau perforate pe

verticală de şiruri de ferestre reci, inexpresive. Era principalul edificiu al lui Ceauşescu, Casa Poporului. „A început s-o construiască în 1984. Când o să ne apropiem, o să vezi că e încă neterminată."
Luasem un taxi şi îi cerusem şoferului să ne ducă în acea zonă a Bucureştiului pe care Ceauşescu vrusese s-o transforme într-un simbol al epocii lui. Bulevardul Victoria Socialismului, mai lung şi mai lat decât Champs Elysees, ducând spre Casa Poporului, a cărei suprafaţă interioară o depăşeşte pe aceea a Pentagonului. I-am spus şoferului să oprească maşina la capătul monstruosului bulevard. Am coborât şi am privit clădirea. Faţada îi era plată şi inexpresivă, exista totuşi în ea ceva profund neplăcut: ferestrele arătau ca fantele verticale ale unor ochi. Poate că Ceauşescu îşi dorise ca simbol al erei lui ochii, deschişi, aţintiţi, ca să nu le scape nimic.
în dimineaţa aceea, Iris purta o fustă plisată de mătase bej, o bluză cu mâneca scurtă, de mătase neagră, şi pantofi cu toc, bej şi negru, legaţi la spate cu o curea. Era extravagantă şi nepotrivită cu locul. Eu purtam nişte jeanşi albaştri, o cămaşă kaki, un sacou Armâni gri deschis şi echipamentul de reporter: o geantă de umăr cu un casetofon, un stilou, un carnet şi aparatul de fotografiat Canon.
Bulevardul urca spre Casa Poporului printre două şiruri de blocuri de douăsprezece etaje. Rămăseseră neterminate. Nişte rafturi goale, nevopsite, găurite, ca două rânduri de decoruri de film. Ca să construiască aceste blocuri şi sfinxul cu o mie de ochi, Ceauşescu dărâmase inima vechiului Bucureşti: Dealul Arsenalului şi Dealul Spirii, cu unele dintre cele mai vechi străzi ale oraşului, inclusiv Sfinţii Apostoli, pe care se afla vechea casă Popescu. Casa unde se născuse tatăl meu, ca şi cei mai mulţi dintre fraţii şi surorile lui - după vechiul obicei românesc, bunica îşi adusese pe lume majoritatea copiilor acasă.
Aflasem din întâmplare că vechea casă Popescu nu mai exista. în 1985, scotocind prin măruntaiele unei librării vechi din New York, am găsit o cărţulie despre Bucureşti, completată cu o hartă a oraşului. Am deschis-o şi fotografia lui Ceauşescu a rânjit la mine. Cartea vorbea despre planurile acestuia de a da Bucureştiului o nouă „coloană vertebrală", modernă şi potrivită cu alte realizări ale „epocii sale de aur". Pe hartă, mai mult de o

pătrime din centrul oraşului era albă, cu legenda *„ansamblurile noului centru politico-administrativ".* Zona albă înghiţea Dealurile Spirii şi Arsenalului. O bucată din copilăria mea fusese dărâmată cu buldozerul. Biserica Sfinţii Apostoli, una dintre cele mai vechi din Bucureşti, unde fuseseră botezaţi toţi unchii şi toate mătuşile mele, iar unii dintre ei se şi cununaseră acolo, dispăruse şi ea. Pe unul dintre cele două dealuri evaporate, Dealul Spirii, murise în 1848 un batalion de români, luptând cu trupele otomane, de patru ori mai numeroase. Dealul Spirii a fost un Alamo al Bucureştiului; acum acest Alamo nu mai exista.
Intre momentul când am luat cartea în mână şi cel în care m-am aşezat la coadă ca s-o cumpăr, mintea mi-a fost răvăşită de o furtună de gânduri. M-am gândit la tata, care murise de puţin timp şi fusese înmormântat fără ca mâna mea să arunce un pumn de ţărână peste coşciugul lui; m-am gândit la graniţele comunismului, care contribuiseră la prima mea pierdere: când Pavel s-a îmbolnăvit, aceste graniţe erau închise şi el n-a putut beneficia de vaccinul Salk. Apoi, la moartea tatei, acele graniţe erau în continuare închise. Comunismul ne învinsese pe tata, pe Pavel şi pe mine.
Şi m-am gândit la vechea casă Popescu şi la biserica Sfinţii Apostoli, pentru că le cunoşteam bine. într-o încercare de a-i descrie tinereţea mea, îi povestisem lui Iris despre un ritual de familie care avea loc în casa aceea în fiecare primăvară: „bătaia halviţei", un obicei românesc hazliu, în care o bucată de halviţă se agăţa cu o sfoară de tavan şi era legănată înainte şi înapoi, în timp ce doi tineri, stând în capetele opuse ale camerei, încercau s-o prindă cu gura. Pentru cei care nu ştiu, halviţa este un fel de prăjitură făcută dintr-un amestec întărit de albuş de ouă, nucă şi miere. Era de obicei „bătută" de un bărbat şi o femeie sau de un băiat şi o fată; în casa Popescu, se obişnuia ca numai cei necăsătoriţi să participe la joc. încercaţi să vă imaginaţi o mulţime de Popeşti veseli, încă sorbind din pahare sau terminându-şi desertul, pentru că bătaia halviţei avea loc după cină, râzând şi aclamând, în timp ce doi jucători se năpusteau înainte încercând să muşte din bucata tare şi dulce. M-am aflat şi eu printre jucători, bălăbănindu-mă într-o seară de primăvară împotriva iubitei unuia dintre verii mei: buzele ei lăsau pe halviţă amprente roz de ruj

care mi se păreau atrăgătoare, căci hormonii mei forfoteau. în jur simțeam prezența caldă a rudelor, tata era în camera de alături discutând cu frații lui politică, în timp ce în mii de alte case bucureştene se petrecea în acelaşi fel. Lumea noastră era mică, şi pitorească, şi era a noastră proprie. La scurtă vreme după ziua halviței, cădea Pastele Ortodox, care în România se sărbătoreşte în ajunul Duminicii de Paşte, la miezul nopții, printr-o ceremonie spectaculoasă. Preotul iese din altar cu un mănunchi de lumânări aprinse în mână, strigând „Veniți să luați lumină!" Şi întreaga parohie, înghesuită în navă, se apleacă să-şi aprindă lumânările de la lumânările preotului. în mai puțin de un minut, lumina călătoreşte în toată biserica şi iese afară în stradă. Slujba se termină cu lumina care ajunge la credincioşii ce n-au mai avut loc în biserică şi care urcă apoi în maşini sau în autobuzele ticsite, în mână cu lumânările aprinse şi cu degetele arse de picăturile de ceară fierbinte. Şi vreme de câteva ore, întregul Bucureşti este traversat noaptea de lumânări pâlpâitoare, pe care credincioşii le duc pe la casele lor, căci credința spune că o lumânare care ajunge aprinsă acasă este un semn al binecuvântării lui Dumnezeu. Toate astea erau strâns legate de copilăria mea, căci mica noastră biserică, totdeauna strâmtă, totdeauna modestă şi mereu asediată, simboliza sufletul şi naționalitatea noastră.
îndrăznesc să spun, eu care nu obişnuiam să mă duc la slujbă: biserica română era foarte bună. Neclintită, cu melancolicele ei cântări, cu ciudatele ei potcapuri cilindrice, cu veşmintele negre şi bărbile mari, cenuşii. Rurală, săracă, folclorică, se potrivea cu navele întunecate mirosind a flori de câmp şi ceară topită, cu clopotele care băteau în clopotnițe aplecate pe-o rână, cu preoții itineranți care călătoreau pe măgari de la botezul dintr-un sat la înmormântarea din altul. De-a lungul istoriei României, biserica a fost o instituție pozitivă, cu o singură excepție stridentă: sub Garda de Fier au existat preoți care au acționat împotriva credinței, cerând din amvon sângele evreilor şi al comuniştilor, conducând cohorte la jaf şi la crimă. După război, aceştia nu au fost judecați. Ruşii au potopit țara, distrugând chiar credința propriu-zisă. întregul cler a fost persecutat.

Aşa că, atunci când am crescut, am cunoscut biserica doar ca pe o victimă. Supravegheat insuportabil de securişti, îmi făceam cruce cu limba şi mă simţeam tainic legat de primii creştini care se ascundeau în catacombele Romei. Nu credeam cu adevărat în Dumnezeu - după ce boala îl ucisese pe fratele meu geamăn, cum puteam să mai cred? Dar când intram singur în biserică, în clipele mele libere, uitându-mă peste umăr ca să mă asigur că nu mă văzuse nimeni, simţeam cum pacea coboară peste mine şi eram recunoscător.

Ei bine, în ultimii săi ani Ceauşescu aproape că a distras ceea ce mai rămăsese din Biserica română. El, născut din ţărani pentru care biserica fusese deopotrivă şcoală, mângâiere şi împărtăşanie, a hotărât că biserica şi lăcaşurile ei aveau să fie noile sale ţinte. Sub pretextul construirii unui nou Bucureşti, a ras din temelie o parte din cele 350 de biserici ale oraşului. Cele mai multe ortodoxe, dar şi câteva catolice şi protestante, precum şi o sinagogă. Multe dintre bisericile ortodoxe erau monumente istorice şi arhitecturale de neînlocuit.

Greu asupriţii bucureşteni au încercat să-şi apere bisericile într-un mod mai degrabă patetic: stăteau înăuntru ore întregi, în timp ce preoţii făceau slujbe nesfârşite, încercând astfel să amâne bila demolatoare. Văcăreşti, un vechi şi impresionant complex monastic, a fost înconjurat de un cordon de securişti pentru ca echipele de demolatori să-şi poată face treaba. Văcăreştiul era atât de valoros, atât de important pentru sufletul vechiului Bucureşti, încât personalităţi eminente, printre care şi rabinul şef al evreilor din România, i-au scris lui Ceauşescu, rugându-l să nu-l dărâme. Zadarnic. S-a întâmplat la fel cu un lăcaş aflat într-o zonă inter-religioasă: biserica Sfânta Vineri, care se înălţa practic lângă Templul Coral, sediul rabinatului şef al ţării. Ceauşescu a ignorat scrisorile (securiştii i-au vizitat pe autorii lor şi i-au avertizat să n-o mai facă altă dată) şi Sfânta Vineri a fost distrusă, ca şi vechea sinagogă de lângă ea. Dar, sensibil la o eventuală ripostă din partea comunităţii evreilor americani, Ceauşescu a cruţat Templul Coral, care zace azi într-o izolare absurdă, în apropiere de capătul bulevardului Victoria Socialismului.

Făcusem lungi plimbări la Văcăreşti în verile când m-am documentat pentru *Sfârşitul bahic.* Glisând dinspre latura creştină spre cea evreiască şi înapoi, mă simţeam la largul meu în amândouă; amândouă erau vii, pitoreşti şi sărace sub aspect economic. Văcăreştii erau o altă parte a tinereţii mele pe care balaurul o distrusese. Am luat-o de braţ pe soţia mea americancă şi am condus-o, pe trotuarul încă neterminat, dar deja deteriorat, spre sfinxul cu o mie de ochi.

Aranjasem în dimineaţa aceea să vizităm unul dintre acele triste orfelinate a căror descoperire făcuse deliciul presei occidentale în ultimii doi ani, fără să şi explice de ce România are atât de mulţi orfani. Aici era de aflat motivul: mergând spre clădirea mamut, călcam pe bani. Privind acele patrulatere absurde, vedeam bani. Aleile principale, blocurile pustii nevăruite, felinarele extravagante de pe stâlpii înalţi - iată bani, bani, bani, refuzaţi tinerelor mame şi copiilor lor, şcolilor româneşti sărăcite, ţăranilor, minerilor masivi şi hirsuţi („Noi muncim, nu gândim"), oamenilor de la ţară şi de la oraş, care mâncau carne o dată pe lună şi dormeau iarna cu paltoanele pe ei. Bani. într-un fel sau altul, istoria se reduce totdeauna la bani.

Incredibil, ultimul nostru taximetrist era un fan al balaurului. Cel mai rău lucru pe care l-ar fi admis despre Ceauşescu era că încercase fără succes să aclimatizeze urşii polari în România, ca să-i vâneze apoi împreună cu oaspeţii lui străini. Ne-a spus că cei doi Ceauşeşti proiectaseră împreună uriaşa construcţie: „El şi cu ea veneau aici în fiecare săptămână, ca să vadă cum merg lucrările. Uneori ordonau să fie dărâmată şi refăcută altfel. Dar nu se certau niciodată când nu erau de acord. Plecau acasă, rezolvau problema şi se întorceau înţeleşi. Şi, ştiţi, a îngropat în fundaţia clădirii un pergament. Aşa cum făceau cândva domnitorii români cu ctitoriile lor."

„Ştiu", i-am răspuns. Văzusem fotografia pergamentului în cartea pe care o cumpărasem la New York. Şoferul m-a întrebat dacă aflam noutăţi despre el „prin sateliţi". Americanii înregistrau fiecare mişcare a lui Ceauşescu cu sateliţii. Am izbucnit în râs: „Crezi că ne-am fi irosit timpul şi banii pe el?"

„De ce nu, era unic. Voi n-ati avut niciodată în America unul ca el."
Am trecut pe lângă construcțiile neterminate, pustii, ca nişte decoruri enorme gata să fie animate de proiectoare, aparate de filmat şi motor: era epoca de aur a României sub „geniul Carpaților".
Am ajuns la capătul trotuarului şi am rămas în umbra sfinxului.
„Eşti gata să intri în creierul lui Ceauşescu?", am glumit.
„De ce mă întrebi? Dacă ți-aş spune că n-ar trebui s-o facem, te-ai opri?"
Nu. Nu m-aş opri.
„Nu ştiu de ce ai nevoie de mine ca martor", a zis Iris. „Sper să te ajute. Hai să intrăm."
Am urcat pe o pantă de pământ golaş. De o parte şi alta se vedeau mormane de ciment şi alte materiale de construcție. Trecând pe lângă o mică baracă pustie, ne-am apropiat de intrarea principală. Clădirea ar fi trebuit să fie păzită, dar nu era nici țipenie primprejur. Intrarea principală era blocată cu nişte sârme înfăşurate în jurul mânerelor sofisticate şi ruginite ale uşii, dar la numai câțiva metri depărtare, o intrare laterală era deschisă. Din nou, fără paznici.
Am intrat înăuntru.
Era un creier foarte mare. Proporțiile a tot ceea ce se afla înăuntru, scări, încăperi, paliere, îți tăiau respirația.
Aici era şi mai mult ciment neamestecat, şi țevi noi, dar ruginite deja, şi scânduri de lemn întinse pe jos, şi praf şi noroi uscat în care se vedeau urme de paşi. Şi graffiti: *Ceauşescu nu mai el* acoperea un perete întreg. Cu paşii răsunând în ecou, am urcat nişte scări care i-ar fi făcut şi pe giganți să pară pitici, cu excepția lui Ceauşescu însuşi, care, înalt de un metru cincizeci, avea grijă să se înconjoare numai de oameni mai scunzi decât el.
Am intrat într-o sală enormă, probabil destinată semnării tratatelor internaționale. Nu exista nici o mobilă, doar candelabre mai mari decât cele de la Vatican, ancorate de tavan cu lanțuri uriaşe - nu m-am putut stăpâni să-mi închipui cum s-ar fi desprins unul dintre aceste candelabre şi s-ar fi zdrobit de podea, turtindu-i sub el pe Ceauşescu şi pe cine ştie ce lider mondial venit în vizită.

Poate pe regina Angliei, care îi conferise titlul de cavaler şi i-l retrăsese la câteva ore după victoria revoluției. îi era datoare cu o vizită de răspuns.
Creierul era construit din materiale de cea mai bună calitate. Marmură frumoasă, din Italia. Clanțele şi mânerele uşilor erau aurite - semn de economie - în reşedințele lui personale existau clanțe şi robinete din aur masiv. Totul fusese gândit atât de grandios, proiectat şi executat cu o asemenea dorință de a impresiona, încât efectul fusese realizat. Eram impresionați. Idiotul satului din Scorniceşti, bâlbâitul fără speranță, dorise să-şi lase amprenta în istorie ca nimeni altul din această țară. îşi împlinise dorința.
Dar nu-şi putuse termina palatul în care intenționa să adune toate instituțiile puterii din România. Voia să le închidă pe toate înăuntrul acestui munte de piatră, ministerele finanțelor, transporturilor, agriculturii, comunicațiilor, culturii, armatei, toate în jurul propriului său birou. Voia să le supravegheze în orice clipă, să le țină în frâu, să le aducă într-o asemenea stare de coordonare, încât munca dinăuntrul acestui monstru să ajungă la un soi de telepatie colectivă, fiecare subaltern citind gândurile tuturor celorlalți subalterni şi anticipând toți dorințele conducătorului. Şefii diferitelor departamente şi-ar fi petrecut zilele urcând şi coborând cu lifturile ca să dea raportul în biroul lui. Majoritatea oamenilor devin mai neglijenți o dată cu vârsta şi nu le mai pasă, dar el devenea din ce în ce mai pretențios şi mai obsedat. Ca un țăran bătrân, țintuit de boală la pat, care la fiecare câteva minute îşi cheamă ciurda de copii lângă el cu strigăte răguşite şi nerăbdătoare. Am întins mâna şi am ciocănit în zid într-un loc, apoi în altul. Am auzit amândoi clar diferența dintre sunete: plin, apoi adânc, îmbogățit de ecou. Se spunea că, dincolo de ziduri, construcția este un şvaițer. Tunele conectate cu un labirint subteran care cuprindea alte clădiri administrative cheie, principalele posturi de comandă ale Securității, reşedințe particulare şi mai multe aerodroame. Iris m-a întrebat de ce, în dimineața aceea de 22 decembrie, nu scăpase prin tunele în loc să decoleze de pe acoperişul CC-ului într-un elicopter al cărui pilot l-a debarcat imediat pe o şosea de țară, pretinzând că a rămas fără combustibil.

Nu ştiam. „Cred că nu mai judeca clar. Lucrurile se mişcau prea iute."
Fusesem decis să văd Casa Poporului şi acum mă încerca o dezamăgire specială. Legată de o amintire personală. Fusesem dezamăgit când îl văzusem pe Ceauşescu în carne şi oase. întâlnirea cu el între patru ochi, singura din viaţa mea, permisă atât de puţinor români, durase cu totul două nesemnificative minute, după care mă trezisem singur, încercând să mi-l amintesc pe dictator în cât mai multe detalii şi nereuşind. Scund, cu un discurs emfatic şi o atitudine monoton agresivă, iată tot ce puteam spune despre el. Când am ajuns acasă după întâlnire, mama mi-a pus nenumărate întrebări despre el şi apoi, frustrată că nu i-am spus nimic memorabil sau măcar interesant, m-a întrebat despre clădirea CC-ului în care se afla biroul lui. Despre scări şi holuri, mobilier, cum era secretara lui, dacă paza era strictă. N-am fost capabil să spun nimic extraordinar. Nu fusese nimic extraordinar. La fel mă simţeam şi acum, chiar dacă palatul era impresionant. Dar fără el nu mai avea nici o semnificaţie. Iar el, deopotrivă, era lipsit de semnificaţie în comparaţie cu obsesia pe care o generase. Poate chiar acesta este adevărul despre tirani, adevăr pe care l-am întrezărit apropiindu-mă de unul dintre ei, aruncând o privire dincolo de mit. Tiranii sunt mecanici. Predictibili. Rareori îşi regalează vizitatorul cu variabilitatea flamboaiantă de caracter a unui Napoleon sau a unui Mussolini. De cele mai multe ori sunt plicticoşi şi meticuloşi, iar atunci când strigă, strigă lozinci. Acum ştiam ce e cu ei: recreează realitatea nu după visuri, ci după planuri. Deloc surprinzător, ei insistă asupra controlului şi a ordinii.
Asta e ceea ce înţeleg ei, căci aşa sunt construiţi pe dinăuntru, controlaţi şi disciplinaţi. Hitler a proiectat un iad la fel de plicticos ca şi Germania într-o zi cenuşie de toamnă. în acest iad, moartea era meticuloasă şi fabricată în masă. Holocaustul a fost o maşinărie. Singurul lucru uman din el au fost victimele.
Deloc surprinzător, toţi tiranii s-au dovedit obsedaţi de arhitectură. De turnuri, baraje monumentale şi piramide. De parcă ar fi ştiut că restul lucrurilor pe care le-au impus oamenilor erau superficiale şi vremelnice.

„Ar fi fost un experiment fascinant", i-am spus soției mele.
„îmi pare atât de bine că revoluția l-a întrerupt."
I-am cerut şoferului să oprească la un telefon public ca să-l sun pe Guşti, aşa cum îi promisesem cu o zi înainte. Mi-a răspuns cu o voce emoționată. „Ştii, Fundația noastră are o editură. Ai fi de acord să ne dai una dintre cărțile tale în engleză ca s-o traducem şi s-o publicăm?"
Uau. Foarte direct. „Guşti, tinerii de acum nu mă cunosc. N-au auzit de cărțile mele, n-au văzut filmele pe care le-am făcut în America..."
„O să vrea să-ti citească romanele. şi să-ti vadă filmele."
„Guşti, acum pot citi pe oricine. De ce ar vrea să mă citească pe mine?"
„De ce să nu vrea? Am discutat azi-dimineață cu echipa noastră editorială şi toată lumea a spus că am putea să facem bani cu tine. Scrii în engleză, trăieşti la Hollywood. Eşti un subiect de succes. Spune-mi, trebuie să iau legătura cu agenții tăi?"
Am putea să facem bani cu tine...
„Nu, Guşti, nu trebuie să iei legătura cu agenții mei. O să vorbim noi doi despre asta."
Voiam să-i arăt lui Iris balconul din care Ceauşescu îi denunțase pe revoluționarii din Timişoara, ca să fie apoi huiduit şi să fugă cu elicopterul de frică. I-am spus şoferului să ne lase pe Calea Victoriei, lângă biserica Kretulescu. Câteva minute mai târziu, îi arătam lui Iris treptele pe care le urcasem cândva cu mama, întorcându-ne dintr-un pelerinaj la cimitir. I-am povestit cum l-am văzut pe Ceauşescu la fereastra biroului său: un țăran pitic, în cap cu o explozie de păr.
Apoi ne-am plimbat pe Calea Victoriei. Mişcarea străzii era energică, majoritatea oamenilor năpustindu-se de parcă s-ar fi bătut cu morile de vânt ca să le supună. Am căutat pe fețele lor vreun semn legat de veştile privind independența Moldovei; n-am găsit nimic. M-am uitat la tinerii care tăiau aerul cu agresivitatea fragilă a coapselor înguste, a pântecelor supte, picioarelor uşoare. Unii purtau tricouri cu inscripții în engleză. Beau Coca-Cola din

sticle dându-şi capul pe spate, nepăsători, avându-şi viețile încă în viitor. şi eu, atunci când trecusem prin fața lui Ceauşescu, îmi aveam viața în viitor, un viitor pe care nu voiam să-l trăiesc. M-a izbit gândul că, dacă tinerii lumii ar hotărî să nu se mai împreuneze, rasa noastră veche de două milioane de ani pur şi simplu ar dispărea. Prin oprirea unei singure generații. în fața noastră, un puternic tropăit de picioare, de parcă mulțimea ar fi început să alerge. Se apropia un autobuz supraîncărcat, cu oamenii atârnând în afara uşilor deschise, agățați de mânerele groase, luptându-se, aşa cum atârnau, unii cu alții. Autobuzul a încetinit, două sau trei persoane au coborât, altele au sărit de pe trotuar, dând din umeri şi străduindu-se să ajungă la bare. Autobuzul a pornit legănându-se, imagine trecătoare a oamenilor ce se luptau între ei pentru spațiu, cu privirile dure şi buzele strânse, împingându-se unii în alții aproape obscen. La câteva sute de metri mai sus, în fața clădirii CC-ului, aceiaşi oameni acționaseră ca unul singur, îmbrâncindu-l pe Ceauşescu de la putere. Aş fi vrut să le strig, răbdare, fraților, politețe, fraților! M-am întors şi am văzut-o pe soția mea americancă pierzându-şi răsuflarea la vederea simbolicului autobuz. „Ca în metroul din New York, nu-i aşa?", am zis în zeflemea.
„Cam aşa", a încuviințat ea.
Şi am văzut atunci în ochii ei ceva. Ea, cea mereu sinceră, se dovedea astăzi plină de tact. îşi supraveghea vorbele. Pentru că mă iubea.
în regulă. Am luat-o cu brațul de mijloc. „Asta a fost traseul coloanei de maşini a lui Nixon, ți-aduci aminte de el?" „Mda", a zâmbit, „îl uram şi demonstram împotriva Vietnamului şi eram paranoici, crezând că suntem infiltrați cu drogați. Şi voi? Voi mărşăluiați ovaționându-l pe Conducător şi pe oaspetele lui, Nixon, şi erați infiltrați cu Securitate?" „Chiar aşa. Deşteaptă fată." Am râs, am băut nişte cutii de Coca-Cola cumpărate de la un turc şi apoi am condus-o, având senzația că mă mişc într-un vis, până în Piața Palatului, înconjurată de monumentalul palat regal, de Biblioteca Centrală Universitară, de sala Ateneu şi de clădirea CC-ului. La etajul al doilea al acesteia se aflase biroul unde îmi câştigasem paşaportul de la Ceauşescu. Mergeam încet,

pentru că trotuarul era presărat cu gropi. Toate clădirile din jur fuseseră avariate în schimbul de focuri din noaptea de 23 decembrie, când aşa-numiţii terorişti încercaseră să recucerească piaţa în care ne aflam, televiziunea, Ministerul Apărării şi aeroportul. Atacurile teroriştilor au scăzut şi au încetat complet după ce radioul şi televiziunea au anunţat executarea lui Ceauşescu. Am privit Biblioteca Centrală Universitară, unde învăţasem de multe ori pentru examene, şi m-am cutremurat: zidurile ei erau negre de fum şi atât de ciuruite de gloanţe, încât păreau gata să se prăbuşească. în noaptea de 23 decembrie, un grup de necunoscuţi a pătruns în bibliotecă şi a distrus raft după raft cu răngi, topoare şi lanţuri. Cine fuseseră huliganii? încă nu se dăduse un răspuns acestei întrebări. Fostul palat regal era ciuruit de gloanţe. în aceeaşi noapte, misterioşii terorişti au intrat înăuntru şi şi-au îndreptat armele, prin ferestrele lui, către clădirea CC-ului, ocupată de revoluţionari din după-amiaza zilei de 22 decembrie. Armata, aflată deja de partea revoluţiei, a ripostat trăgând de jos, din piaţă. Concomitent, se desfăşura unul dintre cele mai uimitoare episoade ale revoluţiei. Generalul Vlad, şeful Securităţii, şi generalul Guşe, ministru adjunct al Apărării, nu-i urmaseră pe Ceauşeşti în fuga lor din Bucureşti, deşi se numărau amândoi printre principalii oameni ai Conducătorului. Dar unde se aflau în acel moment, se ascundeau? Nu, se plimbau nestingheriţi prin CC. Când au început atacurile teroriştilor, şi-au oferit voluntar serviciile Consiliului Frontului Salvării Naţionale, abia întemeiat. Câteva clipe mai târziu, cei doi generali vorbeau la telefon cu comandanţii trupelor de Securitate şi ai Armatei, dându-le instrucţiuni să se alăture revoluţiei. Aproape sigur, Vlad şi Guşe au anulat la telefon ordinele de represiune pe care le emiseseră mai devreme. în acceptarea serviciilor lor stătea sămânţa iertării. Teroriştii şi-au oprit atacurile şi au dispărut. Vlad a fost mai târziu arestat, dar a primit o pedeapsă uşoară. Ca de nenumărate ori în istoria României, o dată ce capul tâlharului principal s-a rostogolit, cei mai mulţi dintre subalternii lui sunt ignoraţi sau chiar primiţi înapoi cu braţele deschise, pe tăcute.

I-am povestit lui Iris toate astea şi am rămas surprins de replica ei: „Ce cultură masculină, România. Femeilor le place aici?"

Am zâmbit. „Doar între anumite limite. Cânde ca la atacul asupra autobuzului, nu le place."
„Dar dacă nu sunt călcate în picioare şi li se sărută din când în când mâna, e-n regulă?"
Hm. Româncele nu sunt o turmă de vite. însă, puterea femeilor americance stă în convingerile lor, în vreme ce aceea aromâncelor stă în abilitatea de a manevra. Româncele n-au descoperit avantajul de a se uni într-o organizație. Ele manevrează singure, pentru a fi dorite la tinerețe şi a fi regine în cercul lor la bătrânețe. Sunt extraordinare când flirtează şi ațâță bărbații. Ambiguitatea statutului le conferă o textură rară în Occident, unde totul e atât de direct, atât de cinstit. Pe timpul meu această ambiguitate era excitantă. Dar pe atunci, nimic altceva nu era excitant.
„Trebuie să existe la aceşti oameni o teamă enormă față de schimbare", a zis Iris.
Am dat din cap. Da, da. Frica de schimbare e la fel de adâncă în această țară ca şi nevoia de a se schimba pe ea însăşi. Dar Iris m-a uimit iar, reflectând cu voce tare: „Dar poate că înapoierea, încetineala au fost cele ce v-au permis să supraviețuiți invaziilor repetate".
Aşa să fie? Dacă această sălbăticie aspră menținuse România deosebită şi durabilă pe hartă, cum a prevestit ea transformarea într-o democrație? Sistemul tribal a dispărut. Lumea e făcută acum din aeroporturi şi magazine, toate compatibile şi interschimbabile. Iurtele din Mongolia au televizor. Şi totuşi, dacă forța atâtor culturi a derivat din sistemul lor tribal, ce vor pune în loc dacă-l vor pierde? Democrație şi magazine? Asta să fie?
Ne-am oprit în fața Ateneului, sediul Filarmonicii din Bucureşti, în timpul ultimilor ani ai lui Ceauşescu, instrumentiştii Filarmonicii cântau iarna cu căciuli pe cap, paltoane şi mitene, în fața unui public la fel de bine echipat. Pe lângă Ateneu, o stradă îngustă duce la hotelul Lido, primul din blocul sovietic care instalase în anii '60 o piscină cu valuri artificiale. Dacă invitai o fată la valurile de la Lido, erai sigur c-o să mergi cu ea până la capăt. Unii dintre oaspeții Uniunii Scriitorilor pe care îi plimbam prin oraş pe post de translator au stat la Lido, care era căptuşit cu microfoanele Securității. Am traversat strada pe lângă o

berărie înconjurată de un gard negru de fier forjat, cu mese şi scaune afumate. Şi iată-ne ajunşi în faţa clădirii CC-ului. Intrarea A, cea pe care gărzile lui Ceauşescu o abandonaseră în ziua de 22, aceeaşi prin care intrasem cândva ca să-mi cer paşaportul. Intrarea era păzită acum de un soldat înarmat. Am luat rapid o hotărâre. „Mergem să aruncăm o privire."
„N-o să te lase să intri."
„Ai să vezi."
Iris s-a pitit în spatele meu când m-am apropiat de santinelă şi l-am întrebat politicos dacă aş putea să vorbesc cu superiorul lui. Numele meu e cutare şi sunt un ziarist american acreditat în România.
Soldatul, un tânăr recrut, m-a privit mirat şi a intrat înăuntru, între timp, am arătat spre balcon: de acolo condamnase Ceauşescu invadarea Cehoslovaciei în 1968 şi a Afganistanului. De acolo dăduse nenumărate edicte, îndrumări şi rapoarte naţiunii. Iris mă asculta cu ochii înfricoşaţi. „îngrozitor, o viaţă înfăşurată în jurul politicii, programată după proclamaţiile omului de la putere, îngrozitor."
„începi să înţelegi", am chicotit eu. „Şi, totuşi, oamenii se bucurau când apărea vreo proclamaţie, pentru că asta îi scotea din comă. L-au aclamat nebuneşte în 1984 când sovieticii au boicotat jocurile olimpice, dar el a trimis echipa României la Los Angeles şi Reagan s-a ridicat în picioare în semn de omagiu la trecerea delegaţiei române. Mda, cam aşa trăiam. Câţiva ani de întuneric, apoi o licărire de lumină: un spectacol."
O pereche de bocanci şi una de pantofi au ieşit prin poarta A. Soldatul era urmat de un locotenent. Acesta s-a îndreptat spre mine şi m-a întrebat cum mă cheamă. I-am spus, pregătindu-mă să-mi scot scrisoarea de acreditare, dar el m-a oprit, ridicându-şi mâna: Eu scrisesem *Dulce ca mierea e glonţul patriei"!* Am încuviinţat din cap.
Puţin stânjenit, s-a dat la o parte. „Poftiţi", a spus.
Ştiam că după plecarea mea, *Glonţul* se bucurase de un adevărat cult printre militari. Aflasem asta de la un alt refugiat din America, Adam Soch, pe care l-am cunoscut din întâmplare în

L.A. Soch, acum regizor de filme documentare, mi-a povestit cum, cu doi ani înainte de a fugi, îşi făcea serviciul militar într-un regiment de artilerie din Botoşani. Cititor avid, Soch făcea schimb de cărţi cu un ofiţer din garnizoană, un oarecare căpitan C. Căpitanul C. îi împrumutase romanul meu, deja interzis, cu comentariul enigmatic: „E o carte extraordinară, ai să vezi de ce." La o inspecţie inopinată, un ofiţer de securitate găsise cartea în dulapul lui Adam, care fusese încarcerat şi interogat câteva zile. Susţinuse că o avea de ceva timp şi că nu ştia că autorul ei fugise. Volumul fusese confiscat, iar el eliberat, urmând ca pedeapsa să-i fie stabilită de ofiţerul lui superior.

Astfel am aflat, la câţiva ani după acest incident, că, în vreme ce toate cărţile mele circulau doar pe piaţa neagră, pentru tinerii militari *Glonţul* însemna un adevărat manifest patriotic. Căpitanul C. ar fi putut ajunge în faţa Curţii Marţiale doar pentru că o deţinea, ca să nu mai vorbim de faptul că o recomandase pentru conţinutul ei. Fermitatea lui Adam de a nu-şi turna căpitanul îi câştigase favorurile regimentului, primul fiind acela de a primi cartea în dar. Reuşise s-o scoată din România, iar eu îi dădusem un autograf pe ea la Los Angeles, bucurându-mă de scârţâitul peniţei pe aspra hârtie românească. Pe coperta a patra era fotografia mea în uniformă, cu părul tuns la lungimea de un centimetru şi jumătate, regulamentar. Deveniserăm obiecte de cult, eu şi cartea mea.

Iar acum, acest locotenent se simţise obligat ca pentru cartea mea să mă lase să intru în clădire, dar voia să-mi dau cuvântul că nu o voi descrie în mod răuvoitor. Mi-a spus-o într-un fel care m-a mişcat, nu ca dintr-un manual militar, ci ca pe ceva în care credea. Era lat în umeri, dar slab şi părea cast din pricina unei uşoare acnee care îi înroşea obrajii raşi.

Foarte bine, mi-am dat cuvântul. Iris a înţeles cât de deosebit era pentru mine momentul. După ce a intrat, a început să se mişte ca într-un relicvariu gigantic. Mobilierul, zugrăveala pereţilor şi mocheta erau decolorate, bej şi gri. Stricăciunile provocate de mulţimea furioasă fuseseră reparate. Locotenentul mi-a spus că imobilul găzduia una dintre cele două camere parlamentare

/

nou-noute ale României, Senatul. Am urcat scările, încercând să retrăiesc sentimentul din ziua când venisem să-mi cer paşaportul. Dar îmi era peste putință: mă stăpânea prea tare gândul că tocmai din acest loc revoluția îl izgonise pe balaur. Pe 27 noiembrie, cu nici trei săptămâni înainte de revoltă, Partidul Comunist Român îşi ținuse cel de al XlV-lea congres la Sala Palatului din Bucureşti, chiar în spatele fostului palat regal. Zidul Berlinului căzuse deja, dar în Bucureşti congresul a hotărât că nimic nu trebuie schimbat în sistemul românesc. Totuşi, chiar şi Ceauşescu a simțit că alegătorii lui au nevoie de altceva: din senin, patetic, a denunțat pactul germano-sovietic din 1939, cel anulat azi dimineață prin proclamarea independenței Moldovei. Tirada lui a fost găunoasă. Apoi, pe 16 decembrie, mulțimea din Timişoara a protestat împotriva mutării unui pastor local disident, un ungur. Ceauşescu a încercat să apese iar pe butonul naționalist: pastorul era un agitator străin. Dar protestatarii au început să strige: „Jos rațiile!" şi „Jos dictatura!". Ceauşescu a format o comisie de urgență, prezidată de soția lui, a ordonat Armatei şi Securității să tragă şi a plecat cu avionul în Iran.
înregistrările făcute în acele ultime zile din viața Ceauşeştilor nu au fost încă puse cap la cap, dar vizita în fostul imperiu persan era ea însăşi o culme a absurdității. S-a desfăşurat perfect, abundând în ceea ce lui Ceauşescu ajunsese să-i placă cel mai mult: nimicul oficial. între timp, pe 17 decembrie, Armata şi Securitatea au tras în mulțimea din Timişoara, ucigând aproape o sută de demonstranți (printre care şi câțiva copii) şi rănind alți peste două sute. O femeie a fost ucisă de soldați cu baioneta. Cadavrele au fost ridicate de pe străzi şi îngrămădite în camioane cu destinația Bucureşti. Mulțimea înfuriată a căutat trupurile celor dragi în cimitire şi astfel au fost dezgropate cadavrele unor vagabonzi săraci, fotografiate de jurnaliştii occidentali.
împuşcăturile din Timişoara au avut două urmări, care au complicat planurile lui Ceauşescu. Mulțimea s-a înfuriat şi a continuat să demonstreze şi să lupte cu trupele înarmate. Iar haosul a ajutat răspândirea veştilor despre revoltă în întreaga țară, nu prin telefon sau radio, ci din gură în gură, ca în evul mediu. După câteva zile de cooperare cu asasinul, Armata a încetat să

mai îndeplinească ordinele primite de la Ministerul Apărării sau de la Securitate şi a început să treacă de partea revoluţiei. Când Ceauşescu s-a întors, Timişoara continua să fie în plină insurecţie. A ordonat să se trimită acolo întăriri masive şi a pregătit în Bucureşti o gigantică demonstraţie de „solidaritate", la care să denunţe invazia „imperialiştilor străini". Având în faţă exemplul Timişoarei, subalternii lui Ceauşescu n-ar fi trebuit să-l lase să convoace adunarea, dar în momentul acela unii dintre ei se şi gândeau cum să-l dea jos şi să-şi salveze propria piele. Mai mult ca sigur, au hotărât să provoace o revoltă a Bucureştiului şi probabil că au şi ajutat-o, strecurându-şi agenţii în mulţime, ca să strige „Timişoara!" şi „Asasinul!". Dar mulţimea ar fi făcut oricum asta, fără nici un fel de instigare. Demonstraţia de solidaritate s-a transformat într-o răzvrătire în masă şi, cum televiziunea era ca de obicei de faţă, ca să-l glorifice pe conducător, întreaga scenă a fost înregistrată pe peliculă.

Când a auzit ca i se strigă „Asasinule!", Ceauşescu a reacţionat ca lovit de trăsnet. A rămas o secundă mut, cu mâinile lui fluturânde încremenite în aer. Apoi a bâlbâit ceva despre creşterea alocaţiilor pentru familiile cu mulţi copii şi pentru studenţi, oferind atât de puţini bani, încât huiduielile şi fluierăturile au continuat. Cum toate camerele şi microfoanele erau îndreptate spre balcon şi spre perechea Ceauşeştilor, unul dintre ele a surprins-o pe Elena şoptindu-i iute lui Nicolae *„Mai dă-le ceva".* Mai aproape de realitate, ea ştia cât de jalnică fusese oferta lui. Dar el n-a fost în stare să se gândească la ceva mai mult şi a fost târât din balcon de oamenii lui înăuntrul clădirii pe care o vizitam acum. Din acel moment, el şi nevasta lui mai aveau de trăit doar patru zile. Ceauşescu a convocat şedinţa de urgenţă a Biroului Executiv al Comitetului Central al partidului, care a decretat starea de urgenţă pe întreg teritoriul ţării. Trupe ale Securităţii şi ale Armatei au format un cordon în jurul CC-ului. în oraş, mulţimile au crescut, iar trăgătorii Securităţii au început să-i împuşte de pe acoperişuri pe demonstranţi, în timp ce spre centru au început să se îndrepte coloane de tancuri.

Locotenentul ne descria dezlănţuirea furioasă a oamenilor: „Continuau să vină în valuri. Goniţi din Piaţa Palatului, s-au scurs

spre hotelul Intercontinental şi spre Piaţa Universităţii. Acolo s-au regrupat şi au pornit pe bulevardele Bălcescu şi Magheru, urmăriţi de soldaţi şi de tancuri. Alte grupuri s-au format în spatele soldaţilor şi tancurilor, astfel încât, deşi soldaţii izgoniseră un val, au fost nevoiţi să se întoarcă şi să facă faţă altuia. Valurile păreau să se rostogolească tot timpul spre CC, pentru că oamenii ştiau că cei doi sunt încă acolo. Strigau acum o lozincă apărută spontan în timpul demonstraţiei: *„JVu plecăm acasă! Morţii nu ne lasă!"* Au trecut pe lângă câteva librării cu vitrinele înţesate de lucrările lui Ceauşescu despre „construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate". Au spart geamurile, au călcat cărţile în picioare şi le-au dat foc. Orele se scurgeau, iar strigătele mulţimii deveneau tot mai încrezătoare. Acum simţeau că sunt stăpânii străzilor. Deja unii dintre soldaţi scoseseră încărcătoarele din armele automate şi le arătau mulţimii în semn că nu vor trage.
Totuşi, înainte de miezul nopţii, trupele Securităţii au dat mai multe asalturi dure împotriva mulţimii, măturând străzile din jurul Pieţei Universităţii, cu gaze lacrimogene, apoi folosind gloanţe adevărate. Au micşorat zona ocupată de demonstranţi, trăgând în ei (într-o oră au murit patruzeci de oameni), împingându-i spre staţia de metrou, lovindu-i cu bastoane de cauciuc şi în final arestând câteva sute, care au fost încărcaţi în camioane ale armatei, între timp, măturătorii aduşi în zonă cu autobuzele au început să arunce cu vopsea peste inscripţiile anticeauşiste de pe ziduri şi să spele băltoacele de sânge. Revoluţionarii care fugeau de tancuri au văzut în grabă cum martiriul lor fusese deja şters.
„Câţiva oameni mi-au povestit", ne-a zis locotenentul, „că vederea măturătorilor i-a făcut să nu părăsească străzile. Fără o nouă muşamalizare, au gândit."
L-am întrerupt. „Unde erai în noaptea aceea?"
„In noaptea aceea şi în următoarea, când teroriştii şi-au lansat primele şi cele mai dure atacuri, eram la Aeroportul Otopeni, păzind avioanele. în prima noapte n-au fost atacuri, dar era clar că în centru se petrece ceva neobişnuit: elicopterele continuau să decoleze de pe aeroport, iar ofiţerii noştri vorbeau mereu la telefon cu superiorii lor de la Bucureşti. în prima zi a revoluţiei, ziarele au publicat fotografii ale vizitei lui Ceauşescu în Iran, iar

radioul a transmis programul obişnuit, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. în ziua următoare, în jurul orei zece dimineața, radioul a anunțat starea de urgență. După o jumătate de oră, s-a transmis ştirea că ministrul Apărării, generalul Milea, s-a sinucis după ce «a trădat» România, neordonând trupelor să deschidă focul. Apoi, la unsprezece, a explodat «bomba»: generalul Stănculescu, unul dintre miniştrii adjuncți ai Apărării, a ordonat armatei să se întoarcă în cazărmi."

Asta însemna că scutul armat dintre Partidul Comunist Român şi demonstranți nu mai exista. Mii de oameni s-au îndreptat din nou spre centru, dându-şi seama că tiranul se prăbuşeşte. Au văzut unitățile militare retrăgându-se din jurul CC-ului. Atunci a avut loc ultima şi cea mai uimitoare apariție a lui Ceauşescu. De parcă ar fi țâşnit din cutia cu trucuri a istoriei, s-a ivit iar în balcon. Palid de nesomn, răguşit, cu un megafon în mână, a încercat să se adreseze mulțimii. Dar era incoerent. Oamenii pătrunseseră deja în clădire prin intrarea A, aflată practic sub el. A fost tras înăuntru de securişti. Ceauşescu a hotărât că vor părăsi clădirea cu elicopterul care îşi accelera deja turația elicei pe acoperiş. în timp ce mulțimea se năpustea pe scări, Ceauşeştii şi gărzile lor s-au suit în lift şi au pornit spre acoperiş. Printr-o coincidență ironică, tocmai atunci s-a produs brusc o pană de curent, iar liftul a rămas între etaje. Mulțimea pătrunsese în clădire şi i-ar fi prins dacă ar fi ştiut că încă n-au fugit. Elena a intrat în panică, dându-şi seama că vor fi linşați dacă vor fi găsiți; dar curentul electric a revenit şi liftul s-a hâțânat cu ei până la ultimul etaj. Acolo uşa spre acoperiş nu s-a deschis. O gardă de corp a tras în ea o rafală automată şi Ceauşeştii au ajuns pe acoperiş şi apoi în elicopter.

Mai târziu, s-a descoperit că Ceauşescu ordonase să vină patru elicoptere, pentru el însuşi, pentru Biroul Politic al partidului şi pentru anumiți membri ai guvernului. Acel elicopter unic dovedea că cineva se asigurase ca numai Ceauşeştii să poată pleca; majoritatea acoliților erau gata să se predea, sperând că vor fi iertați. Ceauşeştii au decolat, dar au zburat doar câteva minute înainte ca pilotul să pretindă că nu mai are combustibil. Mai mult, le-a spus că fuseseră detectați prin radar. Au fost nevoiți să

aterizeze. După alte câteva minute, stăteau pe şosea împreună cu doi securişti, făcând autostopul. Au oprit cu forţa o maşină şi au pornit mai departe, certându-se unde să se ducă şi îndreptându-se în final spre Târgovişte, capitala domnească a lui Vlad Dracula. Acolo au fost prinşi de armata locală şi ţinuţi până la venirea unui tribunal ad-hoc, format de Frontul Salvării Naţionale, care i-a judecat. Procesul a fost scurt şi superficial, iar înregistrarea video i-a arătat numai pe Nicolae şi Elena, în timp ce vocile procurorilor se auzeau din off. Se temeau oare aceştia ca forţele supravieţuitoare ale Securităţii să nu-i urmărească? Probabil. înregistrarea procesului se termina cu imaginea mută a lui Ceauşescu şi a Elenei zăcând lângă zidul unei cazărmi, morţi. şi acesta a fost sfârşitul „erei de aur a României sub conducerea înţeleaptă a celui mai iubit fiu al poporului, Nicolae Ceauşescu, şi a devotatei sale tovarăşe de viaţă şi de muncă, academician Elena Ceauşescu".
Astfel a dispărut cea mai ciudată pereche de conducători din Europa, cea mai rapace şi mai analfabetă şi, în acelaşi timp, una dintre cele mai vitale. Ceauşescu şi Elena au domnit de două ori mai mult ca Hitler, cu trei ani mai mult ca Mussolini şi cu numai cinci ani mai puţin decât Stalin.
Şi acum ne uitam la unele dintre însemnele puterii lor, şi ni s-au părut izbitor de mediocre. Clădirea CC-ului fusese construită în anii '30, în acel *stile fascista* pătrăţos care se răspândise în toată Europa, mixând cubismul cu vestigii de templu grecesc. Toate formele şi suprafeţele erau drepte, afară de masivele coloane pseudo-dorice, făcute din ciment cenuşiu. Uşile erau nişte pătrate mari de sticlă înrămate în metal, ferestrele erau şi ele pătrate, mascate din interior de draperii groase, albe. Că trecuseră pe aici atâţia lideri faimoşi, de la Nixon la Ciu En Lai, de la Golda Meir la Gorbaciov, era de-a dreptul uimitor. Locotenentul ne-a dus în balconul în care Ceauşescu îşi ţinuse ultimul discurs. O pardoseală de plăci pătrate, o balustradă de colonete modelate absurd ca nişte amfore în miniatură. Un sistem de scurgere sub forma unor găuri pătrate. Această clădire era un imn înălţat pătratului, în faţa noastră, Calea Victoriei, fără demonstranţi acum, era o stradă lată, informă, brăzdată de trafic. Căldura amiezii ne apăsa.

Peste drum, în vârful palatului regal, flutura un steag tricolor fără secera şi ciocanul marxiste. Această banală privelişte rostea răspicat libertate.
„Acum pot să vă las să intraţi în biroul lui", ne-a spus locotenentul, folosind acel indescriptibil de explicit „el". „Dar numai un minut."
Am dat din cap. Un minut era de ajuns.
Am intrat primul. îmi aminteam că holul dinspre birou era mai întunecat şi poate chiar fusese aşa. Acum simplitatea lui m-a izbit. Văruiala se cojea. Locotenentul a deschis o uşă obişnuită, dând spre o mică anticameră ce preceda biroul, şi mi-am adus brusc aminte de o femeie solidă de vârsta a doua, îmbrăcată într-un taior cenuşiu, care cu cincisprezece ani în urmă bătea la maşină în această încăpere: secretara lui. Acum nu mai era nimeni acolo. Locotenentul a deschis uşa biroului.
Am intrat înăuntru, auzind în spatele meu paşii lui Iris. M-a surprins cât de luminoasă era încăperea. Mobila rămăsese aşa cum mi-o aminteam, nu fusese distrusă de mulţimea care năvălise înăuntru, nu era nici măcar marcată de timp. Era o cameră pătrată, cu un covor obişnuit, o masă mare de conferinţă, un birou masiv în capătul celălalt al încăperii, perpendicular pe masă şi, în spatele lui, o bibliotecă cu două uşi simetrice - masa, biroul, uşile erau toate, bineînţeles, pătrate. Masa de conferinţă avea câte şase scaune pe fiecare latură şi câte unul la capete, în total paisprezece, şi era înviorată de un vas cu flori: gladiole galbene, ofilite. Florile veştede păreau o insultă adusă regularităţii geometrice a camerei.
Am mers spre birou. Aşadar. Acesta era marele birou în spatele căruia stătea „el" în ziua când mă primise, corectând o carte pe care nu el o scrisese. Biroul mi se părea acum foarte scund, de parcă se scufundase în pardoseală, o dată cu trecerea timpului. Pe peretele din spate atârna înainte o stemă a Republicii Socialiste România. Acum era înlocuită cu stema tinerei democraţii, un scut heraldic ţinut de un vultur ce poartă în plisc o cruce. Bărbatul care mă radiografiase cu ochii din spatele biroului nu mai exista.

Câteva clipe m-a încercat cea mai ieftină, cea mai joasă satisfacție, aceea că eu sunt aici și el nu mai este. Că el crăpase, în timp ce eu, viu, mă mișcăm liber în fostul lui teritoriu. Apoi mi-am dat seama de un alt fapt profund și totuși simplu. Omul care eram eu atunci când stăteam în fața biroului lui Ceaușescu dispăruse și el. îmi aduceam aminte de el, dar el dispăruse.

*

De fapt, ce sentiment trăiam? Unul de eliberare bruscă, pentru că vechiul meu eu nu mai exista în vreun fel, cu excepția tezaurului de amintiri? Era unul de pierdere, de tristețe, de nostalgie reflexivă, de forță meditativă, ce anume era?

N-am putut să-mi analizez sentimentele, dar noul meu eu a făcut un pas înainte. Și i-a vorbit în mintea mea lui Ceaușescu despre căile foarte diferite pe care ajunseserăm amândoi să nu ne mai aflăm acum aici. El murise, în timp ce eu eram viu și mă schimbasem. Această diferență arunca asupra noastră o lumină crudă.

Eu mă schimbasem, devenisem un nou individ. înainte de a muri, el nu se schimbase vreodată, chiar dacă viața îl săltase până la o asemenea mărire spectaculoasă, în fruntea unei națiuni și apoi în clubul principalilor actori ai lumii, chit că în acest club el rămăsese mereu un membru de mâna a doua.

Mintea mea evoca fiecare amintire pe care o păstrasem despre el și toate s-au combinat într-o imagine din ce în ce mai clară, până când l-am văzut stând pe acel scaun gol - l-am văzut limpede ca lumina zilei, în atitudinea lui cea mai caracteristică, cea de zombi monoton și egocentric. Din diferite cotloane, ascunzișuri și pliuri ale memoriei mele, ca dintre faldurile unei vechi pungi de praf de pușcă, i-am extras fața, pozițiile, expresiile. Mi-am amintit gesturile lui, inhibate și înțepenite, dar mai cu seamă atât de sărace. Cuvintele lui erau, și ele, incredibil de puține: numai sloganuri de partid pe care le expectora iarăși și iarăși și câteva fraze cheie cu care îi mânuia pe ceilalți, cum fusese aceea pe care mi-o azvârlise la prima noastră întâlnire, pe

pajiştea cu ziariştii alergând după scaune: Nu-ți place să munceşti? Pentru un observator întâmplător, ea ar fi putut să pară deschisă şi la obiect, dar de fapt era simplistă, de-a dreptul stupidă: mă chemase pe pajiştea aia ca să cunoască un jurnalist, nu ca să mă vadă muncind la căratul de scaune. Amintirea acelei întâlniri a mai scos la iveală şi altceva ce ştiusem dintotdeauna, dar nu formulasem niciodată în cuvinte: tot ce avea legătură cu el era redus, insuficient, mic numericeşte, sărac în variante, aproape inexistent. Ce vedeai, aia primeai. în ciuda şireteniei lui de țăran, era ca o carte deschisă. Dacă n-ar fi existat secretomania sistemului, oricine şi-ar fi dat repede seama că linearitatea liderului nu era o trăsătură de caracter, că frazele lui scurte nu erau nici măcar profunde, darmite profetice. Era mic de stat, scurt în vorbire, invariabil în expresie, pentru că era primitiv de simplu. Era o fițuica cu un singur rând, un portret în două culori, un discurs în trei note. Era sărac, steril, neinventiv. Era inadecvat.

Dar inadecvarea fundamentală îi era compensată de un ego atât de exagerat, încât se dovedise incapabil să înțeleagă realitatea, într-o străfulgerare, mi l-am amintit împreună cu liderii pe care-i întâlnise în turneul din America de Sud. împreună cu Fidel Castro. în timpul unuia dintre interminabilele discursuri ale lui Castro, l-am urmărit pe Ceauşescu aşteptându-şi rândul să vorbească. Fața lui avea un aer de scepticism mut şi răbdător; dar această expresie era din când în când iluminată de un foarte scurt şi greu de observat zâmbet interior şi de o uşoară înclinare a capului. Ceva îi schimonosea trăsăturile, îi subția buzele, dădea ochilor lui o strălucire fugară şi îl făcea să încuviințeze din cap. Apoi din nou aerul răbdător. Şi iar strălucirea, grimasa, datul din cap.

Dacă această reacție n-ar fi fost atât de rapidă, aş fi recunoscut-o mai iute ca pe o confirmare a mulțumirii de sine, un fel de „ți-am spus eu, nu-i aşa?" De parcă Ceauşescu vedea prin Castro. Sau prin Nixon. Am observat aceeaşi strălucire şi acelaşi clătinat din cap şi în timpul vizitei lui Nixon. Americanul, mult mai înalt şi mai sigur pe el, stătea lângă piticul din Balcani, dar nu americanul era cel care rânjea văzând prin pitic, ci exact invers. Ceauşescu vedea prin alți oameni sau credea el că vede. Credea că le vede slăbiciunile. Acel „ți-am spus eu" se baza pe

convingerea enormă că nici o ființă omenească nu e mai deşteaptă sau mai puternică decât el. Era convingerea unui păstor de capre analfabet din Balcani că el, păstorul, e centrul universului cunoscut şi necunoscut. Aşa că aştepta ca vreo fisură oarecare să apară la altă ființă omenească şi, când credea că a zărit-o, se ivea expresia „ți-am spus eu". în rest, era răbdător.
Uimitor, abia acum, la doi ani după moartea lui şi la peste cincisprezece ani de când îl văzusem ultima oară, l-am înțeles. Acum îmi aminteam limpede că mica scânteie îi fulgerase în ochi şi dăduse din cap după ce îi spusesem că eram gata să răspândesc în America gândirea lui marxistă. Până atunci, nu putuse să mă desluşească, pe mine sau dorința mea de a mă duce în America, şi ne tratase şi pe unul, şi pe cealaltă cu ostilitatea lui firească. Dar când i-am servit cea mai transparentă, cea mai evidentă frază de adulare, a jubilat în sinea lui: ți-am spus eu. Asta era cheia persoanei mele: eram unul dintre fanii lui. De ce voiam să mă duc în America? Deoarece, fiind unul dintre fani, doream să-i promovez importanța în America. Minunat. S-a făcut. Dă-i paşaportul.
Din perspectiva acestei penurii de caracter, i-am văzut viața ca pe o serie de confuzii norocoase, toate bazate pe confuzia inițială privindu-i propria importanță. Adus la putere de ruşi, o dată cu tot PCR-ul, apoi cocoțat în vârf de Gheorghiu, țăranul bâlbâit se pomenise în stratosfera importanței, ceea ce fusese prea mult pentru puterea lui de înțelegere. A hotărât că soarta îl alesese. Din acea clipă, aşa cum i-o dovedeau loialitatea şi adulația celorlalți, va avea totdeauna dreptate, va fi totdeauna învingător. Nu e de mirare că a avut cutezanța să le țină piept ruşilor.
Şi nu e de mirare că a ignorat până în ultima clipă iminența revoluției. Când aceasta a izbucnit, instinctul lui de autoconservare, treaz la orice individ sănătos psihic, a funcționat rău în mod repetat.
Nu se putea schimba o dată cu vremurile, pentru că nu s-a schimbat niciodată. A fost totdeauna un ego compensând toate celelalte funcții de adaptare. în orbirea lui funcțională, s-a crezut pe sine însuşi cel mai iubit fiu al poporului, geniul Carpaților, cel ales de soartă, adevărul însuşi şi toate celelalte hiperbole pe care i le închinau poeții de curte. Aceste minciuni îi umpleau viața

care, deşi plină de acţiuni politice, era pe un anumit plan complet statică, tot aşa cum mişcările lui ţepene nu păreau vii, ci pur şi simplu nişte acţiuni săvârşite de corpul lui doar.
Odinioară, atunci când mă aflasem în biroul lui căutând ceva prin care să-i câştig favoarea, am simţit că, suflându-i în fund cea mai grosolană, cea mai gogonată tămâiere, îl voi învârti pe degete şi asta în doar câteva secunde. I-am înţeles atunci numărul mai bine decât îl înţelesese el vreodată pe-al meu şi dovada era că astăzi, stând în biroul lui pustiu, nu doar viu, dar supravieţuind într-un set de circumstanţe complet diferit, câştigasem victoria într-o nouă partidă.
Dacă atunci repurtasem cu adevărat un triumf, abia acum simţeam asta. Am făcut-o împotriva programării sau în ciuda startului meu târziu şi a depărtatului meu loc de naştere, în pofida a tot şi a toate. şi nu datorită norocului sau şansei. Am făcut-o din datorie umană.
Am început să râd pe înfundate, aşa cum stăteam în faţa biroului său gol. Da, îmi plăcea să muncesc, Tovarăşe Secretar General. Ai murit fără să-ţi dai seama vreodată ce mult îmi plăcea, şi n-ai aflat niciodată că oameni ca mine există.
Am auzit pe cineva dregându-şi vocea în spatele meu. Tânărul locotenent român. „Domnule Popescu..."
„Da, da."
I-am răspuns, dar nu m-am întors. Pentru că îmi era teamă că acest moment incredibil se va sfârşi, că această incredibilă legătură prin timp se va rupe. îl aveam chiar aici, în faţa mea, pe el, şeful. Şi nu putea să scape de răfuiala cu mine, nu putea în nici un fel să nege că atunci îl păcălisem, îl învinsesem. Dintre cele două fiare care eram eu şi el, eu fusesem cel mai puternic, pentru că, chiar şi aşa, asudat, speriat, neputincios şi lipsit de mândrie, aveam elasticitate şi adaptabilitate. Dintre soluţiile vieţii, mie îmi stătea la dispoziţie întreaga lor varietate, chiar şi pe vremea aceea. Puteam să aleg şi să improvizez, şi asta mă făcea mai deştept, iar deşteptăciunea înseamnă putere. Triumful meu era nu că îi supravieţuisem, ci că îl înţelesesem.
II păcălisem pe şef şi asta spune ceva despre şefi. Şefi din toată lumea, fiţi atenţi, sunteţi puternici numai datorită sistemului,

şi asta e infirmitatea voastră. Asta vă face pe veci vulnerabili şi nepregătiţi.
„Domnule Popescu, staţi aici de zece minute. Trebuie să-mi fac datoria..."
Şi eu trebuie să mi-o fac pe-a mea.
M-am răsucit şi am privit în ochii ghidului meu. Apoi în ochii soţiei mele. Faţa ei era uşor palidă de îngrijorare. Şi-a dat seama că mă simt bine şi s-a întors ca să iasă prima. Am ieşit după ea prin uşa pătrată, în holul pătrat.
Locotenentul a terminat turul cu noi ducându-ne în liftul cu care Ceauşescu ajunsese la elicopter. Am intrat într-o cutie strâmtă, capitonată, care a urcat uşor. Aveam impresia că îmi triplez dimensiunile, ca şi când gravitaţia nu mai acţiona asupra mea. Am ieşit din lift fără să simt sub tălpi podeaua. Pe peretele din dreapta uşii se vedeau segmente de tencuială nouă, petice de vopsea proaspătă. Uşa, din metal vopsit în cenuşiu deschis, era nouă şi ea. Găurile lăsate de gloanţele trase de garda de corp fuseseră astupate, iar uşa fusese înlocuită.
Câteva trepte duceau mai sus. Până la uşa heliportului de pe acoperiş, acum închisă cu un grilaj nou-nouţ.
Locotenentul ne-a explicat că primăria pusese grilajul ca să descurajeze vandalismul. Imediat după fuga lui Ceauşescu, oamenii au năvălit pe acoperiş şi au smuls dalele pavimentului. Unii le-au luat acasă ca suveniruri. în următoarele zile au venit şi mai mulţi, chiar şi după executarea lui Ceauşescu, încercând să smulgă bucăţi din heliport, de parcă ar fi fost cărămizi din zidul Berlinului.
Acum grilajul prevenea asta. Dalele acoperişului fuseseră înlocuite şi spălate apoi de multe ori de ploile Bucureştiului. Acum, nelipsita iarbă, înaltă, arsă de soare, creştea printre ele. Semn al acestei noi ere care începuse, paradoxal, prin neglijenţă.
Şi, în fine, îmi venise mie rândul să dau o satisfacţie gazdei mele. Locotenentul se trăgea dintr-o familie de militari de carieră şi era un f an al *Glonţului,* aşa că voia să-mi pună câteva întrebări foarte speciale. De exemplu, personajul *raisonneur* al cărţii, unchiul Nicu, avusese drept model vreun comandant important din al doilea război mondial? Cine se ascundea sub modestul

portret al unchiului meu? Nici un nume faimos, i-am răspuns. Era chiar unchiul meu, un simplu căpitan din corpul de ingineri.
„Doar căpitan?"
„Căpitanul Nicu Tudor Popescu, din corpul regal de ingineri. Căzut prizonier în 1942, şi-a petrecut următorii opt ani în gulagurile sovietice."
A rămas pe gânduri. „E lăudabil", a spus, totuşi mi-am dat seama că era puțin dezamăgit. „A fost o carte mare. Ați mai scris vreuna la fel de bună?"
„Sper că da", i-am răspuns mişcat, dar şi puțin alarmat de mitul care creştea în jurul acestei cărți vechi: oare lăsase ea destul loc noului scriitor care devenisem? „Ați citit *Sfârşitul bahici",* l-am întrebat. Si-a închis ochii, încercând să-si amintească. „Cea cu un tânăr care, după ce a fost exclus din partid, neputând să-şi găsească o slujbă, sfârşeşte ca îngrijitor într-un cimitir, un cimitir evreiesc."
„A, da. Am auzit de ea, dar n-am citit-o. Trebuie să mai scrieți una ca *Glonțul.* încă una despre noi." Mi-a fost greu să-i suport privirea, era prea pătimaşă.
Ne-a dus înapoi în holul de la intrare, unde i-am mulțumit şi ne-am strâns mâinile. El mi-a strâns mâna cu putere, apoi şi-a dus-o pe-a lui la chipiu - şi deşi nu mai eram omul care fusesem cândva, ceva din gestul lui m-a mişcat, un sentiment de fraternitate imposibilă, o onoare pe care vechea armată o avusese, pe care şi unchiul meu o avusese. Poate că această onoare renăscuse atunci când armata română trecuse de partea revoluției. Iris i-a mulțumit în engleză. Locotenentul s-a aplecat puțin încurcat şi i-a atins mâna cu buzele lui subțiri. După acest rămas bun cavaleresc, am ieşit afară.
„Ce naiba s-a întâmplat acolo de rânjeai ca pisica din Cheshire?", m-a întrebat Iris.
Am încercat să-i explic, iar ea a înțeles şi n-a prea înțeles, dar a spus că e fericită să mă vadă scăpat de orice suferință din trecut. Deci, încotro o luăm acum? Am întrebat-o cum se simte pe tocurile ei înalte şi mi-a răspuns că, dacă încep să-i sângereze degetele, asta va reprezenta mica ei ofrandă pentru istoria locală. Ne-am întors pe bulevardul Magheru, unde m-am oprit la un

stand de ziare, ca să cumpăr ediţiile speciale despre independenţa Moldovei. Alţi trecători se opreau, cumpărau, plecau citind ziarele din mers, lucru pe care pe vremea mea nu-l văzusem, ziarele nu erau niciodată atât de interesante. Iris a aruncat o privire peste umărul meu şi am avut senzaţia că înţelege fiecare cuvânt, şi cum să nu înţeleagă, de vreme ce aici alcătuirea vieţii e atât de evidentă!
„Ia te uită", a exclamat.
„Ce?"
Fotografii alb-negru ale stelelor de cinema, stele de cinema de la Hollywood, printre titlurile care săreau în ochi despre Moldova, editorialele politice, diatribele împotriva „cripto-comuniştilor". „De necrezut", a râs Iris, „am aterizat pe Marte şi peste cine am dat? Peste Harrison Ford, Sharon Stone, Mei Gibson!"
Am râs şi eu. „De fapt, acest Marte a fost întotdeauna deschis faţă de Hollywood." I-am arătat peste bulevard cel mai mare cinematograf din Bucureşti, Patria, primul echipat cu cinemascop la sfârşitul anilor '50. Acolo, printre nori de fum de ţigară, aşezaţi pe scaune vechi şi rupte, căci numai proiectorul şi ecranul fuseseră modernizate, eu şi alţi elevi de liceu am văzut copii învechite ale unor filme ca *Vikingii, Spartacus, Trapezul, Călătorie fantastică* - filmele americane veneau în România într-o succesiune stranie, fără nici o legătură cu perioada în care fuseseră realizate sau cu semnificaţia lor ca exprimare socială în America. Oamenii se aşezau de la şase dimineaţa la coadă la bilete, căci cozile se întindeau deseori de-a lungul a două blocuri, sau plăteau de trei ori preţul la speculanţii de pe stradă, iar seara căscau gura *la. Love Story, Ghici cine vine la cină?* sau *In arşiţa nopţii,* filme prezentate de statul comunist ca nişte auto-acuzări ale capitalismului. Chiar şi *Ce s-a întâmplat cu Baby Jane?,* care a rulat la destui ani după premieră, a fost etichetat ca o recunoaştere proprie a Hollywoodului că societatea capitalistă duce oamenii la psihoză. Dar, nu ştiu cum se făcea că noi, românii proşti care mergeam la film, ca să râdem, să plângem, să ne sărutăm, să ne simţim bine şi să mâncăm seminţe de floarea soarelui şi să scoatem câte un Oh! şi un Ah! la vederea rochiilor purtate de staruri şi a maşinilor conduse de ele, n-am fost nici o clipă îngroziţi de capitalism. Sau de America aşa cum apărea ea pe celuloid. Dimpotrivă, ne plăcea

că America e rea. Să luăm, de exemplu, *Filiera franceză* sau *întoarcerea acasă,* amândouă venind parcă în întâmpinarea propagandei comuniste; ne plăcea energia New York-ului, ne plăcea că personajul lui John Voight, paraplegicul impotent, rămâne în final cu Jane Fonda. Chiar şi în ceea ce avea ea mai rău, America nu putea greşi.
Cenzura ştia că propaganda eşuase, aflase asta din fenomenalele încasări realizate de asemenea filme; totuşi continua să dea drumul peliculelor hollywoodiene. De ce? Pentru că Holywoodul avea un efect magic chiar şi asupra cenzorilor comunişti şi, dacă mulțimile de români ieşeau din cinematografe suspinând „Oh, Hollywood...", ei bine, era vorba doar despre Hollywood, adică de o irealitate mai puțin amenințătoare decât *Iubirile unei blonde* al lui Milos Forman sau alte filme ale disidenților cehi. Marile fantezii ale Hollywoodului erau sigure şi tocmai bune de arătat, ca indicii de libertate, secretarilor de stat americani care veneau în vizită. Şi aşa, într-un ghiveci de genuri şi indiferent de data premierei inițiale, am văzut *Diligenta, Şapte mirese pentru şapte frați, Cleopatra, Ultimul tren din Gun HUI, Aventura Poseidon, Planeta maimuțelor, Şapte ani de căsnicie* şi *Procesul de la Nurnberg.* Unele dintre aceste filme veneau mult după ce vedetele lor îmbătrâniseră deja sau mesajele lor îşi pierduseră actualitatea. Dar destule erau suficient de noi ca să ne ofere imagini ce ne remodelau înțelegerea asupra lumii, chiar dacă, inevitabil, printr-o supralicitare idealistă a capitalismului. Nu-i de mirare aşadar, că, o dată cu prăbuşirea comunismului, popoarele Europei de Est s-au dovedit complet nepregătite să facă față problemelor reale ale capitalismului care, vai, erau cu totul altele decât cele din filme.
Pe vremea mea, o națiune întreagă şi eu alături de ea stăteam împietriți de venerație şi ne bucuram în fața producțiilor hollywoodiene, majoritatea prezentate în alb-negru, pentru că regimul cumpăra de la distribuitorul american o singură peliculă color şi făcea apoi copii alb-negru mai ieftine. Niciodată nu erau destule copii: cartierele mărginaşe ale Bucureştiului şi oraşele mai mici din România trebuia să stea la rând pentru o copie care ajungea în cele din urmă şi la ele, după săptămâni sau luni de zile de aşteptare. Filmele călătoreau spre localități din ce în ce mai

mici, până când sfârşeau în câte-o „cine-caravană" care transporta proiectoare mobile şi ecrane de film în toate colţurile României rurale. Acolo, în cătunele din Carpaţi, Kirk Douglas sau Julie Andrews făceau aceleaşi gesturi mitice şi spuneau aceleaşi replici memorabile, dar de-acuma pelicula era „plouată" de pete şi zgârieturi, biletul putea fi plătit cu două ouă, iar sunetul trebuia să concureze cu lătratul câinilor şi mugetul vacilor.
Când, înainte de război, tata o ducea pe mama să-i vadă pe Humphrey Bogart, Rita Hayworth, Fred Astaire şi Ginger Rogers, ei şi alţi spectatori aşteptau în faţa sălii, în ploaie dacă era toamnă, în ninsoare dacă era iarnă, până când un om pe bicicletă aducea rolele de film de la un spectacol anterior dintr-un alt cinematograf. Astfel că, pe timpul părinţilor mei, ca şi pe timpul meu, Hollywoodul a avut succes în România. Sub nazişti, sub comunişti, nimic nu l-a putut ţine deoparte.
în timp ce ne învârteam pe lângă vechiul cinematograf, s-a apropiat de mine un vânzător de ziare la vreo şaizeci de ani, scund '•şi burtos. „Eşti din America?", m-a întrebat pe româneşte. Am dat din cap surprins. „îmi dau seama după pantofi", a rânjit, „toţi românii americani poartă pantofi uşori, pantofi pentru şofat". Am aruncat o privire spre încălţările lui; un model românesc solid, din vremurile când ţăranii dunăreni purtau pantofi făcuţi să dureze o viaţă, cu care se şi înmormântau. „îţi place presa noastră liberă?" Am încuviinţat din cap şi l-am întrebat dacă are *Flacăra,* al cărei editor mă sunase iar la Flora; acceptasem să ţin o conferinţă de presă la sediul editurii lui. *Flacăra,* mi-a spus vânzătorul fără să-l întreb, în timp ce-mi dădea un ziar, era deja un trust de presă, cu un cotidian tipărit în patru sute de mii de exemplare (m-am sufocat când am auzit cifra), plus câteva săptămânale şi un cotidian pentru Moldova. Directorul de la *Flacăra* trebuie să fie milionar. L-am întrebat dacă presa opoziţiei e distribuită liber, în Bucureşti, da. în oraşele mici şi la sate, vânzătorii de ziare fac presiuni asupra oamenilor ca să se aboneze la semiguvernamentalul *Adevărul* sau la *Dimineaţa.* Tipografii întârzie tipărirea ziarelor opoziţiei, iar oficiile poştale uită să le distribuie. A făcut o mutră scârbită: erau plătiţi de „putere". Oricine ştia că lupta pentru liber-

tate înseamnă lupta pentru mass media. Vânzătorul era nerăbdător să schimbe subiectul: „Ce are de gând cu noi domnul Bush?"
„Vrei să zici preşedintele Statelor Unite?"
„Da. Am fost de partea voastră în războiul din Golf. Alături de voi la fiecare mişcare, bang! bang!" A imitat loviturile unui ciocănel.
Era adevărat. Când SUA formaseră coaliția anti-Saddam, secretariatul ONU tocmai revenise prin rotație României. Ambasadorul român la ONU, instalat pe un podium impozant, a votat de partea fiecărei rezoluții sprijinite de americani. „Nu ştiu", i-am răspuns sincer. „Dar americanii îi simpatizează pe români, ei ştiu că o duceți greu."
„Cu ce te ocupi?"
„Sunt profesor", am mințit.
„învață-i despre noi", mi-a spus. „învață-i *c&fără noi nu se poate[1]',* a insistat, cu o asemenea tărie a sentimentului, încât era aproape fizică, am putut-o mirosi. „Fără noi, nu se poate - şi asta a făcut *el* bine; i-a enervat pe toți ca să afle că existăm."
L-am repezit: „I-a enervat pe toți ca să afle că există *el*\ Şi chiar asta e ceea ce ştie lumea: corupția lui, cruzimea lui, orfanii lui."
Vânzătorul de ziare, acelaşi care tocmai se plânsese că puterea intervine în distribuirea presei libere, mi-a replicat pe acelaşi ton răstit: „Si? A ştiut vreodată lumea şi altceva? A încetat vreodată să ne trateze ca pe cei mai răi? Pe el, cel puțin, nu l-au păcălit! Vedea prin ei!"
„Nu vedea nimic! Nimic care să ne ajute pe noi, românii!"
Iată-mă plonjând în „noi"!
Şi-a lăsat în jos falca, făcându-şi bărbia dublă şi groasă, şi m-a țintuit cu privirea. Incredibil, dar semăna leit cu omulețul acela, un metru jumate de carne adipoasă balcanică. Crezându-se mai mare decât regina Angliei cu sclipirea lui atotştiutoare în ochi: ştiu eu cum ai ajuns tu acolo. Dar îmi aminteam că şi eu, conducându-i de colo-colo pe cei ca Snodgrass, gândeam cu furie: Dumnezeule, loveşte-i, plăteşte-le pentru fiecare zâmbet afectat şi pentru fiecare sfidare! Dar nu era acum timpul să mă las în voia amintirilor. Vânzătorul îmi venise de hac: „De ce te-ai întors aici?" Ochii lui mi-au măsurat geanta, aparatul de foto-

grafiat atârnat de umăr. „Ca să ne fotografiezi mizeria şi s-o arăţi lumii? Ruşine să-ţi fie!"
L-am înfruntat împieptoşindu-mă. *„JWai moale, bătrâne."*
I-am făcut semn lui Iris să se depărteze, apoi am trecut pe lângă el cu obrajii în flăcări. Mă întreb ce-aş fi făcut dacă m-ar fi lovit, aş fi dat şi eu în bătrânul ăla? Am ridicat aparatul de fotografiat şi i-am făcut câteva poze ca să mă răzbun. Fără vreun rost, căci cu obiectivul pe care-l aveam, ar fi trebuit să măresc mult fotografia ca să evidenţiez furia încrustată pe faţa lui. Mi-a arătat pumnul strâns.
Am mers mai departe, explicându-i lui Iris ce se întâmplase. Excesiv sentiment de izolare. Confuzie în legătură cu tiranul mort. „Tiranul vostru mort o să devină un mit durabil", a zis ea liniştită.
„Pe post de ce, de arhitect?"
„Pe post de idiot clasa întâi, mai ceva ca viaţa. Ai să vezi."
Brusc, am fost asurziţi de nişte strigăte. O coloană dezordonată de băieţi şi fete, după aparenţe studenţi, defila ţinându-se de braţe şi strigând: *„Moldova liberă! Moldova liberă!".* Şi apoi sloganurile opoziţiei: *„Ultima soluţie, înc-o revoluţie!", Monarhia salvează România!"* ,
I-am fotografiat şi ei mi-au făcut cu mâna, amuzaţi. Am alergat în mijlocul străzii, mi-am potrivit pasul cu al lor şi am început să vorbesc: sunt un român care n-a văzut ţara de ani de zile, aşa că de ce o nouă revoluţie? Tinerii mi-au strigat fără să încetinească pasul: „Vrem ceva nou!" Dar monarhia nu e nouă, i-am contrazis. „E mai bună decât foştii activişti de partid", mi-a răspuns un tânăr pistruiat, „câţi oameni o să aducă regele cu el dacă se întoarce, poate o sută? Activiştii de partid sunt câteva milioane şi dai de ei peste tot." L-am întrebat unde se duc. în Piaţa Universităţii, mi-a răspuns pistruiatul, ca să se întâlnească acolo cu studenţii din Moldova. Moldova e liberă şi vrea să se unească cu România. N-o opreşte decât Armata a 14-a a Rusiei.
Am pus o ultimă întrebare: unde fuseseră pe 21 decembrie 1989? Mai mulţi mi-au strigat că fuseseră acolo, pe străzile explozive. şi au trecut mai departe, lăsându-mă cu o senzaţie fizică, dar efemeră despre cum trebuie să fi fost când străzile răsunau de aceleaşi cuvinte, strigate iar şi iar, la unison. Ce forţă.

Când m-am întors pe trotuar lângă Iris, am găsit-o furioasă: ce-mi venise să intru în mulțime? Emoțiile sunt aici prea aproape de suprafață, mi se putea întâmpla orice. încă un episod ca ăsta şi o să plece cu primul avion. Am luat-o în brațe. „Mă simt atât de bătrână", mi-a şoptit. „Abia acum mi-am dat seama. Am demonstrat şi eu împotriva războiului din Vietnam, am strigat la polițişti, m-au udat cu furtunul şi nu mi-a fost niciodată frică. Acum îmi e."
Am strâns-o în brațe. „Ştii ce? Oamenii ăştia o să se descurce."
„Atunci spune-le asta. E singurul lucru bun pe care-l poți face pentru ei."
Coborând pe străzile înguste, pe lângă grădini umbroase şi case vechi de un veac, ne-am îndreptat spre biserica armenească, ale cărei clopote răsunaseră în toată copilăria mea, căci biserica era la o stradă depărtare de şcoala noastră elementară. Armenii din România veniseră aici în număr mare după primul război mondial, unii din Turcia, alții din Rusia, cu toții adânc marcați de uciderea celor două milioane de armeni. S-au aşezat în Bucureşti, au muncit, au prosperat şi au visat la o Armenie liberă. îi iubeau pe ruşi, pentru că aceştia, în comparație cu turcii, se purtaseră bine cu ei, aşa că i-au întâmpinat cu flori când au invadat Bucureştiul. Ruşii, din ordinul lui Stalin de a lichida „burghezia", au arestat un număr de armeni bogați, inclusiv pe toți liderii comunității armene.
Aşa că, peste ani, la Los Angeles, un anume Ara Ghemigian, fost fotoreporter la Bucureşti, mi-a istorisit această uimitoare poveste: tatăl lui, avocat armean, fusese deportat de ruşi în Siberia, numai pentru că era avocat burghez şi lider etnic. într-un sătuc siberian, atât de izolat încât deportații nu încercaseră niciodată să evadeze, a întâlnit o tânără evreică din Lituania, deportată pentru că militase pentru o Lituanie liberă, o biată evreică ce-şi alesese greşit cauza. Rezultatul a fost că, în singurătatea nopților siberiene, evreica şi armeanul s-au iubit şi aşa s-a născut Ara, viitoarea mea cunoştință. Când cei doi şi-au ispăşit pedeapsa, tatăl lui Ara a ales să-şi aducă nevasta şi copilul în România. Dintre cele trei cămine posibile, Rusia, România şi Lituania, România era cea mai tolerantă față de minorități.

Aşa că Ara, născut siberian şi cetăţean sovietic, dar din punct de vedere etnic o corcitură între un armean şi o evreică, a crescut în oraşul meu natal, Bucureşti. Poveştile pe care mi le înşirase despre copilăria lui mi se derulau acum în minte: „Părinţii mei n-au spus aproape niciodată că mama e evreică. Tata avea în Bucureşti o familie şi prieteni care îl cunoşteau de ani de zile, aşa că nu putea ascunde că e armean. Dar mama nu avea pe nimeni. Nu mi-a vorbit niciodată despre sărbătorile ei şi am fost crescut ca armean. Era mai simplu, ştii cum sunt românii. Vreau să spun, nu le plac nici armenii, dar armenii cel puţin sunt creştini ca şi ei."
„Ara, românii *spun* doar că nu le plac armenii. Când armenii au fugit de turci, România i-a primit fără să pună întrebări. Şi chiar tu ai spus că, dintre cele trei ţări, România era de departe cea mai prietenoasă."
„Da, e-adevărat. Să nu mă înţelegi greşit, românii sunt oameni de treabă. Dar e mai bine să fii unul de-ai lor."
Prin urmare. Ara a ajuns în Statele Unite. Un american.
M-am gândit la femeia aceea, evreica lituaniană care şi-a urmat soţul în România şi şi-a însuşit o altă limbă şi o altă identitate. Ara mi-a spus că era deseori bolnavă. A murit când el avea paisprezece ani. Nu cu ea se identifica, ci cu tatăl lui.
Vederea bisericii armeneşti mi-a amintit povestea lor. Deşi mi-era foarte cald, sub cerul de un albastru cobalt şi la temperatura de treizeci şi două de grade, am simţit o răsuflare rece pe faţa mea înfierbântată. Respiraţia decepţiei istorice. Rece din pricina farselor crude ale istoriei, care au rănit atât de mulţi oameni ce au suferit, au sperat, au aşteptat... ce? Un anumit drapel? Unii au ajuns să trăiască sub drapelul ales de ei. Ce adusese asta în vieţile lor? Cât de mult se pierduse, cât de mult se câştigase?
Am simţit cum frigul se răspândeşte, de parcă ar fi arătat că abisul naţionalismului se deschidea chiar sub aceste trotuare. Câte dintre oasele care putrezesc în această ţărână nu au fost atinse de el? Nu multe, vă spun eu, nu aici. Şi am făcut un legământ, tăcut şi aprig. Copiii mei vor fi americani. Disneyland şi curcan. Oregon Trail şi supremaţia limbii engleze. Asta vor fi, şi voi veghea să rămână aşa. Vreau să trăiască drapaţi în această super-naţionalitate, America, înăuntrul căreia toţi suntem diferiţi

unul de altul. Aceasta e lumea pe care am ales-o. M-am simțit de parcă m-aş fi întors spre Casa Poporului ca să-mi ridic pumnul spre fantoma acelui omuleț absurd şi să-i strig: Ai pierdut! Ai pierdut!
M-am adunat în mine şi am auzit atunci fraza pe care tocmai o rostea nevastă-mea: „Poporul tău trebuie să facă ceva în legătură cu modul în care se vede pe el însuşi. Oamenii sunt mult prea negativişti şi descurajați".
„In asta i-a transformat maniacul, în nişte nevrotici în masă."
„Ba asta vine de mult mai de demult. Uită-te la clădirile astea vechi şi frumoase. Cum pot oamenii care locuiesc în ele să le lase să se scorojească aşa? Ştiu", a ridicat o mână când am încercat s-o contrazic, „nu vin bani de la guvern, dar astea sunt casele lor! Ar fi putut să se adune în asociații de proprietari şi să cumpere pensule şi vopsea - n-or costa o avere! Dacă n-au putut să-l dea jos pe omulețul ăla ridicol, pentru că..." a tras aer în piept şi a continuat fluent, de parcă se mai gândise la ce spunea, „pentru că au spus lumii că îl suportă, atunci ar fi trebuit să-l suporte cu adevărat, în loc să-l păcălească şi pe el, şi pe ei înşişi în spatele lui. Cubanezii fac o treabă mai bună sprijinindu-l pe Castro."
„Da. Nu cred că un cubanez din patru e membru al Securității cubaneze."
„De unde ştii că un român din patru a fost securist? Era un zvon, nu-i aşa? Nu mi-ai spus chiar tu că toate zvonurile le lansa Securitatea? Nu mă surprinde că se spune chiar şi despre revoluție că a fost aranjată!"
Am luat-o de mână. „Draga mea. Iți pasă."
„îmi pasă pentru că îți pasă ție. Locul ăsta ar putea să arate bine! Şi toți oamenii ăştia, de ce umblă pe străzi? De ce nu muncesc?"
„E o rutină. O să iasă din ea, au mai făcut-o şi altă dată."
„Le lipsesc încrederea şi coeziunea socială."
„Să nu spui asta familiei mele, sunt atât de patrioți."
Şi-a ridicat brațele. „O, Doamne, nu-ți fă griji, o să mă port frumos, indiferent când o să ne întâlnim cu ei... Apropo, te împiedică ceva să te întâlneşti cu ei? Vreau să spun, parcă mai

important decât ei este orice altceva, strada asta, strada ailaltă, biroul lui Ceauşescu, soarta României... De ce? Există un motiv anume pentru care nu eşti pregătit să-i vezi?"
Mă gândisem la asta. Şi mă gândisem la fotografiile copiilor mei, pe care le ţineam în portofel. Aceste fotografii îmi spuneau că aici sunt în siguranţă. În siguranţă să mă întâlnesc cu oricine, să fac orice. Pentru că, şi dacă mi s-ar întâmpla ceva, genele mele vor trăi şi le va fi bine în America.
„Cred c-o să-i vedem mâine. O să-l sun pe Petre. Cred că sunt pregătit."
„E aşa de ciudat", mi-a spus nevastă-mea, „să-ţi întâlnesc pentru prima oară familia după atâţia ani de căsnicie."
„Eşti nervoasă?"
„Nu. Dar aş vrea să-mi placă."
Am râs. „şi mie."
Nu glumeam câtuşi de puţin. Nu-i văzusem de foarte multă vreme şi urma să-i măsor cu o privire atât de diferită. Totodată, lăsasem în urmă atât de multe şi urma să găsesc atât de puţine. Pe vremea copilăriei mele, erau în viaţă zece dintre cei treisprezece băieţi şi fete Popescu. Surorile, Mia, Rodica, naşa mea Puica şi Lena, fraţii, Sandu, Nicu, Dinu, Mircea, Radu, tata şi Petre, spre a cărui casă ne îndreptăm acum. Pe ceilalţi, Ştefan, Mihai şi Mitu nu aveam cum să mi-i amintesc pentru că muriseră înainte de a mă fi născut sau când eram un sugar.
Când am plecat, fraţii şi surorile Popescu erau încă în activitate, erau încă în formă, se mai strângeau marţea în vechea casă, făcând uneori fotografii de grup din care priveau drept spre aparat cu ochii cercetători ai familiei Popescu. Acum, unchiul Nicu, militarul, al doilea frate în ordinea vârstei, era decanul familiei. Dintre fete, Rodica şi Lena se prăpădiseră, Mia locuia la New York, iar Puica, naşa mea, nu ieşea din casă, aşa că urma să-i facem o vizită separată. Bineînţeles, mai erau acolo copiii lor, verii mei, dar nu atât de mulţi pe cât te-ai fi aşteptat, pentru că o parte dintre fraţii Popescu n-avuseseră copii. Astăzi trebuia să ne întâlnim cu Nicu, Petre şi cu soţia lui Ella, cu fiica lor Riri şi fiul lor Tudor, verii mei primari, şi cu

un alt văr primar mai în vârstă, tot Tudor, fiul mătuşii Rodica. Rodica era mai mare ca tata şi se măritase destul de tânără, aşa că Tudor cel mare avea acum şaizeci de ani. Atunci când evadam, Tudor cel mic avea şase ani şi Riri patru. Intre rudele supraviețuitoare existau diferențe serioase de vârstă, tipice pentru familiile mari înşirate de-a lungul mai multor decade şi generații.

Ne apropiam. O oştire de clădiri înalte şi impersonale se scurgea pe lângă maşină şi mi-am mijit ochii ca să descifrez adresa. Asta era, numărul 116, blocul 58. Locuiau la scara A, apartamentul 12, etajul 3. Nebunul care le răsese cartierul din temelie îi obligase să trăiască în această pădure de betoane numerotate. Fusese visul lui să-şi numere prizonierii. Şi reuşise.

Scara A se afla pe una dintre laturile clădirii. în spatele ei, am zărit şirurile mohorâte ale tomberoanelor de gunoi care dădeau pe dinafară şi rânduri de maşini Dacia identice. Dacă acest complex de blocuri ar fi fost nou şi hipertehnologizat, regularitatea lui ar fi avut o înfățişare de science-fiction. Dar era cenuşiu şi dărăpănat. Oriunde te uitai, puteai vedea îmbunătățirile timide făcute de locatari: un balcon avea gratii care păreau lucrate manual; o fereastră fusese zidită complet, cu excepția unei găuri prin care ieşea un coş cu lemne; în aproape toate balcoanele existau sfori pline de rufe, damigene cu vin de țară, triciclete pentru copii, mături şi perii, antene TV improvizate. Perdelele erau croite din tot soiul de materiale, de la dantelă brodată la ziare vechi. întregul spațiu avea aerul unei închisori americane: o sărăcie din piatră şi fier, animată de gunoaiele locatarilor.

în timp ce urcam scările (am chemat liftul, dar n-a venit), am văzut semne de viață în fața uşilor. Preşuri de toate formele şi mărimile, unele cu câte un „Welcome!" în țesătură; cizme de cauciuc, aşteptând să-şi înceapă treburile de iarnă; inele şi lanțuri de fier pentru ancorarea bicicletelor. Câteva uşi aveau cartonaşe cu numele proprietarului. Nicăieri în giganticul complex nu exista aer condiționat, dar existau nenumărate radiouri şi televizoare, le auzeam din spatele fiecărei uşi.

Ăsta e, apartamentul 12.
Am sunat.
Am auzit paşii repezi şi viguroşi ai unui tânăr bărbat; vărul Tudor cel mic, am bănuit, grăbindu-se să deschidă. Ca să respecte ascultarea de care dădeau dovadă membrii mai tineri ai clanului. Tudor a deschis uşa, descoperind un hol întunecat - aproape toate holurile din România sunt slab luminate şi supraîncărcate cu haine atârnate în cuiere-pom demodate, chiar şi în mijlocul verii. Nici aici nu se făcea excepţie. Silueta lui Tudor s-a conturat, subţire, dar musculoasă, şi ochii i-au strălucit în lumina puţină. Mi-am dat seama că nu-l cunosc, era un copil când plecasem. Avea adevăraţii ochi Popescu, căprui închis, pătrunzători şi, în acelaşi timp, cumva abstraşi şi visători.
„Petru!" a spus cu o voce care mi s-a părut inimitabilă. Avea o căldură şi o energie care mi-au mers la suflet. De parcă ne-am fi despărţit cu o zi înainte. Şi emana tinereţe aproape ca o aură. M-am fâstâcit puţin, am împins-o pe Iris în faţă şi am bâlbâit ceva. Tudor a vorbit în engleză. A întâmpinat-o pe soţia mea cu „Welcome, how do you do?" în acest salut britanic, i-am recunoscut profesorul de engleză: unchiul Nicu. Iris a ezitat, apoi s-a aplecat să-l îmbrăţişeze pe vărul din România, dar era prea devreme pentru o îmbrăţişare: şi-au dat mâna. Tudor mi s-a părut atât de frumos, aproape miraculos de armonios, după priveliştea străzilor întortocheate şi a oraşului dărăpănat. L-am îmbrăţişat, simţindu-i trupul ca de oţel şi braţele musculoase, vânoase. în spatele lui, o mişcare: sora lui, Riri, verişoara mea, venea spre noi.
Riri. Fusese o fetiţă durdulie căreia îi plăcea să recite poezii de Crăciun şi să se dea în spectacol, în timp ce Tudor nu putea să sufere asta. Acum devenise o tânără femeie. Avea părul şi trăsăturile mamei ei, ochii Popescu şi zâmbea cu o încredere desăvârşită. După îmbrăţişarea lui Tudor, o strânsoare bărbătească şi rigidă, a lui Riri a fost graţioasă şi fluidă. în spatele lor, Ella, mama: aproape neschimbată, dar încărunţită şi cu ochelari. Şi apoi Petre, pe vremuri înalt şi slab, acum înalt, solid şi aproape chel.

Nu ştiu cum am ajuns din hol în casă. Ne aflam acum în sufragerie, sub becurile aprinse ale unei lustre de fier forjat. Camera era mobilată cu obiecte din anii '60, înviorate cu puțin folclor românesc: fața de masă cu model geometric roşu aprins şi şervețelele țărăneşti de sub vazele de flori. Am zărit o fotografie în sepia a bunicului Tudor şi a bunicii Riri, făcută prin anii '20, şi mi-am amintit că o văzusem şi în vechea casă Popescu. Masa întinsă mi-a adus vag aminte de mesele de Crăciun ale familiei. în fundul camerei, doi bătrâni aşezați pe scaune aveau expresia rezervată a membrilor în vârstă ai familiei, care aşteaptă ca tineretul să-şi termine saluturile.

L-am strâns în brațe pe Petre. îmbrățişarea lui a fost caldă şi moale. Emoționat, m-a privit cu ochii tatei. Am căutat-o cu privirea pe Iris: tocmai se desprindea din brațele Ellei. Mi-am auzit numele, Petru, Petru, Petru şi „Ce *mai faci, măi?"* repetat la nesfârşit cu un fel de uimire zăpăcită care nu aştepta nici un răspuns. Repetam şi eu tot timpul *„Ce mai faci, măi? Ce mai faci, măi?".*

Scăpat în fine din îmbrățişări, am simțit că încep din nou să pricep. Ce altceva ne-ar fi putut da siguranța că suntem adevărați după toți aceşti ani? Că nu suntem nişte vedenii, nişte visuri? Ne-am îmbrățişat. Am simțit un nod în gât, am înghițit, ne-am bâlbâit, am îngăimat câte ceva. Şi ne-am îmbrățişat iar.

Acum o îmbrățişau pe soția mea. „Suntem atât de fericiți că Petru are o familie", a spus Ella.

în sfârşit, eram acum liber să dau ochii cu cei doi bărbați mai în vârstă. Unul era vărul Tudor, care s-a ridicat cu greu, tremurând, făcând mişcări rezervate şi fragile. Aflasem dintr-o scrisoare de la Petre că Tudor suferea de zece ani de maladia Parkinson. Fusese un bărbat izbitor de frumos, musculos, cu ochi de alcov. Niciodată însurat. I-am strâns mâna tremurătoare. I-am îmbrățişat trupul şi am simțit cât era de slab: muşchii lui frumoşi se topiseră. Fusese un bun sportiv. Mi-a vorbit în fraze la fel de tremurătoare ca şi trupul lui: „Ai copii, Petru, da? Doi, am auzit?" Era sincer bucuros şi interesat, aşa cum devin oamenii când boala sau singurătatea le dezvăluie ce au pierdut în viață.

La urmă, s-a ridicat şi celălalt bătrân. Unchiul Nicu, cel care apărea în atâtea episoade timpurii ale vieții mele, începând cu

amintirea din copilărie a întoarcerii din război. Unchiul Nicu, care făcuse schimb de poveşti de lagăr cu socrul meu, atunci când venise să ne viziteze în California. Unchiul Nicu îmbătrânise cel mai mult şi totuşi cel mai puțin. Avea aceeaşi statură îndesată, capul rotund şi puternic şi privirea meditativă. Totuşi, ochii lui aparțineau acum unei lumi în care n-aş fi crezut că va intra vreodată. Lumea în care mulțumeşti sorții pentru fiecare zi în plus.
„Bine ai venit acasă", mi-a spus solemn. L-am auzit - şi parcă l-am auzit pe tata, de care fusese atât de apropiat. Şi-a întins mâna, mai degrabă mică pentru un soldat, o mână de artist sau de scriitor, ca a tatălui meu. şi am văzut în mâna lui mâna tatei, ținând un stilou, scriind noaptea în vechiul nostru apartament, la biroul luminat de lumânări. Şi am început să plâng.
„Nu vezi?", mi-a spus unchiul Nicu. „Nu vezi *că fata asta are trăsăturile tipice ale rasei româneştii"*
Unchiule, dragul şi bătrânul meu unchi. Ce te-a făcut să spui asemenea cuvinte emoționante?
L-au făcut să le spună fotografiile fiicei mele Chloe.
Trecusem deja prin câteva ritualuri. Ritualul îmbrățişării. Ritualul declarațiilor în engleză adresate soției mele, cum că e bine venită şi că este exact imaginea a ceea ce şi-ar fi dorit ei pentru mine. Ea le-a spus că e cehoaică prin ascendență, cehoaică evreică. A urmat ritualul declarațiilor despre cât de prietenos față de evrei fusese dintotdeauna neamul meu. Tata era vestit pentru asta, nu-i aşa? Am înțeles subtextul: un om atât de original! Rudele mele nu se mai aflaseră niciodată într-o asemenea situație, să întâmpine o soție evreică sau americancă. Erau atât de stângaci dând astfel de asigurări inutile, dar eu ştiam de ce o fac: România, România. Voiau ca România să aibă un nume bun.
Soția mea le-a vorbit cu mare blândețe. „Mă bucur că sunteți familia mea", a spus.
Şi ne-am întors la fotografii, ale băiatului şi fetiței noastre, ale casei noastre, ale vieții noastre din California. Erau examinate, trecute din mână în mână, stârneau exclamații de încântare şi întrebări. In câteva fotografii era şi mama. A fost o izbucnire generală de interes, întorceau fotografiile pe toate fețele, între-

bând la nesfârşit: *Ce face Nelly? Ce face Nelly?* Stă singură şi
încă mai conduce maşina? Le-am răspuns că nu mai era singură,
avea de câtva timp un partener, americanul care venise s-o vadă
după ce fuseseră câteva luni camarazi de scris. Aventurile îndrăz-
nețe ale bătrânei doamne mi-au lăsat familia visătoare.
înapoi, la ritualul întrebărilor. Cum am cunoscut-o pe Iris?
Cum a fost nunta noastră? Din ce câştig bani? Câte cărți am
publicat, câte filme am regizat sau scris, mai scriu în româneşte?
Doar scrisori, din când în când? Nici un pic de literatură? Dar copiii
vorbesc româneşte? Deloc! Iris mi-a venit în ajutor, copiii noştri nu
vorbesc nici ceheşte, limba părinților ei. Nici ea n-o vorbeşte.
„America...", a oftat unchiul Nicu, cu o intonație în care se
amestecau visul, veneraţia, dezamăgirea şi dorul. Copiii mei nu
vorbesc româneşte, e trist. Copiii mei vorbesc numai englezeşte,
ceea ce e o dovadă a puterii Americii.
„Ştiu că sunt români?", m-a întrebat unchiul Nicu.
„Sigur că ştiu. E una din moştenirile lor."
„Cum spun Popescu?"
Am pronunțat numele nostru în stil american: Poe-pess-que.
„Uimitor", a zis Petre. Stătea chiar lângă mine. Toată
după-amiaza stătuse aproape de mine, zâmbindu-mi de fiecare
dată când mă uitam la el. Fusese întotdeauna unul dintre
extrovertiții familiei; nu-i de mirare că ajunsese să lucreze în
teatru. I-am zâmbit şi eu dezvăluind o apropiere care nu fusese
întreruptă de timp sau mânjită de gelozie sau aroganță. Nu era
el omul care să pună întrebări despre romanitatea copiilor mei.
Nu era preocupat ca România să arate bine. Unchiul Petre era
un vlăjgan de un metru optzeci, plin de o curiozitate afectuoasă,
iar eu l-am absorbit cu totul.
Printre toate astea, televizorul mergea în fundal, cu sonorul dat
la minimum, transmițând neîntrerupt de la Chişinău, capitala acum
independentei Moldove. Popeştii se uitaseră la sărbătorile moldo-
veneşti în timp ce ne aşteptau pe noi. I-am întrebat ce cred despre
posibila unire cu România. Au fost sceptici. „O să mai treacă multă
vreme şi nu ştiu dacă moldovenii vor cu adevărat asta", a spus Nicu,
soldatul care luptase în '41 pentru întoarcerea Moldovei la România.
„Pentru că nu i-am tratat foarte bine când i-am avut cu noi, în anii

'20 şi '30. Basarabia (numele istoric al Moldovei) era văzută ca un soi de Siberie. Nimeni nu voia să se ducă acolo."
„Moldovenii sunt diferiți", a spus Ella. „Sunt prea ruşi. Dar e bine că sunt independenți. E bine să existe o țară între Rusia şi noi."
Tudor cel mare m-a întrebat dacă aveam de gând să facem o escală la Chişinău. I-am răspuns că nu aveam timp, trebuia să iau interviuri liderilor actuali, inclusiv preşedintelui, şi să vizităm orfelinatul de la Nicoreşti. Asta le-a produs un şoc: De ce vrem să ne irosim o zi ducându-ne acolo ca să-i vedem pe orfanii ăia cum se tăvălesc în propria lor scârnă? Tocmai ăsta-i motivul, am explicat. Acei copii au devenit acum o preocupare internațională, o problemă de conştiință. Unchiul Nicu s-a strâmbat: ar trebui s-o duc pe Iris la Sinaia, să-i-arăt castelul regal de la Peleş. Am evitat subiectul, întrebându-i pe cei doi veri mai tineri dacă le place facultatea de medicină. „Atât cât poate să-mi placă ceva pe locul doi", a spus Riri. „Ştii că tata nu m-a lăsat să mă fac actriță."
„Am strivit sub tălpi această nebunie, ca un adevărat tată balcanic", a râs Petre, în timp ce ochii lui Riri au scânteiat, ca atunci când pierzi un vis. Iris s-a uitat curioasă la ea. „Nu cred că vorbeşti serios. Chiar nu te-ai făcut actriță pentru că tatăl tău a spus nu?"
„Aşa sunt fiicele de pe aici", a răspuns viitoarea doctoriță.
„El a pus nu, ei au spus nu", s-a uitat în jur incluzând-o şi pe mama ei în privirea plină de reproş, „iar eu i-am ascultat."
„Poți s-o iei de la capăt, Riri", i-a spus Iris. „Oricând vrei, eşti atât de tânără."
„După facultatea de medicină? E-n regulă, acum mi-a trecut", a zis, arătând de parcă nu-i trecuse deloc.
„Am pus masa", a spus Ella, ca să ocolească periculosul subiect. „Iris, sper că ți-e foame. Petru, îți mai aminteşti mâncarea românească?"
Am mâncat. Gustă din asta, Petru: e bun, nu? Mai ia, n-ai mai mâncat asta de atâta timp, îmi închipui că i-ai uitat probabil gustul. Mai ia, Iris, n-ai mâncat nimic. Să nu-ți fie teamă de mâncarea românească, e uşoară. Am simțit cât suflet pusese Ella în gătit. Mi-am imaginat discuția din bucătărie: să facem asta, şi asta, Petru n-a mai pus gura pe ele de ani de zile. Nu m-a lăsat

inima să le spun că o duceam pe Iris la restaurantele româneşti din L.A., restaurante în care mâncarea era mai bună decât tot ce mâncasem în aceste ultime zile petrecute în România. Le-am spus că avem o carte de bucate românească, că Iris face *mămăligă,* iar de Paşte copiii mei încondeiază împreună cu mine ouă româneşti, din respect pentru cultura tatei. Da, facem asta, se vând vopsele de ouă în multe magazine din America.
Uitasem că mâncarea românească are gustul ăsta. Era bună, şi grea, de bază, esențială, ca să te umple, să țină pe timpul unei foamete neaşteptate. Am udat-o cu un vin roşu de Pietroasa - gustul lui nu era atât de fin pe cât mi-l aminteam, dar se potrivea cu mâncarea. Am experimentat şi o altă realizare: simțurile mele se întorseseră, în sfârşit, acasă şi asta le plăcea. O enormă parte a nevoii de întoarcere era senzorială - aveam nevoie de culori, de mirosuri, de pipăit, chiar dacă ele nu erau frumoase, rafinate, dulci, dimpotrivă. Mi-am amintit de soacra mea care spunea: „Aş vrea să mă întorc la Jdenev şi să-mi înmoi mâna în apa râului." Acum înțelegeam ce voia să spună.
„Bei prea mult", mi-a şoptit nevastă-mea.
„Da?", m-am întins pe sub masă şi am prins-o de mână.
„Cam aşa. Dar nu-mi pasă, nu trebuie să conduci." Ochii ei au baleiat masa. „Rudele tale trebuie să fi cheltuit o avere ca să pregătească festinul ăsta."
„Au cheltuit."
Petre stătea în stânga mea, iar Nicu în față. Prin combinarea trăsăturilor lor, în aer plutea *fața tatei.* Am închis ochii şi l-am văzut la masă, ascultându-i pe ceilalți şi frământând între degete o bucățică de pâine, obicei care o enerva pe mama. Tată, de ce a trebuit s-o părăseşti pe mama? Dacă n-ai fi facut-o, poate că n-aş fi plecat din România. M-am ridicat şi am întrebat unde e baia. înăuntru, am încuiat uşa şi am dat drumul la robinetul de la chiuvetă - un adevărat robinet comunist, proiectat să facă cât mai mult zgomot. Nu m-a dezamăgit. A împrăştiat apa ca un torent de primăvară, în timp ce plângeam.
Am plâns, apoi mi-am venit în fire şi m-am uitat în jur. Nu, lângă toaletă nu exista o veche cutie de săpun cu pătrate de hârtie tăiate din ziarele comuniste. Hârtia igienică, de fabrică, era mar-

cată în pătrățele mici şi agățată de perete pe un suport de sârmă. Asprimea hârtiei se putea ghici cu ochiul liber. Toaleta era un vechi model european, iar apa se trăgea de un lanț, cu un capăt de porțelan îngălbenit de nenumăratele palme care-l frecaseră trăgând de el. O culoare verzuie neregulată invadase colțurile oglinzii vechi, dând zonei din mijloc un aspect gotic, de oglindă dintr-un castel cu vampiri. Faianța strălucea, de prea multe ori frecată. Am recunoscut această curățenie lustruită, am recunoscut-o cu toate simțurile mele: curățenia spilcuită şi sărăcăcioasă a familiei româneşti, hotărâtă să-si mențină standardele de viată în ciuda tuturor barbariilor istoriei. Ella, eroul necântat al acestui cămin, preda la şcoală (franceza, a doua limbă a românului civilizat) şi freca, şi curăța, şi gătea, şi îl sprijinea pe Petre în dezaprobarea planurilor verişoarei Riri de a deveni actriță. Nu voiau s-o piardă în haosul vieții artistice. Au procedat bine, verişoară Riri. Şi dacă nu te-ai revoltat şi nu ai fugit de-acasă ca să intri în cea mai apropiată şcoală de teatru, înseamnă că ai fost de acord cu ei. Am putut să-mi dau seama, după felul în care tu şi fratele tău stăteați astăzi lângă părinții voştri, că între voi patru curge fluidul binecuvântat al unei familii normale. Era acolo, conectându-vă. Noi, tata, mama şi cu mine, pierduserăm acest fluid, îl pierduserăm la moartea fratelui meu. A reintrat în viața mea mulți ani mai târziu, când m-am căsătorit, când am devenit tată.
Am tresărit; chiuveta dădea pe dinafară. Mi-am imaginat-o inundând chitanța de apă a unchiului Petre. Am închis robinetul, m-am spălat pe față, m-am pieptănat.
Când m-am întors în sufragerie, Tudor termina de spus ceva în engleză. Popeştii râdeau. Tudor s-a întors spre mine: „Pe-asta ai auzit-o? Maggie Thatcher vizitează România. Stând de vorbă cu Ceauşescu, îi declară că româna e o limbă minunată, dar atât de greu de învățat. Mie-mi spui, oftează Ceauşescu."
Am început să râd tare - râsul şi relaxarea nervoasă s-au amestecat. Popeştii îi spuneau bancuri anticomuniste noii lor rude prin alianță.
A spune asemenea anecdote era sucul vieții sociale în România - de mii de ori stătusem cu prietenii la petreceri, în săli

de dans, pe stradă şi, în timp ce câțiva se uitau peste umăr ca să nu ni se alăture pe furiş vreun ciripitor al Securității, unul spunea un banc politic. Ascultam şi râdeam, încorporați în cea mai tolerabilă formă a lui „noi": umorul antiguvernamental. Ne aşteptam rândul ca să ne debităm glumele: fiecare avea tehnica lui exersată de a-şi modula vocea plină de suspans când se apropia de poantă, pe care de obicei o rostea tare şi repede. Fiecare banc era un salt în absurditate sau în autodepreciere, încapsulând ani şi ani de viață comunistă, ca să nu mai vorbim de economia, sociologia şi istoria marxistă. Pentru că spuseseră asemenea bancuri sau pentru că le ascultaseră, mulți au fost închişi sau şi-au pierdut slujba, uneori au murit chiar. Aşa că haideți să le ascultăm şi să râdem. Râsul era forma noastră specială de reverență în fața suferinței pe care aceste glume o simbolizau.

„Se întâlnesc două gospodine din România. Una are o sacoşă goală. Cealaltă o întreabă: Te duci la piață? Nu, tocmai mă întorc, îi răspunde cea cu sacoşa."

Iris întâi nu s-a prins, apoi a priceput. A zâmbit. Mi-am dat seama că zâmbetul îi era reținut. Popeştii au continuat. în timp ce se bărbiereşte, un român îşi întreabă imaginea din oglindă: dintre noi doi, care e securistul? Iris tot n-a râs. Au continuat: Adam şi Eva erau români, numai doi români puteau să umble dezbrăcați şi desculți, având doar un măr la masa de prânz şi să susțină că trăiesc în paradis. Iris căpătase o expresie care m-a îngrijorat: fruntea ridată, obrajii palizi, corpul încordat pe scaun. Eu râdeam pe rând la toate bancurile şi ele se tot înşirau. Cum a fost pedepsit Hitler în iad? Să traducă operele complete ale Iui Marx în ebraică. Există hoți în comunism? Nu, pentru că nu e nimic de furat. După revoluție, românii optimişti au învățat engleza, românii pesimişti au învățat chineza şi românii informați au învățat rusa. Prohibiția americană a încercat să pună capăt băutului, comunismul a încercat să pună capăt mâncatului. Un securist aduce un suspect. Ce-a făcut?, întreabă comandantul. Nimic, răspunde securistul, am fost atât de vigilent încât l-am prins înainte de a apuca să facă ceva. în România s-au înmulțit coloniile de nudişti. Motivul? Nimeni nu-şi permite să cumpere haine. Care sunt perspectivele economice ale României în '92? Mai rele ca în '91. Dar mai bune decât

în '93. Un afiş de pe hotelul Intercontinental avertizează: Nu udaţi florile, se ruginesc microfoanele. Poate un câine român să facă infarct? Da, dacă trăieşte o viaţă de român. Nevastă-mea a tras adânc aer în piept; m-am întrebat dacă mâncarea nefamiliară nu-i făcuse cumva rău. Mi-a prins privirea şi mi-a zâmbit scurt: mă simt bine. Aşadar, ce se petrece în România acum, când opoziţia politică e legală? Toată lumea e în partidul opoziţiei, aşa că tot un sistem cu partid unic avem. Un englez, un american şi un român se laudă care dintre popoarele lor e mai curajos. Englezul pretinde onorurile pentru ai lui: unul din zece englezi moare pe mare şi ei tot mai navighează. Americanul îl depăşeşte: un american din şapte moare într-un accident de automobil şi ei tot mai conduc automobilele. Românul e cel mai tare: un român din patru e securist şi ei tot mai spun bancuri anticomuniste. De ce n-a fost Securitatea desfiinţată după revoluţie? Ar fi existat câteva milioane de şomeri. Eu nu mai râdeam la bancuri, dar Iris arăta mai bine: îi revenise culoarea în obraji. Ce e o dictatură? O societate în care tot ce nu e interzis e obligatoriu. Când au avut loc primele alegeri libere din lume? în Geneză, capitolul 2, când Dumnezeu a făcut o femeie şi pe urmă i-a zis lui Adam: „Alege-ţi o soţie." Noaptea târziu, după revoluţie, cetăţeanul Popescu aude o bătaie în uşă (i-am explicat lui Iris că numele nostru e atât de răspândit în România, încât majoritatea personajelor din bancuri se numesc Popescu). Cine-i acolo?, întreabă Popescu. O voce răguşită îi răspunde: Securitatea română liberă!

Ăsta fusese teribil. Sentimentele unei naţiuni concentrate într-o singură poantă. Toţi Popeştii au râs. Am vorbit peste râsetele lor. Minunate bancuri, toate. Dar acum să ne oprim. Destul. Am mâncat dulceaţă românească, servită cu apă de la gheaţă şi cu cafea groasă românească. Dulceaţa e un fel de mâncare în sine. Cea făcută din gutui sau cireşe amare nu seamănă la gust cu nimic din ce mâncase Iris până atunci. Apoi am discutat despre imaginea României în Occident.

Unchiul Nicu a condus discuţia. Când Ceauşescu i-a vândut pe evrei, a poluat râurile, s-a aliat cu Saddam şi i-a închis pe orfani îndărătul sârmei ghimpate, preţuirea lui în Occident nu a

fost afectată. Susținerea omului nostru de la Bucureşti fusese corectă din punct de vedere politic. Occidentul îi împrumutase milioanele de dolari, din care România de azi nu mai primeşte nici o câtime. Disidenții români păreau nişte aiuriți: cum să fii împotriva lui Ceauşescu, când Carter îl iubeşte? Acum Occidentul vrea ca România să aibă iar disidenți, din cauza bănuielii de criptocomunism. Astăzi, românii sunt barbarii favoriți ai Vestului, iar ei în schimb percep Vestul ca pe o adunătură de moralişti ipocriți. O situație serioasă. „De ce suntem tratați atât de nedrept?", întreba iar şi iar bătrânul soldat. „Am pierdut o mie de oameni în revoluție; celelalte țări comuniste n-au pierdut nici un suflet. şi acum să fim tratați asa?"

Dragul, iubitul meu unchi. Vocea lui mi-o amintea atât de mult pe a tatei, încât a trebuit să strâng din dinți ca să mă stăpânesc. O dezbatere despre imaginea țării, oh, cum s-ar mai fi avântat în ea tata. Te-ai luptat cu Garda de Fier, unchiule, pe urmă cu ruşii şi, după ce-ai fost ani de zile prizonier, te-ai întors şi ai fost dat afară din armată şi umilit şi persecutat, dar ți-ai luat teul de inginer şi te-ai întors la muncă, ajutând la necesitățile de construcție ale României, nu pe comunişti. Şi nu te-ai plâns niciodată, şi n-ai luat un ban mai mult peste salariu. Pot să-ți spun ce cred? Să îndrăznesc?

Iris era prinsă într-o discuție cu Riri. Recunoscător pentru neatenția ei, m-am aplecat peste masă şi le-am împărtăşit aproape conspirativ că nu ziarele sau lobby-urile occidentale ne făcuseră un renume îndoielnic, cel puțin nu ele singure. Persista impresia că românii nu se curățaseră încă, deşi suferiseră atât de mult. Pentru că, iată: chiar şi armata care zdrobise Garda de Fier, armata aceea care a fost viața ta, unchiule, a avut şi unități care măcelăriseră evrei în bucățica de Rusie numită Transnistria. Mareşalul Antonescu, evocat acum de mulți români ca un tragic erou antisovietic, a rezistat împotriva aplicării soluției finale în România, dar soldații care au ucis în teritoriile ocupate erau şi ei sub comanda lui. Majoritatea românilor nu au aflat nici până astăzi că aceste crime s-au săvârşit. Guvernul regelui nu a făcut curățenie după preluarea puterii în 1944, nici comuniştii n-au făcut-o, deşi au găsit dovezi, nume ale executanților, victimelor şi martorilor -

căci atunci venise timpul pentru altceva, pentru construirea comunismului. Iar naţiunea suferise deja atât de mult. A face curăţenie ar fi însemnat şi mai multă suferinţă. Dar să lăsăm asta, nu vreau să par un fanatic exagerat. întotdeauna sentimentul suferinţei noastre l-a depăşit pe acela al greşelilor noastre. Nu sunt un original când vorbesc despre dispariţia Securităţii - unde sunt legiunile ei, în ce tribunal au fost judecate? în tribunalul glumelor amare? Nu înghit gogorita că Securitatea ar mai trage şi astăzi toate sforile, dar sunt convins că noua democraţie ar fi putut s-o demaşte în întregime dacă ar fi vrut. Dar... sunt altele de făcut, lucruri mai presante. Aşa că această bucată de istorie va rămâne şi ea necurăţată.
Şi ce să mai zic despre foştii comunişti? Opoziţia urlă că infrastructura e plină de foşti comunişti, urlă în ecou şi presa occidentală. Şi? Mare scofală de dezvăluire, ştim toţi asta. Nu pot fi eliminaţi din societate peste trei milioane de foşti membri de partid, cei competenţi trebuie lăsaţi să continue să muncească. Le-am auzit explicaţiile, retractările, sunt convingători sau nu, n-are importanţă. Ceea ce însă am auzit foarte rar este regretul sincer. Nimeni nu spune cu adevărat îmi pare rău, sincer rău. Pe nimeni nu-l încearcă părerea de rău, nu în faţa lumii, dar măcar faţă de el însuşi. *Asta* este problema. Toţi s-au închis într-o armură a scuzelor istorice, agresive sau defensive. Ca de fiecare dată în istoria noastră.
„Stai puţin", a protestat unchiul Nicu.
Dar mersesem prea departe. în 1907, ţăranii fără pământ ai României s-au răsculat împotriva contractelor de arendă, nerusinat de împovărătoare, şi au ucis zeci de moşieri şi arendaşi. Armata, *armata* naţiunii, unchiule, scutul libertăţii ţării, i-a atacat pe ţărani cu sabia şi cu tunul şi a ucis unsprezece mii, fără arest şi judecată, ca pedeapsa pentru cele câteva sute de moşieri linşaţi. Şi nimeni n-a făcut curăţenie în privinţa asta. Regele n-a abdicat. Viaţa politică a rămas aceeaşi. Ţăranii care supravieţuiseră s-au încovoiat iar deasupra plugului şi cu asta s-a terminat. O poveste veche. Mulţi români au căzut, puţine concluzii s-au tras.
Unchiul Nicu a înţeles. S-a uitat la mine ca din adâncul fiinţei sale. Petre, unchiul mai tânăr, volubil şi afectuos, ne asculta

îngrijorat. Nu voia ca decanul de vârstă al familiei să se simtă prost şi nici ca eu, fiul rătăcitor, să mă simt prost. Nu-ți face griji, unchiule Petre, voi spăla totul în propria mea durere. Am evadat, am păcălit iadul şi mi-am câştigat dincolo o nouă viață, nemaipomenită, dar până acum câțiva ani mi-am ținut rădăcinile îngropate. Adânc înăuntru, sub o negare constantă. Aşa că, zău, nu judec. Dau numai o sugestie.
„Vrei să spui", a zis unchiul Nicu, „că ar trebui să simțim mai multă ruşine decât simțim?"
„Nu ruşine. Responsabilitate."
„Dezgropând un trecut oribil şi sângeros? Şi cine-ar face asta? şi cine ar fi interesat să asculte?"
Pricepeam ce vrea să spună. Asta era şi întrebarea mea: cine să asculte? Probabil nimeni. Românii, bulgarii, ruşii, polonezii sunt preocupați acum de altceva. Să prindă din urmă era post-industrială, să aibă parte de plăcere, de bani, de putere. Hai să lăsăm deoparte curățarea conştiințelor noastre ca după un torent de noroi. Unchiul Nicu era un supraviețuitor, atât cât poate cineva să merite acest nume. Cu o oră mai devreme, mă oferisem să-i trimit medicamente din America, să i le plătesc; pensia lui lunară era de 60.000 de *lei,* echivalentul a şaizeci de dolari. M-a refuzat cu demnitatea blândă pe care i-o cunoşteam. „Mulțumesc, Petru, am aici tot ce-mi trebuie." Onoarea mai presus de orice. Chiar şi acum, în hainele lui bine păstrate - un sacou demodat, pantaloni maro şi o cravată închisă la culoare - nu cobora sub standarde. Când i-am scris că m-am însurat cu Iris, mi-a răspuns ca să mă felicite, adăugând un scurt P.S.: „Aminteşte-ți! Copii!" Era o poruncă plină de iubire. Am respirat uşurat când şi-a pus mâna pe brațul meu.
„Petru, faci parte din familie, aşa că înțelegi ce vreau să spun. Dacă românii n-ar fi atât de puțini..."
„Nu suntem puțini, unchiule, tocmai asta-i soluția. Am fost întotdeauna destul de numeroşi ca să putem alege, doar că am crezut că nu suntem. Dar acum familia se măreşte. Familia e lumea, unchiule, şi ea vrea responsabilitate, nu scuze."
Petre se uita țintă la mine şi la unchiul Nicu. în tăcere, am auzit-o pe Iris vorbind cu Tudor cel mare care se plângea că

Bucureştiul devenise o junglă a crimei, subiect ce acapara ziarele, radioul, televiziunea. Iris a râs uşor şi a reprodus un jurnal de seară din America: în cartierul cutare s-a tras dintr-o maşină, în celălalt a avut loc o răpire, iar în al treilea au fost luaţi ostatici. In partea de nord a statului au izbucnit incendii, într-un lanţ de restaurante s-a detectat existenţa unui virus, un ucigaş în serie a evadat şi un violator s-a întors în oraşul lui natal. Asta-i tot pentru seara aceasta, somn uşor, oameni buni, aţi scăpat.
Am spus, „Petre, doctorii câştigă bani buni în America. Riri sau Tudor ar fi interesaţi să practice medicina acolo?"
„Nu cred", a spus Petre. „Riri are o relaţie serioasă cu un băiat, coleg de facultate. Nu m-ar mira să se hotărască să se mărite cu el. Oricum, te rog, Petru, nu le băga tot felul de idei în cap."
„Nu-ţi face griji, tată tiranic din Balcani. Dacă nu vor să plece, n-o să plece. Nici eu nu vreau s-o facă. Eu am fugit pentru că ţara era comunistă, ţi-aduci aminte?"
„O ţară comunistă", a mormăit printre dinţi unchiul Nicu, „care avea demnitate, n-ai spus tu aşa? Cultură, siguranţă pe stradă", cu salutări din partea Securităţii, am adăugat eu în gând, „farmecul manierelor noastre de modă veche, servicii ieftine şi respect din partea marilor puteri."
„Unchiule!" Eram îngrozit. „Ajunge!"
S-a oprit. Fusese prea mult pentru el. M-am ridicat, mi-am pus braţele în jurul lui şi am strâns, ca să scot afară trecutul, să storc din noi acea graniţă invizibilă făcută de timpul pe care îl petrecuserăm despărţiţi, de viaţa trăită diferit. Oare se risipise? N-aş putea spune. Am făcut un pas înapoi. Respira greu. Când a început să vorbească, vocea îi tremura emoţionată: „Semeni atât de bine cu tatăl tău."
Ne-am luat la revedere aproape de ora când trebuia să ne întâlnim cu domnul B., cel care îşi făcuse atât de inoportun apariţia la aeroport; probabil că ne aştepta deja la hotel. Am trecut iar amândoi prin ritualul îmbrăţişărilor. Adică eu şi cu Iris am fost îmbrăţişaţi, cu strângerile de mână asortate, palme pe spate, zâmbete, urări de revedere grabnică, să nu dispăreţi iar, Petru, nu-i aşa, ah, nu, stăm aici o săptămână întreagă - o groază de

timp, după cincisprezece ani de absență. Am coborât scările însoțiți de aproape toată familia. Tudor cel mare ne-a făcut cu mâna din balcon. Tudor cel mic a ieşit în stradă să ne caute un taxi. Aşa că am luat cina cu domnul B., la singurul restaurant chinezesc din Bucureşti - cea mai proastă dintre cele două mese chinezeşti din viața mea (pe cealaltă o luasem în Cantonul chinezesc). A fost o experiență inhibantă şi totuşi interesantă. Toate temele discutate cu atâta patimă de familia mea au fost reluate de domnul B. de pe poziții guvernamentale. în esență, a fost ingenios şi aproape convingător. Mi-a venit să-l opresc şi să-i mărturisesc că îl citesc printre cuvinte şi că îmi pasă. îmi lasă impresia unui om prins în vâltoarea unor evenimente care-l dezamăgiseră. A spus de mai multe ori că românii de peste graniță trebuie „să facă ceva", țara lor natală e disperată.
Cina a fost scurtă, pentru că eram obosiți. Ne-am dus înapoi la Flora, unde Iris şi-a scos pantofii cu tocuri înalte pe care-i purtase în ziua aceea în pofida sfatului meu; picioarele ei umflate m-au înfiorat. Nu le-a dat prea mare atenție, deşi de obicei pragul ei de durere e destul de coborât. Mi-a spus că glumele politice ale familiei mele i s-au părut dureros de autodepreciative, îi aminteau de umorul de ghetou pe care îl ura. Poporul meu, de la familia Popescu până la domnul B., trebuie să-şi schimbe felul de a gândi. De a se dispreţui pe el însuşi, pentru ca apoi să-i învinuiască pe alții pentru acest dispreț. Oamenii trebuie să-şi schimbe comportamentul prin ei înşişi. Occidentul nu-i poate salva şi nici eu nu pot. „Ei cred că tu şi alții ca tine puteți face asta", a continuat, „şi aici stă pericolul: vor ca alții să le facă treaba. Iar tu ai fost atât de măgulit că ți s-a cerut asta!" Aici ai bingo, nevastă. „Trebuie să înceteze să pretindă, să nu mai dea nici un fel de reprezentații de susceptibilitate. Dar nu sunt mai răi decât alții şi, chiar prin ceea ce spun, nu sunt nici al naibii de unici." Bingo din nou. „Şi nu-mi pasă dacă sună sentimental, dar trebuie să pună şi ceva *dragoste* în viețile lor." Bingo, bingo, bingo. A venit spre mine pe picioarele ei umflate. „Am fost atât de tristă ieri, când te-am întrebat dacă ne-am fi căsătorit întâlnindu-ne aici. Şi tu ai spus că nu, pentru că am fi fost diferiți."
„N-am spus niciodată aşa ceva."

„Ba ai spus." M-a privit cu acea anxietate specială din anumite momente ale căsniciei, când celălalt are nevoie să-i dai o asigurare, fie ea târzie şi puţin credibilă.
Am luat-o în braţe. Cine naiba credea că sunt, vreun molâu? M-am luptat cu cenzura, mi-am smuls viza pentru libertate chiar de la Ceauşescu, am fost un dur. M-aş fi căsătorit cu ea oriunde şi oricum. Ne-am sărutat, lung, cu ochii închişi.
în timpul sărutului, mi-a apărut în minte vărul Sandu, antreprenorul de construcţii din New York. Nu-şi cunoscuse tatăl în copilărie, nu i se permisese să-şi termine studiile, îşi făcuse serviciul militar într-un detaşament de muncă, alături de disidenţi politici şi de criminali. Când ne-am întâlnit în America, mi-a dat un singur sfat simplu: Vere Petru, fii tare. îşi dăduse acelaşi sfat lui însuşi şi reuşise în jungla sindicatului constructorilor din New York, făcuse ulcer, supravieţuise, câştigase bani, se însurase cu o blondă şi avea un băiat voinic. Când a vizitat, de puţine ori, România, a stat ca un lord la Intercontinental.
O să fiu tare, vere Sandu. O să fiu tare.
Am vrut să ţin minte ziua asta, aşa că m-am uitat la data de pe cadranul ceasului de mână: era 27 august 1991.
în dimineaţa următoare, fotografia mea (una veche) a apărut în prima ediţie a *Tineretului liber,* cu un comentariu aproape sentimental: „întors în vizită în locul unde a crescut şi a devenit scriitor". Apoi a telefonat Riri - Popeştii văzuseră fotografia şi erau emoţionaţi. Riri s-a oferit să-i arate lui Iris şi alte zone ale Bucureştiului. Aşa că ne-am despărţit. Iris să facă turul oraşului, eu spre conferinţa de presă de la *Flacăra.*
Flacăra îşi avea sediul în Casa Scânteii, celălalt sfinx comunist. M-am trezit în faţa unei încăperi ticsite de ziarişti, majoritatea foarte tineri, unii mergeau probabil la grădiniţă când plecasem din ţară. Mi-au pus o mulţime de întrebări despre cariera mea din America. Când le-am spus ce greu a fost, ce greu mai este încă, mi-au aruncat priviri reci de neîncredere, chiar de dezaprobare. M-au întrebat de ce am fugit. Mi-am permis să fiu cinstit. Deci am spus că am făcut-o ca să fiu liber, dar că, totuşi, poate n-aş fi fost destul de disperat ca s-o fac, dacă n-aş fi văzut

cu ochii mei demența lui Ceauşescu şi a curții lui în timpul turneului din America de Sud, care m-a avertizat că România se afla pe drumul spre dezastru. Neîncrederea lor nu dispăruse, o simțeam. Apoi le-am povestit despre întâlnirea de două minute cu Ceauşescu în care l-am tras pe sfoară, promițându-i că-i voi răspândi gândirea marxistă în America. Asta a mers nițel mai bine. Am bănuit unul dintre motivele pentru care dialogul nostru avansa aşa de greu; când vorbeam româneşte, nu mai foloseam fraze largi şi arabescuri intelectuale. Eram sincer şi, prin urmare, derutant. Aşteptaseră să le vorbească o vedetă, iar vedetele n-au o viață grea şi nici zile de muncă de paisprezece ore. Eu le dezumflam fanteziile.
Voiau să afle amănunte despre succesul comercial şi despre rețeta mea personală de succes. Orice spuneam în privința asta era ascultat de parcă vorbeam din Evanghelie. Am pomenit despre agenții influenți, despre regizorii care îți dau atenție pentru treizeci de secunde, despre promoție şi publicitate, *high concept.* Ideea muncii din greu nu le-a făcut mare impresie, dar promoția şi publicitatea au fost temele de vârf. Intrau tot timpul în încăpere diverse persoane care se ridicau pe vârfuri ca să vadă peste capetele celorlalți: curând am simțit presiunea trupurilor din fața mea ca pe o masă de căldură compactă. Femeile puneau întrebări şi se comportau delicios de direct, complet diferite de cele din generația mea, care flirtau tot timpul cu iscusință. „V-am citit prima oară anul ăsta", mi s-a adresat o reporteriță de vreo douăzeci de ani. „Sunteți tare. Sunteți la fel de bun şi în engleză?" Editorul revistei *Flacăra,* George Arion, a profitat de acest moment ca să anunțe că editura lui - nici nu ştiam că are una - şi-ar dori să publice *Amazon Beaming* în româneşte. Asta a provocat alte întrebări: cum m-aş simți să fiu tradus în limba mea maternă? Majoritatea ziariştilor aveau cărți de vizită pe care mi le-au strecurat mândri în mână. Mi-am îndesat buzunarele cu un teanc de cărți de vizită. George Arion mi-a şoptit: „Se poartă de parcă le-ai fi pe plac, dar să vedem ziarele de mâine, s-ar putea să te facă bucăți. Vrei să te întâlneşti cu câțiva vechi prieteni?"
„N-am stabilit nici o întâlnire."
„O să vă vedeți, fără să vă dați întâlnire. Aici nu e America."

Am trecut din întâlnire în întâlnire, ce mai ospăț pentru amorul propriu al unui fost trădător de țară. Casa Scânteii, concepută ca un stup pentru lucrătorii stalinişti, adăpostea zeci de publicații rivale, aşa că atmosfera scapără, în timp ce closetele dădeau pe dinafară şi văruiala se scorojea. Multe publicații se declaraseră pur şi simplu proprietare ale birourilor, care va să zică acum exista echitate în mamutul stalinist! Prietenul meu Arion m-a condus în biroul ministrului Culturii, care s-a dovedit a fi Andrei Pleşu, fost coleg de şcoală cu mine, pe vremuri iute ca argintul viu, acum incredibil de lent şi de îngrăşat. în biroul lui Pleşu ni s-a alăturat Mircea Dinescu, poetul *en chef al* României şi tribun al revoluției în primele ei ore. Dinescu mi-a spus că vrea să renunțe la preşedinția Uniunii Scriitorilor: vulgaritatea culturală din ziua de azi e prea greu de suportat, mai ales când eşti la cârma unei instituții respectate pe vremuri. L-am întrebat de ce nu mai este aliat cu Iliescu. Mi-a răspuns că e prea poet ca să facă politică. Cu siguranță, aşa stăteau lucrurile. Arion continua să dea telefoane prietenilor din clădire şi să-mi spună că toată lumea, mă rog, aproape toată lumea voia să mă vadă. Inclusiv Nicolae Manolescu, decanul criticii literare româneşti, în biroul lui de la săptămânalul *România literară.*
Manolescu era acum o figură cheie a opoziției. îşi conducea propriul partid, Partidul Alianței Civice, cu acronimul PAC. Mi-am adus aminte că şi eu sunt reporter şi am dat fuga să-l văd. Pe vremea mea, Manolescu reprezenta o teroare subtilă pentru lumea literară; scriitorii se rugau să primească de la el un 9 sau un 8. Mie a refuzat să-mi pună vreo notă, eram prea neortodox, aşa că primisem note de la alți critici. L-am găsit îmbătrânit, dar chipeş încă şi emanând un scepticism cosmic față de guvernarea aflată la putere.
„Toată această vulgaritate, din ziare, de pe străzi, e un fel de autopurificare a ultimilor patruzeci de ani", mi-a spus. „E o creşterea imatură, plină de o mizerie care izbeşte orice şi pe oricine. Sunt reziduurile comunismului, complet scoase la suprafață. Această fază trebuie să treacă şi e bine că opoziția a ales să nu participe la putere. Astfel, nu vom fi vinovați de prelungirea acestei perioade istorice."

„Vă expuneți singuri acuzației că stați deoparte", am remarcat.
„Prefer să stăm deoparte, decât să avem o opoziție, prima din ultimii cincizeci de ani, care să încheie târguri şi să devină criticabilă din punct de vedere moral. Mai bine să avem mai puțini votanți, decât votanți oportunişti."
„Dar, în felul ăsta, nu ajutați puterea să se consolideze?"
„Am ajuta-o şi mai mult dacă am participa."
Hm. Aveam îndoielile mele. Dar îi admiram radicalitatea. Cooperarea lui cu restul opoziției nu era lipsită de asperități. Un foarte puternic lider de opinie, poeta Ana Blandiana, se despărțise de aripa lui Manolescu, după ce ani de zile fusese protejata lui literară. Ea îl sprijinea acum pe Emil Constantinescu, fost rector al Universității Bucureşti. Ceilalți lideri ai opoziției erau departe de radicalitatea sau de clasa intelectuală a lui Manolescu. Propria lui excelență era un handicap. Cu toate astea, el, un critic literar, lua parte acum la jocul puterii. Ceea ce îmi plăcea.
„Te întorci să trăieşti aici?", m-a întrebat. I-am explicat că e imposibil, am doi copii în America. A zâmbit. „Foarte bine, totdeauna ai fost prea anglo-saxon pentru locul ăsta."
O mică împunsătură? Probabil. în felul lui, era şi el un naționalist: decidea cine e un adevărat scriitor român şi cine nu. Am trecut peste şi mi-am dat seama că dorise să mă vadă doar ca să mă evalueze. Ca şi domnul B. cu o seară înainte. Pe vremea când eram aici un autor de succes, am fost ceea ce el pretindea că aşteptase, un rebel talentat împotriva sistemului. Dar dacă-l recunoştea din inimă pe acest rebel însemna să piardă controlul, aşa că mă aprobase pe bucățele şi prin fraze construite cu grijă. Păcat că noi doi jucaserăm mereu pe terenuri diferite. L-am întrebat ce reproşează partidului aflat la putere. Mi-a răspuns cu inteligență: „S-au grăbit să prezinte capitalismul ca pe o amenințare pentru economii, slujbe, pensii. E o crimă să faci asta unui electorat cu creierul spălat de comunism. Din păcate, a mers. Muncitorii, şi în special minerii, au devenit total manipulabili. Iliescu, după cum ştii, i-a întâmpinat la Bucureşti cu brațele deschise."
„Am auzit scenariile despre conspirație. Dacă Securitatea şi alte forțe întunecate mai trag încă sforile, care credeți că ar fi scopul lor?"

„Să determine Occidentul să abandoneze această parte a lumii."
„Atunci de ce să nu participați la guvernare? De ce să renunțați la posibilitatea de a contribui la modelarea noii societăți?"
.JPentru că trebuie să fim un exemplu moral."
„Stați puțin." începusem să mă încălzesc. „Dacă România rămâne izolată, exemplul moral de aici, de acasă, nu va fi de ajuns. Oligarhia aflată la putere, indiferent de trecutul ei, va deveni autoritară şi paranoică. Am văzut asta de prea multe ori. Vor fi promovați yesmanii, iar ceilalți vor fi reduşi la tăcere."
„Ei nu vor să împartă puterea", m-a întrerupt. „Caramitru, Dinescu, Blandiana, revoluționarii intelectuali au fost siliți să iasă din FSN."
„Siliți fizic?"
„Nu, nu fizic. Există şi alte moduri de a crea un climat intolerabil."
„Asta cam aşa e. Dar *dumneavoastră* vreți să împărțiți puterea?
A zâmbit subțire. „Nu. Nu în aceste condiții."
„Atunci ce-i de făcut?"
„Să aşteptăm. Lucrurile se vor schimba, conştiința va creşte."
Foarte bine. Aerul mi s-a părut vid între noi. Aveam în geanta de umăr un exemplar din *Amazon Beaming.* L-am scos şi l-am semnat pentru el. I-a aruncat o privire fugară şi l-a pus într-un sertar. Am mai stat câteva momente de vorbă, simțindu-ne superficial asemănători. Am plecat de la el dezumflat şi răvăşit. Care era calea cea dreaptă: să împărți sau să nu împărți puterea? Am continuat să mă întâlnesc cu prieteni vechi sau să-mi fac alții noi. La *România liberă,* i-am fost prezentat redactorului-şef, un bărbat cu o mustăcioară neagră şi cu mişcări atât de iuți şi de bruşte, încât părea aproape în stare să dea foc aerului din jur. Petre Mihai Băcanu - mi-am amintit numele pe care-l văzusem atât de des în ziarele citite cu o zi înainte. Băcanu m-a smuls complet din dispoziția depresivă în care mă făcuse să cad Manolescu, întrebându-mă dacă am destule cunoştințe în America pentru a-l pune în legătură cu orice plan Marshall care există pentru Europa de Est. Nu? Păcat. Şi ce altceva mai fac

pe aici? L-am întrebat ce părere are despre situația politică. Minerii ăia puşi la cale pot să vină oricând la Bucureşti ca să aranjeze pe cine nu le e pe plac lor sau celor care îi manevrează. După el, asta era o amenințare mult mai mare pentru democrație decât presupusa supraviețuire a Securității. Totuşi, fără să minimalizeze această amenințare, Băcanu vorbea despre putere ca despre un tigru de hârtie. Credea cu tărie că, dacă va fi necesar, opoziția va duce la bun sfârşit o a doua revoluție. De fapt, din când în când vorbea de parcă era în stare s-o facă de unul singur. în ce priveşte Moldova, m-a asigurat plin de curaj că ruşii nu vor folosi niciodată trufaşa lor Armată a 14-a ca să ocupe iar Moldova, ruşii sunt „terminați". Aşa că Moldova era un posibil nou partener în jocul puterii. Ironic sau nu, n-aş şti s-o spun, se întreba dacă n-ar putea găsi în Moldova un politician capabil să candideze cu succes la alegerile prezidențiale din ambele țări, realizând o unire de facto sub un singur preşedinte. Ca Principatele Române unite sub prințul Cuza. Vioiciunea minții lui şi uşurința cu care vorbea m-au amețit. Ne-am despărțit, eu cu impresia că mă va uita în următoarele cinci minute, el cu mintea deja ocupată de jocul noilor politici şi potențialuri ale unui Est renăscut.

Zvonul despre prezența mea în clădire se şi răspândise. Am continuat să mă îmbrățişez cu prieteni ai prietenilor, în timp ce tradiționalul „ce mai faci, măi" răsuna cu ecou pe monumentalele holuri staliniste, atât de tare într-un loc unde până în 1989 nu se vorbise decât în şoaptă. Se spunea că nicăieri nu existau microfoane mai bune ca în pereții de-aici. La sfârşit, l-am pus pe Arion să-mi promită că declarațiile mele de la conferința de presă vor apărea cuvânt cu cuvânt, am mâncat la bufetul mamutului şi am sunat la Flora să văd dacă se întorsese Iris.

Era acolo şi voia să luăm masa împreună. Mi-a spus că un oarecare Pavel Manole venise pe la nouă dimineața să mă caute la hotel. După cum spunea Dora, care sporovăia acum în voie cu Iris, avea la el un exemplar din *Tineretul liber,* cel cu fotografia mea. Plecase, dar lăsase un număr de telefon.

„Eşti sigură că numele e Pavel Manole?"

„Pavel Manole", a accentuat ea numele românesc. „Care-i problema, e ceva în neregulă?"
„Deloc. Stai acolo, ne întâlnim pentru prânz.
M-am grăbit să mă întorc la hotel, rumegând în minte ce-mi spusese Iris.
Pavel Manole era arendaşul viişoarei noastre, cel care nu-i plătise mamei chiria pe ultimii doi ani petrecuți de ea în România. După plecarea ei, pusese stăpânire pe proprietate ca şi cum ar fi fost a lui. De ce mă căutase? De unde ştia că stau la Flora? în definitiv, de unde ştia că sunt în Bucureşti?
Zece minute mai târziu, la hotel, am verificat informația. Da, un vizitator cu numele ăsta trecuse pe acolo la nouă dimineața.
„Probabil ți-a văzut fotografia în ziar", a zis Iris. „Dora mi-a spus că avea un exemplar al ziarului..."
„Ştiu, ziarul precizează că mă aflu în Bucureşti, dar nu şi unde anume. Hai să zicem că *Tineretul liber* ajunge şi în Baloteşti, unde e via mea. Ceea ce mi se pare ciudat, pentru că e un ziar de oraş cu o circulație relativ restrânsă. Oricum, să zicem că Manole e abonat şi că primeşte ziarul la vie, la opt dimineața. Baloteşti e la o jumătate de oră cu maşina de Bucureşti. Deci, omul ia ziarul la opt, în următoarea jumătate de oră află cumva că stau la Flora, aşa că se urcă în maşină, dacă are una, şi ajunge la Flora la nouă, câteva minute după ce plecasem?
„Ce vrei să insinuezi?", m-a întrebat Iris.
„Nu insinuez nimic. Vreau să spun că e de-a dreptul bizar că omul ăsta a descoperit atât de repede unde stau. Cum a făcut? Sunând din hotel în hotel şi întrebând dacă nu m-am instalat acolo?" M-am întors spre Dora, care era la recepție. „E posibil să aflu", am întrebat-o, „dacă a sunat cineva în dimineața asta să întrebe dacă stau aici?"
„Chiar dacă întreabă cineva la telefon, nu dăm informația, nu procedăm aşa", mi-a răspuns ea ferm.

„Perfect. A întrebat cineva de mine în dimineața asta, fără să-şi lase numele?"
„O secundă", a spus şi a intrat în biroul recepției.
„Ce crezi că s-a întâmplat?", m-a întrebat Iris, scrutându-mă.
„Că altcineva ştia că suntem aici şi i-a dat arendaşului tău informația?" Am ridicat din umeri, nu mi se părea posibil. „De ce crezi că te-a căutat?"
„Ca să vorbim despre vie. Sunt proprietarul legal al terenului pe care îl ocupă ilegal şi mă aflu în oraş. Poate vrea să facem o înțelegere. Dar cum a aflat atât de repede unde stau?"
„Poate că te-a văzut. În ultimele două zile ne-am învârtit prin tot oraşul,"
„Aşa e. Dar se presupune că el locuieşte în afara Bucureş-tiului, la Balotesti..." Mi-am dat seama că nu ştiam nimic despre arendaşul meu - locuia la vie sau o folosea doar ca pe o casă de vacanță? Oricum, dacă aflase la ce hotel stau, însemna doar că e descurcăreț, nu şi răuvoitor. Totuşi... I-am zâmbit lui Iris. „Las-o baltă, hai să mergem la masă."
„Bine. Nu mai fi aşa paranoic."
Am şuierat printre dinți: „Nu sunt paranoic!" Cuvântul ăsta, în America, nu m-ar fi făcut nici măcar să clipesc, dar aici mi s-a părut extrem de insultător.
înainte ca Iris să poată reacționa față de comportamentul meu, a reapărut Dora. „Domnule Popescu, toate persoanele care v-au căutat în dimineața asta şi-au lăsat numele. Chiar acum aveți un telefon. Puteți să vorbiți din cabină."
„Cine mă caută?"
„A spus că e un prieten."
La naiba cu prietenul ăsta misterios. Cabina telefonică era demodată, cu furnituri masive de lemn, exact ca aceea din Praga. Am deschis brusc uşa. Ca şi la Praga, un bec pâlpâia deasupra mea. Am ridicat receptorul. „Cine-i acolo?"
Vorbitorul s-a prezentat ca fiind un consilier al preşedintelui Iliescu. Preşedintele ar vrea să vorbească cu mine. In ciuda surprizei, am spus repede: „Stați puțin, de unde ştiați că sunt aici?"
„Am întrebat la biroul domnului Augustin Buzura. Ni s-a spus că stați la Flora."

Preşedintele a venit la telefon şi am schimbat câteva vorbe. Mi-a urat bun-venit la Bucureşti şi m-a întrebat dacă sunt ocupat. I-am spus că tocmai voiam să mâncăm. M-a invitat să luăm prânzul la noul sediu al preşedinţiei, Palatul Cotroceni.
Puţin după, ne îndreptam cu un taxi spre Cotroceni. Alt mare palat în stil brâncovenesc, cu vitralii bizantine, Cotroceniul fusese reconstruit pe locul unei vechi mănăstiri. La exterior avea aspect monastic, dar în interior era somptuos. Am avut puţină vreme la dispoziţie ca să-i admirăm arhitectura. în timp ce urcam scara bogat ornamentată, l-am văzut pe Ion Iliescu coborând spre noi. Un consilier care îl urma respectuos cu trei paşi mai în spate mi-a amintit de cineva cunoscut şi mi-am dat seama că fusese cândva activist în organizaţia comunistă de tineret; nu-mi aduceam aminte numele lui, dar era aici, lucrând iar pentru fostul ministru al tineretului. Iliescu purta nişte pantaloni lejeri şi o jachetă cenuşie aruncată neglijent pe umeri, zâmbea larg şi era într-o formă uimitor de bună pentru un bărbat trecut de şaizeci de ani. M-a întâmpinat după obiceiul românesc, sărutându-mă grăbit pe amândoi obrajii (Manolescu n-o făcuse), şi a părut sincer bucuros că ne aflam acolo.
După câteva minute, luam un prânz uşor, cu o supă de legume, peşte la grătar şi prăjituri, toate udate cu apă minerală românească.
Soţia mea întâlnea pentru prima oară în viaţă un şef de stat din Europa de Est. Tremura de curiozitate. Cât despre mine, am observat cât de degajat era Iliescu şi ce mult îşi îmbunătăţise engleza - nu era de faţă nici un translator. Era evident că voia s-o farmece pe Iris, purtându-se cu politeţea exagerată pe care europenii de modă veche o arată femeilor tinere. Mai voia să arate că mă cunoaşte bine şi că e un vechi fan al cărţilor mele. Ceea ce îmi plăcea, dar nu eram dispus să cedez unor seducţii sociale; în ce-o priveşte pe Iris, neştiind cât de defensivi pot fi românii, habar n-avea cât de îndrăzneaţă era cu remarcile şi întrebările ei directe. Am deschis focul asupra lui, întrebându-l despre implicaţiile reale ale raidului minerilor la Bucureşti şi de ce-i primise cu braţele deschise. şi de ce anume îi chemase? şi de ce intelectualii

de vârf îl părăsiseră, constituindu-se ei înşişi în opoziţie? Cum anume vedea el România ca democraţie de piaţă? Câţi securişti mai lucrau în noua agenţie de informaţii, SRI? Ce aştepta de la românii de peste graniţă în această situaţie confuză? Ce rol credea că are el însuşi în perioada de tranziţie?
Iliescu se pregătise probabil pentru rafala mea de întrebări; mi-a răspuns fără ezitare, neinhibat de reportofonul pe care îl aşezasem chiar pe masă - mai târziu, când ne-am mutat în biroul lui ca să ne bem cafeaua, l-am pus pe măsuţa de cafea. îl ţintuiam cu o privire lacomă, iar el continua să zâmbească, de parcă m-ar fi îndemnat pe tăcute să mă calmez. Răspunzând în ordine la întrebările mele, a negat categoric că i-ar fi chemat pe mineri; la început îi întâmpinase din cauza situaţiei din „Piaţa Tienanmen II" (Piaţa Universităţii), care devenise insuportabilă, cu grămezi de dejecţii omeneşti de ridicat zilnic şi cu intruşi de soi foarte dubios care se alăturaseră studenţilor protestatari. Intre timp, poliţia din Bucureşti, intimidată de posibilele strigăte de „asasini", emise cu mare uşurinţă în zilele acelea, nu făcea nimic ca să rezolve situaţia, în mare parte, Iliescu avea aceeaşi imagine asupra evenimentelor ca şi propria mea familie.
în clipa aceea, un consilier şi-a strecurat capul pe uşă. Preşedintele era chemat la telefon. Si-a cerut scuze şi ne-a lăsat singuri. Iris a întors o farfurie cu fundul în sus, ca să vadă marca, apoi a examinat tacâmurile.
„Sunt *Cristophe",* a spus admirativ.
„S-ar putea să fie de la regimul trecut."
„îţi spun sigur că sunt noi. Preşedintele are gusturi bune."
Preşedintele s-a întors. Unde rămăseserăm? Ah, da: cine i-a chemat pe mineri la Bucureşti. Pentru Iliescu, asta era o problemă lipsită de importanţă - minerii erau tot aceia care-l obligaseră pe Ceauşescu să coboare în mină ca să vadă în ce condiţii lucrau. Erau oamenii simpli ai României, panicaţi de propria lor siguranţă socială şi neavând nevoie de instigatori pentru a fi politizaţi. Dacă existaseră printre ei instigatori din fosta Securitate, lucru posibil, aceştia găsiseră un teren gata pregătit. Iliescu a profitat de ocazie ca să critice naivitatea opoziţiei, nu numai în România, ci în aproape toată Europa de Est. Speranţele lor într-o occiden-

talizare rapidă nu luau în calcul adevărata problemă: o populație enormă de muncitori deveniți inutili prin trecerea la o economie de piață. Ce era de făcut cu ei? Cât de repede puteau fi reciclați? Oare chiar puteau fi toți reciclați? Era criticat pentru politica paşilor mărunți. Dar ce altceva ar fi adus o schimbare rapidă, dacă nu alte raiduri ale minerilor? Țările estice care-şi puteau permite să se avânte înainte primeau împrumuturi din Occident. României i se refuzaseră aceste împrumuturi, ceea ce era absurd, căci țara nu avea datorii externe.

începeam să înțeleg de ce câştigase alegerile cu optzeci şi cinci la sută din voturi şi, conform observatorilor străini, fără să le falsifice. Avea calitatea particulară de a fi liniştitor, prietenos, calm şi încrezător. Analiza lui era răbdătoare şi plină de bun simț. Mi-a spus că intelectualii îl părăsiseră pentru că nu erau de acord cu el nu doar în privința ritmului reformei, ci şi în privința scopului ei. El dorea o democrație socială cu piață liberă, dar cu păstrarea protecției sociale, nu un capitalism sălbatic. Scrisese o carte şi câteva eseuri în care examina aceeaşi dilemă: cum să refaci o economie de piață, fără să destabilizezi complet o țară săracă? Era evident că lucra sub presiuni enorme şi că deseori îşi vedea convingerile răsturnate. încă mai era optimist? Da, mi-a răspuns. Românii sunt prea capabili. Dar era foarte preocupat de eventualitatea ca statele de la Vişegrad, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, care beneficiau de o imagine mai civilizată, să fie invitate să intre în NATO, în timp ce „mai puțin civilizatele" România, Bulgaria şi altele să fie lăsate ruşilor. Aici se află marea miză, marea aşteptare, potențiala tragedie istorică. România, care fusese dată la schimb turcilor otomani, lui Hitler după Munchen, lui Stalin la Yalta, putea fi acum scoasă din nou în afara Europei, printr-o Yalta 2, impusă de o Rusie refăcută.

„Dar dacă depind atâtea de această imagine civilizată", a intervenit soția mea, „de ce, de exemplu, a fost necesar ca Ceauşescu să fie executat atât de repede?"

Iliescu s-a întors spre ea cu ferocitatea unui tigru bătrân.

„Pentru că duceam un război cu un inamic căruia nu-i cunoşteam nici măcar forța. De fapt, luptele s-au oprit numai după ce s-a anunțat execuția dictatorului. Dar, lăsând asta deoparte, în aceeaşi

zi, 24 decembrie, când FSN-ul a format un tribunal extraordinar care să-i judece pe Ceauşescu şi pe soţia lui, James Baker, secretarul de stat al SUA, a declarat la NBC că Statele Unite nu vor obiecta dacă ruşii ar interveni în România. Baker sugera asta în spiritul opririi vărsării de sânge; cu alte cuvinte, trebuia să fim scăpaţi de Ceauşescu printr-o invazie! Slavă Domnului că ruşii au găsit ideea stupidă. Şevarnadze i-a explicat lui Baker că orice intervenţie sovietică l-ar fi transformat pe Ceauşescu într-un martir."
Am sărit în sus. „Dar ruşii n-au acceptat invazia din principiu. SUA tocmai invadaseră Panama. Ruşii nu le-ar fi oferit americanilor niciodată cadoul unei invazii paralele."
Iliescu s-a întors spre mine. „Evident. Marile puteri îşi au propriile lor planuri. între timp, noi, românii, trăim *aici."*
Soţia mea l-a întrerupt. „Domnule preşedinte, eu cred că aveţi nevoie de *public relations.* Vă trebuie un lobby la Washington."
Iliescu a reacţionat surprins, aproape suspicios. Omul acesta, atât de perspicace în politica naţională şi globală, nu aflase de lobyy-uri şi grupuri speciale de interes.„Dar nu avem o ambasadă la Washington?" s-a întrebat cu voce tare. Iris a chicotit, eu am zâmbit. Toată lumea are lobby-uri în America, orice companie mare, sau ţară străină, sau grup etnic care-şi poate permite. Era important să ai unul. Iliescu a dat din cap, în semn că ideea merita să fie luată în seamă.
„Ţinem legătura, da?", m-a întrebat când am închis reportofonul.
Ne-am ridicat ca să facem împreună o fotografie afară, în balconul cu ornamente brâncoveneşti al Palatului Cotroceni. M-am uitat la profilul lui Iliescu în timp ce zâmbea spre aparat şi m-am gândit: Eugen Ionescu, Elie Wiesel, Edward G. Robinson, vedeta de la Hollywood, naistul Gheorghe Zamfir, faimosul sculptor Brâncuşi, toţi se născuseră în România. Totuşi, lumea nu ştie unde este România, ce este România. Iliescu învinsese în alegeri cu o majoritate zdrobitoare. Dacă va scoate România din izolarea ei, îşi va dobândi un loc al său în istorie.
„Până la urmă se pare că au rămas doar cu expatriaţii sentimentali ca tine", a comentat Iris, în drum spre hotel. „Ai de gând

să-ţi sufleci mânecile şi să începi să-i organizezi pe românii din America?"
„Oh, aştept următoarele alegeri din România. Dacă n-or să fie nici astea falsificate, atunci poate că am să fac ceva."
La Flora, am găsit un mesaj de la Dana Nistor, consilierul juridic al Fundației România liberă, o organizație cu sediul la Boston, care strângea bani pentru orfanii din România. Trebuia să mergem a doua zi cu ea la Nicoreşti, 250 de kilometri nord de Bucureşti, la un spital pentru „orfani irecuperabili", cu alte cuvinte, copii cu grave malformații fizice sau cu deficiențe mentale. Mulți dintre ei supraviețuiseră avorturilor ilegale din perioada interzicerii avorturilor şi contraceptivelor de pe vremea lui Ceauşescu.
Fixaserăm de câteva zile această excursie. Fuseserăm mereu întrebați:„De ce vă duceți să-i vedeți? Trebuie să facă şi asta parte din povestirea voastră? Foarte bine, dar să nu vă surprindă dacă o să vă scuipe, o să vă muşte, o să vă lovească. Sunt ca nişte mici animale."
Nu erau ca nişte mici animale.
Dana Nistor, o persoană respectată în baroul din România şi o fostă apărătoare a disidenților, a venit să ne ia de la hotel cu un vechi Mercedes 400, decolorat, cu interiorul cam uzat, dar, oricum, un Mercedes 400 cu şofer. l-l împrumutase un prieten pentru ziua aceea. Am plecat din Bucureşti înainte de ora nouă, ca să avem destul timp pentru drumurile întortocheate ale României.
O jumătate de oră mai târziu, treceam prin Baloteşti, unde se afla via mea. într-un impuls de moment, i-am cerut şoferului să ne ducă spre ieşirea din sat; voiam să mă opresc la proprietatea mea, să aflu poate care sunt intențiile arendaşului nostru. După câteva minute, ne opream în fața gardului şi a porții de lemn. Locul era pustiu, cu excepția unui câine nu foarte fioros. Iris a fost şocată de dimensiunea terenului; era abia ceva mai mare decât curtea casei noastre din Beverly Hills. Nici primul domeniu de la Dom Perignon nu fusese mult mai mare, i-am spus, şi am făcut câțiva paşi, cercetând căsuța aplecată pe-o parte şi via, nu foarte bine întreținută, deşi arendaşul meu era agronom. Unde naiba era? Pământul păstrase urmele unor cauciucuri, probabil de la

maşina lui. Am vorbit cu o vecină, o oarecare Monica; ea şi-a amintit de mama şi m-a întrebat cum îi merge cu sănătatea. Nu, domnul Manole nu era acolo, nu-l mai văzuse de câteva zile, tot vine şi pleacă.
Am împins mai departe experimentul. Ne-am suit în maşină şi ne-am dus până în satul vecin, Săftica, unde ne-am oprit la primărie. Am coborât împreună cu Iris care avea nevoie să meargă la toaletă. Camera era plină de țărani, unii desculți, care aşteptau să-şi spună păsul în fața primarului sau a funcționarului de la primărie. M-am postat în fața şirului. Vechile mele reflexe de clasă erau intacte - n-aveam timp să aştept la coadă, eram un oaspete străin cu un program încărcat. Cum nimeni n-a protestat, m-am prezentat cu paşaportul şi i-am cerut funcționarului să-mi caute dosarul proprietății. Iris s-a întors de la toaletă cu o expresie încordată (puteam să ghicesc de ce) şi ne-a găsit uitându-ne la dosar. Ar fi trebuit să conțină o copie după actul meu de proprietate şi o înregistrare a contractului de închiriere. Dosarul era gol. Lipseau amândouă.
Am ridicat tonul. „Am venit aici ca să intru în posesia proprietății mele. Cine a furat certificatul de proprietate chiar acum?"
„Cum adică chiar acum?" m-a întrebat funcționarul.
„Acum două zile era în dosar", am improvizat semeț.
şi, fie că fusese sau nu acolo şi, aşa cum bănuiam, arendaşul îl furase înainte de a veni să mă caute la hotel, funcționarul s-a făcut galben. Dar, mi-a explicat el, nu fusese la serviciu în ultimele două zile şi existau mai multe chei la arhivă. Pesemne îmi luase altcineva dosarul.
Mi-am notat numele funcționarului, l-am anunțat că o să mă întorc şi am plecat. Nu ştiam când o să mai vin, nu ştiam nici dacă mă voi bate pentru bucățica asta de România. în definitiv, omul acela îngrijise via în ultimii şaptesprezece ani. Dar apariția lui la hotel şi dispariția documentelor făceau parte din vechea comedie balcanică de prost gust. Tocmai constatasem că scenariul nu se schimbase.
„E tipic", a spus Dana Nistor. „Vă puteți imagina frustrarea de a fi avocat într-o țară unde nimeni nu respectă legea."

Am plecat mai departe. Dealurile subcarpatice, ca nişte metereze albăstrui în stânga drumului, dădeau peisajului o irealitate de vis. Hidoasele complexe agricole ale lui Ceauşescu lăsaseră locul adevăratelor sate româneşti: acoperişuri de stuf, cuiburi de barză în vârful hornurilor, garduri şi porți împodobite cu cioplituri în lemn. Priveliştea era punctată de *schituri* (mănăstiri mici) care străpungeau lumina soarelui cu turlele lor svelte. Un lac: într-o barcă, un călugăr pescuia stând în picioare, cu *anteriul* negru fluturându-i în vânt. în altă barcă, trei țărănuşi, complet goi, se încăieraseră pe pradă. Bărbați în costume de oraş pedalau pe biciclete, părăsindu-şi gospodăria de la țară pentru slujba de birou din orăşelul cel mai apropiat. într-o curte, o fată exersa la trombon. Am fost opriți de un alai de nuntă care mergea pe mijlocul drumului. Mirele era măsliniu la față şi chipeş, iar mireasa rămânea nevăzută sub vălurile ei bogate. Alte sate, alte prispe, alte cioplituri în lemn. Țărănci care vindeau oale de pământ. O Românie complet diferită, negrăbită, ignorând lumea şi ignorată de ea, cu o excepție... peste tot erau antene de televiziune.
„Acum țăranii se uită la CNN", a spus Dana Nistor.
Am trecut peste Şiret. Câmpurile erau din ce în ce mai bogate. Aproape în fiecare curte se vedeau enorme butoaie de vin: intraserăm în triunghiul Odobeşti-Panciu-Nicoreşti, în care se găsesc cele mai vechi vii din România, unele dinainte de vremea romanilor. Vinurile de aici câştigaseră nenumărate medalii de aur şi de argint, dar acum sunt atât de prost vândute, încât se cumpără la Los Angeles cu trei dolari sticla.
Luaserăm cu noi două sacoşe cu daruri pentru orfani, una cu creioane şi hârtie de colorat, alta cu gumă de mestecat şi bomboane. Zdrăngăniseră tot timpul în portbagajul maşinii.
O să vă lovească, o să vă scuipe, o să vă muşte.
Televiziunile americane prezentaseră în mod repetat documentare filmate în aceste orfelinate. îmi amintesc imaginea unor adolescente goale, identificabile ca fiind de sex feminin numai pentru că, aşa cum stăteau ghemuite într-o cămăruță murdară, li se putea vedea sânii abia înmuguriți. Altfel, îngrozite, cu capetele rase şi trupurile incredibil de slabe, nu păreau să aibă vreun sex. Aproape că nu arătau a oameni. Ştiam că la Nicoreşti nu vom

vedea asemenea scene extreme, căci orfelinatul aparţinea unui spital şi fusese deja vizitat de experţi şi binefăcători. Spitalul avea o secţie de neuropsihiatrie infantilă, aşa că orfanii cu tulburări psihice (mă întrebam după ce criterii se decidea cine e şi cine nu e normal) erau mult mai bine îngrijiţi decât în alte orfelinate sau *leagăne.* Dar existau un singur doctor la fiecare nouăzeci de paturi şi patru asistente pe tură, plus şase voluntari abia sosiţi din Irlanda. Dana Nistor ne-a spus că urmau să vină şi nişte voluntari americani, pregătiţi de Fundaţia România liberă.
Dana Nistor era impresionată că luaserăm masa cu preşedintele. „Dacă vă întâlniţi şi cu primul ministru, puteţi să-i aduceţi aminte de un act pe care trebuia să-l semneze pentru noi? E o licenţă de funcţionare în România pentru fundaţia noastră. Am depus-o acum nouă luni."
„în nouă luni, primul ministru n-a găsit timp s-o semneze?"
„Sau consilierii lui n-au găsit timp să i-o arate."
„Dar e strigător la cer, îi ajutaţi pe copiii români."
„Spuneţi-le asta, le-am spus-o şi eu", a zis Dana Nistor cu un mic zâmbet obosit.
începeam să mă enervez gândindu-mă la ce vom găsi la orfelinat.
Cu o zi înainte, îi spusesem lui George Arion că urma să ne ducem la Nicoreşti. A alcătuit imediat o echipă de reporteri care să meargă şi ei acolo, să vadă dacă merită să scrie un articol. Aşa că, atunci când am oprit în faţa largilor porţi de fier ale orfelinatului, făcute din drugi cu vârful ascuţit, am văzut maşina echipei de la *Flacăra* parcată în colţul străzii.
Ziarişţii nu intraseră în orfelinat, stăteau în stradă, fumând şi sporovăind. Vreo zece orfani agăţaţi periculos de drugii ascuţiţi ai porţii, ca nişte vrăbii pe un fir de telefon, se holbau la maşina lor. I-ai fi putut lua drept copii obişnuiţi, dacă nu ar fi fost hainele cenuşii care mi-au amintit de orfanii de război din şcoala mea elementară. S-au uitat la noi şi am văzut că mulţi erau saşii. Când râdeau sau strigau, li se vedeau dinţii stricaţi, strâmbi sau înnegriţi de la roşcovele pe care le mestecau, scuipând cojile şi seminţele în stradă. Fetele aveau un ciudat aspect masculin, din pricina

părului tuns scurt şi a lipsei totale de ţesut adipos. Păreau să aibă între şase şi zece ani. Au început să ţipe tare „Guu-meei, guu-meei!", zgâlţâind stâlpii vechi şi şubrezi ai porţii, care scoteau un zăngănit de metal ruginit. Vorbeau cu siguranţă în româneşte, dar pentru nimic în lume nu puteam pricepe ce înseamnă „guu-meei". Cei mai puternici au zgâlţâit poarta atât de tare, încât un copil a căzut în curte şi, numai după felul în care a început să plângă când s-a lovit de ciment, mi-am dat seama că era o fetiţă. Urla cu putere din gura ei fără dinţi. Ceilalţi nu i-au dat nici o atenţie, erau prea interesaţi de vizitatori şi probabil că vedeau mereu căzături de-astea. înainte să mă gândesc ce să fac, Iris a ţâşnit ca o săgeată pe lângă mine, atât de repede încât nici n-a băgat de seamă când i-au căzut ochelarii de soare, pentru că deja ajunsese în curtea orfelinatului şi o ridica de jos pe fetiţă.
Ţipând în continaure GUU-MEEI, ceilalţi copii au sărit peste Iris şi peste fetiţa pe care o ajuta să se ridice în picioare, aşa că amândouă au fost iar trântite la pământ. Ca un zombie, am observat cât de nepotrivită era îmbrăcămintea nevesti-mii în peisajul cenuşiu/galben/brun: în ziua aceea purta un elegant costum, cu un fermoar lateral strălucitor şi ochelari de soare. Ar fi trebuit să pună pe ea altceva. Oricum, tot s-ar fi repezit înăuntru. Şi dacă ar fi lovit-o careva sau dacă unul sau mai mulţi dintre ei sunt seropozitivi? Ea era însă deja înăuntru, aşa că nu mai puteam sta deoparte. Am intrat şi eu. Mi-am vârât mâinile în masa pulsatilă de copii încăierati peste Iris şi peste fetiţa care plângea, ca să încerc să le trag de-acolo şi să-mi recuperez nevasta. Când am atins-o, micuţa grămadă de trupuri s-a destrămat. S-au adunat în jurul meu. Iris a ieşit la suprafaţă ţinând în braţe fetiţa, care era atât de ameţită de apropierea acestei femei străine, încât uitase să meargă sau să plângă: urmele lacrimilor îi străluceau pe obrajii prăfuiţi. Pentru ea, prima impresie lăsată de Iris fusese parfumul: am văzut cum îi freamătă nările micuţe; apoi a zărit fermoarul de la costumul lui Iris şi s-a repezit să-l deschidă, dar n-a descoperit nimic, căci era un simplu ornament.
N-am observat la Iris nici o zgârietură, dar nu era chip să iasă din strânsoarea copiilor, toţi trăgeau şi împingeau, până când ea s-a împiedicat şi s-a aşezat pe cimentul murdar, cu toţi copiii

grămadă peste ea. Mai multe mâini micuțe mă pipăiau acum pe mine. Le-am prins şi le-am ținut strâns, ca să fiu sigur că nu ajunge vreuna la portofel - apoi mi-a fost ruşine de gândul ăsta. Se uitau la mine lăsându-şi capetele când pe un umăr, când pe celălalt, izbucnind în cele din urmă într-un râs urât, răguşit. Am ridicat mâna ca să lovesc un cap ras şi am văzut că mâna îmi strălucea, unul dintre ei salivase peste ea.
„Uşurel, copilaşi", am murmurat de mai multe ori şi am privit înapoi, spre stradă. Am văzut-o prin poartă pe Dana Nistor care vorbea cu unul dintre ziarişti; ceilalți se uitau țintă printre bare la reprezentația noastră cu orfanii români. Dar nu intrau înăuntru.
Şi tot nu puteam pricepe ce spuneau copiii. Iris stătea jos, pe pământ, iar copiii continuau să tragă de ea şi, aşa nerăbdători şi neîndemânatici cum erau, mi-am dat seama că nu-i vor face nici un rău. Am păşit înainte cu câțiva copii agățați de hainele mele: „Ai pățit ceva, iubito?" Dinăuntrul cercului de fețe micuțe şi murdare, mi-a strigat că e bine şi dacă pot să dau o fugă până la maşină ca să aduc creioanele şi guma de mestecat. M-am desfăcut din strânsoare şi m-am precipitat pe lângă ziarişti, zărind-o între ei pe tânăra din ziua trecută, cea care îmi spusese că scriu bine. Astăzi purta un nostim costum semifolcloric, cu volane colorate, ciucuri şi mărgele. Tocmai îşi aprindea o țigară.
Am luat din maşină cele două pungi cu daruri şi am dat fuga înapoi. Copiii s-au repezit la ele şi Iris a rămas o clipă singură. Fața îi strălucea de lacrimi, ale ei sau ale copilului sau ale amândurora.
Pungile au explodat sub mâinile hrăpărețe. Fâşii de plastic au zburat prin aer. Copiii au găsit guma de mestecat. Şi creioanele, şi hârtia de colorat. Am întors din întâmplare capul şi am văzut că sunt privit pe deasupra unui zid scund de o constelație de ochi negri. în spatele zidului se afla clădirea galbenă cu două etaje a spitalului, pe care scria: SECȚIA MATERNITATE. Eram examinat de şase sau şapte românce care țineau în brațe copii înfăşați. Lăuze.
Mă țințeau cu aceeaşi curiozitate nelalocul ei pe care o băgasem de seamă la atâția alți români; m-am simțit împresurat de ea încă de la aeroport, când ofițerul de la vamă s-a uitat la

paşaportul meu, apoi la faţa şi la hainele mele. Mereu şi mereu aceeaşi privire alcătuită din curiozitate şi dintr-un soi de dezaprobare tulbure. De ce? Arătam ciudat? Nu făceam ce trebuie? Am văzut-o pe una dintre ele aplecându-se ca să şoptească ceva la urechea alteia. M-am simţit ca şi când ar fi trebuit să controlez dacă n-am şliţul descheiat, dar ştiam că nu ăsta era motivul. Eu, noi le dădeam atenţie orfanilor, acesta era motivul.
M-am întors la micii prizonieri din clinica de irecuperabili. Un tânăr, foarte blond pentru această latitudine, tocmai ieşea din biroul orfelinatului.
între timp, copiii rupseseră aproape jumătate din creioane şi din hârtie şi se băteau pentru gumă. Dădeau unii în alţii aproape cu răutate. împărţeala nu putea fi nicicum echitabilă. Cei mai mari înşfăcau prada şi o luau la fugă cu ea, ca raţele de pe un lac care zboară cu bucăţelele cele mai bune, aruncate de turiştii de duminică. Unul dintre ei s-a ciocnit de tânărul blond. Copiii au început să strige „Kei-vei, kei-vei, kei-vei!", iarăşi în limba aia pe care nu reuşeam s-o recunosc - poate era ţigănească? Tânărul l-a ridicat pe unul dintre copii şi şi l-a aşezat în jurul brâului cu o mişcare bine exersată, apoi s-a îndreptat spre noi cu povara lui cu tot.
„Kevin", s-a prezentat. „Din Cork, Irlanda. Sunt voluntar. Bine aţi venit."
I-am pus întrebarea cea mai importantă din punctul meu de vedere. „Copiii ăştia abia învaţă să vorbească?"
„Nu, vorbesc. îmi strigă numele. Kevin."
Acum am priceput: Kei-vei = Kevin. „Iar pe voi", a zis Kevin, „vă striga *gume* (guu-meei), gumă de mestecat pe româneşte. Pentru că vizitatorii le aduc de obicei gumă de mestecat."
Am priceput. Eram o bucată de gumă.
„Dar unii nu vorbesc prea bine", a continuat Kevin. Copilul pe care-l ţinea în braţe îşi pusese mâinile murdare în jurul gâtului tânărului bărbat; Kevin nu părea să aibă mai mult de douăzeci de ani. „Iar unii nu vorbeau deloc când a sosit aici prima echipă de irlandezi."
„Când a fost asta?"

„Acum aproape opt luni. Vreți să faceți fotografii?"
„Oh... Nu ştiu, cred că nu chiar acum."
„Vreți să vizitați locul?"
Puteam să simt cum miroase copilul din brațele lui: mirosea ca şi cum făcuse în pantaloni. Sau de parcă hainele nu i-ar fi fost spălate de o bună bucată de vreme. Ceilalți miroseau la fel. Am văzut doi copii care ridicaseră de pe jos ochelarii de soare ai lui Iris. Unul alerga cu ei în mână, celălalt venea după el: îmbujorați de emoție, i-au dat înapoi ochelarii lui Iris.
Kevin le-a văzut pe mamele care se uitau la noi din curtea maternității. „Mereu fac aşa, de parcă am fi vreun circ sau pe-aproape. Cam ciudate româncele astea. îmi cer scuze", a priceput el, „sunteți tot români?"
„Mda. Sunt."
Uri bărbat cam de vârsta a doua, în halat de medic, a scos capul din clădirea dependințelor. Dana Nistor mi-a spus cum îl cheamă. Era doctorul Preda, directorul medical al instituției.
Nu erau ca nişte mici animale. Erau, mai degrabă, ca nişte cățeluşi chinuiți, care doar cu o zi în urmă pricepuseră că noii lor stăpâni n-o să-i bată.
Şi, ni s-a spus, aceşti copii o duceau foarte bine în comparație cu alții. în 1968, când, interzicând avorturile ca să sporească populația, Ceauşescu forțase mai multe generații de mame să recurgă la avorturi empirice, nimeni nu fusese pregătit să facă față copiilor care supraviețuiau acestor avorturi, pentru că mulți supraviețuiau chiar dacă mamele mureau din pricina infecțiilor puerperale - unele închise, aşteptând să fie condamnate pentru că avortaseră ilegal. Acestea au fost, totuşi, puține. Spre lauda oamenilor, căci, deşi fiecare căuta o figură prin care să ocolească legea şi unii obstetricieni s-au îmbogățit din avorturi ilegale, puține mame şi puțini medici au fost vârâți în puşcărie de vecini invidioşi sau chiar de Securitate. Monstruosul plan de a produce copii pe bandă rulantă a fost tacit sabotat. Totuşi, aproximativ 125.000 de copii (după unele surse 300.000) s-au născut diformi sau înapoiați mintal sau s-au îmbolnăvit după ce au fost nh.-in donați de părinții care nu-i puteau creşte.

Caracteristic pentru planurile inaplicabile ale lui Ceauşescu, nu a crescut concomitent producţia la *nimic* din ceea ce ar fi fost necesar acestei suprapopulaţii de copii, nici la scutece, nici la suzete, nici la lapte praf, ca să nu mai vorbim de manuale, săli de clasă sau profesori. Morbida explozie demografică s-a declanşat cu numai câţiva ani înainte ca dictatorul să decidă achitarea datoriei externe, ceea ce a afectat şi mai drastic serviciile sociale. Astfel, explozia a intrat în coliziune cu înfometarea în masă produsă de plata datoriei, care s-a încheiat abia o dată cu revoluţia. Fără hrană adecvată şi fără medicamente, orfanii şi neorfanii au murit şi au tot murit, iar rata mortalităţii a crescut vertiginos în România. Cine ştie ce creier deştept din anturajul Elenei Ceauşescu (ea a fost socotită mai vinovată de genocid chiar decât Ceauşescu) a născocit un artificiu birocratic incredibil, pentru a ascunde adevărata rată a mortalităţii în faţa UNICEF-ului şi a altor organizaţii mondiale. Copiii erau înregistraţi oficial nu la naştere, ci la vârsta de două luni. Astfel, cei care mureau în aceste prime două luni din pricina lipsei incubatoarelor, a frigului din spitalele neîncălzite, a crizei de lapte praf, nu lăsau nici o dovadă despre scurta lor trecere pe acest pământ. Nu existaseră. Nu figurau pe nici un tabel. Nimeni nu va şti vreodată câţi copii au murit cu adevărat în România pe timpul lui Ceauşescu. Iar celor care n-au murit, academiciana Elena le-a aplicat un alt experiment ştiinţific. A hotărât să-i îngraşe pe cei costelivi. Dar de unde să iei de mâncare? în vremea aceea, România exporta şi ultima roşie, şi ultimul litru de lapte. în loc de proteine, Elena a ordonat să li se facă orfanilor subponderali transfuzii masive de sânge. în felul acesta, sute dintre ei au luat SIDA dintr-un lot de sânge infestat. Iar opoziţia continua să insiste că nici măcar aceste crime n-au justificat executarea grăbită a Ceauşeştilor. Ar fi trebuit să li se dea ocazia să-şi mărturisească (sau să nu-şi mărturisească!) toate înspăimântătoarele lor acte. Ar fi fost cazul să i se arate Occidentului cum se poate comporta o Românie occidentalizată cu dictatorii ei. Dacă Ceauşescu a fost omorât, asta s-a petrecut numai pentru că cripto-comuniştii erau la putere.

Iris şi cu mine ne aflam aici, alături de câţiva dintre copiii care nu muriseră.

Cei care reuşiseră să înhaţe creioane şi hârtie se ghemuiseră prin curte ca să le încerce. Ne-am luat după câţiva, intrând într-un fel de sală de clasă, care, datorită unor hărţi colorate şi unor desene agăţate pe pereţi cu pioneze, arăta oarecum mai normală, aproape ca o grădiniţă de copii obişnuită.
Am stat acolo o oră. Am fost scuipaţi şi împunşi din când în când de pumnişori prietenoşi, şi priviţi cu ochii saşii, şi am stârnit râsetele unor guriţe cu buză de iepure şi dinţi încălecaţi. Era limpede că mulţi dintre ei erau cu cel puţin câţiva ani în urma dezvoltării psihice normale. îşi exprimau curiozitatea afectuoasă repezindu-se pe neaşteptate în noi şi ciocnindu-se de genunchii sau coapsele noastre. Cât ne-am plimbat pe-acolo, am fost tot timpul loviţi de aceşti mici meteori de carne fragilă şi murdară. Toţi voiau să fie îmbrăţişaţi, dar se speriau şi se zbăteau să scape. Insă când îi vedeau pe alţii acceptându-ne îmbrăţişarea şi supravieţuindu-i, năvăleau grămadă înapoi. Şi nimic nu era mai sfâşietor decât această enormă nevoie de *contact* care apărea în ochii lor, în bâlbâială lor, în gesturile agitate, în felul cum se ţineau după noi. Dincolo de ocupaţia momentană de a primi ceva de la noi, n-ar fi pierdut nici o secundă din prezenţa noastră acolo. Eram o fantezie devenită realitate, un vis dintr-o altă lume, care se desfăşura chiar acum, aşa că ne sorbeau lacomi, ca să se gândească la noi mai târziu, săptămâni sau luni de zile, până la vizita următoare.
Erau murdari şi nu se putea face nimic pentru a îndrepta asta.
.Erau copii, iar presiunea apei era scăzută, iar duşurile indescriptibil de rudimentare.
„Dar trebuie să vină ceva bani", ne-a spus Kevin, „pentru reamenajarea instalaţiilor sanitare. Cel puţin, aşa am auzit, că vin."
Am băgat de seamă că băiatul pe care îl ţinea în braţe era şchiop. Avea şi ochii saşii. în timpul discuţiei noastre, cei doi îşi frecau nasurile, arătând absurd ca un frate mai mare şi unul mai mic.
„De unde vin banii, Kevin?"
„De la guvernul României."
„Chiar vin?"

„Se tot aude că da."
„Cât mai stai aici?"
„încă trei luni, pe urmă trebuie să plec în Irlanda. Dar mă întorc repede, pentru un an."
Dumnezeule. Locul nu oferea nici o oază de divertisment, doar dacă nu avea vreo iubită printre localnice. Mâncarea era proastă şi nevariată, duşul arhaic. De ce vrei să te întorci aici?
„Pentru că fac ceva care contează. Eşti o pacoste, o pacoste", s-a întors el drăgăstos spre copilul român care încerca să-şi bage degetele în gura lui.
La fiecare câteva minute aveam impresia că locul se modifică, devenind altceva - pentru că, la fiecare câteva minute, sau cel puțin aşa mi se părea mie, copiii se făceau mai îndrăzneți şi încercau să realizeze un nou contact. Au deschis şi închis fermoarul lui Iris, s-au jucat cu ochelarii ei de soare. Iris şi cu mine le-am călăuzit degețelele murdare, împingând creioanele pe hârtie, ca să deseneze, unii păreau că o fac pentru prima oară. Am scos de prin buzunare lucrurile care puteau fi pipăite şi aruncate pe jos, şi li le-am arătat. Am vorbit cu ei româneşte şi, orice mi-ar fi spus Kevin, majoritatea acestor copii nu vorbeau o variantă inteligibilă a acestei limbi. Iris a vorbit cu ei englezeşte, stârnind priviri uimite şi chicoteli.
în fine, copiii s-au dus să ia masa de prânz şi atunci le-am putut vedea pe infirmiere, toate bătrâne. Prezența lor a transformat locul din nou într-o închisoare, pentru că se purtau ca nişte gardieni: severe, indiferente, obosite. Mâncarea din ziua aceea era un soi de terci de ovăz. I-am văzut pe copii mâncând cu mâna, mânjindu-şi fețele, ştergându-şi deseori degetele prin păr. Cei mai mulți au înghițit terciul până la ultima îmbucătură, nu existau. acolo copii răzgâiați.
I-am lăsat la masă. însoțiți de Kevin şi de dr. Preda, care păreau să fi deprins să se tolereze reciproc, am vizitat saloanele. Câțiva copii stăteau în pat: majoritatea erau destul de sănătoşi ca să stea pe-afară. Dar cei din paturi erau înfricoşător de slabi şi au urlat de groază când ne-au văzut. Paturile nu aveau saltele, doar cearşafuri; Preda ne-a explicat că îşi murdăreau paturile atât de des, încât era mai igienic să scoată saltelele şi să-i lase să stea pe nişte acoperitori de plastic, care abia dacă mascau stinghiile de

fier ale paturilor. La un etaj superior, o voluntară irlandeză îngrijea o fetiță de şase ani care arăta ca de doi. Nu voia să mănânce şi se lovea cu capul de pat. Cu mănuşi de plastic, tânăra irlandeză încerca s-o hrănească cu o variantă românească a Similacului. Preda lucra acolo de treizeci şi şase de ani. Mi-a povestit că făcuse unele observaţii psihiatrice asupra copiilor. „Nu ştiţi cum arăta locul ăsta cu un an în urmă", mi-a spus. I-am tradus lui Iris. „Mă întreb cum o fi arătat *el* cu un an în urmă", mi-a şoptit ea cu o privire întunecată - unul dintre voluntari îi spusese că Preda obişnuia să uite în depozit medicamentele trimise din Occident până expirau. Nu din răutate, ci din simplă pasivitate. Când l-am întrebat ce viitor au copiii aceia, a ridicat din umeri: de unde să ştie el? L-am întrebat: „Doctorii din România nu au asociaţii profesionale, nu sunt preocupaţi de această situaţie? O parte dintre copii nu sunt pesemne irecuperabili, chiar dacă au fost clasificaţi aşa. Clasificarea provine de la vechiul regim."
A ridicat iar din umeri. „Doctorii din Bucureşti se agită să-şi redeschidă cabinetele private", a răspuns.
„Ei şi? Majoritatea acestor copii vor mai trăi încă vreo patruzeci, cincizeci de ani. Ce li se pregăteşte?"
A plescăit din buze, pff. Nici măcar nu se prefăcea. Nu ştia, nu-şi bătuse niciodată capul. Nu mă adresasem persoanei potrivite. Ne-a întrebat cât mai stăm pe-acolo. Iris a murmurat printre dinţii încleştaţi: „Vrea să ne vadă plecaţi, ca să nu se simtă prea bine copiii ăştia îmbrăţişaţi şi mângâiaţi atâta..."
Iris îmbrăţişase şi mângâiase. Şi eu îmbrăţişasem şi mângâiasem. Se spune că nu poţi să iei SIDA prin transpiraţie sau salivă. La naiba, dacă gogomanul ăsta bătrân nu se molipsise, mai mult ca sigur că n-o să păţim nici noi nimic. Micuţul prieten al lui Kevin alerga primprejur cu piciorul lui şchiop, ţopăind şi dansând. Un copil cu amândoi genunchii îndoiţi nu în faţă, ci spre *spate,* şi înţepeniţi în acest unghi imposibil, se mişca şi el repede şi viguros, alunecând, ca să zic aşa, pe fund şi pe genunchii răsuciţi şi rigizi. Am întrebat ce păţise.
„Probabil poliomielită cu ani în urmă, înainte de a fi abandonat", a spus dr. Preda.

„Poliomielită", am sărit în sus şi am alergat spre copil, speriindu-l. A început să se târască în felul lui ciudat, dar eram mai iute ca el. L-am prins, m-am aplecat şi i-am pipăit picioarele diforme şi murdare. Erau încălzite de un sânge tânăr care curgea normal. L-am lăsat să plece şi m-am întors spre doctor:„J s-ar fi putut face o operaţie corectivă. Aţi prezentat un raport în legătură cu el sau cu oricare dintre copiii de aici care ar fi putut beneficia de corecţii chirurgicale, de la genunchi strâmbi până la buză de iepure?" în cele din urmă şi-a pierdut răbdarea. „E treaba dumitale? Mă înveţi pe mine cum să-mi fac meseria?"
Meseria lui. Am făcut un gest de neputinţă şi m-am îndepărtat ca să nu-i trag un şut în fund. Dana Nistor s-a apropiat încet de mine şi mi-a zis să-l las în pace pe bătrânul ăsta speriat. Prea multe lucruri trebuiau schimbate şi toate dintr-o dată. Orfanii nici măcar nu se aflau sub jurisdicţia unei singure instituţii. Unele orfelinate şi leagăne ţin de Ministerul Sănătăţii, altele de Ministerul Muncii, iar altele de diferite autorităţi locale. Era nevoie de o schimbare completă în practica administrativă şi de încă una în mentalitatea populaţiei înconjurătoare. Mulţi săteni din vecini nu i-ar ajuta pe aceşti copii, pentru că nu au destul nici pentru ai lor sau cel puţin aşa pretind. Spun că orfanii sunt idioţi şi ţigani. Da, câţiva erau ţigani. Dar numai câţiva. Da, puteai spune că sunt idioţi, arătau şi se purtau ca nişte idioţi. Dar era asta de ajuns ca să-i scoţi în afara neamului omenesc?
Ciudat, cu doar câteva clipe mai devreme i-aş fi luat apărarea doctorului în faţa lui Iris - nu, iubito, nu e un criminal, e doar un nomenclaturist tipic, ca şi alţii un milion, primari, agronomi, diriginţi de poştă, poliţişti rurali, funcţionari, medici chiar. S-ar putea să nici nu fie medic; cei care nu erau admişi la facultăţile de medicină româneşti, care au standarde riguros de înalte (Ceauşescu n-a putut să distrugă chiar *totul),* puteau opta pentru un stagiu de trei ani ca tehnicieni sanitari în provincie. După aceea, erau promovaţi la statutul de medic pentru „experienţă în domeniu" - nimeni nu le cerea diplomele vreodată. Dar acum simţeam nevoia să-l fac bucăţi pe idiotul ăsta bătrân, pentru că...
El era acolo. Pavel, fratele meu. Era acolo, o bucăţică din el în fiecare dintre copii. Şi aproape toţi aveau ochii lui.

Vărul Sandu din New York mi s-a ivit în minte: Fii tare, vere Petru. Fii tare.
Aş face bine să fiu, căci iubirea nu există încă în vocabularul politic românesc.
„Am să cer o audienţă la primul ministru ca să-i iau un interviu pentru *Los Angeles Times",* i-am spus Danei Nistor. „O să-l întreb de ce n-a fost semnată licenţa de operare în România a fundaţiei voastre."
Când am plecat, s-au uitat după noi, vârându-şi nasurile şi buzele, faţa întreagă printre drugii porţii. Vizita noastră de basm se terminase.
Am intrat în maternitatea de alături. Pe hol am trecut pe lângă mamele care, cu câteva ore mai devreme, se uitaseră la orfanii care se împingeau în mine. Pavilionul era vizibil modest, dar acceptabil, în aria normalului. Şi tărăncile arătau foarte bine. Nostim, câteva chiar *erau* ţigănci; una, o frumuseţe măslinie, trupeşă, de vreo douăzeci de ani, ţinea în braţe un prunc dolofan. Toate se uitau ţintă după mine, aşa cum făcuseră şi peste zid.
Am ieşit iar în stradă.
Iris stătea de vorbă cu ziariştii. Mi-am dat seama că plânsese. Ziariştii îşi petrecuseră în orfelinat doar o mică parte din timp. Stătuseră mult pe-afară fumând, discutând politică şi urmărindu-ne plini de curiozitate. Hm, teribila presă liberă nu se comporta acum mult altfel decât tărăncile alea I-am întrebat dacă vor scrie despre locul acesta şi au spus că da. Tânăra reporteră cu volane şi mărgele s-a apropiat de mine şi m-a întrebat dacă era adevărat că luasem masa cu Ilici. Aşa-i spunea ea preşedintelui Iliescu, Ilici, după Vladimir Ilici Lenin. I-am mărturisit că da şi m-a privit profund dezamăgită, replicându-mi că nu se aşteptase la una ca asta din partea mea. I-am explicat interesul meu ca jurnalist acreditat. Mi-a răspuns că preşedintele e un criptocomunist. I-am amintit că pe vremea mea Iliescu îl înfruntase pe Ceauşescu mai mult decât Gorbaciov pe Brejnev sau pe Andropov. I-a chemat pe mineri la Bucureşti ca să-i bată pe studenţi, mi-a replicat ea cu violenţă.
„Am protestat în *Los Angeles Times* în legătură cu raidul minerilor. O să-ţi trimit articolul. Cât despre Iliescu, a fost ales..."

„Eu nu l-am ales!"
„Nu-ți asumi nici o responsabilitate față de cei care au făcut-o?"
„De ce să-mi asum? Sunt muncitori şi țărani, primitivi şi dezinformați!"
Probabil, era atât de furioasă, din cauză că se bucurase de apariția mea la conferința de presă. Reprezentam un etalon al sofisticării vestice, pe care îl alterasem, mai întâi stând de vorbă cu preşedintele şi apoi certându-mă cu ea. In patima ei, îmi vorbea de parcă aş fi fost un membru de familie, o rudă al cărei păcat era de neiertat.
Chiar mă întorsesem în familie. începând cu acele zile, urma să fiu tratat cu necruțarea pe care românii le-o rezervă celor pe care îi prețuiesc.
Soarele aproape că asfințise. Tărăncile s-au uitat după noi, iar orfanii au chicotit şi ne-au făcut cu mâna când maşinile noastre au întors, pornind spre Bucureşti.
(
în ziua următoare, a apărut în *Flacăra* o notiță scurtă despre orfelinatul Nicoresti, care spunea în esență că orfelinatul se afla acolo şi cam atât. Am sunat la biroul primului ministru Petre Roman şi am obținut o audiență la Palatul Victoria. Coridorul care ducea la biroul primului ministru era păzit de soldați înarmați. Ne-a primit un bărbat izbitor de frumos, la vreo patruzeci şi cinci de ani, sigur pe el, prietenos şi destul de surprins că primul lucru pe agenda noastră erau orfanii şi permisul de funcționare pentru o societate caritabilă din America. într-un colț al camerei ardea o candelă, semn că omul era creştin practicant.
Cu două zile în urmă, umblând prin centru, mi-a sărit în ochi un graffiti de pe un zid: ROMAN NU E ROMAN. în primul moment n-am înțeles, cum putea primul ministru să nu fie el însuşi? Apoi m-am prins, era un joc de cuvinte răutăcios. Roman înseamnă şi român. Deci Petre Roman nu e român.
Mi-am înfrânat impulsul de a-i arăta soției mele acel graffiti. Tatăl lui Petre Roman fusese evreu şi comunist. Luptase în Spania de partea republicanilor şi, mai târziu, făcuse parte din elita comunistă, fiind unul dintre cei mai inteligenți reprezentanți ai ei, dacă pot spune aşa. Tânărul Roman crescuse în confortul nomenclaturii.

Primise o bună educație şi putuse să călătorească atunci când nenumărați alți tineri români nu o puteau face. Dar acel graffiti nu-i reproşa favorurile comuniste, ci „credința străină", ceea ce nici măcar nu era adevărat: mama lui Roman era catolică şi el însuşi fusese botezat. Profesor universitar până în 1989, Roman se ridicase politic o dată cu acel prim val al revoluționarilor, care la scurt timp după se scindase în putere şi opoziție. Devenise adjunctul lui Iliescu la comandă şi acum era prim-ministru. Criticat de opoziție, era hulit şi în atacurile de tip nazist din *România Mare* a lui Eugen Barbu. In acelaşi timp, se certa cu Iliescu în privința ritmului reformei, Roman fiind un susținător al schimbărilor radicale şi rapide.
A purtat cu noi o conversație foarte inteligentă şi mi s-a părut născut pentru politică. Mi-am imaginat ce invidie profundă trebuie să fi stârnit printre rivalii lui; vorbea o engleză excelentă şi se comporta ca un Pierre Elliot Trudeau al României. Ne-a promis că va examina cererea noastră, dar n-a mai apucat s-o facă.
Trei săptămâni mai târziu, minerii s-au întors la Bucureşti - de data asta nu ca să se încaiere cu studenții, ci ca să ceară înghețarea prețurilor, a reformelor de piață şi demisia lui Petre Roman, susținătorul reformei. Pentru el, căderea de la putere a fost un noroc ascuns. A trecut în opoziție şi a devenit una dintre cele mai strălucitoare stele ale acesteia.
Articolul meu despre România a apărut două luni mai târziu în *Los Angeles Times.* Avea zece mii de cuvinte, iar situația orfanilor reprezenta subcapitolul cel mai lung. Am primit scrisori de la cititori impresionați, unii oferindu-şi ajutorul. Ce fac românii înşişi în legătură cu situația asta?, întrebau câteva scrisori. Dar toate acestea se aflau deocamdată în viitor.
„O să vin cu tine la cimitir", mi-a spus unchiul Nicu, soldatul stoic de totdeauna. „Altfel n-o să găseşti niciodată parcela familiei."
Probabil că aşa era. Nu mai fusesem în labirinticul cimitir Sfânta Vineri de peste cincisprezece ani.
Unchiul Nicu îşi luase cu el, prevăzător, umbrela. Când ne urcam toți trei în taxi, am auzit un enorm bubuit de tunet, ca un bici plesnind undeva la mare altitudine şi coborând apoi spre Câmpia Dunării în avalanşă ramificată. S-a stins în final printr-un

uriaş acces de tuse. M-am uitat în sus. Nori gigantici atârnau ca ugerul grotesc al unei vaci mitice. Tunetul continua să trosnească despicând cerul. în câteva minute avea să înceapă să plouă aşa cum plouă la Bucureşti, înfundând canalele şi inundând drumurile. Oamenii de pe străzi au început să alerge. Bucureştenii n-au niciodată umbrele la ei, se adăpostesc prin scări sau în stațiile de autobuz acoperite, luptând pentru spațiu ca pasagerii Titanicului înghesuiți în bărcile de salvare. Taxiul nostru continua să meargă, iar răsuflarea ni se transforma în aburi. Afară, bucureştenii care izbutiseră să-şi găsească tot felul de adăposturi nu se mai împingeau unii pe alții. îşi aprindeau filosofic câte o țigară, intrau în vorbă şi aşteptau.
Bucureştiul e construit pe un teren aluvionar. Aşa se explică proasta consolidare a clădirilor înalte, de unde devastările produse de cutremure, şi slaba absorbție a apei de ploaie - ca urmare, canalele de scurgere se înfundă mereu şi încep să scuipe o apă noroioasă care inundă străzile. La fel se întâmpla şi acum. Când am trecut pe lângă Casa Poporului, parcă mai urâtă şi mai monstruoasă sub ploaie, apa acoperise deja bulevardul. Am luat-o pe nişte largi străzi periferice care tăiau un câmp complet pustiu. Am zărit o plăcuță indicatoare: Şoseaua Orhideelor. N-am văzut nici o orhidee, doar suburbii triste care se iveau prin potopul vertical, înotam. Am ajuns la un pod arcuit, singura porțiune neinundată a drumului. Am trecut peste el. Dedesubt, fascicolele întunecate ale şinelor de tren. Ceva mai târziu, am împroşcat în toate părțile o băltoacă de pe partea cealaltă, formată de apa care ieşea gâlgâind prin sute de guri de scurgere şi canale înfundate.
Eram pe Calea Griviței, pe care am recunoscut-o după şirul de blocuri gălbui din stânga mea. în spatele lor se aflau liniile de tren şi Gara de Nord, scena miilor de despărțiri şi reîntâlniri din familia mea. Mi-am auzit inima: bătea cu putere. Ba nu, era maşina care trecea peste gropi. Ploaia se rărise: spre nord-est se desena un curcubeu transparent. Chiar sub el se înălța clopotnița cimitirului Sfânta Vineri, cu intrarea pe care o cunoşteam atât de bine. Taximetristul şi-a îndreptat printr-o băltoacă maşina spre poarta cimitirului. Porțile, deasupra cu un eşafodaj de schele, erau deschise: se repara clopotnița. M-am uitat la ceas. Şapte fix. Ar fi

trebuit să bată clopotele. Dar nu băteau. Am intrat în panică: greşisem cimitirul.
' Nu, ăsta era, dar clopotele nu băteau din cauza reparaţiilor, în faţă am văzut aleea principală care ducea spre capelă. De o parte şi de alta trebuiau să fie castanii pe lângă care trecusem de atâtea ori împreună cu mama spre mormântul lui Pavel. Erau şi acum acolo, daţi până la nivelul brâului cu var alb împotriva omizilor. Mi-am amintit un truc din copilărie: când nu voiam sa simt durerea din inimă, îmi loveam limba de buzele lipite, până la sânge aproape. Am făcut-o şi-acum. Iris mă urmărea cu ochii larg deschişi - m-am întrebat cum arăta comportamentul meu în comparaţie cu al ei în cimitirul din Praga. Voiam să-i spun ceva liniştitor şi drăgăstos, dar am uitat când mi-am dat seama că pătrunsesem adânc în cimitir.
Maşina s-a oprit. Unchiul Nicu şi-a deschis portiera. Iris a deschis-o pe-a ei şi a spus: „Nu cred că pot merge prin asta." Am deschis şi eu uşa.
„Asta" era noroiul.
Uitasem de noroiul din România. în el se împotmoliseră legiunile romane şi tancurile naziste şi sovietice. Apa transformase pământul bătătorit al aleii într-un nămol care făcea băşici sub stropii rari de ploaie şi valuri la trecerea maşinii. Ploaia tocmai încetase. Dar noroiul era pese tot, iar eu purtam nişte pantofi scumpi.
Pe jos, erau presărate chiştoace de ţigară, flori ofilite şi mucuri de lumânare. M-am gândit repede: lumânări! Trebuie să cumpăr lumânări!
Şoferul i-a spus ceva unchiului Nicu. Iar unchiul Nicu mi-a spus ceva ce am tradus prin: nu sunt lumânări, cimitirul e închis pentru reparaţii, chiar dacă intraserăm în el ca într-o ruină abandonată. Nu contează lumânările. M-am întors spre Iris şi am rugat-o să rămână în maşină, pentru că noroiul era prea gros şi se întindea peste tot.
„Vrei să mergi mai întâi la mormântul fratelui tău? Sau la al tatălui tău?"
Aceste vorbe veneau de la unchiul Nicu. Ieşise deja din maşină şi se afundase în noroi. Pantofii aproape că nu i se mai

vedeau. Noroiul îi ajungea până la manşetele pantalonilor. Se căznea să-şi deschidă umbrela, se pare înţepenită. Picături rătăcite de ploaie îi cădeau pe umeri. în sfârşit, umbrela i s-a deschis. Am păşit prin noroiul care m-a supt.
„Vreau să mă duc singur", am spus, uimindu-l pe unchiul Nicu şi pe mine însumi.
„Dar nu ştii unde e."
„Spune-mi numai pe unde s-o iau şi le găsesc."
Mi-am amintit planul cimitirului. Locurile familiei erau grupate în stânga şi în dreapta aleii principale, din care se desprindeau câteva alei de acces mai înguste. Unchiul Nicu mi-a reamintit că a doua şi a patra alee din stânga duceau la mormintele familiei Popescu, inclusiv la acela al tatălui meu, pe care nu-l văzusem niciodată, şi la acela al fratelui meu geamăn. L-am rugat să rămână cu soţia mea şi i-am luat umbrela din mână. Plescăind prin noroi, am pornit-o pe a doua alee din stânga.
Aveam să văd mormântul tatei în câteva clipe.
Ce gânduri îi trec prin minte unui om când i se întâmplă în sfârşit ceva plin de semnificaţie, dar atâta vreme amânat? Singurul lucru de care eram conştient în clipa aceea erau fotografiile din portofel ale copiilor mei. Tată, nu ştii că sunt părinte, m-am gândit. Şi nu-mi ştii nici ultima carte, care zace la hotel pe fundul valizei. Nu ştii că sunt din nou scriitor, tată. Apoi a venit următorul gând, care le-a mistuit pe primele două: ştiuse totdeauna atât de puţin despre mine. Aş crede că viaţa de apoi există şi că spiritele celor duşi sunt atotştiutoare, numai pentru ca tata să aibă şansa de a şti cine sunt eu acum. Nu doar ca scriitor, tată, ci şi ca fiu şi ca bărbat. Din pricina războiului tău permanent cu mama, a morţii lui Pavel, a plecării tale de-acasă după scurt timp, n-ai aflat niciodată cine sunt.
Nu aflase. Brusc, amintirile s-au grăbit să ilustreze acest gând. Eu am un metru optzeci şi cinci, iar el avea un metru şaizeci şi cinci, o înălţime medie pentru un bărbat din Balcani. Trecuseră aproape doi ani de când o părăsise pe mama, înainte de a accepta să mă reîntâlnesc cu el. Intre timp crescusem înalt şi slab ca o prăjină şi, când ne-am revăzut, eram cu peste un cap mai înalt

decât el. Tata, care mi se părea de obicei mare, devenise mic. Tata, care era frumos, se îmbolnăvise (era debutul unei îndelungate lupte cu un ulcer recurent) şi începuse să-şi piardă frumusețea. Mă obseda schimbarea petrecută cu el. Părea o pedeapsă, pentru că plecase de acasă fără să stea de vorbă cu mine, fără să-mi dea vreo explicație sau vreun semn, absolut nimic, mie, fiului său. Plecase. L-am revăzut apoi la spital pentru doar câteva minute. După aceea a venit un avocat să discute cu mama termenii divorțului.

Nu ştiam dacă despărțirea de mama fusese pentru el mai degrabă un chin decât o eliberare. Nu mi-a spus niciodată de ce nu s-au înțeles, nici chiar mai târziu. Mama, cu o energie comparabilă cu aceea pe care o cheltuise la pierderea lui Pavel, l-a învinuit sus şi tare pentru trădarea lui. A trecut o vreme, până ce tata l-a trimis pe unchiul Nicu, bineînțeles. Acesta a pledat pe lângă mine că tata nu avusese de ales şi că eu nu aveam dreptul să-l judec, rămânea tatăl meu.

Aşa că, atunci când l-am văzut din nou, statura lui micşorată părea un simbol - era altcineva, un străin. M-am uitat la el, mai mărunt, mai bătrân, şi am simțit gustul amar al demistificării, a lui şi a femeii care o înlocuise pe mama, o actriță mult mai tânără decât tata. înainte de a o părăsi pe mama, avuseseră o lungă aventură, femeia nu făcea nici un secret din asta, aproape că se fălea. Prin urmare, fusesem nevoit să admit că, şi înainte de moartea lui Pavel, căsnicia lor a fost plină de conflicte, înstrăinare şi adulter. Pavel şi cu mine nu reuşiserăm să-i unim pe părinții noştri.

Se schimbase, bineînțeles, şi percepția mea în legătură cu mama - dar, de vreme ce împărțiserăm aceeaşi casă până să plec din România, în amintirile despre ea exista un singur gol - acela dintre evadarea mea şi a ei. Cu tata existaseră întotdeauna goluri, mai mari sau mai mici. Venea mereu târziu acasă şi abia dacă se juca cu noi, preferând compania prietenilor care-i afumau biroul şi iroseau ore întregi în bolboroseli intelectuale. Rareori ne însoțea'în vacanțe. Toate căpătau abia acum un înțeles pentru mine - tata dusese o altă viață, separată de a noastră.

Aşa că atunci când am evadat, am simțit că el va rămâne în urmă, alături de vechea mea lume. Şi l-am îngropat, înainte de a

muri, în uitare. Iar atunci când a plecat cu adevărat, mi s-a interzis
să vin la înmormântarea lui.
întrerupând lunga noastră despărțire, această vizită, chiar
dacă era o vizită la mormânt, părea acum atât de reală încât mi
s-a tăiat răsuflarea. îl voi vedea, continuam să gândesc. Chiar dacă de fapt voi
vedea doar un mormânt şi o cruce cu numele lui scris pe ea. Era
cu-adevărat o întâlnire, atât cât se pot întâlni un om viu cu unul
mort. Picături de ploaie rare şi triste cădeau pe umbrela unchiului
meu, o umbrelă care mai fusese în cimitirul acesta, eram sigur.
Spre nord-vest, cerul sângera printre norii care se retrăgeau.
Dinspre apus se apropia grăbită aripa întunericului, neagră şi
amenințătoare. M-am uitat în jos. Pantofii mei arătau ca două
animale, două amfibii mari acoperite de noroi. Ora târzie, ploaia,
lucrările din cimitir îi izgoniseră pe toți vizitatorii afară de mine.
Singurătatea mi-a zburlit părul pe cap. Simțeam nevoia să spun
nişte vorbe care mi-au zgâriat corzile vocale atât de tare, încât
atunci când le-am auzit rostite de buzele mele, m-am înspăimântat:
Nici tu, tată. Nici tu n-ai recunoscut deschis.
Şi am înțeles asta chiar atunci, în timp ce călcam prin noroi.
Totdeauna vrusesem să-i spun asta. Ultimul meu mesaj
îndelung reprimat. Cel care, dacă l-aş fi rostit față în față, ar fi
transformat o întâlnire trăită într-o experiență tămăduitoare, cel
puțin pentru mine. Sfârşitul unui ciclu, începutul unei noi relații,
dar, mai presus de orice, iertare, față în față.
Dar stai puțin... Ce-i asta? Crezusem că l-am iertat deja...
Tulburat, înaintam prin noroi, în vreme ce micile morminte
româneşti alunecau pe lângă mine, înconjurate de grilaje de fier
forjat, cu vechi fotografii ovale deasupra unor inscripții tăiate
ascuțit în piatră, unele aurite, şi cu movilele joase de'pământ
transformate de ploaie în băltoace; pe câteva pluteau flori ofilite
cumpărate de la florărie. în cutii mici de fier sau de tablă, fixate
pe cruci, lumânările şi candelele fuseseră înecate de ploaie.

Tată, sunt eu. Tată, sunt Petru. Sunt aici.
Sunt aici... şi dacă te-ai întrebat vreodată... dacă te-ai întrebat vreodată de ce am plecat cu-adevărat... dacă te-ai întrebat vreodată unde ai greşit...
M-am împiedicat de un dâmb de ciment ascuns sub iarba udă, mânjită de noroi. Am scăpat umbrela pe jos şi aproape că m-am prăbuşit la pământ. Mi-am recăpătat echilibrul şi am înjurat cu voce tare în cimitir, ce păcătos! Dar nu mi-a păsat. Mi-am rechemat în minte solemnitatea involuntară care emanase cu doar câteva zile în urmă în cimitirul din Straşnice din gesturile a doi străini, soţia mea şi cu mine, care smulgeau buruienile ca să găsească mormântul lui Martin Davidovici. Mica noastră procesiune, condusă de supravieţuitorul cu număr tatuat pe braţ şi însoţită de taximetristul neştiutor, cărând lopata, atât de impresionat de lacrimile soţiei mele. întâlnirea dintre cel viu şi cel mort fusese tristă, dar pură. Iris nu purta cu ea secrete furioase, ci doar o durere curată. Dar aici eram singur, chiar cerusem să fiu singur. în aşa fel încât nimeni să nu-mi poată vedea ruşinea şi confuzia. Pentru că între mine şi tatăl meu lucrurile erau neclare, nerezolvate, nefăcute.
Nu ştiusem asta. Acum o ştiam.
Ştiam ce voiam să-ţi spun. N-ai mărturisit totul, tată.
Mă aflam în faţa unui şir de morminte. Erau cinci, principalul loc de veci al familiei. Doar cinci morminte? Surprinzător de puţine pentru mica noastră oştire. Dar, după moda bătrânei Europe, în care se duce o luptă acerbă pentru spaţiu, chiar şi pentru câţiva centimetri, morţii unei familii se îngroapă în acelaşi mormânt, unul deasupra celuilalt. Aşa arată obiceiul în aceste mici ţări care dau bătălii violente pentru teritoriul lor. Există două feluri de morminte - de „şapte ani" şi „de veci". Un deces neaşteptat face ca familia să se înghesuie: dacă nu are morminte goale, se cumpără un loc de şapte ani. Când se împlinesc cei şapte ani, fie se cheltuiesc alţi bani pentru a transforma mormântul într-un „loc de veci", fie osemintele sunt dezgropate pentru a fi mutate sau incinerate. De cele mai multe ori, sunt îngropate la un loc cu o altă rudă care tocmai a răposat. Aşa se explică numele celor trei

Kafka, pe piatra de mormânt de la Straşnice. Franz s-a amestecat într-o singură groapă tocmai cu fiinţele de care dorise cel mai mult să scape: tatăl dominator şi mama pasivă şi indiferentă.
Şi noi avem acest obicei, dar într-o formă şi mai exagerată, pentru că suntem români şi tot ce ţine de noi este exagerat. Aici se afla şi crucea înaltă a lui Vlad Popescu, fratele meu mai mare, pe care nu l-am cunoscut niciodată. Sub numele lui, era gravat cel al lui Tudor Popescu, bunicul, tatăl celor treisprezece fraţi Popescu. Bunicul murise mult după Vlad, în 1955, şi, cum era obiceiul (dar în ciuda obiecţiilor mamei, cum am aflat mai târziu), familia a deschis mormântul lui Vlad ca să-l îngroape pe bunicul acolo. Ştiu cum s-a procedat. Oasele vechi se dezgroapă, se spală şi se pun într-un săcotei - nu ocupă prea mult loc - care se aşează în coşciugul noului răposat. Bunicul îl luase jos acolo cu el pe Vlad. Celelalte pietre de mormânt ale familiei Popescu aveau şi ele fiecare mai multe nume. Aici se afla bunica mea Riri, după care fuseseră botezate verişoara Riri şi o altă verişoară Riri, care murise în copilărie, şi tot aici se aflau unchii mei, cel mai abundent element al familiei noastre: Sandu, Dinu, Mihai, Mitu, Ştefan. Ştefan murise la treisprezece ani, după ce fusese coleg de clasă cu regele Mihai (fostul şi poate viitorul rege al României). Pentru ca regele-copil să-şi cunoască supuşii, i se alegeau colegi de clasă din toate păturile sociale şi din toate regiunile ţării (fără minorităţi, bineînţeles). Ştefan fusese ales să reprezinte Bucureştiul anilor treizeci - ce bucurie şi onoare pentru familia Popescu! A murit cu mult înainte de naşterea mea, dar a rămas în istoria familiei, fiind amintit şi dat de exemplu - elevul de nota zece care şi-a frecat coatele, la propriu, cu regele!
Atâţia unchi. Pe cei pe care nu-i întâlnisem la masă la Petre, îi puteam găsi aici. Şi la margine, ultimul din rând...
Ultimul din rând era tata, Radu Popescu, *scriitor*.
Piatra de mormânt a tatei era cioplită dintr-un soi de granit cenuşiu, cu ţăndări de rocă mai întunecate la suprafaţă. Un medalion rotund de bronz, al cărui roşcat plăcut încălzea cenuşiul granitului, îi înfăţişa profilul în relief. Sculptorul îi prinsese excelent expresia feţei, ochii privind visător, carnaţia uimitor de

reală. Şuvița bogată de păr de pe frunte era aşa cum i-o ştiam. Buzele erau ale lui, conturul bărbiei şi al nasului erau ale lui. Era tata.
Am simțit o durere foarte specială.
O durere urâtă, stânjenitoare.
Tată, durerea pe care o simt acum nu mă face să plâng, pentru că e legată mai mult de mine, decât de tine. E trist că, stând în fața ta, mă gândesc la mine. La urma urmei, şi tu ai suferit, tată.
Am făcut un pas mai aproape. Trăsăturile pe care le cunoşteam îmi erau şi mai la îndemână, şi mai accesibile. Era greu. Trebuia să fac asta? Sau mai bine s-o iau la goană înapoi, prin noroi? Să mă scufund în siguranța taxiului, alături de soția mea americancă şi de fratele tău mult iubit, care s-ar cuveni să ştie toate astea, aşa cum se cuvine să ştie totul. Toți ar fi trebuit să ştie, dar n-au ştiut. Te-au adus aici şi au plătit pentru piatra asta frumoasă şi pentru fața de bronz atât de asemănătoare cu tine şi *n-au ştiut.*
La nici doi metri de mormântul tatei se afla altul, cel al lui Vlad, fiul lui cel mare. şi două alei mai încolo, la două minute de bălăceală prin noroiul ăsta atât de asemănător cu țara în care ne-am născut toți, era mormântul lui Pavel.
Aşa că i-am spus de ce lucrurile nu erau lămurite între noi.
Ai pierdut doi fii, tată, dar ai avut unul care a supraviețuit, pe mine. Iar pe mine ai ales să mă părăseşti, la câțiva ani după moartea lui Pavel. Doar câțiva ani, în care însă dădeai aşa de rar pe acasă, încât am simțit că plecaseşi chiar de la început. Te-ai despărțit. Ai ieşit din viețile noastre. Şi când, resemnat la gândul că familia noastră nu mai e un întreg, te-am întâlnit din nou, nu te-ai mărturisit, tată. Nu mi-ai spus niciodată, ca de la tată la fiu, ca de la bărbat la bărbat, de ce plecaseşi.
Ştiu că n-ai făcut-o ca să-mi cruți sentimentele. Aveam dreptul să aflu ce n-a mers între tine şi mama. Dar n-ai avut curaj. Deci ai crezut că ți-ar fi mai uşor să nu vorbeşti. A fost mai uşor pentru tine, nu pentru mine. Celălalt lucru pe care nu mi l-ai spus niciodată a fost că îți părea rău. Că erai trist pentru frații mei morți, mai ales pentru Pavel. N-ai arătat niciodată că suferi pentru ei sau pentru mine, cel rămas singur. Dacă ai fi făcut-o, te-aş fi iertat, căci aş fi încercat o oarecare alinare. N-aş fi fost singur în durerea mea, singur, singur, exact cum sunt şi acum.

De ce nu ți-ai arătat durerea, tată? Cum ai putut să faci asta, tată? Ce bizar mecanism compensator a funcționat în tine, de am putut sa ne întâlnim mai târziu şi să discutăm despre artă, politică şi cărți, inclusiv despre cărțile mele, şi mereu despre România, România, despre soarta ei, despre imaginea ei -, dar niciodată despre ceea ce ni s-a întâmplat ca familie? între timp, mama vorbea neîncetat despre asta. M-ai abandonat în fața nevoii ei lacome de a avea un public, dar tu, tu n-ai spus nimic. *Tu n-ai mai vorbit niciodată despre fratele meu geamăn.* De parcă nici n-ar fi existat. Ți-ai închipui, tată, ți-ai *putea* închipui ce îmbărbătare ar fi însemnat pentru mine să fi luat măcar o dată împreună vechiul tramvai spre cimitir, numai tu şi cu mine? Şi să mergem la mormântul lui Pavel fără mama? Doi bărbați aducând un omagiu unui bărbat căzut, căzut înainte de vreme, nu cu mult mai tânăr decât acei tineri care au murit acum doi ani în revoluție. Pavel a fost al nostru, al amândurora, tată, dar tu nu l-ai împărțit. Te-ai purtat de parcă ar fi fost uitat, deşi nu era. Mi-ai lăsat întreaga povară a durerii, aşa cum mi-ai lăsat întreaga povară de a o consola pe mama.

Asta ne-a făcut pe amândoi slabi şi nemiloşi. Am înțeles acum, am înțeles cu totul, că nu există nimic mai plin de semnificație pentru un fiu decât să ştie că tatăl lui poate să verse lacrimi. Am avut atâtea motive să plângem în familia noastră lipsită de noroc, dar nu te-am văzut nici măcar o dată cu ochii înlăcrimați. Aşa că acum nu pot să plâng, căci aş plânge pentru amândoi şi te-aş scuza încă o dată. Şi nu e drept.

Pot doar să întreb: ce s-a întâmplat? Cum poate cineva care ştia atâtea despre literatură, filosofie, marxism, oh, marxismul, obsesia blestemată a generației tale despre determinarea ştiințifică, să fie atât de indiferent față de fireştile lucruri omeneşti? Cum ai putut să nu-ți dai seama că ți-am bătut la uşă de sute de ori pentru că mi-era dor de Pavel sau mă amețea pubertatea sau eram de-a dreptul speriat? Şi tu, fără să bănui nimic, îți găseai imediat refugiu în muzica lui Bach sau în discuții despre Sartre sau Lukâcs, ultimele faruri călăuzitoare ale mişcării marxiste, exilându-mă astfel într-o singurătate din care încercam să descifrez *ce simți,* urmărindu-ți enigmaticul joc intelectual. Şi rămânea

mereu enigmatic - îți vedeam mişcarea sprâncenelor, jocul neatent al mâinii cu stiloul şi buzele care vorbeau, vorbeau, vorbeau, vorbeau despre idei, idei, idei. Intelect. Nu despre sentimente, niciodată despre sentimente.
Stăteam la un metru de mormânt. M-am apropiat.
în cele din urmă am atins piatra şi am simțit marginea rece şi rotundă a plăcii de bronz.
Locul era tăcut, piatra era lipsită de viață, aşa că m-am simțit de parcă mi-aş fi silit gândurile să se îndrepte spre un interlocutor potrivnic: tata. Dumnezeule, ce nebun am fost să n-o fac mai devreme, pe când trăia. Să nu-l întreb: Ce naiba ai găsit în nonsul ăsta intelectual, mai mort decât oamenii pe care i-am pierdut amândoi, încât eu, o ființă omenească tânără şi vie, n-am fost de ajuns ca să-ți atrag atenția?
Am mai vorbit o vreme acelei tăceri şi acelei lipse de viață, îmi dădeam seama că nu mă aude nimeni, dar continuam să vorbesc. Uluitor ce multă vreme aveam să vorbesc.
Aşa că acum m-am întors, tată. Şi, din păcate, nu te-am iertat. Pentru că n-ai fost cinstit. Ți-ai ascuns motivele comportamentului față de ființa care avea cea mai mare nevoie să te înțeleagă. Ai fost egoist şi laş. Ar fi fost mult mai uşor pentru amândoi. Cu siguranță mai uşor pentru mine - am păşit în viață şi apoi în America fără călăuză, fără modele. Şi cu atât de puține lucruri de care să fiu mândru.
Ai părăsit casa noastră, în care murise Pavel. Adevăratul loc al morții lui nu fusese spitalul, adevăratul lui mormânt nu este în cimitir, ci în casa noastră, iar tu ai părăsit-o. Poate că dacă nu ne-ai fi fost necredincios mamei, mie şi mormântului lui Pavel, nici eu n-aş fi fost necredincios acestei țări. Nu înşel femeile, nu-mi stă în fire, dar am devenit necredincios acestei țări de care meseria trebuia să mă lege ireversibil. Tu ți-ai căutat fericirea într-o a doua soție, eu într-o a doua țară. M-ai rănit părăsindu-ne, dar îți sunt cumva recunoscător, pentru că m-ai învățat că un om poate pleca, că îşi poate asuma pierderea şi vina, chiar şi vina de a-i răni pe cei pe care-i iubeşte.
M-ai învățat în felul tău libertatea, tată. Dar de ce trebuia să fie atât de dureroase lecțiile tale?

M-ai învățat și ceva despre patriotism, despre mândria față de propriile rădăcini. Ele nu vin din idei, tată, nici din loc sau din limbă. Vin din *familie* și, dacă sunt torturate și incomplete, înseamnă că familia a fost torturată și incompletă. Simbolul acestor oseminte românești îngropate laolaltă s-a irosit prin tine. Ca să rămâi în această țară, să suferi în această țară, ai nevoie de părinți iubitori. Știu că verii mei mai tineri, Riri și Tudor, vor rămâne aici. Poate că aș fi rămas și eu dacă tu ai fi fost un părinte iubitor, nu doar un intermitent prieten intelectual.

Dar n-ai fost. Așa că, pe lângă soluțiile libertății, ale evadării din comunism, tu ai fost cel ce m-a învățat *să plec,* așa cum ai plecat tu însuți.

Și asta mă întoarce iar spre români. De ce nu recunoaștem niciodată tot adevărul și, chiar când încercăm s-o facem, o facem incomplet, o facem mereu circumstanțial și găsindu-ne mii de scuze, totdeauna sub presiunea istoriei, niciodată cinstit și deschis? De ce manifestăm atâta mândrie în a nu admite, a nu mărturisi? și este această mândrie o mândrie adevărată, din moment ce undeva, în adâncul nostru, știm ce înseamnă rușinea și care a fost contribuția noastră la ea? Nu e mândrie, e pur și simplu autoapărare, și uitare, și iertarea oricui dacă e *de-al nostru,* astfel încât să putem fi la rândul nostru iertați. Aici îi aud pe toți, chiar și pe mine însumi, justificându-se, scuzându-se. Dar n-am auzit pe nimeni în țara asta spunând deschis: de ajuns cu scuzele, hai să ne privim pe noi înșine. Hai să nu mai fim iertători și blânzi și mângâioși, hai să fim duri cu noi înșine, hai să fim severi față de propriile noastre metehne. Are să fie foarte bine, vom supraviețui. Și poate că aceasta e calea de a curma ciclul, de a înceta să mai fim victime și actori de rangul doi în destinul omenirii. Trebuie să ne punem acțiunile sub semnul întrebării și să răspundem pentru ele. într-o bună zi, chiar și această țară va trebui să înceapă să răspundă pentru tot. Mă auzi? Mă auzi, tată? Trăiesc acum într-o țară unde se pun întrebări și se dau răspunsuri. Suntem mai buni cei de acolo? Puțin probabil. Suntem cinstiți și drepți față de oricine? Nu încă. Dar ne punem întrebări și dăm răspunsuri la ele.

Mă simțeam sleit. Pantofii mi se scufundaseră în noroiul natal. I-am smuls din el, am făcut un pas înapoi și m-am împie-

dicat de crucea unui necunoscut. Era veche, atât de veche încât literele aproape că se şterseseră. M-am aşezat pe ea şi am privit chipul de bronz al tatei.
Nu plângeam. Nu puteam să plâng. Lacrimile pentru mormintele mele le plânsesem în prima seară, în apartamentul familiei Novac.
M-am ridicat şi am păşit pe lespedea de pe mormântul tatei, am închis ochii şi mi-am trecut mâna peste trăsăturile lui de bronz, ca peste o mască mortuară. Apoi am plecat, am luat-o pe o potecă plină de noroi până la mormântul lui Pavel, la două alei mai departe.
Cunoşteam atât de bine mormântul acesta din nenumăratele noastre pelerinaje, încât am avut un şoc când l-am văzut. Pe crucea lui Pavel fuseseră adăugate încă două nume. Al Agripinei, mama mamei, cea care stătuse cu mine când el era în spital. Şi al Constanței, sora cea mare a mamei, care se măritase cu un regizor englez de teatru, plecase din țară şi fusese actriță în Anglia. Se întorsese după multă vreme, la şaptezeci de ani, şi murise în Bucureşti, după evadarea mea. Mama o îngropase în mormântul fratelui meu. Şi pe bunica tot aici o îngropase. Am început să râd. Mamă, tu, minte luminată, care socoteai barbar obiceiul familiei Popescu de a-şi îngropa morții laolaltă. Ai vrut să-l îndepărtezi pe Pavel de clanul tatei, dar n-ai avut nici o problemă să-l amesteci cu propriul tău neam! Continuam să râd, mamă, asta eşti tu. Dar e aici ceva mai autentic şi mult mai bun decât indiferența tatei. O femeie trădată, înhățând înapoi tot ce apucă, chiar şi cenuşa.
Ei bine, aici se afla adevărul: mama şi tata n-au fost o familie. Nu i-au unit nici viața, nici moartea. Dar au fost ceea ce această țară, cu un trecut analfabet, a admirat totdeauna: o pereche de străluciți intelectuali.
Rare, lente, ca o ploaie încetinită, au început în fine să curgă lacrimile. Ochii mi s-au înceţoşat. Lacrimile căzeau pe pantofii mei înnoroiați.
Un gând şi-a făcut loc în mintea mea răvăşită. Iris. Stăteam aici de aproape o oră.

Trebuia să mă întorc.
Dar nu fără să mai trec o dată pe la chipul de bronz. Ajuns lângă şirul de cinci cruci al familiei Popescu, scurt şi aproape soldăţesc, mi-am dat seama că adusesem cu mine şi lacrimile de la celălalt mormânt şi am fost fericit în cel mai amar mod, fericit că am nişte lacrimi şi pentru tata. Şi ca să nu le irosesc pe cine ştie ce bruscă amintire dureroasă, am început să vorbesc. Tată, hai să discutăm despre politica din ţara asta. Am văzut oamenii, sunt liberi acum, dar sunt profund traumatizaţi şi plini de emoţii negative, suferind de frica de ruşi, de lentoare în a accepta responsabilităţile, de atitudine defensivă, de credinţa în conspiraţii. Mi-e teamă că politicienii cei mai abili în exploatarea acestor nesiguranţe vor câştiga jocul. Aceeaşi veche poveste în vremuri noi. Deci, ce-i de făcut, tată? Ce să fac eu, tată?
Am simţit ca pledoaria mea plină de îngrijorare ne-a apropiat puţin unul de altul.
Am trecut pe lângă un cavou mare de marmură, ridicat în memoria vreunui fost rege al grâului sau al petrolului, şi chiar în faţă, ca într-un cadru de film, am văzut-o pe soţia mea păşind cu grijă prin noroiul românesc. Căutându-mă. Când m-a văzut, mi-a zâmbit cu cel mai curajos şi mai cald zâmbet al ei. Coborâse din maşină şi unchiul Nicu. Când m-am apropiat, mi-a spus ceva într-adevăr raţional: „Hai să mergem. Destul."
Pe drumul de întoarcere spre hotel l-am lăsat pe unchiul Nicu acasă la el. îşi pierduse înţepeneala şi sporovăia în largul lui cu Iris despre murdăria necaracteristica a Bucureştiului. Ea i-a povestit despre pajiştile dichisite din Beverly Hills pe care-şi fac nevoile câinii bine hrăniţi, în timp ce stăpânii lor îi privesc - doar cinci la sută dintre ei, dacă nu şi mai puţini, curăţă după câinii lor. Dacă le atragi atenţia, îţi râd în nas. Ce legătură are asta cu coeziunea socială? O ascultam şi dădeam satisfăcut din cap: viaţa e dură în America, plătim pentru progresul nostru. Şi îi admitem limitările. Iris l-a sărutat pe obraji; bătrânul oştean a inspirat timid parfumul frumoasei americance. „Ne mai vedem, nu?" m-a întrebat cu răsuflarea întretăiată a omului în vârstă. şi cu oarecare

nesiguranță în glas. După ce mă întorsesem de la morminte, nu prea vorbisem, mă adâncisem în gânduri.
„Sigur, unchiule. în fiecare zi, cât mai suntem aici."
„O să ne fie dor de voi doi", a spus Ella. „Petru, în toți anii ăştia ne-a fost dor de tine şi acum, că te-am văzut de câteva ori, o să ne fie şi mai dor de tine. Nu ne uita iarăşi." S-a întors spre Iris. „Nu-l lăsa să ne uite iar."
Am zâmbit. înainte de călătorie, Iris era speriată de acest loc necunoscut şi misterios, România. Iar acum, i se cerea să mă țină legat de el. M-am uitat la ceas. Două ore până la decolare. Şapte mii două sute de secunde. Mi se părea de necrezut că voi pleca, la fel cum mi se părea de necrezut că mă aflu din nou aici.
Toată familia se adunase acolo, în micul apartament al mătuşii Puica, naşa mea de botez. Văduvă, trăia singură. Era uimitor că se descurca, căci nu mai vedea cu un ochi, nu ieşea din casă şi abia mergea. Am petrecut mult timp cu ea ținându-ne de mână fără să ne spunem nimic, în timp ce restul familiei făcea conversație cu Iris sau stăteau la taclale unii cu alții. Apoi Puica (în româneşte numele ei înseamnă „sexi" şi chiar aşa fusese, cu mai bine de cincizeci de ani în urmă) şi-a ridicat capul cărunt şi a întrebat: „Ce mai face mama ta?"
„E bine, naşă", am spus. „Se bucură de Los Angeles." Mâna fragilă a Puicăi a strâns-o fără putere pe-a mea şi am simțit-o fierbinte, febrilă. Mi-a fost teamă să nu-şi dea chiar atunci sufletul, de față cu Iris şi cu tot clanul Popescu.
„Am auzit că e un oraş mare."
„Unul dintre cele mai mari din lume, naşă."
„Mama ta o să-l cucerească", a şoptit Puica şi în şoapta ei era atâta admirație pentru mama mea cea boemă, iconoclastă şi nevirtuoasă, din partea unei femei care, ea însăşi, era un model de virtute, încât am ridicat din umeri ca să nu mă sufoc din nou. Fii tare. Dar nu puteam fi tare, pentru că simțeam ceva teribil de ciudat - de nenumărate ori înainte, când lumea mă întreba ce face mama, ce face tata, mintea mea emitea un fel de chicotit interior, amar şi totdeauna prezent: ah, *eil* Aia doi care-şi spun părinții mei? îmi înghițeam chicotitul şi răspundeam la întrebare, n-avea

rost să mărturisesc în fața unor străini cât de nepărinteşte se purtaseră amândoi cu mine. Ei bine, de data asta chicotul tăcut nu-şi făcuse apariția.
N-a fost acolo. Aşteptam cu nerăbdare s-o văd pe mama, acolo în America. Acasă.
Şi m-am simțit împăcat sau pe-aproape, chiar şi cu chipul de bronz din cimitir.
M-am simțit întreg.
Mi-era puțin teamă că sentimentul se va dovedi înşelător, că va dispărea ca să nu mai revină niciodată.
„Doar n-o să lăsați nemâncată plăcinta asta frumoasă cu carne?", a întrebat Petre. „EUa a muncit de s-a spetit. Petru, trebuie s-o luați cu voi."
„O s-o pun într-o pungă de plastic", a zis Ella.
Am întâlnit privirea lui Iris: plăcinta i se păruse prea grea şi mirosea prea tare - iar acum trebuia s-o îndesăm în geanta aparatului meu de fotografiat şi s-o înghesuim sub unul dintre scaunele strâmte din avion? Dar n-a spus nimic. Aşa că am luat plăcinta cu carne şi am mâncat-o singur în seara următoare într-o cameră de hotel din Londra, în timp ce Iris şi-a comandat ceva la room-service.
Am mai primit şi alte mici daruri. Două şervete țesute cu roşu folcloric. Şi câteva din acele fotografii sacre de familie, alb-negru, pe dosul cărora erau tipărite numele unor studiouri fotografice de mult dispărute. Faptul că familia îmi încredința acele fotografii însemna: Fii acolo unul dintre noi. Perpetuează-ne. Fă-ne să durăm, fă-ne cunoscuți. Şi, binecuvântați să fie, n-au pus nici o condiție în legătură cu modul în care ar trebui să-i perpetuez. Au lăsat asta în seama mea.
Unchiul Nicu m-a luat deoparte şi mi-a spus solemn: „Adu-ți aminte, eşti scriitor. întotdeauna ai fost scriitor."
„Cum naiba aş putea să uit asta, unchiule?"
„Doar în cazul în care filmele şi mai ştiu eu ce o să te zăpăcească de cap."
N-am avut timp să-i explic că nu puteau să mă zăpăcească, chiar dacă aş fi vrut-o. Sunt prea legat de adevărul lăuntric al cuvintelor. Cât despre faptul de a fi unul dintre Popeşti, asta eram

deja şi fusesem dintotdeauna, chiar şi în perioadele mele de negare profundă. Mulţumesc Domnului că rădăcinile Americii se află în alte ţări. Să-mi port rădăcinile cu mine e un gest american. încă un taxi bucureştean. Câte secunde au mai rămas? Vreo două mii.

Ma simţeam în continuare plin de pace.

Zburam la Frankfurt cu Lufthansa şi apoi la Londra. Am urcat scara avionului şi, pentru o clipă, apariţia unei stewardese germane, blondă şi masivă, mi s-a părut ciudată: zâmbea aşa de dulce. Unde era încordarea aprigă pe care o văzusem pe atâtea chipuri în ţara mea natală? Ne-a condus la locurile noastre cu o politeţe izbitoare şi ne-a adus ziare occidentale. Vedeam primul ziar american după zile întregi. Am aruncat o privire peste titluri şi mi s-a părut că problemele Americii sunt atât de simple, de uşor de rezolvat. America e puternică, şi tânără, şi are bani.

Am decolat, ridicându-ne uşor şi repede spre înălţimi, până când am zărit sub noi România, printre norii albi, zdrenţuiţi. Câmpiile şi drumurile ei, munţii şi trecătorile, locuri de glorie răscumpărată cu sânge, prea mult sânge, deveneau mici ca nişte jucării. Continentul care ne dăduse lumii se scurgea pe sub noi. Zborul era prea scurt pentru un film, dar voiam să văd unul, un film hollywoodian. Poate c-o să vedem unul la Londra. Dar mai întâi, o să-i sunăm pe copii, pe mama, pe părinţii lui Iris. O să le spunem că am reuşit, că ne-am cucerit rădăcinile. Nu ştiam exact cum o să exprimăm toate astea, dar eram sigur că vom găsi o cale. Am văzut din avion Carpaţii, curbaţi de-a lungul României. Plânsesem prea mult zilele astea, aşa că acum ţara care se întindea jos, departe, m-a făcut doar să zâmbesc. Ce dobândisem? O profundă şi totuşi aproape inexprimabilă înţelegere a celui ce am fost. Cine eram acum? Un om născut în ţara aceea de dedesubtul avionului, dar înrădăcinat în el însuşi. M-am aplecat pe hublou ca să captez această clipă, în care priveam locul unde mă născusem şi îl părăseam din nou, de data aceasta cu un suflet limpede şi împăcat.

EPILOG

În America nu există poveste de succes fără un pumn de dolari la sfârşit.

într-o marți din septembrie 1995, la ora şapte seara, cei patru Popescu din Beverly Hills mâncau hamburgeri la un fast-food numit Jony Rocket's. Localul arăta ca un restaurant din anii '50, inclusiv distribuitoarele de şervețele din epocă şi tonomatele. La câteva minute după şapte, Iris şi cu mine ne-am scuzat față de copii şi ne-am dus la un telefon public ca să-i sunăm pe Richard Green şi Howard Sanders, doi tineri agenți de film în mare vogă, specializați în vânzarea scenariilor de film. Am format emoționați numărul. De la zece dimineața, cei doi agenți vindeau „industriei" de la Hollywood ultimul meu roman.

Secretara mi-a spus că nu puteau vorbi chiar atunci cu mine, erau într-o discuție cu un studio important. Totuşi, unul dintre ei a întrerupt convorbirea şi mi-a acordat douăzeci de secunde, sfătuindu-mă să nu-mi fac griji. „Sunt serios interesați, ne aflăm într-o formă bună." Şi a închis.

Stătusem toată ziua ca pe jar, dar încă nu se terminase. „Serios interesați" nu garanta că-mi vor cumpăra noul roman, pe care nici măcar nu-l terminasem, deşi scrisesem patru sute de pagini din el. Sau că vânzarea se va încheia astăzi. Putea să continue şi mâine, şi poimâine, şi tot restul săptămânii.

Ne-am uitat unul la altul dezamăgiți: speraserăm să obținem veşti bune şi sigure. Apoi ne-am întors la hamburgerii noştri neterminați şi la copii, care erau conştienți de încordarea noastră. Această nouă carte ne invadase viata de familie. In ultimele nouă

luni, lucrasem între zece şi douăsprezece ore pe zi, şapte zile pe săptămână. După ani întregi, în care fusesem uşor abordabil - când scriam, o făceam într-un birou prin care soţia şi copiii mei treceau când aveau chef, copiii tropăind peste materialele de documentare răspândite pe podea - această ultimă carte mă absorbise atât de tare încât devenisem un zombie, capabil să pronunţe o singură propoziţie: Iartă-mă, ce-ai spus?
Cartea era un thriller ştiinţific, pe care-mi dorisem de multă vreme să-l scriu, despre un antropolog care îi întâlneşte pe strămoşii noştri, oamenii-maimuţă, în sălbăticia Africii. Am scris-o cu minunata pasiune a fanteziilor din copilărie: să vezi omul la ora sa zero, să pătrunzi în mistere vechi de două milioane de ani şi să înţelegi cum am ajuns să mergem în două picioare, să vânăm leii cu suliţa şi să facem dragoste faţa către faţă. Acum, Richard Pine, agentul meu literar din New York, şi cuplul în vogă din Hollywood hotărâseră s-o „scoată la rampă" chiar înainte să termin de scris, pentru că toată lumea cu care luasem masa în ultimele trei luni devenise instantaneu visătoare în legătură cu începuturile omului. Era un „material de licitaţie". Mi-a fost teamă să fiu sau să nu fiu de acord cu ei. M-am gândit doar cum s-ar schimba vieţile noastre în cazul unei vânzări importante. M-am gândit la celelalte cinci (5) romane ale mele care zăceau împrăştiate pe podeaua biroului, nevândute. Nici unul, după părerea mea, nu era inferior celui în cauză. M-am gândit la adevăratul succes care, afară de recenzii favorabile, scrisori de la fani ori saluturi surprinse din partea unor rude de obicei indiferente, însemna şi să-ţi poţi permite să le spui în gând du-te dracului tuturor celor care te-au respins de-a lungul anilor (aveam o listă foarte lungă), ştiind că de data asta ai putea să le-o spui şi cu voce tare. M-am gândit la banii de facultate pentru copii, la un computer mai bun pentru mine, la unul mai bun pentru Iris, la bijuterii pentru ea dacă şi le-ar dori. Mi-am amintit glumele altora legate de întâmplări cu bani şi la invidia mea faţă de ei de-a lungul timpului. Din toate aceste motive, am fost de acord cu „ieşirea la rampă" a unui manuscris neterminat.
Agentul literar şi agenţii de film s-au întâlnit, au luat pulsul New York-ului şi al Hollywood-ului şi au pus la cale o lovitură

îndrăzneață: să vândă simultan cartea, editorilor şi studiourilor de film. Dacă studiourile o vor cumpăra primele, cu atât mai bine. Nu-mi pierdusem somnul din atâta lucru, căci nu credeam să fie cu putință. Aşa că vinerea trecută, când agenții de film şi-au schițat planul şi mi-au enumerat companiile cărora le vor propune materialul, am auzit nume ca Disney, Twentieth Century Fox, chiar Steven Spielberg, de parcă ar fi fost rostite în altă lume, despre un alt scriitor. Lasă-i să-l vândă cui or vrea, m-am gândit. Lasă-i să-l vândă la orice preț, pur şi simplu nu vreau ca acest roman să devină al şaselea care se îngălbeneşte pe podeaua biroului meu.
Aşadar, săptămâna trecută totul era încă abstract pentru mine, pentru noi. Pentru agenți era deja real. Ieşiseră de-acum în spațiul deschis al unui viitor orbitor, prezicând cine avea să „muşte". Soția mea, de obicei scepticul familiei, era şi ea de față, întrecându-i. împreună cu agenții, compara sumele obținute la vânzarea altor romane „incomplete" şi îi contrazicea de fiecare dată, pe un ton surprins: Dar cartea lui Petru e într-adevăr mai bună decât cutare sau cutare material bine vândut, nu-i aşa? Să sperăm, spuneau ei, dar cei care trebuie s-o vadă aşa sunt cumpărătorii şi nu ştii niciodată ce-i poate face pe oameni să se răzgândească în ultima clipă; acum, hai să ne mai uităm o dată peste lista de oferte. Toată ziua de vineri, lista aia s-a micşorat şi s-a lungit şi s-a micşorat iar, de parcă cei doi agenți şi o soție agitată se simțeau pe rând gata să cucerească lumea sau se arătau precauți, sau erau din nou gata să cucerească lumea. Când se simțeau pregătiți, voiau să propună lucrarea doar câtorva buzunare bine garnisite. Când nu, voiau s-o arunce oricui, ca să vadă cine va fi orbit de ea. Voiam să mă port indiferent sau măcar cu umor. Cel mai bun lucru de făcut pentru a-mi păstra calmul a fost să zâmbesc în fața irealității împrejurării. Mă gândeam, fără nici o legătură, la soarele Africii arzându-mi ceafa în timpul documentării pentru carte, la vechea maşină de scris pe care o foloseam în România, la cuvântul *scriitor* de pe crucea tatălui meu. Biroul agenților de film se afla într-o căsuță modestă din Beachwood Canyon, o adresă complet neobişnuită, dar din acest bârlog neverosimil, cei doi mâncători de jăratic vânduseră câteva cărți pe sume de şase sau şapte cifre. Ciudățenia lor îi avantaja în cel mai tipic mod hollywoodian: lumea nu ştia la ce să se aştepte din partea lor.

Ceea ce era excelent, deoarece cumpărătorii aveau să dea năvală ca să nu piardă licitația.
Mama locuia la un kilometru de biroul agenților. între noi, avusese loc o reconciliere majoră. Ii scrisesem o scrisoare de zece pagini despre trecut şi, după ce ezitase câteva zile, o citise. Din neprețuita uimire de pe fața ei, am înțeles că acel copil care fusesem cândva se făcuse în fine auzit. Să-i scriu despre trecut fusese poate de-a dreptul o copilărie, dar nu putusem să procedez altfel. Aşa că a citit şi a acceptat. Iar acum, după ce acel mic ritual fusese săvârşit, simțeam că se pot întâmpla şi alte lucruri. Ca, de exemplu, o vânzare bună. De ce nu? Nu lăsam gândul să intre în mintea mea de adult, dar nădăjduiam cu o inimă de copil.
„La naiba", a zis nevastă-mea, dovedind cât de prinsă era în această aşteptare şi speranță, căci nu spunea niciodată cuvinte urâte în fața copiilor. „De ce le trebuie tipilor ăstora atâta timp ca să ia o decizie? De ce garanții au nevoie ca să cumpere o carte bună?"
„încă nu e terminată."
„Ei şi? Le-ai dat un rezumat complet. Nu citesc aproape niciodată mai mult decât rezumatul."
„Să sperăm că de data asta citesc şi manuscrisul", am chicotit cu umor. „Din cauza asta durează atâta. E necesar mult efort mental pentru ca un director de studio să citească un manuscris."
Vinerea trecută la prânz, când ne-am întors de la întâlnirea cu agenții, am găsit acasă un bilet scris de mână de la un director de studio pe care-l cunoşteam de mai demult. Lucrase în televiziune^ iar acum era preşedintele unei importante companii de film. în bilet îmi reamintea ce buni prieteni suntem şi îmi cerea să fie primul care va citi manuscrisul. I-am sunat pe agenți.
„Frumoasă mişcare", a comentat unul dintre ei. „O să-i dai telefon după ce o să-l vindem şi o să-i spui că tu ai vrut să i-l dai lui primul, dar că nu te-am lăsat noi. Lasă să fim noi artileria grea."
Probabil că n-o să am vreodată motive să dau un asemenea telefon, mi-a trecut prin cap.
Luni s-au făcut pregătirile. Agenții au xeroxat cele patru sute de pagini de douăzeci de ori, exemplare suficiente pentru douăzeci de oferte.
Acum, la şapte seara, mult după ce majoritatea americanilor au ajuns acasă de la lucru, agenții mei erau încă în birourile lor,

executivii câtorva mari companii de film erau şi ei în birourile lor şi, dacă credeam că ceva din toate astea se petrecea cu adevărat, şefii departamentelor de afaceri din companiile respective erau şi ei în birourile lor, aşteptând încheierea contractului. Dar asta se putea întâmpla mâine sau poimâine. Sau deloc. Lucrurile puteau să se strice. îi întrebasem pe agenţii mei cum se poate rata o vânzare importantă. „Refuzând o ofertă pentru o alta potenţial mai mare, care, dintr-un motiv oarecare, să nu se realizeze", mi-a explicat Howard Sanders. „îi spui cumpărătorului: nu-mi dai destul şi el îţi spune: bine, du-te şi caută pe altul care să-ţi dea mai mult. Dacă nu-l găseşti pe acest altul, te poţi păcăli. Nu trebuie să te afli în situaţia de a te întoarce la o ofertă pe care ai respins-o, pentru că, de cele mai multe ori, oferta respectivă nici nu mai există. Sau s-a micşorat substanţial."
„Motiv pentru care vrei să ai destui participanţi la întrecere", a adăugat Richard Green. Avea ochi frumoşi şi era mereu blând şi vesel. Un diplomat înnăscut şi un descoperitor de soluţii.
„Dar nu tăntălăi", a zis Howard Sanders. Era deschis, clădit ca un atlet, plin de energie. Măturase de pe listă câţiva „tăntălăi" ale căror nume îmi tăiaseră răsuflarea. Mai târziu, cel vesel îl convinsese să le pună la loc.
„Deci, care e strategia voastră de bază?", i-a întrebat nevastă-mea.
„Marţi dimineaţă, ne postăm amândoi la telefon şi sunăm câteva persoane, nici prea multe, nici prea puţine", a răspuns cel vesel. „Le spunem la toţi: avem materialul ăsta aici, gata pregătit pentru voi. E foarte special, anulaţi-vă toate întâlnirile şi citiţi-l astăzi, vrem un răspuns până diseară. Unii ne vor răspunde până seara, alţii nu. Unii ne vor refuza."
„Unii nu vor citi", le-am oferit eu altă variantă.
„Toţi vor citi. Toată lumea vrea să ştie de ce se face atâta tărăboi. Aşa că o să citească, chiar dacă nu toate cele patru sute de pagini, o să le dea vreunui asistent."
Am încercat să mi-i imaginez pe acei directori generali anulându-şi toate întâlnirile ca să citească marfa mea, seva creierului meu, transformată în cerneală pe patru sute de pagini. Am încercat să mi-i imaginez neprimind telefoane; în Hollywood, convorbirile telefonice sunt oxigenul afacerilor.

„O să ne distrăm", a spus cel atletic.
îmi dădeam seama de ce. Când vorbiseră despre „ziua lansării la rampă" o făcuseră de parcă ar fi fost Ziua Z. Ochii le străluceau, trăsăturile feței căpătaseră tremurai nervos al vânătorului care-şi zăreşte prada. Dar tremurai nervos era şi riscant. Să fii un agent agresiv este ca şi cum ai fi un kamikadze: îşi vor îndrepta avioanele spre navele țintă, adică „industria", iar raidul se va termina cu o victorie sau cu o prăbuşire. Prăbuşirile repetate le periclitează statutul. Victoriile repetate îi transformă în agenți de vârf, jucători pe muchie de cuțit, autorități care să decidă ce se vinde şi ce nu se vinde la un preț bun. Vânzările sunt baza vieții din Hollywood. Motiv pentru care scriitorii sunt importanți numai în perioade ca aceasta; între ele, ei lucrează în spatele scenei, neauziți, neştiuți. Iar eu, care îmi construisem independența pe cărți, am simțit că în acele zile tensionate mi-am pierdut-o. Am simțit că anii de cercetare, anii când călătorisem prin Africa, când visasem la ce i-a făcut pe oameni să fie oameni, o obsesie personală ivită în clipa când am văzut primele fosile sub un geam la Muzeul de Ştiințe Naturale Antipa din Bucureşti, toate acestea fuseseră abandonate în fața privirilor grăbite şi neatente ale unor oameni care vor citi şi vor evalua numai în termeni de distribuție, finanțare, actori locali sau străini. Eram nervos? Firește că eram. Oamenii aceia vor fi impresionați sau vor rămâne indiferenți, se vor arăta mul-țumiți sau tulburați de ce vor citi, şi din reacțiile lor imprevizibile se va răsuci un soi de frânghie magică de care vor atârna, timp de câteva zile foarte deosebite de celelalte zile, realizările mele de scriitor. Viața mea de scriitor. Eu. Fără vreo falsă bravadă, fără , înfumurare. Modul în care vor răspunde va influența nu doar soarta acestei cărți, dar şi soarta mea.
Nu mi-am scris cartea pentru directorii de studiouri, pentru că n-aş fi putut s-o fac. Nu-i cunoşteam, nu ştiam ce-i poate emoționa. Am scris-o în primul rând pentru mine, apoi pentru fiul meu, care mi-a inspirat personajul principal al cărții. Apoi pentru soția şi fiica mea, ele au fost primii mei cititori, primele vălurele stârnite de o piatră pe care o aruncasem în lacul misterios al reacției oamenilor la o carte nouă.
Am plătit hamburgerii, am ieşit din restaurantul Johnny Rocket's şi am plecat acasă. Am sporovăit cu fata şi cu băiatul meu,

încercând să-mi ascund neatenția. Am trecut peste ea și m-am simțit fericit, înconjurat de soția și copiii mei. M-am simțit întreg. Ce nevoie aveam de acest asalt asupra succesului, care-mi tortura nervii? Mă consolam cu gândul că, dacă nu se întâmpla nimic, voi rămâne același vechi eu însumi, respectând standardele scrisului, așa cum am făcut-o mereu, și vorbind în continuare cu accent. Voi fi întotdeauna un anumit tip de scriitor american, egal cu cei născuți aici, dar niciodată confundabil cu ei. Există o oarecare mândrie în această poziție, dar și oarecare suferință, și asta se vede în personajele mele și în felul în care îmi aleg subiectele.
Dar acum, ultimul meu roman se afla sub privirile cercetătoare ale celei mai mari mașinării culturale din lume și mi-am amintit de timpurile în care cărțile mele românești erau examinate în acel misterios sfinx al publicațiilor din București. Multe se schimbaseră și multe rămăseseră la fel. Mă sfredelea vechea mea nesiguranță românească. Nu se va întâmpla nimic. Nu se putea întâmpla. Nu mi-e scris să ajung atât de sus. M-am născut sub comunism, până la maturitate m-am șters la fund cu ziarele de partid, am bătut la o mașină de scris înregistrată la Securitate, aceeași Securitate care mă pălmuise în copilărie. Mai am și-acum uneori coșmare în care sunt răpit și dus înapoi în România, iar la restaurant comand poate nu cel mai ieftin fel de mâncare, dar în mod sigur nu pe cel mai scump. Am văzut lumea, dar nu m-am schimbat cu adevărat.
Si totuși m-am schimbat.
Am ajuns acasă și copiii ne-au rugat să-i mai lăsăm încă o jumătate de oră la televizor înainte de culcare.
Stăteau pe podea ca să se uite, iar eu mă așezasem în spatele lor pe canapea. Capetele lor îmi acopereau ecranul, dar nu voiam să mă uit la televizor, voiam doar să pătrund prin forma întunecată și pufoasă a capetelor lor și să-mi imaginez ce se întâmplă în mințile lor, ce gânduri trec chiar acum prin sinapsele din creierele lor. Experiențe, descoperiri. Aceste minți se transformau, *deveneau,* chiar în secunda aceasta. Făceau pași nevăzuți în procesul creșterii. Și eu făcusem pași nevăzuți în maturizare și mi-am dat seama că la toate vârstele rămăsesem tânăr și chiar imatur.
In cei patru ani de când mă întorsesem pentru prima oară în România s-au întâmplat o mulțime de lucruri. Organizasem la

Washington un lobby românesc şi devenisem unul dintre principalii lui membri. Sub Iliescu, România făcuse câțiva paşi importanți, mai ales în redobândirea recunoaşterii internaționale. Intrase în Parteneriatul pentru Pace al NATO. I se acordaseră câteva împrumuturi majore şi recâştigase clauza națiunii celei mai favorizate, pierdută în timpul demenței finale a lui Ceauşescu. Situația orfanilor se îmbunătățise substanțial şi mai multe legi progresiste privind adopția trecuseră prin parlamentul de la Bucureşti. Dar economia continua să şchioapete. Deşi popular ca persoană, Iliescu era acuzat că a permis vechilor activişti să se îmbogățească din afaceri necurate. Proprietăți de primă mărime fuseseră vândute preferențial unor apropiați, care în schimb contribuiseră la fondurile electorale ale „puterii". Muncitorii din industrie se împotriveau privatizării. Minerii nemulțumiți veniseră iar la Bucureşti şi îl dăduseră jos pe prim-ministrul Petre Roman - Iliescu a fost acuzat că fusese de acord cu sacrificarea lui Roman pentru a se proteja pe el însuşi. Roman îşi formase propriul partid politic. După câteva lupte interne zgomotoase, opoziția se unise sub conducerea acelui profesor de geologie de la Universitatea Bucureşti, Emil Constantinescu. Visul României de a fi condusă de un intelectual avea să se împlinească în sfârşit în 1996, când Constantinescu, cu sprijinul decisiv al lui Roman, îl va învinge pe Iliescu şi va câştiga o preşedinție ce nu va mai fi de-acum suspectată de „criptocomunism". Poeta Blandiana, cândva colegă cu mine la International Writing Program în Iowa, era acum o importantă susținătoare a puterii, iar ziaristul pe care-l întâlnisem la *România liberă,* Petre Mihai Băcanu, era un influent creator de opinie. Presa continua să fie sălbatic de liberă, iar țara îşi câştigase în America o popularitate ciudată, ca loc al unor contraste fascinante şi, în acelaşi timp, înfricoşătoare, ca un tărâm al lui Dracula, de odinioară şi pentru totdeauna.

Publicasem în România două cărți pe care le scrisesem în engleză, experimentând senzația stranie de a fi tradus în propria mea limbă maternă. S-au vândut în câteva zile încă de la primul tiraj. în America mă aflasem în mijlocul percepțiilor conflictuale referitoare la România, multe la fel de pătimaşe ca şi țara care le stârnise. Le-am explicat iar şi iar congresmenilor americani istoria zonei sau am susținut în fața organizațiilor evreieşti că românii nu

sunt un neam de xenofobi ticăloşi - eu eram un exemplu nimerit! Am dus la capăt o sarcină neştiută, nerăsplătită, de „îmbunătățire a imaginii", ceea ce o enerva pe mama: „Nu-i ajuta prea tare, o să se întoarcă împotriva ta."
„De ce-ar face aşa ceva?"
„O să creadă că eşti prea important şi o să înceapă să-ți poarte pică, le stă-n fire."
„Deci", am glumit eu, „românii sunt o ilustrare extremă a naturii umane".
Socrii mei au pornit în propria lor călătorie de revedere a rădăcinilor, călătorie care a inclus Budapesta, Praga şi Jdenev, satul natal al soacrei mele. Aflând cum arată itinerariul excursiei, am zâmbit, pentru că era legat mai mult de amintirile Blankăi decât de ale lui Cari. El a hoinărit prin Praga, s-a oprit la Teatrul Național, care fusese acoperirea lui în rezistență, şi l-a fotografiat neglijent. N-a ținut să meargă în propriul oraş natal, Slatinske Doly. Dar Budapesta a fost un punct important al traseului, pentru că Blanka trăise acolo ca tânără fată cu acte de creştină. Cu atât mai important a fost Jdenev. Ca să viziteze oraşul, au fost nevoiți să treacă frontiera slovacă în actuala Ucraina; respectând tradiția, această felie a fostului ținut evreiesc trecuse iar în alte mâini.
„La Jdenev a fost nemaipomenit", mi-a spus Blanka. „Ne-am plimbat pe strada principală şi cineva m-a recunoscut, o fată care mă ştia de atunci. M-a întrebat: Blanka Davidovici? şi eu am spus da. Aşa că ne-a luat cu ea la biserică; era duminică şi aproape toată lumea se adunase acolo. Am intrat şi ei au întrerupt slujba, şi s-au strâns în jurul nostru şi pe urmă am ieşit cu toții afară şi am vorbit şi am râs şi am plâns..."
„Au plâns?", am întrebat.
„Mă rog, eu am plâns. Da, au plâns şi unii dintre ei, poate pentru că eram atât de bătrâni acum şi atât de tineri atunci. Oricum, a fost minunat. Şi pentru ei."
„Ai făcut tot ce voiai să faci?"
„îmi doream atât de mult să merg la râu şi să-mi înmoi mâna în apă."

Nu mi-a explicat de ce şi eu n-am întrebat-o, n-aveam nevoie de explicații. „Dar se făcuse târziu şi trebuia să plecăm. Oricum, a fost minunat."
Minunat.
Ce determină sufletul uman să simtă că traumele lui cele mai profunde pot fi vindecate sau măcar alinate de revederea unui anumit loc, de obicei nu mai mare decât o casă sau o stradă, şi de petrecerea câtorva minute acolo? Acele ore în oraşul ei natal, vizita la biserică (biserica, sanctuarul „celorlalți") însemnaseră pentru Blanka o târzie răsturnare de destin. Răsturnarea a continuat când ea şi Cari s-au dus la Muhldorf, în Bavaria, pentru o reconciliere cu germanii de azi, mulți dintre ei copii de naziști. Lângă Muhldorf, vechi orăşel de provincie, se aflase un lagăr de concentrare, din care socrii mei fuseseră eliberați de armata americană. Două treimi din cetățenii Muhldorfului votaseră pentru ridicarea unui monument închinat acestei eliberări şi pentru invitarea a cincizeci de supraviețuitori la dezvelirea lui, pe cheltuiala oraşului. Cari şi Blanka s-au dus şi au fost cazați într-o casă nemțească, una aparținând unui doctor al cărui tată fusese primarul din perioada eliberării.
După această călătorie, rni s-au părut schimbați. Nu vindecați, poate cuvântul e prea mare, ci restaurați. Vedeau trecutul altfel. O anume singurătate obsedantă a supraviețuitorului fusese străpunsă din afară prin dovada respectului manifest al celeilalte părți. Indiferent cât de mică. Dar avusese efect.
Am înțeles.
Am făcut pace, într-un fel, cu tata. Am făcut pace cu mormântul lui şi, prin urmare, cu el. Am făcut pace chiar şi cu Comunismul, într-un anume fel. Amintirile nu s-au şters, dar le-am depăşit.
Iar acum, mă ridic să-i sun pe agenții mei din Hollywood.
„Studiourile Fox au de gând să facă prima mişcare", mi-a spus Howard Sanders. „Ca să-ți cumpere romanul înainte ca ceilalți să aibă ocazia de a-şi prezenta ofertele."
„Glumeşti?"
„Nu."
„Cine l-a citit acolo?"

Mi-a dat numele unui director important. „S-a închis în birou de la zece azi-dimineață și a terminat la cinci. Lucrurile stau realmente bine."
Mi s-a tăiat răsuflarea. „Asta e... asta e..."
„Mda. Rămâi lângă telefon, nu mai durează mult."
Am închis. Soția mea, coborând treptele, mi-a citit emoția de pe față și mi-a spus ca într-o comedie: „Sper că e suma potrivită, tocmai am cumpărat o mașină nouă."
„Ce-ai făcut?"
„În vis, prostuțule."
Ne-am dus sus să-i culcăm pe copii. în timp ce coboram din nou scările, mi-am spus în sinea mea că nimic din toate astea nu se întâmplă cu adevărat. Prea arată ca într-un film: ani de muncă grea, apoi marea lovitură norocoasă și un final fericit. Prea era în pas cu vremurile. Eu nu sunt un tip care ține pasul cu vremurile. Doar ca să dau sentimentelor mele o oarecare consistență, l-am sunat pe agentul literar din New York, cel care pornise toată tevatura. La New York era aproape miezul nopții, dar Richard Pine nu dormea. „Arată bine", mi-a zis - tocmai vorbise cu agenții de pe Coasta de Vest.
Deci, asta *se întâmpla.* Richard Pine era un bărbat svelt, în formă, cu părul grizonat, foarte sigur pe el, direct și realist, opusul agentului care te îmbrobodește cu vorbe. îl întâlnisem personal doar de două ori. Dar el continua să mă vadă în manuscrisele pe care i le trimiteam, pentru el adevărata mea persoana era scrisul meu. Mi-a vorbit despre trei editori care îmi citiseră manuscrisul în timpul week-end-ului și se aștepta să-l sune luni LA PRIMA ORĂ, I-am urat noroc cu editorii, urându-mi în felul acesta mie însumi noroc, și am închis. Imediat telefonul a sunat iar.
„Fox vor să cumpere cartea în seara asta", a spus Richard Green.
I-am făcut semn lui Iris. A ridicat receptorul celuilalt telefon. Aflând veștile, a întrebat pentru ce sumă.
„O să fiți aproape bogați", i-a răspuns Richard Green foarte vesel.
Nici n-a tresărit. „Ce vrea să însemne aproape?"

A început să râdă. „Mă rog, mai trebuie să ne plătiți şi nouă comisionul."
înainte de zece seara, afacerea fusese încheiată.
Eu am sunat-o pe mama, iar Iris şi-a sunat părinții. Au avut la telefon o mică reuniune isterică, ei minunându-se cât de repede se făcuse totul, Iris povestind şi repovestind detaliile, încă foarte puține totuşi, iar eu întrebându-mă în tăcere dacă se mai putea întâmpla ceva, orice, ca toate astea să nu se materializeze, să rămână o fantezie. Dar nu era o fantezie. în câteva zile, contractele vor fi redactate şi pregătite pentru semnare.
Am încheiat conversațiile cu părinții noştri şi ne-am sărutat.
I-am sugerat să bem un pahar de şampanie, dar n-aveam în casă nici o sticlă şi Iris nu voia să mă duc până la un magazin, nu voia să sărbătorim de pe acum. S-o vedem mai întâi pusă pe hârtie. Oricum, n-aveam chef să beau şampanie, voiam să mă gândesc, să fac un nou plan. Ce voi face de-acum înainte? Care era finalul real al acestei poveşti fericite?
De fapt, nu exista un final.
Uitându-mă pe fereastră, am observat o firavă lumină albăstruie clipind în garajul pe care-l transformasem în birou. Uitasem să-mi închid computerul. Mi se întâmpla foarte rar. Am intrat în birou, dar n-am aprins lustra, am rămas pur şi simplu învăluit în lumina albastră a monitorului, întrebându-mă ce gânduri s-ar potrivi acum. Ce cuvinte ar putea exprima un nou sens al direcției. Mi-am rotit privirea prin întunericul încăperii şi am întrezărit pe rafturi cotoarele cărților şi dicționarelor, toate parteneri şi aliați în călătoria mea de scriitor. Pe multe le cumpărasem din anticariate pe vremea când n-aveam bani să cumpăr cărți noi. Le citisem după alți cititori necunoscuți. Dar îmi plăceau aşa, ferfenițite, vii. îmi aduceau aminte de cărțile mele apărute în România, încă citite de oameni, încă vii. Şi cuvintele s-au ivit de la sine, simple, fericite: *Mai am atât de multe poveşti de scris.*
P.P.
Los Angeles, 1993-l996

MULȚUMIRI
în primul rând, trebuie să mulțumesc familiei mele pentru generoasa permisiune de a descrise evenimente şi amintiri care ne includeau pe noi toți. În special soției mele, Iris, care a dat dovadă de multă răbdare, de altruism şi de simț al umorului. Următoarele mulțumiri se îndreaptă spre Nelly Cutava, mama mea. Apoi spre familia Popescu din Bucureşti, cu o mențiune specială pentru Nicu, Petre şi Ella. Şi în final spre socrii mei, Carl şi Blanka Friedman. Fiecare dintre ei merită recunoştința cea mai adâncă din partea mea, cel ce s-a jucat singur cu nişte amintiri dragi nouă tuturor.
Mama mi-a pus la dispoziție fotografiile din copilărie, în timp ce vărul meu Alex Gâldău m-a ajutat să procur fotografia de grup de pe copertă.
Datorez mulțumiri unui mare număr de oameni care m au ajutat să mă documentez pentru această carte sau m-au ajutat să i structurez de-a lungul anilor ideile. Au făcut-o adesea amintindu-şi cu voce tare trecutul, în timp ce eu ascultam, plănuind să scriu această carte într-o bună zi, şi totuşi îndoindu-mă că vreun editor american ar vrea s-o publice. Unii dintre ei au fost sau sunt lideri aicomunității româneşti din America: regretatul Miron Butariu, regretatul preot Florin Gâldău, doamna Maria Gâldău şi Ion Cepoi. Am primit sprijin şi de la câțiva jurnalişti români din exil: regretatul Noel Bernard, care a lucrat ani de zile la Radio Europa Liberă, Aristide Buhoiu, editorul ziarului românesc din Los Angeles, *Universul,* Liviu Floda, Horia Puşcariu şi Andrei

Brezianu. Am verificat unele date legate de minoritatea evreiască din România cu regretatul rabin şef al României, dr. Moses Rosen, cu Radu Ioanid, istoric la Muzeul Holocaustului din Washington, şi cu contemporani şi supravieţuitori ai celui de-al doilea război mondial precum Yakov Bodo, Regine Lazar, Marcel Zingher, Enrico Modiano, dar în primul rând cu regretatul Brunea-Fox, important reporter social în România anilor treizeci şi prieten al tatălui meu.

Robert Arakelian, Sorin Zămescu şi Ara Ghemigian au citit fie întreaga carte, fie doar părţi din ea şi m-au ajutat cu sugestii şi critici constructive. Pentru partea academică, am găsit o excelentă analiză politică în lucrările lui Vladimir Tismăneanu, Matei Călinescu, Nestor Rateş şi Daniel N. Nelson. în legătură cu minorităţile, am aflat multe din teza despre *România postbelică şi chestiunea naţională* a lui Jonathan Bradlex Rickett. în privinţa presei şi a culturii după revoluţie, am primit informaţii la zi de la criticul literar şi editorul Magdalena Popescu. Prietena mea Joyce Rappaport a recitit manuscrisul, indicându-mi punctele de rezistenţă şi repetiţiile. Când cartea a fost în sfârşit predată editurii, editorul Anton Mueller m-a convins să scurtez manuscrisul, la vremea aceea de 700 de pagini. Spre toţi aceştia, şi spre alţii pe care nu i-am numit din lipsă de spaţiu sau de memorie, se îndreaptă recunoştinţa mea.

~- PETRU POPESCU
Beverly Hills
California
Aprilie 2000

Cuprins

Iubiți cititori,.....7
PARTEA ÎNTÂI
Sentimente trunchiate.....25
PARTEA A DOUA
Scene care formează caracterul.....67
PARTEA A TREIA
Praga.....211
PARTEA A PATRA
Bucureşti.....265
EPILOG.....401
MULȚUMIRI.....413

Editor: VALENTIN NICOLAU
Redactor: MARCELA IONESCU
Tehnoredactare computerizată: CLARA ARUŞTEI
Apărut 2001, Bucureşti
Timbrul literar se varsă în contul Uniunii Scriitorilor
nr. 45.10.10.32, BCR sector 1, Bucureşti
Tipar executat la **S.C. TIPARG** S.A.
B-dul N. Balcescu nr. 93, Piteşti
Tel.: 0248-221275; Fax: 0248-221348
E-mail: tiparg@geostar.ro

Cartea *întoarcerea* e o carte despre destinul meu individual. Motivul ei imediat era să consemneze emoțiile primei mele vizite în România, în 1991, după o absență de optsprezece ani.
Motivele mai adânci erau revizitarea nu numai a țării, dar şi a copilăriei, a raportului cu părinții mei, reamintirea formării mele în universul comunist, dar nu numai ca efect al comunismului. Ceea ce ne formează şi ne modelează destinul este nu sistemul politic, ci oamenii pe care-i întâlnim în viață, începând cu cei care ne-au dat viață.
Subiectul cărții pare a fi saltul meu, senzațional şi în acelaşi timp de neocolit, de la o lume la alta, de la comunism la libertate. Dar toți indivizii maturi, când trec prin acel moment melancolic şi magic al vârstei de mijloc, privesc înapoi şi văd nu o progresie domoală şi „normală" (aproape nimeni nu are parte de o asemenea progresie), ci un şir de salturi.
Destinul e un şir de salturi - uneori interioare, alteori spectaculos de exterioare -, observabile şi concrete. Dar întotdeauna salturi. Izbucniri, schimbări abrupte de orbită.
Petru Popescu

4.80

ISBN 973-569-505-7 www.nemira.ro